

ॐ

श्री वीतरागाय नमः

# छ ढाणा प्रवचन

(भाग-३)

पूज्य गुरुदेवश्री कानज्जिस्वामीना 'छ ढाणा'  
ग्रंथ उपरना सणंग प्रवचनो  
(ढाण ५ तथा ६)

प्रकाशक

वीतराग सत् साहित्य प्रसारक ट्रस्ट

भावनगर

- ✽ પ્રકાશક અને પ્રાપ્તિ સ્થાન :
- ✽ વીતરાગ સત્ સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ  
૫૮૦, જૂની માણેકવાડી,  
પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજી સ્વામી માર્ગ  
ભાવનગર-૩૬૪૦૦૧  
ફોન : (૦૨૭૮) ૨૪૨૩૨૦૭/ ૨૫૧૫૦૦૫
- ✽ ગુરુ ગૌરવ  
શ્રી કુંદકુંદકાન જૈન સાહિત્ય કેન્દ્ર,  
પૂજ્ય સોગાનીજી માર્ગ, સોનગઢ.
- ✽ શ્રી ખીમજીભાઈ ગંગર (મુંબઈ) :  
(૦૨૨) ૨૬૧૬૧૫૮૧
- ✽ શ્રી ડોલરભાઈ હેમાણી (કોલકાટા) :  
(૦૩૩) ૨૪૭૫૨૬૯૭

- ✽ પ્રથમાવૃત્તિ : પ્રત : ૧૦૦૦, ૦૫-૦૯-૨૦૦૯, ઉત્તમ ક્ષમાવણી દિન
- ✽ પૃષ્ઠ સંખ્યા : ૧૨ + ૩૪૮ = ૩૬૦
- ✽ પડતર કિંમત : ૧૧૫/- મૂલ્ય : ૨૦/-

લેસર ટાઈપ સેટિંગ :  
પૂજા ઇમ્પ્રેશન્સ  
પ્લોટ નં. ૧૯૨૪/બી, ૬/ શાંતિનાથ બંગ્લોઝ,  
શશીપ્રભુ ચોક, શશીપ્રભુ માર્ગ,  
રૂપાણી સર્કલની પાસે,  
ભાવનગર-૩૬૪૦૦૧  
ફોન : (૦૨૭૮) ૨૫૬૧૭૪૯

મુદ્રક :  
ભગવતી ઓફસેટ  
૧૫/સી, બંસીધર મિલ કંપાઉન્ડ  
બારડોલપુરા,  
અહમદાવાદ-૩૮૦૦૦૪  
ફોન : ૯૮૨૫૩૨૬૨૦૨

## પ્રકાશકીય

સંસાર પરિભ્રમણમાં જન્મ-મરણ કરતા એવા જીવો નિરંતર માનસિક તથા શારીરિક આતાપથી તપ્તાયમાન થઈ રહ્યા છે. અનંતકાળ થયા છતાં જીવને આ દુઃખથી મુક્ત થવાનો ઉપાય હાથ આવ્યો નથી તેથી અનિચ્છાએ પણ દુઃખી થઈ રહ્યા છે. સુખની ઝંખનામાં ભટકતા જીવો નિરંતર દુઃખપ્રાપ્તિના ઉપાયને જ સેવી રહ્યા છે. આ એક વાસ્તવિકતા છે. જીવને દુઃખ ઉત્પન્ન થવાનું કારણ શું છે તેની પણ ખબર નથી તો તેનાથી મુક્ત કેમ થવું તેના ઉપાયની સૂઝ તો ક્યાંથી હોય ? આવી એક જટિલ વણઉકલેલ પરિસ્થિતિમાં જગતના સર્વ જીવો કાળ પસાર કરી રહ્યા છે.

દુઃખને જ સુખ માનીને સેવન કરતો એવો આ જીવ દુઃખના ઉપાયને જ સાધે છે. સુખનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ શું ? દુઃખનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ શું ? તે સુખ કેમ પ્રગટ થાય ? ઇત્યાદિ વિષયથી સાવ અજાણ, એ વિષયની અંધકારમય પરિસ્થિતિમાં કોઈ મહાભાગ્યે, મહા પુણ્યોદયે, કોઈ મંગલ વેળાએ, દુઃખથી મુક્ત કેમ થવું અને શાશ્વત સુખ કેમ પ્રાપ્ત કરવું તેનો પ્રકાશ કરવા, તે ઉપાય જગતને દર્શાવવા એક દિવ્ય આત્માનું આગમન આ ભરતક્ષેત્રમાં થયું. જેમ સૂર્યનો પ્રકાશ થતાં અંધકાર રહેતો નથી, તેમ એ દિવ્ય દૈદિપ્યમાન, જાજ્વલ્યમાન, અંતર-બાહ્ય પવિત્રતાના પૂજસ્વરૂપ, અનેકાનેક દિવ્ય ગુણોથી વિભૂષિત આત્માના આગમને સુખ કેમ પ્રગટ થાય તેનો ઉપાય દર્શાવી દુઃખી જીવોની દરિદ્રતાને મિટાવી, શાશ્વત સુખ-સંપત્તિ પ્રદાન કરી. એવા આપણા સૌન વ્હાલસોયા, તારણહાર, જગતઉદ્ધારક, મોક્ષમાર્ગ શિરોમણિ, પુરુષાર્થના ધણી, સુખસંપત્તિ દાતાર, આ કાળનો અંચબો એવા પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ચરણોમાં અત્યંત વિનમ્ર ભાવે વંદન હો.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના જ્ઞાન-ધ્યાનમય જીવનનો એક મુખ્ય ભાગ છે – પ્રવચન. પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ વસ્તુનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ કરી તેની સાથે સંકળાયેલ સુખ-દુઃખની જટિલ સમસ્યાનો ઉકેલ કર્યો. આપશ્રીના પ્રવચનો શ્રવણ કરવા, વાંચન કરવા એ જીવનની અર્થિત્ય અને સુમંગલ ઘડી છે. એ પ્રવચનોનું પ્રકાશન થવું, ઘરે-ઘરે એ જિનવાણીનો સ્વાધ્યાય થાય, મૂળ મોક્ષમાર્ગ શાશ્વત અખંડપણે જળવાઈ રહે તે હેતુથી પૂજ્યશ્રીના બધા જ પ્રવચનો શબ્દશ:

પ્રકાશિત થાય, એવી પ્રત્યક્ષ બોધસ્વરૂપ, પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના પ્રવચનમર્મ પ્રકાશક, કરુણાસાગર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈની મંગળ, પવિત્ર, લોકોત્તર ભાવનાના ફળસ્વરૂપે પ્રસ્તુત ગ્રંથ ‘છ ઢાળા પ્રવચન’ (ભાગ-૧ થી ૩) પ્રકાશિત કરતાં વીતરાગ સત્ સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ, ભાવનગર ગૌરવ અનુભવે છે.

‘છ ઢાળા પ્રવચન’ (ભાગ-૧ થી ૩માં) પ્રત્યેક ભાગમાં બે ઢાળ ઉપરના પ્રવચનોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. સાથે મૂળ ગ્રંથકર્તા શ્રી દૌલતરામજી દ્વારા રચિત ગાથાઓ તથા તેની ગુજરાતી ટીકા આપવામાં આવેલ છે. કવિવર શ્રી દૌલરામજીનો સંક્ષિપ્ત જીવન પરિચય અન્યત્ર આપવામાં આવેલ છે તે પાઠકવર્ગે ત્યાંથી વાંચવા વિનંતી છે. પ્રથમ ઢાળમાં ગ્રંથકર્તા કવિવર શ્રી દૌલતરામજીએ સંસાર પરિભ્રમણનું સ્વરૂપ, ચાર ગતિમાં જીવે કેવા કેવા દુઃખ સહન કર્યા તેનું વર્ણન કર્યું છે. ત્યારબાદ બીજી ઢાળમાં સંસાર પરિભ્રમણનું કારણ, સાત તત્ત્વની વિપરીત શ્રદ્ધા, તેના નાશનો ઉપાય ઇત્યાદિ વિષય સાદી તથા સ્પષ્ટ ભાષામાં વર્ણવ્યો છે. પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી પ્રવચનોમાં અનેકવાર ફરમાવે છે કે આ તો ગાગરમાં સાગર ભર્યો છે.

જૈન સંપ્રદાયમાં ‘છ ઢાળા’ની કૃતિ લોકપ્રિય છે. ઘણા જૈનોને આ કૃતિ મુખપાઠ છે. પરંતુ પરમ કૃપાળુદેવ ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી’ ફરમાવે છે તેમ ‘શાસ્ત્રમાં માર્ગ કલ્પો છે પરંતુ મર્મ તો જ્ઞાનીના હૃદયમાં રહ્યો છે’, તદ્દનુસાર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ કવિવરના હૃદયમાં રહેલા ભાવોને સ્પષ્ટ કરી મોક્ષમાર્ગનો ઉદ્યોત કરી મહાન અવિસ્મરણીય ઉપકાર કર્યો છે. પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના પ્રવચનો એ માત્ર કોઈ સાધારણ વચનશ્રૃંખલા નથી પરંતુ તેમાં નિહિત અખંડ મોક્ષમાર્ગને જો જીવ હૃદયગત કરે તો આત્મકલ્યાણ થઈ જાય તેવું પ્રબળ નિમિત્તત્વ તેમાં રહ્યું છે. માટે પ્રસ્તુત પ્રવચનો જીવના પરમ કલ્યાણ અર્થે છે એ ઉદ્દેશથી અવધારણ કરવામાં આવે, તેનું વાંચન સ્વાધ્યાય આદિ કરવામાં એવી ભાવના છે.

મૂળ કૃતિ ‘છ ઢાળા’ સચિત્ર હોવાથી પ્રસ્તુત પ્રવચનોમાં જ્યાં જ્યાં પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ ચિત્રોને જોઈને તેનો ઉલ્લેખ કર્યો છે ત્યાં ત્યાં તે-તે ચિત્રો આપવામાં આવ્યા છે. તદ્દુપરાંત પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ જ્યાં જે પ્રકારના દૃષ્ટાંતો આપ્યા છે તેના પણ અમુક ચિત્રો આપવામાં આવ્યા છે. પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના પ્રવચનોનો ભાવ તથા ભાષાપ્રવાહ યથાવત્ જળવાઈ રહે તેનો યત્કિંચિત્ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. અમુક જગ્યાએ શ્રોતાગણમાં કોઈ વાત કરવામાં

આવી હોય કે પૂછવામાં આવી હોય તે સ્પષ્ટ સાંભળી ન શકાય હોય ત્યાં ડોટ ડોટ કરીને છોડી દેવામાં આવેલ છે. જ્યાં જરૂર લાગી ત્યાં વાક્યરચના પૂર્ણ કરવા અર્થે કૌંસ ભરવામાં આવેલ છે. વ્યક્તિ નામનું સંબોધન ક્યાંય લેવામાં આવેલ નથી. પ્રત્યેક ભાગમાં બે ઢાળના પ્રવચનો લેવામાં આવ્યા છે.

પ્રસ્તુત પ્રવચનોને ફરી એકવાર સાંભળીને તપાસી જવામાં આવ્યા છે, જેથી કોઈ ક્ષતિ રહી જવા ન પામે. જિનવાણી પ્રકાશનનું કાર્ય અતિ ગંભીર કાર્ય છે તેવી જાગૃતિપૂર્વક ચીવટતાથી તેને તપાસીને પ્રકાશન કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે તેમ છતાં ક્યાંય અજાગૃતિવશ કે અગંભીરતાવશ કોઈ ક્ષતિ કે ભૂલ રહી જવા પામી હોય તો મા જિનવાણીની હૃદયપૂર્વક ક્ષમા યાચીએ છીએ. તથા પાઠકવર્ગને પણ વિનંતી કરવામાં આવે છે કે આ બાબતે કોઈ ક્ષતિ ધ્યાન ઉપર આવે તો જણાવે.

પ્રસ્તુત પ્રવચન પ્રકાશન પ્રસંગે કૃપાળુદેવ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી, પ્રશમમૂર્તિ પૂજ્ય બહેનશ્રી ચંપાબહેન, પુરુષાર્થમૂર્તિ પૂજ્ય નિહાલચંદ્રજી સોગાનીને સ્મરણમાં લઈ તેઓશ્રીના ચરણોમાં વંદન કરીએ છીએ. પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના અપૂર્વ પ્રવચનો પ્રકાશિત થાય એવી જેમની મંગળ ભાવના છે એવા સૌમ્યમૂર્તિ, નિષ્કારણ કરુણાશીલ, જ્ઞાનીપુરુષોના હૃદયપ્રકાશક પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના ઉપકારને હૃદયગત કરી તેમના ચરણોમાં વંદન કરીએ છીએ.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીની પ્રવચનગંગામાં સ્નાન કરી મિથ્યાત્વરૂપી મલિનતાને ધોઈ, નિર્મળ પવિત્ર પરિણતિ અંગીકાર કરીએ એ જ ભાવના સાથે અત્ર વિરામ પામીએ છીએ.

ટ્રસ્ટીગણ

શ્રી વીતરાગ સત્સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ

ભાવનગર

## કવિવર પંડિત શ્રી દૌલતરામજીનો સંક્ષિપ્ત જીવન-પરિચય

પ્રસ્તુત કૃતિ ‘છ ઢાળા’ના રચયિતા પંડિત દૌલતરામનો જન્મ વિક્રમ સંવત ૧૮૫૫ (સન ૧૭૯૮)માં અલીગઢ-હાથરસ મધ્યે સ્થિત ‘સાસની’ ગ્રામમાં થયો હતો. તેમના પિતાશ્રીનું નામ ‘ટોડરમલ’ હતું. તેઓ પલ્લીવાલ જાતિના નરરત્ન હતા અને તેમનું ગોત્ર ‘ગંગોરીવાલ અથવા ગંગટીવાલ’ હતું. કવિવરના પિતાશ્રી પોતાના નાના ભાઈ શ્રી યુનીલાલ સાથે હાથરસમાં કપડાનો વેપાર કરતા હતા.

કવિવર દૌલતરામની શિક્ષા અને શિક્ષા ગુરુ સંબંધિત કોઈ ઇતિહાસ મળતો નથી, તેમ છતાં એટલું નિશ્ચિત છે કે તેઓ સંસ્કૃત / પ્રાકૃત ભાષાના મર્મજ્ઞ વિદ્વાન હતા. તેઓ દ્વારા રચિત ગ્રંથોમાં ઉપલબ્ધ જિન-સિદ્ધાંતોની ગંભીરતા આ વાતનું જવલંત પ્રતીક છે.

તેમના વિવાહ શેઠ ચિંતામણિ જૈન, છિપૈટી, અલીગઢની સુપુત્રી સાથે થયા હતા. તેમને વિક્રમ સંવત ૧૮૮૩ અને વિક્રમ સંવત ૧૮૮૬માં બે પુત્ર થયા. મોટા પુત્રનું નામ ટીકારામ હતું અને તેઓ લશ્કરમાં રહેતા હતા. તેમના નાના પુત્ર સંબંધિત કોઈ જાણકારી મળતી નથી.

કવિવર દૌલતરામ હાથરસમાં પિતાશ્રી અને કાકા સાથે કપડાના વેપારમાં સહયોગ કરતા હતા, પરંતુ સ્વાધ્યાયપ્રેમી હોવાને કારણે જેમ-તેમ સમય કાઢીને શાસ્ત્ર અધ્યયન-મનનમાં લીન થઈ જતા હતા. એક વખતની વાત છે કે તેઓ હાથરસના જિનમંદિરમાં ગોમ્મટસારનો સ્વાધ્યાય કરતા હતા, તે જ વખતે મથુરાના પ્રસિદ્ધ શેઠ મણિરામજી જિનદર્શન માટે ત્યાં પધાર્યા. તેઓ તેમના સ્વાધ્યાયથી એકદમ પ્રભાવિત થઈ ગયા અને તેમને હાથરસ છોડીને મથુરા આવવાનો આગ્રહ કરવા લાગ્યા. પંડિત દૌલતરામ તેમની સાથે મથુરા ગયા અને કેટલોક સમય ત્યાં તેઓ આનંદપૂર્વક રહ્યા પણ ખરા, પરંતુ શેઠના વૈભવની ઝાકઝમાળમાં તેમનું મન લાગ્યું નહિ, માટે તેઓ ત્યાંથી પોતાના ઘરે પાછા આવી ગયા.

ઘરે આવ્યા બાદ તેઓએ ફરીને આજીવિકા સંબંધિત વિચાર્યું અને અલીગઢ જઈને છોટ કપડુ છાપવાનું કામ કરવા લાગ્યા. એમ પ્રતીત થાય છે કે તેઓ આજીવિકા સંબંધિત નિશ્ચિંત નહોતા અને તેમની આર્થિક સ્થિતિ પણ ઠીક નહોતી, માટે તેમને તેમના જીવના

વારંવાર અહીંથી ત્યાં જવું પડતું હતું, પરંતુ સાથે સાથે એ પ્રતીત થાય છે કે તેમની અધ્યાત્મરુચિ અત્યંત પ્રબળ હતી તેથી તેઓ આ ઉદયાધીન પરિસ્થિતિઓથી વિશેષ આકુળિત નહોતા થતા. એમ કહેવાય છે કે, જ્યારે તેઓ છીટ કપડુ છાપવાનું કામ કરતા ત્યારે તેઓ પોતાની નજીક બાજોઠ ઉપર કોઈ પ્રાકૃત કે સંસ્કૃત ભાષાનો ગ્રંથ બિરાજમાન કરતા અને કપડુ છાપતા છાપતા તેની ગાથાઓ અથવા શ્લોક પણ કંઠસ્થ કરતા જતા. તેમની સ્મરણશક્તિ અને રુચિ એટલી પ્રબળ હતી કે તેઓ એક દિવસમાં ૬૦-૭૦ ગાથાઓ અથવા શ્લોક કંઠસ્થ કરી લેતા.

કવિવર દૌલતરામના જીવનનો આ પ્રસંગ આત્મહિતના અભિલાષી જીવોએ વારંવાર ઊંડાણથી વિચારણીય છે, કેમકે આનાથી વ્યર્થ આર્તધ્યાન આદિ વિકારોથી બચીને વધારેમાં વધારે સમય તત્ત્વાભ્યાસ કરવાની મંગલ પ્રેરણા મળે છે.

અલીગઢ છોડ્યા બાદ કવિવર દૌલતરામ, દિલ્હી આવીને રહેવા લાગ્યા. દિલ્હીમાં તેઓને વિશિષ્ટ સ્વાધ્યાયી અને અધ્યાત્મરુચિસંપન્ન સાધર્મીઓનો એવો સુંદર સમાગમ મળ્યો કે, તેમને બધી ચિંતાઓ વિસ્મૃત થઈ ગઈ અને ત્યાંથી તેઓ બીજે ક્યાંય ગયા જ નહિ, જીવનના અંત સમય સુધી તેઓ ત્યાં જ રહ્યા. એક વાર વિક્રમ સંવત ૧૯૦૧માં મહા વદ ચૌદસના દિવસે દિલ્હીના અનેક સાધર્મી બંધુઓ સાથે તેઓએ તીર્થરાજ સમેદશીખરની યાત્રા પણ કરી હતી.

કવિવર પંડિત દૌલતરામનું સમાધિમરણ લગભગ ૬૮ વર્ષની ઉંમરે, માગશર વદ અમાસ, વિક્રમ સંવત ૧૯૨૩ના દિવસે (૦૭ ડિસેમ્બર, ૧૯૬૬, શુક્રવાર), બપોરે, અત્યંત શાંતભાવે સમાધિપૂર્વક થયું. એમ પણ કહેવાય છે કે, તેમને પોતાના દેહપરિવર્તનના છ દિવસ પહેલા આભાસ થઈ ગયો હતો અને તેમણે બધાની ક્ષમાયાચના કરીને સમાધિભાવ ધારણ કરી લીધો હતો.

(મંગલાયતન દ્વારા પ્રકાશિત ‘છ ઢાળા’, પુસ્તકમાંથી સાભાર ઉદ્દૃત)

## અનુક્રમણિકા

પ્રવચન ક્રમાંક	તારીખ	ગાથા	પૃષ્ઠ નંબર
<b>પાંચમી ઢાળ</b>			
૩૮	૨૨-૦૨-૧૯૬૬	૧૫	૨
૩૯	૦૧-૦૩-૦૯૬૬	૧,૨,૩	૫
૪૦	૦૨-૦૩-૧૯૬૬	૩,૪,૫	૨૫
૪૧	૦૩-૦૩-૧૯૬૬	૫,૬,૭	૪૭
૪૨	૦૪-૦૩-૧૯૬૬	૮,૯,૧૦	૬૯
૪૩	૦૫-૦૩-૧૯૬૬	૧૦,૧૧	૮૯
૪૪	૦૬-૦૩-૧૯૬૬	૧૧,૧૨,૧૩	૧૧૦
૪૫	૦૭-૦૩-૧૯૬૬	૧૩	૧૩૧
૪૬	૦૮-૦૩-૧૯૬૬	૧૪,૧૫	૧૫૦
<b>છઠ્ઠી ઢાળ</b>			
૪૭	૧૦-૦૩-૧૯૬૬	૧ થી ૪	૧૭૩
૪૮	૧૧-૦૩-૧૯૬૬	૫,૬,૭	૨૦૦
૪૯	૨૧-૦૩-૧૯૬૬	૮	૨૨૭
૫૦	૨૨-૦૩-૧૯૬૬	૮.૯	૨૪૩
૫૧	૨૩-૦૩-૧૯૬૬	૯	૨૬૧
૫૨	૨૪-૦૩-૧૯૬૬	૧૦	૨૮૦
૫૩	૧૨-૦૩-૧૯૬૬	૧૧,૧૨,૧૩	૨૯૮
૫૪	૧૩-૦૩-૧૯૬૬	૧૩,૧૪,૧૫	૩૧૮



‘તીર્થંકરભગવંતોએ પ્રકાશેલો દ્વિગંબર જૈન ધર્મ જ સત્ય છે એમ ગુરુદેવે યુક્તિ-ન્યાયથી સર્વ પ્રકારે સ્પષ્ટપણે સમજાવ્યું છે. માર્ગની ઘણી છણાવટ કરી છે. દ્રવ્યની સ્વતંત્રતા, દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય, ઉપાદાન-નિમિત્ત, નિશ્ચય-વ્યવહાર, આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ, સમ્યગ્દર્શન, સ્વાનુભૂતિ, મોક્ષમાર્ગ ઇત્યાદિ બધું તેઓશ્રીના પરમ પ્રતાપે આ કાળે સત્યરૂપે બહાર આવ્યું છે. ગુરુદેવની શ્રુતની ધારા કોઈ જુદી જ છે. તેમણે આપણને તરવાનો માર્ગ દેખાડ્યો છે. પ્રવચનમાં કેટલું ઘોળી ઘોળીને કાઢે છે ! તેઓશ્રીના પ્રતાપે આખા ભારતમાં ઘણા જીવો મોક્ષના માર્ગને સમજવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. પંચમ કાળમાં આવો યોગ મળ્યો તે આપણું પરમ સદ્ભાગ્ય છે. જીવનમાં બધો ઉપકાર ગુરુદેવનો જ છે. ગુરુદેવ ગુણથી ભરપુર છે, મહિમાવંત છે. તેમનાં ચરણકમળની સેવા હૃદયમાં વસી રહી.’

– બહેનશ્રી ચંપાબેન  
 (‘બહેનશ્રીનાં વચનામૃત’માંથી સાભાર)

श्री सर्वज्ञवीतरागाय नमः  
शास्त्र स्वाध्यायनुं प्रारंभिक भंगलायरशु

ओंकारं बिन्दुसंयुक्तं नित्यं ध्यायन्ति योगिनः।  
कामदं मोक्षदं चैव ॐकाराय नमोनमः॥१॥  
अविरलशब्दघनौघप्रक्षालितसकलभूतलकलङ्का।  
मुनिभिरुपासिततीर्था सरस्वती हरतु नो दुरितान्॥२॥  
अज्ञानतिमिरान्धानां ज्ञानाञ्जनशलाकया  
चक्षुरुन्मीलितं येन तस्मै श्रुगुरुवे नमः॥३॥

॥ श्रीपरमगुरुवे नमः, परम्पराचार्यगुरुवे नमः॥

सकलकलुषविध्वंसकं, श्रेयसां परिवर्धकं, धर्मसम्बन्धकं,  
भव्यजीवमनःप्रतिबोधकारकं, पुण्यप्रकाशकं, पापप्रणाशकमिदं  
शास्त्रं श्री समयसारनामधेयं, अस्य मूलग्रन्थकर्तारः  
श्रीसर्वज्ञदेवास्तदुत्तरग्रन्थकर्तारः श्रीगणधरदेवाः प्रतिगणधरदेवास्तेषां  
वचनानुसारमासाद्य आचार्यश्रीकुन्दकुन्दाचार्यदेवविरचितं, श्रोतारः  
सावधानतया शृणवन्तु॥

मंगलं भगवान वीरो मंगलं गौतमो गणी।  
मंगलं कुन्दकुन्दार्यो जैनधर्मोऽस्तु मंगलम्॥१॥  
सर्वमंगलमांगल्यं सर्वकल्याणकारकं  
प्रधानं सर्वधर्माणां जैनं जयतु शासनम्॥२॥



શ્રી સદ્ગુરુદેવાય નમઃ

## છ ઢાળા પ્રવચન

(ભાગ-૩)

(પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના છ ઢાળા ઉપરના સળંગ પ્રવચનો)  
પાંચમી ઢાળ

(ચાલ છંદ)

ભાવનાઓનું ચિંતવનનું કારણ, તેના અધિકારી અને તેનું ફળ

મુનિ સકલવ્રતી બડભાગી, ભવ-ભોગનતૈં વૈરાગી;

વૈરાગ્ય ઉપાવન માઈ, ચિંતૈ અનુપ્રેક્ષા ભાઈ. ૧.

અન્વયાર્થ :- (ભાઈ) હે ભવ્ય જીવ ! (સકલવ્રતી) મહાવ્રતના ધારક (મુનિ) ભાવલિંગી મુનિરાજ (બડભાગી) મહાન પુરુષાર્થી છે, કારણ કે તેઓ (ભવ-ભોગનતૈં) સંસાર અને ભોગોથી (વૈરાગી) વિરક્ત હોય થે અને (વૈરાગ્ય) વીતરાગતાને (ઉપાવન) ઉત્પન્ન કરવા માટે (માઈ) માતા સમાન (અનુપ્રેક્ષા) બાર ભાવનાઓનું (ચિન્તૈ) ચિંતવન કરે છે.

ભાવાર્થ :- પાંચ મહાવ્રતોને ધારણ કરનાર ભાવલિંગી મુનિરાજ મહાપુરુષાર્થવાન છે, કેમકે તેઓ સંસાર, શરીર અને ભોગોથી અત્યંત વિરક્ત હોય છે; અને જેવી રીતે કોઈ માતા પુત્રને જન્મ આપે છે તેવી રીતે આ બાર ભાવનાઓ વૈરાગ્યને પેદા કરે છે તેથી મુનિરાજ આ બાર ભાવનાઓનું ચિંતવન કરે છે.

वीर संवत् २४८२, झगझ सुढ ७, रविवार  
ता. २७-२-१९६६, गाथा-१५. प्रवचन नं०-३८

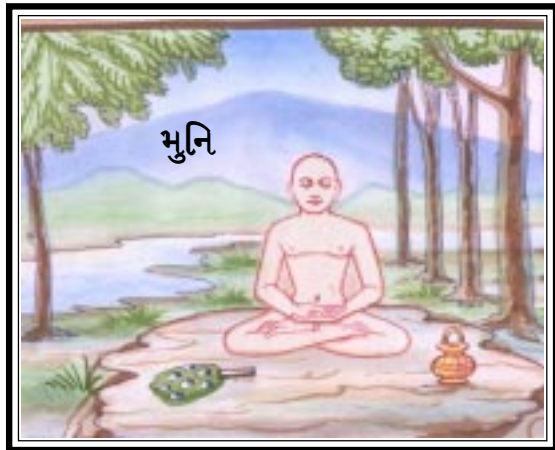
अब पांचवी, पांचवी ढाल है, भैया ! पडला श्लोक. 'भावनाओं के चितवन का कारण, उसके अधिकारी और उसका इल.' श्रावक के बाद अब मुनि लेते हैं. पडले सम्यग्दर्शन का अधिकार बहुत आ गया. सम्यग्ज्ञान का आ गया, श्रावक के व्रत का आ गया, अब मुनि की बात करते हैं.

मुनि सकलव्रती बडभागी, भव-भोगनतें वैरागी;

वैराग्य उपावन भाँ, चित्तै अनुप्रेक्षा भाँ. १.

श्रावक होने के बाद मुनिपना लिये बिना विशेष शांति होती नहीं, मुक्ति होती नहीं. 'हे भव्य श्रव ! मडाव्रतों के धारक भावलिगी मुनिराज...' मुनि द्विगंबर होते हैं और अंतर में आनंद की, अतीन्द्रिय

आनंद की दशा (प्रगट होती है). भगवान के शासन में मुनि उसको कडते हैं, क्षण में सप्तम गुणस्थान आता है. अकेला आनंद.. आनंद.. आनंद.. क्षण में छठे गुणस्थान का विकल्प आता है. अक दिन में हजारों बार छडा-सातवां गुणस्थान आता है उसको भगवान के शासन में मुनि कडने में आया है. समज में आया ? भैया ! छडा-सातवां



गुणस्थान है ना ? अंतर में तीन कषाय का अभाव हुआ है. छडा गुणस्थान हुआ. अंतर आत्मा (के) अतीन्द्रिय आनंद का वेदन (प्रगट हुआ है).

जो श्रावक को अतीन्द्रिय आनंद का वेदन है उससे भी मुनि को अंदर से

બહુત આનંદ બઢ ગયા. અંદર અતીન્દ્રિય ભગવાનમેં સે પ્રવાહ (પ્રગટ) હુઆ. તીન કષાય કા નાશ હોકર મુનિપના પ્રગટ હોતા હે. અતીન્દ્રિય આનંદ કે અનુભવ મેં જબ છઠ્ઠે ગુણસ્થાન મેં હેં, તબ ઉનકો પંચ મહાવ્રત કા વિકલ્પ હોતા હે. પંચ મહાવ્રત કા વિકલ્પ રાગ હે, પુણ્ય (હે). ક્ષણ મેં વહ વિકલ્પ છૂટ જાતા હે. અતીન્દ્રિય આનંદ કા ભિન્ન ગોલા ! ક્ષણ મેં સપ્તમ, ક્ષણ મેં છઠ્ઠા, ક્ષણ મેં સપ્તમ, ક્ષણ મેં છઠ્ઠા. ઐસી ભૂમિકા કો જૈનશાસન મેં ભાવલિંગી સંત કહતે હેં. સમજ મેં આયા ? આગે થોડા કહેંગે, હાં ! ઉનકી નીંદ ભી થોડી (હે). ઇતની કાગ-નીંદ જિતની. ઉનકો પૌન સેકંડ નીંદ આતી હે. ભાવલિંગી સંત કો પૌન સેકંડ નીંદ આતી હે. પીછે કહેંગે, રચન મેં આતા હે ના પીછે ? રચની નહીં (આતા) ? પિછલી રચનિ. કહાં (હે) ? પીછે ? છઠ્ઠી ઢાલ, છઠ્ઠી ઢાલ મેં હે. વહ છઠ્ઠી ઢાલ મેં હે. 'પિછલી રચનિ' શબ્દ આતા હે. છઠ્ઠી ઢાલ કા પાંચવાં શ્લોક.

સમતા સમ્હારેં, થુતિ ઉચારેં, વંદના જિનદેવકો;  
નિત કરેં શ્રુતિરતિ, કરેં પ્રતિક્રમ, તજેં તન અહમેવકો.  
જિનકે ન ન્હૌન, ન દંતધોવન, લેશ અંબર-આવરન;  
ભૂમાહિં પિછલી રચનિમેં કધુ શયન એકાસન કરન. પ.

મુનિદશા કિસકો કહેં ! ઓ..હો..હો...! પરમેશ્વરપદ ! પિછલી રાત મેં થોડી આતી હે, છઠવેં પ્રમત્ત ગુણસ્થાન મેં પૌન સેકંડ નિદ્રા આતી હે. ફિર જાગૃત હોકર સપ્તમ ગુણસ્થાન મેં (આ જાતે હેં). ફિર છઠ્ઠા. સમજ મેં આયા ? આહા..હા...! મુનિપના કિસકો કહના દુનિયા ને સુના નહીં. જિનકો ગણધરદેવ નમસ્કાર કરે. પાંચ નવકાર મેં ઇમો લોએ સવ્વસાહૂણં. ઐસે છોટે સાધુ કો નમન નહીં કરે પરંતુ ગણધર ભગવાન અભી 'સીમંધર' પ્રભુ કે પાસ બિરાજતે હેં. વે જબ બારહ અંગ કી રચના કરતે હેં (ઉસ સમય) ઇમો લોએ સવ્વ સાહૂણં (બોલતે હેં).

હે અઢાઈ દ્વિપ મેં સંત મનિ, આત્મજ્ઞાની-ધ્યાની આનંદકંઠ મેં ઝુલનેવાલે, હે સંત ! તુમ્હારે ચરણ મેં મેરા નમસ્કાર. સમજ મેં આયા ? ગણધર કે નમસ્કાર જિનકે ચરણોં મેં પહુંચે ઉનકો મુનિ કહતે હેં. બારહ અંગ કી રચના કરતે હેં તબ પાંચ નમસ્કાર (મંત્ર કા) વિકલ્પ આતા હે ના ? ગણધર ચાર જ્ઞાન ઓર ચૌદહ પૂર્વ અંતર્મુહૂર્ત

में रचते हैं। वलु ली जल पंय (परमेष्ठी) स्मरल कल अथवल रचना कल वलकल्प आया (तलु लोलते हैं) इलु लोले सवु आरुलरलयालं। 'लोलु' (शलुदु) सलु में ललगू पडतल है। आलर कल शलुदु है, अंतुदुपक है, अंतुदुपक है। इलु लोले सवु अरुलरुंतलयालं। लूल तलु ऐसल है। इलु लोले सलु में ललगू पडतल है। इलु लोले सवु सलदुदुलयालं, इलु लोले सवु आरुलरलयालं, इलु लोले सवु उवलजुलयालं, इलु लोले सवु सललुलुलं।

अलु सलंत ! ७डुल-सलतवुल लूललकल के आनंद में लूलनेवलले, उनके यरल में मेरल नलसुकर है। गलधर नलसुकर करते हैं वलु लुनल कल दुवलशल जैनशलसन में गलनने में आयी है। सलज में आया ? लुनलवत कल लवलनल, लुनल केसुल लवलनल करते हैं, उनकल दुशल केसुल है कल, शुरलवक से अनंतगुनल शलंतल लड गरु है। उस लूललकल में ललरुड लवलनल ललते हैं। उसकल अधलकर यलेगल। (शुरलतल :- प्रललल वरन गुरुदुवल)



वीर संवत २४८२, ङागण सुढ ८, मंगणवार  
ता. ०१-३-१८६६, ढाण-५, श्लोक-१, २, ३. प्रवचन नंढर-३८

(“छढ ढावा’ की पांचवी ढाव का, पढवा श्लोक).

मुनि सकलव्रती ढडढागी, ढव-ढोगनतैं वैरागी;

वैराग्य उपावन ढाँ, चिंतै अनुप्रेक्षा ढाँ. १.

क्या कढते हैं ? आत्ढा नित्यानंद स्वरूप, नित्यानंद आत्ढा स्वरूप. स्थायी आत्ढा नित्य है उसमें दृष्टि लगाकर, उसमें स्थिर रहना वढी आत्ढा का ढार्ग है. उसमें यढ ढारढ ढावना ढानी, वढ वैराग्य को उत्पन्न करनेवाली यढ ढावना हैं. सढज में आया ? आत्ढा नित्यानंद प्रढु, सख्यिद्वानंद आत्ढा नित्य (है) उसकी स्थायी दृष्टि करने को अंतर पुरुषार्थ करना और उस पुरुषार्थ में ँन ढारढ ढावनाओं को ढाना. मुनि ढोने के पढले ढी ढावना करना और मुनि ढोने के ढाद ढी ढावना करना. उसका ढाम यढां ढारढ ढावना का स्वरूप का वर्णन करते हैं.

आत्ढदृशन सढ्यगदृशन आत्ढानुढव, उसका ढानपूर्वक श्रावक को स्वरूप में शांति के अंश वृद्धि ढुँ है, ँनको ढारढ व्रत का विकल्प उत्पन्न ढोता है, वढ ढात आ गँ. अढ पंच ढढाव्रत आदि मुनि के व्रत ढोते हैं. अतीन्द्रिय आनंद का अंतर शांति ढढुत उत्पन्न ढो गँ ढो. वढ कढते हैं, देढो !

‘ढे ढव्य श्रव ! ढढाव्रतों के धारक ढावदिंगी मुनिराज...’ आत्ढा में अतीन्द्रिय आनंदस्वरूप आत्ढा, उसका अंतर उग्र अनुढव ढुआ है. सढज में आया ? उसको मुनि कढते हैं. सढ्यगदृशन में आत्ढा पुण्य-पाप का रागरढित अनुढव में अल्प आनंद आया है और श्रावक ढोता है तढ विशेष अतीन्द्रिय आनंद की शांति विशेष ढुँ और मुनि ढोते हैं ँनको अतीन्द्रिय आनंद उग्ररूप से ढोता है. प्रचुर स्वसंवेदन (ढोता है). सढज में आता है ? प्रचुर स्वसंवेदन. आत्ढा अतीन्द्रिय आनंद प्रढु है. सख्यिद्वानंद आत्ढा है. सत् शाश्वत (है) उसके अतीन्द्रिय आनंदमें से अेकाग्र

डोकर प्रचुर आनंद का अपना वेदन हुआ है उसको मुनि कलने में आता है. ओ..ओ...!

वे मुनि मलाप्रतों के धारक हैं. सकलप्रती. पडले श्रावक में देशप्रती की व्याख्या की. उनको पांय मलाप्रत हैं. मुनि, 'भावविंगी मुनिराज मलान पुरुषार्थी हैं...' देजो ! ओ..ओ..ओ...! आत्मा आनंद की लूमि, आनंद की लूमि, अतीन्द्रिय आनंद की लूमि में बहुत लीन हो गये हैं. एतना पुरुषार्थ मुनिराज को अंतर आनंद में आता है. समज में आया ?

मुमुक्षु :- मलान पुरुषार्थ क्यों कला ?

उत्तर :- मलान पुरुषार्थ कला ना ? श्रावक का अल्प पुरुषार्थ है, मुनि को मलान पुरुषार्थ है. सम्यग्दृष्टि को और श्रावक को अल्प पुरुषार्थ है, मुनि की अपेक्षा से.

मुमुक्षु :- मलान में क्या कलना है ?

उत्तर :- मलान नाम उग्र पडले कला ना ? प्रचुर स्वसंवेदन. वड शब्द तो कला. उग्र आनंद का पुरुषार्थ से उग्र आनंद प्रगट किया. आत्मा तो अतीन्द्रिय आनंद का लंडार है, अतीन्द्रिय आनंद की निधी है, उसको भोजकर प्रचुर उग्र मलान पुरुषार्थ द्वारा अतीन्द्रिय आनंद को पर्याय में जिन्डों ने प्राप्त किया है. आला..ला..! समज में आया ?

मुमुक्षु :- बडलागी..

उत्तर :- बडलागी पुरुषार्थ. वे बडलागी हैं. वास्तव में पुष्टयशाली ली वे हैं और मलान पुरुषार्थी ली वे हैं. समज में आया ? आला..ला...! वड तो समकित की बात की, सम्यग्ज्ञान की बात की, बाद में देशप्रत की कली, अब सर्वविरति की बात चलती है. चार ढाल तो पूरी हुई, यड पांयवीं ढाल चलती है.

प्रत्येक में अपना आत्मा सख्यिदानंद अतीन्द्रिय आनंद, उसके अनुभव में सम्यग्दर्शन हुआ हो और आत्मा का ज्ञान हुआ हो तो उसे धर्म की प्राप्ति हुई और बाद में श्रावक की प्राप्ति (हुई). समज में आया ?

मुमुक्षु :- श्रावक तो जन्म से होते हैं.



ઉત્તર :- શ્રાવક જન્મ સે હોતે હેં ? કોઈ કહતા હૈ કિ, જૈનકુલ મેં જન્મ લિયા તો શ્રાવક હો ગયા. ઐસા હૈ નહીં. શ્રાવક કોઈ સંપ્રદાય કી ચીજ નહીં, વહ તો વસ્તુ કે સ્વરૂપ કી ચીજ હૈ. ભગવાનઆત્મા અતીન્દ્રિય આનંદમય સચ્ચિદાનંદ ધામ હૈ, ઉસકી અંતર દષ્ટિ કરકે વિશેષ શાંતિ કી, આનંદ કી પ્રાપ્તિ હોના ઉસકા નામ શ્રાવકપના વાસ્તવ મેં ગિનને મેં આયા હૈ. આહા..હા...! ભૈયા ! મહાન પુરુષાર્થ.. ઓ..હો...! મુનિ પંચ પરમેષ્ટી મેં મિલ ગયે. જિનકો ગણધર નમસ્કાર કરે. ઇમો લોએ સવ્વ સાહૂણં. કરે કિ નહીં ? ગણધર ચૌદહ પૂર્વ કી રચના કરતે હેં, સંત, જો સંતોં કે અગ્રેસર મુનિ ગણધર, વે ભી જબ બારહ અંગ કી રચના કરતે હેં (ઉસ સમય બોલતે હેં), ઇમો લોએ સવ્વ સાહૂણં. હે સંત ! તેરે ચરણ મેં મેરા નમસ્કાર ! ગણધર કા જિસકે ચરણ મેં નમસ્કાર પહુંચે વહ મુનિપના કૈસા હૈ ? આહા..હા...! સમજ મેં આયા ?

પાંચ નમસ્કાર (કા) રટન કરતે હેં ના ? ગણધરદેવ ચૌદહ પૂર્વ કી રચના કરતે હેં કિ નહીં ? ‘ગૌતમ’ સ્વામી ને કી. ભગવાન કે પાસ બિરાજતે હેં, મહાવિદેહ ક્ષેત્ર મેં ‘શીમંધર’ ભગવાન કે પાસ ગણધર બિરાજતે હેં. વે ગણધર જબ બારહ અંગ કી રચના કરતે હેં (તબ બોલતે હેં), ઇમો અરિહંતાણં, ઇમો સિદ્ધાણં, ઇમો આઈરિયાણં, ઇમો ઉવજ્ઞાયાણં, ઇમો લોએ સવ્વ સાહૂણં. અઢાઈ દ્વિપ મેં જિતને સંત મહાવ્રતધારી ભાવલિંગી આત્માનંદ મેં ઝૂલનેવાલે, ઐસે છક્રે-સાતવેં ગુણસ્થાન મેં મુનિ બિરાજતે હેં, ઉનકો મેં નમસ્કાર કરતા હૂં. ગણધર ઉનકો નમસ્કાર કરે કે નહીં ? વહ મુનિપના કૈસા હૈ ?

મુમુક્ષુ :- અતીન્દ્રિય કહા ન ?

ઉત્તર :- અતીન્દ્રિય કહો (કહતે હેં), ઠીક ! આત્મા કહો કિ અતીન્દ્રિય કહો. યહ જડ હૈ વહ તો ઇન્દ્રિય સે ગ્રાહ્ય હૈ, આત્મા અતીન્દ્રિય ગ્રાહ્ય હૈ. મૂલ અભી અંદર બહુત ધુંઆં (વિપરીત અભિપ્રાય) ઘૂસ ગયા હૈ. અભી પ્રશ્ન આતા હૈ. ભાઈ ! યહ આત્મા અતીન્દ્રિય સ્વરૂપ હૈ, ઇન્દ્રિય સે ગ્રાહ્ય (નહીં હોતા). ઇન્દ્રિય સે આત્મા ગ્રાહ્ય હોતા હૈ ? યે તો જડ મિટ્ટી હૈ. ઉસસે લક્ષ્ય કરતે હેં તો રૂપી પદાર્થ લક્ષ્ય મેં આતે હેં.

આત્મા મેં અતીન્દ્રિય આનંદ પડા હૈ. ઇન્દ્રિય સે માનતા હૈ કિ, મુજે સુખ હૈ વહ તો દુઃખ હૈ. શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ મેં હમ સુખી હૈં (ઐસા માનતા હૈ) વહ તો મૂઢ હૈ. માન્યતા કરતા હૈ. સુખ તો આત્મા મેં હૈ, પર મેં સુખ હૈ ? સમજ મેં આયા ? સમ્યગ્દષ્ટિ પાંચ ઇન્દ્રિય કે વિષય મેં સુખ નહીં માનતે. આસક્તિ હોતી હૈ, પરંતુ સુખ નહીં માનતે. અસ્થિરતા હોતી હૈ, સુખ માનતે નહીં. સુખ તો અપને આત્મા મેં અતીન્દ્રિય આનંદ પડા હૈ. ઐસે અતીન્દ્રિય આનંદ કી રચિ, દષ્ટિ અનુભવ હુઆ બાદ મેં આસક્તિ રહતી હૈ. આસક્તિ આંશિક કમ હોતી હૈ ઓર અપના અતીન્દ્રિય આનંદ થોડા બઢતા હૈ ઉસકો શ્રાવકપના કહને મેં આતા હૈ. ઓર સબ આસક્તિ નાશ હોતી હૈ ઓર સર્વવિરતિ અંતર અતીન્દ્રિય આનંદ કી પુષ્ટિ બહુત હોતી હૈ ઉસકો મુનિપના કહતે હૈં. સમજ મેં આયા ? આહા..હા..! વહ તો કહતે હૈં, દેખો !

‘મહાન પુરુષાર્થી...’ સંત તો આત્મા અકેલા, ઉદાસ.. ઉદાસ.. દુનિયા સે ઉદાસ. શ્રાવક કો ભી સમ્યગ્દર્શન હોનેપર ભી અભી થોડી આસક્તિ હૈ. સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવાર કે પ્રતિ પ્રેમ હૈ. રચિ નહીં કિ, વે મેરે સુખ કા કારણ હૈ, રાગ આયા વહ સુખરૂપ હૈ, ઐસી દષ્ટિ નહીં (હૈ). ઉસ આસક્તિ કા અંશ કમ હોતા હૈ વહ શ્રાવક (હૈ). ઉસ આસક્તિ કી સર્વથા વિરતિ-નિવૃત્તિ હોતી હૈ વહ મુનિ (હૈ). સમજ મેં આયા ? દષ્ટિ મેં તો પહલે સે સમ્યક્ હુઆ હૈ.

મુમુક્ષુ :- દષ્ટિની વાત બહુ કરવી પડે છે

ઉત્તર :- લેકિન દષ્ટિ બિના, દ્રવ્ય કે ભાન બિના કહાં ઠરના ? સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :- સંસાર ?

ઉત્તર :- સંસાર રાગ, દ્વેષ, અજ્ઞાન (હૈ). સંસાર પૂછા ના ? ભૈયા ! આત્મા આનંદકંઠ સચ્ચિદાનંદ શુદ્ધ આનંદ પ્રભુ હૈ, ઉસમેં સે નિકલકર વિકાર પુણ્ય-પાપ ભાવ ઉત્પન્ન કરના ઓર પુણ્ય-પાપ ભાવ મેરા હૈ ઐસા મિથ્યાત્વ (ઉત્પન્ન કરના) ઉસકા નામ સંસાર (હૈ). સંસારણં ઇતિ સંસારઃ. ભગવાનઆત્મા અતીન્દ્રિય આનંદ કા પિંડ પ્રભુ, ઉસમેં સે સંસારણં-હટ જાના, હટ જાના, હટકર વિકાર કો અપના માનના, પરવસ્તુ કો અપના માનના, પુણ્ય-પાપ મેં મીઠાશ-આનંદ હૈ ઐસા માનના

वह मिथ्यात्वभाव और राग-द्वेष संसार है. समज में आया ? ओ..ँ...! संसार भूल है ना ? तो आत्मा की भूल आत्मा में रहती है कि बाहर रहती है ? संसार कहां बाहर रहता है ? बाहर तो जड है, वह तो परद्रव्य हैं. स्त्री-पुत्र में आत्मा का संसार रहता है ? लैया ! संसार तो विकारभाव है. अपना आत्मा मुक्तस्वरूप है. वस्तु मुक्त आनंदमूर्ति आत्मा है. उसकी रुचि छोड़कर पर मेरा, मैं उसका ऐसी मान्यता और ँष्ट-अनिष्ट देखकर राग-द्वेष करना, ये राग-द्वेष और मिथ्यात्वभाव जो अपनी पर्याय-अवस्था में स्वरूपमें से छूटकर विकार में आया वही संसार (है). ँस संसार की रुचि छोड़कर आत्मा के अतीन्द्रिय आनंद की रुचि करना उसका नाम सम्यग्दर्शन (है). पीछे संसार की आसक्ति का भाव रहता है, परंतु संसार सुभरूप है ऐसी बुद्धि धर्मा को नहीं रहती है. समज में आया ?

संसार विकार में सुभबुद्धि है वह मिथ्यात्वरूपी संसार और आसक्ति (है) वह भी चारित्र के दोष का संसार (है). पहले आत्मा अतीन्द्रिय आनंदमूर्ति है ऐसी अनुभव दृष्टि हुई तो पुण्य-पाप के भाव में सुभ है ऐसी बुद्धि छूट जाती है परंतु पुण्य-पाप भाव छूटता नहीं. समज में आया ? तो ँतने अपरिमित संसार का नाश सम्यग्दृष्टिने किया. समज में आया ? शुद्ध भगवान् आत्मा अतीन्द्रिय आनंद का कंद प्रभु, उसके अनुभव में (आया कि), यह आत्मा आनंद है, ऐसी दृष्टि की तो पुण्य-पाप के भाव में सुभबुद्धि थी, वह मिथ्यात्व था, अपरिमित अनंत संसार था, उस अनंत संसार का आत्मा अतीन्द्रिय है ऐसी दृष्टि करके अपरिमित संसार का छेद कर दिया. समज में आया ? और परिमित राग-द्वेष रखा, मर्यादित राग-द्वेष रखा. उस मर्यादित राग-द्वेषमें से भी आंशिकरूप से आसक्ति को छटाकर स्वरूप में स्थिरता का अंश प्रगट करना उसका नाम श्रावकपना पंचम गुणस्थान कलने में आता है. उस आसक्ति का सर्वथा अभाव करके स्वरूप में निवृत्ति में विशेष लीन होना उसका नाम मुनिपना, पर का त्याग, संसार का त्याग यानि कि विकार की रुचि और आसक्ति का त्याग (हो गया). थोडा विकल्प रहता है उसका ज्ञान करते हैं, उसका नाम मुनिपना कहते हैं. आहा..हा..! समज में आया ? दुनिया से अलग रीज है. दुनिया मानते हैं (ऐसा नहीं है).

यह देख तो जड है, इसमें संसार है ? यह तो मिट्टी है. स्त्री-पुत्र पर हैं, उसमें संसार है ? वह संसार छो तो मृत्युकाल में सब पडा रहता है. समज में आया ? यहि वह संसार छो, स्त्री, कुटुंब (संसार छो तो) मृत्युकाल में सब पडा रहता है, यला जाता है. तो संसार पडा रखा, मुक्ति छो जायेगी. वह संसार है ही नहीं. संसार उसकी मान्यता में और राग-द्वेष में संसार पडा है. सब पडा रहता है. शरीर पडा रहता है. यला जाये. संसार लेकर यला जाये. अपनी मिथ्या रुचि और राग-द्वेष की आसक्ति लेकर यला जाता है, वही संसार है. समज में आया ? आहा..हा..! साथ में गया, संसार यहाँ थोडा पडा रखा ? स्त्री-पुत्र संसार था ? वह संसार (यहि छो तो) वे सब यहाँ पडे रहे तो मुक्ति छो गई. ऐसा है नहीं. समज में आया ?

कहते हैं कि, मुनि... सम्यग्दृष्टि से श्रावक ऊंये हैं, श्रावक से मुनि ऊंये हैं. क्योंकि आसक्ति बहुत घट गई. '(बडभागी) भडान पुरुषार्थी हैं, क्योंकि भव-भोगनतें वैरागी...' भव नाम संसार. देखो ! उसमें साथ में शरीर देना. संसार, शरीर और भोग से 'विरक्त छोते हैं...' संसार, रागादि में बहुत विरक्त हैं, भोग से विरक्त हैं, शरीर से भी विरक्त हैं. अंतर अतीन्द्रिय आनंद में, विरति में लीन हैं. अतीन्द्रिय आनंद भगवानआत्मा, उसमें आनंद की बाढ आती है. मुनि को अतीन्द्रिय आनंद की बहुत बाढ आती है. उसमें लीन हैं. अतीन्द्रिय आनंद का स्वाद बहुत लेते हैं. वे संसार, शरीर और भोगों से वैरागी हैं. समज में आया ?

'और वीतरागता को उत्पन्न करने के लिये...' देखो ! मुनि अथवा मुनि होने से पहले वीतरागता को उत्पन्न करने के लिये 'माता समान बारह भावनाओं का चिंतवन करते हैं.' बारह भावना माता समान हैं. है ना ? 'वैराग्य उपावन माई' वैराग्य उत्पन्न करने की माता. भगवानआत्मा का शुद्ध सन्मुख अतीन्द्रिय दृष्टि हुई है तो बाढ में जो आसक्ति है उसे हटाने को बारह भावना मुनि अथवा मुनि होने से पहले श्रावक भी बारह भावना भाते हैं. कछो, समज में आया ? देखो !

भावार्थ :- 'पांच भडाव्रतों को धारण करनेवाले भावलिंगी मुनिराज भडापुरुषार्थवान

હેં,...' સંસાર મેં ગૃહસ્થ કો, શ્રાવક કો ઇતના પુરુષાર્થ નહીં (હે). 'ક્યોંકિ સંસાર, શરીર ઓર ભોગોં સે અત્યંત વિરક્ત હોતે હેં...' સ્પષ્ટીકરણ કે લિયે શરીર ડાલા હે. પાઠ મેં 'ભવ-ભોગનતેં' હે ના ? 'ઓર જિસપ્રકાર કોઈ માતા પુત્ર કો જન્મ દેતી હે...' માતા કોઈ પુત્ર કો જન્મ દેતી હે 'ઉસીપ્રકાર યહ બારહ ભાવનાઓં વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરતી હેં...'

વૈરાગ્ય.. વૈરાગ્ય. 'ક્ષણ લાખેણી જાયે..' માતા ! હે મા ! જબ દીક્ષિત હોતા હે ના ? માતા-પિતા આજ્ઞા નહીં દેતે હેં તો કહતે હેં, માતા ! મેરી ક્ષણ લાખેણી જાયે. મેરે સ્વરૂપ કી સાવધાની કરને મેં એક ક્ષણ લાખેણી જાતી હે. (અર્થાત્) લાખ રૂપયે, કોડ, અબજ, અનંત રૂપયે દે (તો ભી) એક ક્ષણ નહીં મિલતી. ઐસા હમારા જન્મ ઓર અપને સ્વરૂપ મેં સાવધાની કરને કા કાલ (કીમતી હે). માતા ! આજ્ઞા દો, આજ્ઞા દો. અપની સ્વરૂપ સાવધાની મેં રહને કો હમ વનવાસ જાતે હેં. સમજ મેં આયા ? ગૃહસ્થાશ્રમ કો છોડકર, રાગ કી આસક્તિ ઘટાકર હમ વનવાસ જાતે હેં. વનવાસ મેં આનંદ કા સાધન કરતે હેં, ઉસકા નામ મુનિપના કહતે હેં. સમજ મેં આયા ? આહા...હા...! 'મુનિરાજ ઇન બારહ ભાવનાઓં કા ચિંતવન કરતે હેં.' પહલી ભાવના. ભાવનાઓં કા સ્વરૂપ બતલાતે હેં.

ભાવનાઓનું ફળ અને મોક્ષસુખપ્રાપ્તિનો સમય

ઇન ચિન્તત સમ સુખ જાગૈ, જિમિ જ્વલન પવનકે લાગૈ;

જબ હી જિય આતમ જાનૈ, તબ હી જિય શિવસુખ ઠાનૈ. ૨.

અન્વયાર્થ :- (જિમિ) જેવી રીતે (પવનકે) પવનના (લાગૈ) લાગવાથી (જ્વલન) અગ્નિ (જાગૈ) ભભૂકી ઊઠે છે, [તેવી રીતે] (ઇન) આ બાર ભાવનાઓનું (ચિન્તત) ચિંતવન કરવાથી (સમ સુખ) સમતારૂપી સુખ (જાગૈ) પ્રગટ થાય છે. (જબ હી) જ્યારે (જિય) જીવ (આતમ) આત્મસ્વરૂપને (જાનૈ) જાણે છે (તબ હી) ત્યારે જ (જિય) જીવ (શિવસુખ) મોક્ષસુખને (ઠાનૈ) પ્રાપ્ત કરે છે.

ભાવાર્થ :- જેવી રીતે પવન લાગવાથી અગ્નિ એકદમ ભભૂકી ઊઠે છે તેવી રીતે આ બાર ભાવનાઓનું વારંવાર ચિંતવન કરવાથી સમતા (શાંતિ) રૂપી સુખ પ્રગટ થઈ જાય છે-વધી જાય છે. જ્યારે આ જીવ આત્મસ્વરૂપને જાણે છે ત્યારે પર પદાર્થોથી સંબંધ છોડીને પરમાનંદમય સ્વ-સ્વરૂપમાં લીન થઈ ને સમતારસનું પાન કરે છે અને છેવટે મોક્ષસુખને પ્રાપ્ત કરે છે.

‘ઇન ચિન્તત સમ સુખ જાગૈ, જિમિ જ્વલન પવનકે લાગૈ;’ દેખો ! કિંતની ભાવના ભર દી હૈ ! ‘દૌલતરામજી’ પંડિત શ્રાવક થે, પરંતુ ‘છહ ઢાલા’ મેં ગાગર મેં સાગર ભર દિયા હૈ.

ઇન ચિન્તત સમ સુખ જાગૈ, જિમિ જ્વલન પવનકે લાગૈ;

જબ હી જિય આતમ જાનૈ, તબ હી જિય શિવસુખ ઠાનૈ. ૨.

દેખો ! કેસી ભાષા (હૈ) ! થોડે મેં-અલ્પ મેં બહુત ભર દિયા હૈ. ‘છહ ઢાલા’ હૈ, ભૈયા ! ‘છહ ઢાલા’ તો બહુતોં કો કંઠસ્થ હૈ. અર્થ સમજે નહીં. ગડિયા બોલે જાયે, ગડિયા કો કયા કહતે હૈં ? પહાડા. કયા અર્થ હૈ ?

‘જિસપ્રકાર વાયુ કે લગને સે...’ હવા આતી હૈ ના ? હવા. ‘અગ્નિ ભભક ઉઠતી હૈ...’ પવન કે આને સે... લોગોં મેં કહતે હૈં ના ? ‘લા ત્યાં વા, લા ત્યાં વા’ હમારે મેં કહતે હૈં. આપ કી ભાષા મેં કુછ હોગા. અગ્નિ ઉઠતી હૈ ના? અગ્નિ. હવા આતી હૈ તો અગ્નિ ભભક ઉઠતી હૈ. જવાલા (ઉઠતી હૈ). ‘અગ્નિ ભભક ઉઠતી હૈ, (ઉસીપ્રકાર બારહ ભાવનાઓં કા) ચિંતવન કરને સે...’ આત્મા કા આનંદ કા ભાન તો પહલે (હુઆ) હૈ, સમજ મેં આયા ? મેરા આનંદ મેરે મેં હૈ. રાગાદિ શુભાશુભભાવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં વે દુઃખરૂપ હૈં. વસ્તુ દુઃખરૂપ નહીં, ચીજ દુઃખરૂપ નહીં (હૈ). સમજ મેં આયા ? મેરે મેં જિતને પ્રકાર કા રાગ ઉત્પન્ન હોતા હૈ વહ દુઃખરૂપ હૈ. મેરા આત્મા હી આનંદરૂપ હૈ. ઐસા પહલે આનંદ કા ભાન હુઆ હૈ ઔર બારહ ભાવના ભાતે હૈં.

કહતે હૈં કિ, (ભાવનાઓં કા) ‘ચિંતવન કરને સે સમતારૂપી સુખ પ્રગટ હોતા

है.' समता कडो, वीतरागता कडो, अनाकुल रागरहित शांति की उत्पत्ति विशेष होती है. भावना करते हैं, अ..डो...! मेरा कोई नहीं. मैं मेरा स्वरूप शुद्ध विद्वानंद है, मैं ही मेरे स्वरूप यूककर मुझे आसक्ति थोड़ी होती है वह मुझे दुःखरूप है. समज में आया ? 'चितवन करने से समतारूपी सुख प्रगट होता है.' आत्मा में आनंद अनाकुलस्वरूप शुद्ध है ऐसी अनुभव में दृष्टि तो हुई है, परंतु आसक्ति है उसे उठाने को बारड भावना भाते हैं. बारड भावना का चितवन करने से समतारूपी सुख-वीतरागी सुख (प्रगट होता है). पुण्य-पाप के भाव में जो दुःख की आसक्ति थी तो यह भावना भाते से अपने स्वरूप सन्मुख में समतारूपी सुख की ज्वाला उत्पन्न होती है.

जैसे अग्नि में उवा लगने से अग्नि ललक उठती है, जैसे भगवानआत्मा जणडणज्योति आनंदकंद की दृष्टि तो है और बारड भावना भाते से शांति की ज्वाला प्रगट होती है. समज में आया ? यह तो अंतर की बात है, लैया ! बाडर से कुछ है नहीं. ये तो जड है, मिट्टी है-धूल है. उसके साथ संबंध क्या ? वह अभी कहेंगे.

'जब यह जव आत्मस्वरूप को जानता है...' देओ ! आत्मस्वरूप को जाना है और विशेष भावना करने से विशेष स्थिरता होती है. आत्मस्वरूप को जाना है उसे बारड भावना होती है. अज्ञानी को बारड भावना है नहीं. नित्य (स्वरूप का) तो भाव नहीं. मैं नित्यानंद प्रभु स्थायी आनंदकंद हूं, जैसे भाव बिना अनित्य (आदि) बारड भावना कौन भाता है ? अक ओर स्थायी आत्मा है, नित्यानंद प्रभु है, ऐसी दृष्टि हुई है उसको बारड भावना होती है. समज में आया ?

मुमुक्षु :- कैसी ज्वाला होती है ?

उत्तर :- यह शांति की ज्वाला (है). प्रवाड कडते हैं. प्रवाड-धारा बडे, धारा. शांत.. शांत.. शांत.. मेरा स्वरूप शांत (है). कितनी शांति ! अपरिमित शांति ! इसकी रुचि-दृष्टि में अल्प शांति हुई. ऐसी भावना करते-करते स्वसन्मुख में आते हैं एतनी समता की वृद्धि होती है. आडा..डा..! समज में आया ?

'जव आत्मस्वरूप को जानता है तब...' जव भोक्षसुख को प्राप्त करता है.

आत्मा के आनंद का भान नहीं, भावना किसकी करे ? जो वस्तु ही दृष्टि में आयी नहीं किसकी ओकाग्रता करे ? किसमें ओकाग्रता करे ? भावना का वास्तविक अर्थ तो ओकाग्रता है. आत्मा अनाकुल शांतरस का स्वामी, पूर्ण आनंद शुद्ध की दृष्टि दुःखे बिना उसमें ओकाग्रता की भावना और समता कहां से आयेगी ? समज में आया ? मात्र विकल्प करेगा. (वह तो) पुण्यबंध है. कोई वस्तु नहीं.

‘आत्मस्वरूप को जानता है...’ भगवान् आत्मा...! आत्मा है. है तो है कैसा ? उसमें क्या स्वभाव है ? उसमें कोई स्वभाव है कि नहीं ? वस्तु कोई भी है तो उसका कोई गुण है कि नहीं ? गुण है कि नहीं ? आत्मा है तो उसका कोई गुण है कि नहीं ? उसका गुण मुख्यरूप से आनंद और ज्ञान (है). उसका गुण आनंद और ज्ञान. गुण का गुण... ओकाग्र होते हैं तो आनंद और ज्ञान की वृद्धि होती है. समज में आया ? जगत को बहुत कठिन पडे. बाहर से ले लेना है. वस्तु बाहर में है नहीं. आडा..डा...!

आत्मा को जानता है तभी जव भोक्षसुख को प्राप्त करता है. क्यों ? पूर्ण सुख को कौन प्राप्त करता है ? भोक्षसुख नाम पूर्ण सुख. पूर्ण सुख को कौन प्राप्त करता है ? कि, पहले आत्मा के सुख को जान लिया है. आत्मा का सुख आनंद अपने में है तो उसकी ओकाग्रता करते-करते पूर्ण सुख प्राप्त होगा. परंतु आत्मा का सुख और आत्मा क्या है उसका तो भान नहीं. समज में आया ? आत्मस्वरूप को जानता है तभी जव पूर्ण भोक्षसुख, भोक्ष यानी शिवसुख यानी निरुपद्रव यानी पूर्ण, जैसे पूर्ण सुख को प्राप्त करता है.

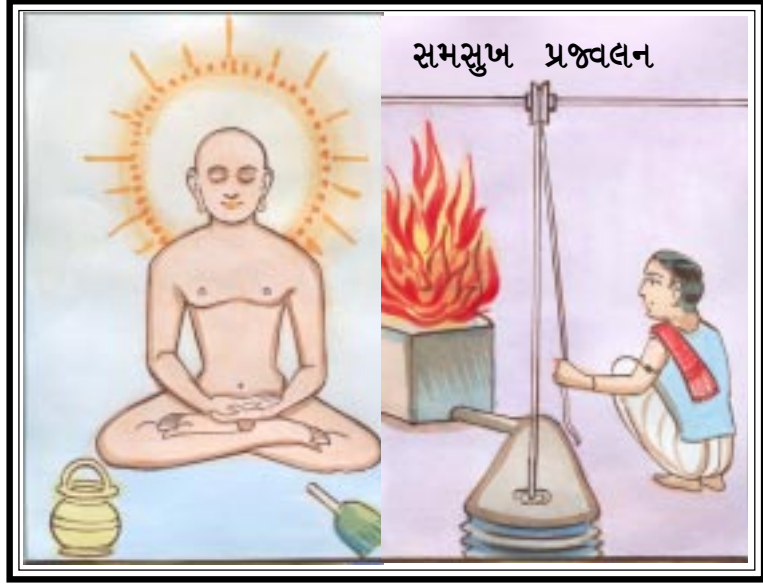
मुमुक्षु :- गुरु की कृपा बिना होता नहीं.

उत्तर :- आत्मा की कृपा बिना होता नहीं. समजे ? वास्तव में तो आत्मा आत्मा का गुरु, आत्मा आत्मा का देव (है). ओ..ए...! तब व्यवहार से बाह में कलने में आता है. औसी बात है, भैया ! आडा..डा...! देजो ! दृष्टांत दिया है कि नहीं ? देजो ! मुनिराज का दिया है. और यहां समसुख (का दिया है). अग्नि में ईंक मारता है. सोनी भूंगली नहीं मारते ? सोनी. अग्नि जलती है. सोनी होता है ना ? सोनी को क्या कलते हैं ? कारिगर, सुवर्णकार. वह भूंगली मारता



है. वैसे यहाँ भगवानआत्मा शुद्ध अनाकुल आनंद की दृष्टि हुई है उसमें भारुड भावना की झूक मारते हैं. समज में आया ? उसमें चित्र भी है. उसमें है ? उसमें है, चित्र भी है.

‘जिसप्रकार वायु लगने से अग्नि अकहम ललक उठती है,...’ वायु लगने से अग्नि ललक, प्रज्वलित.. प्रज्वलित होती है. ‘उसीप्रकार ँन भारुड भावनाओं का वारंवार चिंतवन करने से...’ वारंवार, हां ! अकबार क्षणिक



(विचार किया) जैसे नहीं. वारंवार. ओ..ओ...! आत्मा स्थायी आनंद की लूमि तो तुं है, ये सब अनित्य क्षणिक हैं. कोई शरणा नहीं. जैसे वारंवार.. वारंवार भावना करने से समता अथवा शांतिरूपी सुख अथवा स्वभाव का अनाकुल वीतरागी सुख प्रगट हो जाता है.’ आत्मा का लक्ष्य करके, अनित्य, अशरणादि भावना भाते हैं, अपने में स्वसन्मुख अकाग्र होने से अपने में शांति, समता, अरागी पर्याय प्रगट होती है, ऐसा कहते हैं. कछो समज में आया ?

‘बढ जाता है.’ तब शांति का सुख बढ जाता है. ‘जब यह जव आत्मस्वरूप को जानता है तब पुरुषार्थ बढकर...’ देओ ! लगनी तब लगे. अक यीज का स्वाद आया तो वह स्वाद लेने को वारंवार चिंतवन करते हैं. जैसे आत्मा का पडले भान हो, पुण्य-पाप का विकल्प से, शरीर से भिन्न जैसे अपने स्वरूप का स्वाद आया हो, दृष्टि हुई तो फिर लगनी लगने का वारंवार प्रयत्न चलेगा. परंतु वस्तु के भान बिना किसमें लगनी लगाना ? समज में आया ?

જિસમે લગની લગતી હૈ ઉસમે વારંબર ચિંતવન હોતા હૈ કિ નહીં ? ભાઈ ! રાત ઓર દિન રાગ કી જવાલા જલે. રાગ ઓર દ્વેષ, રાગ ઓર દ્વેષ, રાગ ઓર દ્વેષ. અનુકૂલ હો તો ઠીક, પ્રતિકૂલ હો તો ઠીક નહીં. રાગ-દ્વેષ (કરતા રહતા હૈ). ચૌબીસ ઘંટે ધમણ ચલતી હૈ, ધમણ. ધમણ સમજતે હો ? સુવર્ણકાર કી... ક્યા કહતે હૈં ? આહા..હા...! અરે..! ચૌબીસ ઘંટે ભગવાન તેરી ચીજ અનાદિઅનંત નિત્યાનંદ પ્રભુ કી તો તુજે થોડી ભી સાવધાની, દરકાર ભી નહીં ઓર પરપદાર્થ રખને કો વિકલ્પ કી જવાલા ઉઠાતા હૈ. (વહ તો) અગ્નિ હૈ, જવાલા હૈ, કષાય હૈ, દુઃખરૂપ હૈ. માનતા હૈ કિ, મેં ઠીક કરતા હૂં. વહી મિથ્યાદષ્ટિ મિથ્યાત્વ કી પુષ્ટિ કરતા હૈ. આહા..! સમ્યગ્દષ્ટિ (જિસે) અપને શુદ્ધ સ્વરૂપ કી દષ્ટિ હુઈ હૈ ઓર ઉસકી ભાવના કરતે હૈં તો શાંતિ કી પુષ્ટિ કરતે હૈં, ઐસા યહાં કહતે હૈં. આહા..હા...! અરે.. ભગવાન ! સમજ મેં આયા ? બહુત અચ્છી ભાવના લેંગે.

‘જબ યહ જીવ આત્મસ્વરૂપ કો જાનતા હૈ તબ પુરુષાર્થ કો બઢાકર...’ દેખો ! ‘પરપદાર્થોં સે સંબંધ છોડકર...’ મુજે પરપદાર્થ સે ક્યા સંબંધ હૈ ? શરીર સે નહીં. વહ ભી ચલતા હૈ તો ઉસકી પર્યાય સે, મેરી ઈચ્છા સે ઉસમે કિચિત્ કામ હોતા નહીં. બરાબર હૈ ? ઈચ્છા હૈ તો યહ શરીર ચલતા હૈ ઐસા બિલકુલ ત્રીનકાલ ત્રીનલોક મેં નહીં. સાંસ કા ચલના ઐસા.. ઐસા.. સબ જડ કી પર્યાય જડ કે કારણ જડ મેં હોતી હૈં. અપને સે બિલકુલ નહીં. બિલકુલ કરને સે નહીં હોતી. ચૈતન્ય કે કરને સે હો તો દોનોં એક હો જાયે. જિસકે કરને સે જો હો તો (દોનોં) એક હો જાયે. એક હૈ હી નહીં. સમજ મેં આયા ? યહ વાણી ભી નિકલતી હૈ વહ અપની નહીં, આત્મા સે નહીં. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- એકાંત નહીં થઈ જાયને ?

ઉત્તર :- યહ સમ્યક્ એકાંત હૈ. જડ કી પર્યાય જડ સે હોતી હૈ, અપને સે નહીં, ઉસકા નામ સમ્યક્ એકાંત હૈ. યહ અનેકાંત હૈ કિ અપને સે અપની હોતી હૈ, પર સે પર કી હોતી હૈ, પર સે અપની નહીં હોતી હૈ, ઉસકા નામ અનેકાંત (હૈ). આહા..હા...! યે રજકણ, મિટ્ટી (હૈ). સમય-સમય મેં ઉસમે ઉત્પાદ-વ્યય હૈ યા નહીં ? સુના હૈ કિ નહીં ? ‘ઉત્પાદવ્યયધ્રુવયુક્તં સત્.’ ‘સત્ દ્રવ્ય લક્ષણં’. ‘તત્ત્વાર્થ

सूत्र' में आता है ?

प्रत्येक पदार्थ, अनंत आत्मा, अनंत परमाणु, असंख्य कालाणु, एक धर्मास्तिकाय, एक अधर्मास्तिकाय, आकाश (ऐसे) जाति से छह द्रव्य हैं, संख्या से अनंत हैं। प्रत्येक पदार्थ में एक सेकंड के असंख्यवे भाग में 'उत्पादव्ययध्रुवयुक्तं सत्' वह द्रव्य का लक्षण है। अपनी नयी पर्याय से उत्पन्न होता है, पुरानी पर्याय से व्यय होता है, सदृशता से ध्रुव रहता है। उसमें वह है, अपने से उसमें है ? उत्पादव्ययध्रुव तो उसमें है, उसके कारण से है। समज में आया ? आहा..हा..! लेकिन उसे अत्मान है, अत्मान। मैं कर हूँ मैं ऐसा करता हूँ मैं ऐसा करता हूँ। पहले मैंने शरीर को जैसे रखा था, अब शरीर काम करता नहीं, धारणा के अनुसार काम नहीं करता है। पहले भी कहां करता था ? नहीं करता था। वह मूढ़ मानता था।

मुमुक्षु :- यलते थे, फिरते थे...

उत्तर :- यलता-फिरता कौन था ? देह या आत्मा ? आत्मा उसे यलता था ? मूढ़ (को) सनेपात हुआ था। सनेपात समजे ? सनेपात नहीं कड़ते ? पागल। सनेपात होता है ना ? सनेपात। वात, पित्त और कफ रोग होता है ना ? ऐसा मिथ्याश्रद्धा, मिथ्याज्ञान और मिथ्याचारित्र तीन का रोग लगा था। मैं यलता हूँ, ऐसा मानता था।

मुमुक्षु :- यलता था और अब अटक गया...

उत्तर :- यलता भी वही था और अटका भी वही है। आत्मा के कारण से यलता था ? और आत्मा के कारण से अटक गया ?

मुमुक्षु :- अटक गया उसके कारण से।

उत्तर :- उसके कारण अटक गया, यलता था उसके कारण से। आहा..हा...! अंगूली उपर करो, मरते समय नहीं कड़ते हैं ? क्या करे ? उसके अधिकार की बात है ? अंगूली उठनी हो तो उठे, नहीं (भी) उठे, वह तो जड की पर्याय है। जड से भिन्न आत्मा माना ही नहीं। मूढ़ है। आत्मा और जड भिन्न है, (ऐसा) माना ही नहीं कभी। मैं शरीर का करता हूँ, धूल का करे ? रोग क्यों आने दिया ?

मुमुक्षु :- उसको जिलाना तो चाखिये।

ઉત્તર :- ક્યા ખિલાયે ? ધૂલ ખિલાયે ? આહાર-પાની કી ક્રિયા હોતી હૈ વહ તો જડ કી હૈ. આત્મા મેં એક વિકલ્પ, રાગ હોતા હૈ, બસ ઇતના. ખાના-પીના, એસે ચબાના વહ તો જડ કી ક્રિયા હૈ. આત્મા ખાને-પીને કા કર સકતા હૈ ?

મુમુક્ષુ :- મુર્દા કહાં કરતા હૈ ?

ઉત્તર :- મુર્દા ભી કરતા હૈ. મુર્દે કી ઉત્પાદ-વ્યય કી પર્યાય મુર્દે મેં હોતી હૈ. કિસ સમય પરમાણુ મેં ઉત્પાદ પર્યાય નહીં હોતી હૈ કિ જો આત્મા ઉસે કર દે ? સમજ મેં આયા ? આહા..હા...! ભાઈ ! ક્યા કરના ઇસમેં ?

મુમુક્ષુ :- ... કરનો કરનો...

ઉત્તર :- કરના કિસકા ? પર કા યા અપના ? પર કા કરના ઊડ જાયેગા, અપના કરના રહેગા. સમજ મેં આયા ? આહા..હા...! ભાઈ ! એકબાર વિચાર કર, પ્રભુ ! મુજે કુછ હોતા હૈ. ક્યા હોતા હૈ ? બોલ ના. કુછ હોતા હૈ. જાને, કર સકે ? ક્યા ધૂલ મેં કર સકે ? વહ તો જડ કી પર્યાય હૈ. મુજે યહાં દુઃખ હોતા હૈ, મુજે યહાં મૂઝવન હોતી હૈ. મૂઝવન કો ક્યા કહતે હૈં ? મુંઝારા. તુજે ક્યા હોતા હૈ ? તુમ તો જાનતે હો. વહ જડ મેં હોતા હૈ. યે સાંસ. ખ્યાલ આયા કિ સાંસ રુક ગઈ. ભૈયા ! મેરી સાંસ અંદર સે રુક ગઈ હૈ. નીચે આગે નહીં જાતા, આગે નહીં જાતા. ઉપર હો ગયા. નીચે લે ના, તેરા અધિકાર હો તો ! મૃત્યુ કે સમય ખ્યાલ મેં આવે કિ, સાંસ યહાં સે હટ ગયા. યે નાભિ હૈ ના (વહાં સે) હટ ગયા, ખ્યાલ મેં આયા. નીચે લે. ક્યા લે ? તેરા અધિકાર હૈ ? વહ તો જડ કી પર્યાય હૈ. આતા હૈ તો ઉસસે ઓર જાતા હૈ તો ઉસસે. મૂઢ કો જડ કી પર્યાય કા અભિમાન અંદર સે ટલતા નહીં હૈ. આહા...! આહા..હા...!

અનંત રજકણોં કા પિંડ શરીર (હૈ). પીછે આયેગા. ભાઈ ! ભગવાન ! ઉસકી પર્યાય ઉસસે (હોતી હૈ). અનિત્ય, અશરણ આદિ (ભાવના) લેંગે વહાં સબ લેંગે. સમજ મેં આયા ? અ..હો...! પરપદાર્થોં સે સંબંધ છોડ. પરપદાર્થ સે મેરા કોઈ સંબંધ નહીં. નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધ કા અર્થ ઉસ સમય ઉસકી પર્યાય જબ ઉસ કારણ સે હોતી હૈ તો મેં નિમિત્ત કહને મેં આતા હૂં. નિમિત્ત કા અર્થ પૃથક્ જ્ઞાન કરને કી ચીજ હૈ. પૃથક્ કા કાર્ય કરને કી ચીજ હૈ નહીં. સમજ મેં આયા ? આવાજ

धीरे से, जोर से निकलती है. क्या वड आत्मा से निकलती है ? पुद्गल की क्रिया है. आडा..डा...! तेरी निराली रीज भगवान चैतन्य-बंगले में बिराजमान है. वड जड में आती है ? परमाशु में घूस जाती है ?

(यहां) कडते हैं, भाई ! 'पुरुषार्थ बढकर...' यहां मुनि की विशेष बात है ना ? परपदार्थों से संबंध छोड. पडले दृष्टिमें तो संबंध छोडा है बाढ में आसक्ति का संबंध छोडते हैं उसका नाम उग्र पुरुषार्थ का मुनिपना कडते हैं. समज में आया ? 'परमानंदमय स्वरूप में लीन छोकर...' अतीन्द्रिय भगवान परमात्मा, स्वयं अतीन्द्रिय स्वरूप ढी है. उसमें लीन छोकर भगवानआत्मा ढी परमानंद स्वरूप है. उसका आनंद बाढर में नढी, राग में नढी, शरीर में नढी, धूल में नढी, पैसे में नढी. लेकिन मूर्ख ढुआ है ना ! कितनी मूर्खता ! पैसे पांच लाभ ढुओ तो मैं सुणी. उसके पास दस (लाभ) है तो बडा सुणी (है). मूढ है. ये तेरी गिनती कहां से आयी ? औसा तेरा अज्ञान का गज कहां से आया ? उसके पास पचीस लाभ है तो सुणी है. मेरे पास पांच लाभ है तो मैं थोडा सुणी हूं. मूढ है. परपदार्थ से तुने सुभ-दुःभ कहां से माना ? समज में आया ?

मुमुक्षु :- सब कडते हैं उसमें क्या ?

उत्तर :- सब कडे तो क्या ? पागल कि अस्पताल में सब पागल ढोते हैं. पागल की अस्पताल में तो सब पागल ढोते हैं. वड सयाना ढो जाता है ? भाई ! यड सांस की क्रिया ढोती है वड जड से ढोती है. भाई ! परपदार्थ का अभिमान छोड दे. परपदार्थ का अभिमान छोडे बिना तेरे में अडंपने की दृष्टि नढी आयेगी. यड अभिमान छोडे बिना मैं चैतन्य हूं औसा अडंपना की श्रद्धा का, अस्तित्व की प्रतीत नढी आयेगी. आडा..डा...! समज में आया ?

'परमानंदमय स्वस्वरूप में लीन छोकर समतारस का पान करता है...' सम्यग्दृष्टि विशेष पुरुषार्थ करके जब मुनिपना ढोता है तो समता का, सुधारस का बहुत पान करते हैं. सम्यग्दृष्टि को थोडा सुधारस का पान है, श्रावक को थोडा विशेष बहुत है, मुनि को उससे उग्र है. वास्तव में तो वड आनंद की वृद्धि का गुणस्थान है. आडा..डा...! समज में आया ? क्या करे ? चैतन्य की जात की मडिमा नढी. मडान

અનાકુલ શાંતરસ કા પિંડ મેં (હૂં), મેરી શાંતિ તીનકાલ મેં પર હૈ નહીં. પરપદાર્થ કા જિતના લક્ષ્ય કરકે જિતના વિકલ્પ ઉઠાતા હૈ ઇતના દુઃખ હૈ. આહા...હા...! જિતના અંતર સ્વરૂપ મેં દષ્ટિ કરકે એકાગ્ર હોના વહી સુખ હૈ. બાકી કહીં સુખ તીનકાલ મેં હૈ નહીં. સમજ મેં આયા ? 'સમતારસ કા પાન કરતા હૈ ઔર અંત મેં મોક્ષસુખ પ્રાપ્ત કરતા હૈ. ઉન બારહ ભાવનાઓં કા સ્વરૂપ કહા જાતા હૈ :-'

### ૧-અનિત્ય ભાવના

જોબન ગૃહ ગો ધન નારી, હય ગય જન આજ્ઞાકારી;  
ઇન્દ્રિય-ભોગ છિન થાઇ, સુરધનુ ચપલા ચપલાઇ. ૩.

અન્વયાર્થ :- (જોબન) યુવાની, (ગૃહ) ઘર, (ગો) ગાય, (ધન) લક્ષ્મી, (નારી) સ્ત્રી, (હય) ઘોડા, (ગય) હાથી, (જન) કુટુંબી, (આજ્ઞાકારી) આજ્ઞા ઉઠાવનાર નોકર-ચાકર અને (ઇન્દ્રિય-ભોગ) પાંચ ઇન્દ્રિયોના ભોગ એ બધા (સુરધનુ) ઇન્દ્રધનુષ્ય તથા (ચપલા) વીજળીની (ચપલાઇ) ચંચળતા-ક્ષણિકતાની માફક (છિન થાઇ) ક્ષણમાત્ર રહેનારાં છે.

ભાવાર્થ :- યુવાની, મકાન, ગાય, ભેંસ, ધન, ઝવેરાત, સ્ત્રી, ઘોડા, હાથી, કુટુંબી, નોકર અને પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષય એ બધી ચીજો ક્ષણિક છે-અનિત્ય છે-નાશવંત છે. જેમ ઇન્દ્રધનુષ્ય અને વીજળી વગેરે જોતજોતાંમાં વિલય થઇ જાય છે તેમ આ જુવાની વગેરે પણ થોડા વખતમાં નાશ પામે છે. તે કોઈ પદાર્થ નિત્ય અને સ્થાયી નથી પણ નિજશુદ્ધાત્મા જ નિત્ય અને સ્થાયી નથી પણ નિજશુદ્ધાત્મા જ નિત્ય અને સ્થાયી છે-એમ સ્વસન્મુખતાપૂર્વક ચિંતવન કરી, સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ વીતરાગતાની વૃદ્ધિ કરે છે તે અનિત્ય ભાવના છે. મિથ્યાદષ્ટિ જીવને અનિત્યાદિ એક પણ સાચી ભાવના હોતી નથી.

પહલી ભાવના.

૧-અનિત્ય ભાવના

જોબન ગૃહ ગો ધન નારી, હય ગય જન આજ્ઞાકારી;  
ઇન્દ્રિય-ભોગ છિન થાઇ, સુરધનુ ચપલા ચપલાઇ. ૩.

દેખો ! સબ ચિત્ર દિયે હેં. ‘જોબન ગૃહ ગો ધન નારી,’ ભાવના ભાતે હેં, દેખો ! ‘(જોબન)...’ શરીર કી યુવા અવસ્થા. ધૂલ કી અવસ્થા અનિત્ય હૈ. ક્ષણ મેં પલટ જાયેગી, ભાઈ ! તુજે માલૂમ નહીં. આહા..હા..!

જોબન ગૃહ ગો ધન નારી, હય ગય જન આજ્ઞાકારી;  
ઇન્દ્રિય-ભોગ છિન થાઇ, સુરધનુ ચપલા ચપલાઇ.

‘યૌવન...’ શરીર કા યૌવન. માંસ કી કડક અવસ્થા, ઉસકા નામ યૌવન કહતે હેં. માંસ કી કડક અવસ્થા. કડક સમજે ? સખત. ઉસકો યૌવન કહતે હેં. પરંતુ યહ યૌવન કેસા હૈ ? ‘ઇન્દ્રધનુષ તથા બિજલી કી ચંચલતા-ક્ષણિકતા કી ભાંતિ ક્ષણમાત્ર રહનેવાલે હેં.’ બિજલી કા ચમકારા આયે (ઔર) ચલા જાયે. સમજ મેં આયા ? ઔર ઇન્દ્રધનુષ અથવા મેઘ એકદમ ચડે, (ફિર) ગિરે. ઇન્દ્રધનુષ.. કયા કહતે હેં ? ... યે યૌવન અવસ્થા ભગવાનઆત્મા નિત્યાનંદ પ્રભુ કી દષ્ટિ કરકે યહ યૌવન અવસ્થા ચપલ હૈ, ભૈયા ! દેખો ! પહલે જોબન લિયા. વહ પર્યાય અનિત્ય હૈ. પરમાણુ નિત્ય હૈ ઉસકે સાથ સંબંધ તો યહાં પર્યાય કે સાથ હૈ ના ?

કહતે હેં કિ, ‘(જોબન)...’ કેસા હૈ ? ‘ઇન્દ્રધનુષ તથા બિજલી કી ચંચલતા-ક્ષણિકતા કી ભાંતિ ક્ષણમાત્ર રહનેવાલે હેં.’ ૨૫-૨૫ સાલ કી યુવાન અવસ્થા હો, કાલે-કાલે બાલ હો. તેલ ડાલા હો. કંગે સે (બાલ) બનાયે હોં. કયા હુઆ ? હુઆ વહ ક્ષણિક થા. તુને નિત્ય માન રખા હૈ. વહ તો પર્યાય હૈ. પર્યાય નિત્ય કહાં સે રહેગી ? આહા..હા..! સમજ મેં આયા ? શરીર કી યૌવન અવસ્થા, બિજલી કી ચમક હોતી હૈ, બિજલી કી ચમક ક્ષણ મેં આતી હૈ ઔર ચલી જાતી હૈ. (વૈસે હી) યૌવન અવસ્થા ક્ષણ મેં આતી હૈ ઔર ચલી જાતી હૈ. મેં કર સકતા હૂં. યૌવન અવસ્થા મેંને રખી થી. ભાઈ ! ધૂલ મેં ભી નહીં રખી થી. સત્તાપ્રિય પ્રકૃતિ.

મુમુક્ષુ :- .. કર્યુ થાતું હતું.

ઉત્તર :- વહ કરને સે હોતા નહીં થા. મૂઢ માન રહા થા. કરને સે હોતા નહીં થા, મૂઢ હોકર માનતા થા. ભાઈ ! માત્ર માના થા ઐસે નહીં, મૂઢ, પાગલ હોકર માના થા. યહાં તો સ્પષ્ટ બાત હૈ ના ! હમ દોનોં ભાઈ મિલકર કરતે થે. યે ભાઈ ઉસકે ભાઈ કો સૌંપ દેતે થે. કર તૂ. માથાપચ્ચી કર. પૈસે લે-દે તો માને કિ મૈને ક્રિયા. અભિમાન ક્રિયા થા. સમજ મેં આયા ? યહ તો આપ કા દષ્ટાંત હૈ, હાં ! સિર્ફ આપ કી બાત નહીં હૈ. (સબ કી બાત હૈ). ભાઈ ! યહ તો નામ દેકર સ્પષ્ટતા હોતી હૈ. આહા..હા...! રોજ ચલતા હૈ. દુનિયા મેં લોગ ઉસીપ્રકાર (ચલતે હૈં). યુવાન હો, જુતે ઐસે પહને હોં... હાથ મેં લકડી.. (ઐસે ઐસે ચલે). આહા..હા...! ક્યા હૈ ? ભાઈ ! ચમડી ફટ જાયેગી, ઐં..ઐં..એ.. હો જાયેગા. વહ તો અસ્થિર હૈ.

બિજલી ઔર ઇન્દ્રધનુષ દો દષ્ટાંત દિયે હૈં. સમજે ? તીસરા દષ્ટાંત દિયા હૈ. બાદલ આયે, કાલે બાદલ એકસાથ આયે. ફટ.. બરસ ગયે, ફિર કુછ નહીં. (બાદ મેં) બાદલ ભી નહીં દિખતે. કાલે બાદલ ચડ ગયે. ઓ..હો..હો...! એક ક્ષણ મેં ખલાસ. વૈસે યે સબ બાદલ ચડે થે. બાદલ સમજે ? યહ યુવાન અવસ્થા પરમાણુ કે બાદલ હૈ. દલ.. દલ.. એક ક્ષણ મેં બિખર જાયેગા. તુમ માનતે હો કિ રહેગા. ધૂલ મેં ભી નહીં રહેગા. આહા..હા...! મેઘ.. મેઘ.. બડા ચડતા હૈ કિ નહીં ? કિતને કાલે હોતે હૈં. કહાં ગયા ? ક્યોં ગયા ?

એક બાર અખબાર મેં આયા થા, બારીશ (બહુત આયા). કિતના પાક હુઆ થા. અનાજ (બહુત પકા થા). એક બાદલ ભી નહીં થા ઔર એકદમ બાદલ આયે, ઉસકે ખેત મેં ગિરા ઔર સબ કુછ ધૂલ ગયા. એક ઘંટે કે બાદ બાદલ કા ટુકડા ભી નહીં. આહા..હા...! અખબાર મેં આયા થા. હુઆ ક્યા યે ? એક ઘંટે પહલે ખેતી કા જો દાના થા વહ પડા થા. સબ બૈઠે થે. બાદલ નહીં થે, એકદમ આયે, એકદમ ગિરા. અનાજ સબ ખલાસ હો ગયા. એક ઘંટે કે બાદ દેખો તો બાદલ કા ટુકડા ભી નહીં. અરે...! યે હુઆ ક્યા ? સમજ મેં આયા ? ઐસા યહ હૈ. ક્યા હૈ ? દો સાલ, પાંચ સાલ શરીર યુવાન દિખે, પૈસે, સ્ત્રી (દિખે). ક્ષણ મેં બિખર જાતે હૈં. હાય.. હાય...! ફોટો લો (એક્સ-રે લો). શરીર મેં તો કુછ દિખતા નહીં.



મુમુક્ષુ :- મુદ્દત લગે..

ઉત્તર :- ધૂલ મેં ભી મુદ્દત નહીં લગતી.. ક્ષણ ક્ષણ મેં ઉત્પાદ હોતા રહતા હૈ. નયી-નયી પર્યાય, પરમાણુ મેં નયી, નયી, નયી હોતી હેં. આહા..હા...! પહલે જોબન મેં લિયા. સમજ મેં આયા ? ધમ-ધમ શરીર ચલે, દો-તીન લક્ષુ ખા જાયે. ઓ.. કરકે પલંગ પર સો જાયે. પલંગ પર સોયે. કૌન હૈ ? ભગવાન ! સુન તો સહી. યહ તો જડ મિટ્ટી-ધૂલ હૈ. ‘વીજળીના ઝબકારે મોતી પરોવી લ્યો’ બિજલી કી ચમક આયી ઓર ચલી જાયેગી. વૈસે યુવાન અવસ્થા ક્ષણ મેં ચલી જાયેગી. ૨૫-૨૫ વર્ષ કે દેખે હેં. ખૂન નહીં, માંસ નહીં. સમજ મેં આયા ? આપકે (રિશ્તેદાર) થે ના ? યહાં આયા થા. વહાં જાકર ઠીક હો ગયા થા. ઐસે દેખો તો મુદ્દે કી ભાંતિ ભૈઠા થા. ક્ષય લગા હો ઐસા શરીર. બાપુ ! વહ તો પરમાણુ કી (અવસ્થા હૈ). બાદલ કા બારીશ હૈ. કબ ગિરેગા ઓર કબ ક્ષય હોગા ક્ષણિક ચીજ હૈ. ઐસી ભાવના મુનિ ભાતે હેં, ગૃહસ્થાશ્રમ મેં સમકિતી ભાતે હેં. પર સે ઉદાસ હોકર ભાવના કરતે હેં. અપને મેં લીનતા કી એકાગ્રતા બઢાતે હેં, ઐસા કહતે હેં. સમજ મેં આયા ?

‘યૌવન, મકાન...’ દસ-દસ લાખ કે મકાન. બીજલી ગિરી. હાં..! ધરતીકંપ ‘બિહાર’ મેં હુઆ થા ના ? એક કરોડપતિ.. કરોડપતિ (થા). ઘોડાગાડી લેકર બાહર ઘુમને નિકલા થા. આઠ હજાર કી ઘડી સાથ મેં થી, બસ ! વાપસ આયા તો મકાન, કુટુંબ સબ (જમીન કે) અંદર. ભાઈ ! વહ કિસકી ભાંતિ હૈ ? ઇન્દ્રધનુષ. યાની કાયબી. કાયબી કહતે હેં ના ? ઇન્દ્રધનુષ ઓર બિજલી કી ભાંતિ. મકાન. ચપલ હૈ, ભાઈ ! ક્ષણમાત્ર રહનેવાલા હૈ. યહાં ‘ઇન થાઈ’ ઇતના હી કહા હૈ. ક્ષણ થાઈ હૈ. યહ આત્મા ભગવાન નિત્યાનંદ સ્થાયી હૈ. નિત્યાનંદ પ્રભુ આત્મા હૈ. ઉસકી દષ્ટિ કર. યહ તો છિન થાઈ, ક્ષણિક રહનેવાલા હૈ. થોડી દેર મેં ફિર જાયે. ઇજજત જાયે, મકાન દસ-દસ લાખ કે, પચાસ-પચાસ લાખ કે. ફૂ. હો જાયે. દરાર હો ગઈ. યે ક્યા હુઆ ? ચાર ગાઉ દૂર સે નીચે સે ઝટકા લગા. ૧૯૯૪ કી સાલ મેં લગતે થે. ‘પાળિયાદ’. નીચે એક માઈન (ખાન) થી. કોયલા મેં સે આઠ-આઠ ગાઉ દૂર ‘રાણપુર’ તક ઝટકે લગતે થે ના ? સાત-સાત ગાઉ દૂર તક જમીન તૂટ જાયે. ઐસા ઝટકા અંદર સે (લગે). ક્ષણભંગુર (હૈ). મકાન નયા બનાયા. ‘પાળિયાદ’ મેં કિતને ટૂટ ગયે. ‘બોટાદ’

કે પાસ. નીચે સે આતા થા. થોડે મહિને રહા, ફિર બંદ હો ગયા. ઓ..હો..હો...!  
સમજ મેં આયા ?

દેખો ! સબ દષ્ટાંત દિયે હેં, હાં ! દેખો મકાન ! બડા મકાન હૈ ના ? બૈઠ  
જાયે. 'મુંબઈ' મેં એક કરોડ કા મકાન થા. એક કરોડ કા એક મકાન બનાયા. દોપહર



કો મજદૂર ખાના ખાકર સોયે થે. ચારસૌ મજદૂર. અંદર સીમેન્ટ થોડી કચ્ચી થી.  
(ગિર ગયા). ચારસૌ મજદૂર ખલાસ, કરોડ કા મકાન ખલાસ ! કરોડ રૂપિયે કા  
મકાન આઘે ઘંટે મેં (ખલાસ હો ગયા).

મુમુક્ષુ :- વહ એક ગિર ગયા, બાકી કે સબ નહીં ગિરે.

ઉત્તર :- વે સબ રહે હેં ગિરને કે લિયે હી રહે હેં. કહો, સમજ મેં આયા ?

ઐસી ભાવના કરતે હેં તો નિત્યાનંદ આત્મા મેં ઉસકી સન્મુખતા વિશેષ બઢતી  
હે ઇસલિયે યહ ભાવના કરતે હેં. (વિશેષ કહેંગે...) (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)

वीर संवत २४८२, झगण सुद १०, बुधवार  
ता. ०२-३-१९६६, ढाण-५, गाथा-३, ४, ५. प्रवचन नंबर-४०

अनित्य भावना. धर्मी क्या विचारते हैं वड कडते हैं. धर्म नाम आत्मा.. अपने आत्मा में आनंद है, ऐसा निर्णय करनेवाला धर्मी अपने शुद्ध स्वभाव सम्भुष दृष्टि रखकर परपदार्थ की अनित्यता का चिंतवन करते हैं. वड बात चलती है. श्रावक डो या मुनि डो, अपने आत्मा में आनंद (है), नित्यानंद स्वरूप में हूं. नित्य-स्थायी टिकनेवाली चीज तो मैं हूं. आनंद और शांति से भरा आत्मा मैं हूं. सर्वज्ञ परमेश्वर तीर्थकरदेव ने आत्मा का ऐसा वर्णन किया है, ऐसा कडा है. मैं आनंद शुद्ध हूं. पुण्य-पाप का भाव डोता है वड भी क्षणिक है. सारी बाहर की चीज तो क्षणिक, अनित्य है डी. वड बात कडते हैं.

जोवन गृह गो धन नारी, डय गय जन आशाकारी;

इन्द्रिय-भोग छिन थाँ, सुरधनु यपला यपलाँ. उ.

देओ ! 'यौवन,...' शब्दार्थ है ना ? यौवन. यड यौवन क्षणिक यपल है. देड तो नाशवान है. जैसे इन्द्रधनुष और बिजली, उसकी चंचलता यमक.. यमक क्षण में नाश डोती है. जैसे शरीर की यौवन अवस्था (क्षणिक है). यड तो मिट्टी-धूल है. भगवानआत्मा तो अंदर चिदानंद स्वरूप है. ऐसा धर्मी छव ने अपने आत्मा में दृष्टि शुद्ध में, आनंद में रखकर, यड यौवन अनित्य है ऐसी विचारणा वारंवार करनी. समज में आया ?

मुमुक्षु :- यौवन भीत गया डो उसे क्या करना ?

उत्तर :- वृद्धावस्था भी ऐसी है. यौवन भीत गया डो तो क्या हुआ ? वृद्धावस्था कैसी है ? धूल है, क्षण में पलट जायेगी. बिजली की यमक अथवा इन्द्रधनुष.. वड है ना ? क्या कडते हैं ? मेघधनुष. क्या कडते हैं ? कायबी.. कायबी.. कायबी डोती है ना ? क्षण में नाश डोता है. वैसे यड शरीर वृद्धावस्था डो या युवान

હો, મિટ્ટી છે, યહ તો ધૂલ છે. જડ પરમાણુ પુદ્ગલ કી દશા છે. યહ આત્મા નહીં છે. ભગવાનઆત્મા તો અંદર અરૂપી સચ્ચિદાનંદ સિદ્ધ સમાન (હૈ). જૈસે સિદ્ધ ભગવાન છે, અશરીરી હુએ વે (ભી) આત્મા થા. ઐસા આત્મા અંદર અશરીરી ચૈતન્યમૂર્તિ છે, જ્ઞાન, આનંદકંદ છે. ઐસી દષ્ટિ કરકે યૌવન હો યા વૃદ્ધાવસ્થા હો.. ભાઈ ! યૌવન ગયા ઔર વૃદ્ધાવસ્થા રહી ઉસે ક્યા કરના ? ઐસા પૂછા છે.

વૃદ્ધાવસ્થા તો ક્ષણ મેં ગિર જાતી છે. ઉસકે લિયે તો કહતે હેં ના, ‘ખર્ચુ પાન.’ પીલે પત્તે કો ખિરને મેં દેર નહીં લગતી. ઐસે વૃદ્ધાવસ્થા તો ક્ષણ મેં નાશ હો જાયેગી. બૈઠે હો ઔર ફૂ.. હો જાયેગા. ક્યા હુઆ ? અભી તો હાર્ટ ફેઈલ બહુત હોતે હેં. મજબૂત શરીર હો (ઔર હાર્ટ ફેઈલ હો જાતા છે). ક્યાંકિ સંયોગી ચીજ છે. યે કોઈ આત્મા કી ચીજ નહીં. આત્મા તો અવિનાશી તિન્ન છે. યહ તો નાશવાન પદાર્થ કા સંયોગ છે.

‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ’ તો વહાં અનિત્ય મેં કહતે હેં, માતા કે ઉદર મેં બાલક આયા તો માતા કી નજર પડે ઉસકે પહલે તો અનિત્યતા ને ઉસે ગોદ મેં લે લિયા. ક્યા કહા ? માતા કો પ્રસવ હોકર બાલક આયા. અભી નજર કરે ઉસકે પહલે, ગોદ મેં લેને સે પહલે અનિત્યતાને ગોદ મેં લે લિયા છે. કબ ક્ષણ મેં નાશ હો જાયેગા. નાશવાન પદાર્થ છે. જન્મ હોતે હી દેહ કા નાશ હો જાતા છે. ઐસી અનિત્ય ચિંતવના કરકે અપના આત્મા શુદ્ધ સ્વરૂપ છે, ઉસકી અંતર દષ્ટિ (કરકે) એકાગ્ર(તા) કરના વહી મનુષ્યપના કા કર્તવ્ય છે. કહો, સમજ મેં આયા ?

‘યૌવન, મકાન,...’ પાંચ-પાંચ લાખ, દસ-દસ લાખ કા મકાન હો. બિજલી ગિરે ઔર ક્ષણ મેં ખલાસ હો જાયે.

મુમુક્ષુ :- જો ભાડે પર રહતા હો ઉસે ક્યા કરના ?

ઉત્તર :- વહ મકાન કહાં ઉસકે બાપ કા થા. ભાઈ ! ઇનકે પુત્ર કે બહુત મકાન હેં. કરોડોં રૂપયે હેં. ધૂલ મેં ભી નહીં છે. રૂપયા રૂપયા મેં છે, મકાન મકાન મેં છે, આત્મા ઉસમેં કહાં સે આયા ? મકાન મેં, પૈસે મેં આત્મા કહાં રહા ? વહ તો જડ છે. ક્ષણ મેં ઁ..ઁ.. એ.. હો જાયેગા. ક્યા હુઆ ? બ્લડ પ્રેશર. ક્યા કહતે હેં ? બ્લડ પ્રેશર હો ગયા. યે પૈસે તુમ્હારે પાસ છે ના ? ધૂલ.. હોલી. પૈસા ક્યા

करे ? कैसे पडे रहे. वह नाशवान है, भाई !

भगवान परमेश्वर त्रिलोकनाथ कहते हैं कि, प्रभु ! तेरा आत्मा तो अंदर ध्रुव है ना ! ध्रुव ध्रुव अनादि है. आत्मा का नाश कभी होता है ? आत्मा कभी उत्पन्न होता है ? कोई से उत्पन्न हुआ है. है.. है.. और है. अनादि का आत्मा अंदर ज्ञानानंद अरूपी सच्चिदानंद स्वरूप है. जैसे आत्मा की दृष्टि करके, ऐसा मकान भी नाशवान है (ऐसा चिंतवन करना).

‘गाय-मैस,...’ लो ! नाशवान हैं. हमारी चीज नहीं आयी और भलास छो जाये. मर जाये, सर्प काट ले. नाशवान चीज है, अनित्य है. ‘लक्ष्मी,...’ लो ! आप की लक्ष्मी आयी. धूल !

मुमुक्षु :- लक्ष्मी है, धूल कहां है ?

उत्तर :- धूल नहीं तो क्या है लक्ष्मी ? पुद्गल है. पुद्गल मिट्टी है. भगवान उसे पुद्गलास्तिकाय कहते हैं. आत्मा अंदर ज्वास्तिकाय भगवान है. यह पुद्गल है, पैसा मिट्टी-धूल है. नाशवान है, क्षण में बला जायेगा. बिजारी बन जाता है. देखो ! क्षण में बिजारी, क्षण में राजा, क्षण में रंक, कर्म वाण्यो आडो अंक. ऐसा आता है ना ? पूर्वकर्म का उदय आवे तो क्षण में पैसा आवे. धूल में कहां कैसे उसके थे ? मुह्त में अभिमानी अनादि से (रभडता है). ऐसा मनुष्यपना मिला उसमें पांच-पचीस-पचास साल का आयुष्य. अनंतकाल में निगोदमें से निकला. निगोद समझे ? आलू, लील, कूंग. पानी में काई होती है ना ? आलू हमारे यहां बटाटा कहते हैं. अक कण में अनंत जव हैं. आलू के अक कण में अनंत जव हैं. उसमें मुश्किल से मनुष्य हुआ. यहां आया तो भूल गया. अपना (हित) करने का अवसर नहीं.

‘लक्ष्मी,...’ नाशवान (है). कैसी (है) ? इन्द्रधनुष और बिजली की भांति. ‘(नारी)...’ नाशवान है. देखो ! अंदर दृष्टांत दिये हैं, चित्र दिये हैं. देखो, स्त्री. वह तो परवस्तु है. वह आत्मा और शरीर पर है. क्षण में ओं..ओं...ओ.. छो जाये. बली गई. अर्धांगना कहता था. वह कहां तेरी है ? शरीर तेरा नहीं तो स्त्री कहां से तेरी आई ? समज में आया ?

भगवान् आत्मा.. अपने ध्रुव निज स्वरूप की दृष्टि रखकर ऐसी पर चीज की अनित्यता की वारंवार भावना करनी चाहिये, तो आत्मा में राग को कम किया और वीतरागता की वृद्धि होती है. 'घोडा, छाथी, कुटुंब, (आज्ञाकारी) नौकर-याकर...' जैसे डुकम बराबर करे. सेठ साडब.. सेठ साडब. क्षण में नाश हो जाये. 'नौकर-याकर तथा पांय ईन्द्रियों के भोग...' शब्द, रूप, रस, गंध. घर में भंडार भरा हो. झू. होकर राभ हो जाये. समज में आया ? देओ ना, जल जाता है. गोदाम जल जाता है. गोदाम जल जाये. करोड़ों रूपये के मकान जल जाये, गिर जाये, नाश हो जाये. क्षण-क्षण में वड तो नाशवान पदार्थ है. उसकी क्या खिता ? अपने आत्मा का खिता करे, ऐसा कहते हैं. समज में आया ?

'(आज्ञाकारी) नौकर-याकर तथा पांय ईन्द्रियों के भोग-यड सब ईन्द्रधनुष तथा बिजली की खंयलता-क्षणिकता की भांति क्षणमात्र रहनेवाले हैं.' लो ! 'श्रीमद्' ने अनित्य भावना में कडा है ना ?

विद्युत लक्ष्मी प्रभुता पतंग, आयुष्य ते तो जगना तरंग,  
पुरंदरी याप अनंग रंग, शुं रायीओ त्यां क्षणनो प्रसंग.

'श्रीमद् राजचंद्र' सोलह वर्ष पडले कहते हैं. सोलह वर्ष यानी शरीर बालक था ना ? शरीर बालक है, आत्मा कहां बालक है ? आत्मा तो अनादिअनंत है. यड तो धूल है. शरीर बालक, वृद्ध उसकी अवस्था है. उन्डोंने पडली अनित्य भावना में लिया. पडले 'भोक्षमाला' बनाई थी. 'विद्युत लक्ष्मी...' लक्ष्मी बिजली की खमक जैसी है. यहां लिया है ना ? 'श्रीमद् राजचंद्र' ने सोलह साल में कडा था. 'विद्युत लक्ष्मी प्रभुता पतंग...' बडप्पन.. बडप्पन. सेठई, ईश्वरता, बडप्पन, अधिकारी, अमलदार पांय-पांय डजार का पगार. 'प्रभुता पतंग...' पतंग के रंग जैसी प्रभुता है. भगवान् आत्मा प्रभु आत्मा अंदर है. खिदानंद स्वरूप भगवान् (है). केवली ने, तीर्थंकर प्रभु ने आत्मा को प्रभु कडा है. अपना निज स्वरूप की दृष्टि बिना ये सब चीज अनित्य हैं, ऐसी भावना धर्मात्मा वारंवार भाते हैं. समज में आया ? 'प्रभुता पतंग...' प्रभुता (यानी) बडप्पन.. बडप्पन. सेठई मिली हो, पांय-पचीस करोड (हो), बडा सेठ हो. झू.. हो जाये. जाओ नीये.. लीभ मांगे.

‘જયપુર’ કી બાત કહી થી ના ? જૌહરી થા. ‘વાંકાનેર’ મેં એક બડા જૌહરી થા. ‘જયપુર’ કી બજાર મેં જૌહરી કી બડી દુકાન થી. હમ (સંવત) ૨૦૧૩ કી સાલ મેં ગયે થે. હમ દિવાન કે બંગલે મેં ઠહરે થે. ખાલી મકાન થા, ખાલી (વહાં) ઠહરે થે. નીચે ઉતરે. વહાં એક (ભીખ) માંગતા થા. ૮૫ સાલ કા બુઢા ભીખ માંગ રહા થા. મેરી નજર ઉસપર ગઈ. ‘જયપુર’ કી બાત હૈ. લલાટ દેખા. યે કોઈ મૂલ ગરીબ ભિખારી આદમી નહીં હૈ. એસા દેખા. મૂલ મેં ભિખારી નહીં હૈ. કિસી કો પૂછા કિ, યહ કૌન હૈ ? યહ તો જૌહરી કી દુકાન હૈ ઉસકા પુત્ર હૈ. ‘વાંકાનેર’ કે બ્રાહ્મણ થે. ઉસકા ૮૫ સાલ કા પુત્ર થા. ભિખારી કે જૈસે માંગ રહા થા. એ.. ભાઈ ! એક પૈસા દો. સબ ખલાસ હો ગયા. લક્ષ્મી ગઈ, દુકાન ગઈ, વસ્તાર (કુટુંબ) ગઈ. ભિખારી કી ભાંતિ. જુતા જિર્ણા પહને થે. મેરી નજર ગઈ. મુજે લગા, યે કોઈ મૂલ મેં ભિખારી નહીં હૈ. મૂલ મેં કોઈ ગૃહસ્થ હૈ. ડ્રાઈવર જો થા (ઉસને કહા), જૌહરી કા પુત્ર હૈ શેઠને ઉસકો પહચાના. અરે..! મૈને પહલે તો ઉસે બહુત પૈસે દિયે હૈં. અભી એસી હાલત હો ગઈ ? એસી હાલત ક્યા ભિખારી હોકર નરક મેં જાયે. ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ ચિદાનંદ પ્રભુ કી દષ્ટિ-શ્રદ્ધા ધ્રુવ કી કરે નહીં ઔર એસી અનિત્યતા મેં રુક જાયે તો વહ તો નાશવાન ચીજ હૈ. સમજ મેં આયા ?

‘પુરંદરી ચાપ અનંગ રંગ’ યહ ‘શ્રીમદ્’ કહતે હૈં, હાં ! કામભોગ કેસા હૈ ? પુરંદરી-ઇન્દ્રધનુષ. કાયબી કે જૈસે નાશ હો એસે કામભોગ. યુવાન અવસ્થા મેં પચીસ સાલ કી .. અવસ્થા, બૈલ જૈસા શરીર ક્ષણ મેં (ફૂ.. હો જાયે). ભોગ-સ્ત્રી કા, વિષય કા, કીર્તિ કા (ભોગ) ક્ષણ મેં નાશવાન હૈ, ભાઈ ! વહ અનિત્ય હૈ. ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ નિત્ય ધ્રુવ અપના સ્વરૂપ રખનેવાલા હૈ. ઉસકા તુમ અનુભવ કરો, ઉસકી દષ્ટિ કરો. યે સબ તો નાશવાન હૈં. સમજ મેં આયા ? ‘પુરંદરી ચાપ અનંગ રંગ.’

‘શું રાચીએ ત્યાં ક્ષણનો પ્રસંગ’ અરે..! જહાં ક્ષણ કા પ્રસંગ હૈ વહાં ક્યા રાચના ? ભગવાનઆત્મા ધ્રુવ સ્વરૂપ હૈ ઉસમેં રુચિ, દષ્ટિ કરના યા ઇસ ક્ષણ કા પ્રસંગ (હૈ ઉસમેં કરના) ? ફૂ.. હોકર ચલા જાયે. એસા ધર્માજીવ અપને આત્મા કે શુદ્ધ સ્વરૂપ કે સન્મુખ દષ્ટિ રખકર એસી ભાવના વારંવાર કરતે હૈં. કહો, સમજ મેં આયા ? આહા..હા...!

‘કિન્તુ નિજ શુદ્ધાત્મા હી નિત્ય ઔર સ્થાયી હૈ.’ લો ! ઉસકે અર્થ મેં હૈ. એક આત્મા નિજ શુદ્ધ ભગવાન, નિત્ય રહનેવાલા. અનાદિ.. અનાદિ.. અનાદિ.. અનાદિ.. અનંતકાલ રહેગા. અનાદિ કા હૈ. આત્મા નિત્ય વસ્તુ હૈ. નિત્ય કી શ્રદ્ધા, આત્મા નિત્ય સ્થાયી હૈ, ‘ઐસા સ્વોન્મુખતાપૂર્વક ચિંતવન કરકે, સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ વીતરાગતા કી વૃદ્ધિ કરતા હૈ..’ સમજ મેં આયા ? સમય મિલે નહીં, ક્યા કરના ? કહો, ભાઈ ! યે હોલી, કમાના, ભોગ ઉસમેં સે સમય મિલે નહીં ક્યા કરના ? ભાઈ ! યે સમય મિલા તો હોલી (કરને લગા). રાગ ઔર દ્વેષ, વિકાર, કમાના, ખાના, દુકાન કી, ધૂલ કી. યે તો મિટ્ટી-ધૂલ હૈ. સુન ના ! સમજ મેં આયા ? ભાઈ ! હાં કહતે હેં. (ઇનકે) પાસ પૈસે બહુત હૈ ઇસલિયે નિવૃત્ત હોકર બેઠે, ઐસા કુછ લોગ કહતે હેં. લેકિન હૈ કહાં ? ઉનકે સાથ હૈ ? સાથ મેં કહાં લાયે હેં ? દેખો ! આહા..હા..! જો કુછ હો ઉસકે ઘર પડા હો. ભાઈ ! તેરી ચીજ તો અંતર આત્મા (હૈ). દેહ કા નાશ હો જાયેગા. દેખો ! ઉસમેં લિખા હૈ. ચિત્ર મેં મુર્દા (હૈ). એક કૌઆ હૈ. આહા..હા..! કૌઆ તેરે મુખ મેં ચરકેગા. દેહ તેરા નાશ (હોગા), ભગવાન ! ઐસી ચીજ મેં (મોહ મત કર).

‘જામનગર’ મેં લિખા હૈ. ‘જામનગર’ સ્મશાન હૈ ના ? દસ પ્રકાર કી ચીજ લિખી હૈ. જન્મ, યુવાન, ફિર બ્યાહ કરતા હૈ, ફિર યુવાની, કમાતા હૈ, ફિર વૃદ્ધ હોતા હૈ, પલંગ પર ગિરતા હૈ, મર જાતા હૈ ઔર ફિર ઉઠા લે જાતે હેં. ઐસે ‘જામનગર’ કે સ્મશાન મેં દસ ચિત્ર બનાયે હેં. અપને યહાં હૈ. ઇસ કબાટ મેં હૈ. સ્મશાન મેં બનાયા હૈ. અભી દેખને ગયે થે. દેખો ! એક આદમી મર ગયા હૈ. યે સબ હૈ ના ? સ્ત્રી, પુત્ર, કુટુંબ, ધૂલ મેં હૈ, ક્યા હૈ તુજે ? વહ તો પર ચીજ હેં. અનિત્ય ચીજ તેરે સાથ ક્યા આયેગી ? આહા..હા..!



૨-અશરણ ભાવના

સુર અસુર ખગાધિપ જેતે, મૃગ જ્યો હરિ, કાલ દલે તે;  
મણિ મંત્ર તંત્ર બહુ હોઈ, મરતે ન બચાવે કોઈ. ૪.

અન્વયાર્થ :- (સુર અસુર ખગાધિપ) દેવના ઇન્દ્ર, અસુરના ઇન્દ્ર અને ખગેન્દ્ર [ગરુડ, હંસ] (જેતે) જે જે છે (તે) તે બધાનો (મૃગ હરિ જ્યો) જેમ હરણને સિંહ મારી નાખે છે તેમ (કાલ) મરણ (દલે) નાશ કરે છે. (મણિ) ચિંતામણિ વગેરે મણિ-રત્નો (મંત્ર) મોટા મોટા રક્ષામંત્ર (તંત્ર) તંત્ર (બહુ હોઈ) ઘણાં હોવા છતાં (મરતે) મરણ પામનારને (કોઈ) તે કોઈ ( ન બચાવે) બચાવી શકતું નથી.

ભાવાર્થ :- સંસારમાં જે જે દેવેન્દ્ર, અસુરેન્દ્ર, ખગેન્દ્ર, (પક્ષીઓના રાજા) વગેરે છે તે સર્વનો-જેમ હરણને સિંહ મારી નાખે છે તેમ-મૃત્યુ નાશ કરે છે. ચિંતામણિ વગેરે મણિ, મંત્ર અને જંત્ર-તંત્ર વગેરે કોઈપણ મરણથી બચાવી શકતું નથી.

અહીં એમ સમજવું કે નિજ આત્મા જ શરણ છે, તે સિવાય અન્ય કોઈ શરણ નથી. કોઈ જીવ બીજા જીવની રક્ષા કરી શકવા સમર્થ નથી; માટે પરથી રક્ષાની આશા નકામી છે. સર્વત્ર-સદાય એક નિજ આત્મા જ પોતાનું શરણ છે. આત્મા નિશ્ચયથી મરતો જ નથી, કેમકે તે અનાદિ-અનંદ છે-એમ સ્વસન્મુખતાપૂર્વક ચિંતવન કરી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ વીતરાગતાની વૃદ્ધિ કરે છે તે અશરણ ભાવના છે.

અબ, અશરણ, દૂસરી અશરણ ભાવના.

સુર અસુર ખગાધિપ જેતે, મૃગ જ્યો હરિ, કાલ દલે તે;  
મણિ મંત્ર તંત્ર બહુ હોઈ, મરતે ન બચાવે કોઈ. ૪.

હે દૂસરા શ્લોક ? અશરણ ભાવના. દેખો ! યહાં એક મુર્દા બનાયા હૈ, દેખો ! યહાં મુર્દા (હૈ). ‘(સુર અસુર..)’ તેરે લાખ દેવ ઔર દેવી હો, તુજે મૃત્યુ સે બચાનેવાલા કોઈ હૈ નહીં. લક્ષ્મી કો માને, ઝાડ કો માને, ધૂલ કો માને, અંબાજી કો માને, ભવાની કો માને. વે સબ નાશવાન હૈં. વે સબ ભૂત હૈં. અંબાજી ઔર ભવાની સબ ભૂતડી

હેં. એ..ઇ...! ભૂતડી કો માને, વે સબ નાશવાન હેં. વે સબ વહાં દુઃખી હેં. દેવ મેં ભી દુઃખી હે. ઉસકો માનના. મરતે સમય કોઈ બચા સકતા નહીં.

‘(સુર અસુર ખગાધિપ)’ યાની ‘દેવોં કે ઇન્દ્ર, અસુરોં કે ઇન્દ્ર ઔર ખગેન્દ્ર...’ સમજે ના ? વિદ્યાધર ‘(ગરુડ, હંસ)...’ કોઈ મૃત્યુકાલ મેં કિસી કો બચાનેવાલા હે નહીં. દેખોના ! યે ‘લાલબહાદુર શાસ્ત્રી’ વહાં ‘તાશકંદ’ મેં બડે ડોક્ટર સાથ મેં થે. અસુખ હે, ઐસા બોલે. અસુખ હે. ચલકર ગયે. ડોક્ટર દૂસરે કમરે મેં થે. ઐસે દેખા, ખલાસ ! સાંસ બંદ હો ગઈ થી. પાંચ-સાત મિનિટ મેં તો ખલાસ. કયા કરે ? ધૂલ કરે કોઈ. સમજ મેં આયા ? દેહ કા આયુષ્ય પૂરા હો. ઇન્દ્ર, નરેન્દ્ર રખને કો સમર્થ નહીં. એક સમય કા આયુષ્ય કિસી કા બહે (ઐસા) તીનકાલ તીનલોક મેં નહીં (બનતા). જિસ સમય મેં, જિસ ક્ષેત્ર મેં, જિસ સ્થિતિ મેં દેહ છૂટનેવાલા હે વહીં છૂટેગા, વહાં કોઈ શરણ-ફરણ હે નહીં. એક ક્ષણ રખ સકે (ઐસી) તીનકાલ મેં કિસી કી તાકત નહીં. ઐસી અશરણ ભાવના ભાની. દેખો !

‘ઉન સબ કા જિસપ્રકાર હિરન કો સિંહ માર ડાલતા હે...’ દેખો ! સિંહ લિયા હે. હિરન કે પૈર પકડ લિયે હેં.

સિંહ હે. હિરન કયા કરે ? મૃત્યુકાલ આયા, કોઈ શરણ નહીં. ‘શ્વાસ તારો સગો નહિ’ ઐસા હમારે વહાં કાઠિયાવાડ મેં કહતે હેં. આપમેં ભી કુછ કહતે હોંગે. કહતે હેં કિ નહીં ? સાંસ તો જડ હે, મિટ્ટી હે. ઐસે ચલતા હે વહ મિટ્ટી ચલતી હે, તેરે સે નહીં ચલતા. તુમ તો આત્મા હો. વહ તો સાંસ હે,



રજકણ હે, પુદ્ગલ પરમાણુ કે સ્કંધ કા પિંડ હે. વહ સાંસ કી ક્રિયા ચલતી હે, આત્મા સે નહીં. અરે.. અરે...! કિસ કો ફૂરસદ હે ? મરને કી ફૂરસદ નહીં. આહા..હા...!

સારા દિન મરણ.. મરણ.. મરણ.. ક્ષણ ક્ષણ ભયંકર મરણ. મેરા.. મેરા.. મેરા.. મેરા.. કરકે અનંતકાલ સે મર ગયા હૈ. પરંતુ મેરી ચીજ અંદર મેં ક્યા હૈ ઉસકી કભી પીછાન કી નહીં. ભગવાન પરમાત્મા તીર્થંકરદેવ કહતે હેં કિ, હે ભાઈ ! વિચાર કર, ક્ષણ ભરતૂ વિચાર કર.

‘જિસપ્રકાર હિરન કો સિંહ માર ડાલતા હૈ ઉસી પ્રકાર મૃત્યુ નાશ કરતા હૈ. ચિંતામણિ આદિ મણિરત્ન,...’ મૃત્યુ કે સમય કામ કરે ? ચિંતામણિ ઘિસકર પિલાઓ. ધૂલ ક્યા કરે ચિંતામણિ ? હિરન ગર્ભની આતી હૈ ના ? વહ તો સ્વાર્થ કે લિયે બુલાતે હેં. વહ થોડા ઘિસકર દે. ફિર ભલે હી મર જાયે. ગર્મી સે થોડા આવાજ દે. કસ્તૂરી કી હિરનગર્ભ કી ગોલી આતી હૈ. માત્ર કસ્તૂરી નહીં, ગોલી આતી હૈ. બહુત ઊંચી ચીજ ઉસમેં હોતી હૈ. મૈને દેખી હૈ. બહુત સાલ પહલે ‘પાલેજ’ મેં દેખી થી. એક આદમી બેચને આતા થા, ઔર એક સ્થાનકવાસી સાધુ થા વહ લેતા થા. મૈને કહા, ઠીક ! ‘બરવાલા’ કે (કોઈ સાધુ થે) વે લેતે થે. ઉસ દિન દેખા થા. સંવત ૧૯૬૭ કી સાલ. મરતે સમય થોડા ઘિસકર પિલાતે હેં. થોડી ગર્મી હો તો બોલે, ક્યા બાપૂ ? ક્યા કરના હૈ ? બસ ! ઇતના. બાદ મેં તો મર જાયેગા. કુછ પૂછના હો તો પૂછ લે. બાદ મેં મર જાતા હૈ. ક્યા કોઈ શરણ હૈ ?

મણિ, ચિંતામણિ રત્ન ઘર મેં પડા હો. કૌન રખ સકે ? સમજ મેં આયા ? આહા..હા...! દેખો ના ! દસ-દસ કરોડ રૂપયે. દસ કરોડ ! અભી ‘રતનગઢ’ હૈ ના ? અભી આયા થા ના ભાઈ ? ઉનકે મામા કે પાસ દસ કરોડ. દેખો તો માણેક ભરે હો યા સોના ભરા હો. કહીં ખર્ચ કરને કી વૃત્તિ નહીં. પુત્ર નહીં થા. દસ કરોડ રૂપયે. સોના તો સોના હી ભરા હો, માણેક તો માણેક હી ભરે હો. સમજે ના ? ઇતની ચીજ. ઢિગલે (થે). ચાંદી તો ચાંદી હી ભરે હો. મણિરત્ન હો તો મણિરત્ન ભરે હો. દસ કરોડ કહાં ડાલે ? મરતે સમય.. ભાઈ ! આહા..હા...! અરે..! કોઈ નહીં હૈ. પુત્ર નહીં થા. સરકાર ને કહા, દો કરોડ લાઓ. વારસા કા દો કરોડ લાઓ. દુનિયા હૈરાન.. હૈરાન.. (હો રહી હૈ). અપની ચીજ નિત્યાનંદ ભગવાન, ઉસકી દષ્ટિ કરતે નહીં, સંભાલ કરતે નહીં, ઉસકી ક્યા ચીજ હૈ ઉસકા જ્ઞાન કરતે નહીં. મેં હૂં કૌન ? વહ આત્મા-આત્મા કરતે હેં, વહ હૈ કૌન ? સબ હૈ ઉસકા વિચાર કરતા

है, लेकिन मैं कौन हूँ ?

‘चिन्तामणि आदि मणिरत्न बडे-बडे रक्षामंत्र,...’ डो. देजो ! मुर्दे के पास किया है ना ? स्वाहा.. ब्राह्मण करता है. धूल में ली रज सकता नहीं. ब्राह्मण ली मर जाता है. ब्राह्मण के पास पढाते हैं ना ? क्या कढते हैं ? मृत्यु के जप. सेठ लोगों को भ्रमणा के पार नहीं छोते. बडी भ्रमणा.. बडी भ्रमणा. समज में आया ? हमने अक बडा सेठ देजा था. बडा करोडपति. मिल थी. उनके घर पर डी ठहरे थे. वहां अक ब्राह्मण जप जप रडा था. ये क्या ? सेठ के लिये. अरे..रे..रे...! जैसे बनिये छोकर ली जप जपे. मृत्यु का जप. लक्ष्मी आती होगी. मर जायेगा. ‘भाग्य बिना मिले न कोडी, हुन्नर करे उजार, भाग्य बिन मिले न कोडि.’ लाभ हुन्नर कर ना, वड तो तेरा राग है. पैसा आदि मिलना तो पूर्व के पुण्य के कारण से है. तेरी व्यवस्था के कारण से मिलता है ? समज में आया ? तेरी डोशियारी के कारण पैसा मिलता है ? धूल में नहीं मिलता. कैसे डोगा ? डोशियारी से मिला डोगा ना ? धूल में ली नहीं है. उससे अधिक डोशियार तो बहुत हैं. पूर्व के पुण्य के रजकण पडे डो, (उसके) पाक के काल में लक्ष्मी दिजती है. उसमें तेरे में क्या आया ? धूल में आया क्या ? पांच करोड देजा उसमें (क्या हुआ) ? ममता में निमित्त है.

भगवानआत्मा आनंदमूर्ति है, उसकी रुचि और दृष्टि किये बिना वड सब अशरण.. अशरण.. अशरण.. (हैं). समज में आया ? पर्यास लाभ की पुंज डो, थोडा बीमार है, डॉक्टर कडे, केन्सर हुआ है. साडब ! स्त्री को मत डोलना. अली दो साल हुआे शादी की है. जैसे बना था ? भाई ! ‘लींनडी’ में. दस लाभ हुआे थे. डमें तो वड सब अक-अक बात मालूम है ना ! दस लाभ हुआे थे और नयी शादी की थी. ४८ साल की उम्र में नयी शादी की थी. दस लाभ रुपये. डॉक्टर कडे, केन्सर हुआ है. (तो उसने कडा), साडब ! किसी को डोलना मत. मुजे भले बताया, परंतु अब बाडर किसी को मत कडना. नहीं तो स्त्री को और सब को दुःख डोगा. सब को दुःख डोगा. मर गया बेयारा ! ४८ वर्ष की छोटी उम्र थी. क्या करे धूल में ? अशरण में पैसा शरण (है) ? स्त्री शरण है ? कोई शरण है ? सिंढ देजो ! डिरन के पैर को पकड लिया है. कौन करे ?

‘તંત્ર, બહુત સે હોને પર ભી...’ તંત્ર, મંત્ર કોઈ કરે. માદળીયા કરતે હેં. ઐસા.. ઐસા કરતે હેં. ધૂલ ભી નહીં હૈ, સુન ના ! તુજે કોઈ શરણ નહીં હૈ. મૂઢ, પક્કા મૂઢ હૈ. બૈલ જૈસા મૂઢ. ભાઈ ! તેરે આત્મા કા ચિંતવન કર. હિત કર. આત્મા ક્યા હૈ ? ઉસકી તો પડી નહીં ઔર ઐસા-ઐસા (કરતા હૈ). કોઈ શરણ નહીં. ‘મરનેવાલે કો વે કોઈ નહીં બચા સકતે.’ આહા..હા...! રોયે. ૩૫ સાલ કી સ્ત્રી મર જાયે, ૪૦ વર્ષ કા ધનિ રોયે. અરે..! યે લડકે કા ક્યા હોગા ? નયી શાદી કરુંગા. છોટી ઉમ્મ હૈ. પાંચ લાખ કી મુડી હૈ. હાય.. હાય...! કોઈ શરણ હૈ ?

સબ ક્રિયા હૈ અંદર, દેખો ! દેવી જૈસા ક્રિયા હૈ. એક બ્રાહ્મણ મુર્દે પર ઐસા ઐસા કરતા હૈ. ક્યા જંતર-મંતર કરતા હૈ ? જિસ આયુષ્ય કી સ્થિતિ, જિસ સમય, જિસ ક્ષણ મેં, જિસ પલંગ પર, જિસ



પ્રકાર સે (પૂરી) હોનેવાલી હૈ ઉસે ત્રીનકાલ મેં ઇન્દ્ર, નરેન્દ્ર, જિનેન્દ્ર કોઈ ફેર સકે નહીં. કિસી કી તાકત નહીં કિ આયુષ્ય કા એક સમય બઢા સકે. લેકિન મૂઢ પર મેં શરણ ઢૂંઢને જાતા હૈ. આહા..હા...! યે સબ ઐસે મૂઢ હોંગે ? પૈસેવાલે ? પૈસેવાલે માને ક્યા ? પૈસેવાલે માને બડે ધૂલવાલે.

ભાવાર્થ :- ‘ઇસ સંસાર મેં જો-જો દેવેન્દ્ર, અસુરેન્દ્ર, ખગેન્દ્ર (પક્ષિયોં કા રાજા) આદિ હેં ઉન સબકા જિસપ્રકાર હિરન કો સિંહ માર ડાલતા હૈ ઉસીપ્રકાર-કાલ (મૃત્યુ) નાશ કરતા હૈ. ચિંતામણિ આદિ મણિ, મંત્ર ઔર જંત્ર-તંત્રાદિ કોઈ ભી મૃત્યુ સે નહીં બચા સકતા..’

‘યહાં ઐસા સમજના કિ નિજ આત્મા હી શરણ હૈ.’ અ..હો...! મેં નિત્ય ધ્રુવ, મેં તો હંમેશા રહનેવાલા હૂં. વિકાર ભી ક્ષણિક પલટતા હૈ, શરીર પલટતા હૈ, મેં તો ધ્રુવ નિત્યાનંદ હૂં. મેરે અંતર સ્વરૂપ મેં તો, આનંદ-અતીન્દ્રિય આનંદ પડા હૈ.

वस्तु में आनंद, शांति पडी है. औसा मैं डी आत्मा हूं, औसा धर्मा जवों को अपने स्वरूप का वारंवार मनन, चिंतन करना. 'आत्मा डी शरणा है.' दूसरा कोई शरणा है नहीं.

अरिहंता शरणा आता है ना ? मांगलिक में आता है कि नहीं ? अरिहंता शरणां, सिद्धा शरणां, साधू शरणां, केवलिपण्णतो धम्मो शरणां. मांगलिक में आता है कि नहीं ? भगवान शरणा देते हैं ? भगवान कडते हैं कि, तू तेरे स्वरूप की संभाल कर, तू तेरा शरणा है. औसा कडते हैं. समज में आया ?

मुमुक्षु :- ...

उत्तर :- किसका शरणा ? यहां आकर भगवान देते हैं क्या ? अरिहंत भगवान तो अरिहंत के पास है. मछाविदेह में बिराजते हैं, तीर्थकरदेव 'सीमंधर' प्रभु बिराजते हैं. 'मछावीर' भगवान तो सिद्ध में गये. यौभीस तीर्थकर तो सिद्ध हो गये. शरीर बिना (हैं). क्या नीचे कोई शरणा देने आते हैं ? वे कड गये हैं कि, तेरा स्वरूप शुद्ध आनंदकंद अंदर है उसका शरणा लो. उसे डी भगवान का शरणा कडते हैं ? दूसरा क्या ? दूसरा भगवान कहां शरणा देने आते हैं ?

मुमुक्षु :- शरणा न आये ?

उत्तर :- शरणा में क्या ? थोडा शुभभाव होता है. उसमें आत्मा में क्या हुआ ? देनेवाले को, लेनेवाले को कहां भान है ? आत्मा अंतर ज्ञानानंद प्रभु चैतन्यसूर्य (है). आत्मा अर्थात् चैतन्यसूर्य. आत्मा अर्थात्. आनंद, अतीन्द्रिय आनंद का भंडार. आछा..छा...! औसे आत्मा का शरणा न ले तो (अन्य) किसी में शरणा देने का ताकत है नहीं. आछा..छा...! तेरी नजर तेरे में पडे तो शरणा है. तेरी नजर शरीर और पर में, पुण्य-पाप पर रहे तो कुछ शरणा है नहीं, औसा कडते हैं. आछा..छा...! इसका नाम धर्म है. तेरी नजर तेरे में पडनी (उसका नाम धर्म है). बात सुनने का समय मिलता नहीं, विचारने का समय नहीं. बहुत कडे तो कडे, डमें भरने का समय नहीं. भरने का समय आयेगा तो तब (सब कुछ) अक बाजु पडा रहेगा. सुन तो सडी. तेरे रूपे-पैसे कुछ काम नहीं आयेगे.

कडते हैं, अक शरणा आत्मा है. 'उसके अतिरिक्त अन्य कोई शरणा नहीं है.

कोई जव अन्य जव की रक्षा कर सकने में समर्थ नहीं है।' कोई रक्षा कर सकता है ? मृत्युंजय करावे तो ? मृत्युंजय जाप. मृत्युंजय करनेवाला ब्राह्मण मर जाता है. मृत्युंजय (जाप) ब्राह्मण के पास करवाते हैं, सवा लाभ करवाओ, सवा लाभ. क्या है ? उसको पांच-दस हजार मिले. मृत्यु से कोई बचा सकता है ? अक समय आयुष्य का बढ़ता है ? तीनकाल में नहीं. जिस समय उसे जहां मरना है वहां मर जाता है. भगवान केवलज्ञानी ने देखा है. इस समय देह छूटेगा. वहां तीनकाल में फिरता नहीं. कछो, भाई ! क्या होगा ? यहां से मरकर कहां जाना है ?

'इसलिये परसे रक्षा की आशा करना व्यर्थ है.' देजो ! 'सर्वत्र-सदैव अक निज आत्मा ही अपना शरण है.' आत्मा अंदर शुद्ध चिदानंद प्रभु है. पुण्य-पाप विकार द्विभता है, वहां तो विकार है. विकार से (भिन्न डोकर) अंदर में देजे तो शुद्ध चिदानंद आत्मा है, ज्ञानानंद सिद्ध समान है. सर्वज्ञ परमेश्वर वीतराग ने आत्मा आनंदस्वरूप देखा है. वहां आनंदप्रभु आत्मा का शरण तुम लो, उसकी दृष्टि करो, उसके सन्मुख डो. दुनिया से क्या ? दुनिया कोई शरण देनेवाली नहीं. समज में आया ?

'आत्मा निश्चय से मरता ही नहीं....' देह का नाश डोवे. आत्मा मर जाता है ? मरते समय कोई कडता है कि, आत्मा मर गया ? आत्मा मर गया, असा कडते हैं ? जव गया, असा कडते हैं. जव गया, असा कडते हैं. जव गया. जव यहां था तो और जगड गया. बराबर है कि नहीं ? आडा..डा...! अभी नहीं बताया था कि नहीं ? लडकी का जतिस्मरण (बताया था). यहां आयी थी ना ? 'जूनागड' की लोडाना की लडकी (है). अपने यहां आयी है. अभी आयी थी ना ? (उसे पूछा), तु कहां से आयी ? 'जूनागड' से आयी हूं. पूर्व में तु कौन थी ? मैं गीता थी. अभी आयी थी ना ? आठ दिन रही थी. समज में आया ? 'राजुल'. पूर्व भव में 'गीता' थी. 'जूनागड' के लोडाना की पुत्री थी. अभी यार मडिने पडले नक्की हुआ. यहां दो बार आ गयी. अभी रहकर गयी है. आठ दिन में सब बताया. देजो ! इस लडकी को जतिस्मरण है. लोडाना की लडकी है. लोडाना समजते डो क्या है ? अक ज्ञाति है. लोडाना की अक ज्ञाति है.

'जूनागड' में लोडाना की ज्ञाति में वहां लडकी जन्मी थी. अढाई साल में उसका

દેહ છૂટ ગયા. અઢાઈ વર્ષ. બુખાર મેં (મર ગઈ થી). યહાં આયી હૈ. હમારે પંડિતજી હૈ ના ? ઉનકે ભતીજે કી લડકી (હૈ). યહાં 'વાંકાનેર' મેં આયી હૈ. યહાં આયી થી, લાયે થે. યહાં સે જાકર પક્કા બતાયા કિ, યે મેરી માં, યે મેરે પિતા, યે મેરે ચાચા. વૈષ્ણવ થે તો મંદિર મેં દર્શન કરને જાતી થી. સબ બતાયા. ૨૦-૨૨ બોલ બતાયે. પેડા ખાતી થી, ઐસા બતાયા. સબ બતાયા થા. દૂધ ઇતના લાતે થે, મેરે ઘર ઇતના રખતે થે. દૂસરે કે પેડે બનાતે થે. સબ બતાયા. ઉસકી માં ને કબુલ ક્રિયા. વહાં સે મરકર યહાં આયી. દેહ કા ખોખા તો વહાં પડા રહા. ઉસકો એકબાર હમને પૂછા, ગીતા કહાં ગઈ ? તો કહા, ગીતા યે રહી. ગીતા વહાં કહાં હૈ ? ગીતા તો મેં હૂં. પાંચ સાલ કી હૈ. ગીતા કહાં હૈ ? બાદ મેં તો કિસી કે પાસ સે સુના હુઆ બોલી કિ, ઉસકે ખોખે કો જલા દિયા. ગીતા કા જો ખોખા-શરીર થા ઉસે જલા દિયા. ગીતા કા આત્મા મેં યહાં હૂં ઐસા બોલી. અભી આયી થી. સમજ મેં આયા ? કહાં માલૂમ હૈ ? આત્મા કૌન હૈ ? કૌન જાને. દુનિયા કી પડી હૈ. ધૂંએ કો પકડતા હૈ. ક્યા કહતે હેં ? ધૂંઆં. ધૂંએ કો પકડે તો પકડ સકતા હૈ ? ધૂંએ કી બોરી ભરી હૈ ? ધૂંએ કી બોરી ભર સકતે હેં ? ઐસે ઇસ જગત કી ચીજ અનિત્ય હેં ઉન્હેં રખ સકતે હેં ? તુજે કોઈ શરણ નહીં હૈ, કહતે હેં.

આત્મા અનાદિઅનંત (હૈ). 'ઐસા સ્વોન્મુખતાપૂર્વક ચિંતવન કરકે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ વીતરાગતા કી વૃદ્ધિ કરતા હૈ...' ધર્મી જીવ અપને શુદ્ધ સ્વરૂપ કી દષ્ટિ કરકે અનિત્ય, અશરણ કી ભાવના કરકે અપને સ્વસન્મુખ મેં વૃદ્ધિ કરતે હેં. વહી ધર્મ હૈ, દૂસરા કોઈ બાહર સે ધર્મ હોતા નહીં.

### ૩-સંસાર ભાવના

ચહુંગતિ દુખ જીવ ભરૈ હૈ, પરિવર્તન પંચ કરૈ હૈ;  
સબવિધિ સંસાર અસારા, યાર્મે સુખ નાહિં લગારા. ૫.

અન્વયાર્થ :- (જીવ) જીવ (ચહુંગતિ) ચાર ગતિમાં (દુખ) દુઃખ (ભરૈ હૈ) ભોગવે છે. અને (પંચ પરિવર્તન) પાંચ પરાવર્તન-પાંચ પ્રકારે પરિભ્રમણ (કરૈ હૈ) કરે છે. (સંસાર)



સંસાર (સબવિધિ) સર્વ પ્રકારે (અસારા) સાર વગરનો છે (યાર્મે) તેમાં (સુખ) સુખ (લગારા) લેશમાત્ર પણ (નાહિં) નથી.

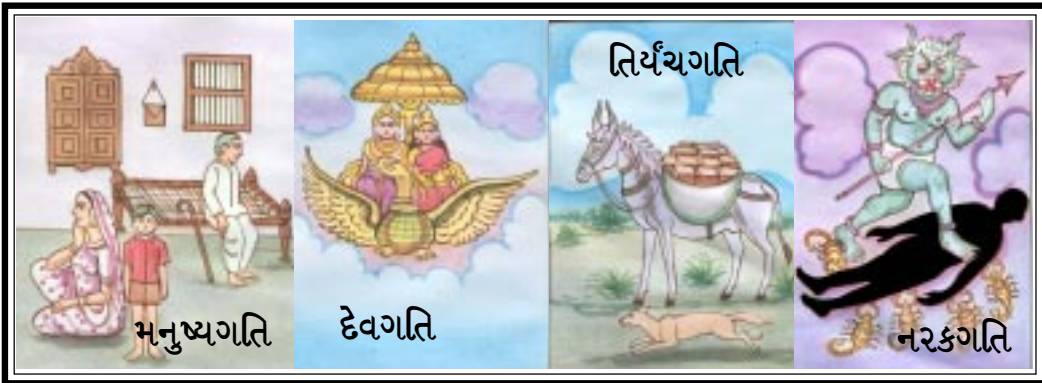
ભાવાર્થ :- જીવનો અશુદ્ધ પર્યાય તે સંસાર છે. અજ્ઞાનના કારણે જીવ ચાર ગતિમાં દુઃખ ભોગવે છે અને પાંચે (દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભવ અને ભાવ) પરાવર્તન કર્યા કરે છે, પરંતુ ક્યારેય શાંતિ પામતો નથી; તેથી કરીને ખરેખર સંસારભાવ બધી રીતે સાર રહિત છે, તેમાં જરાપણ સુખ નથી, કારણ કે જે રીતે સુખની કલ્પના કરવામાં આવે છે તેવું સુખનું સ્વરૂપ નથી અને જેમાં સુખ માને છે તે ખરી રીતે સુખ નથી-પણ તે પરદ્રવ્યના આલંબનરૂપ મલિન ભાવ હોવાથી આકુળતા ઉત્પન્ન કરનારો ભાવ છે. નિજ આત્મા જ સુખમય છે, તેના ધ્રુવ સ્વભાવમાં સંસાર છે જ નહિ-એમ સ્વસન્મુખતાપૂર્વક ચિંતવન કરી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ વીતરાગતા વધારે છે.

સંસાર ભાવના.

ચહુંગતિ દુખ જીવ ભરૈ હૈ, પરિવર્તન પંચ કરૈ હૈ;

સબવિધિ સંસાર અસારા, યાર્મે સુખ નાહિં લગારા. ૫.

દેખો ! ઇસમેં લિખા હૈ, દેખો ! યહાં મનુષ્યગતિ લી હૈ, મનુષ્યગતિ. એક આદમી હૈ, એક લડકા હૈ, સ્ત્રી સામને દેખતી હુઈ બૈઠી હૈ, મકાન હૈ. યહ મનુષ્ય કા સંસાર. યહ દેવ, ફિર તિર્યચ. એક ઘોડા લિયા હૈ, ઘોડા. ઉસપર વજન ભરા હૈ. નીચે કૂતે જૈસા ક્રિયા લગતા હૈ. એક નારકી. નીચે નરકગતિ હૈ, હાં ! યહ પશુ દિખતે હૈં,



मनुष्य द्विजते हैं। उपर देव है, स्वर्ग में देव हैं और नीचे नारकी है। मांस, दारु पीते हैं, शिकार करते हैं, लंपटीपना करते हैं, (वे सब) मरकर नरक में जाते हैं। नरक गति है। उंभग नहीं है। कोई माने या नहीं माने, उससे वस्तु चली जाती है ? देवो ! नारकी पडा है। बिच्छू.. बिच्छू उंभ मार रहा है और उसको जम मार रहा है। समज में आया ? ये चार गति। मनुष्य, तिर्य्य, देव और नारकी।

‘जव चार गति में दुःख भोगता है...’ स्वर्ग में दुःख ? स्वर्ग में कुछ सुख होगा की नहीं ? भाई ! दिया है ना उसमें ? क्या दिया है ? देव में दुःख है, देव में दुःख है। धूल में कड़ा (सुख), वहां तो आकुलता है। इन्द्राणी आदि भले (डो), परंतु आकुलता है ना ! आकुलता है कि, मेरा है, मेरा है। वहां तो दुःख है। देव में सुख कहां से पडा था ? शोई में ? चार गति में चारों गति ली हैं। शोई में सुख है ? दुःख है। सेठ लोग दुःखी हैं, औसा कहते हैं। ओ..ई..! भाई ! दुःखी है ? आप अंदर में मानते हो ?

मुमुक्षु :- अंदर आकुलता भरी है।

उत्तर :- वहां आकुलता है। यहाँ लक्ष्मी मेरी, शरीर मेरा, औसे रक्षण करना, औसे करना, धूल करना ये सब आकुलता हैं, दुःखी है। अंदर कषाय की डोली जल रही है। विकार की ज्वाला जल रही है, वहां दुःखी है। सेठ दुःखी, रंक-राजा दुःखी, देव दुःखी। चारों गति में दुःख (है), देवो ! औसे दिया है। सुख है नहीं। सुख आत्मा के आनंद में है। सुख सिद्धपद में है। वहां सुख आत्मा में है उसमें से प्रगट होता है। बाहर से कोई सुख आता नहीं। समज में आया ?

‘चार गति में दुःख भोगता है...’ ‘भरें हैं’ औसा दिया है। ‘पांच प्रकार से परिवर्तन...’ परिभ्रमण करे। द्रव्य-क्षेत्र-काल-भव और भाव। लो ! ये शुभाशुभभाव दुःखरूप हैं, औसा कहते हैं। क्या (कहा) ? पांच परिवर्तन आया ना ? द्रव्य, क्षेत्र, काल, भव और भाव। जितना शुभ और अशुभभाव है वहां संसार परिवर्तन दुःखरूप है। आडा..डा...! पांच परिवर्तन आया कि नहीं ? द्रव्य में ये संयोग, क्षेत्र में यहाँ क्षेत्र, काल में समय-समय, भव में चार गति और भाव में शुभाशुभभाव। पांचों परिवर्तन में अनंतकाल से आत्मा का शुद्ध चैतन्य के भान बिना, सम्यग्दर्शन बिना,

सम्यग्दर्शन-आत्मा के शुद्ध स्वरूप की प्रतीति, अनुभव बिना चार गति में रजडा लेकन उसे संसार का सुभ कोई शरझ नहीं है. यह संसार भावना की बात चलती है, समझे ?

‘संसार सर्वप्रकार से सार रहित है,...’ देजो ! ‘सबविधि संसार असारा, यामें सुभ नाहें लगाया.’ सुभ तो आत्मा में आनंद में है, संसार में कहीं सुभ नहीं. ‘उसमें सुभ लेशमात्र भी नहीं है.’ लो ! थोडा सुभ है कि नहीं ?

मुमुक्षु :- ... बेठा छे..

उत्तर :- बैठे हैं, दुःखी है. आकुलता है, देजो ! उसमें आकुलता है. धूल में सुभ नहीं है, दुःख है. आत्मा प्रभु अनाकुल आनंद से लरा, उसकी सम्यग्दृष्टि वही सुभरूप है. बाकी सब में संसार में कहीं सुभ की गंध है नहीं. यकवर्ती दुःखी (है). वह श्लोक आता है ना ? ‘नवि तुहि देवता देव लोअे, नवि तुहि शैठ सेशावह्म; नवि तुहि पुढवी पय राभा..’ आता है ना ? पृथ्वि का पति यकवर्ती सुखी नहीं है. दुःखी.. दुःखी.. दुःखी.. राग और द्वेष विकार करते हैं, दुःखी है. राग-द्वेष बिना का आत्मा का स्वभाव सुभरूप है. औसी श्रद्धा-करता नहीं और चार गति में संसार में दुःखी डोकर रजडता है.

भावार्थ :- ‘जव की अशुद्ध पर्याय वह संसार है.’ लो ! कल कोई पूछता था ना ? संसार किसको कलना ? स्त्री, कुटुंब, पैसा, लक्ष्मी, मकान को संसार कलना ? ना. वह तो पर चीज हैं. संसार आत्मा का दोष है. समज में आया ? संसार कहां रहता डोगा ? लैया ! समज में आया ? संसार कहां रहता डोगा ? मालूम नहीं. ये स्त्री, पुत्र, मकान, पैसा संसार है ? वे तो जड परपदार्थ हैं, उसमें संसार कहां से आया ? आडा..डा..! मालूम नहीं, अली संसार कहां रहता है वह मालूम नहीं. संसार भगवानआत्मा शुद्ध आनंदकंद अंदर शुद्ध आत्मा है, शक्ति है, सत्त्व है. उसमें से डटकर पर मेरा, मैं उसका औसा मिथ्यात्वभाव और राग-द्वेष का भाव, उसको भगवान संसार कलते हैं. देजो !

‘जव की अशुद्ध पर्याय वह संसार है.’ या लक्ष्मी संसार ? दुकान संसार ? भाई ! लोड कलते हैं ना उसने संसार छोडा. कया संसार छोडा ? स्त्री-पुत्र तो

पर हैं, उसे छोडा तो क्या छोडा ? अंदर में मिथ्यात्वभाव और राग-द्वेषभाव की रुचि छोडे तो संसार की रुचि छूटी. बाह में आसक्ति छूटे तो वीतरागता हो तो आसक्ति का त्याग हुआ, उसका नाम संसार का त्याग कहने में आता है. दुनिया से बात ही अलग है. समज में आया ?

स्त्री, कुटुंब, शरीर संसार हो तो यह देख तो छूट जायेगा. उससे छूटे तो उसकी मुक्ति हो जायेगी. यह संसार हो तो (देख) छूटता है, मृत्युकाल में रहता नहीं, तो उसकी मुक्ति हो जाये, यहि यह संसार हो तो. यह संसार है ही नहीं. उसका संसार मेरी शुद्ध स्वरूप शक्ति है उसकी प्रतीति की जबर नहीं. यह शरीर मेरा, लक्ष्मी मेरी, कुटुंब मेरा, आबरु मेरी, पुण्य-पाप के भाव होते हैं वह मेरे. औसा मिथ्यादृष्टिपना वही संसार है. समज में आया ? ये औसा कहां से निकला ? हम तो औसा समजते थे के, ये स्त्री-पुत्र संसार है. स्त्री, पुत्र, मकान, पैसे, ँज्जत, दुकान चलती हो, पांच-पचास आदमी काम करते हो, यह संसार है. तुम्हारा संसार वहां रहता होगा ? संसार तो तेरी भूल है. तेरी भूल बाहर में रहती है ? वे तो बाहर के पदार्थ हैं.

भगवान को भूलकर मिथ्याश्रद्धा-ज्ञान करता है उसका नाम भगवान संसार कहते हैं. आडा..डा...! भगवानआत्मा शुद्ध अजंडानंद आनंदकंद, उसको भूलकर विकार और पर मेरा मानना और राग-द्वेष होना उसका नाम भगवान संसार कहते हैं. ? समज में आया ? भैया ! आडा..डा...! यह संसार कहां (है) ? स्त्री-पुत्र उसके घर में रहे बेचारे, वे कहां तुम्हारे में घूस गये हैं ? वे तो बाहर पडे हैं. पैसे भी बाहर पडे हैं, पांच-पांच, दस-दस लाख के मकान किये हो. बाहर पडे हैं. साथ में आते हैं ? भाई ! बंगले में बैठा हो तो बंगला यहां साथ में आया है ? आडा..डा...!

भाई ! तेरी चीज अंदर शुद्ध आनंद प्रभु है आत्मा, उसको भूलकर ये शरीर, वाणी, मन, पुण्य-पापभाव मेरा औसी मान्यता मिथ्यात्व वही तेरा संसार है. आडा..डा...! और मिथ्यात्व के साथ राग-द्वेष होना वह मंद संसार है, मिथ्यात्व तीव्र संसार है. समज में आया ? क्या कहां ? संसार आत्मा की पर्याय में-अवस्था

में रहता है. भगवानआत्मा वीतरागमूर्ति आत्मा है. स्वरूप शुद्ध चिदानंद की अनंत गुण की मूर्ति प्रभुआत्मा है. उसकी रुचि छोड़कर पुण्य-पाप मेरा, ऐसी रुचि करना और परपदार्थ उसमें नहीं उसे मेरा मानना, वही मिथ्यादृष्टि का मिथ्यात्वभाव संसार है. भगवान उसको संसार कहते हैं. आहा..हा...! ऐसा कहां से निकाला ? तुझे मालूम नहीं इसलिये क्या दूसरा डो जाये ? और उसके साथ जो पुण्य-पाप का, राग-द्वेष का भाव है वह संसार है. परंतु मिथ्यात्व बड़ा संसार है और राग-द्वेष मंद संसार है. दोनों संसार है. दोनों का त्याग करके वीतरागता प्रगट करना उसका नाम मोक्ष और संसार का अभाव है. समझ में आया ?

संसार. आया था ना ? 'मोक्ष अधिकार' में है. इसमें है ना ? 'मोक्ष अधिकार' में अंत में है. मोक्ष.. मोक्ष. प्रगट डो कि मिथ्यात्व ही आस्रव, बंध है. मिथ्यात्व का अभाव सम्यक् संवर, निर्जरा और मोक्ष है. प्रसिद्ध डो, दांडि पिटकर प्रसिद्ध डो कि मिथ्यात्व ही आस्रव, बंध है, वही संसार है. अपने शुद्ध चिदानंद स्वरूप की श्रद्धा छोड़कर शरीर, वाणी मेरा, पुण्य-पाप मेरा, पुण्य-पाप का फल मेरा, बंधन मेरा और शुभाशुभभाव मेरा ऐसी मान्यता मिथ्यात्व वही संसार, आस्रव और बंध है. आस्रव, बंध ही संसार है. आहा..हा...! यह कहां से निकाला ? तूजे मालूम नहीं इसलिये दूसरा निकाला ऐसा कहे ? जैसा है वैसा वही है. समझ में आया ? देओ !

'मोक्ष अधिकार' में है. प्रगट डो कि मिथ्यात्व ही आस्रव और बंध है. कर्म-कर्म नहीं. और मिथ्यात्व का अभाव सम्यक् संवर, निर्जरा और मोक्ष है. समकित ही संवर, निर्जरा और मोक्ष है. आहा..हा...! अपना शुद्ध स्वरूप भगवानआत्मा पूर्ण.. पूर्ण. की प्रतीति, उसका ज्ञान और उसकी लीनता वही सम्यग्दर्शन, संवर, निर्जरा और मोक्ष है. दो बात ही ली है. ओक मिथ्यात्व, आस्रव, बंध. सम्यक् संवर, निर्जरा और मोक्ष. प्रगट डो, जाडिर डो, दांडी पिटकर डम कहते हैं, नगारे चोट पर कहते हैं कि नहीं ? नगारे की चोट से कहते हैं, भगवानआत्मा अपना शुद्ध चिदानंद स्वरूप को लूलकर पुण्य-पाप के भाव को अपना मानना, उसका बंधन अपना मानना और उसका फल संयोग अनुकूल-प्रतिकूल अपना मानना बस !

વહી મિથ્યાત્વ ઔર વહી આસ્રવ ઔર બંધ હૈ. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? સમય કહાં સે મિલે ? સમય મિલતા નહીં, આદમી ઐસા બોલતે હૈં. ભાઈ ! સમય પાપ મેં ગંવાયા. અબ (કયા) ? અબ ઇસ ચિંતા મેં. યે ચલા ગયા, યે ચલા ગયા. લેકિન કહાં ગયા ? ઉસકે ઠિકાને પડે હૈં. શરીર કે ઠિકાને શરીર હૈ, પૈસે કે ઠિકાને પૈસે હૈં, કીર્તિ કી જગહ કીર્તિ હૈ. યહાં આત્મા મેં કહાં ઘૂસ ગયે હૈં ? શરીર ચલતા નહીં ઉસમેં તુજે કયા ? વહ તો કહતે હૈં.

શરીર જડ હૈ. જડ કા ચલના, હિલના ભગવાન કહતે હૈં કિ, જડ કી પર્યાય સે હોતા હૈ. ઉસમેં પર્યાય-દ્રવ્ય હૈ. યહ વસ્તુ પરમાણુ હૈ. તો પરમાણુ મેં ઉત્પાદ-વ્યય-દ્રુવયુક્ત સત્ ભગવાન કહતે હૈં. પ્રત્યેક પદાર્થ મેં નયી-નયી અવસ્થા પ્રતિક્ષણ ઉત્પન્ન હોતી હૈ, પૂર્વ કી અવસ્થા કા અભાવ હોતા હૈ ઔર દ્રુવપને કાયમ રહતા હૈ. ઉસકા હિલના, ચલના આત્મા સે નહીં (હોતા). મૂઢ અજ્ઞાની પાખંડી માનતા હૈ. જડ કી અવસ્થા મેરે સે હોતી હૈ વહી મિથ્યાત્વ બડા સંસાર હૈ. સમજ મેં આયા ? જડ જડ હૈ, કયા તેરી ચીજ હૈ ? યહ તો મિટ્ટી હૈ, ધૂલ હૈ. ધૂલ કી અવસ્થા કૈસી રહે, સરોગ, નિરોગ વહ તો ઉસકે આધીન હૈ, આત્મા કે આધીન હૈ ?

મુમુક્ષુ :- ઉસકા ઉપાય બતલાઈએ.

ઉત્તર :- યે કયા કહતે હૈં ? ચલે તો ચલો, ન ચલે તો ન ચલો. મુજે કયા હૈ ? પર કે સાથ કયા હૈ ? ઐસી અંતર દષ્ટિ કરના વહી સમાધાન ઔર સંતોષ હૈ. આહા..હા...! બૈલગાડી ચલે. બૈલગાડી ચલતી હૈ ના ? બૈલગાડી કે નીચે કુત્તા ચલે. કુત્તા જાને કિ મેરે સે ગાડી ચલતી હૈ. મૂઢ હૈ. શરીર આદિ તો ગાડી હૈ ઉસસે ચલતી હૈ. તુ હૈ તો ચલતી હૈ ? કૂત્તે જૈસા હૈ.

મુમુક્ષુ :- ... ગાડી ચાલી છે...

ઉત્તર :- નહીં, ચલી નહીં. ઉસકે કારણ સે ચલી હૈ. તુમહારે કારણ સે બિલકુલ નહીં. ઇસકા ચલતા હૈ, મેરા નહીં ચલતા, ઉસકી જલન અંદર મેં ઘૂસ ગઈ હૈ. કિસકા ચલે ઔર કિસકા ન ચલે ? મૂલ મેં સમાધાન કરને આતા નહીં. ભાઈ ! સચ બાત હૈ કી નહીં ? આહા..હા...!

કહા થા ના ? એક સાધુ થે, શ્વેતાંબર સાધુ થે. (સંવત) ૧૯૮૮ કા ચાતુર્માસ

થા ના ? ‘જામનગર’. વહાં એક શ્વેતાંબર સાધુ થે. બાદ મેં ગયે થે. વહાં એક પાઠશાલા હૈ. એક સાધુ હો ગયે થે. ફિર હમ વહાં ગયે થે. બેચારે બહુત દુઃખી થે. સાઠ સાલ કી ઉમ્મ હોગી. ઐસે.. ઐસે.. હુઆ હી કરે, ચૌબીસ ઘંટે. ત્રીન સાલ હો ગયે થે. ફિર (હમ) ગયે, (તો કહને લગે), અરે..! મહારાજ ! દુઃખી (હૈં). (હમને કહા), કયા કરોગે ? સમાધાન કરો. દેહ કી અવસ્થા હૈ. આઠ સાલ વૈસે રહા. અંત મેં લટ હો ગયી. શરીર મુલાયમ થા, સુંદર થા. દેહ કી પર્યાય કા ધર્મ હૈ. દેહ છૂટ ગયા. આઠ સાલ તક ઐસે રહા. નીચે સોચે તો ઘસાયા હી કરે. દેહ કી સ્થિતિ (હૈ), બાપુ ! યે તુમ્હે માલૂમ નહીં, ભાઈ ! આત્મા કા અધિકાર નહીં હૈ. માને નહીં કયા કરે ? આહા..હા...! અરે..! તુ જાનનેવાલા-દેખનેવાલા, ઉસકા અભિમાન કરે કિ, પહલે મૈને ચલાયા થા, અબ ચલતા નહીં. દોનો ભૂલ હૈં. દેહ દેહ કે કારણ સે રહે, દેહ કે કારણ સે ચલે ઔર દેહ દેહ કે કારણ સે રુક જાયે. આહા..હા...! લેકિન વહ માને નહીં. ભ્રમણા.. ભ્રમણા.. ભ્રમણા.. ભ્રમણા. યહાં વહી કહતે હૈં, સમજ મેં આયા ?

‘જીવ કી અશુદ્ધ પર્યાય વહ સંસાર હૈ.’ દેહ મેરે સે ચલા થા, અબ દેહ મેરે સે ચલતા નહીં. ઐસી તેરી માન્યતા, તેરી શ્રદ્ધા, તેરા મિથ્યાત્વ સંસાર હૈ. આહા..હા...! શરીર તંદુરસ્ત હો, લક જૈસા હો. ધૂલ હૈ, બાપૂ ! લટ ગિરેગી, ભાઈ ! યહ શરીર મિટ્ટી હૈ. યહ રત્ન નહીં હૈ. રત્ન હો તો ભી ધૂલ હૈ. બાપૂ ! તેરી અમર ચીજ તો અંદર હૈ. અમર ચીજ, અમર ચીજ ચિદાનંદ મરે નહીં ઐસા ભગવાનઆત્મા. ઐસી અમર ચીજ કો પહિચાન, બાકી સબ મિથ્યાભ્રમ હૈ. સમજ મેં આયા ?

‘અજ્ઞાન કે કારણ જીવ ચાર ગતિ મેં દુઃખ ભોગતા હૈ..’ લો ! અપને સ્વરૂપ કા ભાન બિના પરવસ્તુ મેરે સે ચલી, ગ્રહી, ટિકી, મૈને રક્ષા કી. અભી તક તો મૈને બહુત રક્ષા કી, અબ નહીં ચલતી. મૂઢ હૈ. રક્ષા કી થી ? વહ તો ઉસકે કારણ સે રહી થી. અબ હમારે હાથ કી બાત ન રહી, પહલે હમારે હાથ કી બાત થી. તેરે હાથ મેં આત્મા હૈ. આત્મા કયા પર કા કર સકતા હૈ ? જીવ કો અજીવ માને તો મિથ્યાત્વ. અજીવ કો જીવ માને તો મિથ્યાત્વ. ઐસા આતા હૈ કિ નહીં ? અજીવ કો જીવ માનના મિથ્યાત્વ હૈ. જીવ કો અજીવ માનના મિથ્યાત્વ હૈ. અપને શુદ્ધ ચિદાનંદ સ્વરૂપ કો નહીં માનકર, મૈને શરીર કો અબ તક તો ઠીક રહા થા, હાં ! કુટુંબ

को, दुकान को (बराबर रहा था), मूढ़ है वह तो परवस्तु है. तेरे से कहां रही थी ? यही जाती है तो उसके कारण से जाती है, तेरे कारण से जाती है ? समझ में आया ?

पागल का दृष्टांत है ना शास्त्र में ? एक पागल था, पागल. बाहर बैठा था. (उतने में) राजा आया. राजा आया, रानी आयी, सब आये. पागल बैठा था. आये, शाम को चले गये. क्यों पूछे बिना जाते हैं ? परंतु तेरे कारण से कहां आये हैं ? तुम पागल यहां बैठा हो. उम तो उमारे कारण से आये हैं. पागल बैठा था, पागल समझे ? दस बजे का टाईम था. राजा आया. छाथी पर जाते थे. दस बजे गये थे. नदी में जल था तो आकर करने को रुक गये. रानी, छाथी, घोडा (सब थे). पागल को लगता है, ये मेरा राजा, ये मेरी रानी. चार बजे चले. तो कड़ता है, क्यों चले जाते हो ? उम तेरे कारण से कहां आये हैं ?

ईसप्रकार यह पागल (है). पूर्व के कारण से लक्ष्मी आयी, स्त्री आयी, मकान आया वह तो उसके कारण से आये हैं. नाश होता है तो कड़ता है कि, चले क्यों जाते हैं ? लेकिन तेरे कारण से कहां से आये हैं कि, न चले जाये ? पागल है, पागल. क्या है ? पागल के गांव कोई अलग होते हैं ?

यहां तो कड़ते हैं कि, चार गति में रहता है 'किन्तु कभी शांति प्राप्त नहीं करता;...' विशेष कहेँगे... (श्रोता :- प्रमाश वचन गुरुदेव !)





वीर संवत २४८२, झगण सुढ ११, गुरुवार  
ता. ०३-३-१८६६, ढाण-प, श्लोक-प, ६, ७. प्रवचन नंढर-४१

‘दौलतरामञ्ज’ कृत पांचवीं ढाल है ना ? संसार भावना. दौ भावना (पूरी ढुई). (कौन-सी) ? अनित्य और अशरण. आत्मा के अलावा सब पदार्थ अनित्य हैं, क्षणिक कहे, नाशवान हैं. अपना स्वरूप नित्य ध्रुव चिदानंद स्वरूप है. ऐसी अंतर में स्वभाव सन्मुख ध्रुव नित्य की दृष्टि करके, परवस्तु की अनित्यता की भावना में वैराग्य करना चाहिये. समज में आया ?

दूसरी अशरण (भावना). अपने आत्मा को जगत में कोई शरण नहीं. शरीर, विकल्प आदि, रागादि कोई शरण नहीं, तो बाह्य पदार्थ तो शरण है ही नहीं. शरण तो अंतर में आनंद शुद्ध चैतन्यमूर्ति, उसका ज्ञान करके, उसका आश्रय करना वही आत्मा को शरण है. समज में आया ? दूसरा कोई जगत में शरण है नहीं.

संसार भावना. भावार्थ :- ‘जव की अशुद्ध पर्याय वढ संसार है.’ अपनी पर्याय में-अवस्था में मिथ्या राग-द्वेष विकल्प विकार जो उठते हैं, वढ विकार दशा ही संसार है. उसकी विचारण करके अपना स्वरूप, संसार दशा विकार से, निर्विकार अपना निज स्वरूप आनंद त्मिन्न है, ऐसा अंतर्मुख ढोकर अकाग्रता करना वढ संसार भावना का तात्पर्य है. समज में आया ?

‘अज्ञान के कारण जव चार गति में दुःख भोगता है...’ अ..ढो...! अपनी कीमत, अपनी निज चीज की कीमत किये बिना.. समज में आया ? अपनी चीज क्या है निधि ? चैतन्य आनंदकंद अपना स्वरूप की अधिकता, विकार और पर से त्मिन्न (है), उसकी कीमत किये बिना चौरासी में (रखड रढा है). अपना स्वरूप का भान, निधि है उसका भान के अभाव से चार गति में रखडता है. समज में आया ?

मुमुक्षु :- कर्म के कारण...

उत्तर :- कर्म के कारण से नहीं. अभी कहते थे, अंदर पीछे आता था. कर्म के कारण से नहीं. वह कहा ना ? अपना शुद्ध आनंद निज जात भगवान् आत्मा, जिसमें अंतर में तो शांति, ज्ञान, आनंद, श्रद्धा और अनंत अनंत प्रभुता अंतर में पडी है (उसमें) अकारण छोकर उछालना-निकालना याहिये. समज में आया ? अपने में अनंत ज्ञान, दर्शन, आनंद, प्रभुता आत्मपदार्थ में पडी है. उसके सम्मुख छोकर अंतर में जो शक्ति पडी है उसको वर्तमान में प्रगट करना. वह नहीं प्रगट करते हैं तो स्वरूप के अज्ञान के कारण विकार प्रगट करता है. बस ! अपना ही कारण है, दूसरा कोई कारण है नहीं. समज में आया ? आहा..हा...! लेकिन आत्मा क्या है उसकी जबर नहीं. आत्मा यानी कुछ नहीं. यहां कहते हैं कि, आत्मा यानी सर्वस्व परमात्मा. समज में आया ?

जिसमें अनंत अनंत सिद्धपद पडा है. समज में आया ? किसमें ? आत्मा में. अनंत.. अनंत.. अनंत सिद्धपद जिसमें पडा है उसी आत्मा (है). संसार के सामने यह बात चलती है. यह संसार भावना है ना ? उसी अपना अनंत अनंत सिद्धस्वरूप भगवान्, एक सिद्ध नहीं, उसी अनंत पर्याय. पर्याय की बात है ना ? अनंती सिद्ध की पर्याय, अनंत निर्मल पर्याय, उसी अनंत सिद्ध जिसकी जानी में (हैं). अमूल्य निधि भगवान् आत्मा की कीमत किये बिना पर की कीमत की तो अपना अज्ञान हुआ. समज में आया ? इस अज्ञान के कारण संसार गति में दुःख भोगता है. समज में आया ? ओ..ओ..ओ...! यार गति का दुःख सुनाओ, विचार किया ओ तो माहूम पडे. समज में आया ? उस दुःख की दशा, अपना शुद्ध आनंद स्वरूप के अज्ञान के कारण योरासी (में) रजडता है). यहां तो यार गति ली है ना ? मात्र नरकगति उसी नहीं. समज में आया ? ओ..ओ...! नरक का दुःख सपने में आवे तो माहूम पडे कि, कितनी पीडा है. समज में आया ?

कहते हैं, उसी दुःख भगवान् आत्मा अपनी कीमत अथवा अपना ज्ञान अथवा अपना अधिक बडप्पन क्या है, अपना बडप्पन क्या है, माहूम नहीं. दूसरे को अधिकता दे देता है. पुण्य को, विकल्प को, राग को, पाप को, निमित्त को, संयोग को (अधिकता देता है). बडप्पन समजते ओ ? अधिकपना दे देते हैं. अपना स्वभाव

परमानंद, उसको छोड़कर दूसरे को अधिक महत्ता आश्चर्यकारी मान लेता है. अपनी चीज के अलावा पर को आश्चर्यकारी, विस्मय दृष्टि से देखता है. पर को विस्मय दृष्टि से देखता है. अपना स्वरूप विस्मय दृष्टि से देखना यादिये. समज में आया ? विस्मय तो समजते हो ना ? आश्चर्य दृष्टि से.. ओ..हो..! ओ..हो..! ओ..हो..हो..! क्या है ? शरीर सुंदर हो, कीर्ति ठीक हो तो ओ..हो..! ओ..हो..! (करे). लेकिन क्या है ओ..हो..! ? अज्ञानी अपना आश्चर्यकारी स्वभाव, अद्भुत स्वभाव, अद्भुतात् अद्भुत स्वभाव को आश्चर्यकारी दृष्टि से नहीं देखता और अपने अलावा विकार, परपदार्थ को आश्चर्यदृष्टि से, विस्मय दृष्टि से, प्रकृतित होने के दृष्टि से (देखता है). ओ..हो..! पर में तो बहुत मजा है. जैसे अज्ञानभाव से भाव करते हैं और यार गति स्वर्ग हो या नर्क हो, यार गति में दुःख भोगता है.

‘(द्रव्य, क्षेत्र, काल, भव तथा भाव) परावर्तन करता रहता है...’ देओ ! अनंत परपदार्थ का संयोग, असंख्य क्षेत्र में अनंत बार, अनंत काल, अनंत भव और अनंत भाव. जो अर्धवसाय शुभाशुभ असंख्य प्रकार के हैं, शुभ और अशुभ, ये शुभ और अशुभभाव असंख्य प्रकार के (हैं), उन अक-अक प्रकार में अनंत बार परिभ्रमण किया है. समज में आया ? अपने चैतन्य स्वरूप की विस्मय, अद्भुत दृष्टि किये बिना परपदार्थ को अद्भुत, आश्चर्य, विस्मय दृष्टि से देखने से अपना ज्ञान भोया, भो गया. वड रह गया. ये चीज, ये चीज, ये चीज (है). इस चीज में शुभभाव एतनी बार किये, अशुभभाव की बात तो कही. अशुभ अनंतबार किया, अशुभ के असंख्य प्रकार. हिंसा, जूठ, क्रोध, मान के असंख्य प्रकार. अक-अक प्रकार अनंत बार किये. और दया, दान, व्रत, भक्ति का शुभभाव के भी असंख्य प्रकार. यह अक-अक प्रकार भी अनंत बार किये. समज में आया ? आहा..हा..!

भगवान अनंत आनंद का कंद की अंतर विस्मय, आश्चर्य दृष्टि करके अंतर को भोलना यादिये. शक्ति का लंडार अकत्व कूची से भोलकर, उसे नहीं भोलकर अज्ञान से विकार को भोला-प्रगट किया. लैया ! आहा..हा..! कडते हैं कि, ऐसा कोई भाव नहीं, बंधन का कारण (जो नहीं किया हो). तीर्थंकर गोत्र का भाव आदि

દૂસરી (ચીજ હૈ). નૌવી ટ્રૈવેયક અનંતબાર ગયા. શુક્લલેશ્યા, એક બાર નહીં પરંતુ અનંત બાર એસી શુક્લ લેશ્યા હુઈ હૈ. સમજ મેં આયા ? ભૈયા ! શુક્લલેશ્યા, હાં ! શુક્લ ધ્યાન નહીં. શુક્લ ધ્યાન દૂસરી ચીજ હૈ. વહ મોક્ષમાર્ગ મેં હોતી હૈ. શુક્લ લેશ્યા તો બંધમાર્ગ મેં અનંતબાર હો ગઈ. આહા..હા...! અરે...! સમજ મેં આયા ?

‘કિન્તુ કભી શાંતિ પ્રાપ્ત નહીં કરતા;...’ મિથ્યાભાવ, અશરણભાવ, સંસારભાવ કો શાંત કરને કા ઉપાય અપને જ્ઞાતા સ્વભાવ કી જ્ઞાનદૃષ્ટિ, જ્ઞાનદૃષ્ટિ (કરની વહ) ઉસકો શાંત કરને કા ઉપાય હૈ. સમજ મેં આયા ? વહ કભી ક્રિયા નહીં. અંતર મેં શાંતિ.. શાંતિ.. શાંતિ.. શાંતિ.. એક અંશ ભી શાંતિ નિકાલે તો અનાદિ કી શુભાશુભ જ્વાલા સે રખડતા હૈ ઉસે જલા દે. સમજ મેં આયા ? પરંતુ એસા કભી અનંતકાલ મેં અપની ચીજ કી કીમત ક્રિયે બિના રખડતા હૈ.

‘ઇસલિયે વાસ્તવ મેં સંસારભાવ સર્વપ્રકાર સે સારરહિત હૈ,...’ સંસારભાવ સર્વ પ્રકાર સે સારરહિત હૈ. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? ‘ઉસમેં ક્રિયિત્માત્ર સુખ નહીં હૈ;...’ ઓ..હો...! ‘કર્ચોકિ જિસપ્રકાર સુખ કી કલ્પના કી જાતી હૈ વૈસા સુખ કા સ્વરૂપ નહીં હૈ...’ સુખ કી કલ્પના ક્યા ? યે પુણ્ય મેં, પાપ મેં, ફલ મેં, શરીર મેં, સ્ત્રી મેં સુખ કી કલ્પના કરતા હૈ તો સુખ કા સ્વરૂપ એસા હૈ હી નહીં. ઓ..હો..હો...! સમજ મેં નહીં આયા ?

ઇસ શરીર મેં સુખ હૈ, પૈસે મેં સુખ હૈ, સ્ત્રી મેં સુખ હૈ, કીર્તિ મેં સુખ હૈ, મકાન મેં સુખ હૈ, કપડે ઠીક પહને સે, સુગંધ લગાને સે, ઉસમેં સુખ હૈ એસી કલ્પના કરતા હૈ, વાસ્તવ મેં વહ સુખ કા સ્વરૂપ હૈ હી નહીં, વહ તો દુઃખ કા સ્વરૂપ હૈ. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :- .. એવું બને છે ને ?

ઉત્તર :- ક્યા બનતા હૈ ? ધૂલ મેં બનતા હૈ. ભાઈ ! રોજ બનતા હૈ. ઉસમેં કલ્પના કી. હોલી જલતી હૈ. રાગ ઔર દ્રેષ, રાગ ઔર દ્રેષ. ઓ..હો..હો...! સમજ મેં આયા ? બહુત સાલ પહલે સપને મેં એક સ્ત્રી કો નરક મેં દેખી થી. પરસોં એક સ્ત્રી કો સપને મેં નરક મેં દેખી. વહ દેખે તો માલૂમ પડે ક્યા ચીજ હૈ !

સમજ મેં આયા ? આહા..હા...! પીડા.. કહાં સે કહાં આઈ ? ઐસી ચીજ દેખી. સ્ત્રી, નગ્ન, વહાં તો નગ્ન હૈ ના. નારકી મેં કુદ્ધ નહીં. દુઃખ.. દુઃખ.. દુઃખ... દુઃખ.. ફિર ક્યા હુઆ ? કોઈ કહે ઐસા હુઆ. ઉસમેં સે યાદ આયા. એક આદમી પાની કા બડા ઘડા ભરકર લાયા (ઔર) ઉસપર ડાલા. સમજ મેં આયા ? મૈને તો ઉસે અંદર મેં લિયા.

અનાદિ અજ્ઞાની વિકાર સે જલા હુઆ જલતા હૈ. બહુત વર્ષ પહલે એક સ્ત્રી આવી થી. કૌન થી વહ લક્ષ્ય મેં આ ગઈ થી. યહ કૌન વહ ખ્યાલ મેં નહીં આયા, વહ કૌન થી વહ ખ્યાલ મેં આવી થી. દુઃખ દેખો તો દેખા નહીં જાયે. પહલે તો પૂડે જૈસા દેખા, ભાઈ ! જૈસે મધપુડા હોતા હૈ ના ? મધપુડા. ઐસે.. ઐસે.. હોતા થા. યે ક્યા ? ઉસમેં સ્ત્રી કા મુખ અને શરીર કા સ્ત્રી. ઔર પીડા.. પીડા.. પીડા.. ઐસે દેખે.. અરે...! યે ક્યા ? સમજ મેં આયા ? બાપુ ! અનંતબાર ઐસે ભવ ક્રિયે હૈં. સમજ મેં આયા ? પરસૌં રાત કો (દેખા). સમજ મેં આયા ? યહાં કહતે હૈં, યહાં કુદ્ધ નરક કા ચલતા હોગા ના ? ભાવના, વિચારણા અંદર સે (ચલતી હોગી). ગતિ કા ખ્યાલ આ ગયા. ઓ..હો...! ઉસકો બુઝાને કા એક ઉપાય શાંતિ હૈ, દૂસરા કોઈ ઉપાય હૈ નહીં. સમજ મેં આયા ? ક્યા લિખા હૈ ? દેખો !

‘ક્યોંકિ જિસપ્રકાર સુખ કી કલ્પના કી જાતી હૈ...’ લક્ષુ મેં સુખ હૈ, સ્ત્રી મેં સુખ હૈ, ઇજ્જત મેં સુખ હૈ, ઐસે બૈઠું તો સુખ, ઐસે દેખું તો સુખ હૈ. યે કલ્પના જિસને કી હૈ વૈસા સુખ કા સ્વરૂપ હૈ નહીં. બરાબર હૈ ? ભાઈ !

મુમુક્ષુ :- ... ભાઈ વાત તો ઠીક લાગે છે, પણ...

ઉત્તર :- યહાં દૂસરી બાત કહતે હૈં ઔર તુમહારે અંદર ખટકતી હૈ દૂસરી. યહાં તો કહતે હૈં, જિસમેં કલ્પના કરતે હૈં વહ સુખ કા સ્વરૂપ હૈ નહીં. ઇતની બાત હૈ. દુઃખ બાદ મેં. સમજ મેં આયા ? આહા..હા...! અરે...!

યહાં તો કહતે હૈં, ‘કિન્તુ વહ પરદ્રવ્ય કે આલંબનરૂપ મલિનભાવ હોને સે આકુલતા ઉત્પન્ન કરનેવાલા ભાવ હૈ.’ સંસાર હૈ ના ? સંસારણ. જિતની વિકલ્પ કી શુભ-અશુભ જાલ સબ દુઃખમય હૈ, સંસાર હૈ. ભગવાનઆત્મા.. દેખો ! વહ કહતે હૈં. ‘નિજ આત્મા હી સુખમય હૈ,...’ અબ યહાં લેના. ભગવાનઆત્મા ઓ..હો...!

નિજ આત્મા આનંદમય, જિસમેં આનંદ પડા છે. યહ સંસાર તો જહાં કલ્પના કરતા હૈ વહાં-વહાં સબ દુઃખરૂપ હૈ. કલ્પના જહાં-જહાં કરતા હૈ તહાં-તહાં વહ સબ દુઃખરૂપ હૈ. આપ કહતે હો વૈસા નહીં હૈ. આપ તો દૂસરે પ્રકાર સે કહતે હો, આપ કી બાત અલગ હૈ, યહ બાત અલગ હૈ. યહાં તો પર મેં કલ્પના કરતા હૈ કિ, યહાં સુખ હૈ, શરીર મેં ઐસા હૈ, ઐસા હૈ, ઐસા હૈ. યહ કલ્પના દુઃખરૂપ હૈ. પૈર નહીં ચલતા હૈ ઇસલિયે દુઃખરૂપ હૈ, ઐસે નહીં. સમજ મેં આયા ? ભાઈ ! માપ મેં ફર્ક હૈ. ગજ મેં ફર્ક હૈ.

યહાં તો કહતે હૈં, અપના શુદ્ધ આનંદસ્વરૂપ કા લક્ષ્ય છોડકર, જહાં-જહાં સુખ કી કલ્પના (કરતા હૈ), કોઈ ભી ચીજ મેં આબરુ મેં, કીર્તિ મેં, શરીર મેં, સ્ત્રી મેં, કુટુંબ મેં, વ્યાપાર મેં, ધંધે મેં, અમલદાર મેં, સોને મેં.. સમજ મેં આયા ? જહાં-જહાં સુખ કી કલ્પના કરતા હૈ વહ સુખ કા સ્વરૂપ હૈ નહીં અર્થાત્ વહ દુઃખ કા સ્વરૂપ હૈ. યહ શરીર ચલતા નહીં ઇસલિયે દુઃખ હૈ, ઐસી બાત યહાં નહીં હૈ. યહાં તો કહતે હૈં કિ, જહાં-જહાં.. સમજ મેં આયા ? આહા..હા..!

મુમુક્ષુ :- ..

ઉત્તર :- ધૂલ મેં ભી સુખી નહીં હૈ. કૌન કહતા હૈ ?

મુમુક્ષુ :- .. સુખી હૈ ના ?

ઉત્તર :- ના, કૌન કહતા હૈ સુખી હૈ ? જિતની કલ્પના કરતે હૈં સબ દુઃખી હૈં. કલ્પના કરતા હૈ કિ, યહાં.. યહાં.. (સુખ હૈ), વહ દુઃખી હૈ. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ?

યહાં તો ક્યા કહા ? 'જિસપ્રકાર કલ્પના કી જાતી હૈ વૈસા સુખ કા સ્વરૂપ નહીં હૈ...' સુખ કા સ્વરૂપ ઐસા માને કિ, ઐસા ઠીક હૈ, ઐસા ઠીક હૈ. લડકા ઠીક હૈ, પૈસા ઠીક હૈ, કમાતે ઠીક હૈ, કીર્તિ ઠીક હૈ, શરીર સુંદર હૈ, નિરોગતા હૈ, હજમ હોતા હૈ, અચ્છા હજમ હોતા હૈ, ઐસી કલ્પના જહાં-જહાં કરે તહાં-તહાં વહ સુખ કી સ્થિતિ હૈ હી નહીં, વહ સુખ કા સ્વરૂપ હૈ નહીં. વહ તો દુઃખ કા સ્વરૂપ હૈ. ભૈયા ! સમજ મેં આતા હૈ ? કલ્પનામાત્ર કરતા હૈ. આહા..હા...! પાંચ હજાર મિલે,

કરો લાપસી. લાપસી કો ક્યા કહતે હૈં ? કલ્પના કરતા હૈ કિ, મુજે સુખ હૈ. વહ સુખ કા સ્વરૂપ હૈ હી નહીં. સમજ મેં આયા ?

એક હી પુત્ર હો, પચીસ સાલ કા જવાન હો, ૬૫ સાલ કી (ખુદ કી) ઉમ્મ હો, પચાસ લાખ કી પુંજી હો, દો લાખ ખર્ચ કરને કી કલ્પના કરતા હૈ. ઓ..હો..! આહા..હા...! યહ અંતિમ અવસર હૈ, ભાઈ ! એસા થોડી બાર-બાર આતા હૈ. મૂઢ હૈ. તેરી કલ્પના સુખરૂપ માનતા હૈ, વહ સુખરૂપ હૈ હી નહીં. આહા..હા...! ભગવાનઆત્મા ઉસક કલ્પના સે પાર હૈ. સમજ મેં આયા ? એસે અપને આત્મા કી દષ્ટિ કરના, ઉસમેં આનંદ ઓર સુખ હૈ, બાહર મેં સુખ હૈ નહીં. સમજ મેં આયા ?

‘દૌલતરામજી’ ‘છહ ઢાલા’ મેં એસા કહતે હૈં. ‘છહ ઢાલા’ ચલતી હૈ. સમજ મેં આયા ? યહ આત્મા હી સુખમય હૈ. યહ આત્મા અંદર પડા હૈ ના આત્મા ? વહી આનંદમય હૈ, આનંદમય હૈ. સુખમય, સુખવાલા નહીં, સુખમય હી હૈ. કેસે બૈઠે ? યહ ભગવાનઆત્મા અતીન્દ્રિય આનંદમય હૈ. જૈસે શક્કર મીઠેપનમય હૈ. એસે ભગવાનઆત્મા અતીન્દ્રિય આનંદમય હૈ. ઉસકે અલાવા જિતની કલ્પના કરના વહ સબ દુઃખરૂપ હૈ, સુખ કી કલ્પના માન રખી હૈ. સમજ મેં આયા ? સ્વર્ગ મેં ભી અનુકૂલતા હૈ, ઇન્દ્રાણી કી અનુકૂલતા (હૈ), ઇજજત કી અનુકૂલતા (હૈ). સમજ મેં આયા ? દેવ જહાં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, વિચાર કરે કિ, દેવ ક્યોં નહીં આતે ? લેકિન દેવ વહાં ઘડી-દો ઘડી વિચાર કરે ઉતને મેં પચાસ-સૌ સાલ ચલે જાયે. એ..ઇ...! ભાઈ ! સમજ મેં આયા ? (એક મુમુક્ષુ) સ્વર્ગ મેં ગયે. પુણ્ય ઇતને હોતે હૈં, ઉસકે ફલ મેં જહાં દેખે વહાં (અનુકૂલતા દિખતી હૈ), વહ વિચાર કરતે-કરતે એક ઘડી આયે ઉતને મેં યહાં કે પચાસ-સૌ સાલ ચલે જાયે. ઉતને સમય તક યહાં આદમી રહે નહીં. સુખ કા વિચાર હૈ ના ? સુખ કી ઘડી બહુત થોડે કાલ દિખતી હૈ. ઓર દુઃખ કા કાલ બડી રાત દિખતી હૈ. રાત તો થોડી હૈ, લેકિન બહુત દુઃખ હો તો (બોલે) આજ તો રાત બડી હો ગઈ. રાત બડી નહીં હૈ, તેરા દુઃખ હૈ ઉસ કારણ સે લગતી હૈ. વહાં અનુકૂલતા ઇતની દેખે, થોડા-થોડા વિચાર કરે તો (કાલ) ચલા જાયે. યહાં પૂર્વ કા સંબંધ હો વહ પૂરો હો જાયે.

ભગવાનઆત્મા.. વહ કલ્પના કરતા હૈ, હાં ! કિ, ઇસમેં સુખ હૈ. દેવ મેં સુખ

है, ऐसी कल्पना करता है. सुभ का स्वरूप ऐसा है नहीं. समज में आया ? पांच-पचीस लाख में सुभ है, शरीर में सुभ है, षष्ठत में सुभ है, वल कल्पना करता है. वल सुभ का स्वरूप है ङी नहीं. वल तो दुःख की व्याख्या है. सुभ तो अपने आत्मा में अतीन्द्रिय आनंद पडा है, उसकी अंतर दृष्टि करने से सुभ की प्राप्ति ङोती है. बाहर से कभी तीनकाल में सुभ की प्राप्ति ङोती नहीं. समज में आया ? आला..ला....!

‘उसके ध्रुवस्वभाव में संसार है ङी नहीं...’ देओ ! क्या कलते हैं ? भगवानआत्मा ध्रुव.. ध्रुव.. नित्य.. नित्य, उसके नित्य स्वभाव में तो संसार की गंध नहीं. पुण्य-पाप का विकल्प अथवा कल्पना उसमें है ङी नहीं. अपना ध्रुव स्वभाव, नित्य स्वभाव, अनादिअनंत स्वभाव, अकल्प स्वभाव, वस्तु.. वस्तु का ध्रुव स्वभाव, उसमें संसार की कल्पना की गंध नहीं. परमपवित्र धाम भगवानआत्मा है. संसार की कल्पना उसकी अवस्था-पर्याय में करता है. ये सब दुःखमय कल्पना हैं. समज में आया ? स्वर्ग ङो, नरक ङो...

मुमुक्षु :- ... पण कल्पना जाती नहीं अनुं शुं ?

उत्तर :- लेकिन करता है कौन ? जो करे वल ङोडे. ङोडे कौन ? ङोडे समजते हैं ? ङोड देते हैं. ङाथ में पकडा ङो उसे ङोडे. रात-दिन कल्पना, कल्पना, कल्पना, कल्पना (करता है). औसा.. औसा.. औसा.. जैसे वल पूषी ङोती है ना पूषी ? अक के बाद अक चलती रहती है. वैसे अज्ञानी आत्मा आनंद के भान बिना प्रभु आत्मा ध्रुव स्वभाव में अंदर अतीन्द्रिय आनंद पडा है. जैसे अतीन्द्रिय आनंद की दृष्टि बिना अनंत कल्पना किये जाता है. मूढ (है). स्वर्ग ङो या नर्क ङो, सेठ ङो या रंक ङो, सब कल्पना में दुःखी ङो रहा है.

मुमुक्षु :- .. कल्पना चाली नहीं जाय ?

उत्तर :- अपने आपी ङी चली जायेगी ? करे बिना मिल जाये ? ङोडे बिना चली जाये ? समज में आया ? करता तो वल है. जैसे ध्रुव आत्मा है, वैसे ध्रुवस्वरूप से लभेशा पर्याय में करता ङी रहता है. करना.. करना.. करना.. करना.. करना.. विकार.. विकार.. विकार.. विकार.. विकार.. शुभभाव ङो या अशुभभाव, दोनों विकार



હેં. દોનોં કા ફલ પુણ્ય-પાપ બંધ હૈ, દોનોં કા ફલ સંયોગ હૈ. ઉસમેં કહીં સુખ હૈ નહીં. ભગવાન પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ તીર્થકરદેવ, જિનકો એક સમય મેં ત્રિકાલ જ્ઞાન થા, પરમેશ્વર ને જૈસા કહા વૈસા યહાં કહને મેં આતા હૈ.

‘ઐસા સ્વોન્મુખતાપૂર્વક ચિંતવન કરકે...’ ભગવાનઆત્મા વિકાર કી કલ્પના સે પાર ભિન્ન હૈ, ઐસા અંતર સ્વરૂપ સન્મુખ દષ્ટિ કરકે અપને સ્વભાવ કી ભાવના કરની. ‘સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ વીતરાગતા મેં વૃદ્ધિ કરતા હૈ...’ તો અંદર મેં શાંતિ વૃદ્ધિ કરતા હૈ. વીતરાગતા કા અર્થ શાંતિ. વહ અશાંતિ (હૈ), બાહર કી કલ્પના માત્ર અશાંતિ (હૈ). ઔર અંતર સ્વભાવ મેં એકાગ્ર હોકર અપને શુદ્ધ ચૈતન્ય કી એકાગ્રતા કરતે હેં તો ઉસમેં સે શાંતિ કી વૃદ્ધિ હોતી હૈ ઔર અશાંતિ કા નાશ હોતા હૈ. સમજ મેં આયા ? ‘યહ સંસાર ભાવના હૈ.’

#### ૪-એકત્વ ભાવના

શુભ-અશુભ કરમ ફલ જેતે, ભોગૈ જિય એક હિ તે તે;  
સુત-દોરા હોય ન સીરી, સબ સ્વારથકે હેં ભીરી. ૬.

અન્વયાર્થ :- (જેતે) જેટલા (શુભ કરમ ફલ) શુભ-કર્મનાં ફળ અને (અશુભ કરમ ફલ) અશુભકર્મનાં ફળ છે (તે તે) તે બધાં (જિય) આ જીવ (એક હિ) એકલો જ (ભોગૈ) ભોગવે છે, (સુત) પુત્ર (દારા) સ્ત્રી (સીરી) સાથીદાર (ન હોય) થતાં નથી, (સબ) આ બધાં (સ્વારથકે) પોતાની મતલબના (ભીરી) સગાં (હેં) છે.

ભાવાર્થ :- જીવને સદાય પોતાથી પોતાનું એકત્વ અને પરથી વિભક્તપણું છે, તેથી પોતે જ પોતાનું હિત અથવા અહિત કરી શકે છે, પરનું કાંઈ કરી શકતો નથી. માટે જીવ જે કાંઈ શુભ કે અશુભ ભાવ કરે છે તેનું ફળ-આકુળતા પોતે જ એકલો ભોગવે છે. તેમાં કોઈ અન્ય-સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર વગેરે ભાગીદાર થઈ શકતાં નથી, કેમકે તે બધાં પર પદાર્થ છે અને તે જીવાદિ સર્વ પદાર્થ જીવને જ્ઞેયમાત્ર છે તેથી તેઓ કોઈપણ જીવના ખરેખર સગાં-સંબંધી છે જ નહિ, છતાં અજ્ઞાની તેને પોતાના માની

દુઃખી થાય છે.

સંસારમાં અને મોક્ષમાં આ જીવ એકલો જ છે એમ જાણી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ નિજ શુદ્ધ આત્મા સાથે જ પોતાનું સદાય એકત્વ માની પોતાની નિશ્ચયપરિણતિ દ્વારા શુદ્ધ એકત્વની વૃદ્ધિ કરે છે તે એકત્વ ભાવના છે.

એકત્વ ભાવના. ચૌથી એકત્વ ભાવના. ગાથા છઠ્ઠી છે ના ?

શુભ-અશુભ કરમ ફલ જેતે, ભોગૈ જિય એક હિ તે તે;

સુત-દોરા હોય ન સીરી, સબ સ્વારથકે હૈં ભીરી. ૬.

યહ તો હિન્દી સાદી ભાષા હૈ, હિન્દી. 'દૌલતરામજી' કૃત 'છહ ઢાલા' તો બહુતા સાદી હૈ. ગાગર મેં સાગર ભર દિયા હૈ. ગાગર મેં ભર દે, ઐસા ભર દિયા હૈ. 'દૌલતરામજી', પહલે કે પંડિત બહુત વિદ્વાન ઔર બહુત યથાર્થ દષ્ટિવાલે થે. સમજ મેં આયા ? ઉસકા અર્થ.

'જિતને શુભકર્મ કે ફલ ઔર અશુભકર્મ કે ફલ હૈં વે સબ યહ જીવ અકેલા હી ભોગતા હૈ;...' દેખો ! એકત્વ ભાવના. એકત્વ હૈ ના ? અકેલા ભોગતા હૈ.

કોઈ પૃથક્ પર પ્રાણી ઉસકા દુઃખ ભોગને મેં હિસ્સા લેતે નહીં. કૌન લે ? જૈસા શુભ-અશુભભાવ, કર્મ કરે ઐસા કર્મ, ઐસા સંયોગ મિલે. અકેલા દુઃખ. સ્ત્રી, કુટુંબ સબ ઇકઠે હોં, દેખને કો લોગ ઇકઠે હો જાયે, પરંતુ કયા ઉસકે દુઃખ મિટા સકતે હૈં ? દુઃખ તો અપને આનંદ કો ભૂલકર જો વિકાર ઉત્પન્ન ક્રિયા હૈ ઉસમેં શુભાશુભ કર્મ કા ફલ ભોગતા હૈ, અકેલા ભોગતા હૈ. ઉસમેં કિસી



કા સહાર નહીં.

‘પુત્ર, સ્ત્રી સાથ દેનેવાલે નહીં હોતે.’ ક્યા દે ? જન્મ સે એક ક્ષેત્ર મેં રહનેવાલા શરીર, જન્મ સે આત્મા કે સાથ એક ક્ષેત્ર મેં રહનેવાલા શરીર વહ ભી સાથ નહીં દેતા, વહ તો જડ હૈ, મિટ્ટી-ધૂલ હૈ, તો દૂર જો સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવાર હૈ વહ તો ક્ષેત્ર સે દૂર હૈ. તેરે આત્મા કે આનંદ કો ભૂલકર જો દુઃખ ભોગતા હૈ, પૂર્વ કા કર્મ કા ફલ (ભોગતા હૈ) ઉસમેં સાથ હોતે નહીં, સાથ દેતે નહીં. થોડા સાથ દેતે હોંગે કિ નહીં ? ઉસકે લિયે જિતના કમાયા, ઉસકે લિયે કમાયા ના ? પાપ કે લિયે. ઇતના સાથ દેંગે કિ નહીં ? હમારે લિયે ઇતના પાપ કિયા (તો) લાઓ હમ (તુમહારે દુઃખ મેં) ભાગ લેતે હેં. પાપ ખુદ ને કિયા, ફલ પાયા ખુદ ને. પર કે કારણ સે ક્યા હૈ ? પર તો ભિન્ન હૈ. સ્ત્રી, પુત્ર પરદ્રવ્ય હેં. પર આત્મા હૈ. ઉસકા પરિણામ વહ ભોગતા હૈ. ઇસ આત્મા મેં ઉસકા સાથ કહાં સે આયા ? સમજ મેં આયા ? અરે...! કભી વિચાર નહીં (કિયા). યહ મનુષ્યપના મિલા. ખાના-પીના, ભોગ લેના, કમાના, ધૂલ-પાંચ-પચાસ લાખ ઇકઠા હુઆ, સબ હો ગયા, મરકર જાયે ચાર ગતિ મેં. સમજ મેં આયા ?

યહ આત્મા ચીજ ક્યા હૈ ? આત્મા તો એકત્વ હૈ. યહાં તો એકત્વ (મેં) માત્ર ભોગને કી બાત કી હૈ. વાસ્તવ મેં તો એકત્વ વિકાર સે ભી ભિન્ન અપના સ્વરૂપ સ્વભાવ સે એકત્વ હૈ. સમજ મેં આયા ? પુણ્ય-પાપ કે વિકલ્પ સે, પર સે, અપને સ્વભાવ સે એકત્વ હૈ. અન્યત્વ (ભાવના મેં) વિભાવ સે પૃથક્ક હૈ, અન્યત્વ હૈ ઐસા બતાયેંગે. યહ તો વ્યવહાર સે બાત સમજાયી. ઇસ જગત મેં અપના અકેલા આત્મા જૈસા શુભ-અશુભભાવ કરે, ઐસા શુભાશુભભાવ કા બંધ પડે, ઐસા શુભઅશુભ સંયોગ મિલે. ઉસકો અકેલા ભોગતા હૈ. કોઈ સાથ દેતા નહીં.

‘યહ સબ અપને સ્વાર્થ કે સગે હેં.’ યે સબ અપની અનુકૂલતા દેખે તબ તક રહે. અનુકૂલતા ન લગે તો ઇસમેં કુછ નહીં, ચલો, ચલો (કરે). મરને દો ઉસે. સમજ મેં આયા ? ક્યા કરે ? કોઈ કરે કેસે ? અપને સ્વરૂપ કે અભાન સે બંધ કિયા ઉસ બંધ કા ફલ અકેલા ભોગે. દૂસરા કરે ક્યા ? સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :- ...

उत्तर :- ये मूढ़ है ना ! तान कहां है ? वड जानता है कि, मेरी स्त्री बहुत अच्छी है, दूसरे की ठीक है. मेरी स्त्री बहुत अच्छी, मेरा पुत्र बहुत अच्छा ऐसा मूढ़ अनादि से करता आया है. तान कहां है उसको कि मैं क्या हूं और पर क्या है ?

‘सीताञ्च’ ‘लक्ष्मण’ को लेने गये. यहां तो बहुत प्रीति थी ना ? ‘लक्ष्मण’ और ‘सीता’. ‘रावण’ नरक में गये ना ? ‘रावण’ और ‘लक्ष्मण’ नरक में हैं. ‘सीताञ्च’ देवलोक में हैं. सोलहवें स्वर्ग में हैं. अरे..रे..! ‘लक्ष्मणञ्च’ हमारी बहुत सेवा करते थे. ‘रामचंद्र’, ‘लक्ष्मण’ और ‘सीता’ वनवास में गये थे ? ‘सीताञ्च’ और ‘राम’ साथ में चलते थे. चलते-चलते रुक जाये वहां ‘लक्ष्मणञ्च’ जंगलमें से झूल-झूल ले आये. लैया ! आप बैठिये. ऐसा करते हैं, ऐसी सेव करते हैं. नरक में गये हैं. वासुदेव थे, मछापाप किया. अकेले (गये). ‘सीताञ्च’ लगा अरे..! ये नरक में (है). वहां गये. शरीर को उठाया तो मछादुःख (पाया). समज ? अरे..! देव ! हमारे कर्म हम भोगते हैं, तुम चले जाओ. हम यहां से निकल नहीं सकते, क्या करे ? ‘सीताञ्च’ सोलहवें स्वर्ग में देव (हुआ है). वहां से गये. ‘लक्ष्मणञ्च’ को नरक की पीडा.. ओ..ओ...! शरीर को उठाया तो उठे नहीं, टुकडा छो जाये. पीडा.. पीडा.. पीडा.. ‘लक्ष्मण’ कडते हैं, डे देव ! तुम तुम्हारे स्थान में जाओ. हमारे कर्म हम अकेले भोगते हैं. आडा..डा...! समज में आया ? ‘रावण’ भविष्य में तीर्थकर होनेवाले हैं. ‘सीताञ्च’ उनके गणधर होनेवाले हैं. वर्तमान में ‘सीताञ्च’ स्वर्ग में, ‘रावण’ नर्क में. ये परिणाम की विशिष्टता ! ‘लक्ष्मण’ भी आभिर में तीर्थकर होनेवाले हैं. समज में आया ? ओ..ओ..ओ...!

कडते हैं, अपना स्वरूप भूलकर जितना विकार हुआ, उस विकार का बंध हुआ, बंध के संयोग में अपने अकेले आत्मा ने भोगा. किसी का सखारा कुछ है नहीं. ‘अपने स्वार्थ के सगे हैं.’ समज में आया ? ‘सब स्वार्थ के सगे हैं.’ वड भी स्वार्थ का सगा है और तु भी स्वार्थ का सगा है. तेरा स्वार्थ था तब तक तुने किया, उसका स्वार्थ सधता है तब तक वड करता है. सब अपने-अपने कारण से है.

‘जव का सदा अपने स्वरूप से अपना अकेत्व...’ देजो ! अपने स्वभाव से आत्मा अकेत्व है. विकार और पर से तो आत्मा पृथक् ढी है. अन्नी. कहां बैठे ?

भगवान् चैतन्यज्योत्. 'तं एतत्तविहत्तं दाएहं अप्पणो सविहवेण।' 'कुंदकुंदार्यायदिव' कडा है ना ? अरे..! जवो ! तुम तुम्हारा स्वभाव, शुद्ध आनंद, ज्ञान स्वभाव से अेकत्व है और पुण्य-पाप, शरीर से पृथक् है, ऐसा बात तुम को कडूंगा. आडा..डा...! द्विगंबर संत 'कुंदकुंदार्याय' महाराज संवत् ४८ में हुआ. भगवान् के पास गये और आकर कडते हैं, अडा..! जवो ! 'तं एतत्तविहत्तं दाएहं अप्पणो सविहवेण।' अपना निज वैभव से, अपने अंतर निज बोध से मैं अपना अेकत्व स्वभाव, परम शुद्ध स्वभाव से आत्मा अेकत्व है और विकार, पुण्य-पाप, शरीर, कर्म से आत्मा पृथक् है, वडी बताउंगा. वड कभी सुना नहीं. अनंतकाल में वड बात तुने सुनी नहीं और ऐसा अनंतकाल में अेक समय भी तुने भेदज्ञान किया नहीं. लैया ! केसा ध्यान करना ?

अपना शुद्ध स्वरूप, अपना आत्मा, अपना आत्मा, निज-अपना ज्ञान, दर्शन, अनंत गुण स्वभाव से अेकत्व है, अभाद है. अपने अनंत गुण से आत्मा-गुणी अभाद है. समज में आया ? और पुण्य-पाप, शुभ-अशुभभाव, शरीर, कर्म से भगवान् आत्मा पृथक् नाम भिन्न है. ऐसी अंतर में अेकाग्रता करना उसका नाम शांति और धर्म है. आडा..डा...! कभी भेदज्ञान किया नहीं. मैं पुण्य-पाप से भिन्न, मेरे स्वभाव से अभिन्न, शरीर से भिन्न, मेरे आत्मदर्शन से मैं अभिन्न (डूँ), ऐसा स्व-पर का विवेक कभी किया नहीं. समज में आया ?

'जव का सदा अपने स्वरूप से अेकत्व और पर से विभक्तपना है; इसलिये वड स्वयं डी अपना डित अथवा अडित कर सकता है...' अपना अडित और डित अपने से डोता है, पर से डित-अडित कभी डोता नहीं. शरीर से नहीं, कर्म से नहीं, पर से डित-अडित कभी डोता नहीं. अपने अमान से अडित और अपने मान से डित (डोता है). समज में आया ? 'पर का कुछ नहीं कर सकता...' पर का डित-अडित कर सकता नहीं. 'इसलिये जव जो भी शुभ या अशुभ भाव करता है उनका इल (आकुलता) वड स्वयं अकेला डी भोगता है,...' यडां तो कडते हैं कि, शुभकर्म का इल भी आकुलता और अशुभकर्म का इल भी आकुलता है. पुण्य करे तो भी उसके इल में पैसा-धूल मिल, स्वर्ग मिले तो भी वडां आकुलता है.

सुभ कहां धूल में है ? दो-पांय-पचीस लाख मिले उसमें सुभ है कि नहीं ? कल्पना करता है, मूढ ! सुभ वहां कहां से आया ? कैसे में सुभ कहां ? वह तो जड है और पूर्व के शुभकर्म का फल है. उस पर लक्ष्य करता है वह तो आकुलता है. समज में आया ? अपना आनंदमूर्ति भगवान, उसका कभी लक्ष्य किया नहीं तो उसे अकेली आकुलता ही भोगनी पड़ी.

मुमुक्षु :- आकुलता-आकुलता में ईर्क है ?

उत्तर :- आकुलता आकुलता एक जाति की है, कोई तीव्र-मंद हो उसमें क्या है ? वह भी अग्नि है. कोई ज्वाला अधिक जलती है, कोई थोड़ी जलती है.

‘उसमें अन्य कोई-स्त्री, पुत्र, मित्रादि सहायक नहीं हो सकते, क्योंकि वे सब पर पदार्थ हैं और वे सब पदार्थ जोव को ज्ञेयमात्र है,...’ वास्तव में तो भगवान-आत्मा अपने ज्ञाता-दृष्टा स्वभाव की दृष्टि में पुष्य-पाप और शरीर, वाणी, स्त्री, कुटुंब सब ज्ञान के ज्ञेय हैं, जानने की चीज है, अपनी चीज नहीं. समज में आया ? एकसौ मकान हो, मकान, एक शेरी में.. शेरी कलते हैं ? क्या कलते हैं ? गली (में) सौ मकान है. देखनेवाला देखे कि सौ मकान है. लेकिन जहां उसका रहने का मकान है (उसे देखता है तो लगता है), यह मेरा. लेकिन कहां से आ गया तेरा ? वास्तव में तो सौ मकान हैं (उन्हें) आत्मा देखता है कि ये सौ हैं, बस ! मैं जाननेवाला हूं. जाननेवाले के छोड़कर, यह मेरा (ऐसा अकत्व करता है). लेकिन तेरा कहां से आया ? वह तो जानने की चीज आयी.. जैसे ८८ मकान है वैसा वह मकान है.

मुमुक्षु :- .. तिजोरी...

उत्तर :- तिजोरी किसके बाप की ? तिजोरी जड है, पैसा पर है. आहा..हा..!

मुमुक्षु :- .. नाम...

उत्तर :- नाम तो जड का नाम है, आत्मा का नाम वहां है ? वह तो परमाशु का अक्षर है, वह भी ज्ञान का ज्ञेय है. ओ..ई..! रर मजले को करनेवाला. वह तो जड है. तेरा कहां से आया ? यह ज्ञान जानता है. जैसे सारी दुनिया, ‘भुंभई’ देखता है, ज्ञान में पूरा ‘भुंभई’ दिखता है कि नहीं ? वैसे ‘भुंभई’ का वह मकान

जिसमें रहता है वह भी देखने की चीज हुई. मेरी कहां से आई ?

मुमुक्षु :- वहां तो सोता है.

उत्तर :- सोता कहां है ? सो सकता नहीं. अपने क्षेत्र में है, परक्षेत्र में तो जाता नहीं. आंख..खं...! ५० लडके छो, ५० लडके. देखे. उसका जहां देखे तो (लगे) यह मेरा. लेकिन मेरा कहां से आया ? वह तो ज्ञान में ज्ञेय है. उसका आत्मा और जड का शरीर. इसका कहां है ? आत्मा का है ? भाई ! कपडा देखे, उसके जैसा कपडा देखे. कपडा तो सौ, पचास, पांचसौ पडे हैं. ये कपडा मेरा. ये मेरी धोती आया कहां से ? समज में आया ? स्त्री की पहनने की साडी. ५० (साडी) छो. ये मेरी, ये मेरी.

मुमुक्षु :- ...

उत्तर :- लेकिन है तो किसी की चीज है, अपनी तो है नहीं. है तो पर, मेरा कहां से आया ? जैसे शरीर. सब का शरीर देखता है, वैसे यह शरीर देखता है. (दूसरे) शरीर, शरीर, शरीर है वैसे यह शरीर है. इसे देखता है, आत्मा देखता है कि यह है, यह है. उसमें यह शरीर मेरा आया कहां से ? यहां तो ऐसा कहते हैं. समज में आया ?

मुमुक्षु :- ...

उत्तर :- कहां जाये ? अपने स्वरूप की दृष्टि करे और अपने में अकाग्रता छो वह करना है, दूसरा क्या करना है ? कर क्या सकता है ? पर का क्या कर सकता है ? व्यापार-धंधे की क्रिया तो पर है, जड है. दुकान पर बैठकर दुकान की व्यवस्था चला सकता है ? नौकरयाकर तो परपदार्थ है. कपडे, गडने पर हैं. पर की अवस्था पर से होती है, क्या आत्मा से होती है ? बहुत सयाना आदमी छो, डोशियार (डो तो) दुकान की लगाम छथ में रहता है. डमारी लगाम (है). धूल में नहीं है. लगाम का अर्थ तेरी भमता. पर चीज कहां तेरे में घूस गई है ? पर चीज में तुम क्या कर सकते छो ? समज में आया ? आंख..खं...! 'सब पदार्थ जव को ज्ञेयमात्र है,...' उसका अर्थ आया, छं !

‘ईसलिये वे वास्तव में जव के सगे-सम्बन्धी है डी नहीं;...’ स्त्री भी ज्ञान का (ज्ञेय है). आत्मा ज्ञान है, वड ज्ञेय है—जाननेलायक है. जाननेलायकमें से अधिकपना कहां से आया ? दूसरा कहां से आया कि, यड मेरा ? वड तेरा भ्रम है, ऐसा कडते हैं. समज में आया ? आडा..डा..! ‘तथापि अज्ञानी जव उन्हे अपना मानकर दुःभी डोता है. पर के द्वारा अपना भला-भूरा डोना मानकर...’ पर के द्वारा अपना भला-भूरा मानकर. उसके द्वारा मेरा भराभ डो गया, उसके द्वारा मेरा भला डुआ. वड तो राग-द्वेष डुआ, राग-द्वेष किया, दूसरा तो कुछ डुआ नहीं.

‘पर के द्वारा अपना भला-भूरा डोना मानकर पर के साथ कर्तृत्व-भ्रमत्व का अधिकार माना है;...’ में पर का अधिकार करनेवाला और वड मेरा. मैं करनेवाला और वड मेरा. ऐसे कर्ता (और) भ्रमता करता है, दूसरी तो कुछ है नहीं. आडा..डा..! ‘वड अपनी भूल से अकेला दुःभी डोता है.’ अपना स्वरूप ज्ञानस्वरूप भगवान, सख्यिदानंद चैतन्य यमत्कार (है). चैतन्य यमत्कार सब चीज को जाने. कोई चीज को जाने बिना रहे नहीं. सबको जाने ऐसा स्वभाव (है), उसमें यड चीज मेरी, ऐसा कहां से लाया ? यहां ऐसा कडते हैं. समज में आया ? ज्ञानी को ऐसी चीज छिपती है, उनको स्त्री भी डोती है, अंतर में जानते हैं कि, यड मेरी चीज है नहीं. बिलकुल मेरी चीज नहीं. मात्र थोडा आसक्ति का राग है तो लक्ष्य जाता है तो समजते हैं कि, यड राग भी पाप है. समज में आया ?

संसार में रहनेपर भी सम्यग्दृष्टि ज्ञानी धर्मी ८६-८६ डजार स्त्री के वृद्ध में डो. (झिर भी जानते हैं कि), डमारा कोई नहीं. डमारा है वड डमारे पास है. डमसे दूर है वड चीज डमारी नहीं और डम ईस दूर चीज में कभी आये नहीं. आडा..डा..! ईसका नाम सम्यग्दर्शन है. लैया ! आडा..डा..! ओ..डो..! आपके पास तो मोटर है. ईसमें ‘मोटर’ शब्द आया था. लेकिन उन दिनों में मोटर नहीं थी. ईस ओर मोटरगाडी है, धूल में भी मोटरगाडी नहीं. पडले डथी थे. डथी, अन्ध-घोडा. भगवान ! वड तो परद्रव्य है ना ! प्रभु ! वड तो पर आत्मा है, शरीर जड है, उसमें तेरा कहां से आया ? तेरी छाप पडी है ? ईसमें रज्जुस्टर मारा है ? तेरी डो तो तुज से दूर क्यों जाये ? तेरी डो तो तुज से दूर न जाये. तेरा है



વહ તુજ સે દૂર નહીં હૈ, વહ આત્મા કા આનંદ, જ્ઞાન આત્મા મેં હૈ, વહ તુજ સે દૂર નહીં. માલૂમ નહીં, માલૂમ નહીં.

‘સંસાર મેં ઔર મોક્ષ મેં યહ જીવ અકેલા હી હૈ-ઐસા જાનકર...’ એકત્વ (ભાવના) હૈ ના ? ઉસ અપેક્ષા સે લેતે હૈં. ‘સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ નિજ શુદ્ધાત્મા કે સાથ હી સદૈવ અપના એકત્વ માનકર...’ અપને શુદ્ધાત્મા કે સાથ હી સદૈવ એકત્વ માનકર ‘અપની નિશ્ચયપરિણતિ દ્વારા...’ ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ ચિદાનંદમૂર્તિ મેં હૂં. પુણ્ય-પાપ કા વિકલ્પ ભી મેરા નહીં. હોતા હૈ, આસક્તિ હૈ, દોષ હૈ. દોષ મેરી નિર્દોષ દશા સે ભિન્ન હૈ. ઐસે અપને શુદ્ધ સ્વભાવ કી એકત્વ પરિણતિ-પર્યાય કે દ્વારા ‘શુદ્ધ એકત્વ કી વૃદ્ધિ કરતા હૈ, યહ એકત્વ ભાવના હૈ.’ ઉસકા નામ ભગવાન એકત્વ ભાવના કહતે હૈં

#### ૫-અન્યત્વ ભાવના

જલ-પય જ્યોં જિય-તન મેલા, પૈ ભિન્ન ભિન્ન નહિં ભેલા;  
તો પ્રગટ જુદે ધન-ધામા, ક્યોં હૈ ઇક મિલિ સુત-રામા. ૭.

અન્વયાર્થ :- (જિયન્તન) જીવ અને શરીર (જલ-પય જ્યોં) પાણી અને દૂધની જેમ (મેલા) મળેલા છે (પૈ) તોપણ (ભેલા) ભેગાં-એકરૂપ (નહિં) નથી, (ભિન્ન ભિન્ન) જુદાં-જુદાં છે; (તો) તો પછી (પ્રગટ) બહારમાં પ્રગટરૂપથી (જુદે) જુદાં દેખાય છે એવા (ધન) લક્ષ્મી, (ધામા) મકાન, (સુત) પુત્ર અને (રામા) સ્ત્રી વગેરે (મિલિ) મળીને (ઇક) એક (ક્યોં) કેમ (હૈ) હોઈ શકે?

ભાવાર્થ :- જેમ દૂધ અને પાણી એક આકાશ-ક્ષેત્ર મળેલા છે પરંતુ પોતપોતાના ગુણ વગેરેની અપેક્ષાએ બન્ને તદન જુદાં જુદાં છે, તેમ આ જીવ અને શરીર પણ મળેલાં દેખાય છે તોપણ તે બન્ને પોતપોતાના સ્વરૂપાદિની અપેક્ષાએ (સ્વદ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવથી) તદન જુદાં જુદાં છે-કદી એક થતાં નથી. જીવ અને શરીર પણ જ્યાં જુદાં-જુદાં છે તો પછી પ્રગટ જુદાં દેખાતાં એવાં ધન, મકાન, બાગ-બગીચા, પુત્ર-પુત્રી અને સ્ત્રી, ગાડી, મોટર વગેરે પોતાની સાથે એક કેવી રીતે હોય ? એટલે

કે પુત્ર, સ્ત્રી વગેરે કોઈપણ વસ્તુ પોતાની નથી. એમ સર્વ પર પદાર્થોને પોતાનાથી ભિન્ન જાણી સ્વસન્મુખતાપૂર્વક સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ વીતરાગતાની વૃદ્ધિ કરે છે તે અન્યત્વ ભાવના છે.

અબ અન્યત્વ ભાવના.

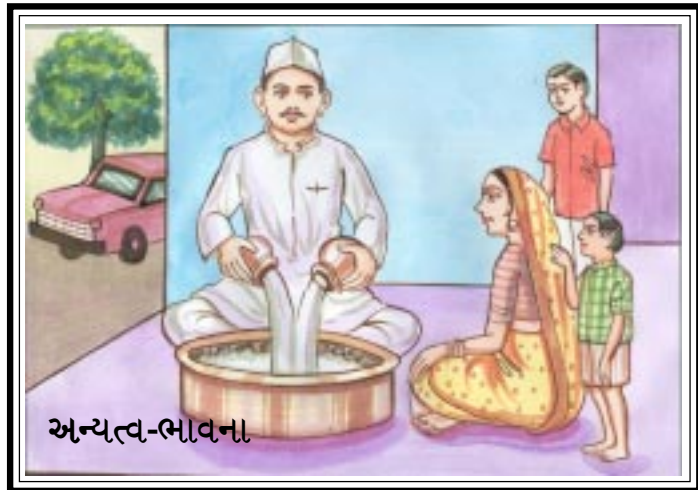
જલ-પય જ્યોં જિય-તન મેલા, પૈ ભિન્ન ભિન્ન નહિં ભેલા;

તો પ્રગટ જુદે ધન-ધામા, ક્યોં હૈ ઇક મિલિ સુત-રામા. ૭.

આહા..હા..! દેખો ! ચિત્ર ભી હૈ, હાં ! ચિત્ર મેં હૈ દેખો ! પાની ઔર પય. 'જીવ ઔર શરીર પાની ઔર દૂધી કી ભાંતિ મિલે હુએ હૈં...' પાની-જલ ઔર દૂધ. જલ, જલ (હૈ) દૂધ, દૂધ (હૈ). વૈસે યહ શરીર શરીર (હૈ) ઔર આત્મા આત્મા (હૈ). દોનોં ભિન્ન ચીજ હૈં. એક ક્ષેત્ર મેં રહનેવાલી હૈં, પરંતુ ભિન્ન હૈં. જન્મ કે સાથ ઉત્પન્ન હુઆ, આત્મા આયા ઔર સાથ મેં શરીર આયા વહ ભી ભિન્ન હૈ. કહતે હૈં કિ, અપને સે ભિન્ન ચીજ તો બિલકુલ ભિન્ન હી હૈ. આહા..હા..!

'જીવ ઔર શરીર (જલ-પય જ્યોં) પાની ઔર દૂધ કી ભાંતિ મિલે હુએ હૈં તથાપિ એકરૂપ નહીં હૈં...' સમજે ? એકમેક નહીં હૈં, એક નહીં હૈ. '(ભિન્ન-ભિન્ન) પૃથક્-પૃથક્ હૈં...' અન્યત્વ ભાવના

હૈ, અન્યત્વ. પહલે એકત્વ થી, યહ અન્યત્વ હૈ. સ્વભાવ સે એકત્વ હૈ, વિભાવ સે પૃથક્ ભિન્ન હૈ. સમજ મેં આયા ? 'તો ફિર જો બાહ્ય મેં પ્રગટરૂપ સે ભિન્ન પૃથક્ દિખાઈ દેતે હૈં...' પ્રગટરૂપ દિખાઈ દેતા હૈ, યે સ્ત્રી, કુટુંબ, પૈસા, પરિવાર, ધૂલ



बाहर से दिभते हैं. जल और दूध की भांति, यह (शरीर) भिन्न है. यह मिट्टी है, धूल-मिट्टी. भगवान अरूपी चैतन्यघन, आत्मा अरूपी ज्ञानघन, कंद, अरूपी चैतन्यमूर्ति है. अरूपी स्फटिक चैतन्यरत्न. ये रूपी, जड, मिट्टी, धूल (है). दोनों अेक जगड पर है हिर भी भिन्न चीज हैं. प्रगट बाह्य में, प्रगट दिभनेवाला (भिन्न है).

‘लक्ष्मी, (धामा)...’ धाम.. धाम. ‘भकान, पुत्र...’ देभो उसमें (दिभाया) है, डां ! देभो ! स्त्री और अेक ओर पुत्र को ढडा रभा है. धाम-भकान. समजे ? ‘भकान, पुत्र और (रामा)...’ राम की रामा-स्त्री. स्त्री प्रगट-प्रत्यक्ष भिन्न है, तेरी कडां से आ गई ? क्या करें ? ये तो इकीर डो जाये तो अैसा डो. क्या कडते हैं ? ‘स्त्री आदि मिलकर अेक कैसे डो सकते हैं ?’ जब ये जल और दूध की भांति शरीर और भगवानआत्मा दोनों भिन्न हैं, बिलकुल निराला, बिलकुल निराला. जैसे अेक डीरा अेक डिब्बी में रभा डो तो डिब्बी और डीरा भिन्न हैं. (वैसे) यह (शरीर) डिब्बी-धूल है. उसमें डीरा-भगवान चैतन्य पडा है, अरूपी भिन्न है. डिब्बी में जब डिब्बी और डीरा भिन्न है, तो बाहर की चीज तो भिन्न डी है. कोई कडता था, अैसा तो इकीर डो जाये तो डो. इकीर डी है, अैसा यडां तो कडते हैं.

अन्यत्व है. आत्मा अपने स्वरूप से अेकत्व है और उसके स्वभाव से अन्यत्व है, अनेरा डी है. आत्मा से राग-द्वेष, शरीर, कर्म अनेरे डी हैं. है डी अनेरे. आडा..डा...! मान्यता की ढभर नहीं. श्रद्धा क्या है ? समज में आया ? धर्म करो. क्या धर्म करे ? चीज क्या है समजे बिना क्या करना ? मैं आत्मा आत्मराम निजानंद प्रभु अपने शुद्ध स्वभाव से अेकत्व हूं और विकार का भाव, पुण्य-पाप आदि से मैं भिन्न हूं. अैसा अंतर में निर्णय किये बिना स्वभाव की अेकता कभी डोती नहीं और अेकता बिना कभी धर्म डोता नहीं. समज में आया ?

‘जिसप्रकार दूध और पानी आकाश-क्षेत्र में मिले डुअे हैं,...’ आकाश का अेक क्षेत्र है ना ? ‘परन्तु अपने-अपने गुण आदि की अपेक्षा से दोनों बिलकुल भिन्न-भिन्न हैं;...’ जल भिन्न है, दूध भिन्न है. ‘उसीप्रकार यह ञव और शरीर भी

मिले हुआ—अकारण दिखाई देते हैं तथापि वे दोनों अपने-अपने स्वरूपादि की अपेक्षा से...’ त्मिन्न हैं. क्योंकि अपना आत्मा अपने द्रव्य-क्षेत्र-काल-भाव में है, शरीर का द्रव्य-क्षेत्र-काल-भाव में है नहीं. ये क्या ? अपना आत्मा, अपना द्रव्य नाम वस्तु, गुण-पर्याय-शक्ति और अवस्था का पिंड त्मिन्न है. उसकी अवगाहन-यौंदाई शरीर से त्मिन्न है. अपनी स्वदृशा त्मिन्न है. स्व त्रिकाली शक्ति त्मिन्न है. अपने द्रव्य-क्षेत्र-काल-भाव में आत्मा है, परद्रव्य-क्षेत्र-काल-भाव में आत्मा नहीं है. और पर द्रव्य-क्षेत्र-काल-भाव में आत्मा उसमें नहीं है. आछा...छा...! समज में आया ?

ईस अंगूठी में यह अंगूठी नहीं है. यह अंगूठी पदार्थ है, उसका ईतना क्षेत्र है. उसकी यह वर्तमान अवस्था है. उसकी ईतनी शक्ति है. ईस अंगूठी में यह (अंगूठी) नहीं और (अंगूठी में अंगूठी) नहीं. जैसे आत्मा में देह नहीं और देह में आत्मा नहीं. कब ? अभी. अरे...! अकमेक जैसे मान रखा है ना !

मुमुक्षु :- ऐसा विचार करने की आदत छी नहीं है.

उत्तर :- आदत नहीं है, अनादि की अज्ञान की आदत छी गई है. मनुष्यपने जन्म लिया, जाना-पीना, कमाना, भोग करना और मर जाना. जाओ, यौरासी में. आछा...छा...!

भाई ! यहां तो ‘दौलतरामज्ज’ ‘छुड ढावा’ (में) कडते हैं, तेरा स्वद्रव्य-क्षेत्र-काल पर से बिलकुल त्मिन्न है और उसका-परमाणु का द्रव्य-क्षेत्र-काल-भाव (त्मिन्न है). यह रजकण-परमाणु द्रव्य है. उसमें वर्ण, गंध गुण हैं. उसकी अवस्था है, उसकी यौंदाई है वह उसका क्षेत्र है. (दोनों) कभी अक नहीं छोते. जब जव और शरीर भी पृथक्-पृथक् है, ‘तो फिर प्रगटरूप से त्मिन्न दिखाई देनेवाले जैसे मोटरगाडी,...’ आपकी डाली है, लो ! अ..छ..! उसके लडके के पास लाभ रूपये की मोटर है. क्या कडते हैं मोटर को ? शेवरलेट. अपने को तो नाम भी नहीं आता. उस दिन सामने आया था ना ? ‘त्विवंडी.. त्विवंडी’ ! लाभ रूपये की मोटर लेकर आया था. वहां दूसरा भी अक मोटर लेकर आया था. दो आदमी लाभ रूपये की मोटर लेकर आये थे. अक कडे, मेरी गाडी में बैठिये, दूसरा कडे, मेरी गाडी में बैठिये. ये बैठ गये, सुन ना ! आछा...छा...! मोटरकार जड की पर्याय है. धन धूल है, मकान धूल का

ढिगला है.

‘ढाग (ढगीया) पुत्र-पुत्री, स्त्री आढि अपने साथ कैसे अकमेक ढो सकते हैं ? अर्थात् स्त्री-पुत्राढि कोई भी परवस्तु अपनी नहीं है – इसप्रकार सर्व पढार्थों को अपने से ढिन्न जानकर,...’ ढगवानआत्मा में वस्तु शुद्ध अनंत गुण का पिंड ढूं. ऐसी दृष्टि स्वसन्मुढ करके श्रद्धा-ज्ञान करना उसका नाम ढर्म कढने में आता है. ‘सम्यग्दृष्टि श्रव वीतरागता की वृद्धि करता है,...’ अंतर में अकाग्र ढो, पर से पृथक् करके तो शांति की वृद्धि ढोती है और अशांति का नाश ढोता है. इस ढावना का यह फल है. (विशेष कढेंगे...) (श्रोता :- प्रभाश वचन गुरुदेव !)



### ૬-અશુચિ ભાવના

પલ રુધિર રાધ મલ થૈલી, કીકસ વસાદિતૈં મૈલી;  
નવ દ્વાર બહેં ધિનકારી, અસ દેહ કરૈ કિમ યારી. ૮.

અન્વયાર્થ :- જે (પલ) માંસ, (રુધિર) લોહી, (રાધ) પરુ અને (મલ) વિષ્ટાની (થૈલી) કોથળી છે; (કીકસ) હાડકાં, (વસાદિતૈં) ચરબી વગેરેથી (મૈલી) અપવિત્ર છે અને જેમાં (ધિનકારી) ધૃણા-ગ્લાનિ ઉત્પન્ન કરવાવાળાં (નવ દ્વાર) નવ દરવાજા (બહેં) વહે છે (અસ) એવા (દેહ) શરીરમાં (યારી) પ્રેમ-રાગ (કિમ) કેમ (કરૈ) કરાય ?

ભાવાર્થ :- આ શરીર તો માંસ, લોહી, પરુ, વિષ્ટા, વગેરેની કોથળી છે અને હાડકાં, ચરબી વગેરેથી ભરેલ હોવાથી અપવિત્ર છે; તથા નવ દ્વારોથી મેલને બહાર કાઢે છે, એવા શરીરમાં મોહ-રાગ કેમ કરાય ? આ શરીર ઉપરથી તો માખની પાંખ જેવી પાતળી ચામડીથી મઢેલું છે તેથી તે બહારથી સુંદર લાગે છે, પણ જો તેની અંદરની હાલતનો વિચાર કરવામાં આવે તો તેમાં અપવિત્ર વસ્તુઓ ભરી છે. તેથી તેમાં મમતા-અહંકાર કે રાગ નકામો છે.

અહીં શરીરને મલિન બતાવવાનો આશય-ભેદજ્ઞાન દ્વારા શરીરના સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરાવી, નિજ પવિત્રપદમાં રુચિ કરાવવાનો છે, પણ શરીર પ્રત્યે દ્વેષ ઉત્પન્ન કરાવવાનો નથી. શરીર તેના સ્વભાવથી જ અશુચિમય છે તો આ ભગવાન આત્મા નિજસ્વભાવથી જ શુદ્ધ અને સદા શુચિમય-પવિત્ર ચૈતન્ય પદાર્થ છે. તેથી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ પોતાના શુદ્ધ આત્માની સન્મુખતા વડે પોતાના પર્યાયમાં શુચિપણાની (પવિત્રતાની) વૃદ્ધિ કરે છે તે અશુચિ ભાવના છે.

વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ સુદ ૧૨, શુક્રવાર  
તા. ૦૪-૩-૧૯૬૬, શ્લોક-૮, ૯, ૧૦. પ્રવચન નંબર-૪૨

અશુચિ ભાવના. પાંચ ભાવના થઈ ગઈ. શું છે આ અધિકાર ? જેને આત્મદર્શન, શ્રદ્ધા, જ્ઞાન થયું છે કે, આ આત્મા અનંત આનંદના સ્વરૂપ આત્મા છે. એવું ભાન ને શ્રદ્ધા, જ્ઞાન થયું એ આવી બાર ભાવના ભાવે છે. સમજાય છે કાંઈ ?



૧-અનિત્ય ભાવના. હું તો નિત્ય આનંદ છું. આ શરીર આદિ સંયોગ એ બધા ક્ષણિક, અનિત્ય થોડા કાળ રહેનારા છે. મારે ને એને કાંઈ સંબંધ નથી એમ અનિત્ય ભાવના ભાવતાં આત્મા શુદ્ધ નિત્ય ધ્રુવ તરફ સન્મુખ થતાં શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થાય.



૨-અશરણ ભાવના. મારું સ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્ય એ જ મને શરણ છે, એ સિવાય કોઈ શરણ (નથી). શુભ-અશુભ રાગ પણ શરણ નથી, સ્ત્રી, કુટુંબ, પરિવાર, દેહાદિ કોઈ શરણ નથી. એમ અંતરમાં સ્વભાવ શુદ્ધ ચૈતન્યતત્ત્વ દૃષ્ટિમાં, જ્ઞાનમાં જેણે લીધું છે એ આવી વારંવાર ભાવના કરે છે. કહો, સમજાય છે કાંઈ ?

૩-સંસાર ભાવના. ત્રીજી આવી ગઈ ને ? અનંતવાર સંસારમાં રઝળ્યો પણ કોઈએ આત્માને શરણ છે નહિ. એ



સંસાર કીધો હતો ને ? ચાર ગતિમાં દુઃખ ભર્યું છે એમ જાણે. આત્માના સ્વરૂપમાં જ આનંદ છે. જુઓ ! આ શરીરે સુખી તે સુખી (સર્વ વાતે).

પૂછતા હતા કાલે. કોણે કહ્યું ? હમણાં બે વાર બોલ્યા. કીધું, કોઈ મૂઢ જીવે - આત્માના વેરીએ એવું લખ્યું લાગે છે. શરીરે સુખી તે સુખી સર્વ વાતે. સમજાણું કાંઈ ? આત્મા આનંદ સ્વરૂપ અતીન્દ્રિય આનંદનું ધામ એ જ સંસારમાં સુખનું કારણ ને શરણ છે. ચાર ગતિ એકલું દુઃખનું જ કારણ છે. સમજાય છે કાંઈ ? નરકની ગતિ હો, મનુષ્યની ગતિ હો, સ્વર્ગની ગતિ હો ચારેય ગતિ દુઃખરૂપ છે. એક આત્મામાં જ આનંદ છે, બીજે ક્યાંય આનંદ નથી. સમજાય છે કાંઈ ? પછી કહ્યું,



૪-એકત્વ ભાવના. આત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવથી એકત્વ - એકલો છે. એકત્વમાં કોઈ પર ચીજ એની સાથે સંબંધમાં નથી. આત્મા શુદ્ધ જ્ઞાનાનંદમૂર્તિ એ જ પોતાના સ્વભાવથી એકત્વ છે અને પૃથક્ત્વ (અર્થાત્) પુણ્ય-પાપ અને રાગાદિ, એ આત્મા પૃથક છે એમ જ્ઞાની-ધર્મી પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપની દૃષ્ટિ રાખીને આવી ભાવના ભાવે છે. સમજાય છે કાંઈ ?



૫-અન્યત્વ ભાવના. જેમ પાણી અને દૂધ જુદાં-જુદાં છે, બે એક નથી. એમ શરીર ને આત્મા બે એક નથી, તદ્દન જુદાં છે. દૂધ તે દૂધ છે અને પાણી તે પાણી છે. એમ આત્મા આનંદસ્વરૂપ તે દૂધ સમાન છે, શરીરાદિ એ જડ પાણી સમાન છે. બે તદ્દન જુદી ચીજ છે, એમ ધર્મી જીવે વારંવાર અંતર ભાવના કરવી.



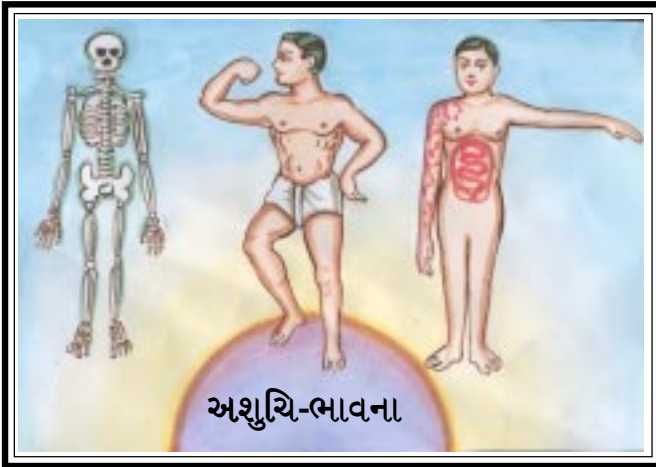
૬-અશુચિ ભાવના છઠ્ઠી આજ આવી છે. 'પલ રુધિર રાધ મલ થૈલી, કીકસ વસાદિતૈ મૈલી;' આ શરીર, આ શરીર કેવું છે એની ભાવનાની વાત કરે છે. શરીરથી રહિત ભગવાનઆત્મા અતીન્દ્રિય આનંદની થેલી છે. આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદની થેલી છે. આ શરીર મળ, મૂત્રની થેલી છે. આહા...! શરીરને સંભળાવે છે ને ઈ ? કોને સંભળાવે છે આ ? આત્માને સંભળાવે છે કે, તું આવો છો ને શરીર આવું છે એ તું જાણ. શરીરને જડને ક્યાં ભાન છે. આ તો માટી છે, જડ છે.



પલ રુધિર રાધ મલ શૈલી, કીકસ વસાદિતૈં મૈલી;

નવ દ્વાર બહેં ઘિનકારીં, અસ દૈહ કરૈ કિમ યારી. ૮.

પહેલું જ આવ્યું, આ તમે માડ્યું છે એનું. અન્વયાર્થ :- આ શરીર 'માંસ, લોહી, પરુ અને વિષ્ટાની કોથળી છે.' અને આ એક સંચો એવો છે કે, ગમે એ ચીજ એમાં નાખો કે વિષ્ટા ઉત્પન્ન કરાવે એવો આ સંચો છે. એવો દુનિયામાં બીજો કોઈ સંચો એવો ન હોય. બરાબર છે ? ચાર શેર ઘીનો પાચેલો મેસુબ ખાવ, આઠ કલાકે વિષ્ટા થાય એવો આ એક સંચો છે. બીજામાં એકદમ વિષ્ટા નહિ થઈ જાય. એવું આ શરીર 'માંસ, લોહી, પરુ અને વિષ્ટાની કોથળી છે.'



જુઓ ! આ દેખાવ આપ્યો છે ને પહેલા ? જુઓ ! આ હાડકા એકલા હાડકા, શરીરમાં એકલા આ હાડકાં દેખો. પછી માથે આ બધી ચરબી છે. માથે ચરબી ભરેલી (છે), અંદર હાડકાં એકલા. જુદાં હાડકા, એમાં ચરબીના, માંસના લોચા ભર્યા છે એમાં જુઓ ! અંદરમાં બધું બતાવ્યું છે કાંઈક આંતરડા

ને એવું અને આંતરડા ને આ બધું. ભગવાનઆત્મા એ શરીરથી (ભિન્ન) તદ્દન અરૂપી ચૈતન્ય સ્ફટિક રત્ન, એ ચૈતન્ય સ્ફટિક રત્ન તદ્દન નિરાળો છે. કહો, સમજાય છે કાંઈ ?

માંસ, લોહી, પરુ એ વિષ્ટાની કોથળી અને વિષ્ટાને ઉત્પન્ન કરનારો સંચો. એને માટે દુર્લભ ક્ષો છે ? કહે છે કે, આ ધર્મ સમજવાનું આ નિમિત્તરૂપ કારણ છે. હવે ધર્મ સમજ તો એને દુર્લભ કહેવામાં આવે. ('શ્રીમદ્ગ્રંથ'એ) ન કહ્યું ? 'તોયે અરે ભવચક્રનો આંતો નહિ એકે ટપ્યો.' એ દુર્લભ ક્ષો. આવું મનુષ્યપણું મળ્યું અને ભવનો ચક્રનો આંતો ન ટળે તો શું તે કર્યું ? સમજાણું કાંઈ ? કોઈક આવ્યું હતું

ખરું, કો'ક હિન્દી હતું, ઘોડાગાડીમાં કો'ક આવ્યું હતું. કહો સમજાણું આમાં? હમણાં તો હિન્દી દરરોજ આવે છે.

હાડકાં, જુઓ ! આ હાડકાં. એકલા હાડકાંનો માળો. આ ચરબી કાઢી નાખો (તો) એકલા હાડકાંનો માળો. આમ દેખો, થૂંકવા ઊભો ન રહે એવું આ દેખાય છે, જુઓ ! કાણું, હાડકાંનું કાણું આ.

‘હાડકાં, (વસાદિતૈં) ચરબી...’ આ ચરબી ભરી છે માથે આ બધી, આ ચરબી છે માથે આ બધી. અંદર હાડકાં, આ ચરબી. અને એક ચામડી શેરડીની ઉપરની છોળ જેટલી આ ચામડી માથે લપેટી ગાર કરેલી છે. ગાર કહતે હૈં ? આ લપેટી (છે). એક માંખીના ટાંગા જેટલો પાતળો, ટાંગા નહિ પાંખ, આ કાઢી નાખો (તો) થૂંકવા ન ઊભો રહે એવું આ શરીર છે. હવે એ શરીરે સુખી તો સુખી સર્વ વાતે. મૂઢ છે, મૂઢ છે કે નહિ ?

મુમુક્ષુ :- તો પછી સુખી કઈ રીતે થાય ?

ઉત્તર :- સુખી તો આત્માએ સુખી તે સુખી સર્વ વાતે. એ આવશે, સંવરમાં આવશે, જુઓ ! સમજાણું કાંઈ ? ઓહો...! જેની નજરું કરતાં ન્યાલ થાય એવી નિધિ આત્મા, એની કિંમત ન મળે. જેને યાદ કરતા જેના સ્મરણમાં સ્વભાવ યાદ આવતા સ્વભાવની શાંતિ પ્રાપ્ત થાય એવો આત્મા (છે). ઓહો...હો...! એમાં અનંતી શાંતિ પડી છે, અનંતો આનંદ પડ્યો છે, એકલા અનંત આનંદની જ એ ખાણ છે. જેને યાદ કરતા માત્ર વિકાર ભૂલીને સ્વભાવ યાદ આવે એવી શાંતિનું સ્થળ, એને ભૂલીને આ દેહ સુખનું કારણ (માને). મૂઢના કાંઈ ગામ જુદાં વસતા હશે?

મુમુક્ષુ :- ... નગ્નપણું તે એટલે...

ઉત્તર :- નગ્ન બહારથી કે અંદરથી ?

મુમુક્ષુ :- ... આવી જશે...

ઉત્તર :- આવી જશે એની મેળે. ઇ જ કહે છે કે, અંદરના આનંદકંઠના અનુભવની દષ્ટિ વિના તારા શરીરની અશુચિનું જ્ઞાન કરનારો જાણ્યા વિના અશુચિ છે એમ જાણશે કોણ ? એકલા નગ્ન થઈને મરી ગયો અનંત વાર. સમજાણું કાંઈ ? ઇ આવશે,

આ પછી આસ્રવ ભાવનામાં એ વાત આવશે. શુભ-અશુભભાવ અનંત વાર કર્યા, અનંત વાર કર્યા. એ આસ્ત્રવ ભાવ છે, એ આત્મભાવ નથી. આહા..હા..!

લોઢાની ખાણ ખોદવાની મરજી, જોડે સોનાની ખાણ ખોદવાની નજર કરવાની ય વખત ન મળે એને. એમ આ માંસ, હાડકાં, ચરબી ભરેલું તત્ત્વ (છે). જો એને જુદાં જુદાં કરો, એક તપેલામાં નાખો એના હાડકાં, એકમાં નાખો એના આંતરડા, એકમાં નાખો એનું લોહી ને એકમાં નાખો એનું માંસ, એમાંથી જુદાં પાડીને (નાખો). ભાઈ ! અને એકમાં આ ઉપરની ઉતરેલી જુદી ચામડી નાખો. આહા..હા..!

ભગવાનઆત્મા ! એક બાજુ આમ નજર કરે તો શાંતિ, બીજી બાજુ નજર કર તો આનંદ, ત્રીજી બાજુ નજર કર તો અનંત બેહદ વીર્ય, એવો ભગવાન જેના આત્મામાં પોતાનો સ્વભાવ છે. સમજાય છે ? એવું શુચિ પવિત્ર સ્વરૂપ છે. આ અશુચિ છે, આ અશુચિ છે, ભગવાન શુચિ છે. આવે છે ને ૭૨ ગાથામાં ? ‘સમયસાર’ ૭૨ ગાથા. અશુચિ, જડ અને દુઃખકારી. ભગવાન શુચિ, સુખકારી અને ચૈતન્ય. આહા..હા..! એવો પણ એવો અને એવી લગનીની લગન લગાડી દીધી ને જાણે કે, આ દેહ એ જ હું ને એમાંથી જાણે જુદો તો કાંઈ હું છું નહિ. આને ઠીક તો મને ઠીક. દુશ્મનને ઠીક તો મને ઠીક. આ નગ્ન તો આત્માને લાભ.

આ મૂઢ નો’તો કહેતો ? પેલો રાજા નહિ ? આ ‘રતલામ’નો. ખુરશીએ કોણ બેસે ? ભગવાનઆત્મા અંદર અરૂપી છે. પોતાના અસંખ્ય પ્રદેશમાં બિરાજમાન છે એ કોઈ ખુરશી ને કોઈ શરીરના રજકણનેય અડતો નથી. આહા..હા..! ‘રતલામ’ના દરબારને તાવ આવે તો એને એમ ન કહેવાય કે, સાહેબ આપને તાવ આવ્યો. આપના દુશ્મને તાવ આવ્યો છે, વૈદને બોલાવશું ? સુના થા ના ? પહેલે કહા થા. ‘રતલામ’ અભી તો છોટા રાજ હૈ, દસ લાખ, દસ લાખની ઊપજ, માંડ સાધારણ. પણ એ એવા માનના પોસેલા (કે), એને તાવ આવે (તો) ડોકટરોએ, બીજાએ, દિવાનોએ એમ ન કહેવાય કે, સાહેબ આપને તાવ આવ્યો છે તો વૈદને બોલાવશું ? આપના દુશ્મનને તાવ આવ્યો છે વૈદને બોલાવશું ? આહા..હા..! વાત એની સાચી. પણ ઈ એને ખબર નથી. આ ચૈતન્ય ને આ જડ શરીર બેય દુશ્મન ભિન્ન છે. બે પરસ્પર (ભિન્ન-ભિન્ન છે).

આ ચૈતન્ય ને આ અચેતન, આ આનંદ ને આ દુઃખનું નિમિત્ત. હાડકાં, માંસથી ભરેલું (શરીર), ભગવાન અનંત શાંતિથી ભરેલો. તદ્દન વિરુદ્ધ બે વાત છે. આહા..હા..! પણ કોણ ભાવના ભાવે ? જે શુચિ સ્વરૂપ ભગવાન પવિત્ર ધામ આત્મા અને ચૈતન્યમૂર્તિ ને આનંદનું ધામ એમ જેને અંતરમાં, સ્મૃતિમાં, દષ્ટિમાં પોષાણમાં પેટું છે અંદર. સમજાય છે ? જ્યારે જ્યારે વિકલ્પથી વિચાર કરે અહો..! આ આત્મા શુદ્ધ જ્ઞાનઘન આનંદસ્વરૂપ અનંત અનંત બેહદ ચૈતન્ય સ્વભાવના અવિનાભાવી ગુણોથી ભરેલું તત્ત્વ છે. એવા તત્ત્વમાં શુચિપણું જ ભરેલું છે. આ તત્ત્વમાં એકલું અશુચિ ભરેલું છે. આ..હા..! કહો, સમજાણું કાંઈ ?

‘હાડકાં, (વસાદિતૈ) ચરબી વગેરેથી અપવિત્ર છે અને જેમાં ઘૃણા-ગ્લાનિ ઉત્પન્ન કરવાવાળાં નવ દરવાજા...’ નવ દ્વારમાંથી મેલ ઝરે છે. ભગવાનના અસંખ્ય પ્રદેશમાંથી આનંદ ઝરે એવો આત્મા (છે). અસંખ્ય પ્રદેશનું ધામ, અનંત ગુણનું સ્થાન, અસંખ્ય પ્રદેશે શાંતિ... શાંતિ... શાંતિ... શાંતિ... શાંતિના ઝરણા ઝરે એવો એ આત્મા અને આ નવ દ્વારે મેલ ઝરે. સમજાણું કાંઈ ? બે આંખ છે ને ? બે કાન, નાક, એક નાકના બે છિદ્ર, એક મોઢું અને પેશાબ ને ઝાડા ને આ છિદ્રો એવા નવ છિદ્રથી મેલ ઝરે છે. ભગવાનઆત્મા અસંખ્ય પ્રદેશી પ્રભુ, જેના એક એક પ્રદેશમાં અનંત અનંત બેહદ અચિંત્ય અપરિમિત શાંતિથી ભરેલું તત્ત્વ છે. જેની નજરું કરતાં, જેની નજરું કરતાં ન્યાલ થાય. સમજાણું કાંઈ ? એ નજર ન મળે. આહા..હા..! એવી ચીજને ન જોતાં, એની ભાવના ન કરતાં આ એકલા શરીર મારું એને (પોતાનું) કરે છે (એ) મૂઢ છે. આ અશુચિ ભાવના કરવામાં શરીર ઉપર દ્વેષ નથી. સમજાણું કાંઈ ? દ્વેષ માટે નથી, જ્ઞાન કરવા માટે છે કે, હું આત્મા આનંદથી ભરેલો સત્ પદાર્થ છું. સમજાય છે કાંઈ ? શરીરમાં ‘નવ દરવાજા વહે છે...’ સમજાણું કાંઈ ?

‘એવા શરીરમાં પ્રેમ-રાગ કેમ કરાય ?’ અરે...! યારી કેમ કરે છે ? જુઓ ! આ ગ્રંથકાર કહે છે, ભાઈ ! આ શરીર માટીનો પિંડલો, વસા ને ચરબીનું ઘર (છે) એમાં તને પ્રીતિ કેમ થાય છે ? કહો, ભાઈ ! છે એમાં ? જુઓ ! એમાં લખ્યું છે ? છે ? કેમ યારી કરે છે ? અરે..! ભગવાનઆત્મા તું. તારા ઘરની વાતું કરતા કેવળી પૂરી ન કહે એવી તારી ચીજ અને એનો તને પ્રેમ નથી અને આ ધૂળનો પ્રેમ છે,

ભાઈ ! ક્યા રસ્તે તારે જાવું છે ? સમજાય છે કાંઈ ? જ્યાં વીંછી ને સર્પો જ્યાં પડ્યા છે એ રસ્તે જઈને ડંખાવું છે તારે ? શું કરવું છે ? આહા..હા..!

ભગવાનઆત્મા, જેમાં એકાગ્ર થવામાં કોઈનો આધાર, શરણ જરૂર નથી. શરીર નીરોગી હોય, મન ઠીક હોય, વાણી ઠીક હોય, શરીર આમ બેઠું હોય, એને કોઈની જરૂર નથી. એવો ભગવાનઆત્મા એની શ્રદ્ધાના, જ્ઞાનની ભાવના ન કરતા કહે છે કે, એકલા શરીરનો પ્રેમ કરીને પડ્યો છો. ભાઈ ! એ પ્રીતિ છોડ. કેમ પ્રીતિ કરે છે ? એમ છે ને ?

ભાવાર્થ :- ‘આ શરીર તો માંસ, લોહી, પરુ, વિષ્ટા વિગેરેની કોથળી છે..’ આહા..હા..! જાણે માંસના લોચાને કટકા દઈએ, બટકા ભરી લઈએ, તેમાંથી શું કરીએ ? ચૂસીએ ? આહા..હા..! ભાઈ ! આ તો હાડકાં, માંસ, વિષ્ટા ચુસવાનું છે. કહે છે, ‘અપવિત્ર છે; તથા નવ દ્વારોથી મેલને બહાર કાઢે છે, એવા શરીરમાં મોહ-રાગ કેમ કરાય ?’ ભાઈ ! એની રુચિ કેમ કરાય ? સમજાય છે ? અને રુચિ કર્યા પછી આસક્તિ પણ કેમ કરાય ? સમજાય છે કાંઈ ?

‘આ શરીર ઉપરથી તો માખની પાંખ જેવી પાતળી ચામડીથી મઢેલું છે..’ એકલી ચામડી કરીને શરીર ઊભુ રાખે. આમ રૂપાળું લાગે એલા ... સમજાણું કાંઈ ? સોનાના પાંદડા નથી આવતા ? શું કહેવાય ? વરખ, વરખ. હાડકાં ઊભા રાખીને સોનાનો વરખ લગાડ્યો હોય. આ કોથળી હાડકાં કાઢીને નાખ્યાં હોય ને એના ઉપર સોનાનો વર્ક લગાડ્યો હોય. સમજાણું કાંઈ ? એમ આ સોનાનો વરખ ને ચામડી વળગાડી છે અંદરમાં. અંદર તો એકલા હાડકાં, ચામડા છે, ભાઈ ! અંદર ભગવાનઆત્મા અખંડ આનંદનો કંદ શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ છે, એની દૃષ્ટિ કરીને એની ભાવના કર. આમાં છે કાંઈ ? ધૂળેય નથી કાંઈ. આહા..હા..! તો શું હશે આમાં ? ભાઈ ! આઠ આઠ મહિના સુધી આમ પગ ટીંગાડી રાખીને નહોતા પડ્યા ? ધૂળમાંય સુખ નહોતું. પગ તૂટ્યો તે દિ’ આઠ મહિના આમ (રહ્યા હતા). ધૂળમાંય સુખ નથી. આહા..હા..!

‘તેની અંદરની હાલતનો વિચાર કરવામાં આવે તો તેમાં અપવિત્ર વસ્તુઓ ભરી છે. તેથી તેમાં મમતા-અહંકાર કે રાગ કરવો નકામો છે.’ કામ તારું કાંઈ સરે એવું

નથી, બાપુ ! આહા..હા..! આવો એક ભગવાન તું, તારી વાત કરતા નજરામણું મળે. આહા..! સમજાય છે ? એની પ્રીતિથી વાત સાંભળતા પણ ન્યાલ થાય એવી એ ચીજ (છે). આની માંડી. આ શરીર સારું નથી, હોં ! એ શરીરને દુઃખે દુઃખી હોં! અને શરીરને સુખે સુખી. માળા પણ કેટલી મૂઢતા રગડ... રગડ... રગડ... રગડ (કરવી છે ?) હવે એના ફળ તરીકે વળી પાછા આથી અનંતા ગુણા દુઃખોમાં અવતાર (લેશે). પછી અનંત ગુણા દુઃખોમાં (જાય). એ નરકના દુઃખો ! ભગવાન જાણે ને એ ભોગવે.

એવી ચાર ગતિમાં દુઃખો એણે ભોગવ્યા. ભાન નો મળે, ભાન. વર્તમાન ભાળ્યું ત્યાં થઈ રહ્યું. આને સગવડતા ને મારે નહિ, આને પૈસા ને મારે નહિ, (આને) નીરોગતા કૂદે છે. લોહીથી કૂદે હાંઢડા જેવો ને મારે તો પગ પણ ઊંચો થાતો નથી. (એક મુમુક્ષુ કહેતા), આ બધા નીરોગી, પાપી છે ને આપણે આ નથી તોપણ... આહા..હા..! ઊંધી દષ્ટિ, હવે કોને સારા કહેવા ? શરીરના પાસડા. ન્યાંથી એકાકર થઈને જાશે નરકમાં, જાશે નિગોદમાં ક્યાંય પાછો માણસનો પત્તો અનંતકાળે નહિ ખાય. શેના વખાણ કરે છે તું ? હેં ?

મુમુક્ષુ :- ....

ઉત્તર :- હા. અરે..! હરણિયાને મારીને આમ કૂદે. ગોરો. અમારે ન્યાં છે ને ? 'ચમારગામ'. હરણને મારીને કૂદીને પડ્યો ને પેલો, પોતાના ઓલા હોય ને ? આ આમ હાથ નાખીને આમ પાટલુનમાં હાથ નાખીને આમ કૂદ્યો. 'ચમારગામ' નામ છે, હમણા 'નબીરપુર' આપ્યું છે. 'પાલેજ' પાસે છે. આહા..હા..! નરકના નમૂના તો અહીંથી દેખાય છે કે નહિ ? નમૂનો લઈને જાય નરકમાં. ધર્મના નમૂના અહીંથી શાંતિ વેદતા મોક્ષમાં ચાલ્યા જાય. એ નમૂનો લઈને જાય છે, અમથો મફત જાય છે કાંઈ ? સમજાણું કાંઈ ? આહા..!

'અહીં શરીરને મલિન બતાવવાનો આશય-ભેદજ્ઞાન દ્વારા શરીરના સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરાવી,...' જુદું બતાવવું છે. અશુચિ કરીને દ્વેષ કરવો નથી. એ તો સ્વતંત્ર પદાર્થ જગતની ચીજ છે. રજકણો જગતના અહીં આવીને ખડકાણા, ગોઠવાણા છે. એ કાંઈ આત્માના નથી ને આત્માને કારણે આવ્યા પણ નથી. આત્માને કારણે આવ્યા પણ

નથી. આ એની યોગ્યતાને કારણે આ ક્ષેત્રાંતરે પર્યાય પામીને પરિણમી રહ્યા છે. સમજાણું કાંઈ ? આહા..!

‘પણ શરીર પ્રત્યે દ્વેષ ઉત્પન્ન કરાવવાનો નથી. નિજ પવિત્રપદમાં રુચિ કરાવાવનો છે. શરીર તેના સ્વભાવથી જ અશુચિમય છે તો આ ભગવાનઆત્મા નિજસ્વભાવથી જ શુદ્ધ અને સદા શુચિમય-પવિત્ર ચૈતન્ય પદાર્થ છે. તેથી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ...’ સાચી દષ્ટિ જીવ. પેલી ખોટી દષ્ટિ છે. શરીરે ઠીક તે ઠીક, એ મિથ્યાદષ્ટિ છે. સાચી દષ્ટિ જીવ - ભગવાનઆત્મા રાગ અને શરીરથી નિરાળો એવી જેની દષ્ટિ છે એવો ધર્મી ‘પોતાના શુદ્ધ આત્માના સન્મુખતા વડે,...’ સ્વભાવની સન્મુખ વડે ‘પોતાના પર્યાયમાં શુચિપણાની (પવિત્રતાની) વૃદ્ધિ કરે છે તે અશુચિ ભાવના છે.’ હવે આસ્રવ ભાવના, જુઓ !

### ૭-આસ્રવ ભાવના

જો યોગનકી ચપલાઈ, તાતૈ હૈ આસ્રવ ભાઈ;

આસ્રવ દુખકાર ઘનેરે, બુધિવંત તિન્હૈં નિરવેરે. ૯.

અન્વયાર્થ :- (ભાઈ) હે ભવ્ય જીવ ! (યોગનકી) યોગની (જો) જે (ચપલાઈ) ચંચળતા છે (તાતૈ) તેનાથી (આસ્રવ) આસ્રવ (હૈ) થાય છે, અને (આસ્રવ) તે આસ્રવ (ઘનેરે) ઘણું (દુખકાર) દુઃખ કરનાર છે; માટે (બુધિવંત) સમજદાર (તિન્હૈં) તેને (નિરવેરે) દૂર કરે.

ભાવાર્થ :- વિકારી શુભાશુભ ભાવરૂપ જે અરૂપી અવસ્થા જીવમાં થાય છે તે ભાવઆસ્રવ છે, અને તે સમયે નવીન કર્મયોગ્ય રજકણોનું સ્વયં-સ્વતઃ આવવું (આત્માની સાથે એકક્ષેત્રમાં આગમન થવું) તે દ્રવ્યાસ્રવ છે. [અને તેમાં જીવના અશુદ્ધ પર્યાય નિમિત્તમાત્ર છે.]

પુણ્ય-પાપ બેય આસ્રવ અને બંધના ભેદ છે.

પુણ્ય :- દયા, દાન, ભક્તિ, પૂજા, વ્રત વગેરે શુભ ભાવ સરાગી જીવને હોય છે તે અરૂપી અશુદ્ધ ભાવ છે; અને તે ભાવ-પુણ્ય છે અને તે સમયે નવીન કર્મયોગ્ય

રજકણોનું સ્વયં-સ્વતઃ આવવું (આત્માની સાથે એકક્ષેત્રમાં આગમન થવું) તે દ્રવ્યપુણ્ય છે. [તેમાં જીવના અશુદ્ધ પર્યાય નિમિત્તમાત્ર છે.]

પાપ :- હિંસા, અસત્ય, ચોરી, ઇત્યાદિ જે અશુભ ભાવ છે તે ભાવ પાપ છે અને તે સમયે કર્મયોગ્ય પુદ્ગલોનું આગમન થવું તે દ્રવ્યપાપ છે. [તેમાં જીવના અશુદ્ધ પર્યાય નિમિત્તમાત્ર છે.]

પરમાર્થથી (ખરેખર-વાસ્તવમાં) પુણ્ય-પાપ (શુભાશુભ ભાવ) આત્માને અહિતકર છે, તથા આત્માની ક્ષણિક અશુદ્ધ અવસ્થા છે. દ્રવ્યપુણ્ય-પાપ તો પર વસ્તુ છે તે કાંઈ આત્માનું હિત-અહિત કરી શકતા નથી. આમ બરાબર નિર્ણય દરેક જ્ઞાની જીવને હોય છે, અને આ પ્રમાણે વિચાર કરી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ સ્વદ્રવ્યના આલંબનના બળથી જેટલા અંશે આસ્ત્રવભાવને દૂર કરે છે તેટલા અંશે તેને વીતરાગતાની વૃદ્ધિ થાય છે, તેને આસ્ત્રવ ભાવના કહેવામાં આવે છે.

જો યોગનકી ચપલાઈ, તાતૈ હૈ આસ્રવ ભાઈ;

આસ્રવ દુખકાર ઘનેરે, બુધિવંત તિન્હૈં નિરવેરે. ૯.

જુઓ ! આ એક વિશેષણ આપ્યું. અન્વયાર્થ :- ‘હે ભવ્ય જીવ ! (યોગનકી ચપલાઈ)...’ આ આત્માના પ્રદેશનું કંપન એ નવા આવરણો આવવાનું કારણ (છે). એમાં જેટલા પ્રમાણમાં કષાયના પરિણામ (થાય); કંપન છે એ તો પરમાણું આવવાનું કારણ અને એ કંપનમાં જેટલા પ્રમાણમાં શુભ-અશુભભાવનો કષાય છે એ નવા આસ્રવનું મૂળ કારણ એ છે, મૂળ કારણ એ છે. કંપન છે એ પરમાણુંને આવવાનું નિમિત્ત છે અને એમાં જેટલો કષાયભાવ અહીં છે એટલો પરમાણુમાં સ્થિતિ અને રસ પડે છે. સમજાણું કાંઈ ? નાવમાં જેમ છિદ્ર હોય અને પાણી ભરાય એમ આત્મામાં જેટલા પ્રમાણમાં શુભ અને અશુભભાવનો મેલ છિદ્ર પડ્યું એટલા નવા આવરણો આવે છે. સમજાણું ?

‘ચંચળતા છે તેનાથી આસ્રવ થાય છે,...’ આસ્રવ એટલે એક તો પરિણામે પોતે ભાવઆસ્રવ અને નવા રજકણો આવે તે દ્રવ્ય આસ્રવ. સમજાણું કાંઈ ? શુભ અને



અશુભ કષાયના ભાવ એ ભાવઆસ્રવ, ભાવ મલિન આસ્રવ (છે), એ સ્વરૂપમાં નથી ને પ્રગટ થયા અને એને કારણે નવા રજકણો આવે એમાં સ્થિતિ, રસાદિ પડે એ દ્રવ્યઆસ્રવ (છે). સમજાય છે કાંઈ ?



‘આસ્રવ થાય છે, અને તે આસ્રવ ઘણું દુઃખ કરનાર છે;...’ જુઓ ! એ શુભ અને અશુભભાવ દુઃખના કરનારા છે. બેય. બેય કહ્યું ને ? જુઓને ! શુભ ને અશુભભાવ... ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ, એનાથી વિપરીત પુણ્ય-પાપના ભાવ બેય વિકાર આસ્રવ એ પ્રત્યક્ષ વર્તમાન દુઃખરૂપ છે અને એનું બંધન-રજકણો એ પણ ભવિષ્યમાં દુઃખના જ નિમિત્તો છે. સમજાય છે કાંઈ ? તે ‘માટે (બુદ્ધિવંત) સમજદાર...’ મૂઠને શું કહેવું એમ કહે છે. ભાઈ ! તારો સંસારમાં રખડવાનો આરો લાવવો હોય... સમજાય છે ? અને મોક્ષના વારામાં તારે આવવું હોય (તો એને માટે આ વાત છે). એ શુભ-અશુભભાવ દુઃખદાયક છે. એનાથી રહિત ભગવાન શાંતિનું કારણ છે.

‘માટે સમજદાર તેને દૂર કરે !’ શુભ-અશુભભાવને રોકે, શુભ-અશુભભાવને રોકે. શી રીતે ? પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવનો આશ્રય લઈ એ ભાવને રોકે. સમજાણું કાંઈ ? મહાન પદાર્થ પ્રભુ ! સિદ્ધનો પિંડલો પ્રભુ આત્મા, એનો આશ્રય લઈ શુભ-અશુભભાવને રોકે, દુઃખદાયકને રોકે. કહો, સમજાય છે કાંઈ ? એ...! દેવાનુપ્રિયા ! આ શુભભાવ દુઃખનું કારણ કહ્યું, નગ્નપણું-ફગ્નપણું ક્યાં ગયું ? આ તો પહેલું કહ્યું હતું તેની સામે આ (કહ્યું). નગ્ન થઈ જાઓ હવે, શું નગ્ન (થાય) ? નાગા જ છે

બધા, કોણ નથી ? શરીરની અવસ્થા નગ્ન કરે કોણ ? સમજાણું કાંઈ ? ભગવાનઆત્મા એ શુભ-અશુભ લાગણીના લુગડા વિનાનો છે. શુભ અને અશુભ રાગની લાગણી વિનાનો ભગવાન છે. એવા આત્માની દષ્ટિ કર અને આવા શુભાશુભભાવને રોક. સમજાણું કાંઈ ? 'નિરવેરે' (એટલે) રોકે એમ.

ભાવાર્થ :- 'વિકારી શુભાશુભ ભાવરૂપ જે અરૂપી અવસ્થા જીવમાં થાય છે...' તે જીવમાં થાય છે. એ દયા, દાન, વ્રતના શુભભાવ, હિંસા, જૂઠુંના અશુભભાવ એ આત્માની અવસ્થામાં થાય છે. 'તેને ભાવઆસ્રવ કહે છે,...' એ ભાવઆસ્રવ ખરા તો એ જ આસ્રવ છે. 'અને તે સમયે નવીન કર્મયોગ્ય રજકણોનું સ્વયં-સ્વતઃ...' એની મેળાએ કર્મનું એક ક્ષેત્રમાં આવવું થાય 'તે દ્રવ્યાસ્ત્રવ છે.' રજકણો આવે તે. '(અને તેમાં જીવના અશુદ્ધ પર્યાય નિમિત્તમાત્ર છે.)' શુભાશુભ ભાવ (નિમિત્તમાત્ર છે). નવા રજકણોનું એના ઉપાદાન કારણે આવવું અને શુભાશુભ ભાવનું એમાં નિમિત્તપણે થવું. એ શુભાશુભભાવ જ આત્માને દુઃખદાયક છે.

'પુણ્ય-પાપ બેય આસ્રવ અને બંધના ભેદ છે.' સમજાણું ? 'યોગનકી ચપલાઈ' કીધું ને ? બેયને રોકો. હવે આવી તો ચોખ્ખી વાત આમાં મુકી છે છતાં એ કહે કે, નહિ. એ..ઈ..! એ 'છ ઢાળા'ના 'સોનગઢે' અર્થ કર્યા છે, એમાં નથી, ફલાણું નથી. (એમ કોઈક કહે છે). આ શું કહે છે આ પણ ? 'બુધિવંત તિન્હેં નિરવેરે, આસ્રવ દુખકાર ઘનેરે, બુધિવંત તિન્હેં નિરવેરે.' શુભ-અશુભભાવ તો આસ્રવ છે.

મુમુક્ષુ :- પરંપરા...

ઉત્તર :- શેમાં પરંપરા ? ધૂળમાં ? પરંપરા એટલે વર્તમાનમાં નથી પણ ભવિષ્યમાં એને ટાળશે ત્યારે થશે એમ પરંપરા(નો અર્થ છે). સમજાણું કાંઈ ? ઈ એમ કહે છે. પાપના આસ્રવ પરિણામથી પરંપરા ધર્મ થાતા હશે ! આસ્રવ પરિણામ પરંપરા અનર્થનું કારણ છે એમ 'કુંદકુંદાર્યો' બાર અનુપ્રેક્ષામાં તો લખ્યું છે. વિકાર, વિકાર તે વિકાર અર્થનું કારણ થાય ? વિકાર અનર્થનું કારણ છે. લ્યો ! સમજાણું કાંઈ ? શુભ-અશુભભાવ બેય અનર્થનું કારણ છે, બંધનું કારણ છે. પુણ્ય ને પાપ બેય. પુણ્ય સોનાની બેડી, પાપ લોઢાની બેડી લખ્યું છે, હોં! એમાં. (સમયસાર) પુણ્ય-પાપ અધિકારમાં (આવે છે ને ?) એમણે લખ્યું છે, આમણેય લખ્યું છે આમાં આણે લખ્યું

છે, હોં! બુધપુરુષોં ને પુણ્ય-પાપ કાર્યોં કો નહીં ક્રિયા. આત્મા કે અનુભવ મેં ચિત્ત લગાયા. ક્વોં ? દેખો ! શાસ્ત્રકારોં ને પાપ કો લોહે કી બેડી, પુણ્ય કો સોને કી બેડી કહા હૈ. આ લખ્યું છે, ભાઈ ! આમાં હોં ! દસમાં શ્લોકમાં છે.

મુમુક્ષુ :- ... ફેર ન પડ્યો ?

ઉત્તર :- શું ફેર પડ્યો ? લોઢાનો ભાવ વધ્યો. અહીં તો કહે છે, ભાઈ ! આ ભગવાનઆત્મા હળવો અને શુદ્ધ ચિદાનંદ મૂર્તિ છે. એમાં જેટલા પ્રમાણમાં શુભ અને અશુભભાવ થાય એ બધા દુઃખદાયક અને વિકારી છે. લાખ વાતની વાત નિશ્ચય એક નિશ્ચય ઉર આનો. આ વિના તારો આરો ત્રણકાળમાં આવવાનો નથી. સમજાય છે કાંઈ ?

પુણ્ય :- ‘દયા, દાન, ભક્તિ, પૂજા, વ્રત વગેરે શુભભાવ સરાગી જીવને હોય છે તે અરૂપી અશુદ્ધભાવ છે;...’ અવિકારી દશાથી ઊલટી અવસ્થા છે, ‘અને તે ભાવ પુણ્ય છે અને તે સમયે નવીન કર્મયોગ્ય રજકણોનું સ્વયં-સ્વતઃ આવવું (આત્માની સાથે એકક્ષેત્રમાં આગમન થવું) તે દ્રવ્યપુણ્ય છે. (તેમાં જીવના અશુદ્ધ પર્યાય નિમિત્તમાત્ર છે.)’ સ્વતંત્ર બેય ચીજ છે. આત્મા શુભ-અશુભભાવ કરે એ અશુદ્ધ પરિણામ છે, એ આસ્રવભાવ છે. નવા રજકણોને નિમિત્તમાત્ર કહેવાય છે.

આમ ધર્મી જીવ આસ્રવની ભાવના, ચિંતવના વારંવાર કરે અને આત્મા શુદ્ધ સન્મુખનું લક્ષ રાખીને શુદ્ધિ વધારે. કહો, સમજાય છે કાંઈ ? અરે...! જ્યારે હોય ત્યારે એણે છીંડી જ ગોતી છે. છટકવાની છીંડી - અહીંથી થશે, શુભભાવ આવ્યો તો આ છે. હવે શુભભાવ અનંત વાર કર્યો, સાંભળને ! નવમી ઐવેયકે ગયો શુભ વિના ગયો હશે ? શુક્લલેશ્યા કેવી હતી ! નવમી ઐવેયક અનંત વાર ગયો, અનંત વાર દ્વિગંબર જૈન સાધુ થઈને નવમી ઐવેયક ગયો. સમજાય છે કાંઈ ? શુભભાવ તે પુણ્ય છે, સંવર-બંવર, અંશે (પણ) ધર્મ-બર્મ ત્રણકાળ, ત્રણલોકમાં નથી. ભગવાન વીતરાગ માર્ગમાં એને સંવર કહેતા નથી, શુભભાવને સંવર નહિ. સમજાણું કાંઈ ? એ તો પહેલા અમારે બહુ ચર્ચા ચાલતી. ‘ધાંગધા’માં (અમુક ભાઈઓ) હતા ને ? ક્યાં ગયા ? પેલા નહિ ભાઈ ? શુભભાવ એ સંવર (છે), એ ‘પ્રશ્ન વ્યાકરણ’માં

આવે છે. (સંવત) ૧૯૭૬ની સાલમાં પહેલા ગયા ત્યારે (ચર્યા) ચાલતી હતી. ૧૯૭૬. 'પ્રશ્ન વ્યાકરણ'માં એવો ભાવ આવે છે. શુભભાવ સંવર... શુભભાવ સંવર... શુભભાવ સંવર... ભાઈ ! શુભભાવ સંવર હોય નહિ. સમજાણું કાંઈ ? (એ લોકો) બહુ ચર્યા (કરતા હતા).

(અહીંયા) કહે છે, પાપ :- 'હિંસા, અસત્ય, ચોરી, ઇત્યાદિ જે અશુભભાવ છે તે ભાવ પાપ છે અને તે સમયે કર્મયોગ્ય પુદ્ગલોનું આગમન થવું...' (નવા કર્મમાં આવે છે) 'તે દ્રવ્યપાપ છે.' રજકણ. (તેમાં જીવના...)' ભાવ-પાપ પરિણામ તે નિમિત્ત છે.

'પરમાર્થથી (ખરેખર-વાસ્તવમાં) પુણ્ય-પાપ (શુભાશુભ ભાવ) આત્માને અહિતકર છે,...' લખ્યું છે, દેખોને ! 'આસ્રવ દુઃખકાર ઘનેરે, બુદ્ધિવંત તિન્હેં નિરવેરે.', 'જો યોગનકી ચપલાઈ, તાર્તેં હૈ આસ્રવ ભાઈ;' તેથી આસ્રવ છે ભાઈ, એમ કહે છે. સમજાણું ? હે ભાઈ ! એ આસ્રવ છે એમ કહે છે. 'આસ્રવ દુઃખકાર ઘનેરે,...' એ આસ્રવ દુઃખકાર ઘનેરે. શાસ્ત્રમાં બેય દુઃખ પરિણામ, દુઃખનું કારણ કહ્યું. 'બુદ્ધિવંત તિન્હેં નિરવેરે.' સમજુ આત્માના જ્ઞાની એ શુભાશુભ ભાવને અટકાવે છે અને આત્માની સન્મુખ થાય છે, તેને સંવર થાય છે. સમજાણું ?

'તથા આત્માની ક્ષણિક અશુદ્ધ અવસ્થા છે.' શુભ-અશુભભાવ આત્મા ત્રિકાળ આનંદમૂર્તિ એની શુભાશુભ ભાવ અશુદ્ધ અવસ્થા છે. સમજાણું કાંઈ ? 'દ્રવ્ય પુણ્ય-પાપ તો પર વસ્તુ છે તે કાંઈ આત્માનું હિત-અહિત કરી શકતા નથી.' જડ કર્મ કાંઈ હિત-અહિત કરતા નથી. 'આમ બરાબર નિર્ણય દરેક જ્ઞાની જીવને હોય છે, અને આ પ્રમાણે વિચાર કરી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ સ્વદ્રવ્યના આલંબન દ્વારા...' ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ એના અવલંબનના આશ્રયના એકાકાર દ્વારા 'જેટલા અંશે આસ્રવભાવને દૂર કરે છે તેટલા અંશે તેને વીતરાગતાની વૃદ્ધિ થાય છે,...' શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થાય. 'તેને આસ્રવ ભાવના કહેવામાં આવે છે.' લ્યો ! સમજાણું કાંઈ ?

આસ્રવ કરવાની ભાવના કરવી ? કે આસ્રવ દૂર કરવાની ભાવના કરવી ? એમ કીધું અહીં. પુણ્ય-પાપના ભાવ 'બુદ્ધિવંત તિન્હેં નિરવેરે, દુઃખકાર ઘનેરે' (છે) માટે.

એમ કીધું. ચૈતન્ય જ્ઞાનાનંદ મૂર્તિ, એને અંતર દષ્ટિમાં લઈને શુભાશુભ ભાવ દુઃખદાયક છે (એને) નિરવેરે-છોડે કે કરે ? ભાવના ભાવે આસ્રવની કે, પુણ્ય હોય તો ઠીક ને પુણ્ય હોય તો આમ ઠીક ને ? સમજ મેં આયા ? મિથ્યાદષ્ટિ એમ માને છે. પુણ્ય આસ્રવ હોય તો ઠીક. જ્ઞાની એને છોડવા માગે છે. આહા..હા...! બે ભાવના થઈ. (હવે) ત્રીજી.

મુમુક્ષુ :- ....

ઉત્તર :- ક્યાં ચડાવે ? ધૂળમાં ? ઈ કહે, આત્મા પુણ્ય-પાપના ભાવ રહિત એકાગ્રતા કરે એ ઊંચે ચડે. ઓલો નીચે ઉતરતો જાય. આહા..હા...! નીચે એટલે ચાર ગતિ. આત્માના શુદ્ધ સ્વભાવની ગતિ અંતરમાં એકાગ્ર થાય તેમ ઊંચો ચડતો જાય. પોતાના સ્વભાવથી ખસીને પુણ્ય-પાપમાં આવતો જોય એમ નીચે પડતો જાય. આહા...!

### ૮-સંવર ભાવના

જિન પુણ્ય-પાપ નહિં કીના, આતમ અનુભવ ચિત દીના;  
તિનહી વિધિ આવત રોકે, સંવર લહિ સુખ અવલોકે. ૧૦.

અન્વયાર્થ :- (જિન) જેઓએ (પુણ્ય) શુભ ભાવ અને (પાપ) અશુભ ભાવ (નહિં કીના) કર્યા નથી, અને માત્ર (આતમ) આત્માના (અનુભવ) અનુભવમાં [શુદ્ધ ઉપયોગમાં] (ચિત) જ્ઞાનને (દીના) લગાવ્યું છે (તિનહી) તેઓએ (આવત) આવતાં (વિધિ) કર્મોને (રોકે) રોક્યા છે અને (સંવર લહિ) સંવર પ્રાપ્ત કરીને (સુખ) સુખનો (અવલોકે) સાક્ષાત્કાર કર્યો છે.

ભાવાર્થ :- આસ્રવનું રોકાવું તે સંવર છે. સમ્યગ્દર્શનાદિ વડે મિથ્યાત્વાદિ આસ્રવો રોકાય છે. શુભ ઉપયોગ અને અશુભ ઉપયોગ બન્ને બંધના કારણ છે એમ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ પ્રથમથી જ જાણે છે. જોકે સાધકને નીચલી ભૂમિકામાં શુદ્ધતાની સાથે અલ્પ શુભાશુભ ભાવ હોય છે તોપણ તે બન્નેને બંધનું કારણ માને છે, તેથી

સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ સ્વદ્રવ્યના આલંબનવડે જેટલા અંશે શુદ્ધતા કરે છે તેટલા અંશે તેને સંવર થાય છે, અને ક્રમે ક્રમે તે શુદ્ધતા વધારીને પૂર્ણ શુદ્ધતા પ્રાપ્ત કરે છે. સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ પોતે સ્વસન્મુખતાપૂર્વક જે શુદ્ધતા (સંવર) પ્રાપ્ત કરે છે તે સંવર ભાવના છે.

હવે સંવર ભાવના. દેખો ! ‘જિન પુણ્ય-પાપ નહિં કીના, આતમ અનુભવ ચિત દીના;’ લ્યો ! આ તો દેશી હિન્દી ‘દૌલતરામજી’ની છે. ‘દૌલતરામ’ (કૃત) ‘છ ઢાળા’. સાદી દેશી ભાષા છે.

જિન પુણ્ય-પાપ નહિં કીના, આતમ અનુભવ ચિત દીના;

તિનહી વિધિ આવત રોકે, સંવર લહિ સુખ અવલોકે. ૧૦.

કેટલો શબ્દ મૂક્યો છે, જુઓ ! ઓહો..હો..! સાક્ષાત કરે સંવરને-સુખને, એમ. અન્વયાર્થ :- ‘જેઓએ શુભભાવ અને અશુભભાવ કર્યા નથી,...’ દેખો ! જે સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માના શુદ્ધ પવિત્ર દષ્ટિમાં શુભ-અશુભભાવ કરવું છોડી દઈને ‘અને માત્ર આત્માના અનુભવમાં...’ દેખો ! શુભ અને અશુભભાવ બેય બંધનું કારણ છે. આત્માના તરફની દષ્ટિ જ્ઞાન શુદ્ધ ઉપયોગ તે જ મોક્ષનું કારણ છે. ‘જિન પુણ્ય-પાપ નહિં કીના, આતમ અનુભવ ચિત દીના;...’ દેખો ! ઓલા પુણ્ય-પાપ ભાવ આત્મા નહિ. હૈ કિ નહિ ઈસમે ? ઘણું સમાડ્યું છે. જેણે ભગવાનઆત્મા, એ પુણ્ય-પાપના આસ્રવના પરિણામ રહિત જેણે જાણ્યો, જોયો, માન્યો છે એવા જીવે પુણ્ય-પાપને કરવું છોડી દઈ ને આતમ અનુભવમાં ચિત્ત દીધું છે. આત્માની શુદ્ધ પરિણતિમાં જેણે ચિત્ત દીધું છે. પછી પરિણતિ ઉપયોગ થાય ત્યારે શુદ્ધતા થાય. સમજ મેં આયા ? આ..હા..!

‘જિન પુણ્ય-પાપ નહિં કીના,’ એ યોગની ચપલાઈ સામે આ લીધું. ‘આતમ અનુભવ ચિત દીના;...’ ભગવાનઆત્મા શાંત અનાકૂળ આનંદસ્વરૂપ, એને અનુસરીને અનુભવ કરવો.

અનુભવ રત્ન ચિંતામણિ અનુભવ હૈ રસ કૂપ,

અનુભવ મારગ મોક્ષનો ને અનુભવ મોક્ષ સ્વરૂપ.

અરે..! એ વાત રુચે નહિ અને શુભ-અશુભભાવ રુચે એના નિવેડા-આરા ક્યાંથી આવે ? અહીં તો જન્મ-મરણ રહિત દશા ન થાય એ દશાને દશા જ ગણવામાં આવતી નથી. આહા..હા..! સ્વર્ગ મળે કે નરક મળે કે રાજા થાવ કે રંક થાવ, પાંચ પાંચ લાખના અશ્વ-ઘોડા ‘અમેરીકા’ના થાવ. મોટા અશ્વ ને બળદ થાય છે ને ?

મુમુક્ષુ :- શરતના ઘોડા ?

ઉત્તર :- હા, શરતના ઘોડા મોટા, બળદ પણ મોટા મોટા લાખ લાખ, સવા સવા લાખના (થાય). સમજાય છે ? એ બધા ચાર ગતિના સ્થાન દુઃખરૂપ, દુઃખરૂપ (છે). શુભ-અશુભભાવ કરવાનો ભાવ જેણે છોડ્યો છે અને ભગવાનઆત્મા પૂર્ણ શુદ્ધ જ્ઞાનાનંદ ભગવાન, એની જેણે ભાવના કરી છે, એ ભાવના કહો કે અનુભવ કહો કે શુદ્ધ ઉપયોગ કહો, એમાં જેણે પોતાનું ચિત્ત દીધું છે તેણે ‘આવતાં (વિધિ) કર્મોને રોક્યા છે...’ એ કર્મને રોકે છે. દેખો ! શુભ-અશુભભાવ એ કર્મને આવવાનું કારણ છે અને શુભાશુભ ભાવ રહિત આત્માના ભાવની શુદ્ધતાની દશા એ કર્મને રોકવાનું કારણ છે. એમાં છે કે નહિ ?

આત્માના અનુભવમાં ચિત્ત રાખ્યું છે. ઓ..હો..! સમજાણું ? શુદ્ધ સ્વરૂપ પોતાનું નિજ આનંદ મહાન પરમેશ્વરપદ પોતાનું (છે). અરે..! પોતાનું પરમેશ્વરપદ ભૂલી અને પામર પુણ્ય-પાપના પામર પદમાં જેની પ્રીતિ છે એને ચાર ગતિમાં રખડવાના ફળ છે. સમજાણું કાંઈ ? પોતાના પરમેશ્વર પદને સંભારનાર, યાદ કરનાર, એમાં ચિત્ત દેનાર શુભાશુભભાવને કરતો નથી. જેટલા પ્રકારમાં શુદ્ધભાવની પરિણતિ કરે છે એટલા પ્રકારમાં તેને કર્મ આવતા રોકાય જાય છે. તેને ભગવાન સંવર કહે છે, એને ભગવાન સંવર કહે છે. આ તો હિન્દી ભાષા(માં) ‘છ ઢાળા’ ‘દૌલતરામજી’ કૃત છે.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાનીની તો આવી જ વાત હોય.

ઉત્તર :- એવી જ વાત હોય ને, બીજી શું વાત હોય ? આહા..! ‘દૌલતરામજી’ કહતે હૈં તો અપને ઘર કી બાત નહીં કરતે હૈં. સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર પરમાત્માએ જે કહ્યું છે (તે) ‘છ ઢાળા’માં (કહે છે) અને હિન્દી ‘છ ઢાળા’, સાદી હિન્દી ભાષા છે, ૯૩ ગાથા છે. સમજાણું ? જુઓને ! સંવરની વ્યાખ્યા છે. પુણ્ય ને પાપ એ સંવર નહિ,

એ આસ્રવ (છે).

મુમુક્ષુ :- શુભજોગ સંવર નહિ ?

ઉત્તર :- ઇ શુભ જોગ પુણ્ય કીધું ને. એ પુણ્ય કીધું હતું. આસ્રવ કીધો ને. પુણ્ય કહો કે શુભ યોગ કહો, પુણ્યભાવ પુણ્ય કહો કે શુભ યોગ કહો બેય એક જ છે. ભાવ પુણ્ય કહો કે શુભ જોગ કહો, ભાવ પાપ કહો કે અશુભ જોગ કહો. દ્રવ્ય પુણ્ય-પાપ એ રજકણ જડની દશા અને ભાવ પાપ-પુણ્ય એ આત્માની અશુદ્ધ દશા, એ વાત માથે આવી ગઈ. અરૂપી અશુદ્ધભાવ. પોતાનું પરમેશ્વરપદ જ હજી ગોઠે નહિ, પોતાનું પરમેશ્વરપદ જે હજી રુચે નહિ, એને પરમેશ્વર પદ પ્રાપ્ત કરવાનું વીર્ય કેમ સ્ફૂરે ? જેને પુણ્ય ને પાપના ભાવ જે પામરભાવ રુચે એને આત્મ પરમેશ્વરપદ કેમ રુચે ?

એથી અહીંયાં ગ્રંથકાર કહે છે 'દૌલતરામજી' પંડિત થયા. સમજે ? કે, 'જિન પુણ્ય-પાપ નહિં કીના, આત્મ અનુભવ ચિત દીના;' એ આત્મઅનુભવ કોને હશે ? આઠમા-નવમાની વાત હશે આ ? આ તો પહેલેથી વાત કરે છે. સમજાય છે કાંઈ ? 'તિનહી વિધિ આવત રોકે, સંવર લહિ સુખ અવલોકે.' દેખો ! ભાષા. એ ધર્મી જીવ પોતાના અત્મામાં, અનુભવમાં ચિત્ત દઈને શુભાશુભ ભાવને રોકે છે. એ 'સંવર પ્રાપ્ત કરીને સુખનો સાક્ષાત્કાર કર્યો છે.' સુખને અવલોકે છે. ઇ અતીન્દ્રિય આનંદને જોવે છે. શું કહ્યું ? કે, પુણ્ય-પાપના ભાવ એ દુઃખરૂપ છે. સામે દુઃખકારી કહ્યું હતું ને ? સામે દુઃખકારી કહ્યું હતું ને ? નવમામાં. 'આસ્રવ દુઃખકાર'. ત્યારે સંવર આનંદને અવલોકે છે અર્થાત્ સંવરમાં આનંદ થાય છે. એને સંવર કહીએ. અતીન્દ્રિય આનંદને (અવલોકે છે). આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદ એનું અવલોકન-તેનું સાક્ષાત્કાર થવું એવી દશામાં જે સુખનો આનંદ આવે એ દશાને સંવર કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ?

બહારમાં એને બીજા કરતા સારો કહે ને તો ખુશી થઈ જાય. આ પુણ્ય-પાપ કરતા ને સ્વર્ગ કરતા તું સારો છે એમાં ખુશી નથી થાતો. ઊં..હું..હું (કરે છે). બીજા કરતા એમ કહે કે, હા હોં, તમે તો બહુ હોંશિયાર હોં, ઓ..હો..! એના કરતા તમે બહુ બુદ્ધિશાળી. (એને એમ થાય કે), બીજા કરતા અધિક તો ઠરાવ્યો. અહીં કહે છે કે, એલા પણ પુણ્ય-પાપના ભાવ અને શરીર કરતા તું જુદો સારો છો. (તો કહે),



ના, ઇ નહિ ભાઈ સાહેબ. જુઓને ભાઈ, બાપ પાસે પૈસા નહોતા, તમે આટલી ઉન્નતથી કર્યા, ભેગા કર્યા, આવું કર્યું, મકાનો કર્યા... સમજ્યા ને ? બાહુબળે કમાણા, બાહુબળે મકાનો કર્યા, બાહુબળે આબરું મેળવી ને હવે ભૂહાંડીયો વાળીને ચાલ્યા જાવ. મરીને જાવ હવે હેઠે. શેના કર્યા ? ધૂળ કર્યા તે ? ત્યાં એને ખુશી થાય, હા. તમે તો બહુ, ભાઈ ! ઝાડ રોપ્યા છે, આંબા રોપ્યા છે, બાપા ! તમે તો, ઓહો..હો..! એમ કહે. ઇ (એક ભાઈ) કહેતા. ગરાસિયાઓ (બીજા ભાઈને કહેતા), આંબા રોપ્યા છે. એ તો માણસ અમીર માણસ હતા. પણ આ તો લોકો ... તો (એમ કહે), ઓહો..હો..! પૈસા ખર્યા, આ કર્યું, આ કર્યું, આ કર્યું, આંબા રોપ્યા, બાપા ! આંબા પાકવાના હવે. અરે..! ભગવાન ! ઇ ખુશી થાય. અહીં કહે છે કે, એલા તેં આંબા રોપ્યા, આત્માના પવિત્ર ભાવની રુચિ અને દષ્ટિ કર, શુભાશુભ ભાવની રુચિ છોડ. તેં આંબા રોપ્યા ત્યાં કેવળજ્ઞાનના કંદના ફળ પાકશે. (તો કહે), ઇ નહિ.. ઇ નહિ.

નિમિત્ત અને શુભ પરિણામ વિના ચાલે એવું તારું તત્ત્વ છે, સાંભળને ! એવો સ્વાધીન ભગવાન, જેની નજરું કરતા વિકારનો નાશ થાય, જેની નજરું કરતા ન્યાલ દશા પ્રગટે, જેની નજરું કરતા પરમાત્મા પોતે છે એમ પ્રતીતમાં આવે. એવો ભગવાનઆત્મા એ તને રુચે નહિ. અહીં સંવર અધિકાર છે, સાક્ષાત્કાર કર, એમ કહે છે. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ? ભાઈ ! શેઠે બહુ કર્યા હશે. સંવર બહુ કર્યા છે, કહે છે. ભાઈ ! એમ કહે, અત્યાર સુધી સંવર ઘણાં કર્યા. ઇ સંવર ધૂળમાંય સંવર નહોતા. મિથ્યાત્વભાવ હતો ને માનતા કે અમે સંવર કર્યા. એ... ભાઈ ! ઇ ભાઈએ બહુ સામાયિક કરી હતી. આહા..હા..!

ભાઈ ! એકકોર પ્રભુને મુકીને તું વાતું કર. આ પ્રભુ પોતે બિરાજતા હોય અને એના દુશ્મનો હોય એની સાથે તું મેળ કર, એ પ્રભુ શી રીતે પ્રસન્ન થશે ? સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા..! ભગવાન પરમેશ્વર બિરાજે છે ને ! આનંદકંદવાળું તારું (સ્વરૂપ), એની સામું ન જોઈને એકલા વિકારની સાથે પ્રેમ કરીને પડ્યો, એ પ્રભુ પ્રસન્ન થઈને શી રીતે પ્રગટશે ? સમજાણું કાંઈ ?

અહીં તો ભાષા ભારે મુકી છે ! સુખને અવલોકે. ભાષા જુદી છે, જોયું ? પેલો દુઃખને અવલોકતો. શુભ-અશુભભાવ એ દુઃખને અવલોકતો. એ દુઃખ છે એમ જાણતો

નહોતો પણ દુઃખ ઉપર એની નજરું હતી. અજ્ઞાનીની અનાદિથી શુભ અને અશુભભાવમાં દુઃખમાં નજરું હતી. આ આત્મા દુઃખ અને આસ્રવ વિનાના ચીજ છે એમ જ્યાં નજર કરતાં એ સંવરના ભાવમાં આત્મા આનંદરૂપે અવલોકે અને એની પર્યાયમાં આનંદનું અવલોકનનું વેદન થાય એને ભગવાન સંવર કહે છે. આહા..હા..! કહો, ભાઈ ! સાક્ષાત્કાર કર્યો. સમજાય છે ? ‘સંવર લાહિ સુખ અવલોકે...’ આમાં કાંઈ શબ્દાર્થ નથી. સુખ પ્રાપ્તિ ક્રિયા, બસ ! એટલો જ અર્થ કર્યો છે. સંવર મેં આનંદ કી અનુભૂતી હોતી હૈ, એટલું કહ્યું છે. સંવર મેં આનંદ કી અનુભૂતી. આમાં શું કર્યું છે ? સાક્ષાત્કાર ક્રિયા, ઠીક કર્યું છે. આ પહેલા મુક્યું. સંવર સુખકા સાક્ષાત્કાર ક્રિયા હૈ. આપણે લખ્યું છે. એમાંથી લખ્યું છે, મૂળ એમાંથી બનાવ્યું છે. સમજાણું ?

મુમુક્ષુ :- જોરદાર છે.

ઉત્તર :- જોરદાર છે. એવું સ્વરૂપ જ છે, એમ કહે છે. જે અનંત કાળથી શુભ-અશુભભાવની ભાવના ભાવતા એકલા દુઃખના જ વેદનને એણે જોયું છે. એ શુભ-અશુભભાવની ભાવના છોડી, ચૈતન્ય સ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા એની ભાવના કરતા જે સુખનું અવલોકન થતાં વર્તમાન દશામાં પણ સુખ પ્રગટ થતાં એ સુખને અવલોકે એટલે સાક્ષાત્કાર કરે છે. જે સુખ શક્તિમાં પડ્યું હતું... સમજાય છે કાંઈ ? જે સુખ શક્તિમાં હતું એને એકાગ્ર કરીને સાક્ષાત પર્યાયમાં સુખને પ્રગટ કરે છે. તેને સંવર કહેવામાં આવે છે અને એ સંવર મુક્તિનો ઉપાય છે, એમ ભાવના ભાવે છે, લ્યો ! (વિશેષ કહેશે...)

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)



वीर संवत २४८२, ङागश सुढ १३, शनिवार  
ता. ०५-३-१८६६, श्लोक-१०, ११. प्रवयन नंढर-४३

‘दौलतरामञ्जु’ कृत ‘छड ढाला’ है. उसमें पांयवीं ढाल यलती है. ढसवीं गाथा, संवर भावना आठवीं है. देढो ! संवर भावना किसको कडते हैं ? कि, ‘आस्रव को रोकना सो संवर है.’ भावार्थ है, भावार्थ. आस्रव क्या (है) ? ‘सम्यग्दर्शनादि द्वारा मिथ्यात्वादि आस्रव रुकते हैं.’ ढडले तो अपना शुद्ध आनंदस्वरूप का अढेढ स्वभाव की दृष्टि अनुभव में करके मिथ्यात्व का आस्रव रुकता है. समज में आया ? देढो ! यित्र में ढाल ली है ना, ढाल ! ढाल. ढाल डोती है ना ? ढाल. शस्त्र को रोकने की ढाल डोती है ना ? लैया ! जैसे क्या ? आत्मा शरीर, कर्म, ढुष्य-पाप के भाव से रडित और अपने शुद्ध आनंढादि अनंत गुण सडित, ऐसा अपना शुद्ध स्वरूप अेक रूप आनंढ रूप (है) उसका अंतर में अेकाकार डोकर अनुभव की दृष्टि करके सम्यग्दर्शन प्रगट करना वडी मिथ्यात्वरूपी आस्रव रोकने की ढाल है. समज में आया ? ढाल.. ढाल. ँसका नाम ली ‘छड ढाला’ है ना ? ‘छड ढाला’. ढाल.

मिथ्याश्रद्धा, जो आत्मा ढूर्ण अनंत शुद्ध आनंढकंढ है, उसको अेक समय के अंश जितना मानना अर्थात् उसको ढुष्य-पाप का विकारवाला मानना और उसको शरीर, कर्म सडित डी मानना और शरीर, कर्म आदि ढरढदार्थ की क्रिया करनेवाला मानना वड मिथ्यात्व आस्रव है.

ढुढुक्षु :- जैनने ढधुं डोय ?

उत्तर :- जैन किसको कडना ? संप्रदाय में जन्ढ लिया तो जैन डो गये ? ढगवानआत्मा जो अपना ढूर्ण स्वरूप शुद्ध अेक रूप (है) उसकी अनादि से दृष्टि

छूटकर, परपदार्थ (जो) अपने से त्मिन्न हैं, उसका कर्ता मानता है. कर्ता मानता है तो अपने को और पर को एक माने बिना पर का कर्ता मान सकता नहीं. बराबर है ?

अपने अलावा परपदार्थ शरीर, वाणी, कर्म आदि जड अथवा अन्य जोव उसका कार्य में कर सकता हूँ और मैं उस कार्य का कारण हूँ, ऐसा माननेवाला परद्रव्य को ही (अपने साथ) एकत्र मानता है. पर से पृथक् वह मानता नहीं. उसका नाम ही मिथ्यात्वभाव है.

दूसरा, शुभ और अशुभभाव जो पुण्य-पाप विकारभाव है वह भविन, विकृत, उपाधि विभाव है, उसका भी मैं करनेवाला उस विकार को ही अपने स्वभाव में अपनाता है और अपना मानता है, उसका नाम मिथ्यादर्शन आस्रव है. भाई ! कौन अमी कोई आया था ना ? आप के साथवाला कोई था. कोई आया था, कड़ता था कि, हम लोग सब मिलकर भाषण करते हैं. कोई कड़ता था. अमी आये थे ना ? सुनकर उसे लगा कि, यह करने जैसा लगता है, यहाँ रहने जैसा है. सुनकर ऐसा हो गया. ऐसा बोले थे बेचारे. हम तो भाषण करे. फिर मैंने आप का नाम दिया. आहा...हा...! अरे...! भाषण कौन करे ? यह जड की पर्याय (है). दूसरे को कौन सुधार सके ? वह पर की पर्याय (है).

यहाँ तो कड़ते हैं कि, अपने में पुण्य-पाप का भाव जो शुभ-अशुभ है वह अपने स्वरूप में नहीं, तो उसका कर्ता हो तो उसकी विकार उपर ही है. और विकार पर दृष्टि होने से निर्विकारी भगवान शुद्ध चिदानंद (का) उसकी दृष्टि में अनादर है. समज में आया ? सूक्ष्म बात है. अनंतकाल में उसने क्या आत्मा, क्या विकार और क्या पर उसका कभी भेदज्ञान किया नहीं. और भेदज्ञान ही संवर है. संवर है ना ? देजो !

‘भेदज्ञान ही ज्ञान है, बाकी बूरो अज्ञान, धर्मदास क्षुल्लक कहे, डेमराज तु मान.’ भेदज्ञान क्या (है) ? कि, आत्मा शुभ-अशुभभाव कृत्रिम क्षणिक से भी त्मिन्न है और परद्रव्य से तो त्रिकाल त्मिन्न है ही और अपने स्वरूप में वर्तमान में अल्प ज्ञान, दर्शन, वीर्य का जो अल्प विकास द्विभता है वह एक समय की अवस्था

હે. વહ પૂર્ણ આત્મા નહીં. ઉસ અવસ્થા કી દષ્ટિ છોડકર, શુભાશુભભાવ કી પ્રીતિ-રુચિ છોડકર, પર કી રુચિ છોડકર અપને અખંડ જ્ઞાયક સ્વભાવ મેં અંતર્મુખ મેં અંતરદષ્ટિ કરના ઉસકા નામ સમ્યગ્દર્શન (હે). મિથ્યાદર્શન રોકને કો વહ ઢાલ હે. સમજ મેં આયા ? (ઉન્હોં ને) મહાસત્તા કા પ્રશ્ન ક્રિયા થા. ભગવાનઆત્મા...!

જિન પુણ્ય-પાપ નહિં કીના, આતમ અનુભવ ચિત દીના;

તિનહી વિધિ આવત રોકે, સંવર લહિ સુખ અવલોકે. ૧૦.

ઇતને શબ્દ (હેં). 'દૌલતરામજી' ને એક પંક્તિ મેં, ગાગર મેં સાગર દિયા હે. 'જિન પુણ્ય-પાપ નહિં કીના,' દૂસરી બાત તો કહાં રહી ? યહાં તો 'કીના' પર વજન હે. પર કા કરના તો કહાં રહા ? લેકિન શુભ ઓર અશુભભાવ ભી મેરી ચીજ નહીં. ઉસકો ભી દષ્ટિમેં સે છોડકર 'આતમ અનુભવ ચિત દીના;' ભાઈ ! યહાં 'કીના' શબ્દ હે ના ? ઉસ પર પૂરા વજન હે.

'જિન પુણ્ય-પાપ નહિં કીના,' જિસને ભગવાનઆત્મા પર અંતર ચિંતવન કી એકાગ્રતા દ્વારા, શુભાશુભભાવ કા કર્તા ન હુઆ ઓર પુણ્ય-પાપ પર સે જિસને લક્ષ્ય છોડ દિયા. 'આતમ અનુભવ ચિત દીના;' આત્મા ભગવાન અનાકુલ આનંદ કા ભંડાર ભરા હે. મહાઆનંદ કા લાભ ઐસા જો મોક્ષ, ઉસકા કારણ જો મોક્ષમાર્ગ, ઉસકા કારણ જો આત્મદ્રવ્ય. મહાઆનંદ કા લાભ જો મોક્ષ... સમજ મેં આયા ? મોક્ષ કી વ્યાખ્યા યહ (હે). વહ પહલે આ ગયા હે. મહાઆનંદ કા લાભ મોક્ષ (હે). યહાં આ ગયા હે ના ? 'નિયમસાર' મેં આ ગયા. 'નિયમસાર' મેં. મહાઆનંદ કા લાભ. અપની પર્યાય મેં અતીન્દ્રિય મહાઆનંદ કા લાભ (હોના) વહ મોક્ષ (હે). ઉસકા કારણ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર જો અપૂર્ણ, અપૂર્ણ અલ્પ આનંદરૂપ (હે), સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર અલ્પ આનંદરૂપ, વહ મહાઆનંદરૂપ કા કારણ મોક્ષ કા માર્ગ (હે). સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર. ઈસ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર કા કારણ દ્રવ્ય સ્વભાવ (હે). સમજ મેં આયા ?

દ્રવ્ય નામ વસ્તુ. એક સમય મેં સચ્ચિદાનંદ પૂર્ણ શુદ્ધ જ્ઞાન, શુદ્ધ દર્શન, શુદ્ધ આનંદ આદિ એકરૂપ વસ્તુ દ્રવ્ય, જિસકો યહાં 'નિયમસાર' મેં કારણપરમાત્મા કહા. યહાં ઉસકો દ્રવ્ય કહા, ધ્રુવ કહા. યહ ધ્રુવ મોક્ષમાર્ગ કી પર્યાય કા કારણ (હે), મોક્ષમાર્ગ

की पर्याय मोक्ष का कारण (है). मोक्ष का कारण मोक्षमार्ग की पर्याय और मोक्षमार्ग की पर्याय का कारण द्रव्य स्वभाव (है). समझ में आया ? क्या (कहा) ?

मुमुक्षु :- अल्पता क्यों कहा ?

उत्तर :- थोड़ा है ना ? उसमें अभी मोक्षमार्ग है. पूर्ण नहीं, पूर्ण तो मोक्ष हो तब होता है. पूर्ण मोक्षपर्याय तो पूर्ण आनंद होता है तब होता है. यह तो कारणरूप अल्प शुद्धता है. पूर्ण शुद्धता प्रगट हो तो मोक्ष हो जाये.

मुमुक्षु :- सम्यक्त्व की अल्पता क्यों कही ?

उत्तर :- सम्यग्दर्शन की अल्पता नहीं. सम्यग्दर्शन-ज्ञान में अल्प आनंद है. मोक्षमार्ग में अल्प आनंद (है). मार्ग है ना ? कारण है ना ? कार्य हुआ तो पूर्णानंद हो गया. उसका आश्रय जो करना है, सम्यग्दर्शन का आश्रय है वह तो पूर्णानंद आत्मद्रव्य है. परंतु आनंद की प्रतीति कुछ उसमें आनंद आया वह अल्प आनंद आया है. पूर्ण आनंद प्रगट हो जाये तो मोक्ष हो जाये. समझ में आया ? आहा..हा...!

यहां कहते हैं, 'आत्म अनुभव चित दीना;' देजो ! भाषा कैसी है ? 'जिन पुण्य-पाप नहीं कीना,' शुभ-अशुभभाव, दूसरी बात तो कहाँ रही ? शरीर, कर्म, बाह्य पदार्थ का कार्य तो नहीं परंतु शुभ-अशुभभाव भी नहीं किया उसने आत्म अनुभव चित दिया. आत्मा अज्ञान शायकमूर्ति है, उसमें उसका मन लगा. क्या हुआ ? 'अनुभव' शब्द (का अर्थ) शुद्धउपयोग है. शुभ-अशुभभाव है ना ? पुण्य और पाप शुभ-अशुभभाव है, आस्रव है. उसको रोककर अर्थात् उस ओर का लक्ष्य और कर्तापने की बुद्धि छोड़कर, भगवान् आत्मा पूर्ण शुद्ध आत्मतत्त्व है उसमें चित लगाया तो शुद्ध उपयोग में आत्मा का भान हुआ कि, यह आत्मा शुद्ध आनंदकंद है. ऐसा शुद्धभाव हुआ उसके अशुद्धभाव रुकते हैं और उसके कर्म भी रुक जाते हैं. भाई ! ये तो बहुत संक्षिप्त शब्द में कहा है. गागर में सागर भर दिया है. ये 'छह ढाला' तो बहुत चलती है कि नहीं ? लेकिन अर्थ समझे नहीं.

'आत्म अनुभव चित दीना; तिनही विधि आवत रोके,...' ढाल. 'विधि' नाम आठ कर्म. उसमें दो बाजू ढाल ली है, देजो ! अक ओर चार कर्म और दूसरी



ओर यार कर्म. अेक घाति और अघाति. भगवानआत्मा अपने स्वभाव में शुद्धतारूपी दृष्टि और ज्ञान के कारण अंतर में रुका तो उसको पुण्य-पाप का भाव आदि बंध आदि रुक जाते हैं. बाद में 'विधि आवत रोके' वे रुक गये. 'संवर लडि सुभ अवलोके.' मडा शब्द पडा है. भगवानआत्मा जिसमें परम मडाआनंद है. अतीन्द्रिय, अतीन्द्रिय अनंत अनंत अशित्य सख्यिदानंद स्वरूप आत्मा है. सत् सिद्ध आनंद, शाश्वत आनंद, उसमें अंतर अेकाग्र होता (है). कडते हैं कि, संवर क्या ? कि, जिसमें संवर लडि सुभ साक्षात्कार करे. आनंद का साक्षात्कार करे. आडा..डा...! है ?

'संवल लडि सुभ अवलोके.' देओ ! अपने 'साक्षात्' का अर्थ किया है. खिन्दी में भी वडी अर्थ है. जो अनादिकाल का शुभ-अशुभभाव और परवस्तु का कर्ता अैसा जो मिथ्यात्वभाव (डोता था) वड दुःख का वेदन करनेवाला था. दुःख का वेदन करनेवाला था. तैया ! समजे ? पुण्य-पाप का भाव मैंने किया, अैसे विकार को निर्विकारी स्वभाव में अेकत्व करके कर्ता डोता था तो वडां भ्रमशा मिथ्याभाव उत्पन्न

डोता था. परंतु मिथ्याभाव में अकेला दुःख था. समज में आया ? इस दुःख का नाश (किया). अपना स्वरूप पुण्य-पाप के विकल्प से (रहित है). कर्म, शरीर से तो रहित है ही, क्यों ? कर्म, शरीर तो आत्मा की एक समय की पर्याय में ली उसकी मौजूदगी नहीं है. कर्म, शरीर की अणुव की आत्मा की एक समय की पर्याय में ली मौजूदगी नहीं है. समज में आया ? परंतु अपनी पर्याय में शुभ और अशुभ जो विकार की मौजूदगी एक समय में है,.. समज में आया ? एक समय में शुभ और अशुभ, दया, दान, काम, क्रोध का शुभाशुभभाव आत्मा की पर्याय नाम अवस्था में मौजूदगी-ड्याती है, उसकी ली रुचि छोड़कर, शायक विद्वानंद पूर्ण द्रव्य स्वभाव में चित्त लगाया तो मिथ्याभाव का नाश होकर अर्थात् दुःख का नाश होकर अर्थात् आत्मा के सुख का साक्षात्कार-अवलोकन हुआ. आहा..हा..!

मुमुक्षु :- गागरमें से सागर निकला.

उत्तर :- सागरमें से थोडा निकला. पूरा सागर नहीं निकला.

मुमुक्षु :- दुःख द्विषता नहीं.

उत्तर :- उरभ सनेपातिया को दुःख का भान नहीं है तो कैसे द्विषे ? उरभ सनेपातिया समजते हो ? भैया ! वात, पित्त और कफ रोग नहीं होता ? सन्निपात. त्रिदोष. त्रिदोष होता है ना ? वात, पित्त, कफ का रोग. वक होता है तो वड लंसता है. क्या सुभी है ? नहीं. ओ.. देवानुप्रिया ! सनेपातवाला लंसता है. यड सनेपात है. मिथ्यात्व, अव्रत और कषाय. अथवा मिथ्यात्व, अज्ञान और कषाय यानी अचारित्र. ये तीन का उसे रोग लगा है. जैसे वात, पित्त और कफ सन्निपात त्रिदोष के कारण दुःखी है, फिर भी लंसता है. जैसे अज्ञानी अनादि से अपना शुद्ध स्वरूप परमानंद की दृष्टि से विपरीत दृष्टि, अपने स्वरूप के ज्ञान से विपरीत ज्ञान, अपने स्वरूप से विपरीत राग-द्वेष का आचरण, इन तीनों का उसको त्रिदोष लगा है. बराबर है ? इस त्रिदोष के कारण उसे पूर्ण दुःख है (लेकिन) भान नहीं. मैं दुःखी हूं कि नहीं, मादूम नहीं. भाई ! ये दुःख नहीं लगता ? ओ... देवानुप्रिया !

मुमुक्षु :- एक बार वे बहुत रोते थे.



उत्तर :- कब रोते थे ? कुछ था ? स्त्री मर गई तब ? क्या था ? उस दिन ?  
 डोगा. ठीक से याद नहीं है. सुभ में रोना आता है, क्यों ? दुःख है लेकिन भान  
 नहीं. कडा ना ? मजबूत शरीर (डो), उर साल का युवान और वात, पित्त, कफ  
 रोग ने ऐसा घेरा, ऐसा घिराया (कि), लोग देखे कि, अभी अक घंटे में देख छूटा  
 जायेगा. वड हंसता है. वड सुभ है ? मानता है. कल्पना में अज्ञान में मानता  
 है. दुःख है. हंसता है वड दुःख है.

ऐसे भगवानआत्मा अपने आनंदस्वरूप की दृष्टि, ज्ञान और लीनता छोडकर  
 मिथ्याश्रद्धा, मिथ्याज्ञान, राग-द्वेष के आयरण में रुककर (सुभी मानता है). वड है  
 दुःखी पूरा, लेकिन अज्ञानी अज्ञान से सुभ मानता है. सुभ है डी नहीं. भाई !  
 कैसे डोगा यड ?

मुमुक्षु :- दुःख मालूम क्यों नहीं पडता ?

उत्तर :- कडा ना, पागल डो गया है तो कडां से मालूम पडे ? सन्निपात  
 डो गया. त्रिदोष में भान नहीं, कुछ भान नहीं. ओ...डो...डो...! अक शुभराग उठना  
 वड भी उन्माद, दुःख है. आडा...डा...! 'समाधिशतक' में 'पूज्यपादस्वामी' कडते  
 हैं, उपदेश का अक शुभराग उठना (उसे उन्माद) आडा...डा...! कडते हैं.. लैया !  
 समजे ? वड राग है कि नहीं ? राग है वड उन्माद है. भगवानआत्मा वीतराग  
 अनाकुल आनंदकंद प्रभु है, उससे शुभराग भी आनंद से विपरीत है. विपरीत  
 है तो शुभराग भी दुःखरूप है. अशुभराग तो दुःखरूप है डी, परंतु शुभ राग  
 है ना ? अपना स्वरूप अनाकुल आनंद, वीतरागकंद (है) उसमें से उटकर शुभ-  
 अशुभ दोनों भाव दुःखरूप हैं. समज में आया ? परंतु अज्ञानी को सुभ क्या  
 यीज है, अंतर में उसे मिलान करने की ताकत नहीं है तो वड दुःख को डी सुभ  
 मानता है. आडा...! समज में आया ?

यडां तो कडते हैं, 'जिन पुण्य-पाप नहिं कीना, आतम अनुभव यित दीना;'  
 भगवानआत्मा शुभाशुभभाव से भी रहित, ऐसे आत्मा में जिसने यित दिया  
 उसने आनेवाले कर्म को रोका. रोका का अर्थ-आते थे और रोका ऐसा नहीं. भाषा

तो ऐसी है, हेजो ! 'तिनही विधि आवत रोके,' समज में आया ? अपना शुद्ध चैतन्य स्वरूप, उसमें दृष्टि, ज्ञान लगाया तो कर्म आते थे उसे रोके, उसका अर्थ क्या ? कर्म आते थे और अभी रुक गये ? बिना है ऐसा, परंतु उसका अर्थ क्या ? कि, उसको कर्म आते नहीं, आनेवाले थे ही नहीं. (आनेवाले) थे ही नहीं. वह तो जब विकार करता तो उसको निमित्त में आनेवाला था. यहाँ विकार नहीं किया तो कर्म आनेवाला है ही नहीं. परंतु आनेवाला पूर्व में आया था उस अपेक्षा से वर्तमान में रोका ऐसा कहने में आता है. आहा..हा..! ऐसी बात है. समज में आया ?

मुमुक्षु :- पूर्व में जो आये थे..

उत्तर :- पूर्व में जो आये थे वे कर्म पडे हैं, पडे हैं, बस एतना.

मुमुक्षु :- किसको रोका ?

उत्तर :- कहां ना, किसी को रोका नहीं. लेकिन रोका क्यों कहां ? कि, अपना स्वभाव में दृष्टि और ज्ञान दिया तो पहले जो नहीं दिया था और (कर्म) आया था, ऐसे (कर्म) वर्तमान में नहीं आया उसको रोका ऐसा कहने में आया है. समज में थोड़ा सूक्ष्म पडेगा. फिर से, फिर से (लेते हैं).

यहाँ तो नये रजकण्ड है ना ? पहले मिथ्यात्व था तब तो मिथ्यादर्शन के रजकण्ड आते थे. समज में आया ? राग-द्वेष था तो चारित्रभोड का रजकण्ड आता था, बस एतना. अब यहाँ सम्यग्दर्शन हुआ तो कर्म को रोका उसका अर्थ क्या ? कर्म आनेवाले ही नहीं थे. आया और रोका कहां वह तो शब्द-कथन है. पूर्व का आया था, वह अभी आया नहीं. क्योंकि यहाँ आत्मा की दृष्टि, अनुभव हुई तो कर्म का आना उस समय में हुआ ही नहीं. हुआ नहीं उसको रोका ऐसा कहने में आता है. आहा..हा..! सूक्ष्म बात है.

मुमुक्षु :- कर्म का उदय आया..

उत्तर :- उदय आया नहीं, उसकी बात नहीं. उदय की बात कौन कहता है ? वह कहां आया ? यहाँ उदय की बात नहीं है. नहीं, नहीं. तुम पकड नहीं सके.

उदय की बात है वड जड की बात है.

यहां तो आत्मा पडले जब मिथ्यात्वभाव करता था और राग-द्वेष करता था तब कर्म आता था. कर्म रजकण उसके कारण से, हां ! कर्म कर्म के कारण से आता था. बस एतना. वड पडा, एतना. अब जब आत्मा ने अपने स्वरूप में चित्त दिया तो कर्म आनेवाला था ही नहीं. आनेवाला है और रोका है ऐसा नहीं है. वड तो शब्द ऐसा बताया है. थोडी सूक्ष्म बात है. समज में आया ?

आत्मा-अपना शुद्ध स्वरूप परमानंद की मूर्ति है, उसको लूलकर पुण्य-पाप का कर्ता मिथ्यात्वभाव में होता है तो नया कर्म उस समय आनेवाला था, उसकी योग्यता से आया. बस, एतना. अब जब अपने आत्मा में सम्यग्दर्शन प्रगट किया, अपने में चित्त दिया तो शुभाशुभ भाव हुआ ही नहीं. अपने स्वरूप में चित्त दिया तो मिथ्यात्वभाव हुआ नहीं. मिथ्यात्वभाव हुआ नहीं तो मिथ्यात्वभाव से जो नय कर्म आनेवाला था वड भी आया नहीं. बस, आया नहीं उसको रोका ऐसा कहने में आता है. समज में आया ? भाई ! पूर्व के कर्म की बात नहीं है. यहां तो अभी नया कर्म नहीं आया. नया कर्म आनेवाला था और नहीं आया वड तो अक शब्द की रचना है.

अपने शुद्ध स्वरूप का मानना नहीं था और मैं विकार हूं, पुण्य-पाप हूं, शरीर हूं, ऐसा विकारी अंश के अस्तित्व में और पर के अस्तित्व की भोजूदगी में अपना स्वरूप माना था तो मिथ्या भ्रांति थी. उस भ्रांति के निमित्त, भ्रांति निमित्त और नया दर्शनमोह आना उसके उपादान कारण से, कर्म के उपादान कारण से कर्म आया, उसको मिथ्यात्व निमित्त कहा. समज में आया ? जब आत्मा ने अपने में चित्त दिया तो मिथ्यात्व का तो नाश हुआ. मिथ्यात्व का नाश हुआ तो मिथ्यात्व का रजकण जो पडले आता था वड अभी नहीं आया. बहुत सूक्ष्म बात है. शास्त्र की रचना, समजावे कैसे ?

अपने स्वरूप में चित्त दिया तो विकार हुआ नहीं तो नया आवरण जो आनेवाला वड आया ही नहीं. आया नहीं अर्थात् आनेवाला था ही नहीं. आहा..हा...! अरे...!

ભગવાન ! સમજ મેં આયા ? યહાં સમ્યક્ અંતર દષ્ટિ હુઈ તો ઉસ સમય મિથ્યાત્વ કા રજકણ આનેવાલા થા ? મિથ્યાત્વભાવ હૈ નહીં તો કહાં સે આનેવાલા થા ? સમજ મેં આયા ? થોડી સૂક્ષ્મ બાત (હૈ). શાસ્ત્ર કી ભાષા ઐસી હૈ કિ, અપને સ્વરૂપ કી દષ્ટિ, ચિત્ત લગાયા તો ઉસ સમય મિથ્યાભ્રાંતિ તો હૈ નહીં. ભ્રાંતિ હૈ નહીં તો ભ્રાંતિ જિસમેં નિમિત્ત પડતી થી, ઐસા કર્મ જો પહલે આતા થા, વહ આયા નહીં. આનેવાલા થા હી નહીં. ઇન લોગોં કો વિષય નયા લગે, યહાં તો બહુત બાત ચલ ગઈ હૈ.

મુમુક્ષુ :- આને મેં તો ભ્રાંતિ નિમિત્તથી.

ઉત્તર :- ભ્રાંતિ નિમિત્ત થી.

મુમુક્ષુ :- ન આને મેં ભાવ નિમિત્ત હૈ ?

ઉત્તર :- નિમિત્ત યાની આનેવાલ થા હી નહીં, ઉસકા નામ નિમિત્ત. આનેવાલા કૌન થા ? આનેવાલા હો તો યહાં વિકાર હો. સમજ મેં આયા ? વિકાર નહીં હુઆ તો આનેવાલા થા હી નહીં. સૂક્ષ્મ બાત હૈ. તાત્ત્વિક બાત ઐસી ચીજ હૈ. અપને ઉપાદાન મેં જબ ભ્રાંતિ થી કિ, મેં રાગ હૂં, પુણ્ય કા કર્તા હૂં, શુભઆસ્રવ કા કર્તા હૂં તબ વહ ભ્રાંતિ મિથ્યાત્વ હૈ. તબ તો દર્શનમોહ કર્મ આતા થા. ઉસકે કારણ, હાં ! જડ કે કારણ (આતા થા). ઉસમેં ભ્રાંતિ નિમિત્ત પડતી થી, બસ, ઇતના. અબ જબ ભ્રાંતિ છૂટ ગઈ તો રજકણ આનેવાલા થા હી નહીં. સમજ મેં આયા ? પૂર્વ કા પડા હૈ વહ તો નાશ હો જાયેગા. વહ તો નિર્જરા મેં કર્હેંગે. યહ તો સંવર કી બાત હૈ ના ? યહ તો સંવર કી બાત હૈ. પૂર્વ કા પડા હૈ વહ તો શુદ્ધતા કી વૃદ્ધિ કે કારણ નાશ હોગા, પરંતુ યહાં નયા આનેવાલા થા ઔર રોકા ઐસા નહીં હૈ. ઐ..ઇ...! કઠિન બાત હૈ, ભાઈ !

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- કૌન રોકે ? યે કર્મ આતે થે, ઉસે રોક દો, ઐસા હૈ ? ઉસકા અર્થ યહ હૈ કિ, અપને શુદ્ધ સ્વરૂપ મેં જહાં ચિત્ત દિયા તો ભ્રાંતિ હુઈ નહીં તો કર્મ આનેવાલા થા હી નહીં. ઉસકો કર્મ રોકા ઐસા કહને મેં આયા હૈ. સમજ મેં આયા ?

तत्त्व तत्त्व बहुत (सूक्ष्म है). वल दृष्टांत देते हैं ना ? जैसे तावाव है कि नहीं ? उसमें छिद्र है. नाव लो, नाव. नाव में छिद्र है तो पानी आता था. छिद्र (बंद किया) तो (पानी) रुक गया. पानी आता था और रोका है, ऐसा ? बस, यहाँ बंद किया तो पानी आता ही नहीं. पानी आनेवाला है ही नहीं, पानीवाला है ही नहीं. छिद्र बंद किया तो पानी आनेवाला है ही नहीं. ऐसे यहाँ राग-द्वेष रुका तो रजकष आनेवाला है ही नहीं. आ..डा...! दोनों स्वतंत्र पदार्थ हैं. भूल करता था तो भूल निमित्त (है) और नया रजकष उपादान से आता था उसको निमित्त कहते हैं. भूल निकल गई, चित्त आत्मा में दिया, तो भूल नहीं है, तो आनेवाला रजकष जो पूर्व में आया था वल तो पडा है, अत्मी नहीं है, नया आनेवाला नहीं है, उसको रोका ऐसा कहने में आता है. कडो, समज में आता है ? वल तो रोकने का अर्थ किया.

अब यहाँ कहते हैं, 'संवर लखि सुभ अवलोकै.' उसमें चौथे पद में बडा पद पडा है. देजो ! संवर. भगवानआत्मा अपने स्वरूप में चित्त लगाया तो शुभाशुभ परिणाम से चित्त उटाया. चित्त लगाया तो अंतर में आत्मा में जो अतीन्द्रिय आनंद है, उसको संवर नाम सम्यग्दर्शन-ज्ञान द्वारा अवलोकन हुआ (कि), यल आत्मा अतीन्द्रिय आनंद है. अक बात. और उसके साथ संवर हुआ तो वर्तमान में अतीन्द्रिय आनंद का प्रत्यक्ष साक्षात्कार हुआ, उसका अवलोकन हुआ, शांति का वेदन हुआ, उसका नाम संवर कहते हैं. आडा..डा...!

झिर से, झिर से कहते हैं. थोडी थोडी सूक्ष्म बात है. अनंतकाल से भूल तत्त्व की बात सुनी नहीं, सुनी नहीं. आडा...! समज में आया ? भगवानआत्मा.. आत्मा यानी क्या ? पूर्ण शांति, पूर्ण आनंद. शांति शब्द (का अर्थ) चारित्र. गुण, समजे ? गुण त्रिकाल. आनंद, अनंत ज्ञान, अनंत दर्शन.. क्योंकि स्वभाव है ना ? स्वभाव में मर्यादा नहीं होती, मितता न हो, मित यानी मर्यादा न हो, बेडद ज्ञान, बेडद दर्शन, बेडद आनंद, बेडद शांति, बेडद वीर्य, बेडद प्रभुता. ऐसी अक-अक शक्ति में अनंत शक्ति-सामर्थ्य (है), ऐसी अनंत-अनंत शक्ति का पिंड अक द्रव्य-वस्तु (है). ऐसे द्रव्य में चित्त लगाया. समज में आया ? तो कहते हैं कि, आत्मा का

आनंद जो है उसका ज्ञान से अवलोकन हुआ और अेकाग्र हुआ है तो जैसा आनंद है ऐसा आनंद पर्याय में भी वर्तमान में प्रत्यक्ष साक्षात्कार-वेदन हुआ. आडा..डा..!

साक्षात्कार क्यों कडा है ? अवलोकने का अर्थ-जैसा दुःख का वेदन था वड वेदन करनेवाला तो साक्षात् वेदन करता था ना ? मिथ्यात्व में, राग-द्वेष में, विकार में दुःख वेदन करता था, वड दुःखी है. मिथ्यात्वभाव, राग-द्वेषभाव दुःख है तो वेदन करता था. तान नहीं था. समज में आया ? यडां जडां आत्मा में शुभाशुभ परिणाम से, पर उपर से लक्ष्य को उटाकर, अपने मूल शुद्ध स्वरूप पर चित्त दिया तो अंतर में जो आनंद है उस आनंद का अंश प्रगट वर्तमान हुआ, उसके द्वारा सारा आत्मा आनंदमय है ऐसा प्रतीति में लिया और वर्तमान अतीन्द्रिय आनंद का अवलोकन-साक्षात् प्रगट है उसका वेदन हुआ. आडा..डा...! समज में आया ?

मुमुक्षु :- अशुभथी ठीक पण शुभथी कथं रीते छूटवुं ?

उत्तर :- शुभ और अशुभ दोनों अेक है. छूटना क्या ? शुभ-अशुभ परदिशा, परलक्ष्य से उत्पन्न होता है. अपना लक्ष्य करने में दोनों परलक्ष्यवाला भाव उत्पन्न होता नहीं. शुभ-अशुभ दोनों भाव परलक्ष्य से उत्पन्न होते हैं, स्वलक्ष्य से नहीं. समज में आया ? अरे..! लगवान !

मुमुक्षु :- साक्षात्कार का अर्थ क्या ?

उत्तर :- साक्षात्कार का अर्थ प्रत्यक्ष. आनंद का प्रत्यक्ष वेदन हुआ. जो आनंदअंदर शक्ति में था, आत्मा में अतीन्द्रिय मडाआनंद शक्ति में था, अप्रगट था, वडां चित्त दिया तो आनंद का अंश प्रगट पर्याय में आया, उसका साक्षात्कार किया नाम प्रत्यक्ष वेदन किया. वेदन प्रत्यक्ष किया. वेदन कोई करता है और यडां आनंद प्रगट हुआ है, ऐसा नहीं. प्रगट आनंदमय सुधारस का स्वाद (आया). संवर में सुधारस का स्वाद (आया). वड तो अंदर की जोली लुई मर्म की बातें हैं. संवर चीज कोई ऐसी नहीं कि, जैसे डी संवर डो गया. समज में आया ?

... पुण्य-पाप के विकल्प का था. ऐसी वस्तु निर्विकल्प चैतन्य का वेदन हुआ-स्वाद आया. क्या (कडा) ? आत्मा के आनंद का स्वाद आया. इस स्वाद को यडां

प्रत्यक्ष कडने में आता है, उसको साक्षात्कार कडते हैं. समजे थोडा ? यड तो आत्मा की अलौकिक बात है. अनंतकाल में उस ओर का प्रयत्न, प्रयोग कैसे करना, वड विधि सुनी डी नहीं. आडा..डा..! सारा संसार विकार... उस विकार संसार से रुचि डटाकर प्रथम में, डां ! प्रथम. सारा संसार का अर्थ पुण्य-पापभाव तो सारा संसार विकार है.

भगवानआत्मा शांति और आनंद की शिला, आनंद की-भई की शिला (है). उसमें जिसने चित्त दिया (तो) पुण्य-पाप का आस्रव जो दुःभरुप था वड रुक गया, उत्पन्न नहीं हुआ. नया आवरण भी उस प्रकारका रुक गया. आत्मा में अतीन्द्रिय अनाकूल शांति का जो स्वभाव था उसमें चित्त लगाया का अर्थ अेकाग्र हुआ. अेकाग्र हुआ तो विकार में अेकाग्र था वड तो दुःभ था. विकार से डटाकर चित्त यडां लगाया तो आनंद की पर्याय प्रगट हुई. समज में आया ? उसका नाम सम्यग्दर्शन-ज्ञान-चारित्र कडते हैं. आडा..डा..! समज में आया ? ढाल लिजा है, देजो ना ! आठों कर्म (को ढाल से रोका है).

‘संवर लडि सुभ अवलोकै.’ अेक शब्ड में तो बहुत (भाव) भरा है. गागर में सागर भर दिया है. पडले के पंडित ने बहुत अच्छी बात की है. अमी बहुत गडभड डो गई. (ईनको) तो मालूम है ना. यड तो सर्वज्ञ त्रिलोकनाथ परमेश्वर वीतरागदेव साक्षात् केवलज्ञानी ने कडा हुआ तत्त्व है. समज में आया ? अनंत तीर्थंकर यले गये, वर्तमान भगवान बिराजते हैं. मडाविडेड क्षेत्र में परमात्मा ‘सीमंधर’ प्रभु आदि तीर्थंकर बिराजते हैं. समज में आया ? जिसके ज्ञान के अेक समय में अपनी पर्याय का पूर्ण अवलोकन में लोकालोक का अवलोकन डो गया. अपने अेक समय के पूर्ण अवलोकन में... यडां आगे कडेंगे. समजे ? इसमें आगे कडते हैं ना ? कहीं पर है. कैसे ध्यान रहे ? ‘..शिवमग कव्यो.’ कहीं पर अैसे शब्ड है. भोक्षदशा का वर्णन है. छडी ढाल का तेरडवां श्लोक है.

निजमाहिं लोक-अलोक गुण-परजाय प्रतिबिम्बित थये;  
रडि हैं अनंतानंत काल, यथा तथा शिव परिणये.

૧૩ વાં શ્લોક છે, હિન્દી મેં ૧૭૫ પન્ના છે. હૈ ? ભૈયા ! ૧૩ ગાથા મેં છે. છઠ્ઠી ઢાલ કા ૧૩વાં શ્લોક. 'નિજમાહિં લોક-અલોક ગુણ-પરજાય પ્રતિબિમ્બિત થયે;' સમજ મેં આયા ? આત્મા મેં લોક ઔર અલોક પ્રતિબિમ્બિત હો ગયે. અપની એક સમય કી પૂર્ણ પર્યાય જહાં પ્રગટ હુઈ (તો) ઉસમેં લોકાલોક પ્રત્યક્ષ હો ગયા. યહાં દેખતે હૈં (તો) સબ દેખતે હૈં. સમજ મેં આયા ?

નિજમાહિં લોક-અલોક ગુણ-પરજાય પ્રતિબિમ્બિત થયે;

રહિ હૈં અનંતાનંત કાલ, યથા તથા શિવ પરિણયે.

ધનિ ધન્ય હૈં જે જીવ, નરભવ પાય યહ કારજ ક્રિયા;

તિનહી અનાદિ ભ્રમણ પંચપ્રકાર તજિ વર સુખ લિયા. ૧૩.

આહા..હા...! જિસને મનુષ્યભવ પાકર એસા આત્માનુભવ કરકે કેવલજ્ઞાન પાયા ... સાદિ અનંત સિદ્ધ હો ગયા. ઉસકી દશા મેં લોકાલોક જ્ઞેય હોતે હૈં. લોકાલોક એસે જાનના નહીં પડતા. અપની પર્યાય મેં દેખતે હૈં તો લોકાલોક જાનને મેં આ જાતા છે. સમજ મેં આયા ? ભૈયા ! આહા..હા...! દ્વિમાગ મેં આ ગયા.

કહતે હૈં, દેખો ! અબ અપને ભાવાર્થ લેતે હૈં. 'સમ્યગ્દર્શનાદિ દ્વારા મિથ્યાત્વાદિ આસ્રવ રુકતે હૈં. શુભોપયોગ તથા અશુભોપયોગ દોનોં બંધ કે કારણ હૈં એસા સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ પહલે સે હી જાનતા છે. યદ્યપિ સાધક કો નિચલી ભૂમિકા મેં શુદ્ધતા કે સાથ અત્પ શુભાશુભભાવ હોતે હૈં...?' સ્વભાવ મેં જિતની એકાગ્રતા હુઈ ઉતના શુદ્ધ ઔર મોક્ષ કા માર્ગ, જિતના શુભાશુભ પરિણામ છે ઉતના બંધ કા માર્ગ જાનતે હૈં. ઉસકો મોક્ષ કા માર્ગ જાનતે નહીં. કર્મધારા ઔર જ્ઞાનધારા. યહાં સંવર ભેદજ્ઞાન છે ના ? જિતના ચિત્ત શુદ્ધ મેં લગાયા ઔર દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર કી શુદ્ધતા હુઈ વહ જ્ઞાનધારા, વહ મોક્ષધારા (હૈ). જિતના રાગાદિ રહા વહ કર્મધારા, બંધધારા. એક સમય મેં સાધક કો દો ધારા હોતી હૈં. સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :- સમય એક હી ?

ઉત્તર :- સમય એક હી હૈ ના ? આત્મા મેં શુદ્ધતા પ્રગટ હુઈ ઇતના નિર્મલ સંવર, નિર્જરા હૈ ઔર જિતના રાગ હૈ ઉતના બંધ કા કારણ હૈ. એક સમય મેં



દો હૈ ના ! દો ન હો તો પૂર્ણ મોક્ષ હો જાયે યા મિથ્યાદષ્ટિ હો જાયે. શુદ્ધતા ઔર અશુદ્ધતા એક સમય મેં દો હૈં. જિતના આત્મા મેં શુદ્ધ શ્રદ્ધા, જ્ઞાન, શાંતિ પ્રગટ કી ઇતની શુદ્ધતા (હૈ) ઔર જિતના અભી રાગ રહા, મુનિ કો પંચ મહાવ્રત આદિ કા વિકલ્પ હૈ વહ વિકલ્પ રાગ હૈ. વિકલ્પ, રાગ હૈ વહ અશુદ્ધ હૈ, બંધ કા કારણ હૈ. સાધક મેં કર્મધારા ઔર જ્ઞાનધારા એક સમય મેં દોનોં ચલતી હૈં. યહાં સાધક કી બાત ચલતી હૈ ના ? મોક્ષ મેં તો પૂર્ણ હો ગયા. મોક્ષ મેં તો (દો) હૈ નહીં, એક હી પૂર્ણાનંદ શુદ્ધ ધારા હો ગઈ. સમ્યગ્દષ્ટિ સે સાધક હૈ ના ?

સમ્યગ્દષ્ટિ, પાંચવે, છઠ્ઠે સબ કો દો ધારા રહતી હૈ. સમજ મેં આયા ? યદિ પૂર્ણ શુદ્ધ હો જાયે તો મોક્ષ હો જાયે ઔર પૂર્ણ અકેલી અશુદ્ધતા હો તો વહ તો મિથ્યાદષ્ટિ મેં હૈ. સમજ મેં આયા ? અકેલી અશુદ્ધતા, પુણ્ય-પાપ ઔર મિથ્યાભ્રાંતિ અકેલી અશુદ્ધતા (હૈ). વહ તો સંસાર મિથ્યાદષ્ટિ હૈ. અકેલી પૂર્ણ શુદ્ધતા મોક્ષ હૈ. જબ સાધકજીવ કો મોક્ષમાર્ગ હુઆ તો અપને ચૈતન્ય મેં જિતની એકાગ્રતા-ચિત્ત લગાયા ઇતની શુદ્ધતા હૈ ઔર બાકી રહા રાગ, ઇતની અશુદ્ધતા હૈ. વહ અશુદ્ધતા બંધ કા કારણ હૈ, શુદ્ધતા સંવર, નિર્જરા કા કારણ હૈ.

મુમુક્ષુ :- મિથ્યાત્વ મેં દૂસરી ધારાકા અંશ...

ઉત્તર :- મિથ્યાત્વ મેં તો એક હી અશુદ્ધ ધારા (હૈ). વહાં તો એક હી હૈ. મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન હૈ. અકેલી અશુદ્ધ ધારા હૈ.

મુમુક્ષુ :- ..

ઉત્તર :- મિથ્યાત્વ મેં કહાં હૈ, વહ તો અકેલા અજ્ઞાન હૈ. સમ્યગ્દર્શન મેં શુદ્ધધારા ઔર અશુદ્ધધારા દોનોં રહતી હૈં. મોક્ષ મેં અકેલી શુદ્ધતા (હૈ). મિથ્યાદષ્ટિ મેં ક્યા હૈ ? પુણ્ય-પાપ મેરા હૈ એસા માનતા હૈ ઉસમેં તો અકેલી મિથ્યાત્વ અશુદ્ધ ધારા હી હૈ. અકેલા મિથ્યાત્વભાવ પડા હૈ.

મુમુક્ષુ :- મંદ કષાય થાય તો...

ઉત્તર :- નહીં, નહીં. મંદ કષાય હો યા તીવ્ર કષાય હો, સબ કર્મચક્ર હૈ. સબ મિથ્યાત્વભાવ, અકેલા અશુદ્ધભાવ હૈ.

યહાં તો કહતે હૈં, ‘નિચલી ભૂમિકા મેં શુદ્ધતા કે સાથ અલ્પ શુભાશુભભાવ હોતે હૈં...’ યાની સાથ મેં હોતે હૈં, ઐસા કહના હૈ. ભગવાનઆત્મા અપના ચિત્ત જિતના અંતર શુદ્ધ મેં લગાયા, દષ્ટિ, જ્ઞાન, સ્થિરતા (હુઈ) ઇતની શુદ્ધતા (હૈ). જિતની રાગાદિ અસ્થિરતા બાકી હૈ ઇતની અશુદ્ધતા (હૈ). સમ્યગ્દષ્ટિ કો યા મુનિ કો ભી દો ધારા હૈ. જિતના રાગ હૈ ઇતના બંધ કા કારણ હૈ. જિતની સ્વભાવ કી એકાગ્રતા કા શુદ્ધતા હૈ વહ સંવર, નિર્જરા કા કારણ હૈ. સમજ મેં આયા ?

દોનોં બંધ કા કારણ હૈ. ‘ઇસલિયે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ સ્વદ્રવ્ય કે આલમ્બન દ્વારા...’ દેખો ! સ્વદ્રવ્ય કે (આલંબન દ્વારા યાની) જ્ઞાનધારા. ‘આલમ્બન દ્વારા જિતને અંશ મેં શુદ્ધતા કરતા હૈ ઉતને અંશ ઉસે સંવર હોતા હૈ...’ જિતને અંશ મેં આત્મદ્રવ્ય મેં ચિત્ત લગાયા, એકાકાર શુભાશુભ પરિણામ સે રહિત (હુઆ) ઇતના સંવર હૈ. ‘ઔર વહ ક્રમશઃ શુદ્ધતા મેં વૃદ્ધિ કરકે પૂર્ણ શુદ્ધતા (સંવર) પ્રાપ્ત કરતા હૈ. યહ સંવર ભાવના હૈ.’ યહ સંવર ભાવના હુઈ. અબ નિર્જરા (ભાવના). સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ નિર્જરા ભાવના ભાતે હૈં. મુનિ ભી નિર્જરા આદિ બારહ ભાવના કરતે હૈં.

મુમુક્ષુ :- સંવર પ્રાપ્ત કરતા હૈ ઔર બાદ મેં મોક્ષ હો જાતા હૈ...

ઉત્તર :- હાં તો બાદ મેં મોક્ષ હો ગયા ના. વહ સંવર યાની પૂર્ણ શુદ્ધતા. પૂર્ણ શુદ્ધતા, પૂર્ણ ચારિત્ર હો ગયા, ઐસે લેના. અપૂર્ણ નહીં રહા. વહાં ‘સંવર લહી સુખ અવલોકે.’ ઐસા હૈ ના ? ઉસકા અર્થ પૂર્ણ કર દિયા.

### ૮-નિર્જરા ભાવના

નિજ કાલ પાય વિધિ ઝરના, તાસોં નિજ કાજ ન સરના;  
તપ કરિ જો કર્મ બિપાવૈ, સોઇ શિવસુખ દરસાવૈ. ૧૧.

અન્વયાર્થ :- જે (નિજ કાલ) પોતપોતાની સ્થિતિ (પાય) પૂર્ણ થતાં (વિધિ) કર્મો (ઝરના) ખરી જાય છે (તાસોં) તેનાથી (નિજ કાજ) જીવનું ધર્મરૂપી કાર્ય (ન સરના)

સરતું નથી-થતું નથી, પણ (જો) જે [નિર્જરા] (તપ કરિ) આત્માના શુદ્ધ પ્રતપન દ્વારા (કર્મ) કર્મોનો (ખિપાવૈ) નાશ કરે છે [તે સવિપાક અથવા સકામ નિર્જરા છે] (સોઈ) તે (શિવસુખ) મોક્ષનું સુખ (દરસાવૈ) દેખાડે છે.

ભાવાર્થ :- પોતપોતાની સ્થિતિ પૂર્ણ થતાં કર્મોનું ખરી જવું તો દરેક સમયે અજ્ઞાનીને પણ થાય છે. તે કાંઈ શુદ્ધિનું કારણ થતું નથી. પરંતુ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર અને આત્માના શુદ્ધ પ્રતપન વડે જે કર્મો ખરી જાય છે. તે પ્રમાણે શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થતાં થતાં સંપૂર્ણ નિર્જરા થાય છે, ત્યારે જીવ શિવસુખ (સુખની પૂર્ણતારૂપ મોક્ષ) પામે છે. એમ જાણતો સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ સ્વદ્રવ્યના આલંબન વડે જે શુદ્ધિની વૃદ્ધિ કરે છે તે નિર્જરા ભાવના છે.

‘નિજ કાલ પાય વિધિ ઝરના, તાસોં નિજ કાજ ન સરના;’ (એક મુમુક્ષુ) બોલતે થે ના ? ‘નિજ કાર્ય ન સરના.’ એ..ઈ...! તેરાપંથ મેં આતા હૈ ના ? સ્થાનકવાસી મેં તેરાપંથી હૈ ના ? વહ કહતે હેં, મિથ્યાદષ્ટિ મેં કુછ ભી કરે તો ‘નિજ કાજ ન સરના’. યહાં ‘નિજ કાજ ન સરના’ (આયા હૈ).

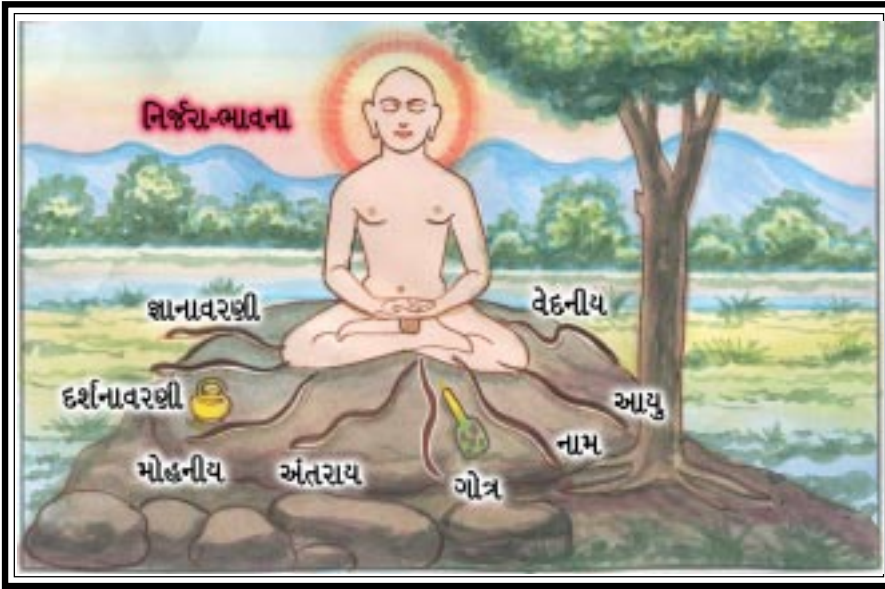
નિજ કાલ પાય વિધિ ઝરના, તાસોં નિજ કાજ ન સરના;

તપ કરિ જો કર્મ ખિપાવૈ, સોઈ શિવસુખ દરસાવૈ. ૧૧.

ઉસકા શબ્દાર્થ દેખો ! ‘નિજ કાલ પાય’ અપની-અપની કર્મ કી સ્થિતિ પાકર, જો ‘પૂર્ણ હોને પર કર્મ ખિર જાતે હેં ઉસસે જીવ કા ધર્મરૂપી કાર્ય નહીં હોતા;...’ ક્યા કહતે હેં ? ક્યા કહતે હેં ? જો કોઈ અપના પૂર્વ કર્મ બાંધા થા, ઉસ બંધે હુએ કા પાક આયા, વહ પાક આકર ખિર જાતા હૈ. સમજ મેં આયા ? સવિપાક. સવિપાક નિર્જરા કહતે હેં. ક્યા કહા ? પૂર્વ કા જો કર્મબંધ પડા હૈ, ઉદય આકર પાક આયા વહ ખિર જાતે હેં. દેખો ! ઉસમેં લિખા હૈ. દેખો ! પકકર ખિર જાતા હૈ ના ? ઐસા અંદર મેં લિખા હૈ. પૂર્વ કા કર્મ આયા વહ ખિર જાયે, વહ તો ઉસકા પાક આયા ઔર ખિર જાતા હૈ. ઉસમેં આત્મા કા કોઈ કાર્ય સિદ્ધ હોતા નહીં. ઉસમેં

અપના કુછ લાભ નહીં હૈ. ઉસમ્ અપના કાર્ય નહીં હોતા. ઉસમ્ કયા કાર્ય હો ? પૂર્વ કા કર્મ ઉદય મ્ આતા હૈ વહ ખિર જાતા હૈ. વહ તો પ્રત્યેક પ્રાણી કો હૈ. નિગોદ કો ભી હૈ. એકેન્દ્રિય સે લેકર મિથ્યાદષ્ટિ આદિ સબ કો પૂર્વ કા કર્મ આતા હૈ વહ ખિર જાતા હૈ, ઉસમ્ કયા ? આત્મા કા કાર્ય સિદ્ધ નહીં હોતા.

‘કિન્તુ (જો નિર્જરા) (તપ કરિ કર્મ ખિપાવે)...’ તપ કી વ્યાખ્યા-સ્વરૂપ કા આનંદ અવલંબન લેકર ઇચ્છા કી ઉત્પત્તિ ન હો ઉસકા નામ તપ (હૈ). યહાં તપ નામ ‘પ્રતપન ઇતિ તપઃ’ ભગવાનઆત્મા અપની શુદ્ધ દષ્ટિ લગાઈ હૈ, બાદ મ્ વિશેષ શુદ્ધતા મ્ એકાકાર હોના, અતીન્દ્રિય આનંદ કા પર્યાય મ્ ઓપ આના (શોભાયમાન દશા કા હોના), પ્રતપન ઇતિ, આત્મા ઉગ્ર નિર્મલ પર્યાય સે શોભિત હો ઉસકા નામ ભગવાન યથાર્થ તપ કહતે હૈં. નીચે આયેગા. દેખો ! સમજ મ્ આયા ?



ઇતિ તપ’  
એસા હૈ. હૈ  
ના ? ‘શુદ્ધ  
પ્ર તપન  
દ્વારા કર્મ  
ખિર જાતે  
હૈં..’ દેખો !  
અં દ ર  
લિખા હૈ.  
ભાવાર્થ મ્  
લિખા હૈ.  
‘આત્મા કે  
૨ । ૭ હ

પ્રતપન દ્વારા જો કર્મ ખિર જાતે હૈં..’ ભાવાર્થ મ્ લિખા હૈ. ચૌથી પંક્તિ. ઔર શબ્દાર્થ મ્ યહાં હૈ, દેખો ! ‘આત્મા કે શુદ્ધ પ્રતપન દ્વારા..’ અકેલા પ્રતપન નહીં, કાયકલેશ આદિ નહીં. શુદ્ધ પ્રતપન. ભગવાનઆત્મા અનાકૂલ આનંદ કી જો દષ્ટિ હુઈ હૈ ઉસમ્

उग्रता से लीन होकर, प्रयत्न-विशेषरूप से पुरुषार्थ की जागृति स्वभाव की ओर हुआ है, उसका नाम तपस्या कहने में आता है. समझ में आया ? बाहर के जो १२ प्रकार हैं वह तो शुभभाव हैं. वह तो अनंतवार किया, उसमें क्या है ? वह तो पूर्व का बंध पडा है वह कर्म भपते हैं.

दर्शन-ज्ञान-चारित्र के बाद तप लेते हैं ना ? पहले संवर में लिया कि, दर्शन-ज्ञान-चारित्र हुआ तो रोक. अब तप (लेते हैं). तप का अर्थ क्या ? जो शुद्धता है उसमें उग्रता (से) अंतर में शुद्धता बढी. जैसे सोने में-सुवर्ण में गेरु लगाकर,.. गेरु होता है ना ? गेरु, लाल गेरु, सोने पर गेरु लगता है तो सोना शोभता है, ओपता है, शोभता है, प्रदीप्त होता है, चकचकाट होता है. सोने पर गेरु लगाने से. जैसे भगवान्-आत्मा अपने शुद्ध (स्वरूप में) चित्त दिया था उसमें विशेष अकारितारूपी गेरु लगाया. विशेष शुद्धता में आनंद, अतीन्द्रिय आनंद का प्रतपन अंदर हुआ वह आत्मा की पर्याय में मडा उग्र शोभायमान दशा हुआ उसको तप कहते हैं. वह निर्जरा का कारण है. आडा..डा..!

चारित्र से भी तप की विशेष व्याख्या है कि नहीं ? चारित्र है स्वरूप में लीनता. दर्शन में प्रतीति, ज्ञान में स्वज्ञेय का भान, चारित्र में लीनता. तप में भी उसकी विशेष उग्रता का नाम तप है. समझ में आया ?

मुमुक्षु :- 'भडावीर' भगवान ने ऐसा तप किया था.

उत्तर :- ऐसा तप किया था. ७ मडिने ऐसा किया था, ऐसा नहीं. ऐसा तप भगवान ने अंदर किया था. अंदर में ध्यानाग्नि लगाई, ऐसी अग्नि प्रज्वलित (की), आनंद को प्रज्वलित करके अतीन्द्रिय आनंद का स्वाद में उग्र अनुभव करते थे उसका नाम तप है. तब ईश्वर की उत्पत्ति नहीं होती थी. अतीन्द्रिय आनंद के स्वाद के अनुभव में (ईश्वर नहीं होती थी). समझ में आया ? लोग कहते हैं कि, बाहर से आडार नहीं लिया, आडार नहीं जाया वह तप है. ऐसा तो अनंतवार किया, उसमें (क्या) आया ? वह तो बाहर की चीज है. परमाशु का आना और जाना वह तो उसके कारण से है. ईश्वर कदाचित् मंड हुआ हो तो वह पुष्ट है.

मुमुक्षु :- डजारों बार जाता है तो भी कुछ नहीं होता.

उत्तर :- धर्म अके क्षण में होता है. आया ना ? 'भुनिव्रत धार अनंतबार त्रिवक उपजायो.' पड़वे आया ना ? 'भुनिव्रत धार अनंतबार त्रिवक उपयाजो, पै आत्मज्ञान बिन लेश सुभ न पायो.' आत्मज्ञान, त्रिगुप्ति में अंदर रुक गया. मन से, वाणी से, देह से रुककर अंदर में स्थिर हो गया (उसमें) अके क्षण में जो शुद्धता प्रगट होती है (और) कर्म का नाश करते हैं. आडा..डा..! अभी आत्मा की कीमत नहीं इसलिये ये नहीं जाना, नहीं पीना वह तप, और उस तप से धर्म होगा (ऐसा मानते हैं).

मुमुक्षु :- आसान पडता है.

उत्तर :- आसान क्या ? राग आसान होता है.

यहां तो कहते हैं, 'आत्मा के शुद्ध प्रतपन द्वारा कर्मों का नाश करती है (वह अकाम अथवा सकाम निर्जरा है).' अविपाक निर्जरा. अपने पुरुषार्थ (से) अनुभव करके आनंद का अनुभव करके जो कर्म फिर जाते हैं, उसको अकाम निर्जरा न करके सकाम निर्जरा है. और सविपाक नहीं परंतु वह अविपाक है.

'यह मोक्ष का सुभ टिपलाती है.' देओ ! संवर में भी लिया. 'संवर लडि सुभ अवलोकें.' यहां 'शिवसुभ दरसावै.' (ऐसा कडा). निर्जरा करते.. करते.. करते.. करते आनंद की शुद्धता बढ जाये, अतीन्द्रिय आनंद करते.. करते पूर्ण आनंद हो जाये उसका नाम मोक्ष (है). आडा..डा..! निर्जरा में सुभ है, दुःख नहीं, आनंद है. उपवास करने से कष्ट टिपता है वह तो आर्तध्यान है.

अंतर में आत्मा के अतीन्द्रिय आनंद के स्वाद में जिसको मालूम नहीं कि ईच्छा उत्पन्न होता है कि नहीं, ऐसे आनंद में लीन, अतीन्द्रिय में लीन हो जाना उसका नाम तप है. आडा..डा..! समज में आया ? बाकी तो लंघन है. 'टोडरमलज्ज' में आया ना ? निर्जरा करते-करते शिवसुभ को टिपलाती है. वर्तमान में भी निर्जरा सुभ को दर्शाती है. निर्जरा में भी, जब संवर में सुभ का लान है तो निर्जरा में भी सुभ की विशेष वृद्धि का लान है. आडा..डा..! समज में आया ? जब संवर

में सुभ का साक्षात्कार होता है, तो निर्जरा में विशेष शांति का, आनंद का साक्षात्कार होता है, ऐसा कहते हैं. निर्जरा ऐसी नहीं है कि... लेकिन तुझे आनंद वृद्धि हुई कि नहीं ? अतीन्द्रिय आनंद की वृद्धि होना वह निर्जरा है. शुद्धउपयोग को निर्जरा कहा है. समझ में आया ?

(यहां) कहते हैं, मोक्ष का सुभ दर्शावे. (संवर में) अवलोकें, यहां अधिक द्विभाते हैं. संवर में जितना सुभ है उससे निर्जरा में विशेष आनंद है. उसका नाम निर्जरा कहते हैं. ऐसी भावना सम्यग्दृष्टि यथार्थपने भाते हैं. (श्रोता :- प्रमाज्ञ वयन गुरुदेव)



વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ સુદ ૧૪, રવિવાર  
તા. ૦૬-૩-૧૯૬૬, શ્લોક-૧૧, ૧૨, ૧૩. પ્રવચન નંબર-૪૪

‘દૌલતરામજી’ કૃત ‘છ ઢાળા’. પાંચમી ઢાળાની ૧૧મી ગાથા છે. આમાં નિર્જરાની ભાવના સમ્યગ્દષ્ટિ ભાવે છે. નિર્જરા કોને કહેવી ? અને એ નિર્જરાની યથાર્થતા કોને હોય ? જેને આત્મા... તપથી નિર્જરા કીધી છે ને ? તપ ક્યારે કહેવાય ? કે, પહેલો આત્મા જ રાગ ને શરીરથી ભિન્ન છે એવું પોતાના સ્વરૂપનું સમ્યગ્જ્ઞાન શુદ્ધ થયું હોય, એ એમાં ઠરવાનો પ્રયત્ન કરે એને તપ કહેવામાં આવે છે. વાસ્તવિક તપ એ છે. સમજાણું કાંઈ ?

તપવું-પ્રતપન થવું - શોભિત થવું. આ આત્મા... નિજ પદની સંભાળ જોણે પહેલી કરી છે... સમજાય છે કાંઈ ? મારું સ્વરૂપ વીતરાગ શુદ્ધ સ્વરૂપ છું, પુણ્ય-પાપના રાગ રહિત મારી ચીજ તદ્દન નિર્મળ, આનંદ છે એવું જ્યાં સમ્યગ્જ્ઞાન ને દર્શન પ્રથમ થયું છે એને આવી નિર્જરા હોય છે, એને તપ હોય છે. અહીં ‘તપ’ શબ્દ વાપર્યો છે ને એમણે ? ‘તપ કરિ જો કર્મ ખિપાવૈ,...’ એને સ્વભાવમાં પુરુષાર્થની ઉગ્રતા દ્વારા કર્મ ખપે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ ? કહે છે કે, કર્મ તો અનાદિથી ખપે છે. કઈ રીતે (ખપે છે) ? કે,

ભાવાર્થ :- ‘પોતપોતાની સ્થિતિ પૂર્ણ થતાં કર્મોનું ખરી જવું તો દરેક સમયે અજ્ઞાનીને પણ થાય છે.’ પૂર્વે જે કર્મ બંધાયેલા છે એના પાક કાળે, એનો પાકનો સમય આવે તે સમયે પાક થઈને ઉદય થઈને તો ખરી જાય. એ તો અનાદિથી એકેન્દ્રિય, બેઈન્દ્રિય, ત્રણઈન્દ્રિય, ચોઈન્દ્રિય, નિગોદ, અભવિ અને ભવિ બધાને. સમજાણું કાંઈ ? એ તો સવિપાક નિર્જરા કહેવામાં આવે છે. સવિપાક એટલે કર્મ પાક થઈને ખર્યું. એમાં કાંઈ આત્માને લાભ નથી. સમજાણું કાંઈ ?



‘તે કાંઈ શુદ્ધિનું કારણ થતું નથી. પરંતુ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર અને આત્માના શુદ્ધ પ્રતપન વડે...’ ચાર બોલ લીધા. પેલો ‘તપ’ શબ્દ છે ખરો ને ? પહેલો તો આત્મા એની દૃષ્ટિમાં, રુચિમાં આખો પૂર્ણાનંદ જેને પોસાણો હોય છે, પોષાય છે. પોષાય એટલે ? હવે આજ તો કાઠિયાવાડી ભાષા સાદી થઈ ગઈ. કાલ તો હિન્દી હતી ને ? જેને પુણ્ય-પાપનું પોષાણ નથી, શરીરાદિની ક્રિયાનું પણ જેને સ્વામીપણું નથી. એક સહજ સ્વરૂપ ચૈતન્ય પૂર્ણ આનંદનો કંદ આત્મા છે એનું જેને અંતર સ્વામીપણું, દૃષ્ટિપણું પ્રગટ્યું છે,... ભાઈ ! એને સમ્યગ્જ્ઞાની કહેવામાં આવે છે. આહા...હા...! એ સમ્યગ્જ્ઞાનીને ઉગ્ર પુરુષાર્થ સ્વભાવમાં હોય છે એને નિર્જરા કહેવામાં આવે છે.

શુદ્ધિની વૃદ્ધિ તેને નિર્જરા કહે છે અથવા શુદ્ધોપયોગને નિર્જરા કહે છે અથવા અશુદ્ધતાના નાશને નિર્જરા કહે છે અથવા અશુદ્ધતાનું નિમિત્ત ટળ્યું એટલે કર્મનું જેટલું ટળવું (થાય) એને દ્રવ્યનિર્જરા કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ? નિર્જરાના ઘણાં પ્રકાર પડ્યા. અહીં ભાવનિર્જરાની વાત છે. જેને ભરોસે ભગવાન આખો આત્મા આવ્યો છે. આહા...! સમજાય છે કાંઈ ? જેનો ભરોસો પુણ્ય ને પાપના ભાવમાંથી અને શરીરની ક્રિયામાંથી ઊડી ગયો છે. આત્મા જ્ઞાનાનંદ શુદ્ધ આનંદકંદ અનાકૂળ પ્રભુ છે એવો જેને અંતરમાં જ્ઞાન, ભાન થઈને ભરોસો, પ્રતીત ઉત્પન્ન થઈ છે એને સમ્યગ્દર્શન કહે છે. અને સમ્યગ્જ્ઞાન-એ આત્મા જેણે જાણ્યો કે, આ આત્મા પવિત્ર શુદ્ધ છે એવું જે જ્ઞાન. અને એની સાથે સ્વરૂપમાં સ્થિરતાનો અંશ જે રમણતા, રમણતા, લીનતા (થાય) એને ચારિત્ર કહે છે અને એ સહિતની શુદ્ધિની વૃદ્ધિ એને તપ કહે છે. ભારે વ્યાખ્યા ! સમજાય છે કાંઈ ?

અહીં ‘તપ’ શબ્દ છે ને ? ‘નિજ કાલ પાય વિધિ ઝરના, તાસોં નિજ કાજ ન સરના;...’ સમજાણું ? તે શબ્દ તેરાપંથીમાં પણ આવે છે, (એક મુમુક્ષુ) વારંવાર કહે છે. ‘નિજ કાજ ન સરના;...’ એના એ ઠેકાણે કહે છે કે, મિથ્યાદૃષ્ટિની ક્રિયા અનંત વાર નવમી ઐવેયક ગયો. દયા, દાન આદિ (કર્યા) છતાં કાંઈ કાર્ય સર્ચું નહિ. વળી ફરીવાર એમ કહે કે, જેટલી દયા આદિના ભાવ, પરને નમાડવાના આદિના. જે નિર્દોષ હોય તે ભગવાનની આજ્ઞામાં, એમ ઈ કહે છે. બેનો અનાદિનો વિરોધ

છે. એના ને એના વચનમાં વિરોધ છે એમ (એક મુમુક્ષુ) કાઢતા હતા. ન્યાં ગામમાં બહુ તેરાપંથી છે ખરા ને. આ 'નિજ કાજ ન સરના;...' ઈ શબ્દ એનામાં પડ્યો છે.

અનંત વાર નવમી ઐવેયક ગયો. દયા, દાન, શુભભાવ, કરુણા, કોમળતા ઘણી કરી પણ એ શુભભાવ (હતા), એમાં કાંઈ નિજ કાજ સર્વું નહિ. સમજાણું કાંઈ ? એ તો અકામ નિર્જરા અથવા સવિપાક નિર્જરા પાક દઈને ખર્યું એનું નામ એ સવિપાક કે અકામ છે. સકામ અને અવિપાક નિર્જરા એને થઈ નથી. સમજાણું કાંઈ ? અવિપાક ને સવિપાક, એ કાંઈ જૈનમાં પડ્યા એનેય ખબર ન મળે. જે વીતરાગના મૂળ એકડા (છે એની ખબર ન મળે).

આત્મા અંતરના આત્માના ભાન વિના શુભભાવ આદિના પરિણામથી સહેજે પૂર્વના કર્મનો ઉદય આવીને ખરી જાય અથવા શુભભાવમાં કોઈ પાપના રજકણો ખરે એ કાંઈ સારી નિર્જરા નથી. એ વસ્તુસ્થિતિ નથી એ તો અનંતવાર એવું બની ગયું છે, જેને સવિપાક નિર્જરા અથવા અકામ નિર્જરા કહે છે. અહીંયાં તો ધર્મીને જે નિર્જરા થાય, આત્મા જ્ઞાનાનંદ શુદ્ધનું ભાન થઈ અને શુદ્ધિની વૃદ્ધિ વધે, અશુદ્ધતા ઘટે, કર્મ ટળે અને ભવ ઘટે એવી દશાને નિર્જરા કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ?

કહે છે કે, 'સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર અને આત્માના શુદ્ધ પ્રતપન વડે...' પ્રતપન-તપવું. ઉગ્ર પુરુષાર્થથી અંતર આનંદના ઘોલનમાં, અતીન્દ્રિય આનંદના ઘોલનમાં એકલો આનંદ જ્યાં તરવરે... સમજાણું કાંઈ ? જ્યાં અતીન્દ્રિય આનંદની લહેજતનો સ્વાદ ઉગ્ર આવે એને ભગવાન શુદ્ધિની વૃદ્ધિ અથવા શુદ્ધોપયોગ અથવા નિર્જરા કહે છે. કહો, ભાઈ !

મુમુક્ષુ :- સમ્યગ્દષ્ટિને નિર્જરા હોય છે.

ઉત્તર :- એને જ હોય છે. એ વાત તો કહેવાય છે આ. ક્યાં રહે છે ? ભાનમાં કહે છે. આજ પાછા સવારમાં પોકાર કરતા આવતા નહોતા ? મારા પાપનો ઉદય હશે કે આ રોગ આવ્યો ? લ્યો ! એ માંડી પાધરી. માન્યું છે ને કે, મને આવ્યું. થયું શરીરમાં ને (માને કે) મને આવ્યું. આ કહેવું કોને ?

મુમુક્ષુ :- શરીર કેનું ?

ઉત્તર :- શરીર જડનું.

મુમુક્ષુ :- અત્યારે ?

ઉત્તર :- અત્યારે. અત્યારે (નહિ) તો કોનું છે આ આત્માનું છે આ ? આ તો માટી છે. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- ઇ ભાઈનું નહિ ?

ઉત્તર :- એમનો આત્મા છે. એને આ ભાષા કહેવાય છે. શરીર પણ કે દિ' એનું હતું ? અને આત્માનું નામ કે દિ' હતું ? આહા..હા..!

મુમુક્ષુ :- આ મારું છેએમ કહું છું એટલે દુઃખ થાય છે.

ઉત્તર :- કહું છું એટલે નહિ, માને છે માટે. ઇ માની રહ્યો છે. ઓલો કાઠિ એક હતો ને ? સાંભળ્યું હતું ? એ કાઠિને જમણે પગે ગૂમડું થયેલું. ગૂમડું. કાઠિ હતો. ફોડા.. ફોડા.. ગૂમડું. પછી પેલો વાળંદ વારંવાર પાટો બાંધે. વાળંદ, વાળંદ. વાળંદ હોય ને ? નાઈ. પાટો બાંધે વળી છોડે, પાછો બાંધે. પણ ઉં.ઉં.. કરે, ઉં.ઉં.. કરે. કરતાં... કરતાં... કરતાં... કરતાં... કરતાં... મહિનો, બે મહિને મટી ગયું. મટી ગયું ને પછી સરખું થઈ ગયું તો પણ થોડો પાટો બાંધી રાખે. પછી તો પાટો જ્યાં છોડે ત્યાં ઉં.હું.. કરે. મટી ગયેલું તો પણ. પછી એકવાર પાટો છોડીને વાળંદે આ પગે બાંધી દીધો. ઇ પાટો જ્યાં છોડે ત્યાં ઉં.ઉં.. કરે. પણ શું છે ? ક્યાં બાંધ્યો છે આ ?

મુમુક્ષુ :- ઉં.ઉં.. કરવાની ટેવ પડી ગઈ છે ?

ઉત્તર :- ટેવ પડી ગઈ છે એને. ભાઈ ! ઇ ઉં.ઉં.. કરવા માંડ્યો. મટી ગયું, વાળંદને ખબર કે, આ મટી ગયું છે હવે, કાંઈ છે નહિ આને, છતાં એ પાટો બાંધે ત્યારે ઉં.ઉં.. કરે. પછી એ પાટો છોડીને આ પગે બાંધ્યો. સાજે પગે બાંધ્યો. ન્યાં જ્યાં છોડે તો ઉં.ઉં.. (કરે). પણ ક્યા પગે છે આ ? આ ગૂમડું તો અહીં રહ્યું, મટી ગયું છે ને અહીં ક્યાં રાડ પાડે છે તું ? હે...! કોણે બાંધ્યો ? પણ બાંધ્યો ગમે તેણે. પણ વાંક કાઢે એનો, કોણે બાંધ્યો ઇ ? પણ બાંધ્યો. તને અક્કલ નથી આ ગૂમડું અહીં છે ને તું રાડ પાડે છે અહીંથી ? એમ શરીરમાં ગૂમડું ને રાડ પાડે

આત્મા, એમ અહીં કહે છે. સમજાણું કાંઈ ? માને છે ને ! જડની દશા જડમાં વર્તે છે. એ આત્માને અડી પણ નથી ને આત્મામાં વર્તતી પણ નથી.

મુમુક્ષુ :- શરીરથી હું જુદો છું એમ ભાસ્યું જ નથી.

ઉત્તર :- ભાસ્યું નથી એ તો ઠીક પણ એમ છે. ન ભાસે તો પણ શરીરની અવસ્થા ચૈતન્યમાં આવી જ નથી. ન માને તો પણ શરીરની અવસ્થા આત્મામાં આવી જ નથી. આવી જ નથી ને માને કે, મને આ થઈ છે એ તો મૂઢની રાડ્યું પોકાર છે. ભાઈ ! આજ સવારમાં પોકાર કરીને આવ્યા પાછા, એ..ઈ..! મારો પાપનો ઉદય ? લ્યો ! ઠીક. આ બધાને પુણ્યના ઉદય છે.

અહીં કહે છે, આવી જોણે શરીરની દશા એ મારી માની છે એને તો મિથ્યાદષ્ટિપણામાં જરીએ આત્માનો લાભ નથી. શરીર તો નહિ પણ પુણ્ય ને પાપના ભાવ થાય એ પણ વિકાર છે, એ હું નહિ. સમજાણું કાંઈ ? કેમકે ભગવાન એને આસ્રવ કહે છે. જેમ શરીર અજીવ છે, કર્મ અજીવ છે, વાણી અજીવ છે, એમ પુણ્ય ને પાપના ભાવ આસ્રવ છે. તો આત્મા આસ્રવ અને અજીવ નથી. આત્મા આસ્રવ અને અજીવ નથી. ત્યારે છે શું ? એ આનંદ અને ચૈતન્યની મૂર્તિ તે આત્મા છે. આહા..! સમજાણું કાંઈ ? એવા ચૈતન્ય ને આનંદ... અહીં તો જ્ઞાન અને આનંદ બે વસ્તુ વધારે લેવી છે. સમજાણું કાંઈ ?

જ્ઞાન અને આનંદ એ આત્માનું સ્વરૂપ (છે) એવું જ્યાં અંતરમાં પોતાપણાનો અંતર ભરોસો ભાવ (થયો કે) ભગવાનઆત્મા હું છું, એમ આવ્યું છે એને સમ્યગ્જ્ઞાન કહેવાય છે. એની પ્રતીતિને સમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે. પછી એમાં સ્થિરતા થાય તેને ચારિત્ર કહેવાય છે અને પછી ઉગ્ર પુરુષાર્થ દ્વારા આનંદની ઉજળાઈ વિશેષ વધે એને તપ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ? બહુ વ્યાખ્યા ફેર. આ તો વરસીતપ કરે ત્યાં (માને કે) અપવાસ થઈ ગયા.

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- ના. ધૂળમાંય નથી, ન્યાં અપવાસ ક્યાં હતો ન્યાં ? આત્મામાં અંદરમાં શુદ્ધતા પ્રગટે એ તપસ્યા છે. એવી તો લાંઘણું અનંત વાર કરી. ઈ તો કીધું ને

માથે ? 'નિજ કાજ ન સરના;'. અનંત વાર એવા માસખમણ શું બાર બાર મહિનાના અપવાસ કર્યા. નવમી ઐવેયક ગયો ત્યારે. પહેલું છે, જુઓ ! 'નિજ કાલ પાય વિધિ ઝરના, તાસોં નિજ કાજ ન સરના;' છે ભાઈ ? એ બધા ભાઈ ન્યાં સાંભળવામાં ઈ હતા ન્યાં. તમે બધાં એક હારના હતા કે નહિ ત્યાં ? કે, હા. અપવાસ કરે એને નિર્જરા છે. શેનો અપવાસ પણ ? રોટલા ન આવ્યા એમાં આત્માને અપવાસ ક્યાંથી થઈ ગયો ? એ રોટલો તો જડ છે. અને કદાચિત એમાં રાગની મંદતા શુભ કરી હોય તો એ પુણ્ય છે. ધર્મ ક્યાંથી ન્યાં આવ્યો ?

ધર્મ તો પુણ્ય ને પાપના રાગ રહિત દેહની ક્રિયાના લક્ષ વિના એકલા ચૈતન્યના પૂર્ણ સ્વભાવના લક્ષે દષ્ટિ, જ્ઞાન ને સ્થિરતા થાય એને ધર્મ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ? લક્ષ એટલે ધ્યેયે. આહા..હા..! એને કર્મની નિર્જરા થાય અથવા અશુદ્ધતા ટળે અને શુદ્ધતા વધે તેને સાચી નિર્જરા કહેવામાં આવે છે.

મુમુક્ષુ :- ભગવાને આ કર્યું હતું.

ઉત્તર :- ઈ આ કર્યું હતું, ભગવાને ઈ કર્યું નહોતું.

મુમુક્ષુ :- માસખમણ ક્યાં હતા...

ઉત્તર :- માસખમણની વ્યાખ્યા જ ખોટી છે. એમણે આ કર્યું હતું. પછી એટલા મહિના સુધી એને આહાર આવવાનો જોગ નહોતો. લોકોએ ઈ દેખ્યું, અંતરમાં આ દેખ્યું. અંતરમાં અતીન્દ્રિય આનંદના અંતર મશગુલ થતાં છ છ મહિના સુધી આહાર લેવાની ઈચ્છા જ ન આવી એનું નામ અતીન્દ્રિય આનંદની વૃદ્ધિ, એનું નામ તપ છે. એવો ભગવાને તપ કર્યો હતો.

મુમુક્ષુ :- ..

ઉત્તર :- ઈ એમ માનતા હતા ને જાણતા હતા. અજ્ઞાની પેલા રોટલા ન ખાધા એમ માને છે. સમજાણું કાંઈ ? બેને જોવાની દષ્ટિ ફેર છે.

'તે અવિપાક...' દેખો ! ભગવાનઆત્મા.. અંતર જ્યાં શુદ્ધતા ભરી છે તેમાં દષ્ટિ ન પડે તો શુદ્ધતાની વૃદ્ધિ થાય શી રીતે ? સમજાણું કાંઈ ? પુણ્ય-પાપના ભાવમાં શુદ્ધતા પડી છે ? આહાર-પાણી જવા-આવવામાં શુદ્ધતા પડી છે ? શુદ્ધતા તો અંદર

પડી છે. ભગવાન ચૈતન્યમૂર્તિ નિર્વિકલ્પ વીતરાગ સ્વરૂપથી ભરેલો (છે) એમાં દષ્ટિ પડતાં, એનું જ્ઞાન થતાં, એમાં ઉગ્રતાના પુરુષાર્થ દ્વારા અશુદ્ધતા ટળે અને કર્મની નિર્જરા શુદ્ધોપયોગથી થાય એમ કહેવામાં આવે છે. આહા..હા..!

બહુ ફેરફાર થઈ ગયો છે ને. આ બાર મહિનામાં એક વરસીતપ કર્યો, જાવ. થઈ ગયો (ધર્મ). પાંચ હજાર, દસ હજાર (ખર્ચી નાખે). ગૃહસ્થ માણસ હોય તો એક વરસીતપે લાખ ખર્ચી નાખે. થઈ ગયા ધર્મના ઉજવણા ! ધૂળમાંય નથી ધર્મ, સાંભળને હવે. તારા લાખ શું કરોડ ખર્ચી નાખને. રાગ મંદ હોય તો કદાચિત્ શુભભાવ પુણ્ય બાંધે. સમજાય છે ? ધર્મ-બર્મ નહિ, નિર્જરા-નિર્જરા નહિ.

અહીં એ કહે છે, પોતાના આત્માના પ્રતપન વડે કર્મોનું અથવા અશુદ્ધતાનું ખરી જવું એ અવિપાક અથવા સકામ નિર્જરા કહેવામાં આવે છે. સમજાય છે કાંઈ ? 'તે પ્રમાણે શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થતાં થતાં સંપૂર્ણ નિર્જરા થાય છે,...' બધું આખું ખરી જાય છે, એમ. 'ત્યારે જીવ શિવસુખ (સુખની પૂર્ણતારૂપ મોક્ષ) પામે છે.' પાઠમાં એમ છે ને ? 'સોઈ શિવસુખ દરસાવે'. એ તો નિર્જરામાં પણ આનંદ, સુખ દર્શાવે છે. નિર્જરામાં પણ આત્માના અનિન્દ્રિય આત્માના આનંદનું દર્શન થાય છે અને પૂર્ણ થતાં મોક્ષ થઈ જાય છે, એમ કહેવું છે. નિર્જરામાં પણ આત્માના અતીન્દ્રિય આનંદનું અવલોકન પ્રત્યક્ષ વિશેષ થાય ત્યારે તેને નિર્જરા કહેવાય. આહા..હા..! શિવસુખ દર્શાવે એટલે ત્યાં મોક્ષના સુખનો અંશ દેખાય છે. નિર્જરામાં આત્માનું અતીન્દ્રિય આનંદનું, સ્વાદનું વેદન (આવે છે). આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદમય છે એના સ્વાદનું વેદન (થાય છે) એને ભગવાન નિર્જરા કહે છે. આહા..હા..!

મુમુક્ષુ :- આ તો આસ્રવને નિર્જરા કહે.

ઉત્તર :- આસ્રવને નિર્જરા માને (છે) મિથ્યાત્વને પોશે છે અને માને છે કે, અમે ધર્મ કરીએ છીએ. ક્યાં વસ્તુની ખબર છે ? સમજાણું કાંઈ ? આ બાજુ થોડી જગ્યા છે. થોડા આમ નજીક આવજો. બહાર થોડા બેઠા છે. છોકરાઓ બહાર છે ઈ અંદરમાં આવી જાવ. શું કહ્યું?

જ્યારે આત્મામાં નિર્જરા નામ શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થાય ત્યારે આનંદની વૃદ્ધિનો દેખાવ અંદરમાં વિશેષ થાય. આહા..હા..! અતીન્દ્રિય આનંદ (વિશેષ આવે) એને ભગવાન

તપસ્યા કહે છે. બાકી તો બધાને લાંઘણ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- તો પછી વરસીતપ કરવાનો હેતુ શો ?

ઉત્તર :- એ તો આ બધાં અજ્ઞાનમાં, જગતમાં માન મળે ને કાંઈક ધર્મ થાશે એમ માન્યતા, માન્યતા. હતો કે દિ' ધર્મ ન્યાં ? દુનિયામાં લોકો વખાણે. ઘરે બૈરાં હોય, કાંઈક ઓલું હોય, વિધવા હોય, પૈસા હોય ઘરે. મલાવો થાય, પચાસ હજાર ખર્ચે, ધણીની ઉંમર મોટી થઈ હોય, પોતે નાની હોય ને એમાં અપવાસ કરે તો વળી મલાવા કરે, પાંચ હજાર ખર્ચીને દસ હજાર (ખર્ચીને) મલાવા લહેર કરે. સમજાણું ?

મુમુક્ષુ :- રૂઢિ પ્રમાણે ઉપદેશ....

ઉત્તર :- એ તો અનાદિનો રૂઢિનો ઉપદેશ છે, સત્ય નહિ.

આત્માના અંતરના સન્મુખના ભાન વિના જેટલી ક્રિયાકાંડના રાગ મંદ થાય એમાં આત્માને કાંઈ લાભ નથી. ભવકષ્ટ નહિ. પુણ્ય બાંધે, પુણ્યભાવ હોય, બાંધે, બંધન પામે. એમાંથી સ્વર્ગાદિમાં (જાય). આ તો અત્યારે એવા પુણ્ય ક્યાં કરે છે, આ તો માન ને સન્માન ને ગમે ને મરી જાય છે. બહુ પુણ્ય હોય તો સ્વર્ગમાં જાય, ન્યાંથી મરીને ઢોર થાય, ઢોર થઈને નરકમાં જાય. એમાં બીજું કાંઈ છે નહિ. સમજાણું કાંઈ ? આકરી વાત છે, ભાઈ !

અનંતકાળ.. અહીં કીધું ને ? 'નિજ કાલ પાય વિધિ ઝરના....' એ તો 'નિજ કાજ ન સરના;...' એ તો એને પાકે કાળે ખરી ગયું એમાં કાંઈ આત્માનો લાભ નથી. 'તપ કરિ જો કર્મ ખિપાવૈ, સોઈ શિવસુખ દરસાવૈ.' લ્યો ! 'એમ જાણતો સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ સ્વદ્રવ્યના આલંબન વડે...' સ્વદ્રવ્યનું આલંબન અંતર લઈ, અંતર્મુખ થઈ અને 'શુદ્ધિની વૃદ્ધિ કરે છે તે નિર્જરા ભાવના છે.' એને શુદ્ધિ વધે છે. નિર્જરાની ભાવના કરતા, શુદ્ધ સ્વભાવની એકાગ્રતા કરતાં શુદ્ધતા વધે એને નિર્જરા કહે છે. એ નવમી (ભાવના) કીધી.

## ૧૦-લોક ભાવના

કિનહૂ ન કરૌ ન ધરૌ કો, ષટ્દ્રવ્યમયી ન હૃરૌ કો;  
સો લોકમાંહિ બિનસમતા, દુખ સહૈ જીવ નિત ભ્રમતા. ૧૨.

અન્વયાર્થ :- આ લોકને (કિનહૂ) કોઈએ (ન કરૌ) બનાવ્યો નથી, (કો) કોઈએ (ન ધરૌ) ટકાવી રાખ્યો નથી, (કો) કોઈ (ન હૃરૌ) નાશ કરી શકતા નથી; [અને આ લોક] (ષટ્દ્રવ્યમયી) છ દ્રવ્યસ્વરૂપ છે-છ દ્રવ્યોથી ભરેલો છે. (સો) એવા (લોકમાંહિ) લોકમાં (બિન સમતા) વીતરાગી સમતા વિના (નિત) હંમેશાં (ભ્રમતા) ભટકતો થકો (જીવ) જીવ (દુખ સહૈ) દુઃખ સહન કરે છે.

ભાવાર્થ :- બ્રહ્મા વગેરે કોઈએ આ લોકને બનાવ્યો નથી, વિષ્ણુ અગર તો શેષનાગ વગેરે કોઈએ ટકાવી રાખ્યો નથી, તથા મહાદેવ વગેરે કોઈથી પણ નષ્ટ કરી શકાતો નથી; પણ આ છ દ્રવ્યમય લોક છે તે પોતાથી જ અનાદિ-અનંત છે. છએ દ્રવ્યો નિત્ય સ્વ-સ્વરૂપે ટકીને નિરંતર પોતાના નવા નવા પર્યાયો (અવસ્થા)થી ઉત્પાદ-વ્યયરૂપે પરિણમન કર્યા કરે છે. એક દ્રવ્યમાં બીજા દ્રવ્યનો અધિકાર નથી. આ છ દ્રવ્યસ્વરૂપ લોક તે મારું સ્વરૂપ નથી, તે મારાથી ત્રિકાળ ભિન્ન છે, હું તેનાથી ભિન્ન છું, મારો શાશ્વત ચૈતન્યલોક તે જ મારું સ્વરૂપ છે. એમ ધર્મી જીવ વિચારે છે અને સ્વસન્મુખતા દ્વારા વિષમતા મટાડી સામ્યભાવ-વીતરાગતા વધારવાનો અભ્યાસ કરે છે તે લોક ભાવના છે.

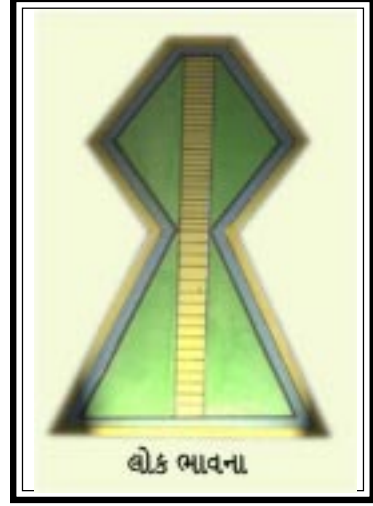
દસમી લોક ભાવના. સમ્યગ્દષ્ટિ જગતના તત્ત્વોનો વિચાર કરીને લોક ભાવના ભાવે છે.

કિનહૂ ન કરૌ ન ધરૌ કો, ષટ્દ્રવ્યમયી ન હૃરૌ કો;  
સો લોકમાંહિ બિનસમતા, દુખ સહૈ જીવ નિત ભ્રમતા. ૧૨.

જુઓ ! અહીં (આ) શબ્દ (ઉપર) વધારે (વજન છે). 'બિન સમતા' નામ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાનને સમતા કહેવામાં આવે છે.



આ લોક ચૌદ બ્રહ્માંડ છે. ચૌદ બ્રહ્માંડ ઊભા પુરુષને આકારે સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ભગવાન તીર્થંકરે જોયો છે. લોક - આમ (કમર ઉપર) હાથ રાખીને માણસ ઉભો હોય, એનો ઘેરાવો આવે એવો લોકનો દેખાવ છે. ચૌદ રાજુ-બ્રહ્માંડનો. ઊર્ધ્વમાં મોક્ષ અને સ્વર્ગ છે, મધ્યમાં મનુષ્ય ને ઢોર છે, અધોમાં નારકી (છે). એવો લોક 'કોઈએ બનાવ્યો નથી.' એ બનાવ્યો નથી. કોઈ એનો કર્તા નથી, અનાદિ એ વસ્તુ છે. સમજાય છે કાંઈ ? સર્વજ્ઞના જ્ઞાનમાં (આમ આવ્યું છે). અનાદિથી અનંત સર્વજ્ઞો થતાં આવ્યા છે. એ વિજ્ઞાનીએ છ દ્રવ્ય એમ ને એમ અનાદિ લોક જોયો છે. એમ ને એમ લોક છે. કોઈએ બનાવ્યો નથી. એનો કોઈ કર્તા નથી. બ્રહ્મા એનો કર્તા કોઈ હોય (એમ નથી). શું હશે ? ભાઈ ! (કોઈ) કર્તા નથી.



'કોઈએ ટકાવી રાખ્યો નથી,...' કહે છે ને નાગ ને શું શેષનાગ ટકાવે છે, વિષ્ણુ ટકાવે છે, બધી ગપ વાત છે, ખોટી છે. અનાદિઅનંત છ દ્રવ્યોનો લોક એમ ને એમ અનાદિ ભરેલો છે. અનાદિથી છ દ્રવ્યો છે. અનંત આત્મા, અનંત પરમાણુઓ અનાદિથી એમ છે. એનો આકાર ચૌદ બ્રહ્માંડમાં પુરુષ પ્રમાણે છે, એને કોઈએ કરેલો નથી. ઈશ્વર-બિશ્વર કોઈ કર્તા નથી, વિષ્ણુ એને ટકાવી રાખનાર નથી. સમજાય છે ?

'કોઈ નાશ કરી શકતા નથી;...' કહે છે ને મહાદેવ નાશ કરે. કોઈ નાશ કરતું નથી, એમ ને એમ અનાદિ છે. લ્યો ! 'ષ્ટદ્રવ્યમયી છ દ્રવ્ય સ્વરૂપ છે - છ દ્રવ્યોથી ભરેલો છે.' જગતની અંદર છ દ્રવ્ય છે. આત્માના જ્ઞાનની એક સમયની પર્યાયમાં છ દ્રવ્યને શ્રદ્ધવાની, જાણવાની તાકાત છે. સમજાણું કાંઈ ? આ આત્મા એના અનંત ગુણો, એનો એક જ્ઞાન ગુણ, એની એક સમયની એક પર્યાય, એમાં ષ્ટ દ્રવ્ય છે એમ જાણવાની એક સમયની તાકાત છે. ષ્ટદ્રવ્યને જાણે ને માને ત્યારે એણે એક સમયની પર્યાયની પૂર્ણતા છે એમ માન્યું. આખું દ્રવ્ય તો હજી એકકોર રહી ગયું. સમજાણું કાંઈ ? એક સમયની પર્યાયની તાકાત એટલી છે કે, છ દ્રવ્ય એમ ને એમ

છે. છ દ્રવ્ય અનાદિ અનંત કોઈએ કર્યા નથી, કોઈએ ટકાવ્યા નથી, કોઈથી તેનો અભાવ-વ્યય થતો નથી. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- આવું હોવા છતાં...

ઉત્તર :- છતાં ભાન ન મળે. ઇ કહે છે ને, હમણાં કહે છે. 'બિન સમતા'. સમ્યગ્જ્ઞાન વિના. 'બિન સમતા' શબ્દ પડ્યો છે એમાં દેખો ! એટલે વીતરાગી સમતા વિના, વીતરાગી એટલે અંતર દષ્ટિ - ચૈતન્ય હું જ્ઞાતા-દષ્ટા છું. જ્ઞાતા-દષ્ટાના ભાન વિના એણે ચોરાશીના અવતાર અનંત વાર કર્યા. સમજાણું કાંઈ ? ઓહો..હો...!

'ષ્ટદ્રવ્યમયી એવા લોકમાં વીતરાગી સમતા વિના...' એ સમતાનો અર્થ જ છે - વીતરાગ દષ્ટિ. આખો આત્મા શુદ્ધ પરમાનંદ, એ ષ્ટદ્રવ્યને ને પોતાને જાણવા-દેખવાના જ સ્વભાવવાળો છે. કોઈનો - પરનો કરવાવાળો નહિ અને પોતાના રાગનો પણ કરવાવાળો નહિ. એનું એનું સ્વરૂપ છે. બીજા આત્મા સિવાય જે છ છે, અનંત આત્માઓ અને બધું, એનો પણ કર્તા નહિ ને આત્મામાં થતો રાગ, એનો પણ કર્તા નહિ. એવી કર્તા વિનાની જે જ્ઞાતાની સમતા, એવા જ્ઞાતા-દષ્ટાના ભાન વિના ચોરાશી લાખના અવતારમાં અનંત વાર કોઈ સ્થાન જન્મ ને મરણ વિના બાકી રહ્યું નથી. ચોરાશીના અવતારમાં એક એક સ્થાનમાં અનંત વાર અવતર્યો. સમજાણું કાંઈ ? સમજાણું ? ભાઈ ! આ પહેલું આવું નથી, આવું તો પૂર્વ માણસપણામાં અનંત વાર થઈ ગયું છે.

મુમુક્ષુ :- અજ્ઞાનતામાં સમજાતું નથી ને !

ઉત્તર :- સમજવું છે કે નહિ ? ઇ અજ્ઞાનતા ટાળવા માટે આ કહેવાય છે કે રાખવા માટે કહેવાય છે ? સમજાણું કાંઈ ? આહા..! એ નરકની વેદના, એ નરકની વેદના અહીં પાપ કરીને નરકમાં ગયા એની વેદના એ અનુભવ એનો ભગવાન જાણે. એ વેદનામાં આત્માનું ભાન કરી શકે છે. આહા..હા...! સમજાય છે ? એમાં અંદરમાં પડ્યો ને વેદના એટલી... બધા બાંધેલા ને માર... માર... માથે ટીપાય. ઓ..હો...! આ જ સ્થિતિ હશે આમ ને આમ આ શું ? એમાં અંતરથી સ્મૃતિ આવી જાય છે. અહો ! અમને જ્ઞાનીઓએ કહ્યું હતું કે, તમે તો આત્મા છો ને શુદ્ધ ચિદાનંદ જ્ઞાતા છો. એમ અંદર સ્મૃતિ આવતા (ગુલાંટ મારે છે). એટલી પીડા તે અત્યારે

જે માણસ જોવે તો સાંખી શકે નહિ એટલી પીડા ! એનો એક અગ્નિનો તણખો આટલો અહીં લાવે તો આસપાસમાં અનેક જોજનમાં માણસ અમસ્તા અડચા વિના મરી જાય એટલો આતાપ લાગે. ત્યાં એ અસંખ્ય અસંખ્ય અબજ વર્ષ રહ્યો. એવા અનંત વાર, એકવાર નહિ એવું અનંત વાર (થયું). એ આત્માના સમ્યગ્દર્શનના ભાન વિના. અને એવા સ્થળમાં પણ આમ ગુલાટ ખાય છે અંદર. ઓહો..! આ પીડા કોને ? ક્યાં ? આ શું છે ? એમ ચૈતન્યને અંતર જોતા સ્વરૂપનું ભાન (થઈને) એવી પીડાના ફળમાં આનંદનું ભાન થઈ જાય છે. એવો ઉગ્ર પુરુષાર્થ આત્મા એવી પીડાના સ્થળમાં પણ કરે છે. સમજાણું કાંઈ ? અહીં ક્યાં હતી પીડા ? ધૂળમાંય નથી હવે.

કહે છે, આત્માની દૃષ્ટિ વિના. હું જ્ઞાયક ચૈતન્ય જગતનો જાણનાર-દેખનાર (હું). રાગનો પણ કરનાર નહિ, શુભભાવનો પણ કર્તા હું નહિ. કેમકે કર્તા માને તેણે વિકાર સ્વરૂપ જ આત્માને માન્યો. હું જ્ઞાન છું, સ્વસંવેદનથી જણાય એવો છું, ‘સ્વાનુભૂત્યા ચકાસતે’ મારા અંતરની અનુભવની ક્રિયાથી મારી પ્રસિદ્ધિ થાય છે, રાગ ને શરીરની ક્રિયાથી નહિ. એમ સ્વનું ભાન નરકમાં પણ કરે છે, સ્વર્ગમાં પણ કરે છે. સમજાય છે ? પણ ભાન વિના, એણે ‘વીતરાગી સમતા વિના...’ ભાષા કેવી મુકી છે એમણે ? વીતરાગી દૃષ્ટિ, વીતરાગી જ્ઞાન ને વીતરાગી શાંતિ. એટલે કે, આત્મદૃષ્ટિ, આત્મજ્ઞાન ને આત્મશાંતિ. એના ‘વિના હંમેશાં ભટકતો થકો જીવ દુઃખ સહન કરે છે.’ જુઓ ! અહીં તો સ્વર્ગમાં પણ દુઃખ સહન કરે છે એમ કીધું. હંમેશા જીવ દુઃખ સહન કરે છે. એનો અર્થ શું થયો ? શેઠાઈમાં ને રાજમાં અને સ્વર્ગમાં દુઃખ જ છે, એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- સ્વર્ગમાં કાંઈ દુઃખ હશે ?

ઉત્તર :- દુઃખ છે ઈ કહે છે. એને આ શરીરે વા છે ઈ દુઃખ છે. એ દુઃખ કોણે કીધું ? અંદર આકૂળતા હોળી સળગે છે ઈ દુઃખી છે. ઈ આકૂળતા સ્વર્ગમાં પણ આકૂળતા કરે છે. આહા..હા..! સમજાય છે કાંઈ ? બીજી ભાષાએ કહીએ તો આત્માની દૃષ્ટિ વિના બધે પંચમહાવ્રતના પરિણામ પાળ્યા એ દુઃખને પાળ્યા હતા, દુઃખી છે, એમ કહે છે. આહા..હા..! ભાઈ ! આહા..! જુઓ ! ‘હંમેશાં ભટકતો થકો જીવ દુઃખ સહન કરે છે.’ એનો અર્થ શું થયો ? સમજાણું ? ઓલામાં આવ્યું હતું આપણે નહિ ?

મુનિવ્રત ધાર અનંત વાર ગ્રીવક ઉપજાયૌ;

પૈ નિજ આતમજ્ઞાન વિના, સુખ લેશ ન પાયૌ. ૫.

એ જ્ઞાન બીજું આવશે હવે. સમજાણું ? બીજું આવશે. બોધિદુર્લભમાં સમ્યગ્જ્ઞાન વિના, એ સમ્યગ્જ્ઞાન વિના (કહેશે). 'પર સમ્યગ્જ્ઞાન ન લાઘૌ,...' પેલું તો પહેલા આવી ગયું. સમજાણું કાંઈ ? એનો અર્થ કે, આત્મા અતઃસ્વરૂપના સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાનના ભાન વિના જેટલું એણે કર્યું ને ફળમાં ગયો એ બધું એને દુઃખરૂપનું જ વેદન હતું. અવ્રતના પરિણામમાં હતો તોપણ દુઃખી અને આત્માના ભાન વિના વ્રતના શુભ પરિણામમાં હતો તોપણ દુઃખી (હતો). કારણ કે, શુભભાવ એ આકૃણતા અને દુઃખ છે. એણે અનંતકાળમાં દુઃખ જ ભોગવ્યા છે. ભાઈ ! આહા..હા..! જુઓને શું કીધું ?

'બિન સમતા દુઃખ સહૈ જીવ નિત ભ્રમતા...' કે, નિત ભ્રમણામાં કોઈ નરક ને ઢોર જ બે રાખ્યા છે ? માણસ, દેવ, અનંત વાર ત્યાગી થયો, મુનિ થયો આત્માના ભાન વિના. એ આત્માના ભાન વિના, સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન વિના જેટલા મહિના મહિનાના અપવાસ કર્યા, મહાવ્રતના પરિણામ કર્યા એ બધા દુઃખરૂપ પરિણામ હતા. છે એમાં ? જુઓ ! ભાઈ ! શેઠિયા પણ દુઃખી છે એમ અહીં તો કહે છે. આકૃણતા કરે છે માટે (દુઃખી છે). ભાઈ ! હવે આ (જીવ) કલ્પે કે, હું દુઃખી છું ને આ સુખી છે.

મુમુક્ષુ :- ક્યાં દુઃખ છે ?

ઉત્તર :- પૈસાવાળા નીરોગી સુખી ! અહીં તો કહે છે કે, મહાવ્રતના ધરનારા પણ દુઃખી છે, તને ભાન નથી, સાંભળને ! આત્માના જ્ઞાન વિનાના એકલા મહાવ્રતના પરિણામ એ તો શુભરાગ છે. એ રાગ છે તે દુઃખ છે, એ દુઃખી છે. તારી દષ્ટિ ને દેખવામાં ફેર છે. સમજાણું કાંઈ ? મારે થોડુંક દુઃખ આને સુખ છે, આને સારું છે, આને સારું છે. અહીં તો કહે છે કે, નીરોગ શરીર, એટલું નીરોગ કે જેમાં રોગ પૂર્વે આવ્યો નથી, અત્યારે છે નહિ અને આવવાની તૈયારી નથી એટલું નીરોગી શરીર. અને જેના પંચમહાવ્રતના શુભ પરિણામ - અહિંસા, સત્ય, દત્ત, બ્રહ્મચર્ય ને અપરિગ્રહના ભાવ (પાળે છે), પણ મિથ્યાદષ્ટિ છે - ભાન આત્માનું નથી - માટે તે દુઃખી છે એમ તું જો, એમ કહે છે અહીં તો. બરાબર ?

‘જીવ દુઃખ સહન કરે છે.’ જુઓને ! આ તો ગાગરમાં સાગર ભરી દીધી છે. ‘છ ઢાળા’ હિન્દી છે, સાદી હિન્દી. દિગંબરમાં તો ઘણાંને કંઠસ્થ હોય પણ અર્થને સમજે નહિ. ‘લોકમાંહિ બિન સમતા...’ એક ભગવાનઆત્મા જે આનંદ સ્વરૂપ છે એની દષ્ટિ સમતા, સમ્યગ્દર્શન એટલે એ સમતા સમ્યગ્દર્શન છે. સમ્યગ્જ્ઞાન ઇ સમતા - સમભાવ છે. ચારિત્ર પણ ઇ સમભાવ છે. એવા આત્માનું સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન ને શાંતિ વિના એણે અનંત (ભવોમાં) જેટલું કર્યું, જેના ફળમાં સ્વર્ગ આદિમાં ગયો, મોટો શેઠ થયો એ બધાં દુઃખી જ હતાં, દુઃખ જ ભોગવ્યા છે. સમજાય છે કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- કાયમ દુઃખી નથી.

ઉત્તર :- કાયમ છે એમ અહીં કહે છે. ભાન ક્યાં છે એને ? કાયમ વિકારની વૃત્તિઓ ઊભી થાય છે એ જ એને દુઃખ છે. કાયમ-ચોવીસ કલાક નિરંતર. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ? ભગવાનઆત્મા નિર્વિકારી સચ્ચિદાનંદ પ્રભુના આશ્રય લીધા વિના જેટલો અનાદિકાળથી પરદ્રવ્યના આશ્રયે શુભાશુભ ભાવ કરે છે એ બધું એકલું નિરંતર ચોવીસ કલાક દુઃખ જ છે એને.

મુમુક્ષુ :- આશ્વાસન આપનાર હશે ને કોઈ.

ઉત્તર :- હવે આશ્વાસન આપનારો પણ મૂઢ છે. એને ભાન કે દિ’ છે ? બેય સરખે સરખા.

મુમુક્ષુ :- તો સુખીને ગોતવો પડશે ને.

ઉત્તર :- સુખી સમ્યગ્દષ્ટિ. ‘એક સુખીયા જગતમાં સંત, દુરીજન દુઃખીયા રે...’ સુખીયા જગતમાં સંત - સમ્યગ્દષ્ટિ સુખી (છે). સમજાય છે કાંઈ ? જેને આત્મા શુદ્ધ ચિદાનંદ સ્વરૂપ ભગવાનનું અંતર ભાન થઈને આનંદનું અંશે આનંદવેદન આવ્યું એ એક સુખી (છે), બાકી બધા દુઃખી છે. હજારો રાણીને છોડીને સાધુ થયો હોય પણ સમ્યગ્જ્ઞાન ભાન વિના એ દુઃખી, દુઃખી ને દુઃખી છે. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ? આંખની ફેરે વાત છે, ભઈ ! આ તો. ચોવીસ કલાક અખંડ ધારાએ, આત્માના આનંદની ધારા જે છે એનું જ્યાં ભાન નથી, એ અખંડ ધારાએ પુણ્ય-પાપના વિકારથી

આક્રુણતા અને દુઃખને જ ભોગવે છે, એક સમય પણ એને શાંતિ છે જ નહિ. બરાબર છે ? આહા..હા..! શું કીધું આમાં ? સમજાણું આમાં કે નહિ ?

મુમુક્ષુ :- ધ્યાનમાં બેસે તો શાંતિ થાય ને ?

ઉત્તર :- ધ્યાન કોને કહેવું ? અંદર રાગમાં રાગનો વિકલ્પ કરતો હોય તો એકલું એ ધ્યાન દુઃખરૂપ છે, આર્તધ્યાન છે, એ દુઃખી છે. આહા..હા..! કહો ભાઈ ! ચોવીસ કલાક ? નિરાંતે આમ સૂતો હોય ને ! શીખંડ, પૂરી ખાય ને પતરવેલીયાના ભજીયા (ખાતો હોય). કહે છે કે, ત્યાં સુખી છે કે દુઃખી ? એ દુઃખી છે. એકલો દુઃખી, પૂર્ણ દુઃખી (છે). ભાઈ ! કેમ હશે ? પૈસાવાળાને બાદ કરવા હશે ? અહીં તો મહાવ્રતવાળાને બાદ કરવા નથી પછી બીજા ક્યાં રહ્યાં ? આહાહા..! વ્રત ને અવ્રતના બેય પરિણામ વિકાર છે. ભગવાનઆત્મા નિર્વિકારી સ્વરૂપ છે. એની અંતર દૃષ્ટિ વિના નિરંતર શુભ અને અશુભભાવનો કરનાર એ દુઃખી, દુઃખી, એકાંત દુઃખી છે. સમજાણું કાંઈ ? આ નજર ભારે !

મુમુક્ષુ :- ....

ઉત્તર :- એ સુખ-દુઃખ ટકતા નથી, સંયોગો ટકતા નથી, એમ કહે છે ઇ. પણ અંદર કલ્પનાની ધારા તો કાયમ ચાલે (છે). એની ભાન કે દિ' હતી એને ? સમજાણું ? ઇ તો આવે છે ને ? 'સુખ-દુઃખ ન માનીએ' નથી આવતું ? 'કર્મે ... ઘડીયા' આવે છે ને ? 'દમચન્તી'માં આવે છે. આવે છે ને બધું સાંભળેલું, વાંચેલું ને ઘણું બધું હતું ને ! 'સુખ-દુઃખ મનમાં ન આણીએ, ઘટ સાથે રે ઘડિયા' ઇ તો બહારના સંયોગની વાત કરે છે પણ જેને આત્માની ખબર નથી, આત્મા આનંદમૂર્તિ છે, એકલો આનંદનો સાગર (છે) એવી જ્યાં અંતર દૃષ્ટિ નથી એ બધા જીવો - એક શાહુકાર, ગરીબ, રાંક, નારકી, કીડી, કાગડા, કંથવા, હાથી અને સ્વર્ગના દેવ અને મનુષ્યના આત્મજ્ઞાન વિનાના પંચમહાવ્રતના ધરનાર દ્રવ્યલિંગી સાધુ એક જ ધારાએ દુઃખી... દુઃખી ને દુઃખી છે. આહા..! સમજાણું કાંઈ ? આ તો બધા દુઃખી (ઠરાવ્યા). ઇ એકલા દુઃખી નથી, ઘણાંને દુઃખી ઠરાવ્યા. આહા..હા..!

અહીં તો જુઓને શું કીધું ? 'સો લોકમાંહિ બિન સમતા, દુઃખ સહૈ જીવ નિત

ભ્રમતા' 'નિત ભ્રમતા' કોઈપણ અવતારમાં એને જરીએ સુખનો અંશ નથી. કેમકે સુખસ્વરૂપ ભગવાનઆત્માની એણે નજર કરી નથી. નજર કર્યા વિનાના બંધાય ગયેલા મિથ્યાત્વભાવમાં, એના શુભ અને અશુભભાવમાં પણ દુઃખી છે. કહો બરાબર છે ? આ ભગવાન આમ કહે છે. પરમેશ્વર ત્રણલોકના નાથ તીર્થંકરદેવ, જેને એક સમયમાં ત્રણકાળનું જ્ઞાન હતું એ પરમેશ્વર સો ઇન્દ્રની હાજરીમાં દિવ્યધ્વનિ દ્વારા આમ ફરમાવતા હતા.

ભાઈ ! ભગવાન આનંદનો સાગર છે ને પ્રભુ ! તારી શાંતિ ખુટે નહિ એવી શાંતિ છે. એવા શાંતિસ્વરૂપ ભગવાનની સન્મુખના પડખે ચડ્યા વિના જેટલા પર પડખે ઊભા છે એ શુભભાવ કરતા હો, અશુભભાવ કરતા હો, ત્યાગી દેખાતા હો, ભોગી દેખાતા હો એ બધા દુઃખી... દુઃખી, ચોવીસે કલાક દુઃખી છે. ભાઈ ! કેમ હશે આ ? કેમ પણ આ કઈ રીતે માપવું ? માપવું કીધું ને ? કે, દુઃખસ્વરૂપ એટલે વિકાર (અને) સુખસ્વરૂપ એટલે નિર્વિકારી ભગવાનઆત્મા. સુખસ્વરૂપ એટલે ભગવાનઆત્મા. એ નરકમાં રહેલો સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ પણ સુખ ભોગવે છે. સમજાય છે કાંઈ ? એ સમ્યગ્દષ્ટિ નરકમાં રહ્યો આત્માનું સુખ ભોગવે છે અને મનુષ્યપણામાં હજારો માણસો આમ વનમાં આદર કરતા હોય, ત્યાગી દેખાય, પંચમહાવ્રત ધારી દેખાય... સમજાય છે ? પણ જેની દષ્ટિ રાગ અને વિકલ્પ ઉપર પડી છે ને ચૈતન્ય ઉપર નથી એ દુઃખી.. વર્તમાન દુઃખી છે, નારકી વર્તમાન સુખી છે. આહા..હા..! ભાઈ ! માપ શી રીતે કરવા ? ભાઈ ! સ્વ પડખે ચડ્યો નથી એ બધા જીવો પર પડખે ઊભા છે. અસંખ્ય અશુભભાવ અને અસંખ્ય શુભભાવ, એ કોઈપણ ભાવમાં ઊભો છે એ બધા દુઃખને જ વેદે છે. નિરંતર ચોવીસ કલાક નહિ પણ જ્યાંસુધી સમ્યક્ ન પામે... સમજાણું કાંઈ ? આત્માની દષ્ટિ ન કરે ત્યાં સુધી નિરંતર, નિગોદથી માંડી નવમી ઐવેયક મિથ્યાદષ્ટિ ગયા, નિરંતર દુઃખી છે. કહો, ભાઈ ! આ ભારે વાત કહે છે.

રામ... રામ... રામ... રામ... રામ... રામ... રામ... ઠું... ઠું... ઠું... ઠું... ઠું... મહાવીર ઠું... મહાવીર ઠું... મહાવીર ઠું... મહાવીર ઠું... કહે છે કે, ઇ મહાવીર મહાવીર કરે તે રાગ છે, એ દુઃખી છે. આત્મા રાગ વિનાની ચીજની દષ્ટિ વિના

એ દુઃખી છે. કહો ભાઈ ! ભારે વ્યાખ્યા, ભાઈ ! આ કહે છે રવિવારે હોળી ન સળગાવાય. હુતાસણી છે ને ? શું કહેવાય ? હુતાસણી ને ? આજે કેટલાક હુતાસણી નહિ સળગાવે. રવિવાર છે ખરો ને, લેમ પડે. રવિવારે હોળી ન સળગાવે. આ ... તો અનાદિથી સળગે છે, કહે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ ?

ભગવાનઆત્મા સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, જેની અંતરની ખાણમાં અનાકૂળ આનંદનો મોટો દરિયો ભર્યો છે. એવા આત્માની અંતરસન્મુખની દષ્ટિ કર્યા વિના જેટલા પ્રાણી ભોગી, ત્યાગી, રોગી, નીરોગી, સ્વર્ગીય, નરકીય, શેઠાઈ અને ભિખારી, બધા ચોવીશે કલાક દુઃખી, દુઃખી ને દુઃખી છે. બરાબર છે ?

વાતમાં એ વાત છે, આખા લોકનું વર્ણન છે ને ? ભાઈ ! એ લોકની અંદર છ દ્રવ્ય ભર્યા છે. તારા સ્વરૂપના ભાન વિના તને કોઈ સ્થાનમાં, કોઈ કાળે, સ્વરૂપના ભાન વિનાના ભાવમાં ક્યાંય સુખ નથી. સમજાણું કાંઈ ? આહા..! કહો ! વાત તો બેસે એવી છે કે નહિ આ ? ‘ભટકતો થકો જીવ દુઃખ સહન કરે છે.’

ભાવાર્થ :- ‘બ્રહ્મા વગેરે કોઈએ આ લોકને બનાવ્યો નથી, વિષ્ણુ અગર તો શેષનાગ વગેરે કોઈએ ટકાવી રાખ્યો નથી, તથા મહાદેવ વગેરે કોઈથી પણ નષ્ટ કરી શકાતો નથી; પણ આ છ દ્રવ્યમય લોક છે તે પોતાથી જ અનાદિ-અનંત છે. છએ દ્રવ્યો નિત્ય સ્વ-સ્વરૂપે ટકીને નિરંતર પોતાના નવા નવા પર્યાયો (અવસ્થા) થી ઉત્પાદ-વ્યયરૂપે પરિણમન કર્યા કરે છે.’ દેખો ! દરેક પદાર્થ પોતાની અનંત ગુણની અવસ્થાએ સમય સમયમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એને બીજું દ્રવ્ય ઉત્પન્ન કરી શકતું નથી, બીજો કર્તા નથી એમ બીજું દ્રવ્ય પણ એની પર્યાયને ઉત્પન્ન કરતું નથી.

જેટલા દ્રવ્યો અનંત છે એની સમય સમયની અવસ્થા એ દ્રવ્ય પોતે ઉત્પન્ન કરે છે. એ ઉત્પન્ન કરનાર દ્રવ્યનો કોઈ કર્તા નથી. સમજાણું કાંઈ ? એ દ્રવ્યનો બીજો કર્તા નથી ને એ દ્રવ્યની પર્યાયનું બીજું દ્રવ્ય કર્તા નથી. ઈશ્વર કર્તા નથી એમ માનવું ને વળી કહે કે આ બીજો દ્રવ્ય એનું કરે. ઈ તો ઈ નું ઈ થયું પાછું. આહા..હા..! અરે.. ભગવાન ! શું થાય ? નવા નવા પર્યાયો દરેક વસ્તુમાં રજકણે રજકણમાં, આત્માએ આત્મામાં, અનંતામાં, અનંત પરમાણુમાં દરેકમાં જેટલા અનંત ગુણો છે એટલી જ એક સમયમાં નવી અવસ્થાના ઉત્પન્નનો સ્વકાળ એને હોય જ છે. એ



પોતાને કારણે ઊપજે ને પોતાને કારણે પૂર્વની અવસ્થાથી વ્યય થાય અને ધ્રુવપણું કાયમ રાખે.

‘એક દ્રવ્યમાં બીજા દ્રવ્યનો અધિકાર નથી.’ જેમ છ દ્રવ્યમાં, લોકમાં ઈશ્વરનો અધિકાર નથી કે ઈશ્વર કરે. એમ એક વસ્તુમાં, એની પર્યાયમાં બીજા દ્રવ્યનો અધિકાર નથી. આહા...હા...! બીજાનું ભલું, ભૂંડું કરી શકે એવો બીજા દ્રવ્યનો બીજામાં અધિકાર નથી.

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- ઈ તો પોતાની ભાવનાની શ્રદ્ધામાં જોવે છે. ઈ વાત થઈ ગઈ છે. એ સંસારી જીવ માટે છે, હોં ! ભગવાન માટે નહિ. એ તો ભક્તિ છે કે નહિ ? ભવના ભયના ભેદનારા ભગવાનઆત્માના આ ભવના ભેદનારા... હોં ! ભગવાન નહિ, ભગવાન તો... રાત્રે વાત થઈ હતી ને ? ત્યાં તો ભક્તિ છે ને શ્રદ્ધા છે ત્યાં. શ્રદ્ધાનો વિષય છે, ભગવાનની શ્રદ્ધાનો વિષય છે. વ્યવહાર સમક્તિ. એ ભગવાન કેવા છે ? ભવના ભયના (ભેદનારા છે). એ ઉત્પન્ન કરનાર દ્રવ્યનો કોઈ કર્તા નથી. સમજાણું કાંઈ ?

‘આ છ દ્રવ્યસ્વરૂપ લોક તે મારું સ્વરૂપ નથી, તે મારાથી ત્રિકાળ ભિન્ન છે,...’ મારા આત્માથી અનંત આત્માઓ, આ દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર પણ આનાથી ભિન્ન છે એમ કહે છે. આહા...! બાયડી, છોકરાનો આત્મા ને એના શરીરો તદ્દન ત્રિકાળ ભિન્ન છે. કોઈ કોઈને દશાને કોઈ કરી શકતું નથી. ‘હું તેનાથી ભિન્ન છું, મારો શાશ્વત ચૈતન્યલોક તે જ મારું સ્વરૂપ છે.’ ચૈતન્ય સ્વરૂપ જે ધ્રુવ નિત્ય અનાદિઅનંત ચૈતન્ય સ્વભાવ ભગવાનઆત્મા એ આત્માનો લોક છે. એ અનાદિ છે. એ લોકને કોઈએ બનાવ્યો નથી ને એનો કોઈ દિ’ નાશ થતો નથી. ભગવાન ચૈતન્યમૂર્તિ પ્રભુ ! ‘એમ ધર્મી જીવ વિચારે છે...’ લ્યો ! સમજાય છે કાંઈ ?

‘અને સ્વસન્મુખતા દ્વારા...’ પરસન્મુખપણે તો અનંત વાર કર્યું પણ નિર્જરા ભાવના ખરી ક્યારે કહેવાય ? એનાથી જુદો છું. જગતના છ દ્રવ્યો અનંત છે એનાથી જુદો છું અને જુદાની જુદાની ભાવનામાં આવી ભાવન કરે તો ‘વિષમતા મટાડી,...’ સમતા કીધી હતી ને ? ‘સામ્યભાવ-વીતરાગતા વધારવાનો અભ્યાસ કરે છે તે લોક

ભાવના છે.' એમ. કીધું હતું ને ? 'બિન સમતા'. બિન સમતા વિના કર્યું અને આત્મા તરવળે તો સમતા વધે. સ્વરૂપની શ્રદ્ધા-જ્ઞાન વિના છ દ્રવ્ય (સ્વરૂપ) લોકમાં રખડ્યો, એ સ્વરૂપની શ્રદ્ધાની સમતા, જ્ઞાતા-દષ્ટા, બીજું કંઈ કરવું નથી, બીજાનું કરી શકતો નથી એવો પોતાનો પુરુષાર્થ, જ્ઞાતા દષ્ટા છે એમ ભાન કરી અને સમતા પ્રગટ કરે એને આ લોક ભાવના સારી ફળે. સમજણું કાંઈ ?

લોકમાં મારું કોઈ નહિ. મારું તે મારી પાસે છે. શરીરમાં મારું નથી, કર્મમાં મારું નથી, શુભાશુભ ભાવમાં પણ મારું નથી તો બાયડી, છોકરા તો ક્યાંય દૂર રહી ગયા. એ તો ક્ષેત્રથી પ્રત્યક્ષ દૂર (છે), પ્રગટ દૂર (છે). આ પાણી અને દૂધની પેઠે ભેગા દેખાય ઈ જુદાં તો જે ક્ષેત્રે જુદાં (છે) એ તો તદ્દન જુદાં છે. કહો, સમજણું કાંઈ ?

મારો ચૈતન્ય સ્વરૂપ લોક એ હું છું એમ ભાન કરી પર દ્રવ્યથી ભિન્ન છું અને પોતાના સ્વભાવની સન્મુખ થઈ ભાવના કરે અને શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થાય. સમજણું કાંઈ ? વીતરાગતા-વીતરાગ એટલે સમ્યગ્દર્શન તો છે, સમ્યગ્જ્ઞાન છે. આ ભાવના (ભાવે છે કે) કોઈ મારું નથી, હું એનો (નથી). એવી રીતે જ એકાગ્રતા થતાં એને શાંતિની વૃદ્ધિ થાય. અશાંતિ ટળતી જાય. જ્ઞાનીને હજી થોડી અસ્થિરતા છે ને ? ઈ શાંતિની વૃદ્ધિ થાય એમ અશાંતિ ટળે. લ્યો ! એને લોક ભાવના કહેવામાં આવે છે.

### ૧૧-બોધિદુર્લભ ભાવના

અંતિમ ગ્રીવકલૌકી હદ, પાયો અનંત વિરિયાં પદ;  
પર સમ્યગ્જ્ઞાન ન લાઘૌ, દુર્લભ નિજમે મુનિ સાધૌ. ૧૩.

અન્વયાર્થ :- (અંતિમ) છેલ્લી-નવમી (ગ્રીવકલૌકી હદ) ગ્રૈવેયક સુધીનાં (પદ) પદ (અનંત વિરિયાં) અનંતવાર (પાયો) પામ્યો, (પર) છતાં (સમ્યગ્જ્ઞાન) સમ્યગ્જ્ઞાન (ન લાઘૌ) પામ્યો નહિ; (દુર્લભ) આવા દુર્લભ સમ્યગ્જ્ઞાનને (મુનિ) મુનિરાજોએ (નિજમે) પોતાના આત્મામાં (સાધૌ) ધારણ કર્યું છે.

ભાવાર્થ :- મિથ્યાદષ્ટિ જીવ મંદ કષાયને કારણે અનેકવાર ત્રૈવેયક સુધી પેદા થઈને અહમિન્દ્ર પદ પામ્યો છે, પરંતુ તેણે એક વખત પણ સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું નથી, કારણ કે સમ્યગ્જ્ઞાન પામવું તે અપૂર્વ છે, તેથી તેને તે સ્વસન્મુખતાના અનંત પુરુષાર્થવડે જ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. અને તેમ થતાં વિપરીત અભિપ્રાય આદિ દોષોનો અભાવ થાય છે.

સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન આત્માના આશ્રયે જ થાય છે. પુણ્યથી, શુભરાગથી, જડ કર્માદિથી થાય એવું તે નથી. આ જીવ બહારના સંયોગો, ચારે ગતિ તથા લૌકિક પદો અનંતવાર પામ્યો છે પણ નિજ આત્માનું અસલી સ્વરૂપ સ્વાનુભવવડે પ્રત્યક્ષ કરીને તે કદી સમજ્યો નથી, માટે તેની પ્રાપ્તિ અપૂર્વ છે. લૌકિક કોઈપણ પદ અપૂર્વ નથી.

બોધિ એટલે નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની એકતા; તે બોધિની પ્રાપ્તિ દરેક જીવે કરવી જોઈએ. સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ સ્વસન્મુખતાપૂર્વક આવું ચિંતવન કરે છે, અને પોતાની બોધિની વૃદ્ધિનો વારંવાર અભ્યાસ કરે છે તે બોધિદુર્લભ ભાવના છે.

હવે અગિયારમી બોધિદુર્લભ ભાવના.

અંતિમ ગ્રીવકલૌંકી હદ, પાયો અનંત વિરિયાં પદ;

પર સમ્યગ્જ્ઞાન ન લાઘૌ, દુર્લભ નિજર્મે મુનિ સાઘૌ. ૧૩.

ભાષા જુઓ ! મુનિ કેમ લીધા છે ? પેલા ત્રણ બોલ છે ને ભેગા ? ભાઈ ! બોધિ છે ને બોધિ ? સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એ ત્રણ. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર ત્રણને બોધિ કહેવી છે ને એટલે મુનિ લીધા છે. સમજાણું કાંઈ ? સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન તો ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ હોય છે પણ અહીંયાં બોધિમાં સમ્યગ્દર્શન, આત્માનું ભાન, જ્ઞાન ને સાથે સ્થિરતા-ચારિત્ર ત્રણની એકતાને બોધિ કહેવામાં આવે છે. ‘બોહિલાભં’ નથી આવતું ? ‘સમાહિવરમુત્તમં દ્વિતુ બોહિલાભં’ આવે છે. એનો અર્થ પણ ન આવડતો હોય. ‘બોહિલાભં’ લોગસ્સમાં શબ્દ આવે છે કે નહિ ?

‘આરુગ્ગબોહિલાભં’ આરોગ્ય એટલે શરીરની નીરોગતા, આ માંગે ! ધૂળમાં

એની વાત નથી. આરોગ્ય એટલે રાગ વિનાની મારી નીરોગ અવસ્થાની પ્રાપ્તિ મને થાવ. આત્મા આરોગ્ય - પુણ્ય-પાપનો રોગ છે એનાથી રહિત મારી દશા મને પ્રાપ્ત થાવ એનું નામ આરોગ્ય. ધૂળની આરોગ્યતા શું છે ? ઈ તો કીધું, શરીરનો રોગી પણ રાગથી દુઃખી છે, નીરોગી શરીરનો પણ રાગથી દુઃખી છે, એ તો દુઃખી છે. 'આરુગ્ગબોહિલાભં' મને તો સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રનો લાભ થાવ, બીજો લાભ સમ્યગ્દષ્ટિ માંગતો નથી. ધર્મી તો બોધિનો લાભ માંગે છે. એ બોધિધર્મની ભાવનાની વ્યાખ્યા થઈ. (વિશેષ કહેશે...)

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)



વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ વદ ૧, સોમવાર  
તા. ૦૭-૩-૧૯૬૬, શ્લોક-૧૩. પ્રવચન નંબર-૪૫

‘દૌલતરામજી’ની કરેલી આ ‘છ ઢાળા’ છે. ‘છ ઢાળા’માં પાંચમી ઢાળા ચાલે છે, પાંચમીની ૧૩મી ગાથા (છે). જુઓ ! બોધિદુર્લભ ભાવના. બાર ભાવનાનો અધિકાર છે. બાર ભાવના સમ્યગ્દષ્ટિ પોતાના સ્વરૂપના લક્ષે શુદ્ધિની વૃદ્ધિ માટે (ભાવે છે). માતા સમાન ભાવના કહેવામાં આવે છે. એ ભાવનાને સમ્યગ્દષ્ટિ અંતરમાં સ્વભાવના સાધન દ્વારા ભાવે છે. સમજાય છે કાંઈ ? એ વાત કહે છે, જુઓ !

અંતિમ ગ્રીવકલોંકી હદ, પાયો અનંત વિરિયાં પદ;

પર સમ્યગ્જ્ઞાન ન લાઘૌ, દુર્લભ નિજર્મે મુનિ સાઘૌ. ૧૩.

શું કહે છે ? અન્વયાર્થ :- ‘એલ્લી નવમી ગ્રૈવેયક સુધી...’ અનંત વાર આત્મા ઉપજ્યો. અનંતકાળમાં અનંત ભવ કરતા નરકના તો અનંત ભવ કર્યા, પશુના અનંત કર્યા, મનુષ્યના અનંત કર્યા અને સ્વર્ગના પણ અનંત કર્યા. ક્યાં સુધી ? અંતિમ ગ્રૈવેયક. નવમી ગ્રૈવેયક થાય છે. જે પુરુષને આકારે આ ચૌદ બ્રહ્માંડ છે એ ગ્રીવા સ્થાન છે ત્યાં આગળ નવ દેવના ગ્રીવેક-પાસડા છે ત્યાં પણ અનંત વાર આત્માના સમ્યગ્જ્ઞાન-દર્શન વિના શુભ

ક્રિયાકાંડ કરીને સ્વર્ગને પામ્યો. નરકમાં ને પશુમાં ગયો તો પાપ કરેલા, મનુષ્યમાં ને સ્વર્ગમાં ગયો ત્યાં પુણ્ય (કરેલા). એમાં પણ નવમી ગ્રૈવેયક ગયો ત્યારે તો અનંત વાર જૈનપણું વ્યવહારે પામી દિગંબર સાધુ થઈ ‘મુનિવ્રત ધાર અનંતબાર ગ્રીવક ઉપજાયો...’ એ



પહેલું આવી ગયું છે. ચોથી ઢાળમાં પાંચમી ગાથા આવી ગઈ છે. આ પાંચમી ઢાળ ચાલે છે. મુનિવ્રત ધારી અનંત વાર નવમી ઐવેયક ઉપજ્યો એટલા અનંત વાર ભવ દરેક જીવે કર્યા પણ આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વિના એને જન્મ-મરણનો અંત કદી આવ્યો નહિ. કહો, સમજાય છે કાંઈ ?

‘અંતિમ ગ્રીવકલૌકી હદ...’ હદ. નવમી ઐવેયક સુધી (ગયો). નરકમાં અનંત વાર, પશુમાં અનંત વાર તે તે સ્વર્ગમાં અનંત વાર (ગયો). તે નવમી ઐવેયકમાં અનંત વાર ઉપજ્યો. કેવા ભાવ હશે એના ? પાપ ભાવ હશે ? પુણ્યભાવ, ઘણાં પુણ્યભાવ, ઘણાં શુભભાવ (કરેલા). દયાના, દાનના, વ્રતના, બ્રહ્મચર્યના, નગ્નપણા, દ્વિગંબરપણાના અઠ્યાવીસ મૂળગુણ (પાળેલા). ઘણાં શુભભાવ, શુકલલેશ્યા (હતી). જેને ચામડા ઉતરડીને ખાર છાટે તો પણ ક્રોધ ન કરે એવી તો એની શુકલલેશ્યાની ક્ષમા હોય. સમજાય છે કાંઈ ? શુકલલેશ્યા.

આ આત્મા ઈ શુભ અને અશુભ રાગ વિનાનો ચૈતન્યમૂર્તિ આનંદકંઠ (છે) એનું એક સમય પણ એણે જ્ઞાન કર્યું નહિ. એ જ્ઞાન વિના અનંતા જન્મ-મરણ (કર્યા). સ્વર્ગમાં જઈ પાછો પડ્યો, મનુષ્ય થયો, ઢોર થયો ને પાછો નરકમાં ગયો ને નિગોદમાં પણ અનંત વાર (ગયો), નવમી ઐવેયક જઈને પાછો નિગોદમાં અનંત વાર ગયો. સાચું હશે ? એવા શુભભાવ કર્યા. દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા, જાત્રા, મહાવ્રત, પંચમહાવ્રત, અઠ્યાવીસ મૂળગુણ અનંત વાર કર્યા ત્યારે એના ફળ તરીકે સ્વર્ગમાં (ગયો). એ પહેલું પદ છે. ‘અંતિમ ગ્રીવકલૌકી હદ...’ હદ નામ મર્યાદા. ‘પાયો અનંત વિરિયાં પદ;...’ અનંત વાર એ પદ પામ્યો. સમજાય છે કાંઈ ?

‘પર સમ્યગ્જ્ઞાન ન લાઘી,...’ એક સમ્યગ્જ્ઞાન એ શુભ ક્રિયાકાંડ વડે કાંઈ પ્રાપ્ત થતું નથી. આહા...! સમજાણું કાંઈ ? શુકલલેશ્યા. કૃષ્ણ, નીલ કાપોત એ તો ત્રણ પાપ લેશ્યા છે. તેજો, પદ્મ, શુકલ એ ત્રણ પુણ્ય લેશ્યા છે. એવી શુકલલેશ્યા પણ અનંત વાર કરી અને સ્વર્ગને પામ્યો. પણ એ શુકલલેશ્યા દ્વારા પણ આત્મજ્ઞાન અને સમ્યગ્દર્શન થયું નહિ. સમજાય છે કાંઈ ? એટલે કહે છે, ‘સમ્યગ્જ્ઞાન ન લાઘી,...’ અનંત વાર પદ પામ્યો છતાં સમ્યગ્જ્ઞાન પામ્યો નહિ. સમ્યગ્જ્ઞાન અર્થાત્ આત્મા જ્ઞાનાનંદ ચૈતન્ય સ્વરૂપ જ્ઞાયકભાવ, જ્ઞાયક સ્વભાવ, એનું જ્ઞાન. શાસ્ત્ર જ્ઞાન નહિ,

રાગાદિનું જ્ઞાન નહિ, પરપદાર્થનું જ્ઞાન નહિ, પરપદાર્થની કળા તો અનંત વાર પામ્યો પણ આ આત્મા ચૈતન્યજ્યોત સૂર્ય છે એવું અંતરમાં એક ક્ષણ પણ સમ્યગ્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી નહિ. સમજાય છે કાંઈ ?

‘સમ્યગ્જ્ઞાન ન લાઘી,...’ ત્યાં ચોથી ઢાળમાં એમ કહ્યું હતું ‘મુનિવ્રત ધાર અનંત વાર ગ્રીવક ઉપજાયો, પૈ આત્મજ્ઞાન બિન સુખ લેશ ન પાયો.’ ચોથી ઢાળની પાંચમી ગાથામાં હતું, ચોથી ઢાળની પાંચમી ગાથા છે, જુઓ ! સમજાણું ? પાનું ૮૩, ૮૩ છે, અમારે ગુજરાતીમાં ૮૩ પાનું આમાં છે, હોં ! ચોથી ઢાળનો પાંચમો શ્લોક. તમારે હિન્દીમાં ચોથો હશે કદાચ. અહીં પાંચમો છે, જુઓ !

કોટિ જન્મ તપ તપે, જ્ઞાન વિન કર્મ ઝરે જે;

જ્ઞાનીકે છિનમે, ત્રિગુપ્તિતે સહજ ટરે તે. પ.

આત્માના સમ્યગ્દર્શન અને અનુભવના જ્ઞાન વિના કરોડો ભવમાં, કરોડો વર્ષમાં, કરોડો દીક્ષામાં, કરોડો તપ કરે કરોડો વર્ષ સુધી તો પણ જે કર્મ ન ખપે તે જ્ઞાની છિનમે... આત્મા અંતર સ્વરૂપમાં જ્ઞાનાનંદમાં ગુપ્ત થઈ, વિકાર પુણ્ય-પાપના ભાવની રચિ છોડી ચૈતન્ય મહાન પ્રભુ પરમાત્મા અપના નિજ પોતાનું સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરી ક્ષણમાં જ્ઞાની કર્મને ખપાવે છે. કહો, સમજાય છે કાંઈ ? એ લીધું, જુઓ !

મુનિવ્રત ધાર અનંત વાર ગ્રીવક ઉપજાયો;

પૈ નિજ આત્મજ્ઞાન વિના, સુખ લેશ ન પાયો. પ.

અહીં પણ ગ્રીવક લીધું છે. અહીં સમ્યગ્જ્ઞાન લીધું છે ત્યાં લીધું છે આત્મજ્ઞાન. એ તો એકની એક વાત છે. ‘મુનિવ્રત ધાર અનંત વાર...’ મુનિપણા દિગંબર નગ્ન મુનિ અઠ્યાવીસ મૂળગુણ પાળનાર અનંત વાર થયો. સમજાય છે કાંઈ ? એક ક્ષણ પણ ચિદાનંદ આત્મા રાગની ક્રિયાથી રહિત, દેહની ક્રિયાથી રહિત એકલો ચૈતન્ય પ્રભુ આત્મા શુદ્ધ છે એનું અંતર દૃષ્ટિ, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન કર્યું નહિ. કહો, ભાઈ ! આ ગાથા અત્યારે તમારે ઠીક આવી છે. ગાથા અહીંયાં તાકડે ઈ આવી છે. એના પહેલાય બધું એમાં ચોથી ઢાળમાં ઘણું હતું. સમજાય છે ?

જ્ઞાન સમાન ન આન જગતમે સુખકો કારન;

ઇહ પરમામૃત જન્મજરામૃતિરોગ નિવારન. ૪.

ચોથી ઢાળમાં ચોથી છે ને ? ‘જ્ઞાન સમાન ન આન જગતમે સુખકો કારન;...’ એ જ્ઞાન ક્યુ ? આત્મા આત્મા ચિદાનંદ પ્રભુ શુદ્ધ આનંદકંઠ જ્ઞાયક (છે). ભાઈ ! તમારે પિતાજીને જ્ઞાયકનું બહુ હતું. ત્યારે જ્ઞાયક કહ્યું હતું ને ? જ્ઞાયક ! જ્ઞાયક બસ એમ બોલ્યા હતા. ખબર છે ? છેલ્લા એમ બોલ્યા હતા. છેલ્લા એટલે હું હતો ત્યારે. મેં કહ્યું હતું જ્ઞાયક, બસ જ્ઞાયક, બસ. આત્મા ચૈતન્ય જ્ઞાયકમૂર્તિ (છે) એમાં પુણ્ય-પાપ, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના વિકલ્પ ઉઠે એ બધો વિકાર છે. એ આત્માના હિતને માટે બેકાર છે. સમજાય છે કાંઈ ?

ભગવાનઆત્મા ચૈતન્યસૂર્ય, ચૈતન્યનો ગાંગડો (છે). જેમ સફેદાઈથી ભરેલી ખડી, ખારપણાથી ભરેલી લવણ-મીઠાની ગાંગડી, મીઠાશથી ભરેલી સાકર, કડવાશથી ભરેલો જેવું અફીણ એમ જ્ઞાન ને આનંદથી ભરેલો ભગવાન (છે). આહા...! સમજાય છે કાંઈ ? એના સ્વસન્મુખનું જ્ઞાન એક સમયમાત્ર પણ કર્યું નહિ. એ ક્રિયાકાંડમાં રોકાઈ ગયો ને આ મને ધર્મ ને આ મારું કાર્ય ને આ મારું કર્તવ્ય (માન્યું). સમજાણું કાંઈ ?

કહે છે કે, ‘પર સમ્યગ્જ્ઞાન ન લાઘૌ,...’ એવા ભાવ અનંત વાર કર્યા. કેમ ? ‘દુર્લભ નિજમે મુનિ સાધૌ.’ ભાષા જુઓ ! શું કહે છે ? મુનિએ આત્માના સાધન દ્વારા અંતર સમ્યગ્જ્ઞાન સાધ્યું, એમ કહે છે. દુર્લભ એવું જે સમ્યગ્જ્ઞાન અનંતકાળમાં પ્રાપ્ત ન થયું તે ‘નિજમે મુનિ સાધૌ.’ એ આત્માના સ્વભાવ દ્વારા આત્માને સાધ્યો. અર્થમાં એમ છે. ‘મુનિરાજોએ પોતાના આત્મામાં ધારણ કર્યું છે.’ સાધ્યો. એમ. સ્વરૂપનું સાધન એ સમ્યગ્જ્ઞાન આત્મા દ્વારા સાધ્યું એમ કહે છે. એમ કહીને શું કહે છે ? કે, શુભ આદિ રાગની મંદતા, જે કષાયની મંદતા અનંત વાર થઈ એ વડે આત્મસાધન સમ્યગ્જ્ઞાન ન થયું. સમજાણું કાંઈ ? અહીં મુનિ કેમ લીધા છે ? કે, બોધિ છે ને એટલે બોધિમાં સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની પ્રાપ્તિ છે આખી. એ મુનિઓએ પોતાના આત્મા દ્વારા સાધન કર્યું છે, નિજમાં સાધ્યું છે. એ રાગથી, વ્યવહારથી, વિકલ્પથી, નિમિત્તથી સાધન સધાતું નથી એમ કહે છે.



મુનિની વાત ત્રણની એક ... છે ને ? દર્શન, જ્ઞાન ને ચારિત્ર. પણ સમ્યગ્જ્ઞાન એક શબ્દ લેતા એ જ્ઞાન પણ આત્મા દ્વારા, શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ દ્વારા એ પોતે કર્તા ને પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવ દ્વારા એ સમ્યગ્જ્ઞાન સાધ્યું છે અને સાધી શકાય છે. કહો ભાઈ ! સમજાણું આમાં ?

એ દેહની ક્રિયા જડની. આ પરિણામ હિંસા, જૂઠા, ચોરી, વિષય, ભોગ એ પાપ. આ દયા, દાન, વ્રત, તપની ક્રિયાના ભાવ તે શુભરાગ-પુણ્ય. એનાથી આત્મજ્ઞાન ને આ ધર્મ સધાતો નથી. આહા..હા..! આ તો હિન્દી સાદી ભાષા છે, 'દૌલતરામજી' કૃત છે. 'દૌલતરામજી' કૃત 'છ ઢાળા'. બસો વર્ષ પહેલાં દિગંબર પંડિત મહા તત્ત્વદંષ્ટિવંત એણે કહ્યું કે સંતો અને અનંત જ્ઞાનીઓ, સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર અનંત જે થયા, અનંત 'કુંદકુંદાર્યાર્ય' આદિ મહા દિગંબર મુનિઓ, મહા ધર્મના સ્થંભ-ધર્મના થાંભલા... સમજ મેં આયા ? સમજાય છે ? એ મુનિઓએ પણ એમ કહ્યું અને એમ સાધ્યું કે, નિજમાં 'દુર્લભ નિજમેં મુનિ સાધૌ.' દુર્લભ કહીને શું કહ્યું ? કે, અનંત વાર રાગની, કષાયની મંદતા દ્વારા એ પ્રાપ્તિ થતી નથી એવું એ દુર્લભ છે. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા..! રાગની, કષાયની મંદતાના શુભ યોગ દ્વારા એ નથી પ્રાપ્ત થયું એવું એ દુર્લભ છે. આહા..હા..! પણ એ શુભ રાગની મંદતાના ભાવને પણ ઓળંગીને, છોડીને ધર્મી જીવે 'નિજમેં મુનિ સાધૌ.' એ સમ્યગ્જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર આત્માના અંતર સ્વરૂપમાં સાધન કર્યું. અંતર સ્વરૂપ દ્વારા સાધન કર્યું ને અંતર સ્વરૂપમાં સાધ્યું. હૈ ઉસમેં ? દેખો ! ક્યાં હૈ ? હૈ કે નહીં ? ભૈયા ! ઉસમેં હૈ કે નહીં ? ક્યા હૈ ? 'પર સમ્યગ્જ્ઞાન ન લાધૌ, દુર્લભ નિજમેં મુનિ સાધૌ.'

અનંત વાર નવમી ત્રૈવેયક ગયો ત્યારે નિજનું સાધન કર્યું નહોતું. એમ થયું ને ? એણે પર સાધન (કર્યા). એનું અનાદિ લક્ષ પર... પર... પર... પર... પર... પર... આ કરું... આ કરું... આ કરું... વ્રત પાળું, ભક્તિ કરું, પૂજા કરું, દાન (આપું) એવા શુભભાવ પરલક્ષી, પર સન્મુખમાં અનંત વાર કર્યા. એને નિજ સન્મુખની વાત જ્યાં આવે ત્યાં ઉં..હું.. (થઈને) એને એકદમ કંટાળો લાગે. આ શું ? આ શું ? અનંત કાળમાં જેનો અભ્યાસ નથી એથી એને (એમ થાય છે કે) આ શું ? આ આવો ધર્મ ? એક તો સાંભળનારને અનંત કાળમાં એ વાત સત્યપણાની યથાર્થપણે સાંભળી

નથી. એટલે સાંભળતા એને હેં (થઈ જાય છે). આવા વ્રત, ભક્તિ, તપથી કાંઈ ધર્મ ન થાય ? પણ એ તો પર સન્મુખની ક્રિયાના ભાવ છે, સાંભળને ! સમજાય છે કાંઈ ? ઝીણી વાતું, ભાઈ ! કો'ક દિ' સાંભળવા માંડ આવે છે ને ! કો'ક દિ'. ભાઈ ! શું કહ્યું ?

અહીંયાં તો ઢાળકાર - 'છ ઢાળા' કાર 'દૌલતરામજી' (છે), 'દૌલતરામ' કહે છે કે, નિજની દૌલતના સાધન વિના એ પર દૌલતથી સાધન થાતું નથી. સમજાશું કાંઈ ? એમ અનંત સર્વજ્ઞોએ, અનંત મુનિઓએ દિગંબર સંતો મહા મુનિઓ થયા એણે એ પ્રમાણે કહ્યું છે ને એ પ્રમાણે સાધ્યું છે. બીજી કોઈ ક્રિયાથી આત્મા સાધી શકાય કે ધર્મ થઈ શકે એમ છે નહિ. આહા...! (અજ્ઞાનીઓને) એવું લાગે અંદર અર...ર...ર...! આ તો વ્યવહારનો નાશ થઈ જાય છે. એ...ઈ...! ભાઈ ! સાંભળ તો ખરો, બાપુ ! ઈ વ્યવહાર હજી કોને કહેવો તને ખબર નથી.

આત્મા અખંડાનંદ પ્રભુ જ્ઞાનનો દરિયો, આનંદનો સાગર પરમાત્મા, એનું અંતર ભાન, અંતર નિર્વિકલ્પ શાંતિ ને આનંદસ્વરૂપ છું એવું જ્ઞાન ને શ્રદ્ધા થાય ત્યારે એને જે કંઈ શુભભાવ દયા, દાન, ભક્તિનો હોય એને વ્યવહાર ધર્મ કહેવામાં આવે છે. એટલે પુણ્યને વ્યવહાર ધર્મ કહે છે પણ નિશ્ચય દૃષ્ટિ ને ધર્મ હોય તો. સમજાય છે કાંઈ ? સ્વસન્મુખમાં માહાત્મ્ય છે કે નહિ ? ખબર નથી. કેમ ? કે, અનાદિથી આ શરીર ને વાણી, મન ને એના ઉપર એનું લક્ષ (છે). બહુ તો એનું લક્ષ વિકાર ઉપર જાય, અંદર પરિણામ ઉપર (જાય). શુભ ને અશુભ, શુભ ને અશુભ એ પણ વિકાર છે. એથી આગળ જઈને એની પ્રગટ અવસ્થા, પ્રગટ અવસ્થા - જ્ઞાનનો ઉઘાડ, ઉઘાડ કહે છે ને ? હિન્દીમાં કયા કહતે હેં ? વિકાસ. જ્ઞાનનો ઉઘાડ-ક્ષયોપશમ, દર્શનનો ઉઘાડ, વીર્યનો ઉઘાડ. બસ ! વિકાસ, એક સમયનો વિકાસ, બસ ! એટલું એનું સ્વરૂપ (છે એમ) જાણે (છે), એમ માને છે અને એનું લક્ષ જ ત્યાં પર ઉપર (છે). પણ આ જ્ઞાનનો વિકાસનો અંશ છે એ ત્રિકાળ જ્ઞાતાસ્વરૂપ અંદર ગુપ્ત પરમાત્મા (છે એનો છે). ગુપ્ત પરમાત્મા, ગુપ્ત નામ પર્યાયમાં પ્રગટ નથી, પર્યાયમાં પ્રગટ નથી, અપ્રગટ ગુપ્ત આખું તત્ત્વ ચૈતન્યરસ સમજાય છે કાંઈ ? શું કીધું ?

'શ્રીમદ્'નું વાક્ય (આવે છે). ગુપ્ત ચમત્કાર સૃષ્ટિને ખબર નથી. સૃષ્ટિના લક્ષમાં

ગુપ્ત ચમત્કાર છે એની ખબર નથી. 'શ્રીમદ્દે' એક વાક્ય લખ્યું છે. ગુપ્ત ચમત્કાર ! એક સેકન્ડના અસંખ્ય ભાગમાં વર્તમાન વિકાસ ઉઘાડ એક અંશ દયા, દાનના પરિણામ વિકાર, કર્મ, શરીર આદિ અજીવ એનાથી અંદર રહિત અનંત ગુણનો પિંડ જે ગુપ્ત ચમત્કાર, જેમાં કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થાય જેમાંથી, જેમાંથી અનંતી સિદ્ધ દશા પ્રગટ થાય એવો ગુપ્ત ચમત્કાર ચૈતન્ય સૃષ્ટિના લક્ષમાં આવતો નથી. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- ગુપ્ત. ગુપ્ત અંદર છે ને ! એ..ઇ..! ગુપ્ત એટલે પર્યાયમાં પ્રગટ નથી. એ ખુલાસો થઈ ગયા. પર્યાયમાં પ્રગટ નથી. કાલે રાત્રે કહ્યું હતું ને ! અવ્યક્ત પર્યાય અવસ્થા હૈ, અવસ્થા છે એટલું પ્રગટ છે અને અવસ્થા વિનાનું આખું તત્ત્વ તે અવ્યક્ત, અપ્રગટ છે, ધ્રુવ... ધ્રુવ. સમજાય છે કાંઈ ?

વસ્તુ છે આખી ચીજ એક સેકન્ડના અસંખ્ય ભાગમાં, વર્તમાન દશાનો ભાવ તો એક સમયનો છે, રાગ છે એ વિકાર છે, નિમિત્ત છે એ પર વસ્તુ છે. હવે એ ત્રણમાં પ્રગટપણું એને આમ લાગે છે. આ ઉઘાડ તે હું, રાગ તે હું અને આ સંયોગ તે હું પણ એની પાછળ એક સમયની અંદર જે વિકાસનો અંશ છે એની પાછળ આખો અંશી પૂર્ણાનંદનો નાથ ચિદાનંદ દ્રવ્ય પડ્યું છે. એ દ્રવ્યની સન્મુખની દૃષ્ટિ કર્યા વિના એને ત્રણકાળમાં સમ્યગ્દર્શન ને સમ્યગ્જ્ઞાન થાય નહિ અને સમ્યગ્દર્શન ને સમ્યગ્જ્ઞાન વિના એના જન્મ-મરણના અંત કોઈ દિ' આવે નહિ. મરી જાય ક્રિયાકાંડ કરીને. સમજાય છે કાંઈ ? એ તો કહ્યું, નવમી ત્રૈવેયક સુધી ગયો એટલે ? કેટલું કર્યું ! બાર બાર મહિનાના અપવાસ. બાર બાર મહિના. બીજા દેવલોકની ઇન્દ્રાણી ચળાવા આવે તો ચળે નહિ એવું જેનું બ્રહ્મચર્ય ! પણ એ બધો શુભરાગ. સમજાય છે કાંઈ ?

અંતર સ્વરૂપ 'દુર્લભ નિજર્મે...' 'નિજર્મે' આ શબ્દ પડ્યો છે ને ? એ રાગ કાંઈ નિજ નથી, પુણ્ય-પાપના પરિણામ એ નિજ સ્વરૂપ નથી. દેહ, વાણી, જડ આ તો જડ સ્વરૂપ છે અને એક સમયનો વિકાસ ઉઘાડ છે તે એક સમયનો પર્યાય એક અંશ છે, એ વ્યવહાર આત્મા છે. સમજાય છે કાંઈ ? આખું તત્ત્વ નિજ ભગવાન

જ્ઞાનાનંદનું ધામ ચૈતન્ય સત્તા ભગવાન પૂર્ણ સ્વરૂપમાં સાધન કરવું જોઈએ એ સાધન કર્યું નથી. ધર્મી જીવે 'નિજમેં મુનિ સાધો.' આત્મજ્ઞાન કર્યું, આત્મદર્શન કર્યું, આત્મશાંતિ, ચારિત્ર કર્યું. શેમાંથી ? નિજમાંથી. અંતરમાંથી સમ્યગ્દર્શન ને જ્ઞાન, ચારિત્રનું સાધન કર્યું છે. બહાર સાધન વડે એ સાધન થઈ શકતું નથી. સમજાણું કાંઈ ? જુઓને ! આ 'છ ઢાળા' તો ઘણાને મોઢે છે ને, ભાઈ ! ચાલે છે કે નહિ ? સંપ્રદાયમાં બહુ ચાલે છે. એનાય અર્થની ખબર ન મળે.

'મુનિરાજોએ (નિજમેં) પોતાના આત્મામાં ધારણ કર્યું.' લ્યો !

ભાવાર્થ :- 'મિથ્યાદષ્ટિ જીવ (અનાદિનો) મંદ કષાયને કારણે...' રાગની મંદતા કરી. દયા, દાન, વ્રત, કષાય, બ્રહ્મચર્ય પાળ્યા તો 'અનેકવાર ત્રૈવેયક સુધી પેદા...' થયો. અનંત વાર નવમી ત્રૈવેયક ડોકના સ્થાને જ્યાં સ્વર્ગ છે (ત્યાં) અનંત વાર ઉપજ્યો. 'અહમિન્દ્ર પદ પામ્યો છે,...' અહમ ઇન્દ્ર. નવમી ત્રૈવેયકના દેવો બધાં અહમિન્દ્ર, ઋદ્ધિએ, સ્થિતિએ લગભગ બધાં સરખા. એવા અહમિન્દ્ર પદને અનંત વાર પામ્યો. સમ્યગ્દર્શન વિના જન્મ-મરણનો અંત આવ્યો નહિ.

'પરંતુ તેણે એક વખત પણ સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું નથી,...' એક સમય પણ... સમજાણું કાંઈ ? 'કારણ કે સમ્યગ્જ્ઞાન પામવું તે અપૂર્વ છે,...' સમ્યગ્જ્ઞાન એટલે આ શાસ્ત્રનું ભણતર ને એ નહિ. શાસ્ત્રનું ભણતર ને દુનિયાને કહેવું, સમજાવવું એ કાંઈ સમ્યગ્જ્ઞાન નથી. આહા..હા..! બીજાને સમજાવવાનો વિકલ્પ, રાગ ઉઠે એ કાંઈ સમ્યગ્જ્ઞાન નથી. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ? અપૂર્વ સમ્યગ્જ્ઞાન-પૂર્વે અનંત ભવમાં એક સેકન્ડ પણ નહિ પ્રાપ્ત કરેલું. પૂર્વે કર્યું તે થાય ત્યાં સુધી તે અપૂર્વ નથી. સમ્યગ્જ્ઞાન એક સમય પણ અપૂર્વપણે અનંત કાળમાં પામવું કઠણ છે. પામવાની એણે દરકાર કરી નથી. આત્માને પકડવાની દરકાર જ કરી નથી.

આ આત્મા તે શું ચીજ છે ? ભગવાન ! જેમાંથી સિદ્ધ પદ નિકળે, જેમાંથી અનંત જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર ને આનંદની દશા (પ્રગટે). અતીન્દ્રિય આનંદની ખાણ. આહા..હા..! જેમાં અતીન્દ્રિય આનંદની ખાણ, અતીન્દ્રિય આનંદ પૂર્ણ એવા અનંતી પૂર્ણ પૂર્ણ આનંદની ખાણ એ આત્મા છે. ભગવાન જાણે, એની સન્મુખ થવાની એને દરકાર જ (નથી કરી). સમજાણું કાંઈ ? ધર્મને બહાને પણ ત્યાગી થયો ત્યાં પણ

રાગની મંદતામાં રોકાઈને ધર્મ માની બેઠો પણ રાગની મંદતા સિવાયનો અવિકારી ભગવાન આત્મસ્વભાવનું જ્ઞાન અપૂર્વ છે.

‘તેથી તેને તો સ્વસન્મુખના અનંત પુરુષાર્થવડે જ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.’ રાગની મંદતા દ્વારા કે, કષાયની ઘણી ઊણપ કરે, કુણો સ્વભાવ કરે એથી એ પ્રાપ્ત થાય એવું નથી. અનંત પુરુષાર્થ (જોઈએ). પોતાનો આત્મા પ્રભુત્વ ગુણથી ભરેલો છે, આત્મા પરમેશ્વરતાના ગુણથી ભરેલો છે. આત્મા એક એક ગુણે પરમેશ્વર ! જ્ઞાન ગુણે પરમેશ્વર, દર્શન ગુણે પરમેશ્વર, આનંદ ગુણે પરમેશ્વર, અસ્તિત્વ ગુણે પરમેશ્વર, શાંતિ ગુણે પરમેશ્વર, સ્વચ્છતા ગુણે પરમેશ્વર, પ્રભુતા ગુણે પરમેશ્વર, કર્તા ગુણે પરમેશ્વર, કાર્ય ગુણે પરમેશ્વર, સાધન ગુણે પરમેશ્વર. પોતામાં સાધન ગુણે આત્મા પરમેશ્વર છે. આહા..હા..! એ રાગની, સાધનની એને જરૂર નથી એવો એ પરમેશ્વર છે. આહા..! સાધન ગુણે પરમેશ્વર, દાન દેવું ને લેવાના ગુણે પરમેશ્વર, એ પોતાના આધારથી પ્રગટ કરે એવો એ પરમેશ્વર. આહા..હા..! એવો પરમ ઈશ્વર પ્રભુ એક એક ગુણથી પરમેશ્વર એવા અનંત ગુણનો પ્રભુ એવો આત્મા, એમાં અંતર્મુખ થઈને આત્મ દ્વારા સમ્યક્દર્શન ને જ્ઞાનનું સાધન થાય છે. નિમિત્ત દ્વારા, રાગ દ્વારા, સ્મરણ દ્વારા પણ એ સાધન થતું નથી. આહા..હા..! કહો, ભાઈ ! આ તો હવે ગુજરાતી સમજાય એવું છે કે નહિ બૈરાંને ? આહા..હા..!

‘અને તેમ થતાં વિપરીત અભિપ્રાય આદિ દોષોનો અભાવ થાય છે.’ અનાદિથી જે માન્યતા કે રાગ અને મંદતાનો વ્યવહાર હોય તો ધર્મ થાય એવો જે મિથ્યાત્વ ભાવ, મિથ્યા અભિપ્રાય, મિથ્યાદષ્ટિપણું એ સ્વસન્મુખના અંતરના સાધન દ્વારા તે પરસન્મુખથી થયેલા રાગની માન્યતા એનાથી લાભ (થશે), એ માન્યતાનો નાશ થાય છે.

મુમુક્ષુ :- ....

ઉત્તર :- એક સમયમ્.

મુમુક્ષુ :- રાગનો પણ પરમેશ્વર છે ?

ઉત્તર :- રાગનો નહિ, રાગનો નહિ. અનંત ગુણ કા પરમેશ્વર હૈ. જ્ઞાન અનંત

ગુણ, જ્ઞાન મેં અનંત સ્વભાવ હૈ, ઉસકા પરમેશ્વર હૈ. રાગ કા નહિ, વિકાર કા નહિ. સમજ મેં આયા ? સહજાત્મ ચિદાનંદ સ્વામી. એમાં શક્તિ એક છે. આત્મામાં એક શક્તિ છે - સ્વસ્વામીસંબંધ શક્તિ. ૪૭ શક્તિનું વર્ણન છે ને ? વાંચી છે ? 'આત્મપ્રસિદ્ધિ'. 'આત્મપ્રસિદ્ધિ' આવે છે ને ? એમાં ૪૭ શક્તિ છે. સ્વસ્વામીસંબંધ શક્તિ. આત્મામાં એક સ્વસ્વામીસંબંધ શક્તિ નામનો પરમેશ્વર ગુણ છે. પરમેશ્વર ગુણ. સ્વસ્વામી સંબંધ (અર્થાત્) પોતાના આનંદ સ્વરૂપ સ્વ એનો એ સ્વામી. એવો એમાં સ્વભાવ છે. રાગ ને વિકાર ને પરનો સ્વામી એ ગુણ આત્મામાં ત્રણકાળમાં છે નહિ. સમજાણું કાંઈ ? છે ને ? આ તો ગુજરાતી છે પણ છે ને એમાં ? જુઓ ! છેલ્લો સુડતાલીસમો બોલ છે, સુડતાલીસ. દેખો ! શું કહે છે ?

‘સ્વભાવમાત્ર સ્વ-સ્વામીત્વમયી સંબંધ શક્તિ. (પોતાનો ભાવ, પોતાનું સ્વ અને પોતે તેનો સ્વામી...)’ એવી શક્તિ આત્મામાં છે, અનાદિ અનંત છે. આત્મામાં એ ગુણ અનાદિ અનંત છે. કેવો ગુણ ? કે, ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ અનંત ગુણનો સ્વ અને એનો એ સ્વામી એવો એનામાં ગુણ છે. પુણ્ય-પાપના પરિણામનો સ્વામી અથવા પુણ્ય-પાપ એનું સ્વ અને એનો એ સ્વામી, એના ગુણમાં નથી, એની શક્તિમાં નથી, એના સ્વભાવમાં નથી. એક સમયની પર્યાય રાગની, વિકારની ઉત્પન્ન કરીને સ્વામી પોતે થાય છે એ મિથ્યાદષ્ટિ વિકારનો સ્વામી થાય છે. સમજાણું કાંઈ ?

અહીં તો સ્વ... પુણ્ય-પાપના ભાવ નહિ, શરીર, વાણી નહિ, બાયડી, છોકરા તો ક્યાંય રહી ગયા, ધૂળ. ઈ એનું સ્વ નહિ. એનું સ્વ જ્ઞાયક, આનંદ, શાંતિ, સ્વચ્છતા, વિભુતા, પ્રભુતા આદિ એ પોતાનું સ્વ અનંત ગુણ એનો એ સ્વામી, એનો એ ભગવાન સ્વામી (છે) એવો એનામાં ગુણ છે. પણ પુણ્ય-પાપનો સ્વામી ને શરીર ને કર્મનો સ્વામી ને બાયડી, છોકરા ને દેશનો સ્વામી એ તો મિથ્યાદષ્ટિ, મિથ્યાબુદ્ધિથી માને છે. ભાઈ ! આહા..હા..! એ સ્વસ્વામી સંબંધ આત્માના સ્વભાવ સાથે છે. એક વિકલ્પ ઉઠે, જે ભાવે તીર્થંકર ગોત્ર બંધાય એ ભાવ પણ આત્માનું સ્વ ને સ્વામી એ એના ગુણમાં નથી. આહા..હા..! સમજાય છે કાંઈ ? સુડતાલીસ શક્તિ છે. 'આત્મપ્રસિદ્ધિ' બહાર (પ્રકાશિત) થઈ ગઈ છે. હજી બીજી શક્તિઓ ઉતરી છે, નવા વ્યાખ્યાનો રેકોર્ડીંગ પડ્યા છે અંદર હજી, બહાર આવે ત્યારે ખરા. સમજાણું કાંઈ ?

ભગવાનઆત્મા 'નિજમે' છે ને ? પોતામાં અનંત અનંત સ્વસ્વામી સંબંધ નામનો ગુણ છે. સ્વ સ્વામી સંબંધ-જો આત્માને સંબંધ હોય તો પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવ એની સાથે આત્માને સંબંધ (છે). આત્મા તેનો સ્વામી અને શુદ્ધ સ્વભાવ પૂર્ણ આનંદ, પૂર્ણ જ્ઞાન, પૂર્ણ પ્રભુતા એ આત્માનું સ્વ. સ્વ એટલે ધન, ધન-સ્વધન, એનો આત્મા સ્વામી. આવો ગુણ અનાદિ કાળથી અનંત કાળ એમાં રહેલો છે. એવા ગુણને અંદર સ્પર્શ્યા વિના... સમજાય છે કાંઈ ? ઝીણું ભારે, ભાઈ !

મુમુક્ષુ :- આ ભાવનામાં શું કાઢે છે ?

ઉત્તર :- એ ભાવનામાં કાઢે છે આનંદ. નિજ સ્વરૂપમાં અનંત ગુણનો સ્વામી છું, નિજમાં - મારામાં, મારામાં શુદ્ધ પૂર્ણ આનંદ ને જ્ઞાન એ મારામાં છે. એમ સ્વરૂપના અંતર સાધન દ્વારા સ્વરૂપને સાધે છે. ભાવના કરીને તે શુદ્ધિની વૃદ્ધિ કરે છે. સમજાણું કાંઈ ? એ ભાવના એ કરે છે. અહો ! આ વસ્તુ શાંતિ ને આનંદનું જ્ઞાન ને ભાન અપૂર્વ (છે) એમ પામેલ છે એ પણ ભાવના કરે છે. ભાવના કરતા શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થઈને અશુદ્ધતા ટળે છે એ ભાવનાનું ફળ શુદ્ધિ છે. સમજાય છે કાંઈ ?

'સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન આત્માના આશ્રયે જ થાય છે.' એ માથે 'નિજ'માં કીધું ઈ. સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્ર એ આત્મ સ્વભાવને આશ્રયે થાય છે. રાગ ને નિમિત્ત ને પરને આશ્રયે થતું નથી. 'પુણ્યથી, શુભરાગથી, જડ કર્માદિથી થાય એવું તે નથી.' એવું તે સ્વરૂપ નથી એમ લેવું. સમજાય છે કાંઈ ? આહા..હા..! પણ એને અંતરનું માહાત્મ્ય આવતું નથી. બહારનું માહાત્મ્ય (આવે છે).

હીરા ને માણેક દેખે તો આહા..! આહા..! એમાંથી વળી શરીર સુંદર હોય તો આહા..! એમાં બાયડી સુંદર હોય રૂપાળા તો આહા..! એમાંથી વળી છોકરો સારો રૂપાળો જાગે તો આહા..! ક્યાં આહા પણ (તું કરે છે) ? શું ભળાય છે ? પર છે એમ ભળાય છે. એની એક સમયની પર્યાયમાં એ ગરી ક્યાં ગયા છે અંદરમાં ? આવ્યા છે અંદર ? શેના આહા થયા તને ? અને બહુ આગળ જાય તો એને પાપના પરિણામ કરે તો મજા પડે, આહા ! એમ કરતા આગળ ચાલીને દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના શુભભાવ કરે (તો) આહા ! બસ ! થઈ રહ્યું જાવ. અજ્ઞાનીનું આહા તો વિકારમાં ને પરમાં સમાઈ ગયું. સમજાય છે કાંઈ ?

અહીં તો આત્મા ભગવાનમાં, પોતાનું નિજ પરમેશ્વરપદ પૂર્ણ, એના નિજ પદના આશ્રયે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર અંતર્ભૂખથી સાધી શકાય છે. બહિર્ભૂખના કોઈ સાધન વડે તે સાધી શકાતું નથી. એવું એનું સ્વરૂપ જ છે. એ તો એવું સ્વરૂપ જ છે એનું. સમજાણું કાંઈ ?

‘આ જીવ બહારના સંયોગો,...’ જુઓ ! આ સંયોગો બહારના. આ ‘ચારે ગતિ તથા લૌકિક પદો અનંત વાર પામ્યો છે...’ અનંત વાર પામ્યો. અબજોપતિ અનંત વાર થયો, ચાર ગતિમાં અનંત વાર ગયો, બહારના અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ સંયોગ અનંત વાર પામ્યો, એ નવી વાત નથી. અહીં તો જરીક જ્યાં પ્રતિકૂળ આવે ત્યાં રાડે રાડ પાડે. અનંત વાર પ્રતિકૂળતા આવી અને અહમિન્દ્ર જેવી અનુકૂળતા અનંત વાર આવી. આહા...! સમજાણું કાંઈ ? અરે...! સિદ્ધ ભગવાન જ્યાં બિરાજે ત્યાં પણ નિગોદપણે અનંત વાર ગયો. બરાબર છે ? સિદ્ધ ભગવાન બિરાજે છે ને ? ત્યાં પણ નિગોદપણે અવતાર અનંત વાર થયા, સિદ્ધના પેટમાં.

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- જોવે ક્યાં ? ધૂળ. સ્થાનમાં ઉપજી આવ્યો છે. એને ભાન કે દિ’ હતું ત્યાં ? આહા...હા...! પણ એણે આ નિજ પદ ઉપર દૃષ્ટિ કરી નથી.

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- ધૂળમાંય હવા આવે નહિ કાંઈ. કેવું બેસે ? કેવળજ્ઞાની ભગવાન હોય છે, સમુદ્ઘાત થાય છે ને ? શું (કહ્યું) ? કેવળજ્ઞાની હોય છે ને પરમાત્મા ? ત્યારે એને સમુદ્ઘાત થાય. છેલ્લે મોક્ષ જતાં વેદનીય, નામ જરીક થોડું આયુષ્યથી વધારે રહી ગયું હોય તો ઓછા કરવા માટે એકદમ સમુદ્ઘાત. આખા લોકમાં પ્રદેશ કરે છે, ફેલાય છે. એ પ્રદેશ સાતમી નરકમાં રવરવ નરક છે ત્યાં પણ એ વખતે પડ્યા હોય. છે દુઃખ એને ? નજીક છે ને સમીપમાં ? એમ આનું સુખ એને નારકીને છે ? ભાઈ ! શું કહ્યું ? આમ આત્મા છે ને ? જ્યારે કેવળ પામે છે પછી આખા લોક પ્રમાણે સમુદ્ઘાત થાય છે. ત્યારે એના પ્રદેશો, આત્માના અસંખ્ય પ્રદેશો પહોળા થઈને સાતમી નરકમાંથી આખા લોક પ્રમાણે ફેલાય છે. એક, બે સમય રહે. ત્યાં એ વખતે સાતમી નરકના નારકીમાં કેવળજ્ઞાનીના પ્રદેશનો આત્મા છે. એ કેવળજ્ઞાનીને



અનંત આનંદનો અનુભવ છે. જોડે રહેલા નારકીને અનંત દુઃખનો અનુભવ છે. આ અનંત દુઃખનો અનુભવ કેવળીને નથી અને કેવળીના અનંતા સુખનો (અનુભવ નારકીને નથી). છે એક ક્ષેત્રે ભેગું સાથે (છે). સમજ મેં આયા ? સાતમી નરક ... નારકીનો પાસડો છે ને ? ભગવાનનો સમુદ્ઘાત ત્યાં થાય છે. ત્યાં પ્રદેશ છે. એ પોતાના આનંદને અનુભવે છે. એ જ ત્યાં નારકીઓ તે જ ક્ષેત્રે મિથ્યાદષ્ટિ અનંત અનંતાનુબંધી દુઃખને અનુભવે છે. સમીપ ક્ષેત્રથી શું લાભ ? સમજાય છે ? પોતાના સમીપ ક્ષેત્રમાં જાય તો લાભ થાય. આહા..હા..!

કહે છે અરે...! 'લૌકિક પદો અનંત વાર પામ્યો,....' સ્વર્ગ પણ અનંત વાર પામ્યો, શેકાઈ અનંત વાર (પામ્યો), અબજોપતિ એક એક દિવસની પેદાશ અબજની અનંતવાર થઈ. ધૂળમાં એમાં આત્માને શું મળ્યું ? આત્માને મળ્યું દુઃખ, મમતા. આ મને મળ્યું એવી મમતા (મળી). દુઃખી... દુઃખી... દુઃખી... (થયો). કહે છે, 'પણ નિજ આત્માનું અસલી સ્વરૂપ સ્વાનુભવવડે પ્રત્યક્ષ કરીને તે કદી સમજ્યો નથી,....' શાસ્ત્રને ધાર્યા, વાંચ્યા પણ આ ભગવાન (એને જાણ્યો નહિ). આઠ આઠ વર્ષની બાલિકા પણ સમ્યગ્જ્ઞાન પામે. દેડકા-મેંઢક આટલા, એ પણ સમ્યગ્જ્ઞાન પામે. ભગવાનના સમવસરણમાં જાય ને સાંભળે આમ.. આહા..હા..! હડપ વીજળી જેમ ઉપરથી ઉતરે ને ત્રાંબાના સરીયામાં હેઠે ઉતરી જાય (એમ) આમ સાંભળે કે, તું અનંત ગુણનો પિંડ પ્રભુ શુદ્ધ ચૈતન્ય આનંદકંઠ (છો). રાગથી નિરાળું તારું સ્વરૂપ છે. તું પરમેશ્વર મારા જેવો છો. એમ ભગવાનની જ્યાં વાણી સાંભળે ત્યાં હઠ ઉતર્યો, ફડાક દઈને અંદર, હડફ ઉતરે અંદર ! એક દેડકો હોય કે આઠ વર્ષની કન્યા હોય સમક્રિત પામી જાય. લ્યો ! પણ નિજ સ્વરૂપથી પમાય છે, પરથી પમાતું નથી. એ ભગવાનનું સાંભળ્યું માટે પામ્યો, એમ નહિ. ત્યાંથી લક્ષ છોડી દીધું અને અનંતરમાં ગયો, પ્રવેશ કર્યો દરબાર-ચૈતન્યનો દરબાર આત્મામાં છે. અનંત ગુણનો દરબાર ભગવાન, એ દરબારમાં અંદર સભામાં પ્રવેશ કર્યો. એ નિજ સ્વરૂપથી સમ્યગ્દર્શન ને સમ્યગ્જ્ઞાન સાધી શકાય છે બાકી કોઈ એનું સાધન છે નહિ.

મુમુક્ષુ :- વીજળી એવી ઇચ્છા ...

ઉત્તર :- એવી વીજળી અહીં જોરવાળી છે આત્મામાં. દાખલો વીજળીનો આપ્યો.

એવી વીજળીનો ચમત્કાર જોરદાર છે, વીર્યને આમ ફેરવ્યું અંદરમાં, ઉતર્યું હડફ દઈને ! એ આત્માના સ્વભાવના સાધન દ્વારા જ સમ્યગ્જ્ઞાન પામી શકાય. એ સમ્યગ્જ્ઞાનમાં જ જન્મ-મરણનો અંત છે. એ સિવાય જન્મ-મરણનો અંત કોઈ રીતે આવતો નથી.

‘માટે તેની પ્રાપ્તિ અપૂર્વ છે. લૌકિક કોઈપણ પદ અપૂર્વ નથી.’ અહીં જરીક પાંચ હજારનો પગાર થાય ને કાંઈ ધૂળ થાય ત્યાં તો આહા...હા...હા ! એમ થઈ જાય છે, લ્યો !

મુમુક્ષુ :- સંધ્યા કા બળ ...

ઉત્તર :- સંધ્યાકા બળ કયા ? હા, હા ઠીક. પગ હેઠે ન રહે, એ વખતે પછી ઊંચો ચાલે. પૈસા બહુ બધે ને કે આમ આમ ધમ... ધમ... ધમ... ધમ... (ચાલે). દુઃખમાં ઊંચો ચાલે છે. ચોવીસ કલાક દુઃખ છે. ભગવાનઆત્માના અંતર જ્ઞાનના સુખ વિના જેટલા એ શુભ ને અશુભભાવમાં રોકાય છે એ ચોવીસે કલાક દુઃખનું વેદન નિરંતર છે. કહો, બરાબર છે ? ચોવીસ કલાક ! ભાઈ ! ચોવીસ કલાક ?

મુમુક્ષુ :- ઊંઘી જાય ત્યારે ?

ઉત્તર :- ઊંઘી જાય ત્યારે, ઊંઘે છે શેમાં ઊંઘ્યો છે ? વિકારના ભાવમાં પડ્યો ને ઊંઘ્યો છે. આત્મા પુણ્ય-પાપના વિકલ્પ રહિત સ્વસ્વરૂપના જ્ઞાનનું ભાન એ સુખ (છે). એ વિનાના જેટલા ભાવ પરસન્મુખથી શુભાશુભ અનંતવાર, અસંખ્ય શુભ ને અસંખ્ય અશુભ એક એક અનંતવાર, એક એક અનંતવાર કર્યા (એ) બધું દુઃખ. સમજાણું કાંઈ ? આ એક અપૂર્વ છે, જેમાં સુખ છે.

ભગવાનઆત્મા ! એની શ્રદ્ધામાં તો કરે, એના વીર્યને વાળવા જેવું અંતરમાં છે એવો તો નિર્ણય કરે. બહારમાં વીર્ય વાળ્યે તારા કોઈ દિ’ દાળિયા થયા નહિ. સમજાણું કાંઈ ? એ વલણ બદલાય વલણ, વલણ કહે છે શું કહે તમારે ? ઝુકાવ. વલણ બદલાવ. એ પાણીના વહેણ પેલે કાંઠે છે ઈ કરતાં આ કાંઠે લાવ, એમ કહે છે. આ બાયડીયું પાણી નદીએથી ભરે ને ! મોટી નદી હોય તો પેલે કાંઠે પાણી (હોય તો બોલે) અર..ર..ર..! કેટલું (દૂર) ભરવા જાવું પડે, બાપા ! ‘કાળુભાર’ જેવી નદી છે મોટી નદી દરિયા જેવી. પેલે કાંઠે પાણી (હોય અને ત્યાં) જાય તો આની

કોરની બાયું રાડ નાખે. અરે..! ન્યાં ભરવા જાવું ! ... આ કાંઠે પાણી હોય તો ફટ ઉપર બેડું ભરીને આવે, લ્યો ! એમ તારા આત્માના વહેણ વિકાર ને પુણ્ય-પાપમાં વળ્યા એ પેલે કાંઠે તારા વહેણ દુઃખદાયક છે. સમજાણું કાંઈ ?

કહે છે કે, આ બાજુ વહેણ વાળ, ભાઈ ! પહેલાં કહ્યું હતું ને ? ‘લાખ વાતની વાત નિશ્ચય ઉર આણો’ નહોતું આવ્યું ? પહેલા આવ્યું હતું. લાખ વાતની વાત, એ પોતે કહે છે, કોણ ? ‘દૌલતરામજી’. ‘લાખ વાતની વાત નિશ્ચય ઉર આણો’ છે ને ? કેટલામું આવ્યું છે ? એ..ઇ..! લાખ વાતની વાત. તેમાં જ હતું કે નહિ ? ચોથી ઢાળની નવમી (ગાથા). ‘પુણ્ય-પાપ ફલમાહિં, હરખ વિલખૌ મત ભાઈ;’ આ ‘છ ઢાળા’ પોતે કહે છે.

પુણ્યઅય-પાપ ફલમાહિં, હરખ વિલખૌ મત ભાઈ;

યહ પુદ્ગલ પરજાય, ઉપજિ વિનસૈ ફિર થાઈ.

લાખ બાતકી બાત યહી, નિશ્ચય ઉર લાઓ;

તોરિ સકલ જગદંદ-ઈંદ, નિત આતમ ધ્યાઓ. ૯.

ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ ચિદાનંદ સ્વરૂપ પ્રભુ, એની રચિ કર, એના સન્મુખ જા અને વિકારથી વિમુખ થા. આ તારું સુખનું કર્તવ્ય છે. સમજાણું કાંઈ ? આ સુખના આચરણનો આ ભાવ છે, બાકી બધા દુઃખના આચરણનો ભાવ છે. પોતે કહે છે, જુઓ ! ‘દૌલતરામજી’ આહા..હા..! એક જ વાત. આમાંય અર્થ સમજતા નથી અને વિરોધ કરે છે, લ્યો ! નહિ, એનો અર્થ બરાબર નથી, બરાબર નથી. પણ આ બરાબર નહિ ત્યારે બરાબર ક્યું છે ? હવે લાવને ! ભગવાનઆત્મા અનંત ગુણની ખાણ એ તરફ વળવું એ જ બરાબર છે, બીજું વળી બરાબર ક્યું હતું ? સમજાણું કાંઈ ?

એટલે કહે છે કે, લૌકિક પદ તો અનંત વાર મળ્યા પણ આત્મપદ એક સેકન્ડ પણ પામ્યો નથી. એક સેકન્ડ પણ સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય (તો) એના જન્મ-મરણ અંત ટળી જાય અને શુભભાવ અનંત વાર કર્યા એક ભવ ઘટ્યો નહિ. ક્યાંથી ઘટે પણ એમાં ? સાધન છે એ ? શુભભાવ અનંત વાર કર્યો (પણ) એક ભવ ઘટ્યો નહિ. અને શુભભાવ રહિત આત્મા(નું) એક સમયનું જ્ઞાન, સમ્યક્ ચૈતન્ય ભાન થતાં

અનંત ભવ ગળી ગયા. સમજાય છે કાંઈ ? એવી સમ્યગ્જ્ઞાનમાં અથવા નિજ સ્વરૂપના સાધનમાં તાકાત છે, બીજામાં એ તાકાત નથી.

‘બોધિ એટલે નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની એકતા; તે બોધિની પ્રાપ્તિ દરેક જીવે કરવી જોઈએ.’ ત્રણ બોલ છે ને એકીસાથે ? પેલી બોધિની વ્યાખ્યા. ‘સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ સ્વસન્મુખતાપૂર્વક આવું ચિંતવન કરે છે,...’ ચિંતવન શબ્દે આત્મા તરફની એકાગ્રતા. જે આત્મા શુદ્ધ સ્વભાવ દષ્ટિમાં, રુચિમાં આવ્યો છે તેના તરફની એકાગ્રતાને ભાવના કહે છે. ‘અને પોતાની બોધિની વૃદ્ધિનો વારંવાર અભ્યાસ કરે છે તે બોધિદુર્લભ ભાવના છે.’ એનું નામ બોધિદુર્લભ ભાવના.

કહો, આમાં કાંઈ પૈસા દુર્લભ છે એમ ન આવ્યું. એ ઇન્દ્રપદ, આ ઐવેયકપદ દુર્લભ છે એમ ન આવ્યું, આ પુણ્ય પરિણામ દુર્લભ છે એમ ન આવ્યું, પુણ્યભાવ દુર્લભ છે એમ ન આવ્યું. આહા..! એ પુણ્ય ને પાપ અને પુણ્ય-પાપના બંધન ને બંધનના ફળથી રહિત આત્માનું જ્ઞાન કરવું એ જ દુર્લભ ને અપૂર્વ છે. એને દુર્લભ કહ્યું છે, ટ્યો ! સમજાણું કાંઈ ?

એક વ્યાખ્યા આવે છે ને ? ‘તત્ત્વજ્ઞાન તરંગીણી’માં. ભાઈ ! બાહ્ય સંયોગો પ્રાપ્ત થવા એ સુલભ છે. કેમકે અનંત વાર પ્રાપ્ત થયા, અનંત વાર મળ્યા. બાહ્ય સામગ્રી, સ્વર્ગ, પૈસા, રાજ આદિ મળવા એ સહેલા છે, કેમકે અનંત વાર થયા છે. એક આત્માના સ્વરૂપની શ્રદ્ધા-જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે. સમજાણું ?

બીજી રીતે કહેતાં વાત ગુલાંટ ખાય છે કે, ભાઈ ! એ પુણ્ય-પાપ અને પૈસા આદિ, આ પૈસા આદિ મળવા એ દુર્લભ છે. કેમકે તારા પુરુષાર્થથી મળતા નથી એ તો પુણ્ય હોય તો મળે માટે દુર્લભ છે. તારાથી પ્રાપ્ત થતાં નથી. ફરીને, ભાઈ ! આ પૈસા ને રાજપદ દુર્લભ છે. કેમ ? દુર્લભ નામ તારાથી તે પ્રાપ્તિ થતી નથી. એ તો પૂર્વના પુણ્ય હોય તો પ્રાપ્ત થાય માટે દુર્લભ એ અપેક્ષાએ કહ્યાં. દુર્લભ એટલે દુઃખે કરીને પણ તું પુરુષાર્થથી પ્રાપ્ત કરી શકે એવા એ પૈસા ને લક્ષ્મી નથી. આહા..હા..! એ દુર્લભ કહ્યું, આત્માને સુલભ કહ્યો પાછો. વાત ગુલાંટ ખાય છે. આત્મા સુલભ છે. કેમ ? કે જેમાં પરના સાધનની જરૂર પડતી નથી. બરાબર ?

બે વાત કરી. 'તત્ત્વજ્ઞાન તરંગીણી' છે. એક તો દુર્લભ આત્માનો સ્વભાવ કેમકે અનંત કાળથી પામ્યો નથી. સમ્યગ્દર્શન, અનુભવ દષ્ટિ અનંત કાળથી (નથી પામ્યો) માટે દુર્લભ (કહ્યું) અને આ લક્ષ્મી આદિ મળવી સુલભ (છે). આ દુર્લભ તો (લક્ષ્મી આદિ) સુલભ. હવે ફેરવ્યું. એ દુર્લભ, આ સુલભ. કેમ ? એ ચીજો દુર્લભ છે. કેમકે તારા પુરુષાર્થથી પ્રાપ્ત થાય એવી નથી. બરાબર છે ? લાખ પ્રયત્ન કર, મરી જાય તોપણ મળવાનું એ મળશે, તારા પુરુષાર્થથી નહિ મળે. માટે દુર્લભ નામ તારાથી પ્રાપ્ત થાય એવું નથી. ભાઈ ! ભગવાનઆત્મા સુલભ છે. કેમ ? કે જેને શરીર, વાણી, મનની પણ જરૂર નહિ અને જેને પુણ્ય-પાપના રાગની પણ જરૂર નહિ, પરના આશ્રયની જરૂર નહિ, સ્વના આશ્રયની જરૂર (છે). સ્વ તો પોતે છે. માટે પોતાનું દર્શન-જ્ઞાન તે પોતાને આશ્રયે થાય માટે તે સુલભ છે. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- ..

ઉત્તર :- ઈ પ્રેમ એને પોતાને થાય ત્યારે લાગે ને ! કહો, સમજાણું આમાં ? આહા..હા..! 'તત્ત્વજ્ઞાન તરંગીણી' એવી વાત લીધી, આમ બે ઊલટ-સુલટ. બાપુ ! આત્માની દષ્ટિ ને અનુભવ કરવામાં કોઈ લક્ષ્મીની હાની થાય છે એમાં ? શરીરને ઘસારો થાય છે ? શરીરનું બળ એમાં કામ કરે છે ? પરની એમાં જરૂર પડે છે ? પરઆશ્રય લેવાનું કાંઈ કામ છે ત્યાં ? સમજાણું ? આહા..!

પોતાનો સ્વભાવ, એક નજર કર્યે નજરાણું મળે એવી ચીજ છે ઈ. જેની નજર કર્યે નિધાન પ્રગટે એ તો સ્વાધીન તારે સુલભ છે. સમજાય છે કાંઈ ? પણ દુર્લભ માનીને બેઠો છે. આ દુર્લભ કહ્યું એ તો અનંત કાળે પ્રાપ્ત થયું નથી એ અપેક્ષાએ કહ્યું. સમજાણું ? પણ પોતાનું નિજ પદ છે તેમાં કોઈ પૈસાની જરૂર પડે છે ? કે, આટલા પૈસા હોય ને દાન-બાન દઉં તો મને આત્મજ્ઞાન થાય. ભાઈ ! આમાં કાંઈ જરૂર પડે કે નહિ ? ઠીક કહે છે, બાપા ! એ તારું પદ તો તારે માટે સહેલું ને સુલભ છે કે, એમાં તારે બહારનો કોઈપણ આધાર ને અવલંબન લેવાની જરૂર નથી. મનની જરૂર નથી, વાણીની જરૂર નથી તો પછી શરીર ને ફલાણીની ક્યાં જરૂર હતી ? એવો ભગવાનઆત્મા...

મુમુક્ષુ :- .....

ઉત્તર :- એને દષ્ટિ, રુચિ પેસતી નથી, ગોઠતું નથી આ બહારનું ગોઠી ગયું છે. ગોઠવું સમજે ના ? રુચિ. પુણ્ય-પાપમાં પ્રેમ એવો લાગ્યો છે કે, આથી જો ખસી જઈશ ને તો મને હાય ! હાય ! બૂડી જશે. અને આ પુણ્ય-પાપના ફળમાંથી જરી કાંઈ ઓછું થાય, એક તબું મોટો હોય ને ? તંબુ, મોટો તંબુ ! પછી તંબુની ઓલી હોય ને ? ઊંચી હોય ને ? આમ ખેંચતાણ કરેલી. અને એમાંથી એક ખીલી મોળી પડે તો રાડ પાડે. આ મોળી કેમ પડી ? એમાં આખો તંબુ ઉડે તો શું થાય એને ? એમ બહારની સગવડતામાં એક પણ કાંઈ ખામી, પોણી સોળ આની થાય તો રાડ નાખે. મૂઢની તે મૂઢતાના કાંઈ બીજા લેખ જુદાં હશે ? એક જરી એવું (આવે તો) ઉં...ઉં.. (કરે). શું છે પણ ? તંબુ છે ને ? પેલા ગોરા નહિ રહેતા ? ગોરા ઉતરે ને, યુરોપીયન ! બહાર જંગલમાં ખીલીઓ નાખે ઊંડી, આમ ખેંચીને (બાંધે). પાણી-બાણી વરસાદ પડે તો આમ ચાલ્યું જાય. આમ ઢાળ હોય છે. આમ હળ પડે, હળ પડી જાય તો પાણી અંદર ગરે. એક આખી ખીલી ન નીકળી હોય. જરીક ખીલી અંદર કાંઈક પોચી પડી હોય (તો કહે), એલા હળ કેમ પડ્યો ત્યાં ?

એમ બહારના ધૂળના સગવડતાના અંશમાં એક જરીક ફેરફાર થાય (તો) વાંદરો જેમ રોવે, એક પાંદડાંનો કાંકરો ઉપરથી પડે (ને રોવે) એમ રોવે. અરે...! પ્રભુ ! પણ એ સાધન કાંઈ નથી, તારામાં નથી ને તને કાંઈ નડતા નથી. સમજાણું કાંઈ ?

અહીં તો કહે છે કે, છેલ્લો 'દુર્લભ' શબ્દ આવ્યો ને ? આહા..હા..! ભાઈ ! તારું સ્વરૂપ તો તારી પાસે છે ને ? 'નજરને આળસે રે, તેં નયને ન નીરખ્યા હરિ. તારી નજરને આળસે રે તેં નીરખ્યા ન નયણે હરિ,' હરી (એટલે) આત્મા. ભગવાન પોતે આમ નજરું પરમાં કરીને બેઠો, એ પરમાંથી પલક ઉઠાવતો નથી. કહે છે કે, એકવાર તું આમ જો ! આમ તો જો ! એક ભગવાન બિરાજે છે મોટા પરમાત્મા. એલા.. સારો માણસ આવે તો બીજા સાથે વાતું કરવી છોડી દે, એની સાથે વાતું કરે. બીજું મુકી દે, એલા ખાવું-બાવું મૂકી દે. આવો... આવો... આવો... સાહેબ આવો... આવો... કરે કે નહિ ?

એક ઘરાક પચાસ-સો પેદા કરવાનું દેખે તો જાણ કે આ (પેદા કરાવી દેશે). (દરબાર આવે તો કહે), આવો... આવો... દરબાર ! બીજા ઘરાક પડ્યા રહે એકકોર.

એલા આવો ત્રણલોકનો નાથ પરમેશ્વર, એની સાથે વાતું કરવી મુકી દઈ, બીજા સાથે વાતું કરે છે તું આ ? સમજાણું ? આવું તારું પરમેશ્વરપદ નિજમાં પડ્યું છે એનું સાધન તારી પાસે છે. બહારના સાધન વડે તું સ્વરૂપનું સાધન લેવા માંગે (છે), ભાઈ ! નહિ મળે. સમજાણું કાંઈ ? એવી બોધિ - સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની પ્રાપ્તિ અને ત્રણેયનું પહેલું યથાર્થ જ્ઞાન (કરવું), એની પ્રાપ્તિ તેને દુર્લભ કહેવામાં આવે છે. કેમકે પરસન્મુખથી દૃષ્ટિ હટાવતો નથી માટે. સ્વસન્મુખથી કરે તો તે વાત પોતાને સુલભ છે. (વિશેષ કહેશે...)

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)



## ૧૨-ધર્મ ભાવના

જો ભાવ મોહતૈં ન્યારે, દગ-જ્ઞાન-વ્રતાદિક સારે;  
સો ધર્મ જબૈ જિય ધારૈ, તબ હી સુખ અચલ નિહારૈ. ૧૪.

અન્વયાર્થ :- (મોહતૈં) મોહથી (ન્યારે) જુદા (સારે) સારરૂપ અથવા નિશ્ચય (જો) જે (દગ-જ્ઞાન-વ્રતાદિક) દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ રત્નત્રય આદિક (ભાવ) ભાવ છે (સો) તે (ધર્મ) ધર્મ કહેવાય છે. (જબૈ) જ્યારે (જિય) જીવ (ધારૈ) તેને ધારણ કરે છે (તબ હી) ત્યારે જ તે (અચલ સુખ) અચળ સુખ-મોક્ષ (નિહારૈ) દેખે છે-પામે છે.

ભાવાર્થ :- મોહ એટલે મિથ્યાદર્શન અર્થાત્ અતત્ત્વ-શ્રદ્ધાન, તેનાથી રહિત નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર (રત્નત્રય) જ સારરૂપ ધર્મ છે. વ્યવહાર-રત્નત્રય તે ધર્મ નથી એમ બતાવવા માટે અહીં ગાથામાં 'સારે' શબ્દ વાપર્યો છે. જ્યારે જીવ નિશ્ચયરત્નત્રયસ્વરૂપ ધર્મને સ્વ આશ્રયવડે પ્રગટ કરે છે ત્યારે જ તે સ્થિર-અક્ષય સુખને (મોક્ષને) પ્રાપ્ત કરે છે. આવી રીતે ચિંતવન કરી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ સ્વસન્મુખતાનો અભ્યાસ વારંવાર કરે છે તે ધર્મ ભાવના છે.

વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ વદ ૩, બુધવાર  
તા. ૦૯-૩-૧૯૬૬, શ્લોક-૧૪, ૧૫. પ્રવચન નંબર-૪૬

'દ્વૈલતરામજી' કૃત 'છ ઢાળા' છે. પાંચમી ઢાળા, એની બારમી ભાવના છે, ગાથા ચૌદ. બોધિદુર્લભ ભાવના થઈ ગઈ. બાર ભાવનામાં આ છેલ્લી ભાવના છે. ભાવના એટલે શું ? કે, આત્માનો સ્વભાવ શુદ્ધ છે એવી દષ્ટિ થઈ હોય, એ શુદ્ધતાના ચારિત્ર ગુણની આ સંવરની પર્યાયો છે, બાર ભાવના. સંવર છે ને સંવર ? એમાં આવે બાર ભાવના આવે છે ને ? 'તત્ત્વાર્થસૂત્ર'માં. સંવરની શુદ્ધિની એ દશા છે. આત્મામાં

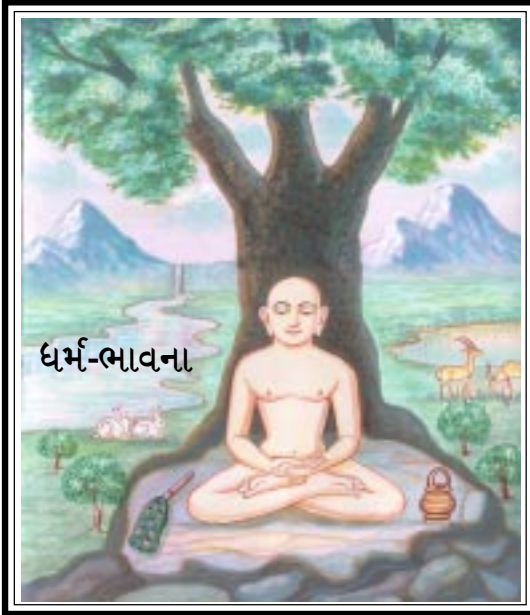


સમ્યગ્દર્શન આદિ શુદ્ધ દષ્ટિ થઈ છે પછી આ ભાવના ભાવે ત્યારે વધારે શુદ્ધિ થાય. એટલે ‘તત્ત્વાર્થ સૂત્ર’માં એને સંવરમાં નાખી છે ને ? બાર ભાવના. અગીયાર થઈ, બારમી છે.

જો ભાવ મોહતૈં ન્યારે, દગ-જ્ઞાન-વ્રતાદિક સારે;

સો ધર્મ જઠૈ જિય ધારૈ, તબ હી સુખ અચલ નિહારૈ. ૧૪.

જુઓ ! આ બારમી (ભાવનાની) છેલ્લી કડી. અન્વયાર્થ :- ‘મોહથી (ન્યારે)



જુદા...’ એ શબ્દમાં વાત પડી છે, જુઓ ! આત્મામાં સમ્યગ્દર્શન થાય એ દર્શનમોહ મિથ્યાત્વભાવથી રહિત હોય છે અને સ્વરૂપમાં ચારિત્ર થાય એ પણ રાગ-દ્વેષ ને અચારિત્રથી રહિત હોય છે. સમજાય છે કાંઈ ? ‘જો ભાવ મોહતૈં ન્યારે...’ ‘મોહ’ શબ્દે મિથ્યાશ્રદ્ધા અને રાગ-દ્વેષ પરિણામ, એનાથી જે ભાવ જુદો છે તેને દર્શન-જ્ઞાન ને ચારિત્ર કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ?

‘જો ભાવ મોહતૈં ન્યારે...’ આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્યની અંતર સાવધાનીથી કરેલું સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને

સમ્યક્ચારિત્ર એ ત્રણેય ભાવ ‘જો ભાવ મોહતૈં ન્યારે...’ મોહથી જુદા છે. સમજાણું કાંઈ ? સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એ મોક્ષનો માર્ગ તે ભાવ, મોહથી જુદાં છે. સમજાણું કે નહિ ? આ બાર ભાવના તમે કેટલી વાર ગોખી છે ?

‘જો ભાવ મોહતૈં ન્યારે.’ એમ છે. જેમાં પર તરફની સાવધાનીનો ભાવ, મિથ્યાશ્રદ્ધા ને રાગ-દ્વેષથી રહિત સ્વરૂપ તરફની દષ્ટિની સાવધાની અને સ્થિરતા એ ભાવ, મોહથી જુદાં છે. સમજાણું કાંઈ ? ‘દગ-જ્ઞાન-વ્રતાદિક સારે;...’તેને સમ્યગ્દર્શન કહીએ, તેને

સમ્યગ્જ્ઞાન કહીએ. જે મોહથી જુદાં તત્ત્વ શ્રદ્ધાન, અતત્ત્વશ્રદ્ધાનથી જુદો. વાહ ! વાહ ! તત્ત્વ શ્રદ્ધાન ભાવ અતત્ત્વશ્રદ્ધાનથી જુદો. તત્ત્વ જ્ઞાન, અતત્ત્વ જ્ઞાનથી જુદું અને તત્ત્વની પ્રતધાર સ્થિરતા એ અસ્થિરતાથી જુદું. ઉસમેં ક્યા આયા ? પ્રત મેં ચારિત્ર મેં રાગ આયા કિ નહીં ?

અહીં તો ધર્મ ભાવના (કહે છે). ધર્મ તો એને કહીએ કે જેમાં મોહનો અભાવ હોય. એટલે કે સ્વરૂપની સાવધાનીનો ભાવ હોય, એમ અહીંયાં બારમી ભાવનામાં કહે છે. સમજાણું કાંઈ ? ભગવાનઆત્મા જે અનંત શાંતિ ને આનંદની ખાણ આત્મા ખાણ, એ તરફનો ભાવ તેને મોહરહિત ભાવ કહે છે. એ દગ નામ સમ્યગ્દર્શન. જુઓ ! અહીં નિશ્ચયની વાત છે. મોહથી ન્યારો ભાવ એટલે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન, મોહથી જુદું જ્ઞાન એ સમ્યગ્જ્ઞાન અને પ્રતાદિક મોહથી ન્યારા એટલે ચારિત્ર - સ્વરૂપની રમણતા. એને અહીં પ્રતાદિક કહેવામાં આવ્યા છે. સમજાણું કાંઈ ?

મોહથી જુદો અને સ્વરૂપથી અભેદ. સમજાણું ? મોહભાવથી જુદો, વિકારીભાવથી જુદો અને આત્મા અવિકારી સ્વરૂપ, એનાથી અભેદ. એવા સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન ને ચારિત્ર એ સારા છે, એ જ સારા છે, એ જ ભલા છે. કહો, સમજાણું કાંઈ ? એ જ સારરૂપ મોક્ષમાર્ગ છે. જે 'નિયમસાર'(માં) આવ્યું હતું ને ? 'નિયમસાર'. 'નિયમસાર'માં શું આવ્યું હતું ? બસ. લ્યો ! જુઓ ! આ શેઠને યાદ રહે છે. જુઓ ! 'નિયમસાર' આવ્યું હતું ને ? નિયમ - નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ અને એમાંથી સાર એટલે વિપરીત રહિત. વિપરીત રહિત આવ્યું હતું કે નહિ ? એ શબ્દની શૈલી લીધી છે આણે, એ શૈલી લીધી છે, જુઓ ને ! સમજાણું કાંઈ ? જે ભાવ ભગવાનઆત્મા, એની સાવધાનીથી - સ્વભાવની સાવધાનીથી શ્રદ્ધા-જ્ઞાન ને શાંતિ પ્રગટ્યા એ ત્રણે પર સાવધાનીના ભાવથી રહિત છે, મોહથી રહિત છે. સમજાય છે કાંઈ ? આ તો 'છ ઢાળા' છે, સાદી ભાષામાં હિન્દીમાં છે. એના અર્થની પણ ખબર ન મળે. શું સત્ય છે એની દરકાર ન મળે.

દગ-જ્ઞાન એ 'સારે) સારરૂપ અથવા નિશ્ચય....' અથવા એ જ મોક્ષનો માર્ગ યથાર્થ સાર છે. સમજાય છે કાંઈ ? 'દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ રત્નત્રય આદિક ભાવ છે...' પછી ક્ષમા આદિ, નિશ્ચય સમિતિ, નિશ્ચય ગુપ્તિ એ બધા મોહ ભાવથી ન્યારા, 'પ્રતાદિક' શબ્દ પડ્યો છે ને ? સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, ચારિત્ર આદિ. આદિમાં

જેટલી વીતરાગી પર્યાય, રાગ ને વિપરીત શ્રદ્ધા રહિત અવિપરીત પર્યાય આત્મામાં થાય અને વિપરીત પર્યાયથી રહિત. સમજાય છે કાંઈ ? ક્રોધથી રહિત ક્ષમા, માનથી રહિત નિર્માનતા, માયાથી રહિત સરળતા, લોભથી રહિત નિર્લોભતા. એ બધાં ‘દગ-જ્ઞાન-વ્રતાદિક સારે.’ એ બધાં મોહની પર્યાયથી રહિત, સ્વરૂપ તરફની દશા એ સાર અને નિશ્ચય છે, એ ધર્મ છે, એ ધર્મ છે. મોહભાવ રહિત દશાને ધર્મ કહે છે. એ ટૂંકી વ્યાખ્યા કરી.

‘સો ધર્મ જલૈ જિય ધારૈ...’ જુઓ ! એમાં પણ ખૂબી કરી છે. એવો ધર્મ જ્યારે જીવ ધારે ત્યારે કરે છે એમ કહે છે. સમજાય છે કાંઈ ? એ કાંઈ કર્મ નડે છે કે, એવું કાંઈ નડતું નથી. ‘સો ધર્મ...’ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન ને ચારિત્ર આદિ શુદ્ધ દશા, અશુદ્ધ મોહ આદિથી રહિત, એ જ્યારે એવો ધર્મ ‘જલૈ...’ નામ જ્યારે ‘જિય...’ નામ જીવ ‘ધારૈ...’ જ્યારે જીવ ધારે ત્યારે ધર્મ થાય. ‘ધર્મ’ શબ્દ છે ખરો ને ? ધર્મ શબ્દ છે ને એટલે એમાંથી ‘ધારૈ’ કાઢ્યું છે. ગોઠવ્યું છે બહુ સારું. ‘સો ધર્મ જલૈ જિય ધારૈ...’ એવો ધર્મ જ્યારે આત્મા (ધારે). ભાઈ ! આ તો હિન્દી ભાષા છે. મૂળ શ્લોક, મૂળ શ્લોક હિન્દી છે એમ. અને હિન્દી સાદી છે, અર્થ તો ગુજરાતી થાય છે. મૂળ ભાષા છે એ તો હિન્દી છે અને હિન્દી પણ તદ્દન સાદી અને સીધી ભાષા છે. સમજાય છે કાંઈ ?

‘જો ભાવ મોહતૈ ન્યારે, દગ-જ્ઞાન-વ્રતાદિક સારે; સો...’ ‘સો’ એવો જે ધર્મ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર જે આત્માને આશ્રયે થતો ભાવ, જે મોહથી રહિત થયેલી દશા એ ‘ધર્મ જલૈ જિય ધારૈ...’ જ્યારે જીવ ધારણ કરે, ધર્મને ધારણ કરે ત્યારે ધર્મી થાય, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ ? ‘ધારતી ઇતિ ધર્મ’. જે અધર્મ ધારતો (હતો), અનાદિથી કરતો હતો એમાંથી ધર્મને ધારે ત્યારે તે ધર્મી, ધર્મને ધારે ત્યારે ધર્મી કહેવાય છે. કહો સમજાણું કાંઈ ?

‘તબ હી સુખ અચલ નિહારૈ.’ ‘જલૈ જિય ધારૈ, તબ હી સુખ અચલ નિહારૈ.’ જ્યારે આત્મા જ્યારથી ભગવાનઆત્મા આનંદ ને શાંતિનો પિંડ પ્રભુ ! એના તરફની દષ્ટિ-જ્ઞાન ને શાંતિને ધારે ત્યારથી શાંતિને નિહાળે, આનંદને નિહાળે. સમજાય છે કાંઈ ? ‘તબ હી સુખ અચલ નિહારૈ.’ ત્યારે તે આત્માના આનંદને, અચળ આનંદ,

આત્માનો અચળ આનંદ, એને ત્યારથી દેખે. સમજાય છે કાંઈ ? મોક્ષ દેખે અથવા ત્યારથી મોક્ષની પર્યાય, કારણરૂપ પ્રગટીને મોક્ષ આવો હોય એવું ભાન થાય. કહો, સમજાય છે કાંઈ ? એક કડીમાં બહુ સરસ મુક્યું છે આમાં.

જ્યારે જીવ આત્માના સ્વભાવની શાંતિ-શ્રદ્ધા-જ્ઞાનને ધારે ત્યારે તેને, ‘ત્યારે જ તે (અચલ સુખ) અચળ સુખ...’ એટલે ખરી શાંતિ, નિત્યાનંદનું સુખ, નિત્ય આનંદ એવું સુખ, એને ‘નિહારૈ...’ એટલે દેખે અને તે નિત્ય આનંદને પામે. ક્રમે ક્રમે એ ભાવના કરતા પૂર્ણ આનંદને પામે. કહો, સમજાણું આમાં ?

ભાવાર્થ :- ‘મોહ એટલે મિથ્યાદર્શન અર્થાત્ અતત્ત્વશ્રદ્ધાન, તેનાથી રહિત...’ મોહ રહિત એટલે બધું, રાગાદિ રહિત (પણ આવી ગયું). ‘નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર (રત્નત્રય) જ સારરૂપ ધર્મ છે.’ એ રત્નત્રય સારરૂપ ધર્મ છે. આપણે ‘નિયમસાર’ ચાલે છે એની સાથે મેળ ખાઈ ગયો, લ્યો ! વ્યવહાર રત્નત્રય એ ખરેખર સારરૂપ નથી. વ્યવહાર રત્નત્રય એ શુભરાગ છે પણ એ મોહ રહિત ભાવ નથી. વ્યવહાર રત્નત્રય દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા, નવ તત્ત્વના ભેદવાળી શ્રદ્ધા, પંચમહાવ્રતના પરિણામ, શાસ્ત્રનું જ્ઞાન, એમાં શુભરાગ છે, એ મોહરહિત નથી માટે તેને સાર કહેવામાં આવતું નથી. કહો, સમજાણું આમાં ? ‘વ્યવહારરત્નત્રય તે ધર્મ નથી...’ એટલે કે વ્યવહાર રત્નત્રય તે રાગરૂપ છે ને એટલે આ સારરૂપ ધર્મ નથી, રાગ છે.

‘એમ બતાવવા માટે અહીં ગાથામાં ‘સારે’ શબ્દ વાપર્યો છે. જ્યારે જીવ નિશ્ચયરત્નત્રયસ્વરૂપ ધર્મને સ્વ આશ્રયવડે પ્રગટ કરે છે...’ જ્યારે જીવ પોતાના નિશ્ચય સ્વભાવને આશ્રયે, શુદ્ધ ચૈતન્યને આશ્રયે અંતર્મુખ અવલંબન કરીને સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રને પ્રગટ નામ ધારણ કરે છે. કહો, સમજાણું ? ‘ત્યારે જ તે સ્થિર-અક્ષય સુખને (મોક્ષને) પ્રાપ્ત કરે છે.’ સંસારના સુખ તો બધા કલ્પિત નાશવાન છે. આ સુખ તો અંતર નિત્યાનંદમાંથી પ્રગટ્યું. નિત્યાનંદ આત્મા એની શ્રદ્ધા-જ્ઞાન ને શાંતિ પ્રગટતા અંતર આનંદ પ્રગટ્યો. એનું ફળ પણ પૂર્ણ આનંદ અચળ પ્રાપ્ત થાય છે. વ્યવહારમાં રાગ હોય છે, રાગથી પુણ્ય બંધાય ને સ્વર્ગ આદિ મળે. અચળ સુખનું કારણ અચળ ભગવાન નિત્યાનંદ આત્મા નિત્ય આનંદ, એમાં ઠરવાથી જે આનંદ

પ્રગટ થાય એ આનંદ પૂર્ણ આનંદનું કારણ છે ને એ વર્તમાન પણ આનંદનું કારણ છે. સમજાણું કાંઈ ? પરમાં સુખ કે દિ' થાશે આમાં ? આ શરીરમાં નિરોગતા હોય, પૈસા હોય, અનુકૂળ હોય.

મુમુક્ષુ :- પહેલી નીરોગતાની આ વાત ...

ઉત્તર :- પહેલી નીરોગતાની કરી. કહો, શરીરમાં નીરોગતા હોય. 'પહેલું સુખ તે જાતે નર્યા' નર્યા એટલે નીરોગતા.

મુમુક્ષુ :- આત્માની નીરોગતા.

ઉત્તર :- ઇ તો શરીરની કહે છે. પછી 'બીજું સુખ તે ઘરે ચાર દીકરા' એમ કહે છે ને ? 'ત્રીજું સુખ તે સુકુળની નાર', 'ચોથું સુખ એની કોઠીએ જાર' ધૂળમાંય નથી. ઇ ચારેય દુઃખરૂપ ભાવ છે. એમાં સુખ છે નહિ, ધૂળમાંય નથી. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ? લોકોએ ગબ્બો ગોઠવી દીધો. નીરોગતા એ નીરોગતા ધૂળ, ધૂળની (છે). એમાં આત્માને શું ? આ તો શરીર, માટી છે. શરીર નીરોગ હોય અને અંદરમાં પૈસા-બૈસાની ખોટ ગઈ હોય તો હોળી સળગતી હોય કે નહિ ? ત્યારે નીરોગ શરીર શું કરે ? કહો.

મુમુક્ષુ :- પણ પૈસા આવ્યા હાથ...

ઉત્તર :- પણ ઇ જ કહે છે પણ જાય છે ત્યારે એને દુઃખ થાય છે કે નહિ ? શરીર નીરોગ છે કે નહિ ? જો નીરોગ (શરીર) સુખનું કારણ હોય તો એ વખતે અંદર તો તેલ રેડ્યું હોય. તેલ રેડ્યું સમજતે હૈં ? એક જણાને દીક્ષા આપી નામ આપ્યા નહિ. એને શિષ્ય ન કર્યો. (સંવત) ૧૯૭૫ માં. ભાઈ આવ્યા હતા. ચાર જણાએ દીક્ષા લીધી હતી, 'રાણપર'. પછી એનું એક જણાએ નામ ન આપ્યું, એક શિષ્યનું, તમારે રહેવા દો એકનું અને પછી... તેલ રેડાય છે, એમ કહેતા હતા. આવા ને આવા. મેં કીધું ભાઈ હવે જેને ત્રણ થયા હશે. ઓલા કે નહિ, મને તો અહીં બધાં લાડવા ઉડે છે ને આ બધાં આમ થાય, મને બળે છે અંદરથી. વેશમાં પડેલો. આહા..હા..! આ સંસારમાં પણ એમ થાય છે ને ? ઓલાને પૈસા થયા ને મને ન મળે, ઓલાના છોકરા સારા થયા ને મને ન મળે, એને નીરોગતા ને મને ન મળે,

ઓલાની દીકરી સારે ઠેકાણે પરણી ને મારી સારે ઠેકાણે જાતી નથી. એ... બળતરા ! હોળી ! આ શરીરે ભલે નીરોગતા હોય.

મુમુક્ષુ :- ચારે એકસાથે જોઈએ ને !

ઉત્તર :- ધૂળમાંય નથી. ચારે હોય તોપણ બળતરા અનેકની હોય છે. અનેક પ્રકાર હોય છે, બાપા ! મોટા રાજા હોય એને રાણી માનતી ન હોય. બહારમાં બધી અનુકૂળતા દેખાય. સમજાય છે ? ઓલી કડક રાણી હોય ગરાસણી, એ વાણિયા જેવી વેવલી ન હોય. એ..ઈ..! ઓલી ગરાસણી હોય સરપણી મોટી. દરબારસિંહ વિચારીને બોલજો અમે પણ ગરાસણી છીએ, હોં ! એમ બોલે. અંદરથી ઊંચો કરે ઓલાને, શું કરે ? ક્યાં જાય ? આ બધાં થયેલા છે ને અમને તો બધાં નામ-દામની પણ ખબર છે. એ બધાં અંદર બળતા હોય. બહારથી દેખો તો આમ લુગડા ઊંચા ને આમ રાજ ને મોટરુ ને... પણ અંદર ખબર હોય કે, આ રાણી.. ઘરે જાય ત્યાં રાણીનું આમ જ્યાં દેખે (તો) હાય ! હાય ! આ માનતી નથી. બીજા બધાંય માને પણ આ એક માનતી નથી. સમજાય છે ? છડેચોક કહે, અમારું નામ લેશો નહિ. અમે પણ ગરાસીયા ગરાસણી છીએ, હોં ! ગરાસીયાની દીકરી (છીએ). હાય ! હાય ! અંદર હોળી હળગતી હોય, બહારમાં ધૂળય નથી, મફતનો મૂઠ માની બેઠો છે. આત્મામાં સુખ છે. ઈ કહે (છે), જુઓને !

ભગવાનઆત્મા આનંદનો ગાંઠડો છે. અંતર આનંદના રત્નના લાલ ભર્યા છે અંદર. આહા..હા..! લાલ રત્નની ગાંઠડીઓ. કહે છે કે, ભાઈ ! એ આત્મા તરફની દૃષ્ટિ કર એમાં સુખ છે, એનું જ્ઞાન કર એમાં આનંદ છે, એમાં સ્થિર થા એમાં શાંતિ છે. સમજાણું કાંઈ ? વાત એને કેમ બેસે ? ગોઠવી દીધાં. આમ ભ્રમણ... ભ્રમણ... ભ્રમણ..., બહારમાં... બહારમાં... સળગ્યા જ કરે ચારે કોર. સમજાણું કાંઈ ?

‘જ્યારે જીવ નિશ્ચયરત્નત્રયસ્વરૂપ ધર્મને સ્વ આશ્રયવડે પ્રગટ કરે છે ત્યારે જ તે સ્થિર-અક્ષય સુખને (મોક્ષને) પ્રાપ્ત કરે છે. આવી રીતે ચિંતવન કરી સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ સ્વસન્મુખતાનો અભ્યાસ વારંવાર કરે છે તે ધર્મ ભાવના છે.’ વારંવાર અંતર ભગવાન બિરાજે છે પોતે જ, એકલો આનંદનો રસ કંદ આત્મા છે. અતીન્દ્રિય આનંદ

જેવો સિદ્ધને આનંદ છે એવો જ આનંદ અંદર પડેલો છે. સિદ્ધને એક સમયની પર્યાયનો પ્રગટ આનંદ છે. અંદરમાં એવા એવા અનંત પર્યાયનો આનંદ એક આનંદ ગુણમાં પડ્યો છે. અહીંયાં મોહ રહિત થઈને દષ્ટિ કરવાનો વખત લેતો નથી. પછી દુઃખી થાય છે. દુઃખી થાય છે પોતાને કારણે અને માને કે કર્મને કારણે, આ પ્રતિકૂળતાને કારણે, આ સગવડતા નથી (એને) કારણે (દુઃખી છું). મૂઢ બહારનો દોષ કાઢીને એનો જ વાંક કાઢ્યા કરે છે. કહો, સમજાણું ?

ધર્મ ભાવના વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ વીતરાગ ફરમાવે છે, ભાઈ ! તારો સ્વભાવ તારી પાસે છે ને પ્રભુ ! એની તું એકાગ્ર થઈને ભાવના કર એમાં તને આનંદ છે. લ્યો ! ઈ ચૌદમો બોલ થયો. હવે પાંચમી ઢાળની એક છેલ્લી ગાથા રહી.

આત્માના અનુભવપૂર્વક ભાવલિંગી મુનિનું સ્વરૂપ

સો ધર્મ મુનિનકરિ ધરિયે, તિનકી કરતૂતિ ઉચરિયે;  
તાર્કો સુનિયે ભવિ પ્રાની, અપની અનુભૂતિ પિછાની. ૧૫.

અન્વયાર્થ :- (સો) એવો રત્નત્રયસ્વરૂપ (ધર્મ) ધર્મ (મુનિનકરિ) મુનિઓ દ્વારા (ધરિયે) ધારણ કરવામાં આવે છે. (તિનકી) તે મુનિઓની (કરતૂતિ) ક્રિયાઓ (ઉચરિયે) કહેવામાં આવે છે. (ભવિ પ્રાની) હે ભવ્ય જીવો ! (તાર્કો) તેને (સુનિયે) સાંભળો, અને (અપની) પોતાના આત્માના (અનુભૂતિ) અનુભવને (પિછાની) ઓળખો.

ભાવાર્થ :- નિશ્ચયરત્નત્રયસ્વરૂપ ધર્મને ભાવલિંગી દ્વિગમ્બર જૈન મુનિ જ અંગીકાર કરે છે-બીજો કોઈ નહિ. હવે આગળ તે મુનિઓના સકલચારિત્રનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. હે ભવ્યો ! તે મુનિવરોના ચારિત્રને સાંભળો અને પોતાના આત્માનો અનુભવ કરો.

પાંચમી ઢાળનો સારાંશ

આ બાર ભાવના તે ચારિત્રગુણના આંશિક શુદ્ધ પર્યાયો છે, તેથી તે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવને જ હોઈ શકે છે. સમ્યક્ પ્રકારે આ બાર પ્રકારની ભાવનાઓ ભાવવાથી વીતરાગતાની

વૃદ્ધિ થાય છે, તે બાર ભાવનાનું ચિંતવન મુખ્યપણે વીતરાગ દિગમ્બર જૈન મુનિરાજને જ હોય છે, અને ગૌણપણે સમ્યગ્દષ્ટિને હોય છે. જેમ પવન લાગવાથી અગ્નિ ભભૂકી ઊઠે છે તેમ અંતરંગ પરિણામોની શુદ્ધતા સહિત આ ભાવનાઓનું ચિંતવન કરવાથી સમતાભાવ પ્રગટ થાય છે, અને તેનાથી મોક્ષસુખ પ્રગટ થાય છે. સ્વસન્મુખતાપૂર્વક આ ભાવનાઓથી સંસાર, શરીર અને ભોગો પ્રત્યે વિશેષ ઉપેક્ષા થાય છે, અને આત્માના પરિણામોની નિર્મળતા વધે છે. [આ બાર ભાવનાઓનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી જાણવું હોય તો ‘સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા’, ‘જ્ઞાનાર્ણવ’ વગેરે ગ્રંથોનું અવલોકન કરવું.]

અનિત્યાદિ ચિંતવનથી શરીરાદિને બૂરાં જાણી, હિતકારી ન જાણી તેનાથી ઉદાસ થવું તેનું નામ અનુપ્રેક્ષા નથી, કારણ કે એ તો જેમ પ્રથમ કોઈને મિત્ર માનતો હતો ત્યારે તેનાથી રાગ હતો અને પાછળથી તેનો અવગુણ જોઈને ઉદાસીન થયો, તેમ પહેલાં શરીરાદિથી રાગ હતો પણ પાછળથી તેના અનિત્યાદિ અવગુણ દેખી આ ઉદાસીન થયો, પરંતુ એવી ઉદાસીનતા તો દ્વેષરૂપ છે, પણ જ્યાં જેવો પોતાનો વા શરીરાદિકનો સ્વભાવ છે તેવો ઓળખી, ભ્રમ છોડી, તેને ભલાં જાણી રાગ ન કરવો તથા બૂરાં જાણી દ્વેષ ન કરવો, એવી સાચી ઉદાસીનતા અર્થે અનિત્યતા વગેરેનું યથાર્થ ચિંતવન કરવું એ જ સાચી અનુપ્રેક્ષા છે.

(મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પૃ. ૨૩૨)

‘આત્માના અનુભવપૂર્વક ભાવલિંગી મુનિનું સ્વરૂપ’ હવે મુનિનું સ્વરૂપ કહે છે.

સો ધર્મ મુનિનકરિ ધરિયે, તિનકી કરતૂતિ ઉચરિયે;

તાકોં સુનિયે ભવિ પ્રાની, અપની અનુભૂતિ પિછાની. ૧૫.

ગૃહસ્થાશ્રમી ધર્મી જીવને પણ આત્મશ્રદ્ધા-જ્ઞાન-સ્થિરતા અંશે થયા છતાં એને મુનિપણું લેવાની ભાવના હોય છે. સમજાય છે કાંઈ ? ક્યારે મુનિપણું લઉં ? ક્યારે મુનિપણું (લઉં) ? પુરુષાર્થની નબળાઈને લઈને સ્થિરતા ન થઈ શકે પણ ભાવના તો (હોય છે). ‘ભાવના’ શબ્દે એ જ ચિંતવના, એકાગ્રતા એ નહિ. ક્યારે મુનિપણું (લઉં) ? ‘શ્રીમદ્’માં નથી આવ્યું ?



અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે ?

ક્યારે થઈશું બાહ્યાંતર નિર્ઘ્ન જો ?

જુઓ ! મોતીના લાખોના વેપાર હતા, ગૃહસ્થાશ્રમમાં હતા પણ (ભાવના ભાવે છે કે),

ક્યારે થઈશું બાહ્યાંતર નિર્ઘ્ન જો ?

સર્વ સંબંધનું બંધન તીક્ષ્ણ છેદીને,

સર્વ સંબંધનું બંધન તીક્ષ્ણ છેદીને,

વિચરશું કવ મહત્પુરુષને પંથ જો ?

વિચરશું કવ મહત્પુરુષને પંથ જો ?

અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે ?

તીર્થંકરો જેવા ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહ્યા છતાં આવી ભાવના વારંવાર ભાવતા હતા. સમજાય છે કાંઈ ? ‘શાંતિનાથ’, ‘કુંથુનાથ’, ‘અરનાથ’. જેને ઘરે છન્નું, છન્નું હજાર પદમણી જેવી રાણી અને જેને ઘરે છન્નું કરોડ પાયદળ, છન્નું કરોડ ગામ, અડતાલીસ હજાર પાટણ, બોંતેર હજાર નગર. સમજાય છે ? એ અંતરની દૃષ્ટિના આત્માના ધ્યાનના આનંદમાં એ ભાવના કરતા કે, અરે..! અમે ક્યારે મુનિ થઈએ. અમે તીર્થંકર થઈ આવ્યા છીએ. અમને પણ ચારિત્ર વિના કેવલ નથી. અમે તીર્થંકર છીએ ખાત્રી છે કે, આ ભવમાં કેવલ (પામવાના), પણ એ ચારિત્ર-સ્વરૂપની રમણતા, દર્શન-જ્ઞાન સહિત અંતરની લીનતાની જમવટ વિના અમને પણ મોક્ષ નહિ થાય. કહો, સમજાશું કાંઈ ?

આવે છે ને ? ‘ધ્રુવ સિદ્ધિ તિથયરો’ એ..ઈ..! આવે છે ક્યાંય ? ‘અષ્ટપાહુડ’માં આવે છે. જેને સિદ્ધિ-મુક્તિ નિશ્ચય છે. તીર્થંકરને તો એ ભવમાં ‘ધ્રુવ સિદ્ધિ’ મુક્તિ નિશ્ચય છે. છતાં પણ એ ભાવના (ભાવે છે કે) અરે..! ક્યારે અમે ચારિત્ર લઈએ ? આહા..! અમારા સ્વરૂપમાં ક્યારે અમે રમીએ ? રમઝટ વાગે. જેમ મોસમમાં વેપારીને મમતાની રમઝટ વાગે છે. ભાઈ ! દુકાન જ્યારે લેવી હશે રમઝટ વાગતી હશે ને બેય જણાને ? ઓહો..! કહે છે કે, એ વખતે કેટલો મોહ હતો. આ સાકર દેવી ને

શું કહેવાય છે ? પાઘડી દેવી ને ઢીંકણા દેવી ને બેય જણા ફરતા હતા એ વખતે. એમ જેમ જગતને જે પ્રિય ચીજ મેળવવા માટે મમતાની રમઝટ લાગી હોય, એમ ધર્મીને પ્રિય ચારિત્ર છે એની એકાગ્રતાની રમઝટ લાગી હોય. સમજાય છે કાંઈ ? આહા..હા..! ....

સો ધર્મ મુનિનકરિ ધરિયે, તિનકી કરતૂતિ ઉચરિયે;

તાકોં સુનિયે ભવિ પ્રાની, અપની અનુભૂતિ પિછાની. ૧૫.

સમ્યગ્દર્શન અનુભવ પોતાનો જો. તારું સ્વરૂપ જો, ભાઈ ! એ સિદ્ધ સમાન પ્રભુ છે એની અનુભૂતિ જો. અનુભૂતિને જોઈ અને આવી ભાવના કર, મુનિપણાની ભાવના કર. વિશેષ સ્થિરતા કેમ પ્રગટ થાય એવી ભાવના સમ્યગ્દષ્ટિ જીવને ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ હોય છે. સમજાણું કાંઈ ?

અન્વયાર્થ :- ‘(સો) એવો રત્નત્રયસ્વરૂપ ધર્મ...’ એની સાથે સંઘી કરી. પેલો ધર્મ (કલ્પો) હતો ને ઉપર ? ‘સો ધર્મ’. ‘એવો રત્નત્રયસ્વરૂપ ધર્મ (મુનિનકરિ) મુનિઓ દ્વારા ધારણ કરવામાં આવે છે.’ શ્રાવક એ પૂર્ણ ધર્મ ધારી શકતો નથી. પહેલી શ્રાવકની વ્યાખ્યા આવી ગઈ છે. મુનિ સિવાય સર્વ વિરતિ (શ્રાવક). એ મુનિ પણ અંતરમાં મુનિપણું, હોં ! તદ્દન આમ હળવા.. હળવા... કયાંય પ્રતિબદ્ધ નથી કે, મારે અહીંયાં અડધો કલાક બોલવું પડશે એવો પ્રતિબદ્ધ નથી. કે અહીંયાં શાસ્ત્ર આટલું લખવું પડશે એવો પણ જેને વિકલ્પમાં પ્રતિબદ્ધ નથી. તદ્દન અપ્રતિબદ્ધ. સમજાણું કાંઈ ? અંતર આનંદ સ્વરૂપમાં રમવા ચારિત્ર જે ધારણ કરે છે, એની અંતરની ઉગ્રતાના પુરુષાર્થમાં ઘણી જ આગમનતા, અતીન્દ્રિયતા હોય છે. કહે છે એવો મુનિ ધર્મ ધારણ કરી શકે છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં એવો ધર્મ શ્રાવક ધારી શકે નહિ.

‘તે મુનિઓની ક્રિયાઓ કહેવામાં આવે છે.’ એ મુનિની આચરણની ક્રિયાઓ કહેવામાં આવે છે. ‘હે ભવ્ય જીવો ! તેને સાંભળો, અને પોતાના આત્માના અનુભવને (પિછાની) ઓળખો.’ મૂળ તો આ તારા આત્માને ઓળખ કે, આ આત્મા પૂર્ણ આનંદ શુદ્ધ ચૈતન્ય (છે) એનો અનુભવ કર અને પછી આવી ચારિત્રની ભાવના કર અથવા આવી ચારિત્રની વ્યાખ્યા કરી એ તું સાંભળ કે ચારિત્ર કેવું હોય છે. આ છેલ્લી ઢાળ, હવે છઠ્ઠી ઢાળ. સમજાણું ? ‘અપની અનુભૂતિ પિછાની.’ પોતાના આત્માનો

આનંદ અનુભવ, એ આત્માની અનુભૂતિ-અનુભવ એને ઓળખો.

અનુભવીને એટલું રે આનંદમાં રહેવું રે  
ભજવા પરિબ્રહ્મને બીજું કાંઈ ન કહેવું રે.

પિછાણો, કહે છે. જુઓ ! ઓ...હો...હો...! દુનિયાની માથાકૂટ મુક. વેપાર ધંધાના વિકલ્પો છોડ, એમ કહે છે. અને આવી મુનિપણાની ભાવના કર. એ વિના, ચારિત્ર વિના મુક્તિ નથી. અને ચારિત્ર એટલે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન વિના હોતું નથી. સમજાણું કાંઈ ?

ભાવાર્થ :- 'નિશ્ચયરત્નત્રયસ્વરૂપ ધર્મને ભાવલિંગી દિગંબર જૈન મુનિ જ અંગીકાર કરે છે-બીજો કોઈ નહિ.' જેને બહાર નગ્ન દશા થઈ ગઈ હોય, અંદરમાં જેને ત્રણ કષાય રહિત આત્માના વીતરાગી આનંદની ઉગ્રતાના અતીન્દ્રિય આનંદના સ્વાદમાં પડ્યો હોય. સમજાય છે કાંઈ ? એ જંગલમાં પડ્યા હોય તો પણ એ આનંદમાં હોય છે, આનંદમાં મસ્ત હોય છે. મુનિ જંગલમાં હોય પણ અતીન્દ્રિય આનંદનું જ્યાં વેદન ઉગ્ર થઈ ગયું છે, પ્રચુર સ્વસંવેદન (થયું છે), એમ 'કુંદકુંદાર્ય' પાંચમી ગાથામાં કહે છે. મુનિઓને પ્રચુર આનંદ-સ્વસંવેદન-સ્વ (નામ) પોતાનું સં-પ્રત્યક્ષ વેદન. પ્રચુર સ્વસંવેદન (થયું છે). સમક્રિતીને સ્વસંવેદન છે, સમ્યગ્દષ્ટિને સ્વ પોતાનું સં પ્રત્યક્ષ આનંદનું વેદન અંશે છે, મુનિને પ્રચુર સ્વસંવેદન (છે). સમજાય છે કાંઈ ? આહા...! દુનિયા દેખે કે એ દુઃખી છે. ભગવાન કહે છે કે, એ આનંદમાં છે.

જુઓ ! અહીં કહે છે, આહા...હા...! વાઘણ ખાય છે, સિંહણ કોને ખાય ? આનંદને ખાય છે એ આત્મા, અંતરમાં આનંદને લુંટે છે. અતીન્દ્રિય આનંદના સબડકા લે છે. સબડકા ભાષા આતી હૈ તુમ્હારે મેં ? સબડકા. કઢી-બઢી હોય ને ઊંચી કઢી કે દૂધપાક, ખીર (હોય એના) સબડકા (લે). ભાઈ કહે છે સબડકા પણ કહે છે. આપણે મેળ આવતો હોય તો મારે કાઠિયાવાડી 'સબડકો' ભાષા છે. સમજાણું ?

એ આત્મા આનંદનું સરોવર છે. આહા...હા...! જેને તૃષ્ણા લાગી હોય અને એ પછી ત્યું મોહું મુકે. આ બકરી જોઈ ? (એને) પાણીની તૃષ્ણા લાગી હતી. બે પગ હેઠે હોય ને બે પગ પાછળ. ઠંડા પાણીના તળાવ ભર્યા હોય ને એમાં તૃષ્ણા લાગી

હોય તો એકદમ પીવે. બકરી.. બકરી કહતે હૈ ના ક્યા કહતે હૈ ? બકરી આમ બે પગ નીચે રાખે એટલે કે આમ મોઢું અડાડવું જોઈએ ને ! બે પગ પાછળ. આમ પીવે તો જાણે એ તો એકરસ થઈ ગઈ હોય. પાછળથી કોઈ વાઘ મારવા, કાપવા આવે તો એને ખબર ન રહે, એટલો રસ એને (હોય). એની આંખો પણ ત્યાં હોય, નજર પણ ત્યાં હોય, બધું આખું બધું (લક્ષ ત્યાં હોય). પાછળથી કોઈ ખાવા આવે, મારવા આવે તો ખબર ન હોય, હમણાં પકડશે કે નહિ તોય એને ખબર ન હોય.

એમ કહે છે કે, આત્મામાં મુનિને એટલો આનંદ ચુસતો હોય, અંદરમાં તળાવ ભરેલું (છે). એમ આત્મા આનંદથી ભરેલો ભગવાન છે. એમાં અંતરની એકાગ્રતામાં એટલો આનંદ ચુસે કે સંયોગમાં પરિષદ કે ઉપસર્ગની એને ખબર પડતી નથી. સમજાણું કાંઈ ? એનું નામ મુનિપણું છે. મુનિપણું કાંઈ આલીદુવાલી નથી કે, સાધારણ વાતથી પમાય જાય. સમજાણું કાંઈ ?

એ અહીં કહે છે, એવો ધર્મ તો ભાવલિંગી દિગંબર મુનિ ધારણ કરી શકે. એવો ધર્મ બીજો ગૃહસ્થાશ્રમમાં સમકિતી પણ મુનિનો જે ધર્મ છે એવો ધારી શકે નહિ. મિથ્યાદષ્ટિને તો હોય જ શેનો ? અન્યમતિ તો બધાં નાગા ભલે ફરે પણ આ ધર્મ એને હોઈ શકે નહિ. વસ્તુનું ભાન નથી, દષ્ટિ નથી, અંતરમાં ક્યાં મારે ઠરવું ? કઈ ચીજમાં ? એ ચીજની ખબર નથી. એ ચીજ કેવી છે, કેવડી છે એની ખબર નથી. અજ્ઞાનીને તો ચારિત્ર હોય નહિ કેમ કે સમ્યગ્દર્શન નથી, કેમકે સમ્યગ્દર્શનનું ધ્યેય જે આખો આત્મા કેવડો છે એની એને ખબર નથી. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા..!

એ 'નિશ્ચયરત્નત્રયસ્વરૂપ...' ભાઈ ! હવે બધાં જેને-તેને જય મહારાજ (કરે). આ બધાં શેકિયાએ પણ કરેલા, બહુ માખણ ચોપડેલા. પણ ઇ કહે કે, અમે જાણતા હતા કે, આ બધું આમ કરીએ છીએ. આહા..હા..! સમ્યગ્દર્શનના આનંદના સ્વાદ આગળ વિશેષ આનંદ લેવા ચારિત્ર અંગીકાર કરે છે.

આ ઓલામાં પાઠ એવો છે, આ 'રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર'માં, રાગ-દ્વેષ નિવૃત્તિ અર્થે. એમ આવે છે ને ? શ્લોક છે ને ઇ ? ઇ (એક વિદ્વાન) એ પહેલો કથો હતો તે દિ' (સંવત) ૧૯૯૨માં. ૧૯૯૨ની સાલમાં આવ્યા હતા ને ? (એક વિદ્વાન) ને ક્યા કહેવાય બીજા ? ભાઈ ! અત્યારે પેલા 'કલકત્તા'વાળા શું કહેવાય ? ભગત.

એ બે આવ્યા હતા, બે આવ્યા હતા, ૧૯૯૨ની સાલમાં આવ્યા હતા ‘હીરાભાઈ’ના મકાનમાં. ત્રીસ વર્ષ થઈ ગયા. તે તે દિ’ એમ કહેતા કે, જુઓ ! મુનિઓ તો રાગ-દ્વેષની નિવૃત્તિ અર્થે ચારિત્ર ગ્રહણ કરે છે. માટે રાગ-દ્વેષ ઘટાડવા માટે ચારિત્ર ગ્રહણ કરવું. એ શબ્દ ‘રત્નકરંડ શ્રાવકચાર’માં આવે છે. ‘રત્નકરંડ શ્રાવકચાર’માં આવે છે, રાગ-દ્વેષ નિવૃત્તિ હેતુ. પણ એનો અર્થ એ થયો કે, વીતરાગતા પ્રગટ કરવા માટે ચારિત્ર છે. સમજાણું કાંઈ ? ઈ શ્લોક તે દિ’ બોલ્યા હતા. આહા..હા..!

ગૃહસ્થાશ્રમમાં સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાનની વીતરાગતાનો અંશ આવ્યો હોય છે, ચારિત્રનો અંશ થોડો હોય છે પણ મુનિપણા વિના એવું ચારિત્ર... આહા..! સંયમ ચારિત્ર અને એની એ મીઠાશના આનંદની ઉગ્રતા.. જે દેવને નથી, ઈન્દ્રોને નથી, સમકિતી, શ્રાવકને નથી અને પાંચમાં ગુણસ્થાનવાળા શ્રાવકને (નથી), એટલો આનંદ એને વધી ગયેલો હોય છે. સમજાણું કાંઈ ?

કહે છે, ભાવલિંગી મુનિ એ ચારિત્ર ‘અંગીકાર કરે છે - બીજો કોઈ નહિ.’ ભાર નહિ સાધારણ જીવનો. ‘આગળ તે મુનિઓના સકલચારિત્રનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. હે ભવ્યો ! તે મુનિવરોના ચારિત્રને સાંભળો અને પોતાના આત્માનો અનુભવ કરો.’ વધારો. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન કરો ને એથી પણ વધારો, અનુભવ કરો.

### પાંચમી ઢાળનો સારાંશ

‘આ બાર ભાવના તે ચારિત્રગુણના આંશિક શુદ્ધ પર્યાયો છે,...’ ચારિત્ર એટલે સંવર છે ને ? સંવરની ભાવના છે ને ? ‘તે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવને જ હોઈ શકે છે.’ આવી ભાવના મિથ્યાદષ્ટિને હોય નહિ. ‘સમ્યક્ પ્રકારે આ બાર પ્રકારની ભાવનાઓ ભાવવાથી વીતરાગતાની વૃદ્ધિ થાય છે, તે બાર ભાવનાનું ચિંતવન મુખ્યપણે વીતરાગ દ્વિગંબર જૈન મુનિરાજને જ હોય છે,...’ મુખ્યપણે. શ્રાવક કરે છે. ‘અને ગૌણપણે સમ્યગ્દષ્ટિને હોય છે.’ (આ બધું) પહેલાં કીધું છે, એની વાતો થઈ ગઈ છે, પહેલી વાત થઈ ગઈ છે ને ? બાર ભાવના ભાવતા ભાવતા જેમ અગ્નિને ફૂંક મારે અને અગ્નિ પ્રજ્વળે એમ આત્માની અગ્નિ એકાગ્ર શાંતિ છે એ આવી ભાવના ભાવે તો એ શાંતિ પ્રગટે. દાખલો આવ્યો હતો ને ? ફોટો નહોતો આવ્યો ? શું આવ્યો હતો ફોટો ? દેખાય છે કે નહિ ન્યાં ? એ નથી આમાં. ઓલામાં છે. ભાવનાનો

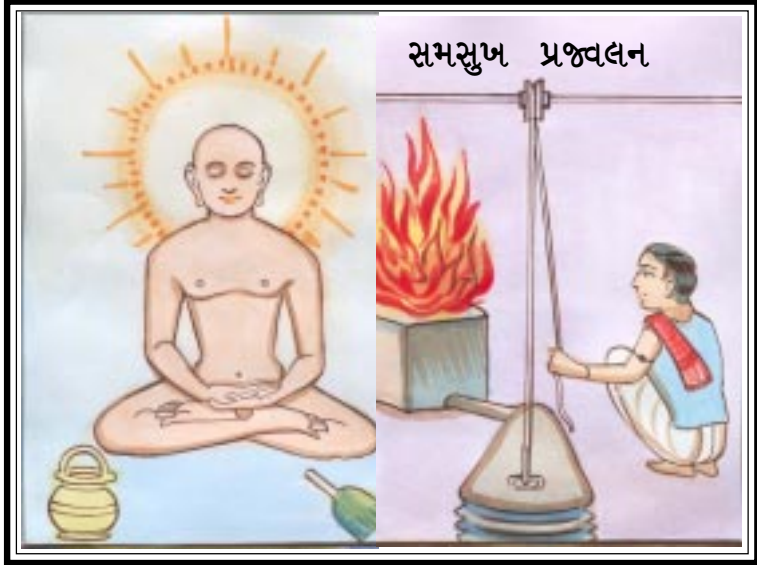
નહોતો આવ્યો ? પ્રજ્વલિત. ચિત્રમાં અહીંયાં ૧૩૯ પાને છે, હિન્દી દેખો ! જુઓ ! 'ઇન ચિન્તત સમ સુખ જાગૈ, જિમિ જ્વલન પવનકે લાગૈ;...' એ બીજી જ છે. 'ઇન ચિન્તત સમ સુખ જાગૈ;...' એ પાંચમી ઢાળની બીજો શ્લોક છે. 'જિમિ જ્વલન પવનકે લાગૈ;...'

ઇન ચિન્તત સમ સુખ જાગૈ, જિમિ જ્વલન પવનકે લાગૈ;

જબ હી જિય આતમ જાનૈ, તબ હી જિય શિવસુખ ઠાનૈ. ૨.

જુઓ ! આ જુઓ ! અહીં અગ્નિ છે, એમાં જુઓ પેલો ફૂંક મારે છે. અગ્નિ પ્રજ્વળે છે, ફોટો છે. છે કે નહિ ? એમ ભગવાનઆત્મા અંદરના શાંતિના આનંદને જોણે અંતર દષ્ટિમાં

લીધો છે એ આ બાર ભાવનાની ફૂંક મારે છે તો શાંતિ પ્રજ્વળે - ઉગ્ર થાય છે એમ કહે છે. ભૂંગળી નથી મારતા સોની ? સોની કહતે હૈ (ના) ? તે ભૂંગળીમાંથી ફૂં. ફૂં... કરે ને ? અગ્નિને પ્રજાળવા. એમ ધર્માત્મા-સોની પોતાનું નિર્મળ સોનું શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ છે એણે



અંદર દષ્ટિ-જ્ઞાનમાં લીધું છે. એને જરી અશુદ્ધતા થોડી છે, એને બાર ભાવના દ્વારા શુદ્ધતાને પ્રગટ કરીને અશુદ્ધતાનો નાશ કરે છે. કહો, સમજાણું આમાં ? ઇ આવી ગયું, એ બધું આવી ગયું છે. એ વધારે જોવું હોય તો 'સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા'માંથી લેવું, લ્યો ! 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક'ની અનીતિની વાત થોડી લીધી છે. એ પાંચ ઢાળા પૂરી થઈ ગયો.

## છઠ્ઠી ઢાળા

(હરિગીત છંદ)

અહિંસા, સત્ય, અયૌર્ય, બ્રહ્મચર્ય મહાવ્રતનાં લક્ષણો  
 ષટ્કાય જીવ ન હનનતૈં, સબ વિધ દરવહિંસા ટરી;  
 રાગાદિ ભાવ નિવારતૈં, હિંસા ન ભાવિત અવતરી.  
 જિનકે ન લેશ મૃષા, ન જલ મૃણ હૂ વિના દીયો ગહૈં;  
 અઠદશસહસ વિધ શીલધર, ચિદ્બ્રહ્મર્મે નિતરમિ રહૈં. ૧.

અન્વયાર્થ :- [પાંચમી ઢાળામાં કહ્યા તે મુનિરાજોને] (ષટ્કાય જીવ) છ કાયના જીવોને (ન હનનતૈં) ઘાત નહિ કરવાના ભાવથી (સબ વિધ) સર્વ પ્રકારની (દરવહિંસા) દ્રવ્યહિંસા (ટરી) દૂર થઈ જાય છે, અને (રાગાદિ ભાવ) રાગ-દ્વેષ, કામ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ વગેરેના ભાવોને (નિવારતૈં) દૂર કરવાથી (ભાવિત હિંસા) ભાવહિંસા પણ (ન અવતરી) થતી નથી. (જિનકે) તે મુનિઓને (લેશ) જરા પણ (મૃષા) જૂઠું (ન) હોતું નથી, (જલ) પાણી અને (મૃણ) માટી (હૂ) પણ (વિના દીયો) દીધા વગર (ન ગહૈં) ગ્રહણ કરતા નથી, તથા (અઠદશસહસ) અઠાર હજાર (વિધ) પ્રકારના (શીલ) શિયળને-બ્રહ્મચર્યને (ધર) ધારણ કરી (નિત) હંમેશાં (ચિદ્બ્રહ્મર્મે) ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મામાં (રમિ રહૈં) લીન રહે છે.

ભાવાર્થ :- નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શનપૂર્વક સ્વ-સ્વરૂપમાં નિરંતર એકાગ્રતારૂપે રમી રહે છે એ જ મુનિપણું છે. એવી ભૂમિકામાં નિર્વિકલ્પ ધ્યાનદશારૂપ સાતમું ગુણસ્થાન વારંવાર આવે જ છે. છઠ્ઠા ગુણસ્થાનના કાળે તેમને પાંચ મહાવ્રત, નગ્નતા, સમિતિ વગેરે ૨૮ મૂલગુણના શુભભાવ હોય છે પણ તેમને તેઓ ધર્મ માનતા નથી. તથા તે કાળે પણ તેમને ત્રણ કષાય-ચોકડીના અભાવરૂપ શુદ્ધ પરિણતિ નિરંતર વર્તે જ છે.

છ કાય (પૃથ્વીકાય વગેરે પાંચ સ્થાવર કાય તથા એક ત્રસ કાય)ના જીવોનો ઘાત કરવો તે દ્રવ્યહિંસા છે અને રાગ-દ્વેષ, કામ, ક્રોધ, માન ઇત્યાદિ ભાવોની ઉત્પત્તિ થવી તે ભાવહિંસા છે. વીતરાગી મુનિ (સાધુ) આ બે પ્રકારની હિંસા કરતા નથી, તેથી તેમને (૧) \* અહિંસા મહાવ્રત હોય છે. સ્થૂળ કે સૂક્ષ્મ એ બન્ને પ્રકારનું જૂઠું બોલતા નથી તેથી તેમને (૨) સત્ય મહાવ્રત હોય છે, અને બીજી કોઈ વસ્તુની તો વાત જ શું, પરંતુ માટી અને પાણી પણ દીધા વગર ગ્રહણ કરતા નથી તેથી તેમને (૩) અચોર્ય મહાવ્રત \* હોય છે. શિયળના અઢાર હજાર ભેદોનું સદા પાલન કરે છે અને ચૈતન્યરૂપ આત્મસ્વરૂપમાં લીન રહે છે તેથી તેમને (૪) બ્રહ્મચર્ય (આત્મસ્થિરતારૂપ) મહાવ્રત હોય છે.

હવે છઠ્ઠી ઢાળા, છઠ્ઠી ઢાળ. મુનિવ્રતનું મુનિચારિત્રનું સ્વરૂપ છેલ્લામાં કહે છે. બહુ સારી વાત કરી છે. ‘છ ઢાળા’ ‘દૌલતરામે’ બહુ સારી, ટૂંકામાં બહુ સરસ (બનાવી છે). ગાગરમાં સાગર ભરી દીધી છે. ઘણાને કંઠસ્થ હોય પણ એના ભાવ સમજે નહિ. (એમ ને એમ) ગોખે રાખે. અમારે (આમને) એમ હતું ને ? યાદ કર્યું હતું. બસ, યાદ કર્યું, જાવ.

મુમુક્ષુ :- પાઠશાળામાં ભણાવે છે.

ઉત્તર :- હા, બધાંને ભણાવે છે. પણ આ તો મોટા છે ને, આ તો પહેલાં (છે), એના દિગંબરના જન્મ છે.

મુમુક્ષુ :- એને સહેલું પડી જાય ને ?

ઉત્તર :- એનું કાંઈ નહિ, સમજે એને સહેલું પડે. પહેલું થોડું ઘણું હોય તો સહેલું પડે ને, એમ કહે છે.

હરિગીત છંદ, લ્યો ! આ હરિગીત કીધું છે એ જ આપણું હરિગીત ? ‘અહિંસા,

\* નોંધ :- અહીં વાક્યો બદલવાથી અનુક્રમે મહાવ્રતોનું લક્ષણ બને છે. જેમકે, બન્ને પ્રકારની હિંસા ન કરવી તે અહિંસા મહાવ્રત છે-એ વગેરે.

\* અદત્ત વસ્તુઓનું પ્રમાદથી ગ્રહણ કરવું તે જ ચોરી કહેવાય છે.



સત્ય, અચૈર્ય, બ્રહ્મચર્ય મહાવ્રતનાં લક્ષણો...’ મુનિને આ પાંચ મહાવ્રત હોય છે. મુનિ-અંતરમાં અતીન્દ્રિય આનંદનું સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ કર્યું છે, અતીન્દ્રિય આનંદનું સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રગટ કર્યું છે, એમાં સમ્યક્ચારિત્ર ઉગ્રપણે શાંતિનું, આનંદનું પ્રગટપણું કર્યું છે એને આવા પંચ મહાવ્રતના શુભ વિકલ્પો (હોય છે). એ વિકલ્પ દ્વારા એનું ચારિત્ર કેવું છે એમ અહીં બતાવવા માગે છે. સમજાણું કાંઈ ?

(હરિગીત છંદ)

ષટ્કાય જીવ ન હનનતૈ, સબ વિધ દરવહિંસા ટરી;  
રાગાદિ ભાવ નિવારતૈ, હિંસા ન ભાવિત અવતરી.  
જિનકે ન લેશ મૃષા, ન જલ મૃણ હૂ વિના દીયો ગહૈં;  
અઠદશસહસ્ર વિધ શીલધર, ચિદ્બ્રહ્મમેં નિતરમિ રહૈં. ૧.

આહા..હા..! ‘ચિદ્બ્રહ્મમેં નિતરમિ રહૈં.’ મુનિ એટલે.. આહા..હા..! સમજાય છે કાંઈ ? જુઓને ! ‘શ્રીમદ્’ ‘અપૂર્વ અવસર’માં કેટલું નાખ્યું છે ! એમાં તો એ નાખ્યું ને ! ‘બાહ્યાંતર નિર્ગ્રથ જો’ એ પણ બાહ્યાંતર નિર્ગ્રથપણું છે. ચિદ્બ્રહ્મ આ આનંદ, ચિદ્ એટલે જ્ઞાન, બ્રહ્મ આનંદ. આ ચિદ્બ્રહ્મ નામ આનંદમાં જે નિત્ય રમી રહે. અતીન્દ્રિય આનંદમાં ચરવું, રમવું. ચારિત્ર છે ને ? ચરવું, ચરવું એટલે આ ઢોર ખોરાક ચરે છે ને ? બહાર જાય (ત્યારે). ચરતે હૈં, કહે છે ને ? આત્મા અંતર અતીન્દ્રિય આનંદની મહા ફસલ ભરી છે, અંદર અતીન્દ્રિય આનંદ ભર્યો છે. એમાં એકાગ્ર થઈને ચરે છે, અતીન્દ્રિય આનંદને ચરે, રમે... રમે..., લીન... લીન... લીન... લીન... બીજા દેવલોકની ઈન્દ્રાણી આવે, ચળાવે તો ખબર નથી. એટલો આનંદ છે. આહા..હા..! એવા મુનિઓને આવા પંચ મહાવ્રતનો ભાવ હોય છે, એમ કહે છે. છેલ્લો શબ્દ મુકીને (એમ કહ્યું છે). સમજાણું કાંઈ ? (અત્યારે) પેલી મૂળ વાત પડી રહી અને ઉપરની રહી ગઈ. ચોખા (રહી ગયા).

મુમુક્ષુ :- ચોખા એટલે ?

ઉત્તર :- ચોખા એટલે આમ જાણે આ અહિંસા પાળીએ છીએ, મહાવ્રત પાળીએ છીએ. પણ એ ક્યાં ચોખા છે. આ મૂળ વાત રહી ગઈ. અંદર દર્શન-જ્ઞાન ને શાંતિ

ને આનંદ જે છે. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ?

અન્વયાર્થ :- ‘પાંચમી ઢાળમાં કહ્યા તે મુનિરાજોને (ષટ્કાય જીવ) છ કાયના જીવોને ઘાત નહિ કરવાના ભાવથી...’ લ્યો ! છ કાયના જીવ. પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ, ને ત્રસ. છ કાય જીવ છે, હોં ! જીવ છે એ. એક કણી પૃથ્વીમાં એક કણીમાં અસંખ્ય જીવ છે. પાણીના એક બિંદુમાં અસંખ્ય એકેન્દ્રિય જીવ છે. પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ. અગ્નિના એક તણાખામાં અસંખ્ય જીવ. વાયુ, વનસ્પતિ. આહા..! પાંદડું એક (એમાં) અસંખ્ય જીવ છે. બટાટાની કટકીમાં અનંત જીવ છે. ત્રસ-બે ઇન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિય. એ છ કાયની હિંસા કરવાના ભાવથી ‘સર્વ પ્રકારની દ્રવ્યહિંસા (ટરી) દૂર જાય છે.’ એને એ ભાવ હોતો નથી. શબ્દ અહીં છે, હોં ! જોયું ને ?

‘ન હનનતૈં, સબ વિધ દરવહિંસા ટરી;...’ ‘જીવ ન હનનતૈં, સબ વિધ દરવહિંસા ટરી;...’ એમ. એ હણવાનો ભાવ નથી એટલે દ્રવ્યહિંસા એને ટળી ગઈ છે. ભાવ પછી નાખશે. ‘ષટ્કાય જીવ ન હનનતૈં, સબ વિધ દરવહિંસા ટરી;’ એક એકેન્દ્રિયનો એક દાણો કે કટકો પણ... લીલ, ફૂગ હોય ને ? નીમ, નીમનું (-લીમડાનું) આટલું પાંદડું, આટલી કટકી, હોં ! એમાં અસંખ્ય જીવ છે. એના ઉપર પગ દે ને વ્હોરાવે તો લે નહિ. પાણીનો બિંદુ એના માટે કરેલો હોય તો મરી જાય તો પણ પાણી લે નહિ. એવા જેના છ કાયની દયાના ભાવ હોય છે. સમજાણું કાંઈ ? પણ પેલી ચિદ્બ્રહ્મ(માં) રમવાની ભૂમિકા સહિતની (વાત છે).

છ કાય જીવ છે. છ કાયના માવતર છે, એમ કહે છે. આવે છે ને ? ‘છ કાયના પિયર, છ કાયના માવતર,’ પિયર, પિયર. કોઈ પ્રાણીને મારાથી દુઃખ ન થાઓ. એકેન્દ્રિય પણ અનંત જીવ એક આટલી કટકીમાં ! પાણીના એક બિંદુમાં અસંખ્ય જીવ છે. ઇ પાંચ શેર, પાંચ શેર, દસ-દસ શેર પાણી સાધુઓ માટે કરીને લે એના વ્યવહારના ઠેકાણા નથી, (તેને નિશ્ચય) વસ્તુ હોઈ શકે નહિ. એથી પહેલી વાત મુકી ‘છ કાય જીવ ન હનનતૈં...’ હણવાનો ભાવ જેને હોતો નથી. અહીં (લોકોમાં) બહારનું રહ્યું કે, એ છ કાયને ન હણો, છ કાયને ન હણો. પણ છ કાયને ન હણો એ ભાવ છે એ શુભભાવ કોને વ્રતરૂપે હોય છે ? જેને અંતરમાં સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર ને ચિદ્બ્રહ્મમાં રમી રહેલો આનંદ હોય છે એ ભૂમિકાને આવો ભાવ હોય છે. સમજાણું

કાંઈ ? દરેક જીવ ઉપર એને કરુણા ભાવ છે.

‘છ કાયના જીવોને ઘાત નહિ કરવાના ભાવથી સર્વ પ્રકારની દ્રવ્યહિંસા (ટરી) દૂર થઈ જાય છે...’ ‘ન હનનતૈં’ એમાંથી કાઢ્યું છે. ભાવહિંસા પછી કહેશે. ‘રાગાદિ ભાવ નિવારતૈં...’ જુઓ ! રાગાદિ ભાવ છે એ ટાળ્યા છે. એથી ‘હિંસા ન ભાવિત અવતરી.’ તેથી ભાવહિંસા થતી નથી, અવતરી એટલે ઉત્પન્ન થતી નથી. કેમ (કે), રાગાદિ ભાવ ટાળ્યા છે એમ કહ્યું છે ને ? રાગાદિ અંદરથી ટાળ્યા છે. રાગ છે એ જ ભાવહિંસા છે. શુભ-અશુભ રાગ છે એ હિંસા છે. એ ‘રાગાદિ ભાવ નિવારતૈં...’ એવા ભાવને જેણે અંતર ટાળ્યો છે. આહા..હા..!

મુનિ એટલે પરમેશ્વર પદ, મુનિ એટલે ‘નમો લોએ સવ્વસાહૂણં’, ‘નમો લોએ સવ્વ આઈરિયાણં’, ‘નમો લોએ સવ્વ ઉવજ્જાયાણં’ પાંચ પદની સાથે એવું જે ચારિત્ર કહે છે કે, શ્રાવકોએ સમ્યગ્દર્શન સહિત એની ભાવના કરવી અને પોતાની દશાને ઓળખવી, કેટલી મારી દશા છે, આવી દશા નથી તેની ભાવના કરવી, એમ કહે છે, હોં ! પહેલું કહ્યું હતું ને ? પિછાણવી, અનુભૂતિ પિછાણવી.

કહે છે, એ છ કાયના જીવનો કોઈ પણ એક કણ. પૃથ્વીનો, પાણીનો, અગ્નિનો, વાયુનો, વનસ્પતિ ને ત્રસ કોઈ જીવને હણતો નથી, નવ નવ કોઠીએ. એમ આવ્યું ને ? ‘સબ વિધં’ નવ કોટિ-મન, વચન ને કાયા, કરણ, કરાવણ ને અનુમોદન. નવ નવ કોટિએ છ કાયના જીવ નહિ હણવાનો ભાવ એને હોય છે. એવી જેને દયા પ્રગટી છે. ઓહો..હો..! અંદર એટલી વીતરાગતા છે કે, તેથી વિકલ્પ એટલો (આવે છે કે), છ કાયના કોઈ પ્રાણીને મારાથી દુઃખ ન થાય. એને અનંતા જીવની આસ્થા છે ને ? નિગોદમાં અનંત જીવ છે, લીલ-ફૂગમાં અનંત જીવ છે, અનંત જીવ છે. આ કોર લીમડાનો, ફૂલ કહેવાયને ફૂલ, (એમાં) અનંત જીવ છે. એવો ભાવ આત્માના આનંદમાં રમતા ચારિત્રવંત સંતોને આ પહેલું મહાવ્રત આવું હોય છે. એમાંથી ઈ લઈ લેવું. સમજાય છે ?

‘રાગાદિ ભાવ નિવારતૈં, હિંસા ન ભાવિત અવતરી’ એટલે કે હિંસા થઈ નહિ એ અહિંસા વ્રત કહેવામાં આવે છે, એમ લેવું. એ પાછળ લેશે, એક શબ્દ પેલાએ લખ્યો છે. સમજ્યા ને ? આમાં નહિ હોય. અહીં કહે \*નોંધ :- ‘અહીં વાક્યો બદલવાથી

અનુક્રમે મહાવ્રતોનું લક્ષણ બને છે.' નીચે છે. ઓલી કોર (છે). વાક્યો બદલાથી એટલે શું ? કે, આ થયું, ન હણવું એ થયું એટલે અહિંસા મહાવ્રત થયું, એમ. છ કાયના કોઈપણ જીવને મન, વચન, કાયે કરી, કરણ, કરાવણ, અનુમોદનથી ન હણવા એનું નામ અહિંસા મહાવ્રત પેહલું થયું. ઓહો..હો..! કહો, મુનિને આવો ભાવ વ્યવહાર હોય છે. ન હોય એમ નહિ. નિશ્ચય એકલો હોય ને વ્યવહાર આવો ન હોય એમ નહિ, વ્યવહાર આવો હોય છે. સમજાણું ?

શ્રાવકના વ્યવહારમાં એકલી ત્રસની હિંસાનો ત્યાગ છે કાં સંકલ્પી હિંસાનો ત્યાગ છે. મુનિને આત્માની એટલી આનંદ દશામાં એટલો એક જરીક વિકલ્પ-છ કાયને ન મારવાનો ભાવ હોય છે. સર્વસાવધ યોગનો ત્યાગ છે. એવી દશા મુનિ ધારણ કરી શકે છે. મહા ઉગ્ર પુરુષાર્થી, જેને એકાદ ભવ આદિમાં મુક્તિની તૈયારી છે એવા જીવો ચારિત્ર (અંગીકાર કરે છે). આવું ચારિત્ર, હોં ! આમ લોકોએ કલ્પેલું, માનેલું, બહારનું એ નહિ. ભાઈ ! આહા..હા..! અંદરમાં રાગનો વિકલ્પ જ્યાં મટી ગયો છે. અહિંસા આત્મામાં પ્રગટ થઈ છે, જુઓ ! અહિંસા અંદરમાં.. આહા..હા..! એને આવો જરીક રાગ-છ કાયને ન મારવા, ન હણવા એ હોય છે. વીતરાગ થઈને એ પણ ટળી જાય છે.

'રાગ-દ્વેષ, કામ, ક્રોધ, માન,....' એ અસત્યની વાત કહે છે. આ ભાવહિંસાની વાત કરે છે. 'રાગ-દ્વેષ, કામ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ વગેરેના ભાવોને દૂર કરવાથી...' એ તો પહેલામાં ભાવહનનનું આવ્યું, અહીંયાં અંતરનું (લે છે). '(ભાવિત હિંસા) ભાવહિંસા પણ (ન અવતરી)...' એટલે ઉત્પન્ન થતી નથી. ઉત્પન્ન થતી નથી એમ અહીં તો કહે છે. 'ન અવતરી'. અંતરમાં એટલી રાગ રહિત ભાવ-અહિંસા દશા થઈ છે ને એટલે એ હિંસાનો ભાવ ત્યાં ઉત્પન્ન થતો જ નથી. એને પહેલું મહાવ્રત અહિંસા વ્રત કહેવામાં આવે છે.

મુમુક્ષુ :- બેયનું છે.

\* નોંધ :- અહીં વાક્યો બદલાવાથી અનુક્રમે મહાવ્રતોનું લક્ષણ બને છે. જેમકે, બન્ને પ્રકારની હિંસા ન કરવી તે અહિંસા મહાવ્રત છે-એ વગેરે.

ઉત્તર :- હા, બેય છે ને. દ્રવ્યહિંસા ટળી અને ભાવહિંસા ગઈ ત્યારે, એમ.

‘તે મુનિઓને જરા પણ જૂઠું હોતું નથી,...’ જરા પણ જૂઠું હોતું નથી. પ્રાણ જાય તો પણ અસત્ય બોલતા નથી. નવ નવ કોટિએ મન, વચન ને કાયા, કરવું, કરાવવું, અનુમોદવું. એ તો વીતરાગી મસ્ત મુનિ જંગલમાં પડ્યા હોય, વનવાસમાં સિંહની પેઠે અંદર આત્મામાં ગર્જતા હોય. પેલો સિંહ બહારથી ગરજે. આ અંદરમાં ગરજતા હોય. આનંદમાં મશગૂલ, મશગૂલ... એને જરીએ જૂઠું બોલવાનું મન, વચન ને કાયાએ કરવું, કરાવવું, અનુમોદન હોતું નથી. એ બીજું મહાવ્રત થઈ ગયું. જૂઠું હોતું નથી એટલે બીજું મહાવ્રત, એમ.

‘(જલ) નામ પાણી અને (મૃણ) નામ માટી પણ દીધા વગર ગ્રહણ કરતા નથી,...’ અચેત નિર્દોષ પાણી અને માટી અચેત. એ પણ દીધા વિના લેતા નથી. સમજાય છે કાંઈ ? શરીરમાંથી બળખો નીકળ્યો (હોય), સૂકી ધૂળ હોય ને ? અજ્ઞાનીઓએ માટી નાખી હોય. પાણી અને માટી પણ દીધા વગર ગ્રહણ કરે નહિ. એ ત્રીજું અચોર્યમહાવ્રત છે, અચોર્યમહાવ્રત.

‘તથા (અઠ્ઠશસહસ્ર) અઠાર હજાર પ્રકારના શિયળને-બ્રહ્મચર્યને ધારણ કરી...’ અઠાર હજાર પ્રકારના બ્રહ્મચર્યને ધારણ કરે. આહા..હા..! અઠ્ઠશસહસ્ર. લ્યો ! હંમેશા એ બ્રહ્મ(ચર્ય) ધારણ કરીને નિત્ય ‘(ચિદ્બ્રહ્મ) ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મામાં લીન રહે છે.’ એ શુદ્ધોપયોગમાં વધારે મુખ્ય તો એકત્વ છે.

મુમુક્ષુ :- અઠાર હજાર ?

ઉત્તર :- એ બધા બ્રહ્મચર્યના પ્રકાર છે, ઘણા પ્રકાર છે, ભેદ છે. ક્રોધથી, માનથી, માયા, લોભ, મંદ રાગ... પૂર્ણ ઉપર થાય છે. સમજાણું ? ઈ પેલામાં લખ્યું છે. અઠારસહસ્ર, શિલાંગ રસધારા આવતું નથી ? એ..ઈ..! પાંચમા ‘શ્રમણસૂત્ર’માં શબ્દ આવે છે. અર્થ ખબર ન મળે. પણ એને મોઢે ક્યાંથી (હોય) ? અઠારસહસ્ર શિલાંગત ધારા. અક્ષય આયા ચરિતા. એ પાંચમું શ્રમણ સૂત્ર તમને મોઢે નથી આ બધાંને ઘણાંને મોઢે હોય છે. સંપ્રદાયમાં નહિ ? સ્થાનકવાસીમાં આવે છે. સ્થાનકવાસીમાં મોઢે હોય. સ્થાનકવાસીમાં ઘણાંને મોઢે છે. એક ‘દરિયાપરી’ સિવાય ઘણાંને મોઢે

હોય. તમે કરેલું કે નહિ ? એ કરેલું, હવે ભૂલી ગયા હશે. અઢાર હજાર બ્રહ્મચર્યના પ્રકાર છે. એને ધારણ કરી ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મામાં લીન રહે એને મુનિ કહેવામાં આવે છે. એવા મુનિપણાની ભાવના સમ્યગ્દષ્ટિએ અનુભવને વધારવા વારંવાર આવી ભાવના કરવી. ભાવાર્થમાં વિશેષ લેશે. (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)



वीर संवत २४८२, झगझ वढ ४, गुरुवार  
ता. १०-३-१८६६, श्लोक-१ थी ४. प्रवचन नंबर-४७

‘दौलतरामञ्ज’ पंडित हुअे हैं, द्विगंबर पंडित (थे). उन्हों ने यह ‘छ ढाला’ (बनाई है). ‘छ ढाला’ प्रयक्षित बहूत है, परंतु उसके अर्थ में गंभीरता बहूत है. छठवी ढाला की पहली गाथा का भावार्थ. मुनिपना की बात करते हैं. मुनि कैसे होते हैं ?

मुमुक्षु :- पंचम काल के ?

उत्तर :- पंचम काल के मुनि. यहां तो पंचम काल के पंडित हैं. पहले मुनि का ज्ञान कराते हैं. आभिर की छठवी ढाल है ना ? पांच ढाल तो चल गई. उसका भावार्थ है, देओ !

‘निश्चयसम्यग्दर्शन-ज्ञानपूर्वक स्वस्वरूप में निरन्तर अकाग्रतापूर्वक रमण करना ही मुनिपना है.’ मुनिपना की व्याख्या. आत्मा-अपना आत्मा निजानंद स्वरूप, निज-अपना आनंदस्वरूप (है). जैसे अंतर में आनंद में सम्यग्दर्शन, सम्यग्ज्ञान, सम्यक्चारित्रपूर्वक लीनता करना. अंतर स्वरूप शुद्ध परमानंद स्वरूप की प्रतीत, ज्ञान और रमणतापूर्वक अंदर में लीनता करना. ‘निरन्तर अकाग्रतापूर्वक रमण करना..’ उसका नाम चारित्रवंत मुनि कहने में आता है. मुनिपना का ज्ञान कराते हैं, यथार्थ क्या चीज है (उसका ज्ञान कराते हैं).

‘ऐसी भूमिका में निर्विकल्प ध्यानदशांश सातवां गुणस्थान बारम्बार आता ही है.’ मुनि को अंतर आनंद में रमते-रमते छोटा गुणस्थान, अप्रमत्त दशा है वह वारंवार आती है. वहां से छोटे (और) छोटे गुणस्थान में आते हैं तो ‘पंच मछावत, नग्नता..’ मुनि नग्न होते हैं. ‘समिति आदि अछाईस मूलगुण के शुभभाव होते

हैं,...' उन्हें शुभभाव राग होता है, 'किन्तु उसे वे धर्म नहीं मानते;...' परमार्थ धर्म नहीं समझते. समझ में आया ? धर्म नहीं समझते उसका अर्थ परमार्थ धर्म. व्यवहार धर्म शुभभाव आता है. अंतर आनंद स्वरूप में शुद्धोपयोग में बहुत काल रमते हैं, परंतु उसमें रह न सके (तब) छोटे गुणस्थान में ऐसा भाव आता है. वह शुभभाव है.

'उस काल भी उन्हें तीन कषाय चौकड़ी के अभावरूप शुद्ध परिणति निरंतर वर्तती ही है.' अंतर में राग और विकाररहित, शुद्ध भगवान्-आत्मा की निर्मल परिणति की पर्याय-अवस्था तो निरंतर रहती है. उसको भगवान् के शास्त्र में मुनिपना कलने में आया है. वे 'छह काय के...' ज्यों की हिंसा नहीं करते. 'पृथ्वीकाय-आदि पांच स्थावरकाय..' वह त्रस, उसके घात की द्रव्यहिंसा (और) राग-द्वेष, काम, क्रोधादि भावहिंसा. इस भावहिंसा के त्यागी हैं. अंतर में राग-द्वेष नहीं है, बाह्य में बाह्य की छह काय की हिंसा भी नहीं है.

'वीतरागी मुनि यह दो प्रकार की हिंसा नहीं करते,...' अहिंसा महाव्रत का नाम अहिंसा. 'स्थूल और सूक्ष्म-जैसे दोनों प्रकार की जूठ वे नहीं बोलते, इसलिये उनको (२) सत्य महाव्रत...' कलने में आता है. 'अन्य किसी वस्तु की तो बात ही क्या, किन्तु मिट्टी और पानी भी दियेबिना ग्राहण नहीं करते, इसलिये...' उसको अचौर्य महाव्रत कलने में आता है. 'शील के अठारह उज्जर भेदों का सदा पालन करते हैं...' चैतन्य भगवान्-आत्मा, अतीन्द्रिय स्वरूप में लीन रहते हैं. इसलिये उनको ब्रह्मचर्य-आत्मस्थिरता-रूप महाव्रत कलने में आता है. एतनी बात तो श्लोक में थी उसकी टीका थी.

'अब, परिग्रहत्याग महाव्रत, धर्मा समिति और भाषा समिति' की व्याख्या दूसरे बोल में कलते हैं. मुनि की व्याख्या करते हैं. मुनि का स्वरूप तो बताना चाहिये ना (कि), क्या स्वरूप है ? श्रावक की बात छो गई, सम्यग्दर्शन की बात लुई, अब मुनि की व्याख्या में अस्थी बात आयेगी.



પરિગ્રહત્યાગ મહાવ્રત, ઇર્ષ્યા સમિતિ અને ભાષા સમિતિ

અંતર ચતુર્દસ ભેદ, બાહિર સંગ દસઘા તેં ટલેં;  
પરમાદ તજિ ચોકર મહી લખિ, સમિતિ ઇર્ષ્યા તેં ચલેં.  
જગ સુહિતકર સબ અહિતહર, શ્રુતિ સુખદ સબ સંશય હરેં;  
ભમરોગ-હર જિનકે વચન, મુખચન્દ્રતેં અમૃત ઝરેં. ૨.

અન્વયાર્થ :- [તા વીતરાગી દ્વિગમ્બર જૈન મુનિ] (ચતુર્દસ ભેદ) ચૌદ પ્રકારના (અંતર) અંતરંગ તથા (દસઘા) દસ પ્રકારના (બાહિર) બહિરંગ (સંગતેં) પરિગ્રહથી (ટલેં) રહિત હોય છે. (પરમાદ) પ્રમાદ-અસાવધાની (તજિ) છોડી દઇને (ચોકર) ચાર હાથ (મહી) જમીન (લખિ) જોઇને (ઇર્ષ્યા) ઇર્ષ્યા (સમિતિ તેં) સમિતિથી (ચલેં) ચાલે છે અને (જિનકે) જેમના [મુનિરાજોના] (મુખચન્દ્રતેં) મુખરૂપી ચંદ્રથી (જગ સુહિતકર) જગતનું સાચું હિત કરવાવાળાં અને (સબ અહિતહર) બધા અહિતનો નાશ કરવાવાળાં (શ્રુતિ સુખદ) સાંભળતાં પ્રિય લાગે એવાં, (સબ સંશય) બધા સંદેહોનો (હરેં) નાશ કરે એવાં અને (ભમરોગ-હર) મિથ્યાત્વરૂપી રોગને હરનાર (વચન અમૃત) વચનોરૂપી અમૃત (ઝરેં) ઝરે છે.

ભાવાર્થ :- વીતરાગી મુનિ ચૌદ પ્રકારના અંતરંગ અને દસ પ્રકારના બહિરંગ પરિગ્રહથી રહિત હોય છે તેથી તેમને પાંચમું પરિગ્રહત્યાગ મહાવ્રત હોય છે. દિવસના ભાગમાં સાવધાની પૂર્વક આગળની ચાર હાથ જમીન જોઇને ચાલવાનો વિકલ્પ ઊઠે તે પહેલી ઇર્ષ્યા સમિતિ છે. તથા જેમ ચંદ્રમાંથી અમૃત ઝરે છે તેમ તે મુનિના મુખચંદ્રથી જગતનું હિત કરવાવાળાં, બધાં અહિતનો નાશ કરવાવાળાં, સાંભળતાં સુખ આપનારાં, સર્વ પ્રકારની શંકાઓને દૂર કરનારાં અને મિથ્યાત્વ (વિપરીતતા કે સંદેહ) રૂપી રોગનો નાશ કરનારાં એવા અમૃત વચનો નીકળે છે. એ પ્રમાણે સમિતિરૂપ બોલવાનો વિકલ્પ મુનિને ઊઠે છે તે બીજી ભાષા સમિતિ છે.

નોંધ-ઉપર ભાવાર્થમાં વાક્ય બદલાવાથી ક્રમે કરીને પરિગ્રહત્યાગ મહાવ્રત તથા ઇર્ષ્યા સમિતિ અને ભાષા સમિતિનું લક્ષણ થઇ શકે.

પ્રશ્ન :- સાચા સમિતિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર :- પર જીવોની રક્ષા અર્થે યત્નાચાર પ્રવૃત્તિને અજ્ઞાની જીવ સમિતિ માને છે, પણ હિંસાના પરિણામોથી તો પાપબંધ થાય છે. જો રક્ષાના પરિણામોથી સંવર કહેશો તો પુણ્યબંધનું કારણ શું ઠરશે ?

વળી મુનિ એષણા સમિતિમાં દોષ ટાળે છે ત્યાં રક્ષાનું પ્રયોજન નથી, માટે રક્ષાને અર્થે જ સમિતિ નથી. તો સમિતિ કેવી રીતે હોય ? મુનિને કિંચિત્ રાગ થતાં ગમનાદિ ક્રિયા થાય છે, ત્યાં તે ક્રિયાઓમાં અતિ આસક્તિના અભાવથી પ્રમાદરૂપ પ્રવૃત્તિ થતી નથી, તથા બીજા જીવોને દુઃખી કરી પોતાનું ગમનાદિ પ્રયોજન સાધતા નથી; તેથી તેમનાથી સ્વયં દયા પળાય છે. એ પ્રમાણે સાચી સમિતિ છે.\* (ભોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પૃ. ૨૩૨)

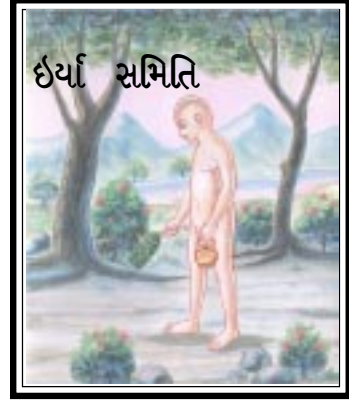
દૂસરી ગાથા.

અંતર ચતુર્દશ ભેદ, બાહિર સંગ દસઘા તેં ટલેં;  
પરમાદ તજિ ચોકર મહી લખિ, સમિતિ ઇયાં તેં ચલેં.  
જગ સુહિતકર સબ અહિતહર, શ્રુતિ સુખદ સબ સંશય હરેં;  
ભ્રમરોગ-હર જિનકે વચન, મુખચન્દ્રતેં અમૃત ઝરેં. ૨.

દેખો ! ભાષા સમિતિ. ભાષા સમિતિ કી વ્યાખ્યા અલૌકિક બાત હૈ. કયા કહતે હૈં ? દેખો ! અન્વયાર્થ - શબ્દાર્થ :- ‘(વીતરાગી સંત દિગંબર જૈન મુનિ) (ચતુર્દશ ભેદ) ચૌદહ પ્રકાર કે અંતરંગ તથા (દસઘા) પ્રકાર કે બહિરંગ પરિગ્રહ સે રહિત હોતે હૈં.’ ઉનકો વસ્ત્ર-પાત્ર હોતે નહીં. નગ્ન દશા હોતી હૈ, અંતર મેં આનંદ કા ભાન હોતા હૈ. અતીન્દ્રિય તીન કષાય કે અભાવ સે અતીન્દ્રિય આનંદ કા અનુભવ કરતે હૈં. બાહર મેં નગ્ન દશા, વસ્ત્ર-પાત્ર કા ભી ત્યાગ હૈ.

\* ઇયાં ભાષા એષણા, પુનિ ક્ષેપણ આદાન;  
પ્રતિષ્ઠાપના જુત ક્રિયા, પાંચો સમિતિ વિધાન.

‘प्रमाद-असावधानी छोडकर...’ अब ँर्या समिति कडते हैं ना ? पडले पंय मडावत व्याख्या की. ँर्या समिति. ‘प्रमाद-असावधानी छोडकर यार डाय जमीन देजर ँर्या समिति से यलते हैं...’ यार डाय प्रमाश देजकर कोँ प्राणी को दुःख न डो, जैसे आत्मा के आनंदपूर्वक प्रमादरडित यलते हैं. उसका नाम ँर्या समिति (है).



अब भाषा समिति में विशेष अलौकिक बात है. देजो ! ‘जिन मुनिराजों के मुजुपू यन्द्र से...’ द्विगंजर संत आत्मज्ञानी आनंद में लीन डोनेवाले ‘कुंडकुंडार्य’, ‘अमृतयंद्रार्य’ मडा द्विगंजर मुनि डुअे. देजो ! कौन लाया है यड ? ‘कलकत्ता’ ? अखण. ये ‘कुंडकुंडार्यदेव’ हैं, देजो ! वन में ताडपत्र में लिखते हैं. दो डजार वर्ष पडले संवत ४८ में लरतक्षेत्र में द्विगंजर मुनि डुअे. ‘कुंडकुंडार्य’ ताडपत्र में लिखते हैं. ‘समयसार’, ‘प्रवयनसार’ आदि लिखते हैं. लगवान के पास गये थे. मडाविदेडक्षेत्र में ‘सीमंघर’ लगवान बिराजते हैं, वहां गये थे, आठ दिन रहे थे. वहां से (आकर) शास्त्र बनाते हैं, देजो अंदर. आप को ‘कलकत्ता’ ले जाना है ? कडो, समज में आता है ?

मुनि तो अंतर में आनंद (में रहते हैं). श्रावक भी उसको कडते हैं कि, जिसको अंतर में शुद्ध स्वभाव का अंतर अनुभव डोकर सम्यग्दर्शन डुआ डो और उसको देश-आंशिक त्याग डोता है. मुनि तो विशेष आत्मा के आनंद में उग्र डोते हैं. अतीन्द्रिय आनंद का अनुभव और सर्व विरति का भाव उनको डोता है. पंय मडावर्त की व्याख्या तो की. ँर्या समिति कडी, अब भाषा समिति में अलौकिक बात कडते हैं. सारे जैनदर्शन का सार भाषा समिति में समा देते हैं. समज में आया ? कैसे है भाव ? भाषा समिति कैसे डोले तो डोले ?

‘जिन मुनिराजों के मुजुपू यन्द्र से...’ मानो अमृत ऊरता डो ! कैसे अमृत ? भाषा समिति में कैसे प्रउपणा डोती है ? ‘जगत का सख्या डित करनेवाला...’ वीतराग सर्वज्ञ परमेश्वर तीर्थंकरदेव ने जो मार्ग कडा है, वड मार्ग मुनि भाषा

समिति में कड़ते हैं. कैसा ? 'जगत का सख्या छित...' 'सुछितकर' शब्द पडा है ना ? 'जग सुछितकर' सुछितकर का नाम भोक्षमार्ग अथवा भोक्ष का मार्ग अथवा भोक्ष. सुछित-जगत को औसा कड़ते हैं कि, हे प्राणीओं ! तुम्हारा पूर्ण आनंदरूपी भोक्ष, वड भोक्ष का मार्ग तुम प्रगट करो. वीतरागी दशा, और वीतरागी दशा से प्राप्त पूर्णानंद की प्राप्ति करो. औसा सुछितकर मार्ग मुनिओं वाणी में कड़ते हैं. कडो ! आडा..डा...! भाषा देभो !



'जगत का सख्या छित करनेवाला...' छित, परमछित. अपना आत्मा शरीर, कर्म से रछित अंदर है और शुभ-अशुभभाव, विकार से भी रछित है, औसे अपने आत्मा में दृष्टि लगाओ, ज्ञान करो और स्वरूप में लीन हो. मुनिओं वीतरागी भाषा में, समिति में छितकर उपदेश, उनके मुजरूपी यन्द्रमार्ग से सुछितकर यन्द्र का अमृत उरता है. कडो, समज में आया ? सुछितकर-सख्या छित करनेवाला. 'तथा (सब अछितकर)...' नास्ति कड़ते हैं. 'अछित का नाश करनेवाला...' मिथ्यादर्शन, मिथ्याज्ञान, मिथ्या राग-द्वेष का भाव जो अछितकर है (उसका नाश करनेवाला).

मुमुक्षु :- गरीबी..

उत्तर :- गरीबी अछितकर नहीं है. समज में आया ? क्या ? गरीब होना अछितकर नहीं है वैसे तवंगर होना छितकर नहीं है. क्या कड़ते हैं ? पुस्तक है कि नहीं ? जगत में कोई गरीब नहीं है, औसा यडां तो कड़ते हैं. तवंगर भी कोई नहीं है. भाई !

मुमुक्षु :- तवंगर भी नहीं ?

उत्तर :- ना, ना. तवंगर नहीं है. पर्याय में रंक-भिजारी है. जो कोई पुण्य-पाप की छंछण करते हैं और पुण्य के फल की छंछण करते हैं, वड रंक है, भिजारी

હૈ. વહ આયા થા, કલ આયા થા કિ નહીં ? દીન.. દીન. 'દીન' શબ્દ કલ આયા થા. ઉસ દીનતો કો નાશ કરનેવાલા ઉપદેશ મુનિ દેતે હૈં. મુનિ કે મુખમેં સે, દિગંબર મુનિ સંત આત્મજ્ઞાની-ધ્યાની, જિનકો અંતર (મેં) છઠ્ઠા-સાતવાં ગુણસ્થાન પ્રગટ હુઆ હૈ, જો સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરદેવ ને જો માર્ગ કહા, ઐસા સુહિતકર માર્ગ કા ઉપદેશ દેતે હૈં. ભૈયા ! તેરા હિત, અપના શુદ્ધ સ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા, ઉસકી અંતર દષ્ટિ કરો, આત્મા કા જ્ઞાન કરો, આત્મા મેં લીન હો તો સુહિત-પૂર્ણ મુક્તિ તુજે હોગી. ઐસા ઉપદેશ મુનિરાજ ભાષા સમિતિ મેં ઐસી બાત કરતે હૈં. પાપ કરના, હિંસા કરની, જૂઠ બોલના, તેરી વ્યવસ્થા ઠીક હોગી, લડકા હોગા ઐસી બાત મુનિ કે મુખમેં સે કભી હોતી નહીં. સમજ મેં આયા ?

અહિતકર-અહિત કો કરનેવાલી. મિથ્યાશ્રદ્ધા આદિ.. વિસ્તાર તો બાદ મેં કરેંગે, પહલે સામાન્ય બાત કરતે હૈં. અહિત કા કરનેવાલા, આત્મા કે શુદ્ધ સ્વભાવ કો છોડકર, વિકાર કો અપના માનના, પરચીજ કો અપના માનના વહ મિથ્યાત્વરૂપી ભાવ મહાઅહિતકર હૈ. આ..હા...! અહિતકર હૈ, આત્મા કો નુકસાન કરનેવાલા હૈ. ઉસકો નાશ કરનેવાલી ભાષા કહતે હૈં. રખનેવાલી નહીં (કરતે). આહા..હા...! વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર જૈસા માર્ગ કહતે હૈં ઐસા માર્ગ ઉસકે મુખમેં સે નિકલના ચાહિયે. ઉસે ભાષા સમિતિ કહતે હૈં. અબ ઉસકા વિસ્તાર કરતે હૈં.

કૈસે કહતે હૈં ? કિ, 'સુનને મેં પ્રિય લગે...' શ્રોતા કો આત્મા કી બાત પ્રિય લગે. ઐસા આનંદસ્વરૂપ ભગવાન, તેરા સ્વરૂપ તો પરમાનંદ હૈ ના ! સમજ મેં આયા ? ભગવાન ! તુ તો પરમાનંદ હૈ ના ! તેરે આત્મા મેં અતીન્દ્રિય આનંદ પડા હૈ ના ! તુ તો શાંતરસ કા તો ભગવાન હૈ ના ! ઐસી પ્રિય ભાષા જિનકે મુખમેં સે ભાષા સમિતિ મેં આતી હૈ. સમજ મેં આયા ? 'સુનને મેં પ્રિય લગે ઐસા...'

'(સબ સંશય) સમસ્ત સંશયોં કો...' નાશ કરનેવાલા. કયા માર્ગ હોગા ? કોઈ પુણ્ય-પાપ, પુણ્ય સે ધર્મ હોગા ? પવિત્રતા સે ધર્મ હોગા ? કિ નિમિત્ત સે લાભ હોગા ? કિ સ્વભાવ સે લાભ હોગા ? ઐસા સંશય જો હોતા હૈ, ઇસ સંશય કો નાશ કરનેવાલી વાણી નિકલતી હૈ. સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :- વાણી કા પ્રતાપ તો હૈ ન ?

उत्तर :- वाणी का प्रताप नहीं है, उसके भाव की योग्यता है कि वाणी में ऐसा निमित्त होता है, तब उसे समझ में आता है, तब संशय टालते हैं, ऐसा कड़ने में आता है.

मुमुक्षु :- इसमें कड़ा है न ?

उत्तर :- कड़ा है ना. नाश करनेवाली वाणी. जो समझता है उसे संशय टालने में निमित्त होती है तो नाश करनेवाली वाणी कड़ने में आता है. ओ...ओ...! भगवान ! सर्वज्ञ तीर्थकरदेव कड़ते हैं ऐसा भुनिराज अंदरमें से अंकुश की भात कड़ते हैं कि, लैया ! सर्व वडी कड़ते हैं, लैया ! तेरा सर्वज्ञ वीतराग परमेश्वर त्रिलोकनाथ मछाविदेह क्षेत्र में 'सीमंधर' प्रभु बिराजते हैं. समझ में आया ? उनके पास जाकर 'कुंदकुंदाचार्यदेव' लाये, सब भात ऐसी ही कड़ते थे. ऐसी परंपरा (में) संतों ऐसी भात करते हैं.

संशय दूर करनेवाली. उसको संशय न रहे. क्या होगा ? मैं परद्रव्य का कर सकता हूँ कि नहीं ? मैं परद्रव्य को सहाय करके भला-बुरा कर सकता हूँ ? और परद्रव्य मेरा कोई भला-बुरा कर सकता है कि नहीं ? ऐसा संशय हो उसका छेद करते हैं कि, तुम परद्रव्य का कुछ कर सकते नहीं. परपदार्थ का कार्य तेरे अधिकार की भात नहीं और परपदार्थ से तेरे में कुछ होता है, जैसे तुम भी नहीं. समझ में आया ? सब संशयों को दूर करनेवाली भाषा कड़ते हैं. समझ में आया ? ऐसा भी होता है और ऐसा भी होता है, ऐसा संशय रहे ऐसी भाषा वीतराग संतों की होती नहीं. उपदेश ऐसा होता है, ऐसा कड़ते हैं. आ...ओ...! समझ में आया ?

तेरा आत्मा वीतराग आनंदस्वभाव से भरा है, उसकी तुम अंतर वीतराग श्रद्धा, ज्ञान, शांति करो तो तेरा कल्याण होगा और भीय में राग आता है, परंतु उस राग से कल्याण नहीं होगा. राग से कल्याण होगा और स्वभाव के आश्रय से कल्याण होगा, जैसे संशय को नाश करनेवाली वाणी निकलती है. (राग से कल्याण होगा) ऐसा है नहीं. समझ में आया ? भाषा कैसी रणी है ! 'दोवतराम', 'दोवतरामञ्ज' पंडित. २०० वर्ष हुआ ना ? कितने हुआ ? मालूम नहीं ? १३० ?

अभी हुआ ? ठीक ! भाषा तो बहुत अच्छी लीजी है. 'छ ढाणा' जैन पाठशाळा में पढाते हैं. बहुतों को मुझ में कंठस्थ भी होती है. ऐसा-ऐसा लिखते हैं. आभिर की गाथा में है. वैशाख सुद उ. बराबर है, आभिर की गाथा में है. आभिर में है. बराबर है. १८८१ वैशाख सुद उ. (संवत्) १८८१ में लिखी है. १३१ वर्ष लगभग हो गये. परंतु भाषा कितनी आसान, सरल हिन्दी.

वीतराग का मार्ग कैसा है ? ऐसा सुखितकर, अहित का नाशकर, संशय का टालनेवाला और भ्रम रोग को मिटानेवाला. समझ में आया ? मुनि ऐसी वाणी कहते हैं. ऐसी वाणी से विपरीत मुनि कह सकते नहीं. देखो ! 'सर्व अहित का नाश करनेवाला, सुनने में प्रिय ऐसा समस्त संशयो...' 'सब संशय' शब्द पडा है ना ? कोई संशय रहे नहीं. भगवानआत्मा तेरी वीतरागी थीज 'सिद्ध समान सदा पद मेरो'. सिद्ध समान आत्मा है. अंदर स्वरूप की दृष्टि करो, उससे ही कल्याण होगा. दूसरे राग से और संयोग से तेरा कल्याण नहीं होगा. सब संशय को नाश करनेवाली मुनि भाषा समिति से अमृत झरता है. आहा..हा..! देखो ! कितना डाला है !

संशयनाशक 'और (भ्रम रोगहर) मिथ्यात्वरूपी रोग को हरनेवाला...' लो ! मुनिओं की भाषा तो भ्रमणा का नाश करनेवाली होती है. मिथ्या भ्रमणा-विपरीत अभिनिवेश. वहां दिया है, देखो ! विपरीत अभिनिवेश जो है कि, राग से मेरा कल्याण होता है, संयोग से मुझे लाभ होता है, ऐसा विपरीत मिथ्या अभिप्राय, ऐसे विपरीत मिथ्यात्व को नाश करनेवाली मुनिओं की वाणी होती है. पहले तो मिथ्यात्व का रोग बडा (है). देखो ! '(भ्रम रोगहर)' भाई ! कौन-सा रोग है ? उसमें लिखा है, देखो ! भ्रमरोग.

मुमुक्षु :- ये सडन नहीं होता

उत्तर :- सडन नहीं होता. लो, ठीक ! अंदर से वह आया. सडन नहीं होता है. बैठे हो, कुछ है ? बीछुने काटा है ? क्या है ? जा-पीकर लठ छोकर आते हैं. क्या है लेकिन ? मुह्त की ममता.. ममता.. ममता.. आहा..हा...! मार डाला. भ्रमणा ने मार डाला, ऐसा कहते हैं. शरीर में रोग और उससे मुझे दुःख होता है, भ्रमणा

है. 'आत्म भ्रांति सम रोग नहीं, आत्मभ्रांति सम रोग नहीं, सद्गुरु वैद्य सुजान, गुरु-आज्ञा सम पथ्य नहीं, औषध विचार ध्यान.' भाषा बोले, अंदर में उसे बैठे नहीं. कडो, समज में आया ?

मुमुक्षु :- बहुत पढा था.

उत्तर :- बहुत पढा था, लेकिन अक बात ली कडां अंतर में उतारी है ? 'आत्मभ्रांति सम रोग नहीं.' देजो ! यडां 'दौलतरामज्ज' कडते हैं ना ? '(अम रोगडर)' मुनिओं की वाणी, वीतराग की वाणी, शास्त्र की वाणी, अैसी डोती है कि, अमरुपी रोग को नाश करनेवाली है. अमशा अनादि से क्या लगी है ? आत्मभ्रांति.

मुमुक्षु :- गांडो थयो छे...

उत्तर :- पागल डो गया है. डिन्दी भाषा पागल है. समज में आया ?

अपना शुद्ध आनंद स्वरुप छोडकर राग में आनंद है, शरीर में आनंद है, अैसे मानना (वड) अमशा का रोग लगा है. उसको मिथ्यात्वरुपी अम रोग लगा है. समज में आया ? आडा..डा...! 'आत्मभ्रांति सम रोग नहीं, सद्गुरु वैद्य सुजान.' जाननेवाले ज्ञानी वैद्य हैं. 'औषध विचार ध्यान, गुरु-आज्ञा सम पथ्य नहीं, औषध विचार ध्यान.' विचार कर, विचार कर, भाई ! अक बात ली बैठी नहीं.

आत्मा सुधी तो सुधी सर्व वाते, अैसे है. आत्मा शुद्ध चिदानंदमूर्ति. कडा नहीं ? आया नहीं ? 'चिन्मूरति की धारी...' आता है कि नहीं स्तवन में ? 'बाडिर नरककृत दुःअ भोगत, अंतर सुअ की गटागटी.' नारकी जव में ली सम्यग्दर्शन-आत्मा का भान है, बाडर में दुःअ है और अंदर में आनंद है. आडा..डा...! समज में आया ? 'चिन्मूरति की..' आता है ना ? 'रीति लगत मुजे अटपटी' पडले शेठ आये थे ना ? तो पडले वड गाया था. लेकिन मालूम नहीं था की क्या है. नरक में नारकी को बाह्य दुःअ है, परंतु सम्यग्दृष्टि है तो उसे आत्मा का भान है.

जैसे 'श्रेष्ठिक' राजा. 'श्रेष्ठिक' राजा अभी है ना ? नरक में है कि नहीं ? पडली नरक में है. पडली नरक में यौरासी डजार वर्ष की स्थिति में है. समज में आया ?

चिन्मूरत दगधारी की मोडि, रीति लगति है अटापटी,



बाहिर नारकिकृत दुःख भोगे, अंतर सुभरस गटागटी.

आप को धूल में भी रोग नहीं है. उसको (-नारकी तो) शरीर में घतने रोग हैं, उजारों बिच्छु काटते हैं, बिच्छु का डंभ. नहीं, 'बाहिर नारकि-कृत दुःख भोगे, अंतर सुभरस गटागटी.' भगवान् आत्मा सम्यग्दर्शन में भ्रमज्ञा का नाशकर जो सम्यग्दर्शन प्रगट किया (तो) आत्मा का आनंद आया. अंतर में आत्मा के अतीन्द्रिय आनंद का भान हुआ, उसका नाम सम्यग्दर्शन (है). जैसे सम्यग्दर्शन की बात भ्रम टालकर मुनिओं दूसरे को समजाते हैं. समज में आया ? देजो ! कितना लिभा है ! समज में आया ? कौन है ? ये भी 'दौलत' है, लो ! भले दूसरे 'दौलत' (डो). 'अंतर सुभरस गटागटी' समजे ?

सदन-निवासी तदपि उदासी, तार्ते आसव छटाछटी,  
जे भवडेतु अबुध के ते तस, करत बन्ध की जटाजटी.  
संयम धरि न सके पै संयम, धारन की उर यटायटी,  
तास सुयश गुन की 'दौलत' के, लगी रहे नित रटारटी.

'दौलतरामज्ज' कहते हैं, दूसरे 'दौलतरामज्ज' हैं. बहुत अस्था (लिभा है). नरक में घतने-घतने दुःख हैं, तो मुनिओं यहाँ मनुष्य को ऐसा उपदेश देते हैं कि, अरे...! लैया ! तुम्हारे भाव में शुभ-अशुभभाव होते हैं वह भी दुःख है, आत्मा में आनंद है. पर में सुभ मानना भ्रम है, मिथ्यात्व है, मिथ्यादर्शन विपरीत शक्य है. आडा..डा..! कडो, कैसा उपदेश देते हैं ? देजो ! मुनिराज का उपदेश होता है. दुनिया को मस्का लगाये और अनुकूल (कडे), ऐसा नहीं. आडा..डा..!

'समस्त संशयो का नाशक...' संशय, विपरीत और अनध्यवसाय तीनों का डो गया. समज में आया ? 'और मिथ्यात्वरूपी रोग को डरनेवाला वयनरूपी अमृत ञरता है.' भाषा समिति में जैनदर्शन की मूल भाषा समा दी है, लो ! समज में आया ? संतों की भाषा होती है तो ऐसी होती है. भगवान् ! तेरा स्वरूप डमारे जैसा है. तुमको राग होता है वह दुःख है. शरीर, वाणी, पर तो जड हैं. उससे भिन्न डो. भ्रम टाल दे. मैं अल्पज्ञ हूँ रागी हूँ (ऐसा) भ्रम टाल दे. मैं अल्पज्ञ हूँ मैं रागी हूँ मैं कर्मसंबंध शरीरवाला हूँ घतना हूँ ऐसा भ्रम छोड

दे. तुम सर्वज्ञ पूर्णानंदमय हो.

मुमुक्षु :- भ्रमणा हुई है.

उत्तर :- किसकी बात चलती है ? भूरी यकी है, भूरी. भ्रमणा की अज्ञान की समझ में आया ?

कहते हैं, 'मिथ्यात्वरूपी रोग...' देजो ! भाषा की है, 'भ्रम रोगर' मिथ्यात्व का नाश हो ऐसी भाषा मुनि के मुझमें से आती है. समझ में आया ? देव-देवी मानो तो ऐसा होता है, पैसा मिलेगा, ऐसा होता है, ऐसा होता है, ऐसी भाषा मुनि के मुझ से नहीं आती. आडा..डा..! भ्रमरोग, संशय और अनध्यवसाय. क्या होगा कुछ मालूम नहीं पडता ? उन सब को नाश करनेवाली. बराबर आत्मा समझ में आ सकता है. आत्मा किसी को पूछने जाने पडता नहीं. ऐसी निःसंशय बात मुनिओं के मुझमें से निकलती है. भैया ! चैतन्यमूर्ति भिन्न प्रभु देह से भिन्न है, कर्म से भिन्न है, पुण्य-पाप के राग से भिन्न है, पूर्णानंद से भरा है, ऐसी प्रतीत कर, श्रद्धा कर (तो) सम्यग्दर्शन होगा. मिथ्यात्व का नाश करनेवाली, संशय का नाश करनेवाली भाषा मुनिओं के मुझ से निकलती है.

देजो ! पडले यह कडा, मिथ्यात्व का नाश करनेवाली भाषा निकलती है. भ्रमरोग, संशय की ही पडली बात की. बाद में राग को कम करने की बाद में (करेंगे). आया कि नहीं उसमें ? यहां तो संशय, भ्रमरोग मिटाने और सुखित और अखित - सुखित को करनेवाली और अखित का नाश करनेवाली (है). उसमें रागादि आ गया. रागादि भाव हैं, अखितकर हैं, आत्मा का स्वभावभाव खितकर है. वह बात समुच्चय आ गई. अंत में मुष्यरूप से यहां जोर दिया. संशय और भ्रमणा को नाश करनेवाले वचन मुनि के मुझमें से निकलते हैं. ऐसा उपदेश श्रोता सुनते हैं, श्रोता के ध्याल में यह बात आनी चाडिये. भ्रमणा, पुण्य-पाप में सुभ, पर में सुभ सब भ्रम है, मिथ्यात्व है. भगवानआत्मा में सुभ है और धर्म है. धर्म में भी तेरे आत्मा में है. बाहर धर्म है नहीं, ऐसी दृष्टि करो, ऐसा ज्ञान करो, ऐसी लीनता करो, ऐसे मिथ्यात्व का नाश का उपदेश देते हैं. धर्या, भाषा और पंच मडावत तीन की बात कडी.

भावार्थ :- 'वीतरागी मुनि चौदह प्रकार के अन्तरंग और दस प्रकार के बहिरंग परिग्रह से रचित होते हैं, इसलिये उनको (५) परिग्रहत्याग-महाव्रत होता है. दिन में सावधानीपूर्वक चार छाथ आगे की भूमि देपर चलने का विकल्प उठ वह (१) धर्या समिति है. तथा जिसप्रकार यन्द्र से अमृत उरता है, उसीप्रकार मुनि के भुभयन्द्र के जगत का हित करनेवाले, सर्व अहित का नाश करनेवाला, सुनने में सुभकर, सर्व प्रकार की शंकाओं को दूर करनेवाले और मिथ्यात्व (विपरीतता या सन्देह) रूपी रोग का नाश करनेवाले जैसे अमृत-वयन निकलते हैं. इसप्रकार समितिरूप बोलने का विकल्प मुनि को उठता है वह (२) भाषा समिति है.' दूसरी समिति है. ऐसा विकल्प उठता है. समज में आया ?

प्रश्न :- सखी समिति किसे कडते हैं ?

उत्तर :- पर ज्यों की रक्षा के हेतु यत्नाचार प्रवृत्ति को अज्ञानी जव समिति मानते हैं;...' ऐसा नहीं है. 'किन्तु हिसा के परिणामों से तो पापबंध होता है. यदि रक्षा के परिणामों से संवर कडोगे तो पुण्यबंध का कारण क्या सिद्ध होगा ?' पर की रक्षा-नहीं मारने का भाव तो पुण्य है, समिति नहीं. पर को नहीं मारने का भाव पुण्य है, मारने का भाव पाप है, समिति नहीं. समिति दूसरी यीज है. अंतर में शुभाशुभ राग से रचित शुद्ध अंदर परिणति प्रगट करना उसका नाम यथार्थ समिति है. समज में आया ?

'तथा मुनि ओषणा समिति में दोष को टालते हैं;...' 'टोडलमलज्ज' 'भोक्षमार्ग प्रकाशक' (में कडते हैं) उसका आधार दिया है. 'मुनि ओषणा समिति में दोष को टालते हैं; वहां रक्षा का प्रयोजन नहीं है;...' पर की रक्षा का प्रयोजन नहीं है. वहां तकरार करे. पर की रक्षा का प्रयोजन नहीं, आत्मा पर की रक्षा कर सकता नहीं. 'रक्षा के हेतु ही समिति नहीं है. तो फिर समिति किसप्रकार होती है ? मुनि को किचित् राग होने पर...' यह 'भोक्षमार्ग प्रकाशक' में 'टोडरमलज्ज' का लिजा हुआ है. 'समिति किसप्रकार होती है ?' तो कडते हैं, थोडे राग में गमनादि किया होती है. 'वहां उन क्रियाओं में अति आसक्ति के अभाव से प्रमादरूप प्रवृत्ति नहीं होती, तथा दूसरे ज्यों को दुःखी करके अपना गमनादिप्रयोजन सिद्ध नहीं करते, इसलिये

ઉનસે સ્વયં દયા કા પાલન હોતા હૈ; ઇસપ્રકાર સચ્ચી સમિતિ હૈ.' 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક' મેં લિખા હૈ.

મુમુક્ષુ :- દયા...

ઉત્તર :- દયા યાની પર જીવ કો મારને કા અભિપ્રાય નહીં હૈ, સહજ હી ઐસા હો જાતા હૈ.

એષણા, આદાન-નિક્ષેપણા અને પ્રતિષ્ઠાપન સમિતિ

છયાલીસ દોષ વિના સુકુલ, શ્રાવકતનેં ઘર અશનકો;  
લેં તપ બઢાવન હેતુ, નહિં તન પોષતે તજિ રસનકો.  
શુચિ જ્ઞાન સંયમ ઉપકરણ, લખિકેં ગહેં લખિકેં ધરેં;  
નિર્જંતુ થાન વિલોકિ તન-મલ મૂત્ર શ્લેષ્મ પરિહરેં. ૩.

અન્વયાર્થ :- [વીતરાગી મુનિ] (સુકુલ) ઉત્તમ કુળવાળા (શ્રાવકતનેં) શ્રાવકના (ઘર) ઘરે અને (રસનકો) છએ રસ અથવા એક-બે રસને (તજિ) છોડીને, (તન) શરીરને (નહિં પોષતે) પુષ્ટ નહિ કરતાં માત્ર (તપ) તપની (બઢાવન હેતુ) વૃદ્ધિ કરવાના હેતુથી [આહારના] (છયાલીસ) ઈંતાલીસ (દોષ વિના) દોષના ટાળીને (અશનકે) ભોજનને (લેં) ગ્રહણ કરે છે.\* (શુચિ) પવિત્રતાના (ઉપકરણ) સાધન [કમંડલને], (જ્ઞાન) જ્ઞાનના (ઉપકરણ) સાધન [શાસ્ત્રને] અને (સંયમ) સંયમના (ઉપકરણ) સાધન [પીંછીને] (લખિકેં) જોઈને (ગહેં) ગ્રહણ કરે છે [અને] (લખિકેં) જોઈને (ધરેં) રાખે છે; [અને] (મૂત્ર) પેશાબ (શ્લેષ્મ) લીંટ વગેરે (તન-મલ) શરીરના મેલને (નિર્જંતુ) જીવ રહિત

\* નોંધ :- તે આહારના દોષોનું વિશેષ વર્ણન 'અનગાર ધર્મામૃત' અને 'મૂલાચાર' વગેરે શાસ્ત્રોથી જાણવું. તે દોષોને ટાળવાના હેતુથી દિગંબર સાધુઓને કોઈ કોઈ વખતે મહિનાઓ સુધી ભોજન ન મળે છતાં પણ મુનિ જરાય ખેદ કરતા નથી; અનાસક્તિ અને નિર્મોહ હઠ વગરના સહજ હોય છે. [કાયર જનોને-અજ્ઞાનીઓને આવું મુનિવ્રત દુઃખમય લાગે છે, જ્ઞાનીને સુખમય લાગે છે.]

(થાન) સ્થાન (વિલોકિ) જોઈને (પરિહરૈં) ત્યાગે છે.

ભાવાર્થ :- વીતરાગી જૈન મુનિ-સાધુ ઉત્તમ કુળવાળા શ્રાવકના ઘરે, આહારના છેતાલીસ દોષોને ટાળી અને અમુક રસો છોડીને (અથવા સ્વાદનો રાગ નહિ કરતાં), શરીરને પુષ્ટ કરવાનો અભિપ્રાય નહિ રાખતાં, માત્ર તપની વૃદ્ધિ કરવા માટે આહાર લે છે, તેથી તેઓને ત્રીજી એષણા સમિતિ હોય છે. પવિત્રતાનું સાધન કમંડળને, જ્ઞાનનું સાધન શાસ્ત્રને અને સંયમનું સાધન પીંછીને જીવોની વિરાધના બચાવવા અર્થે જોઈ-સંભાળીને રાખે છે અને ઉપાડે છે; તેથી તેઓને ચોથી આદાન-નિક્ષેપણ સમિતિ હોય છે. મળ-મૂત્ર, કફ વગેરે શરીરના મેલને જીવરહિત સ્થાન જોઈને છોડે છે તેથી તેમને પાંચમી વ્યુત્સર્ગ અર્થાત્ પ્રતિષ્ઠાપન સમિતિ હોય છે.

અબ ‘એષણા, આદાન-નિક્ષેપણ ઔર પ્રતિષ્ઠાપન સમિતિ’ ત્રીન કી વ્યાખ્યા હૈં. પાંચ મહાવ્રત કા વ્યાખ્યા હો ગઈ, દો સમિતિ કી વ્યાખ્યા હો ગઈ - ઈર્યા ઔર ભાષા (સમિતિ). (ઈસ ગાથા મેં) ત્રીન સમિતિ કી વ્યાખ્યા (કરૈંગે). ઈસ છઠ્ઠવે અધ્યાય મેં મુનિ કી વ્યાખ્યા મેં ભી કેસા ઉપદેશ હોતા હૈ, વહ બાત ભી ઉસમેં આ ગઈ, બહુત અચ્છી બાત આ ગઈ.

છયાલીસ દોષ વિના સુકુલ, શ્રાવકતનેં ઘર અશનકો;

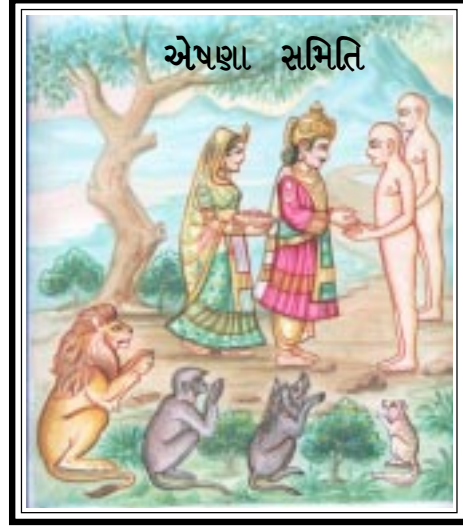
લૈં તપ બઢાવન હેતુ, નહિં તન પોષતે તજિ રસનકો.

શુચિ જ્ઞાન સંયમ ઉપકરણ, લખિકૈં ગહૈં લખિકૈં ધરૈં;

નિર્જતુ થાન વિલોકિ તન-મલ મૂત્ર શ્લેષ્મ પરિહરૈં. ૩.

દેખો ! વીતરાગી સંત, અંતર મેં આનંદ કા ભાન હૈ, ઐસી એષણા સમિતિ (પાલતે) હૈં. કયા (કહતે હૈં) ? ‘વીતરાગી મુનિ) ઉત્તમ કુલવાલે શ્રાવક કે ઘર...’ દેખો ! સાધારણ ઘર મેં જાતે નહીં. ઉત્તમ કુલ, શ્રાવક ધર્માત્મા હો, નિર્દોષ શ્રદ્ધા-જ્ઞાન હો, ઉસે માર્ગ કી ખબર હો ઉસકે ઘર સે આહાર લેતે હૈં, ઐસા કહતે હૈં. દેખો ! પાઠ મેં હૈ ના ? ‘શ્રાવકતનેં ઘર અશનકો.’ ઉસે માલૂમ હોતા હૈ, નહીં માલૂમ પડે ઐસા હૈ ? અભી તો કુહાએક ભંગી કે ઘર, હરિજન કે ઘર આહાર લેતે હૈં ના ? ઐસા

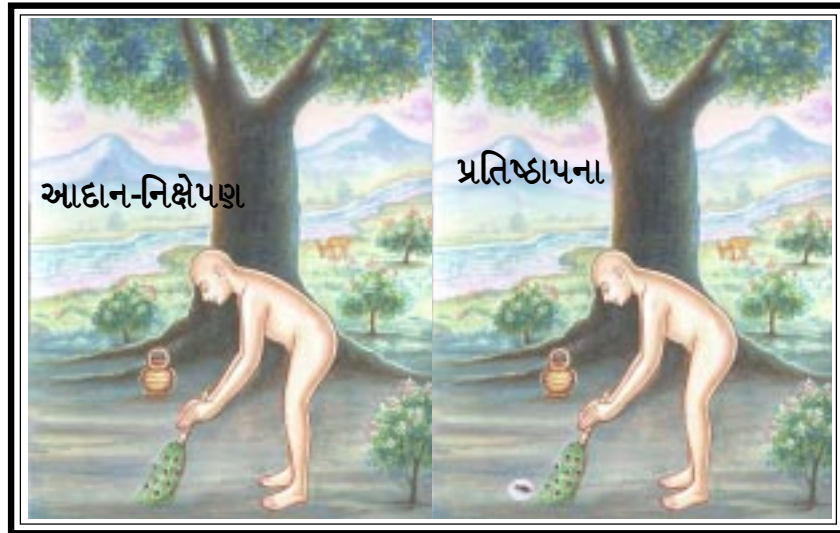
नहीं होता. (अक साधु है ना) ? मुहपत्ति बांधे और हरिजन के वहां आहार ले. व्यवहार का भी ठिकाना नहीं. द्विगंबर मुनि संत आत्मज्ञानी-ध्यानी अपने शरीर के निर्वाह के लिये श्रावक के घर, उत्तम कुल छो वहां जाये. सुकुल है ना ? सुकुल और श्रावक का घर, जैसे दिया है ना ? दोनों बात ली है. समझे ना ? सुकुल और श्रावक के घर 'अशनकी'.



'छो रस अथवा अक-दो रसों को छोडकर शरीर को पुष्ट न करते हुअे-मात्र तप की वृद्धि करने के हेतु से...' तप यानी मुनिपना.

'छियालीस दोषों को दूर करके...' उनके लिये यौका बनाया छो तो वे लेते नहीं. क्योंकि उनके लिये बनाया छो तो वह उदेशिक है. मुनि भावविंगी संत आत्मज्ञानी अंतर आनंद में मस्त है, शरीर को निभाने के लिये ऐसा थोडा विकल्प आता है तो ऐसा निर्दोष आहार लेते हैं. (नीचे फूटनोट में लिखा है), 'अनगार धर्माभृत' (ग्रंथ से) समज लेना.

'पवित्रता के साधन कमंडल को,...' अक कमंडल डी मुनि को होता है. 'ज्ञान के साधन शास्त्र को तथा संयमके साधन पीछी को



દેખકર...' દેખકર. દેખકર લે ઓર દેખકર છોડે. 'દેખકર રખતે હેં. પેશાબ, શ્વેષ્મ...' નાક કી લિટ આદિ હો ના? જીવ-જંતુ ના હો, ન મરે વહાં છોડતે હેં. 'શરીર કે મૈલ કો જીવરહિત સ્થાન દેખકર ત્યાગતે હેં.' જહાં કોઈ પ્રાણી કી હિંસા ન હો વહાં છોડતે હેં. ઉસમેં સબ અર્થ આ ગયા હૈ. ભાવાર્થ આ ગયા.

મુનિઓની ત્રણ ગુપ્તિ અને તેમનો પાંચ ઇન્દ્રિય પર વિજય  
 સમ્યક્ પ્રકાર નિરોધ મન-વચ-કાય, આતમ ધ્યાવતે;  
 તિન સુથિર મુદ્રા દેખિ મૃગગણ ઉપલ ખાજ ખુજાવતે.  
 રસ રૂપ ગંધ તથા ફરસ અરુ શબ્દ શુભ અસુહાવને;  
 તિનમેં ન રાગ-વિરોધ પંચેન્દ્રિય જયન પદ પાવને. ૪.

અન્વયાર્થ :- [વીતરાગી મુનિ] (મન-વચ-કાય) મન-વચન-કાયાનો (સમ્યક્ પ્રકાર) ભલી રીતે-બરાબર (નિરોધ) નિરોધ કરીને, જ્યારે (આત્મ) પોતાના આત્માનું (ધ્યાવતે) ધ્યાન કરે છે, ત્યારે (તિન) તે મુનિઓની (સુથિર) શાંત (મુદ્રા) મુદ્રા (દેખિ) જોઈને (ઉપલ) પથ્થર જાણીને (મૃગગણ) હરણ અથવા ચૌપગા પ્રાણીઓનું ટોળું (ખાજ) પોતાની ખંજવાળ-ખુજલીને (ખુજાવતે) ખંજવાળે છે. [જે] (શુભ) પ્રિય અને (અસુહાવને) અપ્રિય [પાંચ ઇન્દ્રિય સંબંધી] (રસ) પાંચ રસ, (રૂપ) પાંચ વર્ણ, (ગંધ) બે ગંધ (તથા) તથા (ફરસ) આઠ પ્રકારના સ્પર્શ (અરુ) અને (શબ્દ) શબ્દ (તિનમેં) તે બધામાં (રાગ-વિરોધ) રાગ કે દ્વેષ (ન) મુનિને થતાં નથી, [તેથી તે મુનિ] (પંચેન્દ્રિય જયન) પાંચ ઇન્દ્રિયોને જીતવાવાળાં એટલે કે જિતેન્દ્રિય (પદ પાવને) પદને પામે છે.

ભાવાર્થ :- આ ગાથામાં નિશ્ચયગુપ્તિનું તથા ભાવલિંગી મુનિના ૨૮ મૂળગુણોમાંથી પાંચ ઇન્દ્રિયના જયના સ્વરૂપનું વર્ણન કરે છે.

ભાવલિંગી મુનિ જ્યારે ઉગ્ર પુરુષાર્થ વડે શુદ્ધોપયોગરૂપે પરિણમી નિર્વિકલ્પપણે સ્વરૂપમાં ગુપ્ત થાય છે તે નિશ્ચયગુપ્તિ છે અને તે વખતે મન-વચન-કાયાની ક્રિયા સ્વયં રોકાઈ જાય છે; તેમની શાંત અને અચળ મુદ્રા જોઈને તેમના શરીરને પથ્થર

સમજી મૃગનાં (પશુઓના) ટોળાં\* ખુજલી ખંજવાળે છે, છતાં તે મુનિઓ પોતાના ધ્યાનમાં નિશ્ચલ રહે છે. તે ભાવલિંગી મુનિને ત્રણ ગુપ્તિ હોય છે.

પ્રશ્ન :- ગુપ્તિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર :- મન-વચન-કાયાની બાહ્ય ચેષ્ટા મટાડવા માટે પાપ ચિંતવન ન કરે, મૌન ધારે તથા ગમનાદિ ન કરે તેને અજ્ઞાની જીવ ગુપ્તિ માને છે. હવે મનમાં તો ભક્તિ આદિરૂપ અનેક પ્રકારના શુભ રાગાદિ વિકલ્પો થાય છે, એટલે પ્રવૃત્તિમાં તો ગુપ્તિપણું બને નહિ. (સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન અને આત્મામાં લીનતા વડે) વીતરાગભાવ થતાં જ્યાં મન-વચન-કાયાની ચેષ્ટા થાય નહિ એ જ સાચી ગુપ્તિ છે.

(મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પૃ. ૨૩૧-૩૨)

મુનિઓ પાંચ ઇન્દ્રિયોના પ્રિય (અનુકૂળ) પાંચ રસ, પાંચ રૂપ, બે ગંધ, આઠ સ્પર્શ અને શબ્દરૂપ પાંચ વિષયોમાં રાગ કરતા નથી અને અપ્રિય (પ્રતિકૂળ) ઉપર કહેલાં પાંચ વિષયોમાં દ્વેષ કરતા નથી. એ રીતે પાંચ ઇન્દ્રિયોને જીતવાના કારણે તેઓ જિતેન્દ્રિય કહેવાય છે.

\* આ સંબંધમાં સુક્રુમાલ મુનિનું દષ્ટાંત છે:- જ્યારે તેઓ ધ્યાનમાં હતા ત્યારે એક શિયાળી અને તેનાં બે બચ્ચાંઓ તેમનો અર્ધો પગ ખાઈ ગયા પણ તેઓ પોતાના ધ્યાનથી જરાપણ ચલાયમાન થયા નહિ. (સંયોગથી દુઃખનો અનુભવ થાય છે-એમ સમજવું)

‘મુનિયોં કી તીન ગુપ્તિ ઔર પાંચ ઇન્દ્રિયોં પર વિજય.’

સમ્યક્ પ્રકાર નિરોધ મન-વચ-કાય, આતમ ધ્યાવતે;

તિન સુથિર મુદ્રા દેખિ મૃગગણ ઉપલ ખાજ ખુજાવતેં.

રસ રૂપ ગંધ તથા ફરસ અરુ શબ્દ શુભ અસુહાવને;

તિનમેં ન રાગ-વિરોધ પંચેન્દ્રિય જયન પદ પાવને. ૪.

ઓ..હો..હો...! ‘(વીતરાગી મુનિ)...’ મુનિ કો તીન કષાય કા નાશ હોતા હૈ.



मछावैराग्य का पिंड हैं. अंदर में चैतन्य की धून लगी हो. आत्मा का भोक्ष करने की अकमात्र धून अंदर में लगी है. कमाने की धून लगती है लोगों को ? पागल होकर कमाने की (धून लगती है). वैसे धर्मात्मा को अपने आत्मा की धून लगी है. पूर्र्णानंद.. पूर्र्णानंद.. पूर्र्णानंद.. पूर्र्णानंद कैसे प्राप्त करुं ? ऐसी लीनता, तद्वलीनता लगी है.

ऐसे मुनि 'मन-वचन-काया का त्वलीभांति-बराबर निरोध करके,...' पांच इंद्रिय का निरोध करते हैं. अछाईस मूलगुण हैं ना ? पांच इंद्रिय का निरोध. अतीन्द्रिय भगवानआत्मा में अेकाकार होकर 'अपने आत्मा का ध्यान करते हैं...' देओ ! समकित्ती श्रावक भी कभी-कभी अपने आत्मा का ध्यान करते हैं. मुनि तो बारम्बार ध्यान करते हैं. सम्यग्दृष्टि, श्रावक की कभी-कभी उपयोग शुद्ध करते हैं. ध्यान. मुनि तो बारम्बार अंतर में (जाते हैं). क्षण में विकल्प, राग उठता है (कि) उपदेश करुं, सुनुं एतना या आछार-पानी. क्षण में सप्तम (गुणस्थान में आते हैं). आत्मा आनंदमय ध्यान में लीन हो जाते हैं. यछां शरीर में रहे... बाछर की चलने की क्रिया होती है झीर थोडी देर में स्थिर हो जाये. ध्यान. आछा..छा..! क्षण में सप्तम आ जाता है.

ऐसे मुनि 'अपने आत्मा का ध्यान करते हैं...' देओ ! आत्मा का ध्यान करते हैं, भगवान का ध्यान करते हैं, ऐसा यछां नहीं कछा. अे..ए..! पाठ है ना ? 'आतम ध्यावते' मूल की बात है ना ? 'आतम ध्यावते.' भगवान का स्मरण करना तो विकल्प है, राग है. नवकार का स्मरण करना वछ भी शुभराग है, पुष्यबंध का कारण है, ऐसा कछते हैं, देओ ! मुनि (को) विकल्प है तो मन में स्मरण आदि आता है परंतु जब अंदर क्षण में (जाते हैं तो) आत्मा को ध्याते हैं. पांच इंद्रिय को रोधकर अण्ड आनंदकंद का चितवन, शुद्ध स्वरूप सन्मुख होकर उपयोग लगाते हैं. उसका नाम आत्मध्यान (है). उस ध्यान से बहुत कर्म की निर्जरा होती है.

कछते हैं, देओ ! चित्र दिये हैं. उसमें सब में दिये हैं, छां ! यछ अेक चित्र दिया है, देओ ! ध्यान में है ना ? मृग आकर (अपने शरीर को) घिसता है. छिरन. 'उन मुनियों की सुस्थिर शांत मुद्रा देखकर...' ऐसे ... जाते हैं. शांतरस में एतने लीन लीन है, मानो पत्थर पडा हो !

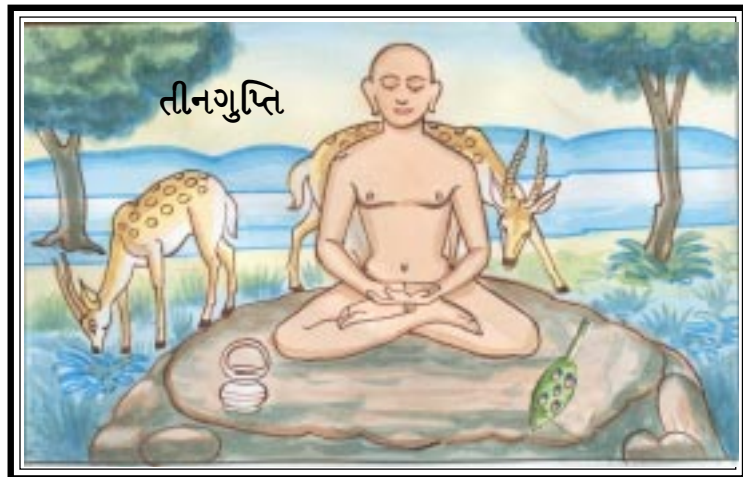
મુમુક્ષુ :- ખ્યાલ મેં આતા હી હોગા ના ?

ઉત્તર :- ના, ના. ધ્યાન મેં ખ્યાલ આતા નહીં. બાહર વિકલ્પ આ જાયે તો ખ્યાલ આ જાયે. ધ્યાન લગાયે તો ખ્યાલ મેં ભી નહીં આતા. અતીન્દ્રિય ઉપયોગ લગા દિયા, શુદ્ધ ઉપયોગ (હુઆ ઉસ સમય) સમીપ મેં ઢોલ પિટે તો માલૂમ નહીં પડતા. ઠીક ! ઉપયોગ મેં જહાં અંદર મેં લીનતા હુઈ, નિર્વિકલ્પ શુદ્ધઉપયોગ જમ ગયા, (ઉસ સમય) નગાડે બજે, બેંડ બજે તો ભી કુછ માલૂમ નહીં પડતા. એક સ્વશેય ઉપર લીનતા હૈ ના ? ઉસકા નામ પરમાર્થ ધ્યાન કહતે હૈં. ખ્યાલ આ જાયે અલગ બાત હૈ. બાહર આયે વિકલ્પ આયા તો ખ્યાલ આવે. ઉપયોગ બહાર હો તો પરિષદ કા ખ્યાલ ન આવે ઐસા નહીં હૈ. ઉપયોગ અંદરમેં સે નિકલકર આયા.

‘ટોડરમલજી’ ને લિયા હૈ, ભાઈ ! આતા હૈ ના ? ‘ટોડરમલજી’. પરિષદ કા જ્ઞાન નહીં હૈ, ઐસા નહીં. જ્ઞાન હોતા હૈ. દેખો ના ! મુનિ ધ્યાન મેં હૈં ના ! ઉપયોગ થોડા બાહર આયે, વિકલ્પ આયે તો ખ્યાલ આવે કિ, કુછ હૈ. જ્ઞાન હોતા હૈ, લેકિન ઉસ વિકલ્પ કે કાલ મેં. નિર્વિકલ્પ મેં તો ધ્યાન મેં હૈં, કુછ માલૂમ નહીં. અકેલા આત્માનંદ. આનંદ અનુભવતા હૂં, ઈતના ભેદ ભી નહીં હૈ. આહા..હા...! ઐસી મુનિ કી દશા, પંચ પરમેષ્ઠી મેં ઉનકો ગિનને મેં આયા હૈ. ઉનકો વીતરાગી પંથ કી બરાબર ખબર હૈ ઐર પ્રગટ દશા હૈ.

‘મુનિયોં કી સુસ્થિર

મુદ્રા દેખકર ઉનહેં પત્થર સમજકર...’ દેખો ! હૈ ના ? પત્થર. ‘ઉપલ.. ઉપલ’, ‘(ઉપલ)’ યાની ‘પત્થર સમજકર હિરન અથવા ચૌપાયે પ્રાણિયોં કે...’ ચાર પૈરવાલે (પ્રાણી). ‘અપની ખાજ-ખુજલી કો ખુજાતે હૈં.’



आडा..डा...! एतना आनंद में ध्यान लगाया है. आनंद में, डां ! मात्र विकल्प नहीं. अतीन्द्रिय आनंद में ऐसी धून लग गई कि, जबर नहीं. जैसे बैठे हैं, खिरन आकर (समजता है कि) कोई पत्थर पडा है. आडा..डा...! 'श्रीमद्भू' कडते हैं ना ? 'अपूर्व अवसर' में नहीं आता ?

अेकाकी विचरतो वणी स्मशानमां.  
वणी पर्वतमां वाघ सिंढ संयोग जो;  
अडोल आसन, ने मनमां नहीं क्षोभता,  
परम मित्रनो जाशे पाभ्या योग जो.

देजो ! गृहस्थाश्रम में 'श्रीमद्भू' थे, 'अपूर्व अवसर' का गाथा लिजी. सात साल की उम्र में जातिस्मरण था. उउ वर्ष में देह छूट गया. संवत् १८५७. 'अपूर्व अवसर' बनाया. ऐसी भावना गृहस्थाश्रम में करते थे. समज में आया ?

'अेकाकी विचरतो वणी स्मशानमां.' अरे...! मैं अकेला विचरुं और स्मशान में कब जाऊं ? 'वणी पर्वतमां वाघ सिंढ संयोग जो;' पर्वत में वाघ और सिंढ का जडां समागम (डो). 'अडोल आसन,' आसन अडोल लगा देते हैं. देजो ! यडां लिजा है ना, पत्थर की भांति. 'अडोल आसन, ने...' मात्र अडोल आसन नहीं. 'मनमां नहीं क्षोभता,' क्षोभ नहीं. सिंढ की गर्जना सुने तो (भी) क्षोभ नहीं. आडा..डा...! ऐसी भावना (भाते हैं). अपने पडले बारड भावना आ गई. ऐसी भावना गृहस्थी सम्यग्दृष्टि भी संसार में रहते हैं (झिर भी) भावना करते हैं. पूरा दिन मात्र पाप की भावना करते हैं, ऐसा नहीं. समज में आया ?

ऐसी भावना (भाते हैं कि), ओ..डो...! कब मैं शांति का मार्ग ग्रहण करके यारित्र(वंत) मुनि डोउं और मैं जंगल में रहकर 'परम मित्रनो जाशे पाभ्या योग जो.' सिंढ और वाघ आते डो (तो उन्हें देजकर ऐसा लगता है) डमारा शरीर डमें नहीं याडिये, उसको याडिये तो वड डमारा मित्र है. लो ! आडा..डा...! डमारे मित्र आते हैं. गृहस्थाश्रम में रहकर ऐसी भावना करते हैं. भावना न करे ? आडा..डा...! ऐसा अपूर्व अवसर, ऐसा अवसर कब प्रगट डो, ऐसी भावना सम्यग्दृष्टि धर्मां जव को बारम्बार आती है. यड तो मुनि की व्याभ्या है. पत्थर

पडा डो जैसे डो. आडा..डा...!

‘अपनी भाज-भुजली को भुजाते हैं. प्रिय और (असुखावने) अप्रिय (पांच इंद्रियों सम्बन्धी) पांच, पांच वर्णा, दो गंध, आठ प्रकारे स्पर्श और शब्द...’ अनुकूल-प्रतिकूल. सब में राग और द्वेष मुनि को नहीं होता. वीतराग.. वीतराग.. वीतराग.. ‘पांच विषयमां राग-द्वेष विरहितता.’ आता है कि नहीं ? ‘पांच प्रमादे न मणे मननो क्षोभ जो.’ अंतर से दृष्टि तो हुई है. स्वरूप में अकाग्रता (करने डेतु), पांचविषय से रहित होकर कब प्रमाद छोडकर मैं मेरे स्वरूप में रहूंगा, ऐसी भावना गृहस्थाश्रम में तीर्थंकरों भी करते थे. तीर्थंकर गृहस्थाश्रम में थे, जब तक मुनि नहीं हुआ तो ऐसी भावना करते थे. मुनि होने के बाद तो बहुत भावना साक्षात् होती थी. ओ..डो...! कर्तव्य तो इस आत्मा का शुद्ध वीतरागभाव करना है. यह कर्तव्य है, दूसरा कोई कर्तव्य आत्मा का है नहीं. समज में आया ? आडा..डा...! ‘(इसलिये वे मुनि) (पांचेन्द्रिय जयन) पांच इंद्रियों को जतनेवाला अर्थात् जतेन्द्रिय पद प्राप्त करते हैं.’ अंतर जितेन्द्रियपद (प्राप्त करते हैं).

भावार्थ :- ‘इस गाथा में निश्चय गुप्ति का तथा भावविंगी मुनि के अड्डाईस मूलगुणों में पांच इंद्रियों की विजय के स्वरूप का वर्णन करते हैं.’ ‘भावविंगी मुनि...’ जिसकी आत्मा का सम्यग्दर्शन, आनंद का अनुभव हुआ है और स्वरूप में अंतर वीतरागता प्रगट हुई है. ‘उग्र पुरुषार्थ द्वारा शुद्धोपयोगरूप परिश्रमित होकर...’ उग्र पुरुषार्थ द्वारा. शुद्ध उपयोग में (रहते हैं). जो पांच मडाव्रतादि हैं वह शुभराग उपयोग है. उससे उटकर अंतर में शुद्ध उपयोग में उपयोग लगाकर ‘निर्विकल्परूप से स्वरूप में गुप्त होते हैं...’ आडा..डा...! ‘यह निश्चय गुप्ति है. उस समय मन-वचन-काया की क्रिया स्वयं रुक जाती है. उनकी शांत और अचल मुद्रा देखकर, उनके शरीर को पत्थर समजकर मृगों के जुड़...’

(फूटनोट में दिया है) ‘इस सम्बन्ध में सुकुमाल मुनि का दृष्टांत :-’ ‘सुकुमाल’ मुनि हैं ना ? ‘जब वे ध्यान में लीन थे, उससमय अक शियालिनी और उसके दो बर्ये उनका आधा पैर भा गये थे...’ देओ ! है ना ? मुनि उपर ध्यान में बैठे हैं. शियालिनी और उसके दो बर्ये. ध्यान.. आनंद.. आनंद.. आनंद.. दुःख

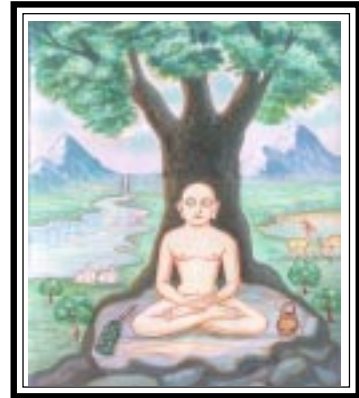
નહીં, હાં ! દુઃખ નહીં. ઉસકા નામ અંતર આનંદ (હૈ). અતીન્દ્રિય આનંદ મેં ઇતને લીન હેં. જંગલ મેં શિયાલિની આઈ, આધા પૈર ખા ગઈ.

‘કિન્તુ વે અપને ધ્યાન સે કિચિત્ ચલાયમાન નહીં હુએ. (સંયોગ સે દુઃખ હોતા હી નહીં,...)’ લિખા હૈ ? અંદર લિખા હૈ ? દેખો ! મુક્ત મેં મૂઢ માનતા હૈ, ઐસા કહતે હેં. મૂઢ માનતા હૈ. સંયોગ સે દુઃખ હૈ નહીં. શરીર મેં રોગ.. દેખો ! ‘(શરીરોદિ મેં મમત્વ કરે તો ઉસ મમત્વભાવ સે હી દુઃખ કા અનુભવ હોતા હૈ-’ શરીર મેં રોગ હો, નિર્ધનતા હો વહ દુઃખ હૈ હી નહીં.

મુમુક્ષુ :- પર હમ માનતે હૈ ન ?

ઉત્તર :- મૂઢ હોકર માનતા હૈ કિ, ઉસે દુઃખ હૈ. માન્યતા કા દુઃખ હૈ, ક્યા દુઃખ હૈ ? દેખો ના ! સંયોગ સે દુઃખ હોતા હી નહીં. શરીર પ્રતિકૂલ હો, મિટ્ટી (હૈ) ઉસમેં ક્યા હૈ ? વહ તો મિટ્ટી જડ હૈ, ધૂલ હૈ. નિર્ધનપના બાહર હૈ. સ્ત્રી-કુટુંબ ન હો તો ઉસમેં ક્યા ? વહ દુઃખ હૈ ? દુઃખ બિલકુલ હૈ હી નહીં. મૂઢ ઐસા માનતા હૈ કિ, અરે..! મુજે ઐસા હૈ. ઐસી ઉસકી માન્યતા કા ઉસકો દુઃખ હૈ. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? ઔર અનુકૂલ સંયોગ મેં સુખ નહીં. અનુકૂલ સંયોગ મિલે, પાંચ ઇન્દ્રિય કે વિષય મિલે, પાંચ-પચીસ લાખ પૈસા હૈ, ધૂલ હૈ, સુંદર શરીર હૈ, વહ કહાં સુખ હૈ ? વહ તો ધૂલ હૈ-મિટ્ટી હૈ. મૂઢ અજ્ઞાની ‘મુજે ઠીક હૈ’ ઐસે મિથ્યાભ્રમ મેં પર મેં અનુકૂલતા મેં સુખ કી કલ્પના કરતા હૈ. મૂઢ હૈ, ભ્રમ મેં પડા હૈ, ઉસે આત્મા કી શ્રદ્ધા કી ખબર નહીં. સમજ મેં આયા ? આહા..હા...! ઐસી બાત કિતની બાર આ જાતી હૈ. બહુત બાર આવી ગઈ હૈ ના !

દેખો ના ! મુનિ જંગલ મેં હૈ. ધ્યાન મેં હૈ, દેખો ! સિંહ બૈઠે હેં, ઉસ ઓર સિંહ હૈ. એક કોને મેં સિંહ બૈઠા હૈ. ઐસે શિયાલ કી ભાંતિ (બૈઠા હૈ). ગિદડ.. ગિદડ. ગિદડ કહતે હેં ના ? ગિદડ કી ભાંતિ સિંહ. આત્મા કો ક્યા ? સંયોગ-વિયોગ (બાહર મેં હોતે હેં). આત્મા મેં આનંદ હૈ. પ્રતિકૂલ સંયોગ દુઃખ નહીં.



प्रतिकूल संयोग दुःख है वह मान्यता ही मिथ्यादृष्टि की है और अनुकूल संयोग सुख नहीं। मूढ़ मिथ्यादृष्टि मानता है कि अनुकूलता में मैं सुखी हूँ, दूसरा भी उसे कल्पे कि उसको बहुत अनुकूलता है, सुखी है। वह भी मूढ़ है, पागल है। समज में आया ? भाई ! दूसरा सुखी कल्पे तो ? मूढ़ है। बाहर में सुख कहां से आया ?

भगवान् आत्मा सच्चिदानंद स्वरूप अनाकुल आनंदकंद आत्मा है, उसमें आनंद है और उसकी विपरीत मान्यता करता है कि, ये मुझे सुख-दुःख है। कल्पना करता है उसमें दुःख है। बाहर में दुःख है ? समज में आया ? समिकती पांच इंद्रिय के विषय में सुख मानते हैं, ऐसा यहां कड़ते हैं। सम्यग्दृष्टि पांच इंद्रिय के विषय में दृष्टिमाने हैं। ८६ उज्जर स्त्री में दृष्टि, सुख मानते नहीं। आडा..डा..! राग आता है उसे दुःख मानता है, उपसर्ग मानते हैं। सम्यक् धर्मा जव संसार के विषय में, इन्द्राक्षि (का) भोग इन्द्र को है और यकवर्ती को, तीर्थंकर को ८६ उज्जर पदमक्षि जैसी स्त्रियां हैं। भोग में राग आता है (तो) मडादुःख मानते हैं, दुःख मानते हैं। आडा..डा..! अरे..! यह उपसर्ग आया, उपसर्ग आया.. मेरे आत्मा में आनंद (है)। यह आसक्ति आयी (उसमें) अरि में नहीं, सुखबुद्धि नहीं। सुखबुद्धि माने तो मिथ्यादृष्टि हो जाते हैं। समज में आया ? आडा..डा..!

(फूटनोट में) थोडा लिखा है, 'ममत्वभाव से दुःख का अनुभव होता है-' दुःख का अनुभव कोई शरीर के रोग के कारण से नहीं। ममता.. ममता... ममता.. अंदर डोली जलाये। ये मेरा, ये मेरा, ये मेरा.. भगवान् आत्मा अपना है उसकी तो जबर नहीं। सच्चिदानंद स्वरूप अनादिअनंत आनंदकंद प्रभु आत्मा है। सिद्ध समान आत्मा है, लो ! भान नहीं। ममता का दुःख है। समज में आया ?

'भुनि अपने ध्यान में निश्चल रहते हैं। उन भावविंगी भुनियों को तीन गुप्तियां हैं।' बाह में गुप्ति की व्याख्या 'टोडरमलज' (द्वारा लिखी है ना) ? (वह कड़ते हैं)। 'मन-वचन-काया की बाह्य चेष्टा मिटाना चाहे, पाप का चिंतवन न करे, भौन धारण करे, तथा गमनादि न करे, उसे अज्ञानी जव गुप्ति मानते हैं। उस समय मन में तो लक्ति आदिरूप अनेक प्रकार के शुभरागादि विकल्प उठते हैं।' शुभराग उठता है वह गुप्ति नहीं। विकल्प उठे कि, मैं ऐसा यलूँ, ऐसा न यलूँ, वह तो राग

है. गुप्ति तो आत्मा के आनंद में लीन हो जाये. सच्चिदानंद प्रभु सत् शाश्वत ज्ञान और आनंद का नाथ, धनि आत्मा, उसमें लीन हो जाये उसका नाम गुप्ति है. समज में आया ?

मुमुक्षु :- ..

उत्तर :- वड सभ अंदर में अेक है. निश्चय वीतरागता.

‘इसलिये प्रवृत्ति में तो गुप्तिपना हो नहीं सकता. (सम्यग्दर्शन-ज्ञान और आत्मा में लीनता द्वारा) वीतरागभाव होने पर जहां मन-वचन-काय की चेष्टा न हो वही सच्ची गुप्ति है.’ यह ‘भोक्षमार्ग प्रकाशक’में से लिया है. ‘टोडरमलञ्ज’ ‘भोक्षमार्ग प्रकाशक’ के प्रज्ञेता, उन्हीं ने यह कहा है. कहां, समज में आया ?

‘भुनि प्रिय (अनुकूल) पांच इंद्रियों के पांच रस,...’ अनुकूल पांच रस, हां ! भोसंभी के भीठे रस में भीकास मानते नहीं. ‘पांच रुप...’ अनुकूल इंद्राणी के रुप में सुभ मानते नहीं. ‘दो गंध,...’ दुर्गंध, सुगंध. ‘आठ स्पर्श...’ मुलायम (आदि). ‘शब्दरूप पांच विषयों में राग नहीं करते...’ लो ! अनुकूलता-प्रतिकूलता में (राग-द्वेष नहीं करते). अनुकूलता में प्रेम नहीं, प्रतिकूलता में द्वेष नहीं. आत्मा में ऐसा वीतरागभाव प्रगट हो उसका नाम यथार्थ गुप्ति कहने में आता है, उसको जितेन्द्रिय कहने में आता है. इंद्रियां, इंद्रिय के विषय, भावेन्द्रिय को (आत्मा में) अेकाग्र होकर दृष्टिमें से छोड दे, अंतर में अेकाग्र हो, उसको भगवान् जितेन्द्रिय कहते हैं. समज में आया ?

‘अप्रिय (प्रतिकूल) उपर कहे लुअे पांच विषयों में द्वेष नहीं करते. -इसप्रकार पांच इंद्रियों को जितने के कारण वे जितेन्द्रिय कहलाते हैं.’ पांच इंद्रियों को जितने के कारण. पांच इंद्रियों को जितने के कारण जितेन्द्रिय (कहलाते हैं). जितने का अर्थ- अतीन्द्रिय (आत्मा में) गये तो पांच इंद्रिय जती अेसा कहने में आता है. कान में लकडी डाल दी और आंभ अेसे बंद कर दी, अेसे जता, अेसा नहीं है. भगवान् आत्मा अतीन्द्रिय आनंद की पूरी गांसडी है, आत्मा भगवान् है. उसमें अंतर में निर्विकल्प आनंद में लीन हो जाना उसका नाम धर्म, उसका नाम गुप्ति

और उसका नाम यथार्थ प्रवृत्ति, निश्चय समिति कडने में आता है. दुनिया से दूसरी बात है, लैया !

मुमुक्षु :- गन्ने का रस भीठा तो लगता होगा ना ?

उत्तर :- भीठा जाने. लगे क्या ? तुम्हें यहां क्या लगता है ? शक्कर भीठी है, ऐसा जानने में आता है. भीठास आत्मा में घूस जाती है ?

(विशेष कडेंगे...)

(श्रोता :- प्रभाश वचन गुरुदेव !)





મુનિઓના છ આવશ્યક અને બાકીના સાત મૂળગુણ  
 સમતા સમ્હારૈં, થુત્તિ ઉચારૈં, વંદના જિનદેવકો;  
 નિત કરૈં શ્રુતિરતિ, કરૈં પ્રતિક્રમ, તજૈં તન અહમેવકો.  
 જિનકે ન ન્હૌન, ન દંતધોવન, લેશ અંબર-આવરન;  
 ભૂમાહિં પિછલી રયનિમૈં કછુ શયન એકાસન કરન. ૫.

અન્વયાર્થ :- [વીતરાગી મુનિ] (નિત) હંમેશા (સમતા) સામાયિક (સમ્હારૈં) સંભારીને કરે છે, (થુત્તિ) સ્તુતિ (ઉચારૈં) બોલે છે, (જિનદેવકો) જિનેન્દ્ર ભગવાનને (વંદના) વંદન કરે છે, (શ્રુતિરતિ) સ્વાધ્યાયમાં પ્રેમ (કરૈં) કરે છે, (પ્રતિક્રમ) પ્રતિક્રમણ (કરૈં) કરે છે, (તન) શરીરની (અહમેવકો) મમતાને (તજૈં) છોડે છે, (જિનકે) જિનમુનિઓને (ન્હૌન) સ્નાન અને (દંતધોવન) દાંત સાફ કરવાપણું (ન) હોતા નથી, (અંબર-આવરન) શરીરને ઢાંકવા માટે કપડું (લેશ) જરા પણ તેઓને (ન) હોતું નથી; અને (પિછલી રયનિમૈં) રાત્રિના પાછળના ભાગમાં (ભૂમાહિં) પૃથ્વી ઉપર (એકાસન) એક પડખે (કછુ) થોડો વખત (શયન) શયન (કરન) કરે છે.

ભાવાર્થ :- વીતરાગી મુનિ હંમેશા (૧) સામાયિક, (૨) સાચા દેવ-શાસ્ત્ર-ગુરુની સ્તુતિ, (૩) જિનેન્દ્રભગવાનને વંદન, (૪) સ્વાધ્યાય, (૫) પ્રતિક્રમણ તથા (૬) કાયોત્સર્ગ (શરીર ઉપરની મમતાનો ત્યાગ) કરે છે, તેથી તેઓને છ આવશ્યક હોય છે. અને તે મુનિઓ ક્યારે પણ (૧) સ્નાન કરતા નથી, (૨) દાંત સાફ કરતા નથી, (૩) શરીરને ઢાંકવા માટે જરાપણ કપડું રાખતા નથી તથા (૪) રાત્રિના પાછલા ભાગમાં એક પડખે જમીન ઉપર થોડો વખત શયન કરે છે.

વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ વદ ૫, શુક્રવાર  
તા. ૧૧-૩-૧૯૬૬, શ્લોક-૫, ૬, ૭. પ્રવચન નંબર-૪૮

આ 'દૌલતરામજી' કૃત 'છ ઢાળા' (છે). છઠ્ઠી ઢાળાનો પાંચમો શ્લોક છે, ચાર શ્લોક થયા. મુનિઓની વ્યાખ્યા છે. મુનિપણું (કહે છે). છેલ્લી ગાથા, છેલ્લી ઢાળ છે ને ? સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન, શ્રાવકનો દેશવ્રતની વ્યાખ્યા આવી ગઈ. હવે સકળ વ્રતની વ્યાખ્યા (કહે છે) અને પછી સ્વરૂપ આચરણ ચારિત્રની વ્યાખ્યા (કહેશે).

મુનિઓના છ આવશ્યક અને બાકીના સાત મૂળગુણ.

સમતા સમ્હારેં, થુતિ ઉચારેં, વંદના જિનદેવકો;

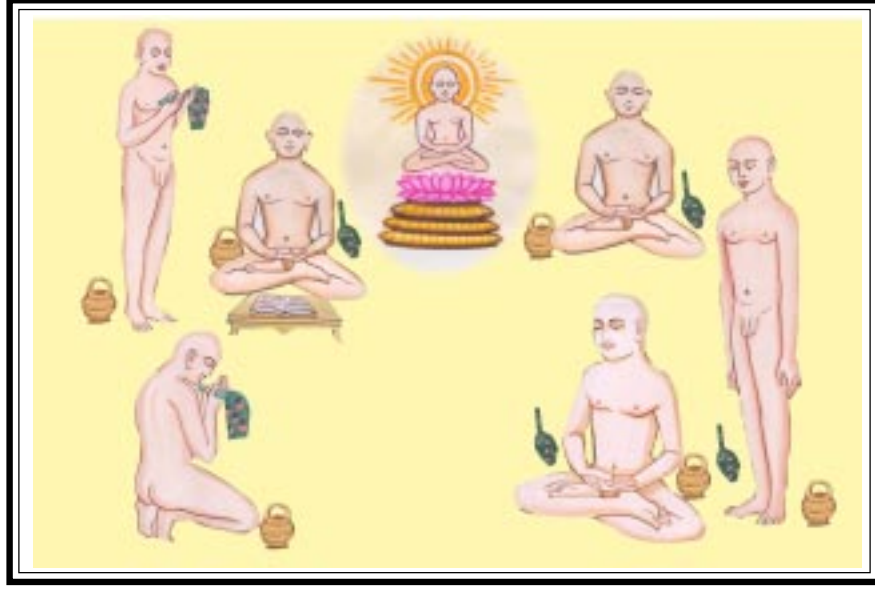
નિત કરેં શ્રુતિરતિ, કરેં પ્રતિક્રમ, તજેં તન અહમેવકો.

જિનકે ન ન્હૌન, ન દંતધોવન, લેશ અંબર-આવરન;

ભૂમાહિં પિછલી રચનિમેં કછુ શયન એકાસન કરન. ૫.

ઓહો..હો..! અન્વયાર્થ :- 'વીતરાગી મુનિ...' સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને સકળ ચારિત્રથી સહિત છે. એને '(હંમેશાં) સામાયિક સંભારીને કરે છે,...' સમતાનો પ્રયોગ કરે. અંતર વીતરાગપણે કેટલો કાળ હું રહી શકું છું એવો સામાયિકમાં પ્રયોગ કરે. સમતાભાવ... આમ તો મુનિને ત્રણ કષાયનો અભાવ છે. સકલચારિત્ર આદિ પંચ મહાવ્રત આદિ અઠવાવીસ મૂળ ગુણના વિકલ્પ હોય છે. એમાં એક સામાયિક પ્રયોગ કરે (છે). શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ અંતર વીતરાગપણાના સ્વભાવના નિર્વિકલ્પ ધ્યાનનો પ્રયોગ કરે. પહેલો સામાયિકનો વિકલ્પ છે. સમજાય છે કાંઈ ? અહીં જાણે કેવળજ્ઞાન પામવાની યોગ્યતા થઈ હોય એવી સામાયિક સમતા હંમેશાં પ્રગટ કરે.

'થુતિ ઉચારેં,...' જિનેન્દ્ર ભગવાનની સ્તુતિ કરે, વંદન (કરે છે). સમજાણું ? ચોવીસ તીર્થંકર આદિનું સ્તવન કરે. વંદન કરે, ગુરુને વંદન કરે અથવા એકાદ તીર્થંકર જુદા



પાડીને વંદન કરે એને વંદન કહે છે. ‘સ્વાધ્યાયમાં પ્રેમ કરે છે,...’ શાસ્ત્રનો સ્વાધ્યાય કરે. બીજી કોઈ વિકથા, કૂથળી હોતી નથી. ધ્યાન ને સ્વાધ્યાય, ધ્યાન ને સ્વાધ્યાય. મુનિ કાં અંતર ધ્યાનમાં આનંદમાં લીન હોય, બહાર આવે તો શાસ્ત્રની સ્વાધ્યાય (કરે). ચાર અનુયોગમાંથી જે એમને યોગ્ય લાગે તે પ્રકારે (કરે છે). ‘પ્રેમ કરે છે, પ્રતિક્રમણ કરે છે,...’ અશુભાદિ ભાવ થયા હોય (તો) પાછા હટવાનું પ્રતિક્રમણ કરે.

‘શરીરની મમતાને છોડે છે,...’ કાયા. વિસર્ગ, વિસર્ગ, વિસર્ગ છે. શરીરની મમતાને... એટલે આવે છે ને ? સામાયિક, વંદના, પડિકમણા, કાઉસગ્ગ, પરચખાણ. ‘જિનમુનિઓને...’ અને જે મુનિઓને. ઇ દ્વિગંબર સંત જ હોય છે. અંતરમાં ત્રણ કષાયનો નાશ હોય, બહારમાં નગ્ન દશા હોય. જેને ‘સ્નાન,...’ ન હોય, સ્નાન. નાવાનું હોય નહિ. બ્રહ્મચારી છે એમાં પણ ચારિત્રવંત છે, સકળ ચારિત્ર (છે). એને સ્નાન હોતું નથી.

‘દાંત સાફ કરવાપણું હોતા નથી,...’ દાંત સાફ ન કરે. છતાં આ ‘બનારસીદાસ’ તો કહે છે એમાં, ભાઈ ! કહ્યું હતું ને ? સુગંધ. અદંતધોવનની વ્યાખ્યા કરે છે. પાને છે સાધુના અઠવાવીસ મૂળગુણના નામ લીધા છે ને એમાં ? (‘સમયસાર નાટક’

ચતુર્દશ ગુણસ્થાન અધિકાર, ગાથા-૮૦).

પંચ મહાવ્રત પાઠૈ પંચસમિતિ સંભાઠૈ,

પંચ ઇંદ્રી જીતિ ભયૌ ભોગી ચિત ચૈનકૌ.

ષટ્ આવશ્યક ક્રિયા દર્વિત ભાવિત સાઠૈ,

પ્રાસુક ધરામૈં એક આસન હૈ સૈનકૌ.

મંજન ન કરૈ કેશ લુંચૈ તન વસ્ત્ર મુંચૈ,

ત્યાગૈ દંતવન પૈ સુગંધ સ્વાસ ઘૈનકૌ.

જુઓ ! એવી દશા પ્રગટે. કોઈ પ્રશ્ન કરતા હતા ને ? જુઓ ! અહીંયાં (કહે છે). 'દંતધોવને...' કરતા નથી. મુનિ દાંત ધોવન કરે નહિ તો પણ વચન ને શ્વાસમાં સુગંધ નીકળે. એટલી પવિત્રતા વધી ગઈ છે ને પુણ્ય પણ એટલું વધી ગયું છે, જુઓ ! સ્નાન કરે નહિ, દાંત ધોવે નહિ છતાં જેના વચન ને શ્વાસમાં સુગંધ (હોય). અવાજ નીકળે તો સુગંધવાળો અને શ્વાસ પણ નીકળે તો સુગંધવાળો. એવી મુનિની દશા (હોય છે). ભાવલિંગી છઠ્ઠા-સાતમાં ગુણસ્થાનમાં બિરાજમાન (છે) એની આવી દશા થઈ જાય છે. ત્યારે તેને ભાવલિંગી સંત મુનિ કહેવામાં આવે છે. સમજાય છે ?

'ન દંતધોવન, લેશ અંબર-આવરન...' જેને એક વસ્ત્રનો કટકો પણ આવરણ ન હોય. વસ્ત્રનો લેવાનો ભાવ હોય ત્યાં મુનિપણું હોઈ શકે નહિ. ભાઈ !

મુમુક્ષુ :- મૂર્છારહિતપણે લ્યે તો શું વાંધો ?

ઉત્તર :- મૂર્છારહિત રહી શકે જ નહિ. વસ્ત્ર લેવાનો ભાવ છે એ મૂર્છા છે, એ પરિગ્રહ છે. (કોઈ) કહેતા હતા ને ! વસ્ત્ર લેવાનો ભાવ જ મમતા છે. એ મમતા હોય ત્યાં સુધી મુનિપણું હોઈ શકે નહિ. મુનિની દશા એ જ કુદરતી સ્થિતિ છે. વસ્ત્ર નડતું નથી, વસ્ત્ર પ્રત્યેનો રાગ, એ રાગ છે ત્યાં સુધી એને મુનિપણાની દશા હોઈ શકે નહિ એમ કહે છે.

એક જણા કહેતા હતા આ વાત એવી કરે ને વળી પાછું કહે, વસ્ત્ર નડે. એક જણો કહેતો હતો. (સંવત) ૨૦૦૪ની સાલમાં. બ્રાહ્મણ વાત બહુ સૂક્ષ્મ સારી કરે

વળી કહે કે, વસ્ત્ર હોય તો મુનિપણું નહિ. તો શું વસ્ત્ર નડે છે કાંઈ ? શ્વેતાંબર સાધુ હતા. અહીં ચોમાસુ રહ્યા હતા. વિદ્વાન માણસ. અંદર કહે કે, સો એ સો ટકા તમારી વાત સાચી છે, એકે એક, પણ અમલમાં કેમ મુકવી ? એટલે એમ કે, તમે કહો કે અહીં છોડીને રહો. અહીં કોઈને કાંઈ છે નહિ. અહીં તો માર્ગ કહીએ છીએ. કેમ તમારે કરવું, કેમ નહિ, અમારો કોઈને કાંઈ કહેવાનો અધિકાર નથી. એ બહાર એમ બોલ્યા, ભાઈ ! ઇ કહે છે કે એક વિકલ્પ જરીક રાગ આટલો હોય તો પાપ છે અથવા બંધનનું કારણ છે. વળી કહે કે, વસ્ત્ર રાખે તો મુનિપણું નહિ. વસ્ત્ર જડ નડે ? જડ ન નડે, પણ આત્મામાં આનંદભાવ ત્રણ કષાયનો નાશ જેને અંતર પ્રગટ્યો છે એવી દશામાં એટલી સમતા ને વીતરાગતાનો આનંદ છે કે એને વસ્ત્ર લેવાની વૃત્તિનો વિકલ્પ હોઈ શકે નહિ. એવી જ એ ભૂમિકાની દશા છે. સમજાણું ?

‘લેશ અંબર-આવરન...’ ન હોય. એક થોડોક કટકો લંગોટી જેટલોય કટકો (ન હોય). ઇ એકલાની વાત નથી, અંદર ત્રણ કષાયનો નાશ થઈ અતીન્દ્રિય આનંદનો અનુભવ કરે છે. સમતા, વીતરાગતામાં અંદર અતીન્દ્રિય આનંદમાં મ્હાલે છે. દંત ધોવન કરે નહિ છતાં વાણી અને શ્વાસમાં સુગંધ નીકળે, સુગંધ નીકળે એવી જેની અંતર દશા-મુનિની ભાવલિંગ દશા થઈ ગઈ છે. એને જૈનશાસનમાં મુનિ અને સાધુ કહેવામાં આવે છે. ભાઈ !

મુમુક્ષુ :- વસ્ત્ર આવી પડે તો શું કરવું ?

ઉત્તર :- આવી ક્યાંથી પડે ? એની મેળે આવતા હશે ઉપરથી ? પોતે ધ્યાનમાં હોય અને કોઈ ઉપર નાખી દે તો જુદી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- શ્રાવકો આપે છે.

ઉત્તર :- શું આપે છે શ્રાવક ? મફતમાં આપે છે ન્યાં શ્રાવક ?

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- આપે, એ તો છે જ ક્યાં, એ તો વસ્તુ જ ક્યાં છે. મુનિને વસ્ત્રના ઉપકરણો ખપે અને એને મુનિ માનવા એની તો વાત ગૃહીત મિથ્યાત્વમાં જાય છે. ભાઈ ! અત્યાર સુધી બધું એવું જ કર્યું છે. કહો, સમજાણું કાંઈ ? આ તો વીતરાગનો

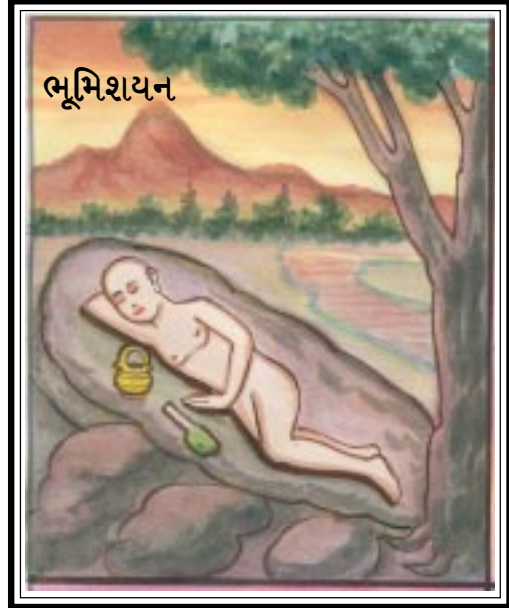
માર્ગ છે. પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર, એમણે મુનિપણની છઠ્ઠા ગુણસ્થાનની દશા સકલ ચારિત્રવંતની આવી વર્ણવી છે અને એ રીતે છે, બીજી આડી-અવળી કોઈ આઘી-પાછી કહે તો એ વસ્તુને સમજતો નથી.

કહે છે, 'લેશ અંબર-આવરન' ન હોય. 'શરીરને ઢાંકવા માટે કપડું જરા પણ તેઓને હોતું નથી; અને (પિછલી રયનિ મેં) રાત્રિમાં...' દેખો ! 'ભૂમાહિં પિછલી રયનિમેં' ભૂમિમાં પાછલી રાત્રીમાં કદ્યુ -- થોડો વખત 'એકાસન) એક પડખે...' થોડી નિદ્રા લ્યે. જુઓ ! દશા. મુનિ દશા એટલે શું !

ઓહો...હો...! છઠ્ઠું-સાતમું ગુણસ્થાન જેને આનંદમાં પ્રગટ્યું છે એને એક રાત્રીનો પાછલા ભાગમાં થોડીવાર એક કરવટ એટલે એક જ આસને જરીક થોડી નિદ્રા, એક થોડી સહેજ નિદ્રા આવી જાય. ઘડી, બે ઘડીની નિદ્રા નહિ. એક ઘડી નિદ્રા આવે તો મુનિપણું રહે જ નહિ. સમજાય છે કાંઈ ?

અહીં તો છેલ્લી દશા, છેલ્લી કડી વર્ણવી છે ને ? છેલ્લા ચારિત્રનો અધિકાર (છે). (રાત્રિના) પાછલા ભાગમાં 'એક પડખે થોડો વખત શયન કરે છે.' એવી મુનિની ભાવલિંગી અતીન્દ્રિય આનંદના અનુભવ

સહિત વીતરાગ દશા પ્રગટી છે, એવા સકલ ચારિત્રવંતને આવી સ્થિતિ-દશા હોય છે. સમજાણું કાંઈ ? અંદર લખાણ છે ઈ આવી ગયું.



મુનિઓનાં બાકીનાં ગુણો તથા રાગ-દ્વેષનો અભાવ  
 ઇક બાર દિનમે લૈં અહાર, ખડે અલપ નિજ-પાનમેં;  
 કચલોંચકરત, ન ડરત પરિષહસોં, લગે નિજ ધ્યાનમેં.  
 અરિ મિત્ર, મહલ મસાન, કંચન કાંચ, નિંદન થુતિ કરન;  
 અર્ધાવતારન અસિ-પ્રહારનમેં સદા સમતા ધરન. ૬.

અન્વયાર્થ :- [તે વીતરાગી મુનિ] (દિનમેં) દિવસમાં (ઇક બાર) એક વાર (ખડે) ઊભા રહીને અને (નિજ-પાનમેં) પોતાના હાથમાં રાખીને (અલપ) થોડો (અહાર) આહાર (લૈં) લે છે, (કચલોંચ) કેશલોંચ (કરત) કરે છે. (નિજ ધ્યાનમેં) પોતાના આત્માના ધ્યાનમાં (લગે) તત્પર થઈને (પરિષહસોં) બાવીસ પ્રકારના પરિષહોથી (ન ડરત) ડરતા નથી, અને (અરિ મિત્ર) શત્રુ કે મિત્ર, (મહલ મસાન) મહેલ કે સ્મશાન, (કંચન કાંચ) સોનું કે કાંચ, (નિંદન થુતિ કરન) નિંદા કરનાર કે સ્તુતિ કરનાર, (અર્ધાવતારન) પૂજા કરનાર કે (અસિ-પ્રહારનમેં) તરવારથી પ્રહાર કરનાર એ સર્વમાં (સદા) હંમેશાં (સમતા) સમતાભાવ (ધરન) ધારણ કરે છે.

ભાવાર્થ :- તે વીતરાગી મુનિ (૫) દિવસે એક વાર (૬) ઊભા ઊભા પોતાના હાથમાં રાખીને થોડો આહાર લે છે, (૭) કેશનો લોંચ કરે છે; આત્મધ્યાનમાં મગ્ન રહી પરિષહોથી ડરતા નથી અર્થાત્ બાવીસ પ્રકારના પરિષહો ઉપર જ્ય મેળવે છે, તથા શત્રુ-મિત્ર, સુંદર મહેલ અથવા સ્મશાન, સોનું-કાચ, નિંદક કે સ્તુતિ કરનાર, પૂજા-ભક્તિ કરનાર અથવા તરવાર આદિથી પ્રહાર કરનાર એ બધામાં સમભાવ (રાગ-દ્વેષનો અભાવ) રાખે છે અર્થાત્ કોઈના ઉપર રાગ-દ્વેષ કરતા નથી.

પ્રશ્ન :- સાચો પરિષહજ્ય કોને કહે છે ?

ઉત્તર :- ક્ષુધા, તૃષ્ણા, શીત, ઉષ્ણ, ડાંસ-મચ્છર, ચર્યા, શય્યા, વધ, રોગ, તૃણસ્પર્શ, મલ, નગ્નતા, અરતિ, સ્ત્રી, નિષદા, આક્રોશ, યાચના, સત્કાર-પુરસ્કાર, અલાભ, અદર્શન, પ્રજ્ઞા અને અજ્ઞાન-એ બાવીસ પ્રકારના પરિષહો છે. ભાવલિંગી મુનિને દરેક સમયે ત્રણ કષાયનો (અનંતાનુબંધી વગેરેનો) અભાવ હોવાથી સ્વરૂપમાં સાવધાનીના

કારણે જેટલા અંશે રાગ-દ્વેષની ઉત્પત્તિ થતી નથી, તેટલા અંશે તેમને નિરન્તર પરિષહજય હોય છે. વળી ક્ષુધાદિક લાગતાં તેના નાશનો ઉપાય ન કરવો તેને તે (અજ્ઞાની જીવ) પરિષહસહનતાકહે છે. હવે ઉપાય તો ન કર્યો અને અંતરંગમાં ક્ષુધાદિ અનિષ્ટ સામગ્રી મળતાં દુઃખી થયો તથા રતિ આદિનું કારણ મળતાં સુખી થયો, પણ એ તો દુઃખ-સુખરૂપ પરિણામ છે, અને એ જ આર્ત-રૈદ્રધ્યાન છે, એવા ભાવોથી સંવર કેવી રીતે થાય ?

પ્રશ્ન :- ત્યારે કેવી રીતે પરિષહજય થાય ?

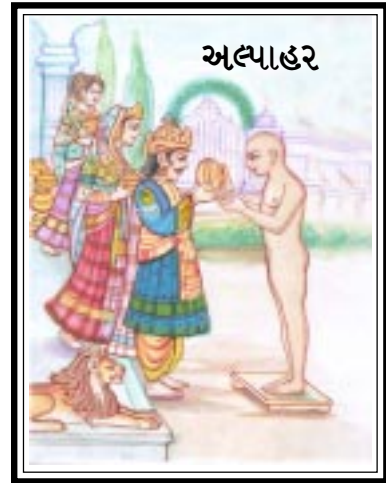
ઉત્તર :- તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસથી કોઈ પદાર્થ ઈષ્ટ-અનિષ્ટ ન ભાસે, દુઃખના કારણો મળતાં સુખી ન થાય પણ જ્ઞેયરૂપથી તેનો જાણવાવાળો જ રહે; એ જ સાચો પરિષહજય છે. (મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પૃ. ૨૩૨)

હવે છઠ્ઠો શ્લોક. 'મુનિઓનાં બાકીનાં ગુણો તથા રાગ-દ્વેષનો અભાવ.'

ઇક બાર દિનમેં દેં અહાર, ખડે અલપ નિજ-પાનમેં;  
કચલોચકરત, ન ડરત પરિષહસોં, લગે નિજ ધ્યાનમેં.  
અરિ મિત્ર, મહલ મસાન, કંચન કાંચ, નિંદન થુતિ કરન;  
અર્ધાવતારન અસિ-પ્રહારનમેં સદા સમતા ધરન. ૬.

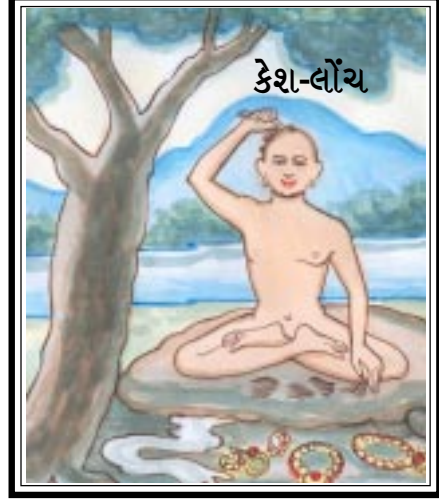
સમજાણું કાંઈ ? જુઓ ! આ મુનિપણાની દશા. અન્વયાર્થ :- 'તે વીતરાગી મુનિ) દિવસમાં એક વાર ઉભા રહીને,...' દિવસમાં એક વાર ઊભા (રહીને)... આહા..હા..! એક જ વાર આહાર. 'નિજ-પાનમેં...' એટલે પોતાના હાથ, પાન એટલે હાથ. 'પોતાના હાથમાં રાખીને (અલ્પ) થોડો આહાર લે છે,...' એક થોડો. ફક્ત શરીરના નિર્વાહ પુરતો વિકલ્પ આવ્યો એટલે લે છે.

'કેશલોચ કરે છે. (નિજ ધ્યાનમેં) પોતાના





આત્માના ધ્યાનમાં તત્પર થઈને...’ દેખો ! ભગવાનઆત્મા ! અતીન્દ્રિય આનંદનો સ્વાદ મુનિને ઘણો આવ્યો હોય છે. સમ્યગ્દષ્ટિ જીવને પણ, સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ ગૃહસ્થાશ્રમમાં હોય એને અતીન્દ્રિય આનંદનો સ્વાદ આવ્યો હોય છે ત્યારે એને સમ્યગ્દષ્ટિ કહેવાય છે. શ્રાવક થાય એને તો અતીન્દ્રિય આનંદનો વિશેષ સ્વાદ છે. આત્માનો અતીન્દ્રિય આનંદ, એનો આસ્વાદ. મુનિને તો અતીન્દ્રિય આનંદનો આસ્વાદ પ્રચુર સ્વસંવેદન છે.



એથી કહે છે ‘પોતાના આત્માના ધ્યાનમાં તત્પર...’ થાય. અહીં શું કહે છે ? સકળચારિત્રની વ્યાખ્યા છે ને ? વિકલ્પ છે ત્યારે મહાવ્રત આદિના પરિણામ હોય છે. પાછા તદ્દન છૂટીને આત્માના ધ્યાનમાં આવી જાય છે. છક્રે-સાતમે ગુણસ્થાને મુનિ ઝુલતા હોય. એક દિવસમાં હજારો વાર આનંદમાં (આવે છે). અંદર અતીન્દ્રિય આનંદનો અનુભવ (છે). ક્ષણમાં આહાર લેવાનો કે બોલવાનો કે સાંભળવાનો કે વાંચવાનો વિકલ્પ ઉઠે. ક્ષણમાં અતીન્દ્રિય આનંદ, અતીન્દ્રિય આનંદનો અમૃત સિદ્ધ સમાન આનંદનો અનુભવ લે. એવી દશાને વીતરાગ શાસનમાં મુનિપણું કહેવામાં આવે છે. એવી મુનિપણાની શ્રદ્ધા ન હોય અને બીજી રીતે માને તેની શ્રદ્ધા ખોટી છે.

એ માટે અહીં વર્ણવે છે. ‘પોતાના આત્માના ધ્યાનમાં તત્પર થઈને બાવીસ પ્રકારના પરિષહોથી ડરતા નથી,...’ ડરે શું ? જ્યાં આત્માના જ્ઞાતા-દષ્ટાના આનંદની લહેર પડતી હોય છે. આત્માના જ્ઞાતા-દષ્ટાના ઉત્કૃષ્ટ આનંદમાં તૃપ્ત.. તૃપ્ત.. (છે). આત્માની શાંતિમાં તૃપ્ત છે, આત્માની શાંતિમાં તૃપ્ત મુનિ છે. એને પરિષહથી ડર હોય નહિ. જ્ઞાતા-દષ્ટાપણે જાણે. એટલો આનંદ અંદર (વધી ગયો છે), જેને ગણધર નમસ્કાર કરે. મુનિ એટલે જેને ગણધર નમસ્કાર કરે ! (તેઓ) ચૌદ પૂર્વ ને બાર અંગની રચના અંતર્મુહૂર્તમાં કરે (ત્યારે ઉચ્ચારે છે) નમો લોએ (સવ્વ સાહુણં). હે સંત ! આવી જેને અંતર દશા હોય એવા ભાવલિંગીને ગણધર પણ પાંચ નવકારમાં

સ્મરણ કરીને નમસ્કાર કરે છે. એવી દશા મુનિની, પરમેશ્વર પદ એ તો ! આહા..હા..! 'બાવીસ પ્રકારના પરિષહોથી ડરતા નથી,....' હવે બબ્બે બોલ લે છે.

'શત્રુ કે મિત્ર,....' બેયમાં સમતા છે. આ મારા શત્રુ છે ને આ મારા પ્રિય મિત્ર છે એવું એને હોતું નથી. અનુકૂળ - એની સેવા કરનારા મિત્ર ઉપર જેને પ્રેમ નથી અને વિરોધ, નિંદા કરનાર, મારનાર, પ્રહાર કરનાર ઉપર દ્રેષ નથી. એવી વીતરાગતા અંતર પ્રગટેલી હોય છે. 'મહેલ કે સ્મશાન,....' બધા બબ્બે બોલ છે, હોં ! મહેલ ને મસાન. એ કોઈ મહેલ હોય ઊંચો કે સ્મશાન હો બેયમાં સમભાવ (છે). બેયમાં જ્ઞાતા-દષ્ટાપણે મુનિને વીતરાગભાવ વર્તે છે. મસાનમાં ઠીક નહિ, મહેલમાં ઠીક એવો એને વિકલ્પ હોતો નથી. આહા..હા..!

'સોનું કે કાંચ, (કંચન કાંચ)...' સોનું કે કાચનો ટુકડો, બેય સરખા છે. અને હીરાની ખાણ ક્યાંક જ્યાં દેખે તો મનમાં એમ ન થાય કે, લાવ કોઈક શ્રાવકને બતાવી દઉં. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા..! જેને બધી ધૂળ સરખી છે. હીરાની ખાણ દેખાય કે કાચના ટુકડા દેખાય. જ્યાં સમતા આત્માના આનંદ અતીન્દ્રિય આનંદની લહેજમાં પડ્યા છે એ અતીન્દ્રિય આનંદને હિલોળે હિલે છે. આહા..હા..! કહો, સમજાણું કાંઈ ?

કેટલો હશે આનંદ ? આ બધા તમારે... જુઓ ! ઓલામાં.. મેં કીધું, જુઓ ! કેવા મજા કરે છે આ પૈસાવાળા છે માટે ને ? મેં એક જણાને કહ્યું. ભક્તિમાં કહેતા હતા ને ? ક્યાં ગયો ? પેલો છોકરો હતો ને ? જુઓ ! જુઓ ! આ શેઠિયા, જુઓ ! આ કેવી મજા કરે છે ! પૈસાને લઈને મજા કરતા હશે ને ? જુઓ ! અવાજ કાઢે છે. (તો એણે કહ્યું), ના, ના પૈસાને લઈને નહિ, પૈસા લઈને સુખ નથી એમ કહેતો હતો. (આપણા મુમુક્ષુનો) છોકરો છે ને ? અહીં બેઠો હતો. મેં કીધું, આ જુઓ ! આ શેઠિયા છે, ત્યાંથી અહીં મોટેમોટેથી અવાજ આવે છે. એ પૈસા છોકરાઓને છે ને એને માટે આ બધું થાતું હશે કે નહિ ? મજા માણતા હશે કે નહિ ? એણે કહ્યું, ના, ના એવું નથી.

સોનું ને કંચન બેમાં (સમભાવ છે). આત્માની શાંતિ જેને - મુનિને અંતરમાં વીતરાગી દશા પ્રગટી (છે). સમ્યગ્દષ્ટિને વીતરાગતાનો અંશ પ્રગટ્યો છે. શ્રાવકને

વીતરાગતાની ઉગ્રતા થોડી વધી છે, મુનિને તો વીતરાગતા ઘણી વધી ગઈ છે. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ? સમ્યગ્દષ્ટિને મિથ્યાત્વ ટળીને અનંતાનુબંધી ટળ્યો એટલે વીતરાગતાનો અંશ સદાય વર્તે છે. આહા..હા..! શ્રાવક પણ સાચા શ્રાવક, હોં ! વાડાની વાત નથી. સાચા શ્રાવકને પણ સમ્યગ્દર્શન સહિત બે કષાયનો અભાવ (થયો છે). એને વીતરાગતાના અંશની વૃદ્ધિ (થઈ છે). ચોથા ગુણસ્થાનવાળા સર્વાર્થસિદ્ધિના દેવ કરતા વીતરાગતાનો અંશ શ્રાવકને વધી ગયેલો હોય છે, એને શ્રાવક કહેવામાં આવે છે. અને મુનિને તો વીતરાગતાનો અંશ એટલો વધ્યો (છે), ત્રણ કષાયનો અભાવ (થયો છે), એક સંજ્વલનનો કષાય- થોડો વિકલ્પ રહ્યો (છે).

(અહીંયાં) કહે છે, એ કાય ને સોનું (બેયમાં) સમતા (છે). 'નિંદા કરનાર કે સ્તુતિ કરનાર,...' પ્રત્યે સમભાવ. મારી નિંદા-સ્તુતિ કરે કોણ ? એમ માને છે. સમજાય છે કાંઈ ? નિંદા અને સ્તુતિ કરનાર પ્રત્યે સમભાવ... સમભાવ... સમભાવ... વીતરાગતા વર્તે છે. (અર્ધાવતારન) પૂજા કરનાર કે અને તરવારથી પ્રહાર કરનાર એ સર્વમાં હંમેશાં સમતાભાવ ધારણ કરે છે.' આહા..હા..! શાંતિ... શાંતિ... શાંતિ... શાંતિ... ખળભળાટ કાંઈ ન મળે. બધો કોલાહલ મટી ગયો. મુનિને વીતરાગતા પ્રગટી છે ને ? ત્રણ કષાયનો નાશ થયો છે. શાંત.. શાંત.. શાંત.. અંદર ઠરીને હિમ જેવા થઈ ગયા છે. એવું ચારિત્ર પ્રગટ્યું છે. કહે છે, એ 'હંમેશાં સમતાભાવ ધારણ કરે છે.' લ્યો ! એ ખુલાસો આવી ગયો. (ભાવાર્થમાં) જરીક ખુલાસો કરે છે, પ્રશ્ન છે ને ?

પ્રશ્ન :- 'સાચો પરિષહજય કોને કહે છે ?'

પેલો ભાવાર્થ તો આવી ગયો. સાચો પરિષહજય. પરિષહ કહે છે ને ? પરિષહ. વીતરાગ માર્ગમાં કોને પરિષહજય કહેવામાં આવે છે ? 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક'માં એ ખુલાસો કર્યો છે. પરિષહ (એટલે) બહારથી આમ સહન કરે એમ નહિ.

ઉત્તર :- 'ક્ષુધા, તૃષ્ણા, શીત, ઉષ્ણ, ડાંસ-મચ્છર, ચર્યા, શય્યા, વધ, રોગ, તૃણસ્પર્શ, મલ, નગ્નતા, અરતિ, સ્ત્રી, નિષેદા, આક્રોશ, યાચના, સત્કાર-પુરસ્કાર, અલાભ, અદર્શન, પ્રજ્ઞા અને અજ્ઞાન - એ બાવીસ પ્રકારના પરિષહો છે. ભાવલિંગી મુનિને દરેક સમયે ત્રણ કષાયનો (અનંતાનુબંધી વગેરેનો) અભાવ હોવાથી સ્વરૂપમાં સાવધાનીના કારણે જેટલા અંશે રાગ-દ્વેષની ઉત્પત્તિ થતી નથી,...' સમજાણું કાંઈ ?



દરેક સમયે જ્યાં ત્રણ કષાયનો અભાવ છે, વીતરાગતાની અંતર દશા તો પ્રગટી છે. 'તેટલા અંશે તેમને નિરન્તર પરિષહજય હોય છે.' જુઓ ! જેટલા અંશે ત્રણ કષાયનો નાશ થઈને વીતરાગતા થઈ ને એટલો તો સદાય પરિષહજય હોય છે.

'વળી ક્ષુધાદિક લાગતાં તેના નાશનો ઉપાય ન કરવો તેને તે (અજ્ઞાની જીવ) પરિષહસહનતા કહે છે. હવે ઉપાય તો ન કર્યો...' આ 'ટોડરમલ્લજી'ની વાત છે. 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક'(માં) કહે છે. 'અને અંતરંગમાં ક્ષુધાદિ અનિષ્ટ સામગ્રી મળતાં દુઃખી થયો...' ક્ષુધા લાગી એમાં અનિષ્ટ, અનિષ્ટ લાગ્યું. એ તો દ્વેષ થયો. 'તથા રતિ આદિનું કારણ મળતાં સુખી થયો...' આહાર મળતા અંદર રતિ થઈ. 'પણ એ તો દુઃખ-સુખરૂપ પરિણામ છે,...' એ કાંઈ પરિષહજય નથી. દુઃખરૂપ પરિણામ 'અને એ જ આર્ત-રૌદ્રધ્યાન છે,...' એને આર્તધ્યાન ને રૌદ્રધ્યાન કહેવાય છે. 'એવા ભાવોથી સંવર કેવી રીતે થાય ?' એ ભાવથી કાંઈ સંવર હોય નહિ. ક્ષુધા અનિષ્ટ લાગે અને પેટમાં આહાર પડે ત્યારે આમ હા..શ (થાય). એક જણો કહેતો હતો, આહાર જ્યારે હોય ને ? આહાર વખતે સાતમું ગુણસ્થાન આવી જાય. આહા..હા..!

મુમુક્ષુ :- પેટમાં આવી જાય ને એટલે શાંતિ લાગે.

ઉત્તર :- પણ શાંતિ શેની ? એ તો રતિ છે. આહાર પડ્યો, ક્ષુધા લાગી હતી ત્યારે અનિષ્ટ લાગ્યું હતું. એ કાંઈ પરિષહજય નથી અને એ કાંઈ શાંતિ નથી અને આહાર પડતા હા..શ..! (થઈ). તૃષ્ણા બહુ લાગી ને મોસંબીનું પાણી પડે એ તો રતિ થઈ, એ પરિષહજય નથી. સમજાણું ? એવા ભાવ...

પ્રશ્ન :- ‘ત્યારે કેવી રીતે પરિષદજય થાય ?’ ‘ટોડરમલ્લજી’ કહે છે કે,

ઉત્તર :- ‘તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસથી કોઈ પદાર્થ ઈષ્ટ-અનિષ્ટ ન ભાસે,...’ જુઓ ! ઈષ્ટ-અનિષ્ટ. એ ક્ષુધા છે તે અનિષ્ટ છે અને આહાર મળ્યો તે ઈષ્ટ છે – બેય માન્યતા મિથ્યાત્વ છે. પ્રતિકૂળ પદાર્થ અનિષ્ટ અને અનુકૂળ પદાર્થ ઈષ્ટ, એ માન્યતા જ ભ્રમ, અજ્ઞાન છે. કહો, સમજાણું કાંઈ ? કોઈ પદાર્થ પ્રતિકૂળ-અનુકૂળ છે નહિ. અનુકૂળમાં પ્રિતી અને પ્રતિકૂળમાં દ્વેષ એ તો આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન થયું. એમાં પરિષદજય નથી. ત્યાં ધર્મ ન આવ્યો, એમાં ધર્મધ્યાન ન આવ્યું. ધર્મધ્યાન શી રીતે ?

‘તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસથી કોઈ પદાર્થ ઈષ્ટ-અનિષ્ટ ન ભાસે,...’ હું એક જ્ઞાન સ્વરૂપ છું, એ પદાર્થ મારા જ્ઞેય છે. જ્ઞેય છે – જાણવા લાયક છે, ઈષ્ટ-અનિષ્ટ છે નહિ. ભાઈ ! ઈષ્ટ-અનિષ્ટ હશે કે નહિ ? આ વીંછી અનિષ્ટ નહિ ? વીંછી. આવો મોટો ઠાકરીયો વીંછી કરડતો હોય. એ બધા પદાર્થો જાણવા લાયક જ્ઞેય છે. આત્મા જાણનાર જ્ઞાન છે. એ બે વચ્ચે આ પ્રકારનો સંબંધ છે. તેથી અતિરેક સંબંધ કરીને, વિશેષ સંબંધ કરીને એમ માને કે, આ મને ઠીક નથી, એ મિથ્યાભાંતિમાં ઉત્પન્ન કરેલો ભાવ છે. સમજાણું કાંઈ ? આહા..!

‘તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસથી કોઈ પદાર્થ ઈષ્ટ-અનિષ્ટ ન ભાસે, દુઃખના કારણો મળતાં દુઃખી ન થાય...’ એ અનિષ્ટ સામગ્રી લાખ-કરોડ હોય તો દુઃખ ન થાય એવા સમતા પરિણામ (હોય) તેને પરિષદજય કહે છે. ‘તથા સુખના કારણો મળતાં સુખી ન થાય...’ આહાર, પાણી અનુકૂળ મળે, ઠંડી હવા મળે, સારા ગામડા અને સારા રહેવાના સ્થાન, ઠંડી હવા ને આમ તૃષા લાગી હોય ને (પાણી) મળે. એવા કારણ મળતાં એ સુખી ન થાય. સુખી થાય તો રાગ થયો એ તો. ‘પણ જ્ઞેયરૂપથી તેને જાણવાવાળો જ રહે; એ જ સાચો પરિષદજય છે.’ પરિષદજયની આ વ્યાખ્યા (છે). સમજાણું કાંઈ ? (મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પૃ. ૨૩૨) સમજાણું ?

મુનિઓનાં તપ, ધર્મ, વિહાર તથા સ્વરૂપાયરણ-ચારિત્ર

તપ તપૈ દ્વાદશ, ધરૈ વૃષ દશ, રતનત્રય સેવૈ સદા;  
મુનિ સાથમેં વા એક વિચરૈ, ચહૈં નહિં ભવસુખ કદા.  
યૌ હૈ સકલ સંયમ ચરિત, સુનિયે સ્વરૂપાયરન અબ;  
જિસ હોત પ્રગટૈ આપની નિધિ, મિટૈ પરકી પ્રવૃત્તિ સબ. ૭.

અન્વયાર્થ :- [તે વીતરાગી મુનિ હંમેશાં] (દ્વાદશ) બાર પ્રકારના (તપ તપૈ) તપ કરે છે, (દશ) દશ પ્રકારના (વૃષ) ધર્મને (ધરૈ) ધારણ કરે છે અને (રતનત્રય) સમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રનું (સદા) હંમેશાં (સેવૈ) સેવન કરે છે, (મુનિ સાથમેં) મુનિઓના સંઘમાં (વા) અથવા (એક) એકલા (વિચરૈ) વિચરે છે, અને (કદા) કોઈ પણ વખત (ભવસુખ) સંસારના સુખોને (નહિં ચહૈં) ચાહતા નથી. (યૌ) આ પ્રકારે (સકલ સંયમ ચરિત) સકલ સંયમ ચારિત્ર (હૈ) છે; (અબ) હવે (સ્વરૂપાયરન) સ્વરૂપાયરણ-ચારિત્ર (સુનિયે) સાંભળો. (જિસ) જે સ્વરૂપાયરણ-ચારિત્ર [સ્વરૂપમાં રમણતારૂપ ચારિત્ર ] (હોત) પ્રગટ થતાં (આપની) પોતાના આત્માની (નિધિ) જ્ઞાનાદિક સંપત્તિ (પ્રગટૈ) પ્રગટ થાય છે, તથા (પરકી) પર વસ્તુઓ તરફની (સબ) બધાં પ્રકારની (પ્રવૃત્તિ) પ્રવૃત્તિ (મિટૈ) મટી જાય છે.

ભાવાર્થ :- (૧) ભાવલિંગી મુનિને શુદ્ધાત્મસ્વરૂપમાં લીન રહીને પ્રતપવું-પ્રતાપવંત વર્તવું તે તપ છે અને હઠ વિના છ. ૧૨ બાર પ્રકારના તપના શુભ વિકલ્પ હોય છે તે વ્યવહાર તપ છે. વીતરાગભાવરૂપ ઉત્તમક્ષમાદિ પરિણામ તે ધર્મ છે. ભાવલિંગી મુનિને ઉપર કહ્યાં તેવાં તપ અને ધર્મનું આચરણ હોય છે. તેઓ મુનિઓના સંઘ સાથે અથવા એકલા વિહાર કરે છે. કોઈ પણ સમયે સંસારના સુખને ઇચ્છતા નથી. આ રીતે સકલ ચારિત્રનું સ્વરૂપ કહ્યું.

(૨) અજ્ઞાની જીવ અનશન આદિ તપથી નિર્જરા માને છે, પણ કેવળ બાહ્ય તપ જ કરવાથી તો નિર્જરા થાય નહિ. શુદ્ધોપયોગ નિર્જરાનું કારણ છે તેથી ઉપચારથી તપને પણ નિર્જરાનું કારણ કહ્યું છે. જો બાહ્ય દુઃખ સહન કરવું એ જ નિર્જરાનું કારણ

હોય તો પશુ વગેરે પણ ભૂખ-તૃષ્ણાદિ સહન કરે છે.

પ્રશ્ન :- એ તો પરાધીનપણે સહે છે, પણ સ્વાધીનપણે ધર્મ-બુદ્ધિથી ઉપવાસ આદિ તપ કરે તેને તો નિર્જરા થાય છે ?

ઉત્તર :- ધર્મબુદ્ધિથી બાહ્ય ઉપવાસાદિક કરે ત્યાં ઉપયોગ તો અશુભ, શુભ વા શુદ્ધરૂપ જેમ પરિણમે તેમ પરિણમો. ઉપવાસના પ્રમાણમાં જો નિર્જરા થાય તો નિર્જરાનું મુખ્ય કારણ ઉપવાસાદિક જ ઠરે, પણ એમ તો બને નહિ, કારણ કે પરિણામ દુષ્ટ થતાં ઉપવાસ આદિ કરતાં પણ નિર્જરા થવી કેમ સંભવે ? અહીં જો એમ કહેશો કે અશુભ-શુભ-શુદ્ધરૂપ ઉપયોગ પરિણમે તે અનુસાર બંધ-નિર્જરા છે, તો ઉપવાસ આદિ તપ નિર્જરાનું મુખ્ય કારણ ક્યાં રહ્યું ? ત્યાં તો અશુભ-શુભ પરિણામ બંધના કારણ ક્યાં, તથા શુદ્ધ પરિણામ નિર્જરાનું કારણ ક્યાં.

પ્રશ્ન :- જો એમ છે તો અનશન આદિને તપ સંજ્ઞા કેવી રીતે કહી ?

ઉત્તર :- તેને બાહ્ય તપ કહ્યા છે, બાહ્યનો અર્થ એ છે કે બહાર બીજાઓને દેખાય કે આ તપસ્વી છે, પણ પોતે તો જેવો અંતરંગ પરિણામ થશે તેવું ફળ પામશે.

(૩) વળી અંતરંગ તપોમાં પણ પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવૃત્ય, સ્વાધ્યાય, ત્યાગ અને ધ્યાનરૂપ ક્રિયામાં બાહ્ય પ્રવર્તન છે તે તે બાહ્ય તપ જેવું જ જાણવું-જેવી અનશનાદિ બાહ્ય ક્રિયા છે તેવી એ પણ બાહ્ય ક્રિયા છે, તેથી પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ બાહ્ય સાધન પણ અંતરંગ તપ નથી.

પરંતુ એવું બાહ્ય પ્રવર્તન થતાં જે અંતરંગ પરિણામોની શુદ્ધતા થાય તેનું નામ અંતરંગ તપ જાણવું, અને ત્યાં તો નિર્જરા જ છે, બંધ થતો નથી. વળી એ શુદ્ધતાનો અલ્પ અંશ પણ રહે તો જેટલી શુદ્ધતા થઈ તેનાથી તો નિર્જરા છે તથા જેટલો શુભભાવ છે તેનાથી તો બંધ છે. એ પ્રમાણે અનશન આદિ ક્રિયાને તપસંજ્ઞા ઉપચારથી છે એમ જાણવું, અને તેથી જ તેને વ્યવહાર તપ કહ્યો છે. વ્યવહાર અને ઉપચારનો એક અર્થ છે.

ઘણું શું કહીએ ? એટલું જ સમજી લેવું કે-નિશ્ચય-ધર્મ તો વીતરાગભાવ છે તથા અન્ય અનેક પ્રકારના ભેદો નિમિત્તની અપેક્ષાએ ઉપચારથી કહ્યાં છે તેને

વ્યવહારમાત્ર ધર્મસંજ્ઞા જાણવી. આ રહસ્યને (અજ્ઞાની) જાણતો નથી તેથી તેને નિર્જરાનું-તપનું પણ સાચું શ્રદ્ધાન નથી. (મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પૃ. ૨૩૩ થી ૨૩૬)

પ્રશ્ન :- ક્રોધાદિનો ત્યાગ અને ઉત્તમ ક્ષમાદિ ક્યારે થાય ?

ઉત્તર :- બંધાદિના ભયથી વા સ્વર્ગ-મોક્ષની ઇચ્છાથી (અજ્ઞાની જીવ) ક્રોધાદિક કરતો નથી, પણ ત્યાં ક્રોધમાનાદિ કરવાનો અભિપ્રાય તો ગયો નથી. જેમ કોઈ રાજાદિકના ભયથી વા મોટાઈ-આબરૂ-પ્રતિષ્ઠાના લોભથી પરસ્ત્રી સેવતો નથી તો તેને ત્યાગી કહી શકાય નહિ; તે જ પ્રમાણે આ પણ ક્રોધાદિનો ત્યાગી નથી. તે કેવી રીતે ત્યાગી હોય ? કે જે પદાર્થ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ ભાસતાં ક્રોધાદિ થાય છે, પણ જ્યારે તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસથી કોઈ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ ન ભાસે ત્યારે સ્વયં ક્રોધાદિક ઊપજતાં નથી અને ત્યારે જ સાચા ક્ષમાદિ થાય છે.

(મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પૃ. ૨૩૨)

(૪) હવે સ્વરૂપાયરણ-ચારિત્રનું વર્ણન ગાથા ૮ માં કહેશે તે સાંભળો. જે પ્રગટ થવાથી પોતાના આત્માની અનંતજ્ઞાન-અનંતદર્શન-અનંતસુખ અને અનંતવીર્ય વગેરે શક્તિઓનો પૂર્ણ વિકાસ પ્રગટ થાય છે અને પરપદાર્થ તરફની બધાં પ્રકારની પ્રવૃત્તિ દૂર થાય છે તે સ્વરૂપાયરણ-ચારિત્ર છે.

હવે ‘મુનિઓના તપ, ધર્મ,...’ મુનિઓના તપ. મુનિઓનો ધર્મ દસ પ્રકારના છે ને ? એનો ‘વિહાર તથા સ્વરૂપાયરણ-ચારિત્ર.’ એની વ્યાખ્યા શરૂ કરે છે.

તપ તપૈં દ્વાદશ, ધરૈં વૃષ દશ, રત્નત્રય સેવૈં સદા;

મુનિ સાથમેં વા એક વિચરૈં, ચહેં નહિં ભવસુખ કદા.

યો હૈ સકલ સંયમ ચરિત, મુનિયે સ્વરૂપાયરન અબ;

જિસ હોત પ્રગટે આપની નિધિ, મિટે પરકી પ્રવૃત્તિ સબ. ૭.

આ સકલચારિત્ર લીધું, પહેલા દેશચારિત્ર હતું ને ? આ સકળ (ચારિત્ર) લીધું, એકલા સ્વરૂપાયરણમાં વિકલ્પ સાધન નથી. અન્વયાર્થ :- ‘(તે વીતરાગી મુનિ હંમેશાં)



બાર પ્રકારના તપ કરે છે,...' હંમેશાં અનશન, ઉણોદરી, રસપરિત્યાગ, કાયકલેશ, વૃત્તિપરિસંખ્યાન, વિવિક્તશય્યાસન, પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવચ, સજ્જાય, ધ્યાન વ્યુત્સર્ગ એમ હંમેશાં બાર પ્રકારના તપ કરે છે છતાં વીતરાગતા વર્તે.

‘દસ પ્રકારના ધર્મને ધારણ કરે છે...’ ઉત્તમ ક્ષમા, ઉત્તમ નિર્માનતા આદિ હંમેશાં ધારણ કરે છે. વીતરાગ મુનિ તો ગુણના સમૂહ, એકલા ગુણના પોટલા ! આહા...! સમજાય છે કાંઈ ? શ્રાવકની દશા કરતા મુનિદશા તો ગુણના પોટલા, ગુણના ગાંસડા ! એકલો આનંદ... આનંદ... આનંદ... અતીન્દ્રિય વીતરાગતા વર્તે, અતીન્દ્રિય આનંદની વીતરાગતા વર્તે ! એ મુનિપણામાં દસ પ્રકારનો ધર્મ ધારણ કરે છે. ક્ષમા, શાંતિ, નિર્લોભતા આદિ. સમજાય છે ?

‘અને સમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રનું હંમેશાં સેવન કરે છે,...’ મુનિ સમ્યગ્દર્શન (અર્થાત્) આત્મા અખંડ આનંદકંઠની અનુભવમાં પ્રતીતિ થઈને સમ્યગ્દર્શનને હંમેશાં સેવે છે, નિરંતર, એમ કહે છે. કોઈ સમય સમ્યગ્દર્શન વિનાનો હોય નહિ. સમજાણું કાંઈ ? મુનિ એને કહીએ કે, જેને એક સમયમાત્ર સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન (વિનાનો ન હોય). સમ્યગ્દર્શન એટલે અખંડ મુખ્ય આનંદ સ્વરૂપ ધ્રુવ, એને આશ્રયે થયેલી સમ્યક્ પ્રતીતિ. એને આ ધ્રુવનું ધ્યેય કદી એક સમય પણ ખસે નહિ. સમજાણું કાંઈ ?

એમ સમ્યગ્જ્ઞાન (અર્થાત્) આત્માનું જ્ઞાન, આત્મા જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપનું જ્ઞાન એક સમય પણ ખસે નહિ. અને સમ્યક્ચારિત્ર (અર્થાત્) સ્વરૂપમાં સ્થિરતા. મુનિને જે અરાગી વીતરાગી પરિણતિ પ્રગટી છે એ એક સમય પણ ખસે નહિ. આહા..હા...! સમજાય છે ? ઊંઘમાં થોડી-જરી નિદ્રા હોય તો પણ આ રત્નત્રય એને હોય છે. જાગતો હોય તો પણ હોય છે, ચાલતો હોય તો હોય છે. જંગલ જવાની ક્રિયામાં બેઠો હોય તો પણ તેને રત્નત્રય નિરંતર (વર્તે છે). સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર વીતરાગી દશા ત્યાં પણ વર્તે છે. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ?

શ્રાવકને બે કષાયનો નાશ થયો છે અને જેટલી સમ્યગ્દર્શન આદિ સ્થિરતા પ્રગટી છે એટલી એને પણ સદાય છે. એને એ છે. નિદ્રામાં હોય, ભોગમાં હોય કે વેપાર-ધંધામાં બેઠો દેખાય છતાં શ્રાવક તો એને કહીએ જેને બે કષાયના અભાવની

વીતરાગતા સદાય વર્તે છે. સમજાણું કાંઈ ? આહા...! કહો, ભાઈ !

લડાઈમાં ઉભો હોય તો સમ્યગ્દષ્ટિને એક કષાયનો અભાવ ને બ્રાંતિનો નાશ સ્વરૂપ આચરણની સ્થિરતાનો અંશ તો ત્યાં સદાય વર્તે છે, લડાઈમાં હોય તો પણ. સમજાય છે કાંઈ ? એને - શ્રાવકને સમકિતી કહેવાય. મુનિની દશાની તો વાત શું કરવી છેલ્લી, અલૌકિક ! જેને અલ્પકાળમાં કેવળજ્ઞાન લેવાની તૈયારી છે.

તે 'સમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રનું (સદા) સેવન કરે છે,...' છે ને સદા ? હંમેશાં. જોયું ? 'તપ તપૈ દ્વાદશ, ધરૈ વૃષ દશ, ધર્મ દશ, રત્નત્રય સેવૈ સદા;...' આહા..હા..! રત્નત્રય શ્રાવકને હજી ચારિત્ર સકલચારિત્ર નથી એટલે થોડું છે. ચોથા ગુણસ્થાનમાં એ દેશવ્રતના વિકલ્પો નથી. એને સ્વરૂપાચરણનો અંશ સદાય છે. સમજાય છે ? આ મુનિને તો સમ્યગ્દર્શન આત્માના અનુભવની પ્રતીત, આત્માનું જ્ઞાન, આત્મામાં ત્રણ કષાયના ભાવની વીતરાગતા સદા નિરંતર ચોવીસ કલાક હોય છે. સમજાણું કાંઈ ?

ધર્મરૂપે પરિણમ્યો છે ને ? ધર્મ એને કહીએ ને ? આત્મા ધર્મરૂપે પરિણમિ ગયો છે. આવે છે ને ? ભાઈ ! નહિ ? 'પ્રવચનસાર' શુભે પરિણમેલો શુભ, અશુભે પરિણમેલો અશુભ ને શુદ્ધે પરિણમેલો શુદ્ધ. ધર્મે પરિણમેલો ધર્મી, ધર્મી પરિણમી ગયો છે, એને હવે આમ કાંઈ કરવું (એમ) નથી. તેટલી ત્રણ કષાયના નાશની વીતરાગતા આનંદની અંદર પરિણમી ગઈ છે, એ આત્મા જ ધર્મરૂપે થઈ ગયો છે. એ આત્મા છે સદાય માટે સદાય ધર્મરૂપ પરિણમન ચાલુ છે. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ?

રત્નત્રયને સદા સેવે. બાકી તો અહીં તપ ને એ બધું લીધું છે. મુનિ પછી રહે શી રીતે ? કહે છે. એ તો મુનિનો તપ ને ધર્મ કીધો. હવે વિહાર (કહે છે). 'મુનિ સાથમાં) મુનિઓના સંઘમાં અથવા એકલા વિચરે છે,...' બે-ચાર સાધુ ભેગા રહે અથવા એકલા પણ (રહે). આત્મધ્યાનની મસ્તીવાળા સ્વતંત્ર આત્માના આનંદ ને અનુભવતા એકલા પણ રહે. 'કોઈ પણ વખત (ભવસુખ) સંસારના સુખોને ચાહતા નથી.' સમજાણું ? ચહેં નહિ ભવસુખ કદા.' આત્માના આનંદમાં, અતીન્દ્રિય આનંદની લહેરમાં પડ્યા છે. એ કોઈ દિ' સુખની ઈચ્છા (કરતા નથી કે) આવું હોય તો ઠીક, આ

હોય તો ઠીક, ઊની-ઊની દાળ હોય તો ઠીક કે ઊના-ઊના ભજ્યા ખાતા હોય કે નહિ ?

મુમુક્ષુ :- ભજ્યા તો ઊના ઊના જ ખવાય.

ઉત્તર :- મુનિને ઇચ્છા હોતી નથી. આહા..હા..! આત્માના અતીન્દ્રિય આનંદના આનંદનો અનુભવ વેદે છે. અતીન્દ્રિય આનંદનો અનુભવ-ભોજન હંમેશાં કરે છે. મુનિ તો અતીન્દ્રિય આનંદનો અનુભવ-ભોજન કરે છે. પાન—સુધારસના—અમૃતના પાણી પીવે છે, એને આવા સુખની ઇચ્છા હોતી નથી. સ્વર્ગની ઇન્દ્રાણી ચળાવવા આવે તો ચળે નહિ. સમજાણું ?

એ ‘સંસારના સુખોને ચાહતા નથી. આ પ્રકારે (સકલ સંયમ ચરિત) સકલ સંયમ ચારિત્ર છે;...’ લ્યો ! પહેલા દેશવિરત કહ્યું હતું ને એના પાછી આ સકલ ચારિત્ર કહ્યું. મુનિના પંચ મહાવ્રત, અઠ્યાવીસ મૂળગુણ વગેરે.

મુમુક્ષુ :- મહાનતા થઈ...

ઉત્તર :- મહાનતા થઈ તો જાણે. મહાનતા એનો અર્થ છે કે જ્ઞાન કર્યું. પૂર્વનું યાદ આવે છે એ જુદી વાત છે. જ્ઞાન તો કેવળીને નથી ? જ્ઞાન તો ત્રણકાળ, ત્રણલોકનું થાય છે. જ્ઞાનમાં જાણે કે, આહો..હો..! દુનિયા. ગતકાળમાં આમ જાણતા ને માનતા. એ તો જ્ઞાન કર્યું. સમજાણું કાંઈ ? જ્ઞાન તો કેવળી ત્રણકાળનું કરે છે કે નહિ ?

મુમુક્ષુ :- અહીં વિકલ્પ થાય છે ?

ઉત્તર :- વિકલ્પ નહિ જ્ઞાન થાય છે એમ કહ્યું હતું. જ્ઞાનમાં પહેલાની વાત જણાય કે, આમ પહેલા હતું એ જાણ્યું છે. એમાં જાણવામાં શું આવ્યું ? સમજાણું ? સંસારના ભોગો જેટલા આ છે ઇ કેવળી જાણે છે કે નહિ ? કેવળીને રાગ આવે છે ? એમ આને એકસાથે છે, જેટલી સમતા પ્રગટી એકસાથે છે. સમતાની સાથે જ્ઞાતા-દૃષ્ટાપણું સાથે જ છે. પૂર્વનું યાદ આવે એ તો જ્ઞાન થયું, તેથી દુઃખ થયું એમ છે કાંઈ ? વિકલ્પ પણ છે, વિકલ્પ છે તો યાદ (આવ્યું) એમ પણ કાંઈ નથી. જાણે છે. ગતકાળ-ભૂતકાળ જાણે છે. (એ) ‘સકલ સંયમ ચારિત્ર છે;...’

‘હવે સ્વરૂપચરણ-ચારિત્ર સાંભળો.’ લ્યો ! એ સ્વરૂપમાં નિર્વિકલ્પ ધ્યાનમાં સ્થિર

થઈ જાય એની વાત કરી. સકલ ચારિત્રમાં અઠવાવીસ મૂળગુણ સહિત, ત્રણ કષાયભાવ રહિત, અઠવાવીસ મૂળગુણ સહિતની વાત કરી. હવે જ્યાં વિકલ્પ આદિ સાધન ને એકલું સ્વરૂપાયરણ (છે તેની) વાત કરે છે. સ્વરૂપાયરણ તો એટલું છે એને પણ વિશેષ સ્વરૂપ આચરણ સ્થિરતાથી હવે વાત કરે છે.

‘સ્વરૂપાયરણ-ચારિત્ર સાંભળો.’ જોયું ? સમજાણું ? એ સ્વરૂપાયરણનો અંશ તો ચોથે ગુણસ્થાનથી હોય છે. એ વાત પહેલા થઈ ગઈ હતી. પેલામાં હતું ને ? ‘જૈન સિદ્ધાંત પ્રવેશીકા’. સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ ગૃહસ્થાશ્રમમાં હોય એને સ્વરૂપાયરણ-ચારિત્ર (સહિત) અનંતાબંધીનો અભાવ હોય. એટલો શુદ્ધ ચૈતન્ય પ્રભુ દષ્ટિમાં અને સ્થિરતાના અંશમાં એટલો વર્તતો હોય છે. અહીંયાં વિશેષ ચારિત્રની અપેક્ષા વિશેષ છે.

‘જે સ્વરૂપાયરણ-ચારિત્ર પ્રગટ થતાં (આપની) પોતાના આત્માની જ્ઞાનાદિક સંપત્તિ...’ ખજાનો. ઓહો...! સ્વરૂપમાં ઠરતાં (જ્ઞાનાદિક સંપત્તિ પ્રગટ થઈ). કોઈ એમાંથી આમ લઈ કે, જુઓ ! આ તો સકલચારિત્ર કીધું પછી એકલું સ્વરૂપ ચારિત્ર સાતમેથી (હોય). અહીંયાં વાત તો ઉત્કૃષ્ટની એમ કહેવા માંગે છે, વાત તો એ કહેવા માંગે છે. સમજાણું ? કારણ કે, સકલચારિત્ર અને અઠવાવીસ મૂળગુણ સહિતનો ત્રણ કષાયનો અભાવ (થયો) એટલું ચારિત્ર છે, પણ વિકલ્પ છે હજી એ રહિત હવે સ્થિરતા બતાવવા માંગે છે. પણ એથી સ્વરૂપાયરણ-ચારિત્ર સાતમે જ હોય અને નીચે ન હોય એમ નથી. આ તો ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રની અપેક્ષાનું સ્વરૂપાયરણ-ચારિત્ર (કહે છે). છઠ્ઠે ગુણસ્થાને મુનિને ત્રણ કષાયનો નાશ એટલું તો ચારિત્ર સ્વરૂપ આનંદ વીતરાગ છે. પણ અઠવાવીસ મૂળગુણના વિકલ્પો છે એનો અભાવ કરીને ઠરે છે એની વાત હવે લેવા માંગે છે.

પોતાના આત્મામાં ધ્યાનમાં જ્યાં લીન થયો (તો) કહે છે (કે), એકલું સ્વરૂપનું આચરણ એકલું. ‘આત્માની જ્ઞાનાદિક સંપત્તિ પ્રગટ થાય છે,...’ અંતરમાં અનંત જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ જે છે એ એકાકાર ધ્યાન કરતા પ્રગટ થાય છે. ‘તથા પર વસ્તુઓ તરફની બધાં પ્રકારની પ્રવૃત્તિ મટી જાય છે.’ લ્યો ! વિકલ્પ આદિ બધાં મટી જાય છે.

ભાવાર્થ :- ‘(૧) ભાવલિંગી મુનિને શુદ્ધાત્મસ્વરૂપમાં લીન રહીને પ્રતપવું-પ્રતાપવંત વર્તવું તે તપ છે...’ આ તપની થોડી વ્યાખ્યા કરી. પહેલો ‘તપ’ શબ્દ

છે ને ? તપ. પહેલો 'તપ' શબ્દ છે, જુઓ ! 'તપ તપૈ...' મુનિ આવો તપ તપે. 'હઠ વિના બાર પ્રકારના તપના શુભ વિકલ્પ હોય છે...' અનશન, ઉણોદરી આદિનો વિકલ્પ હોય છે. 'તે વ્યવહાર તપ છે.' એ નિશ્ચય તપ તો આનંદનું તપવું, અંદર અતીન્દ્રિય આનંદનું પ્રગટવું એ નિશ્ચય તપ (છે). બાર પ્રકારના તપનો વિકલ્પ એ વ્યવહાર તપ પુણ્યબંધનું કારણ છે.

'વીતરાગભાવરૂપ ઉત્તમક્ષમાદિ પરિણામ તે ધર્મ છે.' બીજી વ્યાખ્યા (કરી). વીતરાગભાવરૂપ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન સહિત 'ઉત્તમક્ષમાદિ પરિણામ તે ધર્મ છે. ભાવલિંગી મુનિને ઉપર કહ્યાં તેવાં તપ અને ધર્મનું આચરણ હોય છે.' અંદરમાં. આહા...! મુનિ પંચ પરમેશ્વર એકલો ધર્મ થવા જ નીકળ્યો. 'તેઓ મુનિઓના સંઘ સાથે અથવા એકલા વિહાર કરે છે. કોઈ પણ સમયે સંસારના સુખને ઇચ્છતા નથી. આ રીતે સકલ ચારિત્રનું સ્વરૂપ કહ્યું.' લ્યો ! હવે જરીક 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક'ની થોડી વાત નાખે છે.

'(૨) અજ્ઞાની જીવ અનશન આદિ તપથી નિર્જરા માને છે,...' અજ્ઞાની (એમ માને છે) આહાર, પાણી છોડ્યા માટે આપણને તપ થઈ ગયું.

મુમુક્ષુ :- ....

ઉત્તર :- એ પણ તપ નથી.

'પણ કેવળ બાહ્ય તપ જ કરવાથી તો નિર્જરા થાય નહિ.' એવી અનશન, ઉણોદરી આદિની બહારથી ક્રિયાકાંડ (કરવાથી) કાંઈ નિર્જરા થાય નહિ. 'શુદ્ધોપયોગ નિર્જરાનું કારણ છે...' જુઓ ! ભગવાનઆત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવમાં, શુદ્ધ સ્વભાવની દૃષ્ટિ, જ્ઞાન ને રમણતાનું શુદ્ધ આચરણ કરે એ શુભ વિકલ્પ રહિત, પુણ્યના વિકલ્પ રહિત શુદ્ધ સ્વરૂપને અંતર તપે. એ શુદ્ધોપયોગ તે નિર્જરાનું કારણ છે. 'તેથી ઉપચારથી તપને પણ નિર્જરાનું કારણ કહ્યું છે.' પેલું નિમિત્ત જોડે છે એટલે. બાર પ્રકારના તપ નિમિત્ત છે એને કહ્યું. બાકી ખરેખર તો શુદ્ધોપયોગ તે નિર્જરાનું કારણ છે. 'જો બાહ્ય દુઃખ સહન કરવું એ જ નિર્જરાનું કારણ હોય તો પશુ વગેરે પણ ભૂખ-તૃષ્ણાદિ સહન કરે છે.' કહો, સહન કરે છે કે નહિ ? ત્યારે કહે છે કે,

પ્રશ્ન :- ‘એ તો પરાધીનપણે સહે છે,...’ અમે તો આ રોટલા મળે છે ને છોડી દઈએ છીએ. ‘પણ સ્વાધીનપણે ધર્મબુદ્ધિથી ઉપવાસ આદિ તપ કરે તેને તો નિર્જરા થાય છે ?’ એમ પ્રશ્નકારનો પ્રશ્ન છે.

ઉત્તર :- ‘ધર્મબુદ્ધિથી બાહ્ય ઉપવાસાદિક કરે...’ આ ‘ટોડરમલજી’ની ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’ની વ્યાખ્યા છે, હોં ! ‘ત્યાં ઉપયોગ તો અશુભ, શુભ વા શુદ્ધરૂપ જેમ પરિણમે તેમ પરિણમો.’ પરિણામ ઉપર વાત છે કે બહારની ક્રિયા ઉપર છે ? કહે છે. અપવાસ કરીને બેઠો ને પરિણામ અશુભ હોય. પરિણામ શુભ હોય તો પુણ્ય બાંધે, અશુભ હોય તો પાપ બાંધે, શુદ્ધોપયોગ હોય તો નિર્જરા થાય. ‘ઉપવાસના પ્રમાણમાં જો નિર્જરા થાય તો નિર્જરાનું મુખ્ય કારણ ઉપવાસાદિક જ ઠરે, પણ એમ તો બને નહિ, કારણ કે પરિણામ દુષ્ટ થતાં ઉપવાસ આદિ કરતાં પણ નિર્જરા થવી કેમ સંભવે ?’ પરિણામ જેના ભૂંડા છે ને બહાર મોઢે આહાર, પાણી પેટમાં પડ્યા નહિ તેથી કરીને પરિણામે બંધ થાય, એને કાંઈ ક્રિયાથી બંધ થતો નથી.

‘અહીં જો એમ કહેશો કે અશુભ-શુભ-શુદ્ધરૂપ ઉપયોગ પરિણમે તે અનુસાર બંધ-નિર્જરા છે,...’ એને મોઢે કેવડાવ્યું. ભાઈ ! જેવા પરિણામ કરે એ પ્રમાણે બંધ-નિર્જરા (થાય). શુભ-અશુભ પરિણામે બંધ થાય ને શુદ્ધ પરિણામે નિર્જરા થાય. ‘તો ઉપવાસ આદિ તપ નિર્જરાનું મુખ્ય કારણ ક્યાં રહ્યું ?’ તો ઉપવાસ ને અનશન કારણ રહ્યું નહિ. ‘ત્યાં તો અશુભ-શુભ પરિણામ બંધના કારણ ઠર્યાં, તથા શુદ્ધ પરિણામ નિર્જરાનું કારણ ઠર્યાં.’ કહો ! નિર્જરાનું કારણ શું થયું આમાં ? શુદ્ધ શ્રદ્ધા, જ્ઞાન સહિતના શુદ્ધ પરિણામ એ નિર્જરાનું કારણ છે. બહારથી અનશન, ઉણોદરી, રસપરિત્યાગ છોડે પણ પરિણામના ઠેકાણા ન હોય તો શું ? શુદ્ધ પરિણામ તે નિર્જરાનું કારણ છે.

પ્રશ્ન :- જો એમ છે તો અનશન આદિને તપ સંજ્ઞા કેવી રીતે કહી ?

ઉત્તર :- ‘તેને બાહ્ય તપ કહ્યા છે,...’ એ તો બાહ્ય તપ છે. ‘બાહ્યનો અર્થ એ છે કે બહાર બીજાઓને દેખાય કે આ તપસ્વી છે,...’ મહિના મહિનાના અપવાસ કરે અને તપસ્વી કહે એના કરતાં એકવાર સ્વાધ્યાય, ધ્યાનમાં બેઠો (એ) બહુ નિર્જરા કરે એને કોઈ તપસ્વી કહે ? કહો, સમજાણું ? સ્વાધ્યાય તપ અને ધ્યાન પણ તપ

છે પણ લોકો બહારથી માને. ‘પણ પોતે તો જેવો અંતરંગ પરિણામ થશે તેવું ફળ પામશે.’

‘(૩) વળી અંતરંગ તપોમાં પણ પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવૃત્ય, સ્વાધ્યાય, ત્યાગ અને ધ્યાનરૂપ ક્રિયામાં બાહ્ય પ્રવર્તન છે તે તો બાહ્ય તપ જેવું જ જાણવું...’ ‘ટોડરમલજી’ના ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’નો આ ખુલાસો. ‘જેવી અનશનાદિ બાહ્ય ક્રિયા છે તેવી એ પણ બાહ્ય ક્રિયા છે,...’ એ પણ બાહ્ય ક્રિયા છે. કઈ ? પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવૃત્ય એ બધો વિકલ્પ છે. ‘તેથી પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ બાહ્ય સાધન પણ અંતરંગ તપ નથી.’ પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ બાહ્ય (સાધન) અંતરંગ તપ નથી.

‘પરંતુ એવું બાહ્ય પ્રવર્તન થતાં જે અંતરંગ પરિણામોની શુદ્ધતા થાય તેનું નામ અંતરંગ તપ જાણવું...’ અંતરંગમાં આત્માની દષ્ટિપૂર્વક, સમ્યગ્દર્શનપૂર્વક શુદ્ધ ચૈતન્યના ભાનમાં શુદ્ધતાના વીતરાગી પરિણામ જેટલા થાય તેને નિર્જરાનું કારણ જાણવું, એને અંતરંગ તપ જાણવું. ‘અને ત્યાં તો નિર્જરા જ છે,...’ લ્યો ! એ અંતરંગ શુદ્ધ પરિણામ આત્માના થાય એ નિર્જરા. ‘બંધ થતો નથી. વળી એ શુદ્ધતાનો અલ્પ અંશ પણ રહે તો જેટલી શુદ્ધતા થઈ તેનાથી તો નિર્જરા છે તથા જેટલો શુભભાવ છે તેનાથી તો બંધ છે.’ સમજાણું ? થોડો શુભભાવ વિકલ્પ જોડે હોય ને ? એ શુભ પુણ્યનો બંધ છે.

‘એ પ્રમાણે અનશન આદિ ક્રિયાને તપસંજ્ઞા ઉપચારથી છે એમ જાણવું, અને તેથી જ તેને વ્યવહાર તપ કહ્યો છે. વ્યવહાર અને ઉપચારનો એક અર્થ છે.’ લ્યો ! ઉપચાર તપ કહો, વ્યવહાર તપ કહો, આરોપીત કહો. યથાર્થ તો આત્માના શુદ્ધ ધ્યાન ને દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રથી નિર્મળ વીતરાગી પરિણામ થાય એ નિર્જરા છે.

‘ઘણું શું કહીએ ?’ ‘ટોડરમલજી’ કહે છે. ‘એટલું જ સમજી લેવું કે – નિશ્ચયધર્મ તો વીતરાગભાવ છે...’ જેટલે અંશે અંતરમાં સમ્યગ્દર્શનપૂર્વક આત્માના નિર્વિકલ્પ દષ્ટિપૂર્વક, આત્માની શ્રદ્ધા-સમ્યગ્દર્શન શુદ્ધ ચૈતન્યની દષ્ટિપૂર્વક જેટલી વીતરાગ પર્યાય પ્રગટે એટલો ધર્મ ભગવાને કહ્યો છે. બાકી પરિણામ શુભ થાય તે પુણ્યબંધનું કારણ છે, એ ધર્મ છે નહિ. નિશ્ચયધર્મ નથી એ નિશ્ચયધર્મમાં શુભ ને વ્યવહારધર્મ કહેવામાં આવે છે, પુણ્યબંધનું કારણ છે.

‘ઘણું શું કહીએ ? એટલું જ સમજી લેવું કે - નિશ્ચયધર્મ તો વીતરાગભાવ છે તથા અન્ય અનેક પ્રકારના ભેદો નિમિત્તની અપેક્ષાએ ઉપચારથી કહ્યાં છે...’ જુઓ ! અનેક પ્રકારના ભેદ. બાર પ્રકારના (તપ) આદિ અનેક પ્રકાર, નિમિત્તની અપેક્ષાએ ઉપચારથી ભેદ, નિમિત્તની અપેક્ષાએ ઉપચારથી કહ્યાં છે, વાસ્તવિક એ ધર્મ છે નહિ. પ્રાયશ્ચિત ને વિનય ને વૈયાવૃત્ય, ધ્યાન, સ્વાધ્યાય પરનો વિનય કરે તો એ બધો વિકલ્પ છે. એ તો નિમિત્તથી વાત કરી છે. અંદરમાં જેટલી વીતરાગતા સમ્યગ્દર્શનપૂર્વક પ્રગટી હોય તેટલાને ભગવાન તપ ને ધર્મ કહે છે.

‘તેને વ્યવહારમાત્ર ધર્મસંજ્ઞા જાણવી.’ જુઓ ! ભેદ, નિમિત્ત, ઉપચાર ને વ્યવહાર ચારે બોલ આવી ગયા એમાં. જેટલું કથન ભેદથી છે, નિમિત્તથી છે એ બધાને ઉપચાર કહેવામાં આવે છે અને વ્યવહાર કહેવામાં આવે છે.

‘આ રહસ્યને (અજ્ઞાની) જાણતો નથી...’ જુઓ ! ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’ નિર્જરાની વ્યાખ્યા છે ને આ ? ‘આ રહસ્યને (અજ્ઞાની) જાણતો નથી તેથી તેને નિર્જરાનું - તપનું પણ સાચું શ્રદ્ધાન નથી.’ ‘ટોડરમલ્લજી’ ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’. શાસ્ત્રનું દોહન કરીને કહ્યું છે. એ ‘ટોડરમલ્લ’નું હવે બરાબર ઠીક પડતું નથી કેટલાકને. ‘ટોડરમલ્લજી’એ ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’ હજારો શાસ્ત્રનો સાર-દોહન કરીને લખ્યું છે. મહા પ્રજ્ઞાવાળા, બહુ ક્ષયોપશમ, ઘણો ક્ષયોપશમ ! સમજાય છે ? આ વાત કરે તો (કહે છે), નહિ, એ નહિ, નહિ. ‘ટોડરમલ્લજી’નું નહિ. ‘ટોડરમલ્લ’નું નહિ એટલે ભગવાનનું નહિ એમ કહે ને. ભગવાન પ્રમાણે આ કહ્યું છે એણે, એણે ઘરનું કાંઈ કહ્યું નથી. ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’ પૃ. ૨૩૩ થી ૨૩૬માં એ કહેવામાં આવ્યું છે.

પ્રશ્ન :- ક્રોધાદિનો ત્યાગ અને ઉત્તમ ક્ષમાદિ ક્યારે થાય ? સમજાણું ? ક્રોધનો ત્યાગ, માનનો ત્યાગ, માયાનો ત્યાગ, લોભનો ત્યાગ અને ઉત્તમ ક્ષમા. અસ્તિ-નાસ્તિ.

ઉત્તર :- ‘બંધાદિના ભયથી...’ જુઓ ! બંધના ભયથી ક્રોધ ન કરે, માન ન કરે, માયા ન કરે. બંધના ભયથી, હોં ! અરે..! બંધ થશે. એને કાંઈ ક્ષમા કહેવાતી નથી, એને ધર્મ કહેવાતો નથી. બંધાદિના ભયથી - રાજાનો ભય, ડરના માર્યા આદિ, કુટુંબનો ભય. આવું કરશો તો લોકો મને ક્રોધિ ઠરાવશે વગેરે ‘ભયથી વા સ્વર્ગ-



મોક્ષની ઇચ્છાથી...’ આ ભય થયો, દ્વેષ થયો અને પેલો રાગ થયો. ‘સ્વર્ગ ને મોક્ષની ઇચ્છાથી (અજ્ઞાની જીવ) ક્રોધાદિક કરતો નથી,...’ સમજાણું ?

‘પણ ત્યાં ક્રોધ-માનાદિ કરવાનો અભિપ્રાય તો ગયો નથી.’ અભિપ્રાયમાં ક્યાં ગયું છે ? આ લોક મને આમ કરશે માટે આપણે ક્રોધ ન થાય. લોકો આમ કહેશે માન ન દેખાડાય. સમજાય છે ? નહિતર દ્વેષ થાશે કાં આપણે લાભ જાશે. શેઠની સાથે ક્રોધ કરશું તો લાભ જાશે. એવી ઇચ્છાથી અને બંધના ડરથી ક્રોધ-માન કરે નહિ પણ ક્રોધ-માન કરવાનો, શ્રદ્ધાનો અભિપ્રાય તો ગયો નથી. ‘જેમ કોઈ રાજાદિકના ભયથી...’ જુઓ ! ભયથી આવ્યું ને ? બંધાદિકના ભયથી ‘વા મોટાઈ-આબરૂ-પ્રતિષ્ઠાના લોભથી પરસ્ત્રી સેવતો નથી...’ રાજનો ભય, કુટુંબનો ભય આદિ. અને મોટાઈ પોતાની આબરૂ માટે કરે. આવો મોટો કહેવાઈ, આમ કરીશ તો મોટપ મારી જશે. આબરૂ-પ્રતિષ્ઠાના લોભથી. મારી આબરૂ સારી છે એ ભ્રષ્ટ થઈ જાશે માટે આપણે આ સેવાય (નહિ). પરસ્ત્રી સેવાય નહિ.

‘પ્રતિષ્ઠાના લોભથી પરસ્ત્રી સેવતો નથી તો તેને ત્યાગી કહી શકાય નહિ;...’ ત્યાગી ક્યાં કહે ? અંદરમાં અભિપ્રાયમાં તો બધું પડ્યું છે. સમજાણું કાંઈ ? રાજના, શેઠિયાના, કુટુંબના ડરથી કરે, પરસ્ત્રી સેવે નહિ, આબરૂને ખાતર કરે, પ્રતિષ્ઠા ખાતર (ન સેવે) તેથી તેને ‘ત્યાગી કહી શકાય નહિ; તે જ પ્રમાણે આ પણ ક્રોધાદિકનો ત્યાગી નથી.’ લ્યો ! દુનિયાના કારણે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ ન કરે અને ક્ષમાદિ દેખાય પણ એ ખરેખર ક્રોધાદિકનો ત્યાગી નથી. આહા..!

‘તો કેવી રીતે ત્યાગી હોય ? - કે જે પદાર્થ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ ભાસતાં...’ દેખો ! ‘ક્રોધાદિ થાય છે,...’ આ પદાર્થ ઇષ્ટ છે, આ પદાર્થ અનિષ્ટ છે (એમ) ભાસતાં ક્રોધ, માન થાય છે. એટલે ઇષ્ટ દેખીને રાગ થાય, અનિષ્ટ દેખીને દ્વેષ થાય. એ પદાર્થથી મને દ્વેષ થયો અને પદાર્થથી મને રાગ થયો એ માન્યતા જ મિથ્યાદષ્ટિની છે. સમજાણું કાંઈ ? ‘જે પદાર્થ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ ભાસતાં ક્રોધાદિ થાય છે, પણ જ્યારે તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસથી...’ જગતમાં કોઈ પદાર્થ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ છે જ નહિ. હું જ પરમાં ઇષ્ટ-અનિષ્ટ કલ્પતો અને માનતો હતો. ઇષ્ટ-અનિષ્ટ કોઈ ચીજ છે નહિ.

વીંછી અનિષ્ટ છે અને ચંદન અનુકૂળ છે એમ પદાર્થમાં નથી. છે ? પદાર્થમાં

છાપ મારી છે ? રોગ અનિષ્ટ છે, નીરોગ ઈષ્ટ છે એમ છે ? છાપ મારી છે એમાં ? ... ખબર છે ને ? ... હાથ કાઢી નાખે. અહીંથી આમ કરી નાખે. સમજાય છે ? ... હાથ પહેલેથી જ કાઢી નાખ્યો હોય, લુગડા ઓલા પહેર્યા હાથ ... એટલે કોઈ પકડવા આવે તો ખબર ન પડે કે, આ ચોર હતો. બહારને કારણે એ બધું કરે છે. એને ઈષ્ટ નથી, એ રોગ એને એ વખતે સારો લાગે. ન્યાંથી બે ડગલા ફરે ને પેલું બધું કરીને પાછું ફેરવી નાખે. પોલીસ પકડવા આવે તો, આ ક્યાંય ગયો નથી. ક્યાં ગયો છે ? કારણ કે દેખાય ગરીબ, ભિખારી દેખાય. મશ્હિરત્ન ચોરી ગયો હોય અને અહીં આંખમાં નાખી દીધું. ઈ પહેલેથી કપાવીને અંદર રાખ્યું હોય. આમ ચડાવી દીધું હોય. હવે પેલા આમ થાય, એમાં પકડવો કોને ? કોને ? આ થયું છે. 'મુંબઈ'માં એ બધાં (કિસ્સા) થયેલા છે.

‘તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસથી...’ હું તો આત્મા જ્ઞાન છું. મારી શાંતિ મારી પાસે છે. જગતના અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ કોઈ પદાર્થ મને નડતર કે અનુકૂળ છે જ નહિ. એવી દૃષ્ટિ તત્ત્વજ્ઞાનની થાય, સમ્યગ્દૃષ્ટિ થાય ત્યારે કોઈ ‘ઈષ્ટ-અનિષ્ટ ન ભાસે...’ પછી કોઈ ચીજ એને ઈષ્ટ-અનિષ્ટ ભાસે નહિ. ‘ત્યારે સ્વયં ક્રોધાદિક ઊપજતાં નથી...’ સહેજે ક્રોધ ન થાય, માન ન થાય, કપટ ન થાય, લોભ ન થાય ‘ત્યારે જ સાચા ક્ષમાદિ થાય છે.’ ધર્મ થાય. આ તપ ને ક્ષમાની વ્યાખ્યા કરી. માથે હતું ને ? ‘તપ તપૈં દ્વાદશ, ધરૈં વૃષ દશ,...’ એમ. સમજાણું કાંઈ ? લ્યો ! અહીં સુધી સકલ ચારિત્રનું વર્ણ થયું. ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’ પૃ. ૨૩૨માંથી આ લખાણ છે, હોં ! અહીંનું લખાણ નથી આ. ‘ટોડરમલ્લજી’નું છે. હવે ઈ સકલ ચારિત્ર થયું. સમ્યગ્દર્શન સહિત, અંતર અનુભવ સહિત, અઠવાવીસ મૂળગુણ આદિનું વર્ણન કર્યું, ત્રણ કષાયનો અભાવ થયો હવે અંદર સ્થિરતાની સાતમા ગુણસ્થાનથી સ્વરૂપાયરણની સ્થિરતા જામે. સ્વરૂપાયરણ-ચારિત્રની, ચારિત્ર સહિતની સ્થિરતા.

‘(૪) હવે સ્વરૂપાયરણ-ચારિત્રનું વર્ણન ગાથા ૮માં કહેશે તે સાંભળો.’ છે ને અંદર ? ‘જે પ્રગટ થવાથી પોતાના...’ આ પ્રગટ થવાથી-સ્વરૂપમાં સ્થિરતા (થવાથી). ત્રણ કષાયનો અભાવ તો હતો. અઠવાવીસ મૂળગુણનો વિકલ્પ હતો. હવે એ છોડીને સ્થિરતા થવાથી ‘પોતાના આત્માની અનંતજ્ઞાન-અનંતદર્શન-અનંતસુખ અને અનંતવીર્ય

વગેરે શક્તિઓનો પૂર્ણ વિકાસ પ્રગટ થાય છે અને પરપદાર્થ તરફની બધાં પ્રકારની પ્રવૃત્તિ દૂર થાય છે તે સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર છે.' એ વ્યાખ્યા આપણે ૮-૯ ને ૧૦ની થઈ ગઈ છે. સમજાય છે ? ૧૧ થી કાલે ચાલશે. (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)



### સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર (શુદ્ધોપયોગ)નું વર્ણન

જિન પરમ પૈની સુબુધિ છૈની, ડારિ અંતર ભેદિયા;  
 વરણાદિ અરુ રાગાદિતૈં નિજ ભાવકો ન્યારા ક્રિયા.  
 નિજમાહિં નિજકે હેતુ નિજકર, આપકો આપૈ ગલ્હો;  
 ગુણ-ગુણી જ્ઞાતા-જ્ઞાન-જ્ઞેય, મંઝાર કલ્હુ ભેદ ન રલ્હો. ૮.

અન્વયાર્થ :- (જિન) જે [વીતરાગી મુનિરાજા (પરમ) અત્યંત (પૈની) તીક્ષ્ણ (સુબુધિ) સમ્યગ્જ્ઞાન અર્થાત્ ભેદવિજ્ઞાનરૂપી (છૈની) છીણી \* (ડારિ) નાખીને (અંતર) અંતરંગમાં (ભેદિયા) ભેદ કરીને (નિજ ભાવકો) આત્માના વાસ્તવિક સ્વરૂપને (વરણાદિ) વર્ણ, રસ, ગંધ તથા સ્પર્શરૂપી દ્રવ્યકર્મથી (અરુ) અને (રાગાદિતૈં) રાગ-દ્વેષાદિરૂપ ભાવકર્મથી (ન્યારા ક્રિયા) ભિન્ન કરીને (નિજમાહિં) પોતાના આત્મામાં (નિજકે હેતુ) પોતા માટે (નિજકર) આત્મા વડે (આપકો) આત્માને (આપૈ) સ્વયં પોતાથી (ગલ્હો) ગ્રહણ કરે છે ત્યારે (ગુણ) ગુણ (ગુણી) ગુણી (જ્ઞાતા) જ્ઞાતા (જ્ઞેય) જ્ઞાનનો વિષય અને (જ્ઞાન મંઝાર) જ્ઞાનર્મે-આત્મામાં (કલ્હુ ભેદ ન રલ્હો) જરાપણ ભેદ [વિકલ્પ] રહેતો નથી.

ભાવાર્થ :- જ્યારે સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર-આચરતી વખતે વીતરાગ મુનિ, જેમ કોઈ પુરુષ તીક્ષ્ણ છીણી વડે પથ્થર વગેરેના બે ભાગ કરી જુદા પાડી નાખે છે તેમ, પોતાના અંતરંગમાં ભેદવિજ્ઞાનરૂપી છીણી વડે પોતાના આત્માના સ્વરૂપને દ્રવ્યકર્મથી તથા શરીરાદિક નોકર્મથી અને રાગ-દ્વેષાદિરૂપ ભાવકર્મથી ભિન્ન કરીને પોતાના આત્મામાં, આત્મા માટે, આત્મા વડે, આત્માને સ્વયં જાણે છે ત્યારે તેને સ્વાનુભવમાં ગુણ, ગુણી તથા જ્ઞાતા, જ્ઞાન અને જ્ઞેય એવા કોઈપણ ભેદો રહેતા નથી.

\* જેવી રીતે છીણી લોઢાને કાપે છે અને બે કટકા કરી નાખે છે, તેવી રીતે શુદ્ધોપયોગ કર્મોને કાપે છે અને આત્માથી તે કર્મોને જુદા કરી નાખે છે.

વીર સંવત ૨૪૮૨, ફાગણ સુદ ૧, સોમવાર  
તા. ૨૧-૨-૧૯૬૬, શ્લોક-૮. પ્રવચન નંબર-૩૨

‘દૌલતરામજી’ કૃત ‘છહ ઢાલા’. છઠ્ઠી ઢાલ કા આઠવાં શ્લોક. છઠ્ઠી ઢાલ કા આઠવાં શ્લોક. દેખો ! ક્યા કહતે હેં ? જિસ પ્રાણી ને અપને શુદ્ધ સ્વરૂપ કી દષ્ટિ પહલે કી હો. પહલે દર્શન-જ્ઞાન આ ગયા હૈ. અપના સ્વરૂપ શરીર, વાણી, મન સે ભિન્ન હૈ ઓર પુણ્ય ઓર પાપ કે રાગ સે ભી અપના સ્વરૂપ બિલકુલ ભિન્ન હૈ. ઐસે અપના નિજ આનંદસ્વરૂપ કી દષ્ટિ કી હો. મેં શરીરાદિ પરપદાર્થ કી ક્રિયા કા કરનેવાલા નહીં. ક્યોંકિ મેરે અસ્તિત્વ મેં-મેરી મૌજૂદગી મેં વહ તત્ત્વ નહીં. મેરી મૌજૂદગી મેં જો તત્ત્વ નહીં, ઉસકા મેં કરનેવાલા, બદલાનેવાલા, તોડનેવાલા યા રક્ષક મેં હો સકતા નહીં. સમજ મેં આયા ?

કહતે હેં કિ, પહલે ઐસે શુદ્ધ સ્વરૂપ કી શ્રદ્ધા ઓર જ્ઞાન કરતે હેં તો ઉસમેં સ્વરૂપાયરણ ધ્યાન કેસા હોતા હૈ ? અર્થાત્ પ્રથમ સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્તિ કે કાલ મેં ક્યા હોતા હૈ ? ઓર બાદ મેં, સમ્યગ્દર્શન કે બાદ ભી જબ-જબ અપને સ્વરૂપ કા ધ્યાન કરતે હેં, તબ કેસી દશા, કિસ પ્રકાર કી હોતી હૈ, વહ વર્ણન કરતે હેં. ભાષા સમજતે હો ના ? આપ કી હિન્દી હૈ, યહાં હિન્દી ચલતી હૈ.

‘સ્વરૂપાયરણ-ચારિત્ર (શુદ્ધોપયોગ કા) વર્ણન.’ આઠવીં ગાથા. આત્મા એક સેકંડ કે અસંખ્ય ભાગ મેં અનંત જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ સંપન્ન (હૈ). ઉસમેં શુભભાવ જો દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, તપસ્યા કા શુભ વિકલ્પ જો ઉઠતા હૈ વહ શુભભાવ હૈ, વહ પુણ્યબંધ કા કારણ હૈ. ઓર હિંસા, જૂઠ, ચોરી, વિષયભોગ વાસના ઐસા અશુભઉપયોગ, અશુભઉપયોગ પાપબંધ કા કારણ હૈ. દોનોં ઉપયોગ-શુભ ઓર અશુભ કો અશુદ્ધઉપયોગ કહતે હેં. દોનોં ઉપયોગ કા અંતર વ્યાપાર, શુભ હો યા અશુભ હો, દોનોં અશુભ વ્યાપાર હૈ. ભાઈ !

पहले उसे नक्की करना पड़ेगा कि नहीं ? कि, क्या चीज है ? कैसे प्राप्त होती है ? और अनंतकाल में क्यों प्राप्त हुआ नहीं ? अनंतकाल में उसने दृष्टि अपने शुद्ध अंकांत अंकाकार आनंदस्वरूप पर की नहीं. श्रद्धा में ली लिया नहीं कि, मेरा स्वरूप निर्विकल्प आनंद है, उसमें मैं अंकाकार होऊँ तो मुझे धर्म होगा. ऐसी प्रथम श्रद्धा ली कभी की नहीं. समझ में आया ? अनादिकाल से अशुभभाव करता है उसमें भीक्षा आती है तो उसमें मुझे मजा आती है, वह तो मिथ्यात्वभाव (है). दुःख में मजा मानना वह मिथ्यात्वभाव है. और शुभभाव आता है वह ली दुःखरूप भाव है. भाई ! समझ में आया ? आहा...हा...!

कहते हैं, दया, दान, व्रत, भक्ति आदि भाव होते हैं, परंतु वह भाव शुभ आचरणरूप शुभभाव पुण्यबंध का कारण, अशुद्धउपयोगरूप उसे कहते हैं. अब, दो उपयोग के अलावा, आत्मा की शुद्धोपयोग दशा, उसका नाम भगवान सर्वज्ञ परमेश्वर धर्म कहते हैं. समझ में आया ? शुद्धउपयोग. शुभ-अशुभ दो भाव अशुद्धउपयोग (है). उससे रहित शुद्ध विद्वानंद भगवान पूर्ण आनंदस्वरूप की ओर दृष्टि लगाकर उसमें स्थिर होना उसको यहाँ स्वरूपचारित्र-स्वरूपाचरण चारित्र कहते हैं. ये चारित्र, यह चारित्र यथार्थ चारित्र है. समझ में आया ? सम्यग्दर्शन से लेकर यह स्वरूपाचरण चारित्र प्रगट होता है. चारित्र का भाव, शुद्ध स्वरूपाचरण का भाव सम्यग्दृष्टि (होते समय) पहले से उत्पन्न होता है. मुनियों को ली सख्या आत्मदर्शन, आत्मज्ञान, अनुभव हुआ हो तो उनको ली शुद्धउपयोग का आचरण चारित्र में निर्विकल्प आनंद का ध्यान होता है, उसको स्वरूपाचरण चारित्र कहते हैं. उसको शुद्धउपयोग कहते हैं. समझ में आया ?

यहाँ अब 'दौलतरामञ्ज' छठवीं ढाल में स्वरूपाचरण (चारित्र का स्वरूप कहते हैं). आत्मा शुद्ध स्वरूप (है), उसका आचरण. समझ में आया ? स्वरूपाचरण शब्द पडा है ना ? 'स्वरूपाचरण चारित्र (शुद्धोपयोग).' सम्यग्दर्शन आत्मा के भान बिना पंच महाव्रत का परिणाम हो, अष्टाईस मूलगुण का परिणाम हो, सब शुभ हैं, सब दुःखरूप हैं. समझ में आया ? आत्मा का अंदर चैतन्य स्वभाव शुद्ध आनंदकंद स्वरूप अनादिअनंत सर्वज्ञ परमेश्वर ने त्रिलोकनाथ तीर्थंकरदेव ने जिसको आत्मा

કહા, વહ આત્મા શરીર, વાણી તો નહીં, પુણ્ય-પાપ ભી આત્મા નહીં, એક સમય કી વર્તમાન પ્રગટ અવસ્થા ભી નિશ્ચય આત્મા નહીં. એક સમય કા જ્ઞાન, દર્શન, વીર્ય કા ઉઘાડરૂપ ભાવ જિતના ભી નિશ્ચય આત્મા નહીં, વહ વ્યવહાર આત્મા હૈ. વ્યવહાર આત્મા અભૂતાર્થ હૈ, સચ્ચા આત્મા નહીં. આહા..હા...! કઠિન બાત, ભાઈ ! કયા બરાબર ? ઇતના સૂક્ષ્મ હૈ ફિર ભી બરાબર ? બરાબર હૈ.

શરીર, વાણી જડ (હૈ), વહ તો આત્મા નહીં. કર્મ અંદર હૈ વહ આત્મા નહીં. શુભ-અશુભભાવ આત્મા નહીં, વહ તો આસ્રવ તત્ત્વ હૈ. યે શરીર, વાણી, કર્મ તો જડ તત્ત્વ હૈં. અબ આત્મા રહા. ઉસમેં દો ભાગ. એક-વર્તમાન જ્ઞાન, દર્શન, વીર્ય કા વિકાસરૂપ ક્ષયોપશમ ઉઘાડભાવ. વહ તો વ્યવહાર આત્મા હૈ, એક સમય કી પર્યાય વ્યવહાર આત્મા હૈ. વ્યવહાર આત્મા કા અર્થ કયા ? વહ અભૂતાર્થ આત્મા હૈ. ત્રિકાલ એકસ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ આનંદ આદિ અનંત ગુણ કા પિંડ, શુદ્ધ સ્વરૂપ ધ્રુવ વહ ભૂતાર્થ આત્મા, સચ્ચા આત્મા (હૈ). ઉસકા સચ્ચા સ્વરૂપ, ભૂતાર્થ શુદ્ધ ત્રિકાલ ઉસકા નામ સચ્ચા સ્વરૂપ હૈ. સૂક્ષ્મ બાત બહુત, ભાઈ ! સમજ મેં આયા ? યે તો સાદી હિન્દી ભાષા હૈ, ઇસમેં કોઈ ઐસી (કઠિન નહીં હૈ), ગુજરાતીવાલે કહે કિ, હમે સમજ મેં નહીં આતી, વહ બાત બૈઠતી નહીં. ભાઈ ! ઇતની સાદી (હૈ). (યે મુમુક્ષુ) બોલતે હૈં ઐસી હિન્દી હમકો નહીં આતી. એ..ઈ..! તુમહારી ભાષા હમકો આતી હૈ ? યે તો સાદી સરલ ગુજરાતી જૈસી (હૈ).

ભગવાનઆત્મા...! યહાં તો સીધી બાત, સરલ બાત હૈ. આહા..હા...! પ્રભુ ! તુજે આત્મા કહા, આત્મા કહા. વહ આત્મા કયા ચીજ હૈ ? આત્મા કયા ચીજ હૈ ? આત્મા કૌન હૈ ? તો કહતે હૈં, શુદ્ધ સ્વરૂપ આચરણ. યહ સ્વરૂપ કી વ્યાખ્યા ચલતી હૈ. સ્વરૂપ તો એક સેકંડ કે અસંખ્ય ભાગ મેં ધ્રુવ વસ્તુ, ધ્રુવ સામાન્ય અખંડાનંદ જ્ઞાયક વહ સ્વરૂપ, વહ વસ્તુ. વહ નિશ્ચય આત્મા, વહ ભૂતાર્થ ચીજ, હયાત ચીજ, ત્રિકાલી રહનેવાલા ભગવાન, ઉસકા નામ યહાં સ્વરૂપ કહને મેં આતા હૈ. ભાઈ ! યહ સ્વરૂપ કા આચરણ. સમજ મેં આયા ?

ઐસા જો સ્વરૂપ, ઉસમેં આચરણ-એકાકાર હોના, એકાગ્ર હોના ઉસકા નામ સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર (હૈ). ઉસકા દૂસરા અર્થ-શુદ્ધઉપયોગ. ઉસકા દૂસરા અર્થ-સ્વરૂપ

का आचरणरूप पर्याय, उसको शुद्धउपयोग कडा. यह शुद्धउपयोग ही मोक्ष का कारण और धर्म है. भाई ! यहाँ तो दुनिया ने कडां का कडां मान रखा है. देख की क्रिया, शुभभाव ऐसा हुआ, पंच महाव्रत ऐसा (दिया).. अरे...! भगवान ! वह तो राग है, विकल्प है, देख तो जड है.

भगवानआत्मा... अक सेकंड के असंख्य भाग में वस्तु... वस्तु, जिसमें अनंत अनंत केवलज्ञान, जिसके गुण में अनंत अनंत केवलज्ञान पडा है. जिसके दर्शन में अनंत अनंत केवलदर्शन (है), अनंत अनंत जिसके दर्शन में अंदर पडा है, जिसके आनंद में अतीन्द्रिय अनंत अनंत आनंद, अतीन्द्रिय अनंत आनंद पडा है. जिसके वीर्य में अनंत अनंत वीर्य यतुष्ट प्रगट होता है, ऐसा अनंत वीर्य जिसमें पडा है. जिसमें स्वच्छता की अनंत पूर्ण पर्याय प्रगट हो ऐसी स्वच्छता की अनंत अनंत पर्याय जिसके स्वच्छता के गुण में पडी हैं, समज में आया ? जिसके स्वरूप में वस्तु में परमेश्वरता-प्रभुता, परेश्वरता जो अक समय में परमेश्वरपना प्रगट होता है, अक समय में केवलदर्शन आदि परमेश्वरता (प्रगट होती है), ऐसी परमेश्वरता, अनंती परमेश्वरता अक प्रभुता नाम के गुण में अनंती परमेश्वरता अंदर पडी है. सेठिया ! समज में आया ?

अर्थात् दूसरा बोल कहे तो आत्मा में अक स्वसंवेदन प्रकाश नाम का गुण है. आत्मा में अक स्वसंवेदन प्रत्यक्ष होना ऐसा अनादिअनंत गुण है. इस गुण में आत्मा का, पुण्य-पाप के रागरहित, स्वरूप की शुद्धउपयोग की रमणता-स्वसंवेदन होना, ऐसा-ऐसा स्वसंवेदन सादिअनंत जो शांति का वेदन अनंत अनंत पर्याय में होता है, ऐसी अनंती पर्याय अक प्रकाश नाम के गुण में अनंत स्वसंवेदन पडा है. आडा..डा..! समज में आया ? ऐसा भगवान.. ये तो चार-पांच बोल कहे, ऐसे तो अनंत गुण हैं.

ऐसा अनंत गुण का पिंड प्रभु, जिसको भूतार्थ आत्मा, उयात आत्मा, सख्या आत्मा, सत्य आत्मा, प्रभु आत्मा, पूर्ण आत्मा का अंदर आचरण करना, उसका नाम स्वरूपाचरण चरित्र, शुद्धोपयोग यौथे गुणस्थान से प्रगट होता है. समज में आया ? ऐसा अनुभव सम्यग्दृष्टि यौथे गुणस्थान से जब पडला अनुभव



सम्यग्दर्शन होता है, तब से होता है. बाद में कभी-कभी, लंबे काल के बाद स्वर्पायरण का शुद्धोपयोग का ध्यान यौथे गुणस्थान में बहुत लंबे काल में आता है. पंचम गुणस्थान में उससे थोड़े काल में और बहुत टीकना, उपयोग में बहुत टीकना (होता है) और थोड़े-थोड़े काल में आता है. मुनिओं को तो, जिनको आत्मज्ञान और आत्मदर्शन सखित यारित्र प्रगट हुआ है, जैसे मुनियों को तो बारम्बार, अक दिन में हजारों बार स्वर्पायरण-शुद्धउपयोग आता है. आडा..डा...! समज में आया ?

सख्या मुनिपना... सख्या सम्यग्दर्शन और सख्या श्रावकपना और सख्या मुनिपना, तीनों में सम्यग्दृष्टि को स्वर्पायरण शुद्धउपयोग कभी-कभी आता है. पंचम गुणस्थान (में) सख्या श्रावक को उसको स्वर्पायरण यारित्र का शुद्धउपयोग बहुत अल्प काल में बहुत टीकता है. मुनि को तो प्रतिक्षण, भगवान जिसको सख्ये मुनि कहते हैं, जैसे मुनि को तो स्वर्पायरण उपयोग क्षण-क्षण में आता है. क्षण में अंदर आनंदकंद में ठुक जाये. दूसरे क्षण विकल्प उठे, तीसरे क्षण में शुद्धउपयोग में रम जाये. ऐसा शुद्धोपयोग का आयरण यौथे, पांचवें, छठवे और सातवें (गुणस्थान में) ँसप्रकार का होता है. भाई ! आडा..डा...! अब उसकी आठवीं गाथा, देजो !

‘दौलतरामञ्ज’ कृत सादी छिन्दी भाषा में, यलती छिन्दी भाषा (में) ‘छड ढावा’, उसकी छठवीं ढाल का आठवां श्लोक है. उसके पडले शब्द का अर्थ किया.

जिन परम पैनी सुभुधि छैनी, डारि अंतर भेदिया;

वरणादि अरु रागादितें निज भावको न्यारा किया.

निजमाहिं निजके डेतु निजकर, आपको आपै गह्यो;

गुण-गुणी ज्ञाता-ज्ञान-ज्ञेय, मंजार कछु भेद न रह्यो. ८.

पडले सातवीं गाथा में आ गया है. सातवें में आया था ना ? उसमें से आता है. ‘सुनिये स्वर्पायरण अब’ उसकी अंतिम पंक्ति. ‘जिस छोट प्रगटै आपनी निधि, भिटै पर की प्रवृत्ति सब.’ है ? लैया ! आठवीं के पडले सातवीं (की) पंक्ति है. ‘दौलतरामञ्ज’ पंडित थे, द्विगंबर पंडित (थे). आत्मा के बहुत यथार्थ ज्ञानवाले

થે. સમજ મેં આયા ?

કહતે હેં કિ, ‘સુનિયે સ્વરૂપાચરન અબ.’ ‘જિસ હોત પ્રગટે આપની નિધિ,...’ ભગવાનઆત્મા નિધિ, અનંત આનંદ કી નિધિ હૈ. આહા..હા..! અનંત અનંત સ્વરૂપ સંપદા કા પ્રભુ ભગવાનઆત્મા સ્વામી હૈ. ઈસ ધૂલ કા (સ્વામી) નહીં. પુણ્ય-પાપ કા ભી યથાર્થ મેં આત્મા સ્વામી નહીં. પુણ્ય-પાપ કા ભાવ, સમજે ? ભાવ કા ભી સ્વામી નહીં. વહ વસ્તુ વિકાર હૈ. ભગવાનઆત્મા એક સેકંડ અસંખ્ય ભાગ મેં.. કહતે હેં, અપને સ્વરૂપ પર દષ્ટિ દેને સે શુદ્ધ આચરણ મેં એકાકાર હોને સે ‘પ્રગટે આપની નિધિ,’ નિધિ તો હૈ. પહલે કહા ઐસા આત્મા નિધાન હૈ. સમજ મેં આયા ?

જૈસે છોટીપીપર મેં ચૌસઠ પહોરી ચરપરાઈ તો ભરી હૈ. ચરપરાઈ, છોટીપીપર હોતી હૈ ના ? સમજ મેં આયા ? ઉસ છોટીપર કો ચૌસઠ પહોરી ઘોંટતે હેં તો ચૌસઠ પહોરી ચરપરાઈ પ્રગટ હોતી હૈ. કહાં સે આઈ ? પથર કો ઘોંટને સે આઈ ? પથર ઘિસને સે આતી હો તો કોયલા, કંકર ઘિસને સે આની ચાહિયે. ઉસમેં હે, પીપર મેં ચૌસઠ પહોરી (ચરપરાઈ હૈ). ચૌસઠ સમજે ના ? સોલહ આના. અબ સોલહ પૈસા કા એક રૂપયા હો ગયા. અભી તક તૌ ચૌસઠ પૈસા થા ના ? સોલહ આના. અબ તો સૌ હો ગયે. ઐસી સોલહ આની પીપર મેં ચરપરાઈ પડી હૈ, હરા રંગ પડા હૈ, મુલાયમપના પડા હૈ, ઐસી અનેક શક્તિયાં એક પીપર કે દાને મેં શક્તિરૂપ નિધાન પડા હૈ. ઉસકો પ્રગટ કરના, પર્યાય મેં પ્રગટ કરના વહ ઉસકા કાર્ય હૈ.

ઐસે ભગવાનઆત્મા એક સેકંડ કે અસંખ્ય ભાગ મેં પૂર્ણ આનંદ, જ્ઞાનાદિ નિધિ પડી હૈ. જિસકો એકાગ્ર હોકર અપના કારણ પ્રભુ, વસ્તુ સ્વરૂપ જો ધ્રુવ હૈ, ઉસ સ્વરૂપ મેં એકાગ્ર હોકર શુદ્ધઉપયોગ કે આચરણ દ્વારા અંતર કી નિધિ કો વર્તમાન અવસ્થા મેં ખોલ દેના, પ્રગટ કરના ઉસકા નામ યહાં શુદ્ધઉપયોગ કહતે હેં. આહા..હા..! વહ ગાથા લી હૈ. ‘છહ ઢાલા’ હૈ આપ કે ઘર ? ઘર પર હોગી. પૈસે હેં તો પુસ્તક તો હોંગે હી. સમજ મેં આયા ? આહા..હા..!

‘જિસ હોત પ્રગટે આપની નિધિ,’ ઉસકા અર્થ ક્યા કિયા ? કિ, શરીર, વાણી પ્રગટે વહ કોઈ અપની નિધિ નહીં હૈ. પૈસા-બૈસા મિલે વહ અપની નિધિ નહીં. પુણ્ય-

पाप का भाव प्रगट हुआ वरु अपनी निधि नहीं. अपनी निधि भगवानआत्मा अनंत अनंत बेरुद ज्ञान, जिसके स्वभाव की मर्यादा क्या ? जिसका स्वाभाविक ज्ञान, जिसका स्वाभाविक आनंद, उसकी मर्यादा क्या ? बेरुद आनंद और बेरुद अपरिमित ज्ञानादि आत्मा में पडा है, वरु अपनी निधि है. अंतर में अेकाग्रता डोने से वरु निधि प्रगटे. इस कारण से प्रगटे. शुभाभाव से या अशुभाभाव से या डेड की क्रिया से अपनी निधि कभी प्रगट डोती नहीं. समज में आया ? पहली श्रद्धा तो नक्की करे. श्रद्धा का पंथ (तो नक्की करे कि), यडी मार्ग है, दूसरा कोई मार्ग है नहीं. आडा..डा...!

कडते हैं कि, भगवानआत्मा, अपनी निधि अपने अंतर में अेकाग्रता डोने से प्रगट डोती है. पुण्य के विकल्प से, निमित्त से, व्यवडार से अपने स्वरूप की निधि प्रगट नहीं डोती, अैसा यडां कड दिया, भाई ! व्यवडार से प्रगट नहीं डोता, उसमें कड दिया ? डया, डान, प्रत, भक्ति, तप, जप आदि अथवा व्यवडार रत्नत्रय डेव-गुरु की श्रद्धा, नौं तत्त्व की भेडवाली श्रद्धा और शास्त्र का ज्ञान का व्यवडार आता है, परंतु उस व्यवडार से अपनी निधि प्रगट डोती है, अैसा नहीं. आडा..डा...! समज में आया ? क्या लिभा है ? डेभो !

‘दौलतरामज्ज’ लिभते हैं, लैया ! है ? लिभते हैं कि नहीं ? आप को तो बहुत कंठस्थ है. डेभो ! ‘जिस डोत प्रगटे आपनी निधि, मिटे परकी प्रवृत्ति सभ.’ भाई ! पर की प्रवृत्ति का अर्थ-वरु शुभरागादि हैं वरु परप्रवृत्ति है, अपना स्वरूप नहीं. आडा..डा...! समज में आया ? अरे...! वस्तु डैसी है ? और डैसे प्राप्त डो ? उसके निर्णय का भी ठिकाना नहीं, उसको धर्म कडां से डोता है ? भाई ! है ना ? उनको पूरी कंठस्थ है. पूरी ‘छड ढाणा’ कंठस्थ है. उनके कडनेपर यड पढना शुड क्रिया. उन्डोंने बहुत पुस्तक डिये हैं. व्याख्यान डो गये हैं, उनकी ओर से छपवाने हैं. समज में आया ? आडा..डा...!

भगवान भगवानआत्मा को कडते हैं, डे आत्मा ! तेरा स्वरूप आनंद शुद्ध विडानंद स्वरूप, वरु तो अंतर की स्वसन्भुभ की स्वस्वभाव सन्भुभता की शुभ आयरणरूप, शुद्धउपयोगरूप अेकाग्रता द्वारा डी अपनी निधि प्रगट डोती है. दूसरे

कोई कारण से अपने स्वरूप की निधि, शक्ति की व्यक्तता, सामर्थ्य की प्रगटता, तत्त्व का सत्त्व जो अंदर स्वरूप है उसका बाहर आना, वल अंतर से अकाग्रता लुअे बिना, कभी निधि बाहर प्रगट डोती नहीं. कडो, समज में आता है कि नहीं ? उसमें है कि नहीं ? यह '७७ ढावा' है. '७७ ढावा' ली है कि नहीं ? ये तो सादी डिन्दी भाषा है. सातवीं का सुना ?

'सुनिये' असा कडते हैं. 'दौलतरामज्ज' कडते हैं कि, सुनो ! क्या ? 'स्वरूपायरन अड.' क्या ? 'जिस डोत...' जिस स्वरूपायरण के डोनेपर, डोते लुअे 'प्रगटे आपनी निधि,...' क्या (कडा) ? 'मिते परकी प्रवृत्ति सड.' अस्ति-नास्ति की. अनेकांत कर द्विया. समज में आया ? लगवानआत्मा अपने शुद्ध विडानंद की शक्ति का स्वाभी पूर्रानंद है, उस ओर की अंतर अकाग्रता (करने से) निधि प्रगट डोती है और विकल्प आदि परप्रवृत्ति है वल उससे रुक जाती है, उससे रुक जाती है, रडती नहीं. स्वरूप की अंतर अकाग्रता से निधि प्रगट डोती है. इससे शुभाशुभ परिणाम जो हैं वल प्रवृत्ति रुक जाती है. आडा..डा..! यह मूल चीज है.

वीतराग परमेश्वर सर्वज्ञदेव त्रिलोकनाथ तीर्थकरदेव सर्वज्ञपद को प्राप्त लुअे, वाणी की ध्वनि नीकली. सौ एन्द्र की उपस्थिति में दिव्यध्वनि समवसरण में नीकली. अनंत तीर्थकर लुअे, वर्तमान मडाविदेड क्षेत्र में 'सीमंधर' लगवान बिराजमान हैं. बीस विडरमान बिराजमान हैं. 'धोरी धर्म प्रवर्तका'. डमारे पंडितज्ज ने रभा है ना ? 'धोरी' धर्म के डडे धोरी. 'धर्म प्रवर्तका.' समवसरण स्तुति है ना ? समवसरण स्तुति में है. समज में आया ? असे लगवान की वाणी में असा आया है, अनंत तीर्थकरों की वाणी में असा आया था, अनंत तीर्थकर लुअे उसमें असा आया.

'दौलतरामज्ज' कडते हैं कि, सुनिये ! लगवान असा कडते हैं, वल डात डम कडते हैं. अनंत संतों अनंतकाल से परमात्मा, संत वीतरागी मुनिओं, केवलज्ञानिओं, तीर्थकरों, अरे..! सम्यग्दृष्टि ली यडी डात अनादि से कडते आये हैं. 'मिते परकी प्रवृत्ति...' शुभराग (की) प्रवृत्ति पर की है, वल अपनी नहीं. आडा..डा..! 'निरभे ध्रुव की तारी' असा आता है, 'आनंदघनज्ज' में आता है. श्चेतांवर में अक 'आनंदघनज्ज' लुअे हैं. 'आनंदघनज्ज' लुअे हैं. (वे कडते हैं), अंतर में अकाग्र डोते

હેં તો 'નિરખે ધ્રુવ કી તારી' યહ આત્મા ધ્રુવ હૈ ના ? વહ તારે કે સમાન હૈ. ઉસકો અંતર એકાગ્ર હો તો નિરખતે હેં, એસા કહતે હેં. શ્વેતાંબર મેં એક 'આનંદઘનજી' હુએ હેં. મસ્ત અધ્યાત્મ થા, જંગલ મેં રહતે થે. બાદ મેં સંપ્રદાય મેં છોડ દિયા. લેકિન દુનિયા કે સાથ તો મેલ હોતા નહીં. લેકિન કુછએક બાત ઉન્હોં ને કહી હૈ. બાકી સંપૂર્ણ યથાર્થ બાત દિગંબર સંતો, 'કુંદકુંદાર્ય', 'અમૃતચંદ્રાર્ય' આદિ સંતોં ને જો બાત કહી એસી બાત કહીં તીનકાલ મેં ઓર જગહ હૈ નહીં. સમજ મેં આયા ? સનાતન સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર અનંત વીતરાગ કે પંથ મેં ચલનેવાલે મહા દિગંબર આત્મધ્યાની-જ્ઞાની મુનિઓં, 'કુંદકુંદાર્ય', 'અમૃતચંદ્રાર્ય', 'સમંતભદ્રાર્ય', 'પૂજ્યપાદસ્વામી', 'નેમિચંદ્રસિદ્ધાંત ચક્રવર્તી' આદિ મહા ધર્મ કે ધોરી, ધર્મ કે સ્તંભ, ધર્મ કે બડે સ્તંભ, જિન્હોં ને ધર્મ ક્યા હૈ ઉસે દુનિયા કો કહકર ધર્મ કો ટિકાયે રખા હૈ. સમજ મેં આયા ? વહ બાત યહાં પરંપરા સે આવી વહ 'દૌલતરામજી' કહતે હેં.

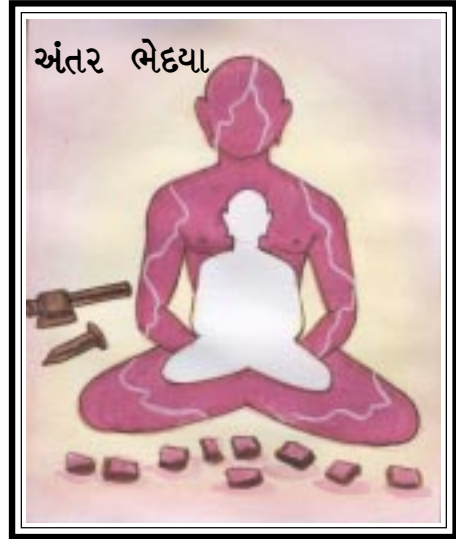
અબ, યહાં કહા, દેખો ! 'જિન પરમ પૈની...' ભાઈ ! દેખો ! કોઈ કહતે હેં કિ, એસા શુદ્ધ આચરણ તો ચૌથે ગુણસ્થાન મેં નહીં હોતા. વહ તો આઠવેં ગુણસ્થાન મેં હોતા હૈ, એસા કહતે હેં. વહ બાત કો સમજતે નહીં. ભાઈ ! તુજે માલૂમ નહીં, પ્રભુ ! પહલે હી ચૌથે ગુણસ્થાન મેં સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત હોને કે કાલ મેં એસા સ્વરૂપ 'સમયસાર' મેં વર્ણન કિયા હૈ, એસા હી સ્વરૂપ 'સમયસાર' મેં વર્ણન કિયા હૈ, વહ બાત કરતે હેં. 'ટોડરમલજી' ને ભી ઉનકી ચિઠ્ઠી મેં લિખા હૈ, વહી બાત યહાં લિખી હૈ. 'ટોડરમલજી' કી ચિઠ્ઠી હૈ ના ? 'રહસ્યપૂર્ણ ચિઠ્ઠી' મેં ભી વહી બાત લિખી હૈ. સવિકલ્પી નિર્વિકલ્પ ધ્યાન કરતે સમય ક્યા હોતા હૈ ? તો કહતે હેં કિ, વહ અનુભવ ચૌથે ગુણસ્થાન સે હોતા હૈ. એસા ઉસમેં (લિખા હૈ). ઓર 'સમયસાર' મેં વહી બાત પહલે સે લી હૈ. પરંતુ મુનિ થે, મુનિ કી ભૂમિકા સે બાત કી હૈ. બાકી પ્રથમ મેં પ્રથમ, ભગવાનઆત્મા શુદ્ધઉપયોગરૂપી આચરણ મેં હી સમ્યગ્દર્શન કા ભાન હોતા હૈ. આહા..હા...! યે ઉસકી બાત કરતે હેં.

'જિન પરમ પૈની સુબુધિ છેની, ડારિ અંતર ભેદિયા;' દેખો ! અંદર હૈ, ફોટો હૈ ? અંદર આત્મા, છેની મારતા હૈ, છેની. એસા ચિત્ર બનાયા હૈ. ભૈયા ! હૈ ઉસકે

पास ? यहाँ है, देओ ! आठवां श्लोक है ना ? किसका ? 'छल ढाला'. यहाँ है. चित्र बनाया है. क्या ? 'जिन परम पैनी सुबुधि छैनी, डारि अंतर भेदिया;' क्या कहते हैं ? भाई ! इसमें तो जिन यानी यह लिखा है, परंतु इसमें साधक जव लिखा है. साधक ध्यान करते हैं तब, जैसे लिखा है. देओ ! छठीं ढाला, आठवीं गाथा. अंदर लिखा है, समजे ?

भावार्थ में लिखा है, 'जिस समय कोई साधक..' साधक शब्द सामान्य लिखा है. 'जिस समय कोई साधक ध्यान का अवलंबन लेकर भेदज्ञान के द्वारा अनादिकाल से लगे हुआ द्रव्यकर्म, भावकर्म, नोकर्म से अपने आत्मा को भिन्न समज लेता है..' यहाँ सामान्य व्याख्या कर दी है. साधन नाम सम्यग्दर्शन से लेकर सभी साधक जव बारहवें गुणस्थान तक हैं. लेकिन नीचे धर्मध्यान की बात, अंदर अकाग्र होते हैं उसकी बात यहाँ मुख्यरूप से है.

'जो कोई साधक..' जिन की व्याख्या है ना ? जिन यानी जो. मूल में तो जो है. 'जो कोई अत्यंत तीक्ष्ण सम्यग्ज्ञान, भेदज्ञानरूपी छैनी...' देओ ! अंतर में छैनी मारते हैं. देओ ! अंदर छैनी है. ये छैनी. बताते हैं. आत्मा चैतन्यरूप शुद्ध आनंदकंद (है) और पुण्य-पाप का विकल्प जो राग है, (उन दोनों के) बीच में भेदज्ञानरूपी छैनी मारते हैं. है उसमें ? लैया ! यह नहीं होगा. चित्र है ? नहीं. देओ ! पहले यह बात नक्की तो करनी पड़ेगी कि नहीं ? नक्की किये बिना उसका उपयोग, उसका कार्य कैसे कर सकते हैं ?



कहते हैं, भगवानआत्मा चिद्ब्रह्म आत्मा देहदेवालय में प्रभु शुद्ध घन, आनंदकंद पडा है और पुण्य-पाप का राग.. देओ ! भेदज्ञानरूपी छैनी द्वारा पटककर, (फूटनोट में लिखा है), 'जिसप्रकार छैनी लोहे को काटकर दो टुकड़े कर देती है उसीप्रकार

શુદ્ધોપયોગ કર્મો કો કાટતા હૈ ઓર આત્મા સે ઉન કર્મો કો પૃથક્ કર દેતા હૈ.’ અંદર એકાગ્રતા હોકર ભેદજ્ઞાન કહો, શુદ્ધઉપયોગ કહો, સ્વરૂપાચરણ કહો, સ્વરૂપ કી એકાગ્રતા કહો. પટકકર અંતરંગ મેં ભેદ કરકે, અંતર મેં ભેદ કિસકે સાથ (કરના) ? વહ કહેંગે. આત્મા કે વાસ્તવિક સ્વરૂપ કો, નિજ ભાવ કો. યહ શબ્દ પડા હૈ—નિજ ભાવ કો. ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ સ્વરૂપી નિજ સ્વભાવ સત્ત્વરૂપ ભાવ, જો તીનોંકાલ નિત્ય રહતા હૈ, ઐસા નિજ આત્મા કા ભાવ. જ્ઞાયક, દર્શન, આનંદ, શાંતિ આદિ ત્રિકાલ જ્ઞાયક નિજ ભાવ, ઐસા જો આત્મા, ઉસમેં વર્ણ, રસ, ગંધ, સ્પર્શરૂપ દ્રવ્યકર્મ ઉસસે અંતર ભેદજ્ઞાન કરતે હૈં. યે દેખો ક્રિયા ! યહ ધાર્મિક ક્રિયા. આહા..હા...!

વર્ણ, રસ, ગંધ, સ્પર્શરૂપી દ્રવ્યકર્મ—જડ કર્મ ઓર રાગ-દ્વેષાદિ ભાવકર્મ. શુભ-અશુભ વિકલ્પ જો રાગ-દ્વેષ ઉઠતે હૈં, ઉસમેં ભી ઈની માર દી. શરીર, વાણી, કર્મ તો નહીં, શુભ-અશુભ ભાવ મેં નહીં, મેરે નિજ ભાવ સે વે ભિન્ન હૈં. ઐસે નિજ ભાવ કા અંતર લક્ષ્ય કરકે વિભાવ ઓર જડ કર્મ હૈ, ઉસકે અંતર મેં, ભેદ મેં ભેદજ્ઞાન(રૂપી) ઈની મારી. સમજ મેં આયા ? રાગ-દ્વેષાદિ ભાવકર્મ સે ભિન્ન કરકે, ભિન્ન કરકે. વર્ણાદિ, રાગાદિ યહ ‘સમયસાર’ કી ગાથા હૈ, ભાઈ ! ‘સમયસાર’ કા શ્લોક હૈ.

‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’ મહારાજ. ભગવાન ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ મહારાજ દો હજાર વર્ષ પહલે દ્વિગંબર સંત (હુએ). ઉનકે બાદ ૧૧૦૦ વર્ષ બાદ ‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’ દ્વિગંબર વનવાસી જંગલ મેં રહનેવાલે મુનિ (હુએ). ઉન્હોં ને ટીકા બનાઈ. ઉનકા શ્લોક હૈ. સમજ મેં આયા ? શ્લોક હૈ ના ? ભાઈ ! ઉસકા યહ હૈ. કૌનસા શ્લોક હૈ ? અજીવ અધિકાર. ૩૭વાં શ્લોક હૈ. ઉસમેં સે લિયા હૈ, ઘર કી બાત નહીં કી હૈ. ૩૭ વાં શ્લોક હૈ, દેખો ! ‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’ ક્યા કહતે હૈં ? દેખો !

વર્ણાદ્યા યા રાગમોહાદયા વા

ભિન્ના ભાવાઃ સર્વ એવાસ્ય પુંસઃ

‘પુંસઃ’ યાની આત્મા પુરુષ. ભગવાન ચિદાનંદ પ્રભુ—પુરુષ આત્મા. દેખો ! ‘વર્ણાદિક અથવા રાગ-મોહાદિક ભાવો કહ્યા તે બધાય આ પુરુષથી (આત્માથી) ભિન્ન છે તે...’

तेनैवान्तस्तत्त्वतः पश्यतोऽमी

नो दृष्टाः स्युर्दृष्टमेकं परं स्यात् ॥३७॥

‘अंतर्दृष्टि वडे...’ भगवान् आत्मा का अवलोकन करनेवाले जो व से, सम्यग्दृष्टि के अंतर अवलोकन में ‘ओ बधा देभाता नथी,...’ विकार, पुण्य-पाप, शरीर अपने निज स्वरूप द्विभते नहीं है. आडा..डा...! उसी श्लोक का अर्थ लिया है, भाई ! उ७ श्लोक, ‘समयसार’. ‘वर्णाद्या या रागमोहादया वा’ भिन्न है, अंतर भेदकर. भिन्न है. न्यारा किया. भिन्न करके. अरे...! जगत की यीज. लापसी जैसे यीज... लापसी कडते हैं ? क्या कडते हैं ? लापसी कडते हैं. लापसी बनाते हैं, नयी कन्या डो तो उसकी मां कैसे बनाती है वड ध्यान रभती है. गेडू की लापसी बनाते है. कैसे बनाती है वड ध्यान रभे. बाढ में आटे में बेलन घुमाते हैं. आटे का गड्डा नहीं बन जाये. कडक न डो जाये ठसलिये. नहीं तो आटा उपर से पके और अंदर में सकेड रड जाये तो लापसी बराबर अखी डोती नहीं. तो वड बराबर जैसे-जैसे डिलाये. लडकी देजे कि मां कैसे करती है ? समज में आया ? जैसे डी नहीं गरम डोने देते. जैसे डी करने लगे तो गड्डे डो जाये और अंदर आटा कय्या रड जाये. जैसे बराबर डिलाये. ये तो लोग करे वड देभा है, डमने कुछ किया नहीं. लोग करते हैं उसे देभा है, जैसे करते हैं. जैसे डिलाये कि कोई भी कय्या भाग रड नहीं जाये, सब पक्का डो जाये. नहीं तो कय्या रड जाये.

जैसे भगवान् आत्मा...! (माता) जैसे करती है तो लडकी ध्यान रभती है, जैसे संतोंने, शानियों ने जैसे किया और जैसा कडा उसका ध्यान कर, उसमें अकाग्रता डोती है तो जैसी अकाग्रता डोती है उसका लक्ष्य करना याडिये. उसका ज्ञान पडवे उस प्रकार का करना याडिये. आडा..डा...! यडां ध्यान रभते है कि नहीं ? ध्यान रभो.

मुमुक्षु :- वड तो सब अकांत में डोता है.

उत्तर :- कडते हैं कि, अकांत में नहीं. डम कडते हैं कि, जैसा डुआ है, जैसा तुम की कडते हैं, जैसा यडां कडते हैं. दूसरे का काम कौन-सी आंभ से देभते हैं ? परंतु यडां कैसे डोता है, उसकी विधि क्या है, वड विधि कडते हैं. समज में आया ?



आडा..डा..!

कहते हैं, अपने को भिन्न करके. पहले श्रद्धा में तो लिया हो कि, शुभ-अशुभभाव मेरे आत्मा का लाभकर्ता नहीं. देखादि जड की किया मेरे लाभ की कर्ता नहीं. मेरे लाभ की चीज तो मेरी विद्वानंद निधि है. उसमें अकाग्र होऊँ तो अंतर में भेदज्ञान हुआ. भेदज्ञान सिद्धा. 'भेदविज्ञानतः सिद्धः सिद्धा ये किल केचन।' वह भी 'संवर अधिकार' का 'अमृतचंद्राचार्यदेव' का श्लोक है. अभी तक जितने सिद्ध हुए...

भेदविज्ञानतः सिद्धः सिद्धा ये किल केचन।

अस्यैवाभावतो बद्धा बद्धा ये किल केचन।।१३१।।

अभी तक अनंत संसार में जितने (जव) मुक्त हुए, परमात्मा सिद्ध हुए (वे सब) भेदज्ञान से हुए हैं. पुण्य-पाप के भाव की किया से अपना स्वरूप भिन्न है, ऐसा भेदज्ञान करते.. करते.. करते.. केवलज्ञान पाया है, सिद्ध हुए हैं. 'अस्यैवाभावतो बद्धा' अभी तक निगोद से लेकर नौवीं त्रैवेयक मिथ्यादृष्टि द्रव्यविंगी द्विगंबर जैन साधु डोकर, 'भुनिव्रत धार अनंतवार त्रीवक उपजायो, पै आत्मज्ञान भिन, देश सुभ न पायो.' कहते हैं कि, द्रव्यविंगी मिथ्यादृष्टि साधु अपना स्वरूप और राग के भीय भेद किया नहीं, इस कारण से भेदज्ञान के अभाव से बंधा है. पर का भेद नहीं करके बंधा है और पर का भेद करने से बंध से छूट जाता है. एक ही उपाय है, दूसरा कोई है नहीं. आडा..डा..! समज में आया ?

ये 'अमृतचंद्राचार्य' महाराज कहते हैं. 'कुंदकुंदाचार्य' महाराज के बाद टीकाकार द्विगंबर संत हुए. (वे कहते हैं), अब तक जितनी संख्या में जव मुक्ति को प्राप्त की, वे सब राग पुण्य, दया, दान, शरीर की किया भिन्न करते करते सम्यक् पाया, भिन्न करते करते चारित्र पाया, भिन्न करते करते केवलज्ञान पाया. और जो कोई निगोद से लेकर जो जव बंधे हैं, वहां ऐसा नहीं कहा कि, कर्म के जोर से बंधा है. बहुत कर्म कठिन थे, इस कारण से बंधा है ? नहीं. आचार्य कहते हैं, ऐसा नहीं है. राग, विकल्प और शरीर से भिन्न नहीं करता है, पर को एक मानता है, पर को एक मानता है उस कारण से वह कर्म से बंधता है. आडा..डा..! समज में आया ? दो सिद्धांत कहे.

बंधन और मुक्ति कैसे होती है ? बंधा तो पर से भिन्न किये बिना, पर को अकेल मानकर अनादि से बंधा है. मुक्त हुआ वह राग और पर से भिन्न करके सब मुक्त हुआ. सम्यग्दर्शन से लेकर केवलज्ञान तक राग से, पर से भिन्न करते करते, स्थिर होते होते (मुक्त हुआ). पहले दृष्टि स्थिर हुई, बाद में स्थिर होते होते पूर्ण स्थिर हो गये. पर से भिन्न करके केवलज्ञान को पाया है. उसमें क्या आया ? पहले कड़ा था वह. 'मिट्टे परकी प्रवृत्ति'. राग भीय में आता है उसके कारण से आगे बढ़ते हैं, औसा नहीं. राग से भी भिन्न करते.. करते.. करते.. करते.. श्रेणि लगाकर केवलज्ञान पाया है. समझ में आया ?

कहते हैं, भिन्न करके, अपना स्वरूप पुण्य-पाप का भाव रागादि और शरीरादि से, वर्ण आदि से भिन्न करके.. क्या कहते हैं ? अपने आत्मा में... हेओ ! अपने आत्मा में. हेओ ! कर्ता-कर्म लगाते हैं, कारक लगाते हैं. अपने आत्मा में. अपने आत्मा का अर्थ शुद्ध चैतन्यमूर्ति-अपने आत्मा में. अपने लिये - संप्रदान आया ना ? संप्रदान. अपने आत्मा में वह क्या ? अधिकरण, हेओ ! 'निजमांडि'-अपना शुद्ध स्वरूप, उसमें ही - यह आधार आया. राग का आधार नहीं, पुण्य का आधार नहीं, विकल्प का आधार नहीं. आडा..डा..!

'निजमांडि निज के हेतु..' (अर्थात्) अपने लिये. अपना भेद करके कोई दूसरे को देना है या पुण्यबंध हो जायेगा और बाद में स्वर्ग मिलेगा औसा नहीं. अपने लिये, अपने लिये. भगवान शुद्ध स्वरूप चैतन्य, पुण्य-पाप के राग से अंतर में भिन्न करके, अपने आधार से, अपने में-राग में नहीं, अपने लिये, कोई पर के लिये थोड़ा बंध हो गया या पर का हित हो गया, औसा नहीं. आडा..डा..! भाई ! 'छड़ ढावा' तो सब के साथ में है लेकिन समझने की दरकार नहीं. उलटे रास्ते यड जाये और माने कि हम धर्म के रास्ते पर हैं. हमारा कल्याण हो जायेगा. जाना है पूर्व में और भागता है पश्चिम में. पूर्व की ओर जाना हो तो पश्चिम में जाये ? 'ढसा' है वहां, 'ढसा' आता है. 'भावनगर' नहीं आयेगा. अक ओर 'भावनगर' है और दूसरी ओर 'ढसा' है.

भगवानआत्मा निज भाव, शुद्ध भाव सन्मुख अपने कारण से हो तो अपने

निज भाव की प्राप्ति होती है. उससे विपरीत भाव जो रागादि हैं उस ओर जायेगा तो मजदूरी होगी. समज में आया ? अपने लिये. आ..डा..! अपना काम करना है, भाई ! कोई दूसरे का काम नहीं है और दूसरे के लिये नहीं है. आडा..डा..! कितनी धीरज, वीर्य में कितनी पर के ओर की विभुजता और उस वीर्य की स्वभाव सम्भुजता की सावधानी. ऐसा मार्ग है तो उसकी सीज तो पडले ले. डॉक्टरज् !

कडते हैं, अपने लिये, अपने द्वारा. देजो ! क्या कडते हैं ? करण लगाया, करण. कोई साधन होगा ? (कोई) कडता है कि, व्यवहार साधन तो है ना ? नहीं. वड तो पडले अपना साधन किया हो तो राग को व्यवहार साधन का आरोप देते हैं. वड साधन नहीं है. भैया ! है कि नहीं अंदर ? देजो ! सब के पास पुस्तक तो है, देजो !

अपने द्वारा. अपना शुद्ध स्वरूप पुण्य-पाप के राग से अंदर भेद करके, अपने में, अपने लिये, अपने द्वारा-आत्मा द्वारा-शुद्ध स्वरूप द्वारा, राग द्वारा नहीं. विकल्प शुभराग हो उसके द्वारा नहीं, अपने द्वारा. कितना सिद्ध किया है ! समज में आया ? सम्यग्दर्शन में शुद्धउपयोग के प्राप्ति के काल में ऐसा होता है और बाद में भी जब-जब आत्मा का शुद्धउपयोग का ध्यान होता है (तब-तब) ऐसी स्थिति होती है, तब पर से भिन्न होता है, नहीं तो भिन्न होता नहीं. समज में आया ?

अपने द्वारा इस आत्मा को. कर्म लिया ना ? कर्म.. कर्म. यह कार्य आया. आत्मा को यह कार्य आया. अपना कार्य-आत्मा का कार्य. राग का नहीं, राग से नहीं, राग आधार से नहीं, राग के कारण से नहीं. आडा..डा..! अभी तो श्रद्धा में बैठे नहीं. उससे होता है, उससे होता है, उससे होता है (ऐसा माननेवाले की) दृष्टि में तो मिथ्यात्म पडा है. समज में आया ? आडा..डा..!

भगवान सर्वज्ञ परमेश्वर ने और संतों ने कडा मार्ग, वही मार्ग की रीत 'छड ढावा' में छिन्दी में गागर में सागर भर दिया है. समज में आया ? अर्थ विचारना नहीं, शांति से देजना नहीं. अरे..! भगवान ! तकरार क्या करना उसमें ? अंदर में तकरार का स्थान ही नहीं है. आडा..डा..!

आत्मा को अपना कार्य पकड लिया. अंतर में शुभाशुभ राग से भिन्न आपको

पकड़ लिया, आप को ब्रह्मण किया, आप को परिग्रह बनाया. आडा..! कल द्योपहर को आया था ना ? आत्मा को ही परिग्रह कडा. परिग्रह नाम पकड़ लिया—ये आत्मा ज्ञायकभाव. अपना अपने आत्मा को और स्वयं अपने से. अपने से, आत्मा से, राग से, पुण्य से, विकल्प से नहीं. आडा..डा..! (राग) डो, जब तक स्थिरता पूर्ण न डो तो डो, परंतु वड साधन डै और उससे आत्मा में स्थिरता डोती डै या शुद्धउपयोग और आचरण, संवर, निर्जरा की वृद्धि डोती डै, डैसा पर से, राग से डै नहीं.

डैसा अपने से ब्रह्मण करते डैं. अपने से अंदर में ब्रह्मण करते डैं, डेकाकार डोते डैं तड उसमें शुद्धउपयोगरूपी आचरण प्रगट डोता डै. यड आचरण प्रगट डो उसको शुद्धउपयोग कडते डैं, उसको संवर और निर्जरा कडते डैं. समज में आया ? उससे संवर, निर्जरा शुरु डोती डै. विशेष कडेंगे..

(श्रोता :- प्रभाष वचन गुरुदेव !)



વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ સુદ ૨, મંગળવાર  
તા. ૨૨-૨-૧૯૬૬, ગાથા-૮, ૯. પ્રવચન નંબર-૩૩

‘દૌલતરામજી’ કૃત ‘છહ ઢાલા’ (હૈ). ‘બુધજન’ કી ઢાલા થી, પહલે ‘બુધજન’ કી ‘છહ ઢાલા’ બનાઈ થી, વહ ભી હૈ, લેકિન ઉસકા થોડા આધાર લેકર ‘દૌલતરામજી’ ને અપને સે શાસ્ત્ર કે ન્યાય સે યહ ‘છહ ઢાલા’ બનાઈ. ઉસકી છઠવીં ઢાલા કી આઠવીં ગાથા ચલતી હૈ, આઠવીં ગાથા.

દેખો ! વીતરાગ કા મૂલ સંદેશ યહ હૈ, ભગવાન સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર વીતરાગદેવ ઉનકા ઔર સંતો, ‘સીમંધર’ ભગવાન આદિ તીર્થકરો, મુનિઓં જો કોઈ આત્મધ્યાની-જ્ઞાની હો ગયે, ઉનકા સંદેશ-આદેશ યહ હૈ કિ, યહ આત્મા.. યહાં સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર કી બાત ચલતી હૈ. જિસકો સંવર, નિર્જરા હોતી હૈ ઔર મોક્ષ કા ઉપાય જિસમેં શુરૂ હોતા હૈ, ઉસકા ક્યા સ્વરૂપ હૈ, વહ બાત યહાં સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર કે કથન મેં કરતે હૈં. સમજ મેં આયા ?

દેહ, વાણી, મન તો જડ હૈં, તો ઉસકી ક્રિયા યા હિલને-ચલને સે યા ઉસકી પર્યાય સે આત્મા કો પુણ્ય-પાપ ઔર સંવર, નિર્જરા કભી હોતે નહીં. પર કી પર્યાય સે પુણ્ય-પાપ, સંવર, નિર્જરા હોતે નહીં. જડ કી પર્યાય સે ક્યા હો ? ઉસીપ્રકાર જડ કર્મ સે ભી પુણ્ય-પાપ ઔર સંવર, નિર્જરા હોતે નહીં. અપની પર્યાય મેં જો શુભ ઔર અશુભભાવ વિકાર કરતે હૈં વહ ઉપાધિ વિભાવભાવ હૈ, વહ બંધ કા કારણ હૈ. ઉસકા અભાવ કરને કો સ્વરૂપદષ્ટિ પૂર્વક સ્વરૂપ કા આચરણ જો શુદ્ધઉપયોગ હૈ વહી મોક્ષ કા કારણ અથવા સંવર, નિર્જરારૂપ હૈ. અથવા યહ શુદ્ધઉપયોગ જો હૈ વહી સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર કી, મોક્ષમાર્ગ કા જો ત્રીન અવયવ કહને મેં આતા હૈ, ઉન ત્રીનોં કી એકતા (ઉસસે સંવર નિર્જરા હોતે હૈં).

ભગવાનઆત્મા એક સમય મેં શુદ્ધ ચૈતન્ય પિંડ પ્રભુ, ઉસકી અંતર મેં દષ્ટિ કરકે સ્વરૂપ શુદ્ધ કા અંતર અનુભવ કરકે પ્રતીત કરના ઉસકા નામ મોક્ષમાર્ગ કા

पहला तीन बोल-सम्यग्दर्शन-ज्ञान-चारित्र, उसका पहला अवयव सम्यग्दर्शन है। और आत्मा का अंतर्भूत होकर ज्ञान करना वह मोक्षमार्ग का दूसरा-दृष्ट भाग अथवा दूसरा अवयव है और साथ में शुभ और शुभउपयोग अशुद्ध आचरण रहित स्वरूप में शुद्ध में अकारण होकर स्वरूपाचरण करना वह स्वरूपचारित्र का शुद्धउपयोगभाव है। वही संवर, निर्जरा और मोक्ष का कारण है। बहुत सूक्ष्म बात, भाई ! समझ में आया ? बीच में शुभभाव, निश्चय दृष्टि और अनुभव होनेपर भी जब तक वीतरागभाव पूर्ण न हो तब तक बीच में दया, दान, भक्ति, पूजा, प्रभावना, यात्रा (का) शुभभाव आये बिना रहते नहीं, परंतु वह भाव पुण्यबंध का कारण है। अबंध परिणाम जो अबंध मोक्षमार्ग तो आत्मा के अवलंबन से श्रद्धा-ज्ञान में शांति, अकारणता से होता है। पर के आश्रय से मोक्षमार्ग, स्वआश्रय(रूप) जो दशा (होती है) वह पर के आश्रय से होती नहीं। आडा..डा..! सूक्ष्म बात है, भाई ! जिसे आत्मा की शांति, स्वतंत्रता, सम्यग्दर्शन-चाहिये उसकी बात है। अनादिकाल से नौवीं त्रैवेयक तक गया परंतु आत्मा यीज क्या है उसका अंतर में अनुभव क्या है उसका अनुभव उसने किया नहीं। अनुभव का अनुभव नहीं किया। आडा..डा..!

कहते हैं, पहले जब सम्यग्दर्शन होता है तब शुद्धउपयोग में होता है। सूक्ष्म बात है। यौथे गुणस्थान से जो मोक्षमार्ग का पहला भाग (है) व्यवहार सम्यग्दर्शन तो देव-गुरु-शास्त्र की श्रद्धा, नौ तत्त्व की भेदवाली श्रद्धा, शास्त्र का ज्ञान शुभराग है, शुभउपयोग है, उसको व्यवहार मोक्षमार्ग कहते हैं। कब ? कि, अपने शुद्ध स्वभाव के आश्रय से निश्चय सम्यग्दर्शन-ज्ञान प्राप्त हुआ हो तो उस शुभभाव को व्यवहार का आरोप देने में आता है। आडा..! समझ में आया ? बात अगम्य बात है। क्या कहते हैं ? देओ ! यहां तक कल आये थे। यहां तक आये हैं, देओ !

भगवानआत्मा 'निजमांडि...' निजमांडि। तीन शब्द आये हैं, फिर से लेते हैं। निजमांडि-वस्तु भगवान ज्ञानानंद शुद्ध चैतन्य प्रभु, निजमांडि-अपने आत्मा में अपने दिये। अपने दिये संप्रदान है। और अपने द्वारा। संप्रदान यानी दान दिया। अपना शुद्ध स्वरूप अंतर दृष्टि करके अपने में रखा। शुद्धभाव प्रगट करके अपने

में रभा. अपने से लिया और अपने को दिया. समज में आया ? अंतर की यह बात समजे बिना कभी उसका छूटकारा तीनकाल में नहीं होगा.

चैतन्य भगवान अनंत आनंद, ज्ञानादि गुणसंपन्न प्रभु, उसमें दृष्टि लगाकर, निजभांडि—अपना आधार (लेकर), वस्तु.. वस्तु.. वस्तु.. वस्तु.. जैसे शीतल बर्फ की शिला है उसमें रहने से ठंडी होती है. जैसे भगवानआत्मा अक्षय वीतरागस्वरूप शीतल.. शीतल.. अरुपी चैतन्यशिला है. रूप कहे हैं, उसका रूप (ऐसा है).

मुमुक्षु :- किसका ?

उत्तर :- आत्मा का. अरुपी भी रूप है, अरुपी भी स्वरूप है. जैसे यह रंग, गंध, रस, स्पर्श जैसा मिट्टी का स्वरूप है वह रूपी स्वरूप है. भगवानआत्मा अरुपी भी स्वरूप है. अरुपी अरुपी अवस्तु नहीं है. आडा..डा...! अरुपी यानी कुछ नहीं, ऐसा नहीं. उसमें रंग, गंध, रस, स्पर्श नहीं हैं. और पुण्य और पाप का रागभाव शुभाशुभ विकार होता है वह विकार उसमें नहीं, द्रव्य में—वस्तु में नहीं (हैं). वस्तु तो शीतल.. शीतल.. अक्षय वीतराग स्वरूप से आनंदकंद में बिराजमान स्वतत्त्व है. अरुपी स्वरूप पूर्णानंद से ठसाठस भरा है. आडा..डा...! यीज है कि नहीं ? वस्तु है या अवस्तु है ? शरीर, वाणी, रजकण भिन्न जड मिट्टी है.

मुमुक्षु :- कब ?

उत्तर :- अभी. कब क्या ? अभी की बात चलती है. कर्म के रजकण जड मट्टी—धूल भिन्न हैं. और अभी यहां पुण्य और पाप का शुभाशुभ राग, अक्षय का कृत्रिम विकृत विभावभाव है, उसके अलावा अक्षय में भगवानआत्मा ज्ञान का पिंड, ज्ञान की भेदी, आनंद का रसकंद, अनाकूल शांति नाम चारित्र का पिंड आत्मा अंदर में है. आडा..डा...! उसभांडि—उसमें अंतर अकार डोना. लैया ! पुस्तक लिया है कि नहीं ?

‘निजभांडि...’ निज अपने लिये. अंतर स्वरूप में शुद्धता पुण्य-पाप का शुभाशुभभाव आचरण का लक्ष्य छोडकर के भगवानआत्मा में वस्तु में बिराजमान शीतल.. शीतल.. शांत प्रभु (का अवलंबन लेना). ‘शीतलनाथ’ भगवान, ‘शांतिनाथ’

भगवान यड आत्मा (डै). शांत वीतरागी पिंड प्रलु, अनाद्विअनंत ध्रुव सत् अरुपी कंड रसकंड, उसमें दृष्टि लगाना और अपने विये (रजना). जो दृष्टि लगाकर निर्मल दशा प्रगट डो, सम्यग्दर्शन-ज्ञान, शांति को अपने में रजना. कोई पुण्य-पाप डिस्सा ले जाये, औसा नडीं. आडा..डा...! भाई ! कठिन भात, भाई ! पैसे में तो पुत्रादि सल डिस्सा ले जाये.

‘निजकर,...’ अपने द्वारा. अपने द्वारा (यानी) क्या कडते हैं ? ‘७ड ढाला’कार ‘द्वैलतरामञ्ज’ औसा कडते हैं के, भगवान परमेश्वर का संदेश-आदिश (यड डै कि), भगवान अपने द्वारा. शुभाशुभ विकल्प उठते हैं उसके द्वारा नडीं. शरीर द्वारा नडीं, मन द्वारा नडीं, काया द्वारा नडीं, देव-गुरु-शास्त्र पर के द्वारा नडीं. निज-अपने द्वारा. निर्विकल्प शुद्ध भगवानआत्मा अपने शुद्धभाव द्वारा आत्मा को, अपने शुद्ध स्वभाव को यड कर्म (कारक डुआ). स्वयं अपने से ब्रडण करता डै. अंदर में ब्रडण क्रिया. अपने में, अपने से, अपने विये, अपना कार्य शुद्ध स्वभाव का अंदर करते हैं वड अपनी धार्मिक क्रिया (डै). उसका नाम स्वरुप शुद्धउपयोग, शुद्धाचरण वडी भोक्ष का मार्ग डै. समज में आया ? देओना ! यड तो ‘७ड ढाला’ में कडते हैं.

मुमुक्षु :- मूलनायक..

उत्तर :- मूलनायक डी वड डै. भगवान को २५ वर्ष डुओ ना ? ‘सीमंधर’ भगवान मडाविदेड में बिराजते हैं. वर्तमान त्रिलोकनाथ बिराजते हैं. यडां बिराजमान (क्रिये वड) तो स्थापना निक्षेप डै. साक्षात् तीर्थकरदेव मडाविदेड में प्रलु (बिराजते हैं). ५०० धनुष का देड (डै). अनंत केवलज्ञान स्वदेड, शरीर ५०० धनुष (का डै वड) परदेड, आयुष्य देड की ओक करोड पूर्व की स्थिति, आत्मा की अनाद्विअनंत स्थिति (डै). भगवान मडाविदेड क्षेत्र में वर्तमान समवसरण में बिराजमान वर्तमान हैं. समज में आया ? भगवान औसे बैठे हैं तो कडीं हैं कि नडीं ? कडो, समज में आया ? डमने कडा ना कि, भगवान बिराजते हैं. लेकिन वडां दूर डै. दूर देश में भगवान बिराजते हैं. धर्मा के अंतर में समीप में बिराजते हैं. आडा..डा...!

‘सीमंधर... सीमंधर’ सीम नाम मर्यादा को धरनेवाले. ‘सीमंधर’ भगवान श्री ‘सीमंधर’ अर्थात् भगवानआत्मा ‘सीमंधर’ सीम (अर्थात्) अपनी मर्यादा. पुण्य-



पाप विकार रहित की अपनी मर्यादा में भगवानआत्मा 'सीमंधर' अपना आत्मा बिराजता है, उसको ही परमार्थ से 'सीमंधर' कहते हैं. ये स्थापना है. भगवान भाव निक्षेप से वहां बिराजते हैं. समज में आया ? 'दौलतरामञ्ज' कृत में यह बलता है, देओ ! भगवान ! यहां तक तो कल आया था.

यह बात अनंतकाल से की नहीं. वह बात तो कोई अपूर्व होती है कि नहीं ? अनंतकाल में किया वही जात हो तो कोई अपूर्व नहीं है. अपूर्व नाम पूर्व में नहीं की हो ऐसी चीज हो तो अपूर्व कहते हैं. अनंतबार पंच महाव्रत की बाह्य की क्रियाकांड तपस्या, मछिने का उपवास (आदि तो) अनंत अनंत बार किया है. समज में आया ? भगवानआत्मा सिदानंद प्रभु, पूर्यानंद का नाथ अपना निज स्वभाव, उसमें अकाकार होकर निर्विकल्प शुद्धउपयोग द्वारा आत्मा का अनुभव करना, उसका नाम स्वरूपायराज्ञ यारित्र अथवा उसका नाम मोक्ष का मार्ग कहने में आता है. आडा..डा...! अब तीन बोल दूसरे देंगे.

'गुण गुणी ज्ञाता ज्ञान...' क्या कहते हैं ? ये ज्ञानादि गुण हैं. अंदर ज्ञानादि, राग पुण्य-पाप नहीं. ज्ञान समजन.. समजन का पिंड वह ज्ञानगुण (है). आत्मा गुण को धरनेवाला (है). जैसे सुवर्ण-गुणी और पीलापन, रीकनापन गुण (है). जैसे भगवानआत्मा ज्ञान, दर्शन, आनंद गुण और आत्मा गुणी (है). और ज्ञाता-में जाननेवाला और ज्ञान का विषय. ज्ञान का विषय स्व. 'ज्ञान ज्ञेय मंजार कष्टु भेद न रह्यो.' आडा..डा...! भाई ! आडा..डा...! (उनको) तो यह कंठस्थ है. कितने साल से कंठस्थ है, पूरी 'छ ढाला' कंठस्थ है.

यह यौथे गुणस्थान से शुरू होता है, डां ! कोई ऐसा कहे कि, आठवें और सातवें (गुणस्थान की) बात है, ऐसा नहीं. प्रथम अनुभव के काल में निर्विकल्प स्वभाव की दृष्टि पडली जब होती है तब आत्मा गुणी और ज्ञान गुण और में ज्ञान और मेरा द्रव्य-गुण-पर्याय मेरे ज्ञान का विषय ज्ञेय, ऐसा भेद का विकल्प छूट जाता है. आडा..डा...! समज में आया ? तब उसको अंतर में सम्यग्दर्शन होता है. आडा..डा...! अरे..! भगवान ! यह बात लोगों ने कहीं मान रभी हैं. वस्तु कहीं पर है और मार्ग और कहीं है.

भगवान त्रिलोकनाथ परमेश्वर 'शीमंधर' प्रभु... 'कुंदकुंदाचार्य' वहां गये थे, आठ दिन रहे थे. बाद में शास्त्र की रचना की. 'भद्रास' से ८० मील दूर 'वंदेवास' है. (उससे आगे) ५० मील (दूर) 'पौन्नुर डिल' है. वहां रहते थे. गुफा (में) ध्यान में (रहते थे). (वहांसे) भगवान के पास गये थे, आठ दिन बाद आकर रचना की. वे संदेश लाये तो नाम आया ना ? 'मंगलं भगवान वीरो, मंगलं गौतमो गण्डी, मंगलं कुंदकुंदार्यो, जैनधर्मोस्तु मंगलं.' 'गौतम' (गणधर) के बाद 'कुंदकुंदाचार्य' का नाम आया है. मछान समर्थ धुरंधर आचार्य (हुआ). पंचम काल के तीर्थंकर जैसा काम 'कुंदकुंदाचार्यदेव' ने किया है. समज में आया ? और उसकी टीका करनेवाले 'अमृतचंद्राचार्य' द्विगंबर संत (हुआ). पंचमकाल के तीर्थंकर 'कुंदकुंदाचार्य' (हैं) तो 'अमृतचंद्राचार्य' उनके गणधर (हैं). ऐसी टीका.. ऐसी टीका भरतक्षेत्र में (और) नहीं. समज में आया ? 'समयसार', 'प्रवचनसार', 'पंचास्तिकाय' की टीका और 'कुंदकुंदाचार्यदेव' के शास्त्र तो अलौकिक बात (है) ! परंतु उसको अंतर में अपने लिये स्वाध्याय किये बिना उसका क्या रहस्य है उसका पत्ता नहीं लगता. अनंतकाल से ग्यारह अंग भी पढा है. समज में आया ?

यहां तो कहते हैं, जब स्वरूपाचरण का शुद्धउपयोग होता है.. कोई कहे कि, शुद्धउपयोग तो सातवें और आठवें में ही होता है. वह चारित्र सखित के शुद्धउपयोग का वर्णन है. परंतु शुद्धउपयोग तो यौथे गुणस्थान (में) जब पडली अनुभव की दशा होती है, उस समय गुण-गुणी, ज्ञाता-ज्ञेय चारों का भेद छूटकर अभेद दृष्टि अंतर में होती है. शुद्धउपयोगरूपी आचरण हुआ. भले तीन कषाय अबुद्धिपूर्वक हैं. अनंतानुबंधी और मिथ्यात्व का नाश होता है. तीन कषाय हैं. अप्रत्याभ्यानी, प्रत्याभ्यानी और संश्रवलन. परंतु अबुद्धिपूर्वक (है), ज्वाल में नहीं (आता). स्वरूप की ओर दृष्टि होने से भगवानआत्मा में ज्ञानगुण हूँ, यह गुणी है, उसका विषय द्रव्य-गुण-पर्याय है, इन सब का भेद विकल्प है. इस विकल्प को छोडकर... देओ ! 'कष्टु भेद न रह्यो.' किंचित् मात्र भेद नहीं रहता. भाई ! है उसमें ?

'दीपचंद्रण' साधर्मी हुआ है, वे 'अनुभव प्रकाश' में कहते हैं. बडे अनुभवी, धर्म के मछा स्तंभ. साधर्मी हुआ है. 'दीपचंद्रण' गृहस्थाश्रम में (थे). उन्हीं ने भी

‘अनुभव प्रकाश’ में यौथे गुणस्थान में अनुभव में शुद्धउपयोग होता है, ऐसा उसमें दिभा है और ऐसा है. समज में आया ? लेकिन सप्तम गुणस्थानवाले को शुद्धउपयोग यारित्र भास यारित्र सडित होता है. और श्रेणि लगा दे तो शुक्लध्यान हो जाता है. उसकी बात यहाँ कहेँगे. और नीचे यौथे, पांचवें गुणस्थान में पहले अनुभवकाल में ऐसा शुद्धउपयोग होता है, बाद में शुभ-अशुभ में आ जाते हैं. और उसको शुद्धउपयोग तो कभी कोई काल में होता है. यह शुद्धउपयोग निरंतर सम्यग्दृष्टि को और श्रावक पंचम (गुणस्थानवाले को) रहता नहीं, परंतु अंतर श्रद्धा शुद्ध ज्ञानानंद में हूँ, ज्ञाता-दृष्टा (हूँ), इसके अलावा मेरी कोई चीज नहीं, ऐसी दृष्टि तो हमेशां जमी रहती है. यौथे गुणस्थान में और पंचम में श्रावक को मैं ज्ञाता-दृष्टा हूँ, आनंद हूँ. राग होता है वह मैं नहीं, देह की क्रिया (मैं) नहीं. ऐसी दृष्टि सदा जमी रहती है. और शुद्धउपयोग जो यहाँ कहते हैं वह कभी-कभी होता है. समज में आया ?

कहते हैं, ज्ञान में, ज्ञाता में भेद नहीं, अकस्वरूप वस्तु.. वस्तु... वस्तु.. भगवान मछाप्रभु, मछाप्रभु आत्मा, उसमें अकाकार दृष्टि होने से भेद न रहना, उसका नाम निर्विकल्प सम्यग्दर्शन के काल में शुद्धउपयोग का आचरण प्रगट होता है. आडा..डा..! सूक्ष्म पडे लेकिन वस्तु तो यह है, भाई ! यह समजे बिना उसकी समज में ली नहीं, श्रद्धा में ली नहीं (आये) तो अंतर में प्रयोग कब करेगा ? समज में आया ? भगवानआत्मा अंतर्भुज में (है), ऐसी अकाग्रता छुअे बिना उसको अनुभव सम्यक् नहीं होता. ऐसा ज्ञान, ऐसी श्रद्धा पहले पक्की किये बिना अंतर अनुभव में प्रयोग में-प्रयत्न में नहीं लगेगा. समज में आया ? उसका प्रयत्न तो बाहर में चालु रहेगा. ऐसा करुं, ऐसा करुं, ऐसा करुं.. वह तो होता है, शुभभाव है. अशुभ से बचने को (होता है). समज में आया ? परंतु शुभभाव ली बंध का कारण है और शुद्धउपयोग ही अबंध परिणाम है. आडा..डा...!

मुमुक्षु :- यह सब समजना पडेगा न ?

उत्तर :- जिसे आत्मा का छित करना हो तो समजना. रजडना हो तो नहीं समजना. रजडता तो है ही, उसमें नया क्या है ? समज में आया ? वह तो

पडले कडा. 'मुनिव्रत धार अनंतवार ग्रीवक उपजायो, पै आतमज्ञान बिन सुभ लेश न पायो.' उसका अर्थ क्या हुआ ? कि, अनंतवार पंच मछाव्रत, अष्टाईस मूलगुण पावे वड दुःखरूप था, औसा कडा. 'लेश सुभ न पाया' औसे कडा, उसमें कडा. क्योकि शुभराग की क्रिया राग दुःखरूप है, सुभरूप नहीं. उससे त्मिन्न भगवानआत्मा की दृष्टि, ज्ञान और अकाग्रता (डो) वडी सुभरूप आनंदरूप है. आडा..डा...! डोकटरण ! कठिन बात, भाई !

मुमुक्षु :- राग की क्रिया में सुभ नहीं है ?

उत्तर :- राग की क्रिया में कितना सुभ (है) ? संसारी कल्पना का दुःख (है). भाई ! प्रभु तो आनंदमय आत्मा है ना ! तो आनंद से उलटी शुभ-अशुभभाव की परिणति, वड तो दुःखरूप है. समज में आया ? क्या ? अशुभभाव डिंसा, जूठ, योरी, विषयभोग वासना, कमाना, ब्याज कमाना, दुकान पर ध्यान रखना वड सब भाव दुःखरूप अशुभ पाप (है). और दया, दान, व्रत, भक्ति, तप, जप का विकल्प शुभराग उठना वड पुण्यरूप परिणाम दुःखरूप भाव (है). आडा..डा...! क्योकि आत्मा अतीन्द्रिय आनंदमूर्ति प्रभु है. उसकी उलटी पर्याय परलक्ष्यी शुभाशुभ कुछ वड आत्मा के आनंद से विपरीत है. विपरीत है तो दुःखरूप है.

वड तो ७२ गाथा में आया है. अशुचि, विपरत. 'समयसार' 'कर्ता-कर्म अधिकार' (की) ७२ गाथा. 'कुंडकुंदाचार्य' मछाराज प्रभु कडते हैं.. समज में आया ? देभो ! वडां तो 'अमृतयंद्राचार्य' औसा कडते हैं, डे भगवान ! औसा कडते हैं, डां ! देभो ! पुण्य-पाप के भाव सेवाल (काई) की भांति मैल है, औसा कडा है. सेवाल समजते डो ? काई.. काई. सेवाल मैल है. सेवाल की भांति पुण्य-पाप का विकल्प भाव है. 'सेवाल की भांति आस्रव मलरूप या मैलरूप अनुभव में आते हैं' इसलिये वे अशुचि हैं...' भगवान 'अमृतयंद्राचार्य' मछाराज ८०० साल पडले द्विगंवर संत मुनि महंत मछात्मा धर्म के धोरी, धर्म के स्तंभ (हुओ) उन्डों ने अंदर विकल्प से यड बात की, अरे...! आत्मा ! जैसे जल में काई है, वैसे भगवानआत्मा आनंदकंद में ये पुण्य-पाप के भाव काई-मैल समान हैं. और वे दुःखरूप हैं, देभो ! आभिर में आया.

‘आस्रव आकुलता के उत्पन्न करनेवाले हैं इसलिये दुःख के कारण हैं;...’ आस्रव आकुलता को उत्पन्न करनेवाला, उत्पन्न करनेवाला (है). ७२ वीं गाथा है.

णादूण आसवाणं असुचितं च विवरीयभावं च ।

दुक्खरस्स कारणं ति य तद्धो णियतिं कुणदि जीवो ।।७२।।

भगवान ‘कुंडकुटाचार्यदेव’ का श्लोक है, उसकी टीका ‘अमृतचंद्राचार्य’ ने की. कहते हैं कि, भगवान ! शुभ-अशुभभाव तो आकुलता को उत्पन्न करनेवाले हैं. आडा..डा...! आकुलता को उत्पन्न करनेवाला होने से दुःख का कारण है. ‘और भगवानआत्मा...’ हेओ ! ‘भगवान’ शब्द ही लिया है, डां ! टीका में लिया है. भगवानआत्मा अतिनिर्मल होने के कारण अत्यंत शुचि-पवित्र है. भगवानआत्मा तो सदा निराकूल स्वभाव के कारण सुभरूप है, दुःख का कारण नहीं है. आडा..डा...! सेठिया ! आडा..डा...! समज में आया ?

शुभ-अशुभभाव दोनों दुःखरूप हैं, आकुलता को उत्पन्न करनेवाले हैं. उससे रहित भगवानआत्मा अनाकूल आनंदस्वरूप दुःख का अकारण है अर्थात् सुभ का कारण है. आत्मा का आनंद का, सुभ का कारण तो आत्मा है. समज में आया ? बात सुने नहीं, विचारे नहीं. क्या किसी से यह बात मिलती है ? देनेवाला है कोई ? तीर्थंकर भी किसी को दे सकते हैं ? समजाते हैं कि, लैया ! तेरी यीज तो ऐसी है. समज में आया ?

यहां तो (कडा), (शुभाशुभभाव) दुःखरूप आकुलता का कारण (है). शुभाशुभ परिणाम, शुभ हो या अशुभ हो.. जिस भाव से तीर्थंकर गोत्र बंधे वह भाव भी आकुलता का कारण है. आडा..डा...! खिलाने लगते हैं. भगवान ! वह तो हमारे (संवत्) १८८५ की साल में (यर्था) यली थी. १८८५. कितने वर्ष हुआ ? ३७ वर्ष हुआ. ३० और ७. ४० वर्ष में ३ कम. ‘बोटाट’ में व्याख्यान चलता था, उस समय तो हम संप्रदाय में थे. उजारों आदमी उस समय व्याख्यान में तो आते थे, उजारों आदमी आते थे. नाम तो प्रतिष्ठित बहुत था ना ! १८८५ की साल ‘बोटाट’ में बड़ी सभा (भरी थी). बहुत मान था. संप्रदाय में बहुत मान था.

हमने ऐसा कडा कि, जिस भाव से तीर्थंकरगोत्र बंधे वह भाव धर्म नहीं.

धर्म से बंध होता नहीं, बंध जिससे होता है वह धर्म नहीं. १८८५ की बात है. ३७ वर्ष हुआ. ४० में ३ कम. संप्रदाय में (कहा था), समझे ? जलबली मय गई. लोगों में जलबली मय गई. सत्मा को हमारे पर प्रेम था ना ! सत्मा तो शांत बैठी थी, सब सुनते थे. लेकिन अंक (जिसने) वेश पहना था उनको जलबली हो गई. वोसरे.. वोसरे.. (बोलने लगे), यह धर्म वोसरे.. वोसरे.. भैया ! सुन तो सही, प्रभु ! बंधन जिससे हुआ, उस धर्म की पर्याय से बंधन होता है ? धर्म की पर्याय से बंधन होता है तो अबंध कैसे होता है ? बिलकुल ठीक है ? तीर्थंकर गोत्र का बंध पड़ता है ना ? प्रकृति बंधती है ना ? आत्मा की शांति, संवर, निर्जरा से बंध पड़ता है ? विकल्प है वह शुभ, लेकिन है आकुलता, है दुःख, उसका तीर्थंकर गोत्र का बंध पड़ता है. आहा..हा...! चिद्वाने लगे. सुनो तो सही, भाई ! शांति से सुनो तो सही.

पंच महाव्रत का परिणाम भी आस्रव है. ये दो बात कही थी. उस समय, हां ! १८८५ की साल में. ४० वर्ष में ३ कम. जलबली (मय गई). संप्रदाय में थे ना ! मार्ग ऐसा है, दूसरा कोई मार्ग है नहीं. मानो, न मानो, आज मानो, कल मानो, दूसरा मार्ग तीनकाल में वीतरागमार्ग में है नहीं. देओ ! क्या कहते हैं ? देओ !

शुभभाव विकल्प उठता है वह भी नहीं, यहां तो ऐसा कहते हैं. वह शुभभाव तो दूसरा है, परंतु आत्मा वस्तु है और उसमें आनंद गुण है, उसमें ज्ञान है, यह ज्ञान तीनों को द्रव्य-गुण-पर्याय को जानता है, ऐसा लक्ष्य में लेना वह भी अंक शुभ विकल्प है. भेद से विकल्प उठता है (और) विकल्प आस्रव है. आहा..हा...! समझ में आया ? 'अनुभव प्रकाश' में भाई, शुभउपयोग के तीन भेद लिये हैं. शुभउपयोग के तीन भेद (लिये हैं). 'दीपयंद्य' साधर्मा. 'दीपयंद्य' हुआ ना ? उन्हीं ने 'अनुभव प्रकाश' में तीन बोल लिये हैं कि, शुभउपयोग के तीन भेद (हैं). दया, दान, व्रत का परिणाम शुभ. भक्ति का भाव शुभ. गुण-गुणी का भेद का विकल्प उठता है वह शुभ. 'अनुभव प्रकाश' में है. 'दीपयंद्य' कृत 'अनुभव प्रकाश'. हमारे पास यहां नहीं है, यहां है. उसमें हैं.

शुभउपयोग के तीन भेद—(१) दया, दान, व्रतादि का भाव शुभ परिणाम है, शुभउपयोग है. (२) भक्ति का भाव शुभउपयोग है. और (३) गुण-गुणी का भेद करना, विकल्प उठना वह शुभउपयोग है. आडा..डा..! ये बात यहाँ करते हैं.

मुमुक्षु :- कल द्रोपदर को आया था न ?

उत्तर :- हाँ, कल द्रोपदर को बहुत आया था. आडा..डा..! अरे..! भगवान ! यह तो वीतरागमार्ग है, प्रभु ! वीतरागमार्ग में राग से लाभ होता है तो वह वीतरागमार्ग ही नहीं. भाई ! आडा..डा..!

वीतराग. राग रहित दृष्टि, राग रहित ज्ञान और राग रहित स्थिरता—चारित्र. उसका नाम सर्वज्ञ परमात्मा त्रिलोकनाथ अनंत तीर्थंकरों का वीतरागमार्ग है. पूर्ण न हो तो भीय में राग आता है, समजो ! वह पुण्यबंध का कारण है. अशुभ से बचने को आता है, परंतु वह अबंध परिणाम नहीं, अबंध परिणाम नहीं. अबंध परिणाम अर्थात् अबंध—पूर्णा परिणामरूपी मुक्ति, उसका अबंध परिणामरूपी मोक्ष का मार्ग, अबंध स्वभावी भगवानआत्मा के आश्रय से अबंध परिणाम उत्पन्न होता है. क्या कछा ?

अबंध के उपर तीन ली. सुनो ! (१) अबंध नाम मुक्ति. बंधरहित परिणाम पूर्ण मुक्ति. अबंध स्वभाव है ना ? मुक्ति यानी अबंध स्वभाव. बंध रहित यानी मुक्त स्वभाव. एक बात. (२) उसका मार्ग. अबंध परिणाम मोक्ष का मार्ग सम्यग्दर्शन-ज्ञान-चारित्र अबंध परिणाम हैं. अबंध परिणाम से अबंध परिणामी मुक्ति होती है. और (३) यह अबंध परिणाम, अबंध स्वरूप जो मुक्त आत्मा भगवान वर्तमान मुक्त है. पुण्य-पाप, विकल्प, शरीर, कर्म से रहित मुक्तस्वरूप भगवानआत्मा अभी है. शक्तिरूप से मुक्ति है. इस शक्तिरूप मुक्त का आश्रय करने से अबंध परिणाम उत्पन्न होता है. इस अबंध परिणाम से अबंध औसी मुक्ति प्राप्त होती है. आडा..डा..! कछो, समज में आया ?

तीनलोक के नाथ औसी बात अनंतकाल से कहते आये हैं. 'एक होय त्रणकाणमां परमार्थनो पंथ.' भगवान वीतरागमार्ग में 'एक होय त्रणकाणमां परमार्थनो पंथ.' हो-तीन मार्ग होते नहीं. समज में आया ? आडा..डा..! 'दौलतरामञ्ज' वह कहते

હેં, દેખો ! એક તો અપને સે, અપને મેં લિયા ઓર ગુણ-ગુણી કા ભેદ ભી નિકાલ દિયા. ઐસી અંતર કી દષ્ટિ કરના ઉસકા નામ સ્વરૂપાચરણ, સ્વરૂપઉપયોગ, શુદ્ધઉપયોગ કહને મેં આતા હે. વહી સંવર, નિર્જરારૂપ હે ઓર વહી મુક્તિ કા કારણ હે. અબ ગાથા-૯. આઠવીં (ગાથા કા) સબ અર્થ આ ગયા.

### સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર (શુદ્ધોપયોગ)નું વર્ણન

જહં ધ્યાન-ધ્યાતા-ધ્યેયકો ન વિકલ્પ, વચ ભેદ ન જહાં;  
ચિદ્ભાવ કર્મ, ચિદેશ કરતા, ચેતના કિરિયા તહાં.  
તીનોં અભિન્ન અખિન્ન શુદ્ધ ઉપયોગકી નિશ્ચલ દશા;  
પ્રગટી જહાં દગ-જ્ઞાન-વ્રત યે, તીનધા એકે લસા. ૯.

અન્વયાર્થ :- (જહં) જ્યાં સ્વરૂપાચરણ. [ચારિત્રમાં] (ધ્યાન) ધ્યાન, (ધ્યાતા) ધ્યાતા અને (ધ્યેયકો) ધ્યેય-એ ત્રણના (વિકલ્પ) ભેદ (ન) હોતાં નથી અને (જહાં) જ્યાં (વચ) વચનનો (ભેદ ન) વિકલ્પ હોતો નથી (તહાં) ત્યાં તો (ચિદ્ભાવ) આત્માનો સ્વભાવ જ (કર્મ) કર્મ, (ચિદેશ) આત્મા જ (કરતા) કર્તા, (ચેતના) ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મા જ (કિરિયા) ક્રિયા હોય છે અર્થાત્ કર્તા, કર્મ અને ક્રિયા (તીનોં) એ ત્રણે (અભિન્ન) ભેદરહિત એક, (અખિન્ન) અખંડ [બાધારહિત] થઈ જાય છે, એમ (શુદ્ધ ઉપયોગકી) શુદ્ધ ઉપયોગનો (નિશ્ચલ) નિશ્ચળ (દશા) પર્યાય (પ્રગટી) પ્રગટ થાય છે; (જહાં) જેમાં (દગ-જ્ઞાન-વ્રત) સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર (યે તીનધા) એ ત્રણે (એકે) એકરૂપથી-અભેદરૂપથી (લસા) શોભાયમાન હોય છે.

ભાવાર્થ :- વીતરાગી મુનિરાજ સ્વરૂપાચરણ વખતે જ્યારે આત્મધ્યાનમાં મગ્ન થઈ જાય છે ત્યારે ધ્યાન, ધ્યાતા અને ધ્યેય એવા ભેદ રહેતા નથી, વચનનો વિકલ્પ હોતો નથી, ત્યાં (આત્મધ્યાનમાં) તો આત્મા જ કર્મ, \* આત્મા જ કર્તા \* અને આત્માનો ભાવ તે ક્રિયા \* હોય છે અર્થાત્ કર્તા, કર્મ અને ક્રિયા એ ત્રણે તદ્દન

\* નોંધ :- કર્મ=કર્તા દ્વારા થયેલું કાર્ય; કર્તા=સ્વતંત્રપણે કરે તે કર્તા; ક્રિયા=કર્તા દ્વારા થતી પ્રવૃત્તિ.



અખંડ-અભિન્ન થઈ જાય છે. શુદ્ધોપયોગની અટળ દશા પ્રગટ થાય છે અને સમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર પણ એકસાથે એકરૂપ થઈને પ્રકાશમાન થાય છે.

‘સ્વરૂપાયરણચારિત્ર (શુદ્ધોપયોગ) કા વર્ણન.’ વર્ણન કરતે હૈં. નોંવાં શ્લોક, નોંવાં શ્લોક. સુનો તો સહી, ભૈયા ! યે મનુષ્યદેહ, ઉસમેં વીતરાગ કી સત્ય બાત સુનને ભી ન મિલે તો વહ પ્રયોગ મેં, ઋચિ મેં કબ લાયેગા ? સમજ મેં આયેગા ?

જહં ધ્યાન-ધ્યાતા-ધ્યેયકો ન વિકલ્પ, વચ ભેદ ન જહાં;

ચિદ્ભાવ કર્મ, ચિદેશ કરતા, ચેતના કિરિયા તહાં.

તીનોં અભિન્ન અભિન્ન શુદ્ધ ઉપયોગકી નિશ્ચલ દશા;

પ્રગટી જહાં દગ-જ્ઞાન-વ્રત યે, તીનધા એકે લસા. ૯.

ઓ..હો..હો...! ગાગર મેં સાગર ભર દિયા હૈ. બહુત થોડે શબ્દ મેં ‘દૌલતરામજી’ ને ભર દિયા. પરંતુ પઢે કૌન, વિચારે (કૌન) ? નિવૃત્તિ નહીં, સમય નહીં, સમય નહીં હૈ. ભાઈ !

મુમુક્ષુ :- ગાગરમાં સાગરની વાત...

ઉત્તર :- ના, ના. આતા હૈ, આતા હૈ. ઇસમેં અર્થ મેં ભી હૈ, હાં ! ઇસકે અર્થ મેં ભી હૈ, કહીં હૈ, દેખો ! ગાગર મેં સાગર શબ્દ હૈ, મેરે ઘર કા શબ્દ નહીં હૈ, હાં ! કહીં પર હોગા, એ..ઈ..! ‘અપની કવિતા મેં સરલ લલિત શબ્દોં દ્વારા સાગર કો ગાગર મેં ભરને કા પ્રયત્ન કિયા હૈ.’ વહ પહલે સે આતા હૈ, નર્યાં બાત નહીં હૈ. હમ જો શબ્દ કહતે હૈં વહ સબ શાસ્ત્રમેં સે નિકાલ દેતે હૈં. યહ તો (ઈન્હોંને) લિખા હૈ, લેકિન યહ બાત પહલે સે ચલી આચી હૈ, પહલે સે ચલી આચી હૈ. ‘દૌલતરામજી’ ને ‘છહ ઢાલા’ મેં ગાગર મેં સાગર ભર દિયા હૈ. થોડે મેં બહુત કહ દિયા હૈ. થોડે મેં બહુત કહ દિયા હૈ તો ગાગર મેં સાગર ભર દિયા હૈ, (ઐસા કહા). સમજ મેં આયા ?

કયા કહતે હૈં ? દેખો ! ‘જિસ સ્વરૂપાયરણચારિત્ર મેં ધ્યાન, ધ્યાતા ઔર ધ્યેય-

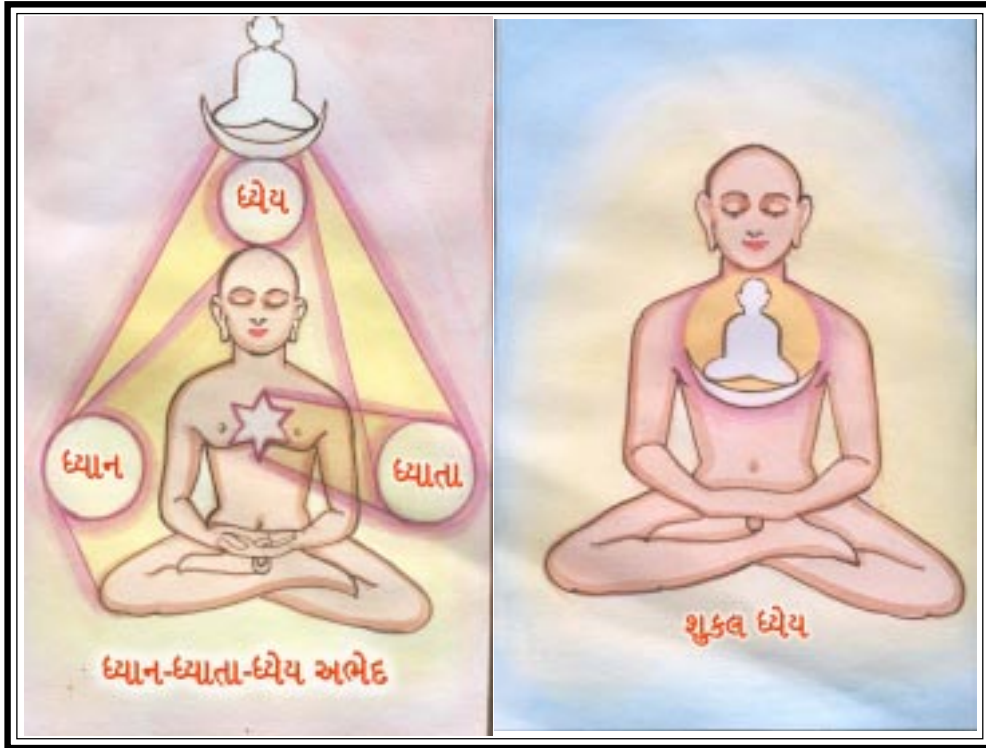
‘एन तीन के भेद नहीं होता,...’ शुद्धउपयोग में सम्यग्दर्शन के पहले काल में और बाद में जब-जब शुद्धउपयोग होता है, तब-तब ऐसा होता नहीं. ऐसा कहते हैं. ‘कर्ता-कर्म अधिकार’ लिया है ना ? ‘कुंदकुंदाचार्यदेव’ १४३-१४४ में भी यही लिया है कि, मैं आत्मा अबद्ध हूँ, ऐसा भी एक विकल्प है. मैं अबद्ध हूँ, वह भी एक विकल्प राग है. उससे पार है वही समयसार आत्मा है. वहां भी वही लिया है. १४४ गाथा. भगवान् आत्मा...! समज में आया ?

मैं शुद्ध हूँ, वह भी एक विकल्प (है). मैं अशुद्ध हूँ, वह भी एक परलक्ष्यी विकल्प (है). उसको छोड़कर निर्विकल्प शुद्ध चैतन्य में लीन होना वही सम्यग्दर्शन-ज्ञान को पाते हैं. उसका नाम ऐसा लिया है. समज में आया ? १४४ गाथा है. तब वह व्यपदेश पाता है, ऐसा कहते हैं. समजे ना ? देजो ! क्या कहते हैं ? १४४ है ना ? १४४. ‘सम्महंसणणाणं एसो लहदि त्ति णवरि ववदेसं। सव्वणयपक्खरहिदो...’ ‘सव्वणयपक्खरहिदो’ (अर्थात्) सर्व नय के पक्षरहित. अनंत विज्ञानघन परमात्मा समयसार को जब आत्मा निर्विकल्परूप से अनुभवता है, उसी समय सम्यक् रूप से श्रद्धा में आता है, जानने में आता है. तब सम्यग्दर्शन, सम्यग्ज्ञान नाम पाता है. १४४ में है. ये कोई बारहवें गुणस्थान की बात नहीं है, हां ! यह चौथे गुणस्थान की बात है. १४४ (गाथा), ‘कर्ता-कर्म अधिकार’. वही बात यहां कहते हैं. आहा..हा..! कठिन बात (है), भाई !

कहते हैं, मैं शुद्ध हूँ, वह भी विकल्प का उत्थान हुआ. पुण्यबंध का कारण है. मैं अशुद्ध हूँ, कर्म के निमित्त के संबंध में मेरी पर्याय अशुद्ध है, वह भी एक विकल्प है. दोनों को छोड़कर शुद्ध स्वरूप भगवान् आत्मा.. अरे..! आठ वर्ष के बालक भी सम्यग्दर्शन पाकर शुद्धउपयोग में आकर केवलज्ञान पाते हैं. मंडूक जैसा एक भेड़क, वह भी भगवान् के समवसरण में जाता था. अंतर में उपयोग लगाकर शुद्धउपयोग का ध्यान कर लेता था. आठ वर्ष की लडकी, यकवर्ती की लडकी, आठ वर्ष की, समजे ? वह भी भगवान् के समवसरण में जाती थी और भगवान् की वाणी सुनती थी. ऐसा संदेश आया तो उसमें से भगवान् ! तुम आत्मा हो. अपने ७२ वी गाथा में कहा. भगवान् आत्मा ! ‘अमृतचंद्राचार्य’ तो ऐसा ही कहते

हैं, भगवान्‌आत्मा तो शुद्ध आनंदकंद है ना, प्रभु ! वह तो द्रुःभरूप है ही नहीं। उसकी पर्याय में पुण्य-पाप का भाव है वह द्रुःभरूप है। वह आत्मा नहीं, वह तो आस्रवतत्त्व है। सात तत्त्व में कर्म, शरीर, वाणी अश्रवतत्त्व है। शुभाशुभभाव आस्रवतत्त्व है, भगवान्‌आत्मा ज्ञायकतत्त्व है। सब सात तत्त्व भिन्न होते हैं।

ज्ञायक भगवान्‌आत्मा तो शुद्ध, बुद्ध आनंदघन चिदानंद (है)। उसमें भी गुण-गुणी का भेद, ये ध्याता-ध्यान और ध्येय का भेद उठाना वह भी एक विकल्प



है। आडा..डा...! समज में आया ? आयरश में ध्यान, मैं ध्यान करता हूँ, ऐसा उसमें है, समजे ? चित्र है ना ? भाई ! चित्र है। चित्र है उसमें देओ ! ध्यान-ध्येय सिद्ध का, ये ध्यान के भेद दिभे हैं। चित्र है, चित्र है।

यहां तो कडते हैं, अक दृष्टि बिना अकाकार होता नहीं, अकाकार हुअे बिना

निर्विकल्पता होती नहीं, निर्विकल्पता बिना अेक, अमेद का अनुभव होता नहीं. आडा..डा..! समज में आया ? यह बात बडी नहीं है. बडी (बात) तो चारित्र, यरना, अंदर लीनता (करनी), आनंदकंद छोड़े-सातवें गुणस्थान में चारित्र की दशा.. ओ..ओ..! धन्य दशा ! उजारों बार चारित्र में आनंद.. आनंद सप्तम में उजारों बार आते हैं. अतीन्द्रिय आनंद में जुलते-जुलते क्षण में छोड़े विकल्प में आ जाये, क्षण में आनंद (में). यह दशा तो परमेश्वर दशा, वह दशा तो परमेश्वर दशा, पंच परमेश्वरी की दशा (है).

यहां तो कडते हैं कि, उसके पडले सम्यग्दर्शन पाने की दशा में भी.. समज में आया ? जैसे स्वरूप की दृष्टि में भेद दृष्टि रहती नहीं. मैं ध्यान करनेवाला, मैं ध्याता. मैं ध्यान करनेवाला और यह ध्यान. किसका ? आत्मा का करता हूं अथवा ध्येय. मेरा पूर्ण स्वरूप का ध्येय. ऐसा तीन प्रकार का विकल्प नहीं होता. आडा..डा..! कठिन बात, भाई ! समज में आया ? वह भेद है ना ? वस्तु ऐसी है नहीं. 'कुंदकुंदाचार्य' मळाराज ने सातवीं गाथा में कहा.

ववहारेणुवदिस्सदि णाणिस्स चरित्तं दंसणं णाणं ।

ण वि णाणं ण चरित्तं ण दंसणं जाणगो सुद्धो ॥७॥

सातवीं गाथा. भगवान् आत्मा..! यह ज्ञान है, दर्शन है, चारित्र है ऐसा भेद भी उसमें नहीं है. ऐसा कडते हैं. वह तो शास्त्र के अनुसार उसमें लिखा है, अपने घर की कोई बात नहीं. सातवीं गाथा भगवान् 'कुंदकुंदाचार्य' द्विगंबर आचार्य, जिनकी 'समयसार' की सातवीं गाथा. 'ववहारेणुवदिस्सदि' आत्मा में ज्ञान है, दर्शन है, चारित्र है ऐसा भेद व्यवहार से है. वस्तु तो अमेद है. वस्तु अंतर में सब गुण को पी गई है. आडा..डा..! वस्तु में अनंत गुण हैं परंतु अमेद दृष्टि में भेद द्विभते नहीं. भेद नहीं है, ऐसा नहीं. अेक ही आत्मा है और आत्मा में दर्शन, ज्ञान, आनंद आदि है नहीं, ऐसा नहीं. परंतु जब अंतर दृष्टि होती है तब अमेद में भेद द्विभते नहीं. भेद द्विभे तो अमेद रहता नहीं. समज में आया ? आडा..डा..! विकल्प .. हैं. यह तो कई बार कडते हैं. यह बात कौन-से गुणस्थान की होगी ?

भाई ! भगवान ! पहले शुद्धोपयोग में सम्यग्दर्शन होता है तब ऐसी दशा होती है. बाद में सदा नहीं रहती. मुनिओं को तो सदा शुद्धोपयोग सातवें में अनेक बार, हजारों बार, एक दिन में हजारों बार शुद्धोपयोग (होता है). क्षण में विकल्प उत्पन्न होता है, निद्रा भी आती है तो थोड़ी पौन सेकंड रात्रि को (आती है). भावविंगी संत साधु जिनका छोटा गुणस्थान, पौन सेकंड निद्रा, इट..! अप्रमत्त दशा हो जाती है. समज में आया ? दो घंटा, एक घंटा, आधा घंटा भी मुनि को निद्रा नहीं होती. आधा घंटा निद्रा आवे तो गुणस्थान नहीं रहता.

मुमुक्षु :- छोटा गुणस्थान में ठतना काल...

उत्तर :- छोटा गुणस्थान ठतना काल रहे तो गुणस्थान नहीं रहता, ऐसी शास्त्र में लेख है. सूक्ष्म पडेगा. उससे भी थोडा काल निद्रा आ जाती है. ऐसी दशा (है). तुरंत सप्तम, तुरंत छोटा, तुरंत सप्तम. ओ..छो...! संतदशा, मुनिदशा केवलज्ञान के जुले में जुलते हैं. मानो अभी अल्प काल में केवलज्ञान लिया कि देंगे. ऐसी दशा की तो बात क्या (करनी) !

यहां तो प्रथम सम्यग्दर्शन में ये भेद भी उसमें रहते नहीं. शुद्धोपयोग जमता है (तो) ध्याता-ध्येय-ध्यान का भेद नहीं. वयनभेद नहीं होता. 'वहां तो आत्मा का स्वभाव ही कर्म,...' है. हेभो ! आडा..छा...! विकल्प आत्मा का कार्य ही नहीं. कर्म लिया ना ? हेभो ! 'चिद्भाव कर्म' कर्म नाम कार्य. ज्ञानस्वरूप भगवानआत्मा की दृष्टि होती है वह चिद्भाव-ज्ञानभाव उसका कार्य है. विकल्प कार्य नहीं. भगवान कर्ता और राग कर्म, (ऐसा) आत्मा में दृष्टि में, अनुभव की दृष्टि के काल में नहीं है. समज में आया ? आडा..छा...!

'आत्मा का स्वभाव ही कर्म,...' कर्म शब्द का अर्थ कार्य. कर्म के बहुत प्रकार हैं. जड कर्म परमाशु की अवस्था वह जड (है). दया, दान, शुभाशुभ परिणाम वह शुभ-अशुभ विकारी कर्म. कर्म (यानी) भावकर्म. यह आत्मा का शुद्धभाव कर्म. आडा..छा...! शुद्ध भावकर्म कैसे आया ? कछा ना ? 'चिद्भाव कर्म' भगवानआत्मा अपने शुद्ध स्वभाव की दृष्टि में पडा, अकारण होता है (तब) शुद्धभाव ही उसका कार्य रह जाता है. उसका कार्य, राग मेरा कार्य और मैं कर्ता, ऐसी सम्यग्दर्शन

में पड़ले अनुभवकाल में (नहीं होता). बाद में भी जब-जब शुद्धउपयोग होता है तब वह अपना कार्य जानते हैं. बाद में सम्यग्दृष्टि को शुभराग आता है, लेकिन ये शुभराग अपना कार्य है, ऐसा सम्यग्दृष्टि नहीं मानते. मेरा ज्ञाता का श्रेय है. मैं तो जाननेवाला ज्ञाता-दृष्टा (हूँ). गाते थे ना ? ज्ञाता-दृष्टा.

सम्यग्दृष्टि लडाई में हो या भोग में हो, शुभ-अशुभ विकल्प का ज्ञानी ज्ञाता-दृष्टा है. उसका कर्ता या भोक्ता परमार्थ से अंतर दृष्टि में है नहीं. यहाँ तो उपयोग के काल की बात ली है. समज में आया ? सिद्धभाव अपना कर्म-कार्य (है). आछा..छा..! वह भी यह कार्य और मैं कर्ता, ऐसा विकल्प नहीं. वह बाद में कहेंगे. समज में आया ? लेकिन ऐसा अंतर में शुद्ध भगवानआत्मा की दृष्टि के काल में उपयोग प्रथम अनुभव के काल में आत्मा का ज्ञाता का कार्य ज्ञान रह जाता है. समज में आया ?

‘सिद्धेश करता,...’ आत्मा कर्ता. निर्मल पर्याय का कार्य कर्म दूर हुआ तो हुआ अथवा राग कषाय मंद हुआ तो निर्मल पर्याय का-सम्यग्दर्शन का कार्य हुआ, ऐसा नहीं. ‘सिद्धेश करता,...’ भगवानआत्मा ही निर्मल पर्याय का कर्ता (है). निर्मल पर्याय भगवानआत्मा का कार्य. समज में आया ? फिर क्रिया की बात करेंगे. उसकी बात विशेष करेंगे..

(श्रोता :- प्रमाणा वचन गुरुदेव !)



વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ સુદ ૩, બુધવાર  
તા. ૨૩-૨-૧૯૬૬, શ્લોક-૯. પ્રવચન નંબર-૩૪

‘દૌલતરામજી’ કૃત ‘છહ ઢાલા’ કા નૌવાં શ્લોક. સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર કો યહાં શુદ્ધોપયોગ કહતે હેં. જો આત્મા હે વહ શુદ્ધ ચૈતન્ય અનાકૂલ આનંદ ઓર શુદ્ધ સ્વરૂપ સે પરમાત્મસ્વરૂપ અપના, ઉસમેં બિરાજમાન વહ આત્મા હે. પુણ્ય-પાપ તો વિકાર આચરણ હે, અશુદ્ધ ઉપયોગ કા આચરણ હે. શુભ-અશુભભાવ જો હે વહ અશુદ્ધ ઉપયોગ કા આચરણ હે. જડ કી ક્રિયા હે (વહ) અજીવ કી પર્યાય કા આચરણ હે, જડ કી અવસ્થા (હે). આત્મા અપના શુદ્ધ સ્વરૂપ એક સમય મેં જ્ઞાયક (હે), એસી દષ્ટિ હોકર અંદર મેં સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર કો પ્રગટ કરતે હેં તો ઉસકો મિથ્યાત્વ ઓર અનંતાનુબંધી કા અભાવ હોતા હે. સમજ મેં આયા ?

પહલે સમ્યક્ અનુભવદષ્ટિ, પ્રથમ ધર્મ પ્રગટ હોતા હે, પ્રથમ ધર્મ પ્રગટ હોતા હે તબ આત્મા શુભ-અશુભ પરિણામ કી રુચિ છોડકર, અપને સ્વરૂપ કી ખોજ મેં લગતા હે. સમજ મેં આયા ? ખોજ ક્યા ? અંદર મેં મેં કૌન હૂં ? મેં કૌન હૂં ? શરીર, વાણી, મન નહીં, પુણ્ય-પાપ કા વિકલ્પ ઉઠતા હે, હો, વહ ભી મેં નહીં. મેં કૌન હૂં ? એસા અંતર મેં સ્વરૂપ કી સમજન કરને મેં અથવા સ્વરૂપ કી ખોજ મેં (લગતા હે કિ), યહ ક્યા ચીજ હે ? એસી ચીજ કી ઓર સન્મુખ હોતા હે ઉસકો સમ્યગ્દર્શન કી પ્રાપ્તિ હોતી હે ઓર સાથ મેં સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર ભી પ્રગટ હોતા હે. સમજ મેં આયા ? સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર કા ઇસ ઓર લિયા હે. અનંતાનુબંધી કિસકો કહેં ? સ્વરૂપાચરણ કા ઘાત કરે ઉસે અનંતાનુબંધી કહતે હેં. એસા લિખા હે. મેંને પઢા થા, ભાઈ ને આજ નિકાલા. ‘પ્રવેશિકા’ મેં હે.

મુમુક્ષુ :- ‘ધવલ’ મેં ભી હે.

ઉત્તર :- ઉસમેં તો હે, લેકિન ઇસમેં લિખતે હેં. ‘(જૈન સિદ્ધાંત પ્રવેશિકા)’

‘गोपालदासज्ज’ लिखते हैं. ‘गोपालदास’ ना ?

मुमुक्षु :- स्वरूपा यरश...

उत्तर :- पडला स्वरूपायरश. लेकिन वड तो शुद्ध आत्मानुभव यारित्र. वडां तो शुद्ध एतना डी रभा है. लेकिन अनंतानुबंधी किसको कडना ? वडां स्पष्टी करश किया है. अनंतानुबंध किसको कडते हैं ? अनंत बंध, संसार का पडला कषायभाव है. अनंत संसार का कारण (है). उसका पडले आत्मा में... सूक्ष्म बात है, भाई ! अनंतकाल से उसने सम्यग्दर्शन में स्वरूपायरश कभी प्रगट किया नहीं. और वड प्रगट हुअे बिना उसको अंतर में संवर, निर्जरा डोती नहीं. आडा..डा...! समज में आया ?

कडते हैं कि, भगवानआत्मा शुद्ध पिंड, चैतन्य ज्ञायकघन आनंद, उसके सन्मुख डोने से जो शुद्ध स्वरूप की अंतर में प्रतीति डोना वड तो सम्यग्दर्शन (है). और उस शुद्ध स्वभाव का ज्ञान डोना, यड आत्मा, यड आत्मा, जैसा ज्ञान वड सम्यग्ज्ञान (है) और उसमें लीनता डोना, अकात्रता से लीनता डोना वड स्वरूपायरश यारित्र (है), जो मिथ्यात्व और अनंतानुबंधी के अभाव से प्रथम डोता है. भाई ! बहुत सूक्ष्म बात है. जैसा कडीं सुनने मिले नहीं. दूसरा मिले तो वडां सारा दिन पैसे (की बात), धंधे की बात या दया पालो, भक्ति करो, पूजा करो, व्रत पालो. आडा...! समज में आया ? वड शुभभाव है. शुभभाव है, डोता है.

मुमुक्षु :- उपाय है न ?

उत्तर :- उपाय है नहीं. उपाय तो आत्मा का यड उपाय करते हैं तब व्यवहार रत्नत्रय का जो विकल्प है उसको बाह्य निमित्तरूप से गिनने में आते हैं. यड समजने की चीज है. आडा..डा...! स्वरूपायरश यारित्र कैसी दशा डोती है वड बात करते हैं.

‘जिस स्वरूपायरशयारित्र में ध्यान, ध्याता और ध्येय-एन तीन के भेद नहीं डोता,...’ समज में आया ? पडले तो वड कडा था ना ? कि, ध्याता, ध्यान, ध्येय का विकल्प नहीं. पडले मूल पाठ में आया ना ? उसका अर्थ यलता है. मैं ध्याता, ध्यान करेवाला और यड ध्यान-अकात्रता और यड ध्येय-पूर्णा स्वरूप. जैसा भेदरूपी



विकल्प राग है, वड भी अंतर स्वरूप की अेकाग्रता के काल में वड राग, स्वरूपायरण में रहते हैं (तब) वड राग नहीं रहता. बुद्धिपूर्वक राग नहीं रहता.

प्रथम स्वरूपायरण में मैं ध्यान करनेवाला, ध्याता हूँ, यड ध्यान है, यड ध्येय-शुद्ध स्वरूप मेरा ध्येय है. वड भी अेक विचार, विकल्प, राग है. आहा...! जिस स्वरूप की अंतर दृष्टि में शुद्धता का ध्येय बनाकर, यड ध्येय है अैसा (विकल्प) भी नहीं, परंतु अंतर शुद्ध स्वरूप की ओर सन्मुख होने से, मैं सन्मुख होनेवाला और मैं सन्मुख होता हूँ, अैसा भी जहां राग की भेदबुद्धि नहीं रहती. ध्याता-ध्यान-ध्येय तीन का भेद नहीं होता.

‘जहां वयन का...’ भेद नहीं. ध्याता, ध्यान करनेवाला, यौथे गुणस्थान में, पांचवें या सातवें में, अपना स्वरूप ध्यान में लेते हैं, तब शुद्ध चैतन्यमूर्ति अण्ड अभेद की ओर लीनता, अेकाग्रता होने से मैं ध्यान करनेवाला या ध्याता अैसा भेद विकल्प नहीं रहता. उसका नाम स्वरूपायरण चारित्र कडते हैं. आ...हा...! बहुत सूक्ष्म बात (है). बाद में विकल्प, राग उठता है, दया, दान, भक्ति, प्रतादृि या शुभ-अशुभ रागादृि, परंतु स्वरूप की ओर दृष्टि डुई और स्वरूपायरण की अेकाग्रता डुई वड डभेशा रहती है. समज में आया ?

स्वरूपायरण जहां सम्यग्दर्शनपूर्वक डुआ, चैतन्यज्योत अण्ड ज्ञानमूर्ति, सम्यग्दर्शन इसको कडा कि, सारा अेकरूप चैतन्य ज्ञायकभाव भूतार्थ का अंतर आश्रय करना. उस सम्यग्दर्शन के काल में डी प्रतीति डुई, सम्यग्ज्ञान डुआ और उतने अंश में स्थिर भी डुआ. स्वरूप की ओर की लीनता (डुई). इस स्वरूपायरण चारित्र में भेद लक्ष्य में नहीं आता. अकेला अभेद (डोता है). यड अभेद (है), अैसा भी विकल्प नहीं. सूक्ष्म बात है. उसने कभी धर्म की प्रथम सीडी कैसे प्राप्त डोती है, उसने कभी लिया डी नहीं. बाडर में डी बाडर में अनादृि से गंवाया. अब तो उम्र भी (बडी) डो रही है कि नहीं ? क्यों ?

कडते हैं, देजो ! ‘दौलतरामज्ज’ ‘छड ढावा’ में अैसा कडते हैं. साधारण गृहस्थों को कंठस्थ डोता है. लेकिन उसका अर्थ क्या ? तोता. वस्तु क्या है ? कंठस्थ कर दे लेकिन तोते की भांति. क्या चीज है ? भगवान सर्वज्ञ परमेश्वर त्रिलोकनाथ

वीतरागदेव ने कछा वडी 'दौलतरामज्ज' छोडी ढाल में स्वरूपायरज्ञ का स्वरूप (कछते हैं). पछले लक्ष्य में ली आया नहीं कि, क्वा यीज (है) ? कैसे प्राप्त छोती है ? कछते हैं कि, पुण्य-पाप की अचि तो छोड दे. पाप में लाल नही, पुण्यभाव में लाल नही, देह की क्रिया से मेरी क्रिया है नहीं और अक वर्तमान समय में ज्ञान का विकास अल्प है उतना ली मैं नहीं. उसको ली अंतर्भुज मोडकर शुद्ध चैतन्य स्वभाव में अकाग्र छोकर शुद्धउपयोग की प्राप्ति छोती है. उसका नाम प्रथम सम्यग्दर्शन सहित स्वरूपायरज्ञ चारित्र कछने में आता है. आछा...छा...! लार्छ ! वछां 'रतनपर' में मिलता नहीं और आप के रतन में ली मिले नहीं, चैसे में मिले नहीं.

मुमुक्षु :- संयोग मिले.

उत्तर :- उसके मामा के पास बहुत चैसा है. चैसा है, उसके पास ममता है. उसके पास तो कली चैसा नहीं आता ? आत्मा के पास आता है ? वछ तो दूर रछता है. मेरा है, छतनी ममता उसके पास आछ. क्वां सेछिया ? वछ यीज तो आती नहीं है. यीज तो दूर रछती है.

मुमुक्षु :- तिजोरी में तो रछती है.

उत्तर :- तिजोरी तो जड है, पर है. तिजोरी में रछे उसमें क्वा आया ? आत्मा के पास क्वा आया ? आत्मा ने माना कि, मेरा है, छतनी ममता उसके पास आछ. बराबर है ? लैया !

वछां तो कछते हैं कि, उस ममता के परिज्जाम से रछित और दया, दान का शुभ विकल्प से, भाव से रछित अैसी यीज जो अणंजानंद प्रलु है, उसकी दृष्टि करने से स्वरूप में अकाग्रता छोती है तब अैसा लेद लक्ष्य में नहीं रछता. समज में आया ? तब सम्यग्दर्शन में स्वरूपायरज्ञ प्रथम लूमिका प्रगट छोती है. बाद में, अैसी दशा छोने के बाद उपयोग नहीं रछता, परंतु स्वरूपायरज्ञ और दृष्टि जो छुछ है वछ छमेशा रछते हैं. बाद में शुभभाव आवे, दया, दान, लक्ति को पुण्य समजे. सम्यग्दृष्टि को पाप (भाव) कमाने का, विषय आदि (का) ली आता है. उसको पाप समजे. पाप-पुण्य को अपने ज्ञान में पर के रूप में समजे. अपने

स्वरूप में पुण्य-पाप को अेकत्व करते नहीं.

अपनी भोज में पडा आत्मा, अपनी भोज करके जो स्वरूप प्रगट हुआ उसके साथ पुण्य-पाप के विकल्प को मिलाते नहीं. डोता है. समज में आया ? डोता है, लेकिन अपना शुद्ध स्वरूप ज्ञाता-दृष्टा का भान हुआ, सम्यक् भान में उसके साथ विकार को मिलाते नहीं, अेकत्व डोते नहीं. आडा..डा...! याडे तो समकित्ती लडाई में डो, डायी के डोदे पर (बैठनेवाले) राजकुमार डो और आत्मभान हुआ डो. राजकुमार डो, बहुत पुण्य डो. लडाई में ली अैसे यले. तो ली अंतर में अनुभव की सम्यक् प्रतीति और स्वरूपायरण स्थिरता तो उसके कभी छूटते नहीं. समज में आया ? अज्ञानी आत्मा के भान बिना दया, दान, व्रत के विकल्प में पडा है तो उसको स्वरूपायरण का अभाव है इसलिये वड मात्र विकार का स्वामी है. समज में आया ? आडा..डा...!

‘आत्मा का स्वभाव डी कर्म,...’ देभो ! भगवानआत्मा...! आत्मा का स्वभाव तो ज्ञान और आनंद है. ज्ञान, आनंद में जब अेकाग्र हुआ, स्वरूपचारित्र में—स्वरूपायरण में, तब शुद्ध स्वभाव की पर्याय सम्यग्दर्शन और स्वरूपायरण का भाव जो प्रगट हुआ वडी आत्मा का काम (है). वड आत्मा का काम (है), काम नाम कर्म, कर्म नाम कार्य. है कि नहीं ? लैया ! देभो ! ‘(चिद्भाव) आत्मा का स्वभाव डी कर्म,...’ कर्म यानी कार्य. पुण्य-पाप (का) विकल्प दृष्टिमें से—रुचिमें से छूट गये. देड की क्रिया तो मेरी है नहीं, वड तो रुचि छूट गई. लेकिन अपने स्वभाव के अनुभव काल में स्वरूपायरण के काल में शुद्धभाव की पर्याय प्रगट हुई. शुद्ध. शुभ-अशुभ नहीं, शुद्धभाव.. शुद्धभाव. स्वभाव के आश्रय से शुद्धभाव प्रगट हुआ वड आत्मा का कार्य, वड आत्मा का कर्म, वड आत्मा का कर्तव्य (है). कठिन बात.

‘(चिद्देश) आत्मा डी कर्ता,...’ उस समय में चिद्देश—चिद् नाम ज्ञान का ईश्वर आत्मा. चिद्देश. ज्ञान का ईश्वर भगवान अपना आत्मा, वडी शुद्धभाव का करनेवाला. शुद्धभाव का करनेवाला विकल्प, राग मंद था या मंद है तो वड शुद्धभाव प्रगट हुआ, अैसा नहीं. धीरे से समजने योग्य यीज है. अनंतकाल में उसने कभी क्रिया डी नहीं. अैसे डी जिंदगी गंवाई, यौरासी के अवतार में यले गया. कोई पुण्य

आदि किया हो, अकादक भव स्वर्गादि मिले, मिथ्यादृष्टिपने रखा, वहां से निकलकर पशु योनि करके जाओ नरक, निगोद में. लैया ! आडा..डा...! अ..डो...! देड का कोई रजकण ली साथ में आनेवाला नहीं. देड का, दूसरी यीज तो कहां रह गई.

यहां तो कडते हैं कि, शुभ-अशुभभाव हुआ हो तो ली साथ में तो नहीं रहता. जो हुआ उसका बंध पड गया. जड रजकण (रडे), उसकी पर्याय में साथ नहीं (हैं). अपना स्वरूप जो ज्ञानानंद शुद्ध है, उसकी अंतर दृष्टि और स्वरूपायरण प्रगट किया वह साथ में रहता है. समज में आया ?

कडते हैं कि, वहां आत्मा डी कर्ता है. यहां तो तीन बोल समजाते हैं. वहां तीन ली नहीं रहते, विचार में तीन ली नहीं रहते कि, मैं कर्ता, आत्मा करनेवाला, शुद्धभाव मेरा कर्म और मेरी चैतन्य की निर्मल पर्याय हुई वह मेरी किया, ऐसा तीन भेद अंतर स्वरूपायरण काल में तीन भेद लक्ष्य में नहीं रहते. (भेद) डोते हैं. ओ..डो..डो...! है ना ? लैया ! क्या कडते हैं ? देओ !

‘कर्ता (चेतना) चैतन्यस्वरूप आत्मा डी किया डोता है...’ आत्मा किया. चैतन्यस्वरूप आत्मा किया. कडते हैं कि, धर्म की किया है कि नहीं ? किया डोती है कि नहीं ? है किया, लेकिन कौन-सी किया ? पुस्तक रभा है ना ? देड की किया धार्मिक किया नहीं, अंदर दया, दान, व्रत, पूजा का परिश्राम उत्पन्न हो वह धार्मिक किया नहीं. आडा..डा...! है ? लैया ! क्या (लिजा है) ? ‘चैतन्यस्वरूप आत्मा डी किया...’ चैतन्यस्वरूप आत्मा डी किया डोता है. आत्मा डी परिश्रामन करता है, ऐसा कडते हैं. भगवान शुद्ध प्रभु, वडी अपना परिश्रामन (करता है). पूर्व के राग का अभाव डोकर, स्वभाव की शुद्धरूपता चैतन्य की परिश्रामितरूप किया (डोती है) वह आत्मा की किया है. आडा..डा...! है उसमें ? कभी पढा था ?

मुमुक्षु :- रोज पाठ करते हैं.

उत्तर :- डोक्टर डीक कडते हैं कि, रोज पाठ करते हैं. पाठ करते हैं, डं ! यह तो सरल सादी डिन्डी भाषा है. आडा...! ये तो ‘दौलतरामज्ज’ ने, ‘बुधजन’ की ‘छड ढावा’ थी उससे अधिक स्पष्ट बनाई. उसमें ऐसा नहीं है, उसे ली डमने देपी है. ‘बुधजन’ की है, उसमें से बनायी. यह तो बहुत स्पष्ट बनाई है. शास्त्रमें

સે સાર.. સાર.. સાર.. સાર થોડા લેકર બના દિયા.

કહતે હેં કિ, ભૈયા ! તુજે અનંતકાલ મેં સ્વરૂપાયરણરૂપ ધર્મ ક્રિયા કભી નહીં હુઈ. આપકે હાથ મેં તો પુસ્તક હૈ. સમજ મેં આયા ? આહા..હા...! દેખો તો સહી. 'દૌલતરામજી' કહતે હેં કિ, જબ અપના શુદ્ધ સ્વરૂપ, પુણ્ય-પાપ કે વિકલ્પ કા લક્ષ્ય છોડકર સ્વરૂપ કી દષ્ટિ કરને કે કાલ મેં ચૈતન્ય કી ક્રિયા - શુદ્ધ પરિણતિ હી રહતી હૈ. રાગ અપની ક્રિયા ઐસા રહતા નહીં. આહા..હા...! ભૈયા ! ઓ..હો..હો...! યહાં મૂલ બાત હૈ ઇસલિયે આજ લિયા. દોપહર કો ગુજરાતી. સમજે ? 'નિયમસાર' ગુજરાતી ચલેગા.

યહાં કહતે હેં, ચેતના ક્રિયા હોતી હૈ. ભગવાન જ્ઞાનસ્વરૂપ પ્રભુ, વહી અંતર્મુખ દષ્ટિ કરને કે કાલ મેં સ્વરૂપાયરણ-સ્વરૂપ કા અનુષ્ઠાન, સ્વરૂપ કા અનુષ્ઠાન, ઉસમેં ચેતના કી નિર્મલ જ્ઞાનાનંદ કી ક્રિયા રહતી હૈ, વહ ક્રિયા. કર્તા આત્મા ઔર વહી કર્મ-કાર્ય. ક્રિયા કર્યો (કહા) ? કર્યોકિ પલટન હુઆ ના ? ક્રિયા પલટન હૈ. 'ક્રિયા હોતા હૈ.'

'કર્તા, કર્મ ઔર ક્રિયા-યે તીનોં ભેદરહિત એક અખંડ હો જાતે હેં...' યહાં ભી તીન તો સમજાયા. પરંતુ અંતર દષ્ટિ કે કાલ મેં, સ્વરૂપાયરણ કાલ મેં, અનુભવ કાલ મેં તીન નહીં રહતે, તીન એકરૂપ હો જાતે હેં. યહ કર્તા, યહ કાર્ય ઔર યહ ક્રિયા ઐસે તીન ભેદ નહીં રહતે. તીન ભેદ હો જાયે તો વિકલ્પ ઉઠતે હેં. દેખો ! યહ 'સિદ્ધાંત પ્રવેશિકા' હૈ, હાં ! સમજ મેં આયા ? 'જૈન સિદ્ધાંત પ્રવેશિકા' હૈ ના ? ઉસમેં વહ લિખા હૈ. સમજ મેં આયા ? અનંતાનુબંધી કિસકો કહતે હેં ? ઉસમેં લિખા હૈ. દેખો !

સ્વરૂપાયરણ ચારિત્ર કિસકો કહતે હેં ? શુદ્ધાત્માનુભવ કી અવિનાભાવિ ચારિત્રવિશેષ કો સ્વરૂપાયરણ ચારિત્ર કહતે હેં. ઐસા લિખા હૈ. અનંતાનુબંધી કિસકો કહતે હેં ? (વહ લિખા હૈ). અનંતાનુબંધ ક્રોધ, માન, માયા, લોભ કિસકો કહતે હેં ? જો આત્મા કે સ્વરૂપાયરણ ચારિત્ર કો ઘાત કરે ઉસકો અનંતાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ કરતે હેં. આપ કા સ્પષ્ટીકરણ (આયા). યહ તો 'જૈન સિદ્ધાંત પ્રવેશિકા' બાલક કે લિયે બનાઈ ઉસમેં સે હૈ. 'ગોપાલદાસ બરૈયા' હૈ ના ? ભૈયા ! ઉન્હોં

ने बनाई है.

मुमुक्षु :- ..

उत्तर :- शास्त्रमें से निकाला है. यह ग्रंथ (मे) क्या किसी के घर की बात है ? समझ में आया ? (ये कहते हैं), ..ग्रंथ नहीं है. .. ग्रंथ क्या आया ? सब अकेली बात-तत्त्व की बात है. ये कहते हैं, वे कहते हैं और शास्त्र कहते हैं. आहा...हा...! परंतु पहले इतना तो निश्चय होना चाहिए कि नहीं ? कि, आत्मा प्रथम धर्म पाते हैं तब राग की अकेला है (वह) टूटती है तो उतने स्वरूप में अकेला होते हैं कि नहीं ? न्याय से समझना चाहिए कि नहीं ?

अनादिकाल का आत्म स्वरूप शुद्ध ज्ञानानंद घन (है). वह पुण्य-पाप के विकल्प में, शुभाशुभ आचरण में है, वह तो अनादिकाल से है. जब उसको धर्म प्रगट होता है तब उसको क्या प्रगट हुआ ? शुभाशुभभाव प्रगट हुआ ? वह तो है अनादि से. शुभ-अशुभ राग है उससे उठकर शुद्ध चैतन्य में अकेला हुआ तो शुभाशुभ परिणाम से रहित स्थिरता थोड़ी हुई और स्वरूप की प्रतीत हुई. उसका नाम स्वरूपाचरण चारित्र्य सम्यग्दर्शन के काल में पहले होता है. यह नहीं हो तो शुभाशुभभाव में अकेला है, वह तो अनादिकाल की है. शुभाशुभभाव और पुण्य-पाप भिन्न है, ऐसा भान हुआ तो राग से रहित स्वरूप की स्थिरता का अंश प्रगट न हो तो अकेला हुआ किस में ? राग में तो अनादि से अकेला था ही. शुभाशुभ राग में अकेला तो अनादिकाल से है, वह नहीं चीज नहीं, वह तो अनंतकाल से करते आया (है). पुण्य-पाप, पुण्य-पाप, स्वर्ग-नरक मिलते ही हैं. समझ में आया ? समझने की चीज है. पैसा-वैसा बहुत आता है और जाता है.

मुमुक्षु :- उसके कारण से आते हैं.

उत्तर :- उनके कारण से आते हैं और जाते हैं. आत्मा के कारण से कहां आते हैं ? यह आत्मा के कारण से आता है, देओ ! आत्मा के कारण से, शुभ-अशुभभाव मेरा है वह आत्मा के कारण से मिथ्या भ्रम होता है. और यह आत्मा पुण्य-पाप के भाव रहित शुद्ध चिदानंद स्वरूप हूँ, ऐसी दृष्टि में शुद्धभाव का होना

विकार की ओकता तूटकर, स्वरूप की ओकता होना वह आत्मा से होता है. वह कहां ना ? 'विदेश करता)...' विद-ईश. ज्ञान का ईश भगवानआत्मा है. ज्ञान का ईश्वर, हां ! पैसा का ईश्वर नहीं ? लडके का ? मकान ? बिर्डींग ? ईस बिर्डींग का स्वामी नहीं, ये तो जड, मिट्टी-धूल है, अणुव तत्त्व है.

यहां तो कहते हैं कि, भगवान ओक समय में शुद्ध स्वरूप पवित्र स्वभाव की दृष्टि हुई, सम्यग्दृष्टि शुभ-अशुभभाव होता है उसका स्वामी नहीं रहता. उसका स्वामी नहीं रहता (तो) दूसरे का स्वामी है ही कहां ? समज में आया ? आडा..डा...! अरे...! अनंतकाल में वीतराग परमेश्वर त्रिलोकनाथ तीर्थकरदेव वीतराग परमेश्वर हैं. वे तो वीतरागभाव की बात करते हैं. ऐसी बात जैन परमेश्वर के अलावा अन्य में कभी तीनकाल तीनलोक में ऐसा ओक शब्द और ओक न्याय भी नहीं होता. समज में आया ?

ऐसे सर्वज्ञ परमेश्वर त्रिलोकनाथ सौ एन्द्र की उपस्थिति में समवसरण में भगवान की दिव्यध्वनि में आया, अरे...! आत्मा अनादिकाल से अस्वरूपायरण तूने किया है. देह का आयरण तो उसने किया ही नहीं. देह का आयरण, जड का आयरण, पर का आयरण तो किया ही नहीं. तो क्या किया ? अनादिकाल से मिथ्यादृष्टि में शुभ और अशुभ राग का आयरण किया. आडा..डा...! स्वरूपायरण नहीं किया, पर का आयरण नहीं किया. डॉक्टरण ! शरीर का कुछ नहीं किया. जड का आयरण आत्मा नहीं कर सकता. स्वरूप का आयरण अनंतकाल से किया नहीं. तो किया क्या ? अनंतकाल से निगोद से लेकर नौवीं त्रैवेयक तक (गया उसमें किया क्या ?) शुभ और अशुभभाव, विकारी भाव का आयरण करके मैं कुछ ठीक करता हूं, ऐसी मिथ्यादृष्टि से स्वरूपायरण किया है. बराबर है ?

अब कहते हैं कि, लैया ! अरे...! तेरा समय आया, यह काल आया, तुजे मनुष्यदेह मिला. भगवान ! उसकी रीत तो समज ले. उसकी रीत-पद्धति-विधि क्या है वह तो समज ले. समजने के बाद प्रयोग में-प्रयत्न में रहेगा. समजे बिना प्रयोग कैसे करेगा ? समज में आया ? आडा..डा...!

कहते हैं, भगवानआत्मा अनादिकाल से अस्वरूपायरण.. अस्वरूपायरण का

अर्थ ? कि, शुभ-अशुभ विकारी भाव का वर्तन किया. वर्तन किया-आचरण किया, अनुष्ठान किया वल अस्वऱुपाचरण है. वल अपने स्वऱुप का आचरण नहीं, विभाव आचरण है. वली किया ना ? लैया ! दुकान-बुकान का कुँ किया नहीं, ँसा कलते हैं.

मुमुक्षु :- सारा दिन करता है ना ?

उत्तर :- कौन करता है ? कौन कलता है ?

मुमुक्षु :- सब लोग कलते हैं.

उत्तर :- दुनिया कलती है तो जूठ कलती है. भगवान कलते हैं कि, राग-द्वेष का आचरण तुम यौबीस घंटे करते ढो. जड का कर सकता नहीं. आंभ की अेक पलक भी ँसे घुमा नहीं सकते. वल तो जड है, उसका तुम क्या करते ढो ? कठिन बात, लार्थ !

मुमुक्षु :- गाना गाता है.

उत्तर :- कौन गाना गाता है ? वल तो वाणी का आवाज नीकलने की जड की किया है. अंदर विकल्प आता है, भजन कऱुं, ँसा शुभभाव (आता है). अस ! ँतनी मर्यादा (है). जड का बोलने का आचरण ढोता है, पैर ँसे-ँसे थन..थन ढोते हैं वल जड की पर्याय है. वल आत्मा कर सकता है ? कठिन बात, लार्थ ! डोक्टर कलते हैं कि, उत्तर में ँसा सुनने में नहीं आता. उसके लिये ढी कडा, दूसरी जगड ढोडकर डम सुनने के लिये ढी आते हैं, ँसा उसमें लिभा था. बात यल है. समज में आया ? आडा..डा..! बहुत जगड जाना था, (सब) ढोडकर यडां आये ना ?

कलते हैं, अरे..! भगवान ! तुने कली स्वऱुपाचरण कैसे ढोता है उसे तूने लक्ष्य में ली लिया नहीं. और डम कुँ करते हैं, करते हैं, करते हैं, ढीक करते हैं ँसे ढी बङ्गु में - ड्रम में जिंदगी यली गई. लार्थ ! कडां गये लार्थ ? गये ? है ? तुम्हारे पिताज्ज का सब उडा दिया. उड साल से रस नहीं जाते थे, डरित नहीं जाते थे. लेकिन वे कबूल करते हैं कि, बात तो सखी है. आडा..डा..! अरे..! भगवान ! बापू ! तू कौन यीज है ? तेरा स्वऱुपाचरण-अनुष्ठान, तेरी किया क्या ?



देह की क्रिया तेरी नहीं और राग विकल्प उठते हैं वे भी विकारी क्रिया (है), तेरी मूल यीज नहीं. इसीलिये तो कडा, चैतन्य उसकी क्रिया है. भगवान ज्ञानमूर्ति प्रभु, उसकी अंतर में सन्मुख दृष्टि करके चैतन्य का परिशमन, विकार की रुचि छोडकर, चैतन्य का परिशमन-क्रिया हुई वड आत्मा की क्रिया, वड आत्मा की क्रिया, वड स्वरूपायररूप भाव (है), वड शुद्धभाव (है). समज में आया ? आडा..डा...!

‘यड तीनों लेहरडित अक, अजंड...’ देजो ! राग तो नहीं, पुण्य-पाप तो नहीं परंतु में आत्मा शुद्धभाव मेरा काम, कर्ता रिदेश आत्मा हूं और चैतन्य की निर्मल परिशक्ति हुई वड क्रिया, (अैसे) तीन लेह भी लक्ष्य में नहीं रहते. तब अंदर निर्विकल्प अलेह दृष्टि होती है. उसको स्वरूपायररूप चारित्र कडते हैं. आडा..डा...! कभी सुना डी नहीं. वीतराग के मार्ग में डम आये.. भगवान.. भगवान.. (करते हैं). उनको उल्लास तो बहुत आता है, प्रमोद तो आता है. ‘अलीगढ’ में उसने बहुत क्रिया था. लेकिन थोडा-थोडा समय निकालना चाडिये. यड यीज.. ओ..ओ..ओ...! अनंतकाल में यीज रह गड, जो करने की यीज (थी उसका) ज्याल भी नहीं, समज भी नहीं, रुचि भी नहीं तो प्रयोग कडां से करेगा ? समज में आया ? आता है ना ? मारवाडी की कोड यीज डींयी होती है. डम को तो नाम भी नहीं आता. मारवाडी की डींयी यीज आती है ना ? राजा जैसी. अैसा कुछ सुना था. घेवर जैसी यीज. उसका दूसरा नाम था. मारवाडी बहुत डींयी बनाते हैं. अकबार सुना था, अपने को कडां मालूम है. लेकिन विधि कैसे होती है उस विधि की जबर नहीं तो बनाये क्या ? समज में आया ?

डमें शिरा बनाना है, शिरा. कैसे करना ? देजो ! पडले आटा है (उसे) घी में सेकना. बाह में गुड का पानी डालना. लेकिन घी बच जाये अैसा (करना है) तो क्या करना ? डि, गुड का पानी पडले डालना. आटे में पडले गुड का पानी डालकर आटा बराबर सिक जाये बाह में घी डालना. (अगर) गुड के पानी में आटा सेककर घी डालेगा (तो क्या) शिरा डोगा ? तुजे विधि की जबर नहीं. शिरा नहीं डोगा, लूपरी डोगी. लूपरी समजते डो ? डेडे डपर (लगाते हैं ना) ? डेडे डर. डेडे डर बांधने के काम नहीं आती. लूपरी बनाती है उसे स्त्री कडे, देजो !

बहन ! धी ढेभकर डालना. धी बडुत भी नडीं गिरे और धी बिलकुल नडीं गिरे, अैसा भी नडीं. थोडा.. थोडा.. थोडा. बडुत गिरेगा तो बिगड जायेगा, बिलकुल धी नडीं डोगा तो पोटीस नडीं डोगी. ँसलिये डमारे यडां भाषा डै. सास बडु को कडे तब अैसा कडे, 'जुओ ! वडु. पोटीस बनावो ँगे तो जातुं-वणतुं धी नाभवुं. जातुं-वणतुं.' आप की डिन्डी में कोरुं भाषा डोगी, डम को भबर नडीं. अैसा थोडा रडे भी नडीं, थोडा बिलकुल न रडे अैसा भी नडीं और बडुत रड जाये अैसा भी नडीं. अैसा डो तो लूपरी डोगी. ये तो पडले गुड के पानी में आटा सेके, बाढ में धी डालते डैं. शिरा (तो) नडीं डोगा (लेकिन) लूपरी भी नडीं डोगी. विधि की भबर नडीं.

अैसे अपना सम्यग्दर्शन, चारित्र-स्वरूपाचरुण केसे प्रगट डोता डै, मालूम नडीं, (और) करने डैठे, डमारा आत्मा अैसा डै, डमारा आत्मा अैसा डै. क्वा आत्मा अैसा-अैसा ? समज में आया ?

कडते डैं, अ..डो...! भगवानआत्मा...! सम्यग्दर्शन-ज्ञान-चारित्र तीन चीज डैं. शिरा में भी तीन चीज डोती डैं ना ? यडां अभी आयेगा, डेभो ! शिरा में तीन चीज आती डै ना ? आटा, धी और शक्कर या गुड. यडां आयेगा, डेभो ! ये तीन चीज आयेगी. अेक डो जाते डैं. भगवानआत्मा ध्याता, ध्यान और ध्येय का भी विकल्प और भेद नडीं रडता और कर्ता, कर्म, क्रिया का भेद भी नडीं रडता. तो क्वा रडता डै ?

'(बाधारडित) डो जाते डैं.' अभिन्न अभंड अेकस्वरूप डो जाते डैं. 'शुद्ध उपयोग को निश्चल पर्याय...' डेभो ! आत्मा का शुद्ध व्यापार. पुष्य-पाप का व्यापार अशुद्ध व्यापार डै. वड तो बंध का कारण डै. यडां तो भोक्ष का कारण वर्णन करना डै ना ? तो कडते डैं कि, शुद्ध व्यापार. 'शुद्ध उपयोग की निश्चय पर्याय...' डेभो ! वड पर्याय डै. शुभ-अशुभ राग था वड विकारी पर्याय थी. उसको ँडकर ज्ञाता स्वरूप चिदानंद में अेकाग्र डोकर शुद्ध पर्याय 'प्रगट डोती डै;...' डेभो ! भाषा केसी डी डै ? 'शुद्ध उपयोग की (निश्चल) (दशा) (प्रगटी)...' प्रगटी. वड दशा अनाडि की दशा नडीं थी. वस्तु अनाडि की थी. शुद्ध ज्ञान, आनंद अनाडि की चीज थी.

परंतु अंतर अेकाग्र हुआ तो शुद्धता प्रगट हुई. शुद्धता पर्याय में प्रगट हुई, ये पर्याय प्रगट हुई उसका नाम स्वरूपायरण, उसका नाम संवर, निर्जरा, उसका नाम शुद्धउपयोग, उसका नाम सम्यग्दर्शन-ज्ञान-चारित्र मोक्ष का मार्ग कडते हैं. आडा..डा..! समज में आया ?

मुमुक्षु :- ..

उत्तर :- मां कडे, लेकिन उसे विधि आनी याडिये ना ? क्रिये बिना, उलटपुलट करे... पडले कडा ना ? कंजूस बाई डो तो (कडे), तुजे सस्ता कर देते हैं. जाना किसको ? ... जायेगा ? जो करे वड जाये. यडां तो कडते हैं कि, आत्मा करे और अपना अनुभव अपने भोगने में आता है. पर्याय अपनी भोग्य और भोक्ता आत्मा. दो भेद भी अंदर अनुभव में नहीं, अैसा यडां तो कडते हैं. दूसरा तो नहीं, दूसरा तो नहीं लेकिन उसका आत्मा, मैं आत्मा अतीन्द्रिय आनंदस्वरूप (हूं), उसकी दृष्टि, ज्ञान पडले हुआ तो यड आत्मा कर्ता, यड कार्य, मैं भोक्ता और यड भोग्य, अैसा भेद भी वडां रडता नहीं. दूसरा तो भोक्ता नहीं, दूसरा तो भोग्य नहीं लेकिन अपने में भोक्ता-भोग्य का भेद नहीं रडता. आडा..डा..! समज में आया ?

प्रथम स्वरूप की दृष्टि डोने के काल में अैसा डोता है. बाद में दृष्टि रडती है, स्वरूपायरण भी रडता है, शुभ-अशुभराग रडता है. समकृती धंधे में भी द्विजने में आवे, भोग में भी द्विजने में आवे तो राग है, समजते हैं, पाप है, यड पुण्य है. पृथक् रजते हैं, अपने साथ जुडान नहीं करते हैं. अैसा भेदज्ञान हुआ, वड भेदज्ञान हुआ. पर्वत में अेक बिजली का प्रडार हुआ और पत्थर के दो भोग डो गये वड बाद में रेश से ँकडे नहीं डोते. रेश समजे ? बाद में जुडते नहीं. अैसे भगवानआत्मा ज्ञानानंद का स्वरूप प्रभु पूर्णानंद प्रभु, पुण्य-पाप के राग से अेकबार अंतर भेद हुआ, भेद हुआ (बाद में) अेक नहीं डोता. समज में आया ?

प्रगट डोती है;...' देओ ! भाषा है ना ?

तीनों अभिन्न अभिन्न शुद्ध उपयोगकी निश्चल दशा;  
प्रगटी जहां दग-ज्ञान-व्रत ये, तीनधा अकै लसा.

कितने काल से यह कंठस्थ है ? कंठस्थ नहीं है ? अर्थ की ખબર नहीं. अर्थ समझे बिना भाषा क्या करे ? तोते को पूरी दे (और कहे), बोल, रघुराम. वह जाने कि, यह रघुराम होगा. पूरी रघुराम. पूरी कहते हैं ना ? पुडी.. पुडी और सिंग का दाना, सिंग का दाना. मुंगहली देते हैं. बोल पोपट, रघुराम. रघुराम. उसे लगे कि, यह रघुराम होगा. पुडी और दाना रघुराम होगा. भान नहीं, रघुराम कौन और ये कौन ? यह तो पुडी है और दाना है. जैसे ऐसे भान नहीं है कि, क्या आत्मा है ? यह क्या कहते हैं ? 'तीनों अभिन्न अभिन्न शुद्ध उपयोगकी निश्चल दशा;' क्या ? (सिर्फ) भाषा है या कुछ भाव है उसमें ? समज में आया ? आडा..डा....!

प्रगट होती है; जिसने सम्यग्दर्शन, सम्यग्ज्ञान...' देओ ! व्रत का अर्थ यहां सम्यक्चारित्र कडा. भाई ! शब्द में व्रत (शब्द) है. फिर भी वहां सम्यग्दर्शन स्वरूप दृष्टि के काल में शुद्ध श्रद्धा हुई, शुद्ध ज्ञान हुआ और आचरणरूपी व्रत-चारित्र हुआ. वह व्रत नहीं है. स्वरूप की स्थिरता वही निश्चय व्रत है. आडा..डा....! बाद में पंचम गुणस्थान योग्य बारह व्रत का विकल्प आता है, लेकिन वह शुभराग है. समज में आया ? अंतर में अकाग्र होकर जितनी शांति और स्थिरता प्रगट हुई वही अपना स्वरूपचारित्र और आचरण, सख्या मुक्ति का कारण वह है. आडा..डा....! समज में आया ? अब तो कितने पुस्तक प्रकाशित हो गये हैं ! अमी (अक मुमुक्षु की) ओर से पंद्रह हजार पुस्तक प्रकाशित हुआ. 'छह ढावा' बहुत निःशुल्क ही. पंद्रह हजार. 'आत्मधर्म' में, 'सन्मति संदेश' में बहुत गर्ह है. (उनको) पूरा कंठस्थ है. उसकी बहुत प्रीति है इसलिये प्रभावना की. ये व्याख्यान (रेकोर्डिंग) होते हैं वह भी उनकी ओर से है. पुस्तक प्रकाशित करना है. पुस्तक प्रकाशित करना है. कंठस्थ है, बहुत साल से कंठस्थ है. बहुत साल से कहते हैं, व्याख्यान करो, व्याख्यान करो. अक बहन कहती थी. वह भी कहती थी कि, 'छह ढावा' का व्याख्यान होना चाहिये. तो यहां चलते हैं. समय नहीं मिले, कहां संसार की धतनी

ऊंऊट ! ओ..ओ..!

कडते हैं, भगवानआत्मा..! अक पंक्ति में कितना भर दिया है ! बहुत भर है ना ? लैया ! आडा..डा...! 'दौलतराम' पंडित. लेकिन पंडित अपने घर की बात कडां करते हैं ? अपनी छिन्दी भाषा में जोड दिया. भाव तो भगवान का है, जो परमार्थ अनादिकाल से यला आया वड भाव है. कडते हैं कि, जब भगवानआत्मा स्वरूप की दृष्टि करके, स्वरूप का आयरण करते हैं तो उसमें तीनों आ गये. सम्यग्दर्शन भी आ गया—शुद्ध स्वभाव की प्रतीत. ज्ञान आ गया. अनुभव वड आत्मा, ऐसा ज्ञान. और स्थिरता डो गई वड यारित्र. समज में आया ? ये स्वरूपायरण यारित्र भोक्ष का मार्ग है. बंधन से छूटने का वड अक डी उपाय है. आडा..डा...! बाकी सब बंधने का (उपाय) है. ओ..ओ..!

'वड तीनों अकरूप-अभेदरूप से शोभायमान डोते हैं.' 'लसा' का अर्थ किया, देभो ! 'शोभायमान डोते हैं.' भगवानआत्मा..! आठ वर्ष की लडकी को भी सम्यग्दर्शन डोता है तब स्वरूपायरण डोता है. उसमें क्या है ? मंडूक को भी डोता है. क्या कडते हैं ? मेंडक... मेंडक. भेदज्ञान करता है. डेड छोटा-बडा तो जड है. पुण्य-पाप का राग विकार है. उससे मेरी यीज भिन्न है, ऐसी दृष्टि में अकाकार डोकर, उस समय में दर्शन-ज्ञान-यारित्र तीनों शोभायमान डोते हैं. अर्थात् राग का आयरण शोभायमान नहीं. राग मेरा वड श्रद्धा शोभायमान नहीं, राग का ज्ञान वड शोभायमान नहीं. राग का ज्ञान, समजे ? पुण्य-पाप का ज्ञान. शुभाशुभ मेरी यीज है, ऐसी प्रतीत शोभायमान नहीं. वड तो मिथ्या है. शुभाशुभ राग का ज्ञान मिथ्याज्ञान है. और शुभाशुभ राग मिथ्या आयरण है. तीनों शोभायमान नहीं. वड शोभायमान (है). अंतर्भुज डोकर शुद्ध स्वभाव पवित्र स्वभाव पडले संत समागम से समज लिया डो, सुना डो बाढ में अंतर प्रयोग काल में शुद्ध श्रद्धा, ज्ञान, शांति डुई वडी शोभायमान यीज है, वडी भोक्षमार्ग से शोभायमान अपनी दशा है. ये आत्मा को आभूषित किया. आडा..डा...! समज में आया ? पुण्य-पाप तो आभूषण नहीं है. पुण्य-पाप का बंधन जड है. उसका फल भी धूल बाडर का संयोग है. क्या आया उसमें ? ओ..ओ..ओ...!

नीचे (फूटनोट में) थोडा अर्थ है, देजो ! कर्म किसको कलते हैं ? 'कर्ता द्वारा लुआ कार्य,...' है नीचे ? फूटनोट में है. 'कर्म-कर्ता द्वारा लुआ कार्य.' नोट में है. कर्म की व्याख्या-कर्ता द्वारा लुआ कार्य. आत्मा स्वरूप का कर्ता, उससे लुआ शुद्ध पर्याय कार्य. आडा..डा..! डम दुनिया का काम कर दे, भकान का काम कर दे, दुकान का काम कर दे, पैसे का काम कर दे, तिजोरी का काम कर दे, बोलने का काम कर दे, खिलने का काम कर दे. डराम है तेरी यीज में वड डो तो. तेरी यीज में तो राग-द्वेष का परिणाम का तेरा कार्य अज्ञान से है. स्वभाव में कर्ता द्वारा किया कार्य. शुद्ध पर्याय प्रगट डो, श्रद्धा-ज्ञान और स्वरूपायरण. वडी कर्ता आत्मा द्वारा आत्मा की किया वड कार्य.

'कर्ता-स्वतंत्ररूप से करे सो कर्ता;' देजो ! व्याख्या. स्वतंत्ररूप से करे सो कर्ता. उसका अर्थ क्या लुआ ? भगवानआत्मा राग की मंदता की सडाय लिये बिना, कषाय की मंदता पडले थी (कि) यड आत्मा औसा.. औसा.. उसकी सडाय लिये बिना, अपने स्वतंत्र स्वभाव से शुद्धभाव को करे वड कर्ता कडने में आता है. आडा..डा..! यड व्याख्या तो अपने 'कर्ता-कर्म अधिकार' में बहुत बार आ गई है. स्कूल में भी ७ कारक की व्याख्या चलती है. (भाई) आये हैं कि नहीं ? नहीं आये ? डेडमास्टर नहीं आये. रुक गये डोंगे. वडं औसे आता है, कर्ता-स्वतंत्रपने करे सो कर्ता. कर्ता का ईष्ट सो कर्म. औसा आता है. धर्मी अपने स्वभाव का कर्ता (और) अपना ईष्ट अपनी शुद्ध पर्याय. धर्मी को पुण्य-पाप ईष्ट है नहीं. पुण्य-पाप का बंधन और बंधन का इल सम्यग्दृष्टि को ईष्ट है डी नहीं. आडा..डा..! कठिन बात, भाई ! समज में आया ?

'कर्ता-स्वतंत्ररूप से करे सो कर्ता.' यडं कर्म लिया ना ? कर्ता द्वारा लुआ कार्य. नहीं तो कर्म (उसे कडते हैं), कर्ता का ईष्ट वड कर्म. औसा चलता है. करनेवाले की प्रिय यीज वड कर्म. मिथ्यादृष्टि की करनेवाले की प्रिय यीज विकार. सम्यग्दृष्टि की प्रिय यीज निर्विकारी श्रद्धा-ज्ञान और स्वरूपायरण. आडा..डा..! बहुत बात बंद डो गई. वीतराग का मूल मार्ग था बहुत रुक गया. डेरडार.. डेरडार.. डेरडार.. (डो गया). सखी बात आती है तो (कडते हैं), ओ.. ओकांत डो गया, ओ.. ओकांत

હો ગયા. ચિલ્લાતે હૈં. કરો, પુકાર કરો, તુમ્હારે પાસ (હૈ). વહ પુકાર અંતર મેં ધૂનેવાલી નહીં. સમજ મેં આયા ? આહા..હા..!

‘ક્રિયા-કર્તા દ્વારા હોનેવાલી પ્રવૃત્તિ.’ દેખો ! ભાષા. નીચે હૈ ? ભૈયા ! ‘ક્રિયા-કર્તા દ્વારા હોનેવાલી પ્રવૃત્તિ.’ લો, પ્રવૃત્તિ તો આઈ. લેકિન કૌન-સી પ્રવૃત્તિ ? દેહ કી ક્રિયા કી, શરીર કી, વાણી કી ? વહ નહીં. પુણ્ય પરિણામ કી પ્રવૃત્તિ ? નહીં. અંતર સ્વરૂપ મેં દષ્ટિ કરકે શુદ્ધભાવ કી પર્યાય હુઈ વહી અપની પ્રવૃત્તિ, વહી અપની પ્રવૃત્તિ (હૈ). રાગ સે નિવૃત્તિ વહી અપની પ્રવૃત્તિ (હૈ). આહા..હા...! સમજ મેં આયા ?

(ભાવાર્થ) :- ‘મુનિરાજ સ્વરૂપાચરણ કે સમય...’ મુનિરાજ શબ્દ લિયા હૈ લેકિન સાધક લેના. ‘સાધક સ્વરૂપાચરણ કે સમય જબ આત્મધ્યાન મેં લીન હો જાતે હૈં તબ ધ્યાન, ધ્યાતા ઔર ધ્યેય-ઐસે ભેદ નહીં રહતે; વચન કા વિકલ્પ નહીં હોતા; વહાં (આત્મધ્યાન મેં) તો આત્મા હી કર્મ, આત્મા હી કર્તા ઔર આત્મા કા ભાવ વહ ક્રિયા હોતી હૈ, અર્થાત્ કર્તા-કર્મ ઔર ક્રિયા-વે તીનોં બિલકુલ અખંડ અભિન્ન હો જાતે હૈં...’ અપના આત્મા હી શુદ્ધ કર્તા, શુદ્ધ ક્રિયા ઔર શુદ્ધ પરિણામ કર્મ. એક હો જાતે હૈં. ઓ..હો..હો...!

ઐસા તો સ્વરૂપાચરણ મેં યહાં લિખા હૈ. અનંતાનુબંધી કે અભાવ કે કાલ મેં. દેખો ! સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર કા ઘાત અનંતાનુબંધી કરતા હૈ. પુણ્ય-પાપ કી પ્રીતિ અનંતાનુબંધી ભાવ હૈ. વહ સ્વરૂપાચરણ કા નાશ કરતા હૈ. ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ કી રચિ કી પ્રીતિ વહ સ્વરૂપ કે આચરણ કી ઉત્પત્તિ કરતી હૈ. ઔર વિઘ્ન કરનેવાલા અનંતાનુબંધી કા નાશ હોતા હૈ. સમજ મેં આયા ? એક ભી બરાબર સમજે ના, એક હી વ્યાખ્યાન.. એક જાને વહ સર્વ કો જાને. એક ભાવ જાને તો સર્વ કો જાને. લેકિન એક ભી ભાવ સમજને કી દરકાર નહીં ઔર દૂસરા કહે તો હા.. તીસરા કહે તો હા..

મુમુક્ષુ :- અનેકાંત..

ઉત્તર :- અનેકાંત કા અર્થ કયા ? ઐસે હોતા હૈ ઔર દૂસરે સે નહીં હોતા ઉસકા નામ અનેકાંત (હૈ). ઇસી વિધિ સે હોતા હૈ, દૂસરી વિધિ સે નહીં ઉસકા નામ અનેકાંત (હૈ). યહાં ખીચડીવાદ નહીં. સમજે ? ફૂદડીવાદ. ફૂદડીવાદ નહીં હૈ.

क्षण में फिर जाये (ऐसा नहीं है).

‘जिसमें सम्यग्दर्शन, सम्यग्ज्ञान और सम्यक्चारित्र ओक साथ-ओकरूप होकर प्रकाशमान होते हैं.’ लो ! समज में आया ? ऐसी अंतर स्वरूप की दृष्टि, पुण्य-पाप की रुचि, देह का लक्ष्य छोड़कर स्वरूप की श्रद्धा-ज्ञान करके अंतर में आचरण करना, उसमें तीनों बोल दर्शन-ज्ञान-चारित्र आ जाते हैं. वही प्रकाशमान होता है, वही मोक्ष का मार्ग है, दूसरा है नहीं. (विशेष कर्तेंगे...)

(श्रोता :- प्रमाण वचन गुरुदेव !)





સ્વરૂપાયરણ-ચારિત્રનું લક્ષણ અને નિર્વિકલ્પ ધ્યાન

પરમાણ-નય-નિક્ષેપકો ન ઉદ્યોત અનુભવમેં દિષ્ઠૈ;  
 દગ-જ્ઞાન-સુખ-બલમય સદા, નહિં આન ભાવ જુ મો વિષ્ઠૈ.  
 મેં સાધ્ય સાધક મેં અબાધક, કર્મ અરુ તસુ ફલનિતૈં;  
 ચિત્પિંડ ચંડ અખંડ સુગુણકરંડચ્યુત પુનિ કલનિતૈં. ૧૦.

અન્વયાર્થ :- [તે સ્વરૂપાયરણ-ચારિત્ર વખતે મુનિઓના] (અનુભવમેં) આત્મ-અનુભવમાં (પરમાણ) પ્રમાણ, (નય) નય અને (નિક્ષેપકે) નિક્ષેપનો વિકલ્પ (ઉદ્યોત) પ્રગટ (ન દિષ્ઠૈ) દેખાતો નથી. [પરંતુ એવો અનુભવ હોય છે કે] હું (સદા) સદાય (દગ-જ્ઞાન-સુખ-બલમય) અનંત-દર્શન-અનંતજ્ઞાન-અનંતસુખ અને અનંતવીર્યમય છું. (મો વિષ્ઠૈ) મારા સ્વરૂપમાં (આન) અન્ય રાગ-દ્વેષાદિક (ભાવ) ભાવ (નહિં) નથી, (મેં) હું (સાધ્ય) સાધ્ય, (સાધક) સાધક તથા (કર્મ) કર્મ (અરુ) અને (તસુ) તેના (ફલનિતૈં) ફળોના (અબાધક) વિકલ્પરહિત (ચિત્પિંડ) જ્ઞાન-દર્શન-ચેતનાસ્વરૂપ (ચંડ) નિર્મળ તેમજ ઐશ્વર્યવાન (અખંડ) અખંડ (સુગુણકરંડ) સુગુણોનો ભંડાર (પુનિ) અને (કલનિતૈં) અશુદ્ધતાથી (ચ્યુત) રહિત છું.

ભાવાર્થ :- આ સ્વરૂપાયરણ-ચારિત્ર વખતે મુનિઓના આત્મ-અનુભવમાં પ્રમાણ, નય અને નિક્ષેપનો વિકલ્પ તો ઊઠતો નથી પણ ગુણગુણીનો ભેદ પણ હોતો નથી એવું ધ્યાન હોય છે. પ્રથમ એવું ધ્યાન હોય છે કે હું અનંતદર્શન-અનંતજ્ઞાન-અનંતસુખ અને અનંતવીર્યરૂપ છું, મારામાં કોઈ રાગાદિક ભાવો નથી.હું જ સાધ્ય, હું જ સાધક છું તથા કર્મ અને કર્મના ફળથી જુદો છું. જ્ઞાન-દર્શન-ચેતના-સ્વરૂપ નિર્મળ ઐશ્વર્યવાન, તેમ જ અખંડ સહજ શુદ્ધ ગુણોનો ભંડાર અને પુણ્ય-પાપથી રહિત છું.

અર્થ એ છે તે સર્વ પ્રકારના વિકલ્પોથી રહિત નિર્વિકલ્પ આત્મસ્થિરતાને સ્વરૂપાયરણ ચારિત્ર કહે છે.

વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ સુદ ૪, ગુરુવાર  
તા. ૨૪-૨-૧૯૬૬, શ્લોક-૧૦. પ્રવચન નંબર-૩૫

‘દૌલતરામજી’ની કરેલી આ ‘છ ઢાળા’ છે. એની આ છઠ્ઠી ઢાળા ચાલે છે, છઠ્ઠીનો દસમો શ્લોક છે. શું અધિકાર છે ? શુદ્ધોપયોગ. આત્માએ અનંતકાળથી અનંત વાર શુભ અને અશુભના પરિણામરૂપી ઉપયોગ તો અનંત વાર કર્યો. સમજાય છે કાંઈ ? એ તો કાલે કહ્યું હતું દેહાદિક પરપદાર્થનું તો એણે કાંઈ કર્યું નથી, કોઈ દિ’ કરી શકતો જ નથી. પોતાના આત્મા સિવાય શરીર, વાણી, પૈસો, લક્ષ્મી, આબરુ, કીર્તી, દીકરા, પુત્ર, પૈસા એનું તો કાંઈ જરીએય કરી શકતો નથી.

મુમુક્ષુ :- બધું કરે છે ને !

ઉત્તર :- કાંઈ કરતો નથી, મૂઠ માને છે કે, હું કરું છું. ભાવ કરે છે ઇ. શુભ ને અશુભભાવ, જેને અહીંયાં અશુદ્ધ ઉપયોગનું આચરણ કહેવામાં આવે છે. એણે અનાદિથી પોતાની દશામાં અશુદ્ધ ઉપયોગનું આચરણ અનંત વાર નિગોદથી માંડી નવમી ત્રૈવેયક ગયો ત્યાં અશુદ્ધ ઉપયોગનું આચરણ કર્યું છે. નથી કર્યું શુદ્ધોપયોગનું આચરણ, વાણી, આ શરીર ચાલે એ ક્રિયાને પણ આત્માએ કોઈ દિ’ કરી જ નથી. એ તો જડની અવસ્થાનું પર્યાય-કાર્ય છે. પર્યાય કહો કે જડનું કાર્ય કહો કે જડનો ભાવ કહો, એ જડના ભાવને આત્મા કોઈ દિ’ કરે નહિ. પોતાનો સ્વભાવ શુદ્ધ છે એની અનંતકાળમાં એણે દૃષ્ટિ કરી જ નથી. એથી એના પર્યાયમાં અશુદ્ધ ઉપયોગનું આચરણ, અશુદ્ધ પરિણામ, અશુદ્ધનો ભાગ શુભ ને અશુભ બેય અનંત વાર કર્યા (અને) ચાર ગતિમાં રખડ્યો.

હવે અહીંયાં શુદ્ધોપયોગની અને શુદ્ધ સ્વરૂપાચરણ ચારિત્રની વ્યાખ્યા છે કે, જે કદી અનંતકાળમાં કરી નથી અને કરે ત્યારે કેવી દશા હોય છે ? પ્રથમ અનુભવકાળ, પ્રથમ આત્માનો સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્તિનો કાળ, એ કાળે શુદ્ધોપયોગરૂપી આચરણ કઈ

રીતે હોય છે એનું આ વર્ણન છે. અને પછી પણ જ્યારે જ્યારે આત્મા ધ્યાતા-ધ્યાન-ધ્યેયને ચુકીને અભેદપણાનો ઉપયોગ કરે ત્યારે પણ આવા જ શુદ્ધોપયોગનું આચરણ હોય છે. સમજાણું કાંઈ ? બહુ ઝીણું. નવમી ગાથા થઈ ગઈ, દેખો !

હવે ‘સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્રનું લક્ષણ’ કહે છે, જુઓ ! ‘અને નિર્વિકલ્પ ધ્યાન’

પરમાણ-નય-નિક્ષેપકો ન ઉદ્યોત અનુભવમે દિષ્ઠૈ;

દગ-જ્ઞાન-સુખ-બલમય સદા, નહિ આન ભાવ જુ મો વિષૈ.

મૈ સાધ્ય સાધક મૈ અબાધક, કર્મ અરુ તસુ ફલનિતૈ;

ચિત્પિંડ ચંડ અખંડ સુગુણકરંડ ચ્યુત પુનિ કલનિતૈ. ૧૦.

આહા...હા...! સમજ મેં આયા ? સમજાય છે ? પહેલી એની વિધિ તો જાણવી પડશે કે નહિ ? અનંતકાળમાં એ ચીજ શું છે એની રીત પણ જાણવામાં ન આવે તો અંદરમાં સ્વરૂપનો, અનુભવનો પ્રયોગ કઈ રીતે કરે ? એમ ને એમ શુભ ક્રિયાકાંડ કરતાં કરતાં કલ્યાણ થઈ જશે એમ નથી. સમજાય છે કાંઈ ? દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, તપ, જપના શુભભાવ થાય એનાથી આત્માનું કલ્યાણ થશે એમ ત્રણકાળમાં નથી.

મુમુક્ષુ :- ધીરે ધીરે હળવો થાતો જાય.

ઉત્તર :- ધીરે ધીરે હળવો થતો જ નથી એનાથી. હળવી ચીજ જે નિર્વિકલ્પ પદાર્થ છે એને દષ્ટિમાં લે ત્યારે હળવો થાય છે. સમજાય છે કાંઈ ?

અહીં તો અહીં વિશેષ વાત કરે છે. કે, બહારના જડ આદિ નિમિત્તો સાધન તો આત્માના અનુભવમાં સાધકપણે છે જ નહિ પણ આત્માના અંતર અનુભવ કાળમાં સ્વરૂપાચરણ ચારિત્રના કાળમાં કષાયની મંદતાના ભેદનો વિકલ્પ (થાય) એ પણ એને સાધકપણે સહાયક નથી.

અહીં તો એ નય, નિક્ષેપ, પ્રમાણ જેનાથી વસ્તુની પહેલી સિદ્ધિ કરે. નય નામ એક ગુણને સિદ્ધ કરવાનો જે અંશ, જ્ઞાનઅંશ જેનાથી ગુણની સિદ્ધિ થાય કે જ્ઞાન છે, દર્શન છે, આનંદ છે. પ્રમાણથી દ્રવ્ય અને પર્યાયની સિદ્ધિ કરે. ત્રિકાળ દ્રવ્ય છે, વર્તમાન અવસ્થા છે, ગુણ-ભેદ છે એવું પ્રમાણ દ્વારા નક્કી કરે. નય, નિક્ષેપ અને પ્રમાણ. નિક્ષેપ (અર્થાત્) વસ્તુની સ્થિતિ વાસ્તવિક દ્રવ્ય કોને કહીએ, ભાવ કોને કહીએ

એનો વિચારથી નિર્ણય કરે. જે પ્રથમ જ્ઞાનમાં એ દશા આવે છે એ નય, નિક્ષેપ, પ્રમાણના જ્ઞાનનો વિકલ્પ પણ જ્યાં સ્વરૂપના અનુભવમાં તે સાધક થતો નથી. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ?

બહુ ફેર છે. અત્યારની માણસની એવી પ્રવૃત્તિમાં એવું એને સમજાવી દીધું છે કે, (તમે) આ કરશો તો કરતાં કરતાં (કલ્યાણ થઈ જશે). શુભ પરિણામ કરવા, શુભ યોગ કરવો. કરવો, હોય છે પણ ઈ કરતાં કરતાં તમારો અનુભવ સમ્યગ્દર્શન થશે... સમજાય છે કાંઈ ? એમ માનીને એની જિંદગી નિષ્ફળ જાય છે.

અહીં તો આચાર્યનું કરેલું, ‘સમયસાર’ની ગાથા છે એનો જ આ શ્લોક પોતે મુક્યો છે. સમજાણું ? છે ને ? તેરમી ગાથાનો છે. તેરમી ગાથાનો છે ને ? ‘ઉદયતિ ન નયશ્રીરસ્તમેતિ પ્રમાણં’ નવમો શ્લોક છે. આ ગાથા દસમી છે. ‘સમયસાર’નો નવમો શ્લોક છે એની વાત આ દસમા શ્લોકમાં ‘દૌલતરામજી’ વાત કરે છે. એના ઘરની કંઈ છે નહિ. હિન્દીમાં સાદી સરળ ભાષામાં, સંસ્કૃતમાં જે હતું તેને સરળ ભાષામાં મુક્યું છે. એટલી વાત છે, બીજી કાંઈ વાત છે નહિ. એ નવમા શ્લોકનો જ અર્થ છે, દેખો !

તે સ્વરૂપાયરણ-ચારિત્રના કાળમાં સાધક જીવને એમ લેવું. સાધક – એમાં મુનિ લીધું છે ને ? આત્મા પોતાના અંતર સ્વરૂપાયરણ ચારિત્રના શુદ્ધોપયોગના કાળમાં શું હોય છે ? ભલે એક આઠ વર્ષની દીકરી હોય, દેડકો નાનો હોય, મચ્છ હોય એ પણ જ્યારે જ્યારે આત્માના સમ્યક્ અનુભવને પ્રથમ પામે છે કે જ્યારે જ્યારે વળી સ્વરૂપમાં અનુભવને પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે એની દશા આવી હોય છે. સમજાય છે કાંઈ ? આહા..હા..! ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ ચિદાનંદની મૂર્તિ અખંડાનંદ એનું અંતર સ્વરૂપનું શુદ્ધોપયોગનું આચરણ, ત્યાં ‘આત્મ-અનુભવમાં પ્રમાણ, નય અને નિક્ષેપનો વિકલ્પ પ્રગટ દેખાતો નથી.’ ઝીણી વાત છે ને ?

ભગવાનઆત્મા પોતાના જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપમાં અંતર્મુખ થઈને સ્વરૂપાયરણના શુદ્ધોપયોગમાં રહે ત્યારે આ નય, જે એક ગુણને સિદ્ધ કરવાનો અંશ છે, એ વસ્તુ તો અહીં અનુભવમાં સિદ્ધ છે. એને સિદ્ધ કરવાની રહી નથી. પ્રમાણથી આખી સિદ્ધ કરવી હતી એ વર્તમાન દશા અનુભવ કાળમાં આખી ચીજની શું ચીજ છે તે અનુભવ

કરે છે એટલે એને પ્રમાણથી સિદ્ધ કરવાની વાત રહેતી નથી. નિક્ષેપથી સિદ્ધ કરવાની વાત રહેતી નથી. દ્રવ્યની યોગ્યતા છે, ભાવ પ્રગટમાં દશાનો અનુભવ સ્વભાવ સન્મુખ વર્તે છે. ઝીણું છે. ગુજરાતી થયું પણ હવે વસ્તુ તો ઝીણી હોય એ આવશે કે નહિ ?

કહે છે, આહા..હા..! ભગવાનઆત્મા પોતાના નિજ સ્વરૂપના સન્મુખ, સ્વરૂપની સન્મુખ, વિકારથી વિમુખ અને નય, નિક્ષેપ અને પ્રમાણના ભેદના વિકલ્પથી પણ ઉપેક્ષા કરી વિમુખ થઈ અને સ્વરૂપના સાધનમાં એકાકાર થાય છે ત્યાં એ નય, નિક્ષેપ, પ્રમાણનો વિકલ્પ રહેતો નથી. આહા..હા..! ભારે ઝીણું, ભાઈ ! ભાઈ ! મુનિ ભલે લખ્યું. સાધક (લેવું). પહેલા કહ્યું સાધક છે. સમજાણું કાંઈ ?

સાધક દશા શરૂ થતાં ચોથા ગુણસ્થાનમાં, પાંચમામાં કે મુનિને શુદ્ધોપયોગના કાળમાં આવી સ્થિતિ હોય છે. આહા..હા..! જેને પ્રમાણ એટલે આખી ચીજનું જ્ઞાન-આ સામાન્ય વસ્તુ ધ્રુવ છે, વર્તમાન અવસ્થા પર્યાય (છે). બેના પ્રમાણજ્ઞાન દ્વારા નક્કી કર્યું. અન્યમતિઓથી વિપરીત જે કઈ વાત અન્યમતિ કહેલી છે એનાથી સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે કહેલી વાત સામાન્ય-ધ્રુવ, વિશેષ-પર્યાય એ પ્રમાણે પ્રમાણજ્ઞાન વડે નક્કી કર્યું. પણ જ્યાં અંતરમાં અનુભવ થતા એ વિકલ્પ ત્યાં રહેતો નથી. સમજાય છે કાંઈ ?

એક માલ લેવો હોય, માલ, પકવાન આદિ. તો ભાવ પૂછે કે, આ કેટલા રૂપિયાનો શેર છે ? કે, ભઈ પાંચ રૂપિયાનો શેર. ત્રાજવા ક્યાં છે ? ત્રાજવા, ત્રાજવા છે ને ? ત્રાજવા લાવ, ધડો કરો, ધડો. સરખું છે કે નહિ ? વળી આ બાજુમાં જેની કોર માલ નાખે એની કોર થોડુંક મીણ-બીણ, લાખ ચોટાડી દીધું હોય (તો) પા શેર, અધ શેર એટલે માલ ઓછો તોળાય. ધડો કરે છે કે નહિ પહેલો ? ધડો કરે છે, ધડો કરે. ત્રાજવા સરખા છે કે નહિ બરાબર ? ભાવ કરે પછી ત્રાજવાનો તોલ બરાબર ધડો કરે. અમારે કાઠિયાવાડીમાં ધડો કહે છે. ધડા કહતે હૈં ના ? એ..ઈ.. ! ત્રાજવાના ધડાને અને તોલના કાટલાને (બરાબર મેળવે). પછી ખાવા વખતે ત્રણ ભૂલી જાય. ખાવા વખતે ગોખ્યા કરતો હશે ? પાંચ રૂપિયાનો શેર આ કાટલાનો ધડો કરીને લીધો છે અને આ પાંચ શેર લીધો છે, પાંચ શેર લીધો છે. (એમ કરે તો) સ્વાદ ન આવે. સમજાય છે કાંઈ ?

એમ ભગવાનઆત્મા નય, નિક્ષેપ, પ્રમાણના જ્ઞાન દ્વારા એ વસ્તુ શું છે એનું પહેલા સત્સમાગમે શ્રવણ આદિ કરીને નક્કી કર્યું હોય. અનંતકાળમાં અનંત અજ્ઞાનીઓ કહે છે એમ નહિ પણ સર્વજ્ઞે કહેલો આત્મા એક સમયમાં અનંત ગુણનો પિંડ આત્મા છે. એક સમયમાં અનંત ગુણની પર્યાય છે. એમ પ્રમાણથી એનું જ્ઞાન વિકલ્પથી, વિકલ્પ દ્વારા, મનના સંગ દ્વારા એ નક્કી કર્યું. નયથી નક્કી કર્યું કે, એક એક ગુણ એક એક નયથી જણાય છે. નિક્ષેપથી નક્કી કર્યું કે, દ્રવ્ય ત્રિકાળ અનંત કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત થવાને લાયક જ આ આત્મા છે. સિદ્ધપદની પર્યાયને પ્રાપ્ત થવાને લાયકાતવાળું આ દ્રવ્ય છે. અંદર ભાવમાં હું જેટલો એકાગ્ર થાઉં એટલો વર્તમાન નિર્વિકલ્પ ભાવ પ્રગટ થાય એમ પહેલું નક્કી કરે. પણ નક્કી કરવાના કાળમાં એ થાતો ન હોય. ઓલો ભાવ પૂછે, એમાં તે ટાણે ખાતો ન હોય. અને ખાવું હોય તો કાંઈ તરત દુકાનેથી ઉપાડી લે છે ? લાવ. ભાવ પૂછ્યા વિના ખાવા મંડે ? ભાવ મારે પૂછવો નથી કે ત્રાજવા લાવ ખાવા મંડુ. પેલો ધોલ મારે, કોણ છે આ તે ? ભાઈ !

એમ આત્મા એમાં ગુણો, એની દશા, એમાં વિકાર શું છે એને પહેલા બરાબર જ્ઞાન દ્વારા નક્કી કરવું જોઈએ. કેટલી કિંમતે આત્મા મળે છે અને કેટલી કિંમત જોઈએ તેટલી અત્યાર સુધી ભરી નથી. એ પહેલું બરાબર નક્કી કરવું જોઈએ, નક્કી કર્યા પછી અનુભવ કાળમાં એ ખાતો હોય ત્યારે એ વિચાર રહેતા નથી. ઇ અહીં કહે છે. સમજાણું કાંઈ ? કાંઈ સમજ્યો જ ન હોય પહેલા, સમજ્યા વિના આમ આમ કરવા બેસે એમાં શું સમજે ઇ ? ધ્યાન કરો, શેનું પણ ધ્યાન ? કઈ ચીજ છે, કેટલા ગુણ છે, આગળ કહેશે, જુઓ ! અંદર. ‘સુગુણકરંડ...’ એ તો સુગુણકરંડ (અર્થાત્) અનંત ગુણનો કરંડિયો છે આત્મા. સમજાય છે કાંઈ ? ‘રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર’ આવે છે ને ? જુઓને ! ‘રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર’ આખો રતનનો કરંડિયો ભર્યો છે. ‘સમંતભદ્રાચાર્ય’.

અહીં સુગુણકરંડ (કહે છે). ભગવાનઆત્મા એક સેકન્ડના અસંખ્ય ભાગમાં અનંતા અનંતા ગુણનો એ કરંડિયો છે. ખોલ એટલે ખા. સમજાય છે કાંઈ ? અંદર એકાગ્ર થા એટલે અનુભવ કર. પર ઉપર જેટલા વિકલ્પ જાય તેટલામાં તેટલો એ

અનુભવ થતો નથી. ભારે વાત ! માણસને અહીં પહોંચવું એને આકરું લાગે એટલે જાણે કોઈ બીજે રસ્તેથી મળી જાય (એમ ગોતે છે).

કહે છે, 'પ્રમાણ, નય, નિક્ષેપનો વિકલ્પ (ઉદ્યોત) પ્રગટ દેખાતો નથી.' 'ઉદ્યોત ન દિખે...' એટલે છે નહિ, એનો અર્થ એમ છે. 'પ્રગટ દેખાતો નથી...' એટલે અબુદ્ધિપૂર્વક કોઈ વિકલ્પ હોય એની વાત નથી. ભગવાનઆત્મા...! રાત્રે કહ્યું હતું ને ? ધ્યાતા ધ્યાન ને ધ્યેય, એ વિકલ્પનો ભેદ નથી. ત્યાં (૯મી ગાથામાં) કહ્યું હતું ને ? 'ચિદ્ભાવ કર્મ, ચિદેશ કરતા, ચેતના કિરિયા તહાં;' ભગવાનઆત્મા ચૈતન્ય ભગવાન કર્તા અને શુદ્ધ-પુણ્ય-પાપના રાગ રહિત આત્માની શુદ્ધ દશા તે આત્માનું કામ એ કર્મ, એ કર્તવ્ય, એ કાર્ય અને એ ચૈતન્ય પરિણમે છે, ચૈતન્ય પરિણમે છે રાગ નહિ, પુણ્ય નહિ, એ ચૈતન્ય જ્ઞાયકમૂર્તિ ભગવાન પરિણમીને જે ક્રિયા નિર્મળ થઈ એ ચૈતન્યની ક્રિયા. (એ) ત્રણ પ્રકારના વિચારમાં ભેદ રહેતા નથી. ઓ...હો...હો...! સમજાય છે કાંઈ ?

એમ અહીંયાં ત્રણનો વિક્ષેપ (નથી). પરંતુ એવો વિચાર રહે છે કે, 'હું સદાય (દેગ-જ્ઞાન...) અનંત દર્શન, અનંત જ્ઞાન, અનંત સુખ અને અનંત વીર્યમય છું.' તે પણ હજી વિકલ્પ છે ત્યારે આ વિચાર ચાલે છે. સમજાય છે કાંઈ ? નય, નિક્ષેપ, પ્રમાણનું જ્ઞાન કર્યું હતું એ વિકલ્પ છૂટી ગયા. હવે આ હું છું એમ આવ્યું પણ છે હજી વિકલ્પ રાગ. હું અનંત દર્શનમય (છું). મારામાં અનંત દર્શન છે. દષ્ટા સ્વભાવ તે અનંત છે. જેનો સ્વભાવ હોય એને માપ-અંત હોય નહિ, માપ હોય નહિ, અમાપ વસ્તુ છે.

વસ્તુ દષ્ટા ગુણ અનંત દર્શન છે, અનંત જ્ઞાન છે. બેહદ જ્ઞાન છે. એકલો જ્ઞાન જ મૂર્તિ ચૈતન્ય સ્વભાવ, સર્વજ્ઞ સ્વભાવ, સર્વજ્ઞ સ્વભાવ એવો અનંત જ્ઞાન તે હું છું. હું અનંત સુખ છું, અનંત આનંદ છું. જુઓ ! આ પહેલાં વિકલ્પો (આવે છે). અનુભવ શુદ્ધોપયોગ થવા પહેલાં આ વિકલ્પોનો વિચાર હોય છે. આહા..હા..! ભારે ! ત્યાં તો ક્યાંય સાંભળવા મળે એવું નથી, નહિ ? 'રતનગઢ'માં શું મળે ? ધૂળના રતન મળે. આ રતન મળે એવું છે ? આ ચૈતન્ય રતન. ચૈતન્ય રત્નાકર એમ ભગવાન કહે છે. ચૈતન્ય રત્નાકર - ચૈતન્યમાં ચૈતન્યના રતનનો સાગર ભર્યો છે ઈ. અનંતા...

અનંતા... અનંતા... અનંતા... અનંતગુણા ગુણો ! આકાશના પ્રદેશ કરતા અનંતગુણા ગુણ છે આત્મામાં. આકાશ જે સર્વ વ્યાપક છે, સર્વ વ્યાપક આકાશ, જેના માપ નથી, જેની હદ નથી એના પ્રદેશો જેટલા અનંત છે એથી એક આત્મામાં અનંતગુણા ગુણ છે. સમજાય છે કાંઈ ? એમાં પણ આ ગુણ મુખ્ય છે એથી મુખ્ય વાત લીધી છે. અનંત ચતુષ્ટય.

હું અનંત દર્શન (સ્વરૂપ છું). હું રાગ છું ને પુણ્ય છું એમ નહિ, હું કર્મવાળો છું એમ નહિ. સમ્યક્ અનુભવ શુદ્ધોપયોગના કાળ પહેલા પણ હું રાગવાળો છું ને કર્મવાળો છું એમ નહિ. આહા..હા..! સમજાય છે કાંઈ ? હું તો અનંત આનંદમય છું. આહા..! કલેશની તો જ્યાં ગંધ નથી, અશાંતિના ભાવની જેમા ગંધ નથી. એવો હું અનંત આનંદના વાસથી વસેલું તત્ત્વ છું. એવો વિકલ્પ, મંદ રાગના વિકલ્પ દ્વારા પણ, મનના સંગ દ્વારા પણ આવો વિચાર શુદ્ધોપયોગની ભૂમિકા થવા પહેલા આવો એક વિચાર હોય છે. આહા..હા..! ભારે વાત ! સમજાણું કાંઈ ?

છ ખંડનો રાજા હોય, છન્નું હજાર સ્ત્રી હોય એ ધ્યાન કરવા બેસે ત્યારે આ પ્રમાણે વિચારે છે. હો એને ઘરે; છ ખંડનું રાજ મારામાં નથી. હું તો અનંત આનંદમય છું. એવો વિકલ્પ ઉઠે છે તો અનંત આનંદમય છું એવો વિકલ્પ હજી ઉઠ્યો છે, એ કાળે પણ હજી શુદ્ધોપયોગનો અનુભવ નથી. હજી આંગણું છે ઈ આંગણું હવે. એ આંગણું છોડીને ગરે ત્યારે અંદરમાં અનુભવ થાય. આંગણું કહતે હૈં ? આંગણું-આંગન કહે છે. સમજાય છે કાંઈ ? આહા..હા..!

વસ્તુ છે ને ? અને વસ્તુ છે તો અનંત ગુણ વસેલા છે. વસ્તુ છે તો અનંત ગુણ એમાં વસેલા છે. જેમ વાસ્તુ કરે તો વાસ્તુ કરે તો કોઈ મકાનમાં કરે કે કોઈ જંગલમાં કરતું હશે ? એમ વસ્તુ ભગવાનઆત્મા છે તો એમાં અનંત અનંત સંખ્યાએ ગુણ વસેલા છે. એમાં હવે પ્રવેશ કરવાનું વાસ્તુ કરવા, ઠરવા જાય છે. તે પહેલા આવો (વિકલ્પ આવે છે કે) હું તો અનંત આનંદમય છું. મારે બાયડી છે કે છોકરા છે કે રાજ છે કે કુટુંબ છે કર્મ છે કે હું રાગવાળો છું, પુણ્યવાળો છું, પાપવાળો છું એ વિકલ્પ નથી ત્યાં. સમજાણું કાંઈ ? એ તો આગળ રહિત કહેશે. ‘ચ્યુત કલનિતૈ.’ એ કહેશે.



હું આ..હા..! અસ્તિ મહાસત્તા ધામ ભગવાન હોવાપણાના ભાવવાળો પદાર્થ, હોવાવાળો (છે) તો હોવાવાળામાં હોવાપણું શું છે ? પછી નથી શું છે પછી કહેશે. કલનિતૈં રહિત છું, અશુદ્ધ આદિ વિકલ્પોથી તો હું રહિત જ છું. સમજાય છે કાંઈ ? ભારે વાત ઝીણી, ભાઈ ! આ માણસને લોકોને સમ્યગ્દર્શનનો ઉપયોગ શું ? શુદ્ધઉપયોગ સમ્યક્ કાળે સ્વરૂપાયરણ-ચારિત્ર (શું) એની ખબર નથી. શુભભાવથી થશે આગળ જતાં શુદ્ધોપયોગ આઠમે થાશે, જાવ. એને કોઈ દિ' ચોથું ગુણસ્થાન થાય નહિ એને કોઈ દિ' આઠમું આવે નહિ.

કહે છે, એ અનંત અનંત... બધું ભૂલી ગયો. જે નય, નિક્ષેપ, પ્રમાણ વડે સાધક માનતો એ સાધકપણું પણ છૂટી ગયું. વિકલ્પથી સાધક માનતો કે, આ બધા વસ્તુને સિદ્ધ કરવાના સાધન છે, એ છૂટ્યા, રહ્યો આટલો વિકલ્પ. 'અનંત દર્શન, અનંત જ્ઞાન, અનંત સુખ, અનંત વીર્યમય છું.' પૂર્ણ વીર્યમય, પૂર્ણ બળમય, પૂર્ણ સામર્થ્યમય. મારા સામર્થ્યમાં અનંત સામર્થ્ય પડ્યું છે. અરે.. ! હું હીણો છું અથવા કર્મે મારું સામર્થ્ય હીણ્યું છે એ તો અહીં વાત જ નથી. કર્મે મારું વીર્ય હીણ્યું છે એ તો વાત છે જ નહિ પણ મારું વીર્ય નબળું છે મારે કારણે એ (પણ) અહીં નથી. સમજાણું કાંઈ ? આત્માના સ્વરૂપચારિત્રના કાળમાં આત્માનો અનુભવ, એ સમ્યગ્દર્શન થતાં (પહેલાં), સ્વરૂપનો અનુભવ થતાં પહેલાં એ વિચાર સમ્યગ્દષ્ટિને હોય છે કે સમ્યગ્દર્શન થવા પહેલાં અને અનુભવ જ્યારે જ્યારે થાય ત્યારે પહેલાં ધર્મી જીવને હું કર્મથી હણાયેલો છું, કર્મથી મારું જ્ઞાન હણાણું છે એ વિચાર એને હોતા નથી. તેમ મારું જ્ઞાન મારાથી હીણું છે એ પણ વિચાર નહિ. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ?

અંતર આત્માના અનુભવમાં, આત્માના સમ્યગ્દર્શનના અનુભવ કાળમાં, સમ્યગ્દર્શન એ અનુભવ કાળમાં મારું જ્ઞાન જ્ઞાનાવરણીએ હણ્યું છે એ વિચારના કાળમાં એ વિચાર હોતો જ નથી. હણાણું નથી, પણ મારું જ્ઞાન અલ્પ મારાથી થયેલું છે એ વાત પણ એના વિકલ્પમાં નથી. સમજાણું કાંઈ ? હું તો અનંત જ્ઞાનમય છું. વસ્તુ... દ્રવ્યદષ્ટિ કરવી છે ને ? અનંત અનંત જ્ઞાનમય ભગવાનઆત્મા છે એમ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ અનુભવના શુદ્ધોપયોગ કાળના પહેલાં આવો આત્માનો વિચાર કરે છે. આહા..હા..! પૈસાવાળો છું ને એમ અહીં નથી કહેતા. વાળા તો કેટલા વળગ્યા ?

પૈસાવાળા ને છોકરાવાળા ને બાયડીવાળા ને... વાળા વાળા કહતે હૈં ના ? વો પૈર મેં વાળા નીકલતા હૈ ના ? આહા..હા..!

સમ્યગ્દષ્ટિ ધર્મી જીવ આત્માના શુદ્ધ અનુભવના કાળ પહેલા કે એવું સ્વરૂપ ચારિત્રનું આચરણ-સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર, ભગવાન શુદ્ધ ચિદાનંદ પ્રભુ, એના અંતર આચરણમાં સ્થિર થવા પહેલાં પણ આવી એની ભૂમિકામાં આવા વિકલ્પ હોય. અનંત જ્ઞાન છું. હીણું જ્ઞાન નહિ, અનંત જ્ઞાન છું. ઝીણું દર્શન, ઓછું દર્શન નહિ પૂર્ણ દર્શન છું. અલ્પ સુખ નહિ, દુઃખ તો નહિ, દુઃખ તો નહિ, અલ્પ સુખ પણ નહિ, અનંત સુખ છું. આહા..હા..! અનંત વીર્ય છું. વીર્યને અંતરાય કર્મે રોક્યું એ તો છે જ નહિ પણ વીર્ય મારાથી હીણું થયું છે એ પણ અનુભવ પહેલા એ વિચાર નહિ. આહા..હા..! પર્યાયદષ્ટિ ઉડાડવી છે ને અહીં તો ? સમજાણું કાંઈ ?

ભગવાનઆત્મા સમ્યગ્દર્શનના અનુભવ કાળમાં ચોથે ગુણસ્થાને અનુભવ હોય છે, પાંચમે ગુણસ્થાને આત્માનો અનુભવ હોય છે ત્યારે પણ આત્મા અનુભવમાં આવ્યા પહેલા એના આવા વિકલ્પના વિચારની ધારા હોય. અનંત બળમય છું, મારા બળને મર્યાદા, હદ નથી. ભલે ક્ષેત્ર આટલું હોય, એટલું ક્ષેત્ર (છે) પણ એનો સ્વભાવ બેહદ.. બેહદ અચિંત્ય આનંદ, પૂર્ણ આનંદ, પૂર્ણ બળ, પૂર્ણ જ્ઞાન-દર્શનમય છું. આહા..હા..! એટલી પ્રતીતિનો વિકલ્પ તો આત્માના સ્વરૂપાચરણ અનુભવકાળ પહેલાં આ ભૂમિકા એને આવે છે. આહા..! સમજાણું કાંઈ ?

‘(મો વિષે) મારા સ્વરૂપમાં અન્ય રાગ-દ્વેષાદિક ભાવ નથી.’ દેખો ! ભગવાનઆત્મા અનંત દર્શન, આનંદમાં અંતર અનુભવ કાળમાં જાય છે, અનુભવમાં જાય છે, પોતાના ઘરમાં જાય છે તે પહેલા રાગ, દયા, દાન, વિકલ્પ એ મારામાં છે જ નહિ. આહા..હા..! ઊંચી વાત છે, ભાઈ ! આ છેલ્લી. ખાસ નિર્વિકલ્પ આત્માના ઉપયોગનું ધ્યાન. સમજાય છે કાંઈ ? ભગવાનઆત્મા... હું તો બેહદ દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રમય (છું) અને પુણ્ય-પાપના વિકલ્પ જે ઉઠે એ રહિત છું, એ સહિત નહિ. આહા..હા..! સમજાય છે કાંઈ ? પણ છે ને ? છે ક્યાં ? કોણ કહે છે ?

ભગવાનઆત્મા અનંત બેહદ આનંદ, જ્ઞાન, દર્શનનો દરિયો સમુદ્ર ચૈતન્ય રત્નાકર એમાં મેલ કેવો ? સમ્યગ્દષ્ટિ અનુભવ કરવા કાળ પહેલાં આવો વિચાર

કરે છે. આહા..! અહીં તો હજી એને અરે..રે.. ! આપણે તો કર્મવાળા છીએ ને શરીરવાળા છીએ ને રાગવાળા ને અરે.. ! એ તો પર્યાયદષ્ટિનો વિષય થયો, વસ્તુ ક્યાં આવી ? સમજાણું કાંઈ ? વસ્તુ ક્યાં આવી ? વસ્તુ આમ ભગવાન પરમાનંદની મૂર્તિ, એક સેકન્ડના અસંખ્ય ભાગમાં શુદ્ધ ચિદાનંદ ભગવાનઆત્મા એવો હું રાગ, પુણ્ય-પાપના વિકલ્પથી રાગથી રહિત છું. એવો તો વિચાર શુદ્ધ ભગવાન આનંદનો અનુભવ, અતીન્દ્રિય આનંદનો અનુભવ કરવા પહેલા આવા વિકલ્પો એ ભૂમિકામાં આવે છે. આહા..! ‘મારા સ્વરૂપમાં (આન)...’ ‘આન’ આવ્યું ને ?

પરમાણ-નય-નિક્ષેપકો ન ઉદ્યોત અનુભવમે દિષ્ઠૈ;

દગ-જ્ઞાન-સુખ-બલમય સદા, નહિં આન ભાવ જુ મો વિષ્ઠૈં.

આ તો ‘છ ઢાળા’ છે. મારા ભગવાનઆત્મામાં, એ અનુભવમાં ધર્મી જીવ અનુભવ થવા પહેલા આ વિચાર કરે છે ‘આન ભાવ જુ મો વિષ્ઠૈં.’ નહિ. એ કર્મ શરીર તો નહિ પણ પુણ્ય ને પાપના રાગ જે થાય તે મારામાં નહિ. સમજાય છે કાંઈ ? અને ‘મૈં) હું સાધ્ય (અને મૈં) સાધક...’ દેખો ! એ સમ્યક્ અનુભવના આનંદ અનુભવ અતીન્દ્રિય આનંદનો અનુભવ.

અનુભવ રત્ન ચિંતામણિ અનુભવ હૈ રસ કૂપ,

અનુભવ માર્ગ મોક્ષનો અનુભવ મોક્ષસ્વરૂપ.

ઇ અનુભવ. આત્માના આનંદના અનુભવમાં જે શુદ્ધોપયોગ પ્રગટે તે પહેલાંની દશામાં સાધ્ય વસ્તુ સ્વરૂપ, સાધક હું અને... સમજાય છે ? દેખો ! સાધક હું ને સાધ્ય વસ્તુ. પર સાધક તો નહિ. મૈં સાધ્ય-સાધક, ભાઈ ! એમ છે ને ? શું કહે છે ? સાંભળો ! હું સાધ્ય સાધક. સમ્યક્ અનુભવ પહેલા એ વિકલ્પનો વિચાર એવો હોય છે કે, એ રાગની મંદતા મને સાધક છે એમ માનતો નથી. નય, નિક્ષેપ ને પ્રમાણથી જે વિચાર કર્યા એ મને સાધક છે એમ પણ માનતો નથી. હું સાધ્ય ને સાધક છું. જુઓ ! ખૂબી. હું સાધ્ય પૂર્ણાનંદની પ્રાપ્તિ કરનાર અને હું સાધક. મારા શુદ્ધ સ્વભાવનું સાધન સાધક હું જ છું. રાગ, પુણ્ય, દયા, વિકલ્પ એ સાધક-જ્ઞાધક છે નહિ. આહા..હા..!

હું.. છે ને ? 'મैं साध्य साधक मैं अबाधक, कर्म अरु तस्यु इवनिर्ते;' હું સાધ્ય છું અને હું સાધક (છું)... જુઓ ! આ સાધકની વ્યાખ્યા. દુનિયા તોજ્ઞાન કરે છે ને કે આ સાધક જોઈએ, આ સાધક જોઈએ. અરે.. ! સાંભળને હવે એ તો વ્યવહાર સાધનની વાત કરી છે. સાધન છે નહિ એને સાધન કહેવું એનું નામ વ્યવહાર છે. ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ આનંદ ને અનંત જ્ઞાનનો અનુભવ કરવા પહેલા હું સાધ્ય અને સાધક હું જ છું. મારું આખું સ્વરૂપ તે સાધ્ય અને સાધકપણે પરિણમું છું એ સાધક હું જ છું. કોઈ વિકલ્પ સાધક છે, કષાયની મંદતા મને સાધક મદદ કરે છે અને હું પૂર્ણ સાધ્ય પરમાત્મા છું (એની) ના પાડે છે. એ..ઈ..! ભાઈ !

'પંચાસ્તિકાય'નો સાધ્ય-સાધક. ઈ તો વ્યવહારની વાત થઈ. વ્યવહાર વખતે વિકલ્પ મંદ કષાય (હોય છે). શુદ્ધ ચિદાનંદ સ્વભાવનો આનંદનો અનુભવ હોય ત્યારે પેલા મંદ કષાયને સાધકપણું 'પંચાસ્તિકાય'માં કહ્યું છે. એ અહીં ઊડાડી દીધું છે. સમજાણું કાંઈ ?

'મैं साध्य साधक मैं अबाधक,' હું જ સાધ્ય સાધક (છું). અને કર્મ અને 'તેના ફળોના વિકલ્પ રહિત...' દેખો ! કર્મ અને તેનું ફળ, જડ કર્મ અને તેનું ફળ રાગાદિનું જોડાણ થઈને થવું તે, અલ્પજ્ઞાન, અલ્પદર્શનનું જોડાણ થઈને થવું તે, એ ફળોના વિકલ્પ રહિત (છું), એ વિકલ્પ રહિત છું, ભેદ રહિત છું. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ? વિકલ્પ રહિત કેવો છું ?

'(चित्पिंड)...' 'જ્ઞાન, દર્શન ચેતનાસ્વરૂપ...' હું તો ચિત્પિંડ છું, ચિત્પિંડ-ચેતના છું. જ્ઞાન, દર્શન ભગવાનઆત્મા. પિંડ છું એમ કહ્યું છે. ચિત્પિંડ છું. પેલામાં સાધરણ જ્ઞાન, દર્શન લીધું. પિંડલો, પિંડ, જથ્થો, સમૂહ. એકલો જ્ઞાનનો પિંડ પુંજ છું. આત્મા જ્ઞાન પુંજ છું, જ્ઞાનનો ઢગલો છું.

'ચંડ...' 'નિર્મળ તેમજ ઐશ્વર્યવાન...' છું. નિર્મળ અને પૂર્ણ ઈશ્વર શક્તિવાન છું. હું જ ઈશ્વર પૂર્ણ સમર્થ છું. આહા..! એ અનુભવ થવા પહેલાં વિકલ્પમાં આવું આવે છે. સમજાણું કાંઈ ? 'નિર્મળ તેમજ ઐશ્વર્યવાન...' 'ચંડ'ને ઉગ્રતા કીધી, ઉગ્રતા ગણી છે ને ?

'અખંડ...' 'સુગુણોનો ભંડાર...' હું ભગવાનઆત્મા અખંડ (છું). ગુણમાં ખંડ

શું ? અનંત જ્ઞાનાદિ અનંત ગુણનો રત્નાકર પ્રભુ, અનંત ગુણનો હું કરંડિયો-ભંડાર છું. જેટલી કેવળજ્ઞાન આદિ ઋદ્ધિ પ્રગટશે એ મારા ભંડારમાંથી પ્રગટશે. ભંડારને ખોલીને એમાંથી નીકળશે. એ રાગને ખોલીને એમાંથી નીકળવાની નથી. આહા..હા..! ભારે ગોઠવ્યું છે પણ ! આ તો હિન્દી ભાષામાં ‘દૌલતરામજી’નું છે. ‘છ ઢાળા’. સમજાય છે કાંઈ ? સહેલામાં સહેલી ભાષામાં ગોઠવ્યું છે.

હું ભગવાનઆત્મા અનંત આનંદમય, મારા અનંત શુદ્ધ રત્નકંડમાં ભરેલું તત્ત્વ, કેવો છું ? ‘અખંડ સુગુણોનો ભંડાર...’ હું જ આત્મા અનંત ગુણનો ભંડાર છું. એ..ઈ..! આકરું (લાગે), સાંભળ્યું ન હોય. આવડો હું ? એવડો હું ? આપણે તો આ હણાય ગયેલા છીએ, કર્મથી હણાયેલા પામર છીએ. તું હજી આંગણમાં આવવાને લાયક નથી. સ્વરૂપના અનુભવ પહેલા આંગણું જોઈએ એ આંગણાંની પણ તારી તૈયારી નથી. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ?

‘અખંડ સુગુણોનો ભંડાર...’ આહા..હા..! એને હજી એનો વિશ્વાસ (આવતો નથી). એ રાગ, વિકલ્પ સહિતના વિશ્વાસમાં આવી ચીજ હોય છે. સમજાય છે ? એ મનના વિકલ્પ સહિત વિચાર હોય ત્યારે આવો આત્મા છે એમ હજી તો પ્રતીતમાં વર્તે છે. રાગ સહિત પ્રતીત, હોં ! અનુભવ પછી. સુગુણોનો ભંડાર. વળી ‘(કલનિતૈં), કલનિતૈં.’ ‘અશુદ્ધતાથી રહિત છું.’ બિલકુલ સામાન્ય જે રાગાદિ કહ્યું હતું એને હવે સમજાય છે ? બિલકુલ (રહિત છું). ‘આન’ કહ્યું હતું ને ? અનેરા. મારા સિવાય જે અનેરા છે, રાગાદિ અન્ય હતું ને ? ‘આન’ અન્ય ભાવ મારામાં નથી. પણ અહીં તો બધું જે આ રાગ-દ્વેષ બધા જેટલા વિકારી ભાવ આદિ છે એ બધી અશુદ્ધતાથી રહિત છું. આહા..!

એ વીર્યની પર્યાય, એ જ્ઞાનની પર્યાય, દર્શનની પર્યાય એટલું ત્યાં જોરથી વિકલ્પના સહિતનું કામ કરે, આવો છું પરથી રહિત છું. બધી અશુદ્ધતાથી રહિત છું. એવા એના વિકલ્પના જ્ઞાનમાં, વીર્યમાં એટલું જોર આવ્યું ત્યારે વિકલ્પ છૂટીને અનુભવમાં જાય ત્યારે વિકલ્પ રહેતા નથી. સમજાણું કાંઈ ?

અહીંયાં ‘દૌલતરામજી’એ મુનિપણના અધિકારમાં આ લીધું છે. મૂળ તો મુનિપણનો અધિકાર છે. કેમકે ચારિત્રની પ્રધાનતાથી અહીં વર્ણન કર્યું છે. પણ જે

પહેલું સ્વરૂપાયરણ છે એ તો ન્યાંથી શરૂ તો થઈ ગયું છે. ‘પરદ્રવ્યથી ભિન્ન આત્મદ્રવ્ય અચિ ભલા હૈ’ આતા હૈ ના ? ઇ ગાથા થઈ, ઇ ગાથા છે આમાં. એમાં લીધું ને ?

एकत्वे नियतस्य शुद्धनयतो व्याप्तुर्यदस्यात्मनः

पूर्णज्ञानघनस्य दर्शनमिह द्रव्यान्तरेभ्यः पृथक् ।

એ (‘સમયસાર’નો) છઠ્ઠો કળશ છે. સમજાણું ? એમાંથી લીધું છે. બારમી ગાથા(નો કળશ છે). ‘દ્રવ્યાન્તરેભ્યઃ પૃથક્’ એમાં એ વાત આવી ગઈ છે. બધા દ્રવ્યથી, રાગથી પૃથક મારી ચીજ છે એમ જે અનુભવ પરદ્રવ્યથી ભિન્ન થવું એ નિર્વિકલ્પ પ્રતીત અને અનુભવ છે. દર્શન પ્રધાનતામાં એ કથન છે. અહીં આમણે ચારિત્રપ્રધાન કથનમાં આ નાખ્યું છે. પણ સ્વરૂપાયરણ-ચારિત્ર તો ચોથે ગુણસ્થાનથી શરૂ થઈ ગયું છે. એની વિશેષતાનું વર્ણન અહીં મુનિપણામાં નાખ્યું છે. સમજાણું કાંઈ ? કોઈ કહે કે, ચોથે ગુણસ્થાને સ્વરૂપાયરણ ચારિત્ર ન હોય, એમ નથી. ઇ તો ભાઈએ લખ્યું છે, કાલે કીધું ને ? ‘જૈન સિદ્ધાંત પ્રવેશિકા’. અનંતાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ કોને કહેવો ? કે સ્વરૂપાયરણને ઘાતે તેને અનંતાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ કહેવો. સમજાણું કાંઈ ? ભાઈ ! એમ આવે છે. ‘જૈન સિદ્ધાંત પ્રવેશિકા’ પણ એ બધા બીજાના વ્યાખ્યાન, ટીકા (છે, એમ કહે). અરે.. ! સાંભળ ને.

મુમુક્ષુ :- ‘ધવલ’માં છે.

ઉત્તર :- બધામાં છે, ઘણે ઠેકાણે છે. ચોથે ગુણસ્થાને સ્વસંવેદન આપણે નહોતું આવ્યું ? ‘પરમાત્મ પ્રકાશ’. સ્વસંવેદન ચોથાથી શરૂ થઈને બારમે છઠ્ઠસ્થને ઘણું હોય છે. તેરમે કેવળજ્ઞાન. સમજાણું કાંઈ ? ભગવાનઆત્મા..! હજી એને એના જ્ઞાનની એ શું ચીજ છે એની ખબરું ન મળે અને એને અનુભવ ને સમ્યગ્દર્શન થાય અને ધર્મ થાય, ક્યાંથી ધૂળમાંથી ધર્મ થાય ? સમજાણું કાંઈ ?

કહે છે, અમે તો સુગુણનો ભંડાર ને અશુદ્ધતાથી રહિત (છીએ). અસ્તિ-નાસ્તિ કરી નાખી. અનેકાંત કર્યું. આમાં તો એ વાત છે. એ છે ને અધિકારમાં ? એ ગાથા. ‘ઉદયતિ ન નયશ્રી’ એમાં છે ને ? ‘અનુભવકી દશા મેં સૂર્યકા દૃષ્ટાંત’ એમ કરીને ‘બનારસીદાસે’ આ ‘ઉદયતિ ન નયશ્રી’ શ્લોક છે એમાં નાખ્યું છે.

જૈસૈં રવિ-મંડલકે ઉદૈ મહિ-મંડલમૈં,  
 આતપ અટલ તમ પટલ વિલાતુ હૈ।  
 તૈસૈં પરમાતમાકૌ અનુભૌ રહત જૌલૌં,  
 તૌલૌં કહૂં દુવિધા ન કહૂં પચ્છપાતુ હૈ।  
 નયકૌ ન લેસ પરવાનકૌ ન પરવેસ,  
 નિચ્છેપકે વંસકૌ વિધુંસ હોત જાતુ હૈ।  
 જે જે વસ્તુ સાધક હૈં તેઠુ તહાં બાધક હૈં,  
 બાકી રાગ દોષકી દસાકી કૌન બાતુ હૈ।।૧૦।।

નય, નિક્ષેપ, પ્રમાણ પણ જ્યાં પહેલા નક્કી કર્યું હતું એ પણ જ્યાં બાધક છે તો વળી રાગની મંદતાના બીજા પરિણામ એને સાધક થાય એ વાત છે નહિ. આ તેરમી ગાથાની શરૂઆતમાં આ વાત લીધી છે. ‘મૂદત્યેનામિગદા’ એ કાંઈ મુનિની વાત નથી ત્યાં. એ દેવાનુપ્રિયા ! આ તેરમી ગાથાની વાત છે, ભાઈ ! પણ ભૂતાર્થનયથી આત્માને જાણે તેને ત્યાં સમ્યગ્દર્શન કીધું. બસ ! એની અહીં વાત છે આ. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- મુનિને હોય એ બધું લાગુ પડે...

ઉત્તર :- બધું લાગું પડે. એ તો વળી આચરણને માટે. જેટલા આચરણ મુનિને હોય એનો એક અંશ શ્રાવકને હોય. કહો, સમજાણું આમાં ?

અહીં કહે છે કે, ભગવાનઆત્મા પોતાનું સ્વરૂપ, સ્વરૂપ, એનું આચરણ, સ્વરૂપ એનું આચરણ. આ પુણ્ય-પાપનું આચરણ એનું સ્વરૂપાચરણ છે ? ત્યારે સમ્યગ્દર્શનમાં સ્વરૂપાચરણ ન પ્રગટે તો સમ્યગ્દર્શન કેવું ? એ વિકારનું આચરણ તો અનાદિનું છે. કહો, ભાઈ ! પર સ્વરૂપનું આચરણ અને સ્વ સ્વરૂપનું આચરણમાં તો ઉગમણો-આથમણો ફેર છે. પુણ્ય-પાપના ભાવ વિભાવ પર સ્વરૂપાચરણ છે, પરભાવ આચરણ છે. એ પરભાવ આચરણ ધર્મ છે ? આત્મા જે અનંતકાળથી પર સ્વરૂપના આચરણથી ખસીને એમાંથી સ્વરૂપમાં આવ્યો ત્યારે એના સ્વરૂપમાં એકાગ્ર થયા વિના આચરણ

ક્યાંથી પ્રગટે ? ક્યાંથી સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાન પ્રગટ થાય ? સમજાણું કાંઈ ?

અહીં તો એ જ કહ્યું, ભગવાનઆત્મા સુગુણનો કરંડિયો-ભંડાર છું. અનંત આનંદ આદિ ગુણનો ભંડાર અને ‘કલનિતૈં ચ્યુત...’ હું પોતે જ અશુદ્ધથી ચ્યુત છું. મારા સ્વરૂપથી જ હું અશુદ્ધથી ચ્યુત છું. શું (કહ્યું) ? મારા સ્વરૂપથી જ અશુદ્ધથી ચ્યુત છું. ખસેલો, ચ્યુત એટલે રહિત. હું પૂર્ણાનંદ જ્ઞાનથી સહિત, હું પોતે અશુદ્ધતાથી ચ્યુત થયેલો એટલે રહિત જ છું, રહિત જ છું. આહા..હા..! અરે.. ! એ વાત સાંભળવા મળવી મુશ્કેલ પડે. ઇ સાંભળે નહિ ને વિચારે નહિ ને મનન કરે નહિ ને અંદરમાં પ્રયોગ કરે નહિ અને એને ધર્મ થઈ જાય. એમ ને એમ રખડે છે અનંતકાળથી. કહે છે હું તો અનંત ગુણનો કરંડિયો-ભંડાર છું. મારામાં અશુદ્ધતા રહિત છું, હું પોતે જ અશુદ્ધતા રહિત છું. એ આત્મા કહેવાય છે. સમજાણું ?

ભાવાર્થ :- ‘આ સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર વખતે સાધકને આત્મ-અનુભવમાં...’ એ સાધક આમાં લખ્યું છે, હોં ! પહેલા એક ફેરી કહ્યું હતું. આમાં કહ્યું હતું, પહેલું લખ્યું છે, આમાં લખ્યું. ‘આત્મ-અનુભવમાં પ્રમાણ, નય અને નિક્ષેપનો વિકલ્પ તો ઊઠતો નથી...’ વિકલ્પ નામ રાગની વૃત્તિનું ઉત્થાન સ્વરૂપના અનુભવમાં હોતો નથી. ‘પણ ગુણગુણીનો ભેદ પણ હોતો નથી...’ લ્યો ! હું ભગવાનઆત્મા અનંત ગુણવાળો અને આ અનંત ગુણ એવો પણ ભેદનો વિકલ્પ ત્યાં નથી. ગુણ-ગુણીનો ભેદનો વિકલ્પ પણ શુભરાગ છે, શુભઉપયોગ છે, એ શુદ્ધઉપયોગ નથી. આહા..હા..! ‘એવું ધ્યાન હોય છે.’ એવી એકાગ્રતા શુદ્ધ સમક્રિતમાં અનુભવમાં હું ગુણી અને આ ગુણ એવા ભેદનો શુભરાગ પણ હોતો નથી. શુદ્ધોપયોગ હોય છે. એ તો શુભરાગ છે, એ તો શુભઉપયોગ છે. અંતરના ધ્યાનમાં તેને શુભરાગ ગુણ-ગુણીના ભેદનો નહિ ને એકલો શુદ્ધોપયોગ હોય છે.

‘પ્રથમ એવું ધ્યાન હોય છે...’ જુઓ ! ‘કે હું અનંતદર્શન-અનંતજ્ઞાન-અનંતસુખ અને અનંતવીર્યરૂપ છું, મારામાં કોઈ રાગાદિક ભાવો નથી.’ ‘આન’માં આવી ગયું ને ? ‘આન’માં. ‘હું જ સાધ્ય, હું જ સાધક છું...’ દેખો ! હું રાગાદિ રહિત, અશુદ્ધતાથી રહિત એવો શુદ્ધભાવ જ સાધ્ય અને સાધક એ હું જ છું. નિશ્ચય સાધ્ય-સાધક કહ્યા હતા. સમજાણું કાંઈ ? સાધ્ય નિર્મળ પૂર્ણ અને સાધક રાગ એ અહીં નહિ. પૂર્ણ



નિર્મળાનંદ આત્માની દશા તે સાધ્ય છે અને હું જ નિર્મળાનંદ ને એનો સાધનારો હું અપૂર્ણ નિર્મળ દશા એ હું સાધક છું પણ સાધક ને સાધ્યમાં મારી દશા જ બેયમાં નિર્મળ છે. સાધકમાં રાગની મંદતા સાધક અને પૂર્ણ સાધ્ય, એમાં હું છું નહિ. કહો, સમજાણું કાંઈ ?

‘તથા કર્મ અને કર્મના ફળથી જુદો છું.’ આઠ કર્મથી તો જુદો પણ આઠેયના ઉદયના ફળથી જુદો. ઓ...હો... ! ૧૪૮ પ્રકૃતિ લીધી ને ? ૧૪૮ પ્રકૃતિ તો નથી પણ એના તરફની વર્તમાન પર્યાયનું જોડાણ થઈને મારામાં હીણી દશા (થાય) એ (પણ) નથી. સમજાણું કાંઈ ? ઈશ્વરની ગાદીએ બેસવા જાય છે ત્યાં અણઈશ્વરતા કેવી ? સમજાણું ? હું ‘કર્મ અને કર્મના ફળથી જુદો છું. જ્ઞાન-દર્શન-ચેતનાસ્વરૂપ નિર્મળ ઐશ્વર્યવાન...’ હું જ્ઞાન જાણનાર, દર્શનસ્વરૂપ, ઐશ્વર્ય બળવાન (છું). ‘તેમ જ અખંડ સહજ શુદ્ધ ગુણોનો ભંડાર...’ લ્યો ! હું તો અખંડ ગુણ(નો ભંડાર છું). ગુણમાં ખંડ કેવા ? એકરૂપ ગુણ અખંડ ગુણ છે.

દ્રવ્ય અખંડ એક સંપૂર્ણ હોવાથી તેનો જ્ઞાનાદિ સ્વભાવ સંપૂર્ણ છે. ‘શ્રીમદ્’ લખ્યું છે ને ? ‘શ્રીમદ્’નો ટૂકડો છે. જીવદ્રવ્ય એક અખંડ સંપૂર્ણ હોવાથી તેનું જ્ઞાન આનંદ આદિ સામર્થ્ય સંપૂર્ણ છે. જે સંપૂર્ણ વીતરાગ થાય તે સંપૂર્ણ સર્વજ્ઞ થાય. એ ટૂકડો છે. આપણે ‘સ્વાધ્યાય મંદિર’માં ખૂણામાં છે.

જીવ એક અખંડ એમ ગુણ એક અખંડ એમ લેવું. ત્યાં જીવને આખું દ્રવ્ય લીધું છે. અહીં પણ ગુણ એક અખંડ (લીધું છે). ગુણ અખંડ (છે). ગુણમાં ખંડ કેવા ? જ્ઞાન અખંડ, દર્શન અખંડ, આનંદ અખંડ બધું થઈને દ્રવ્ય અખંડ. સમજાણું કાંઈ ? આહા...હા...! જ્ઞાન-દર્શન-નિર્મળ (તેમજ) અખંડ તે પણ સહજ. સ્વભાવ જ મારો અખંડ એવો છે. એવા શુદ્ધ ગુણનો હું ભંડાર છું. સમજાણું કાંઈ ?

ભંડાર... ભંડાર પહેલા કહ્યું હતું ને ? નિધિ. સાતમામાં કહ્યું હતું, સાતમા શ્લોકમાં કહ્યું હતું ને ? સાતમાં નહોતું આવ્યું ? એ આવ્યું. ‘સુનિયે સ્વરૂપાયરન અબ; જિસ હોત પ્રગટે આપની નિધિ, મિટૈ પરકી પ્રવૃત્તિ સબ.’ એ સાતમાં શ્લોકની છેલ્લી બે (કડી) હતી. એનો ને એનો સાતમો શ્લોક છે ને ? ‘સુનિયે સ્વરૂપાયરન અબ; જિસ હોત પ્રગટે આપની નિધિ,’ જુઓ ! પૈસા-બૈસાની નિધિ નથી આમાં, ભાઈ !

આહા...હા...! એને પૈસાની ક્યાં પડી છે ? કહો, સમજાણું ? ભગવાન આત્મા...! કહે છે કે, સ્વરૂપાચરણ ને સાંભળો કે જેથી આત્માની નિધિ પ્રગટ થાય. 'મિટ્ટે પરકી પ્રવૃત્તિ સબ.' આ વિકલ્પ આદિની પ્રવૃત્તિ મટીને સ્વરૂપના આચરણની પ્રવૃત્તિ થાય. એને ભગવાન મોક્ષનો માર્ગ અને એને અનુભવ કહે છે.

'આશય એ છે કે, સર્વ પ્રકારના વિકલ્પોથી રહિત...' ટૂંકું કર્યું. 'નિર્વિકલ્પ આત્મસ્થિરતાને...' નિર્વિકલ્પ આત્મસ્વરૂપને સ્થિરતાને 'સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર કહે છે.' આ ચારિત્ર ચોથાથી અંશે પ્રગટ થાય છે. પાંચમે વિશેષ, છઠ્ઠે વિશેષ, સાતમે વિશેષ કરીને કેવળજ્ઞાનમાં પૂર્ણ (પ્રગટ થાય છે). એ સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર જ મોક્ષનો માર્ગ છે.

(વિશેષ કહેશે...)

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)



## સ્વરૂપાયરણ-ચારિત્ર અને અરિહંત અવસ્થા

યોં ચિન્ત્ય નિજમેં થિર ભયે, તિન અકથ જો આનંદ લલ્હો;  
 સો ઇન્દ્ર નાગ નરેન્દ્ર વા, અહમિન્દ્રકેં નાહીં કલ્હો.  
 તબહી શુકલ ધ્યાનાગ્નિ કરિ, ચઉ ઘાતિવિધિ કાનન દલ્હો;  
 સબ લખ્યો કેવલજ્ઞાન કરિ, ભવિલોક્કો શિવમગ કલ્હો. ૧૧.

અન્વયાર્થ :- [સ્વરૂપાયરણ-ચારિત્રનું સ્વરૂપ] (યોં) આ પ્રમાણે (ચિન્ત્ય) વિચરીને (નિજમેં) આત્મસ્વરૂપમાં (થિર ભયે) લીન થતાં (તિન) તે મુનિઓને (જો) જે (અકથ) કહી ન શકાય એવો-વચનથી પાર (આનંદ) આનંદ (લલ્હો) થાય છે (સો) તે આનંદ (ઇન્દ્ર) ઇન્દ્રને, (નાગ) નાગેન્દ્રને, (નરેન્દ્ર) ચક્રવર્તીને (વા અહમિન્દ્રકેં) કે અહમિન્દ્રને (નાહીં કલ્હો) કહેવામાં આવ્યો નથી-થતો નથી. (તબહી) તે સ્વરૂપાયરણ ચારિત્ર પ્રગટ થાય છે ત્યારે જ (શુકલ ધ્યાનાગ્નિ કરિ) શુકલધ્યાનરૂપી અગ્નિ વડે (ચઉ ઘાતિવિધિ કાનન) ચાર ઘાતિકર્મોરૂપી જંગલ (દલ્હો) બળી જાય છે અને (કેવલજ્ઞાન કરિ) કેવળજ્ઞાનથી (સબ) ત્રણલોકમાં હોવાવાળા બધાં પાદાર્થોના ગુણ અને પર્યાયને (લખ્યો) પ્રત્યક્ષ જાણી લે છે અને ત્યારે (ભવિલોક્કો) ભવ્ય જીવોને (શિવમગ) મોક્ષમાર્ગ (કલ્હો) બતાવે છે.

ભાવાર્થ :- આ સ્વરૂપાયરણ ચારિત્ર વખતે મુનિરાજ ઉપર પ્રમાણે વિચાર કરી જ્યારે આત્મામાં લીન થઈ જાય છે ત્યારે તેમને જે આનંદ હોય છે તે આનંદ ઇન્દ્ર, નાગેન્દ્ર, નરેન્દ્ર (ચક્રવર્તી) કે અહમિન્દ્ર (કલ્પાતીત દેવ)ને પણ હોતો નથી. આ સ્વરૂપાયરણ ચારિત્ર પ્રગટ થયા પછી સ્વદ્રવ્યમાં ઉગ્ર એકાગ્રતાથી-શુકલધ્યાનરૂપ અગ્નિ વડે ચાર \* ઘાતિકર્મનો નાશ થાય છે અને અહંત અવસ્થાની પ્રાપ્તિ થાય

\* ઘાતિકર્મ બે પ્રકારના છે-દ્રવ્યઘાતિકર્મ અને ભાવઘાતિકર્મ. તેમાં શુકલ ધ્યાનવડે શુદ્ધ અવસ્થા પ્રગટ થતાં ભાવઘાતિકર્મરૂપ અશુદ્ધ પર્યાય ઉત્પન્ન થતા નથી તે ભાવઘાતિકર્મનો નાશ છે અને તે જ સમયે દ્રવ્યઘાતિકર્મને સ્વયં અભાવ થાય છે તે દ્રવ્યઘાતિકર્મનો નાશ છે.

છે તથા કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે-જેમાં ત્રણ લોક અને ત્રણ કાળની સર્વે વાતો સ્પષ્ટ જાણે છે અને ભવ્ય જીવોને મોક્ષમાર્ગનો ઉપદેશ આપે છે.

વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ વદ ૬, શનિવાર  
તા. ૧૨-૩-૧૯૬૬, શ્લોક-૧૧, ૧૨, ૧૩. પ્રવચન નંબર-૪૯

‘છ ઢાળા’. છઠ્ઠી ઢાળા. એની ૧૧મી ગાથા છે. હિન્દીમાં ફેર હશે, નહિ ? હેં ? હિન્દીમાં ૧૧, ગુજરાતી ૧૧. જુઓ ! ૭ ગાથા સુધી કાલ થઈ હતી અને ૮-૯-૧૦ પહેલા થઈ ગઈ હતી. બીજું પદ. હતા ને ? એક દિવસ હતા કે નહિ ? રવિવાર અમાસ, અમાસને રવિવાર (હતી). કેમ સોમવારે એકમ હતી ને ? આ રવિવાર આવ્યા હતા ને પાછા ભાગી ગયા હતા ને ? ખબર પડે ને. બીજે દિ’ નહોતા રહ્યા એટલે. સોમવારે એકમ હતી ને મંગળવારે બીજ હતી.

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- ના, ના. આ તો નહોતા રોકાણા એ અપેક્ષાએ યાદ રહી ગયું હોય એમ. કે, બીજ ઉપર આવ્યા હતા અને નહોતા રોકાણા, એમ. તે દિ’ આ ચાલ્યું હતું પહેલું ૮-૯-૧૦. હવે અહીંયાં ૧૧ની એની સાથે સંધિ કરીને વાત કરે છે, જુઓ ! ‘સ્વરૂપાયરણ-ચારિત્ર અને અરિહંત અવસ્થા’

યોં ચિન્ત્ય નિજમેં ચિર ભયે, તિન અકથ જો આનંદ લલ્યો;

સો ઇન્દ્ર નાગ નરેન્દ્ર વા, અહમિન્દ્રકેં નાહીં કલ્યો.

તબહી શુકલ ધ્યાનાગ્નિ કરિ, ચઉ ઘાતિવિધિ કાનન દલ્યો;

સબ લખ્યો કેવલજ્ઞાન કરિ, ભવિલોકકો શિવમગ કલ્યો. ૧૧.

પહેલો ‘યોં...’ શબ્દ પડ્યો છે. સ્વરૂપાયરણ ચારિત્રમાં આ પ્રમાણે વિચાર કરીને. એટલે શું એ ત્રણ ગાથામાં કહ્યું. છેલ્લું શું છે ? જુઓ ! કે, ધર્મી જીવ પ્રથમ આત્માનું

નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ કરીને આત્મા અખંડ આનંદ શુદ્ધ ચૈતન્ય વસ્તુ (છે), એની અંતર્મુખ દષ્ટિ કરી આત્માના જ્ઞાનના વેદન દ્વારા સ્વરૂપાયરણનો અંશ પ્રગટ કરી અને જે સમ્યગ્દર્શન થયું એ ભૂમિકાને ચોથું ગુણસ્થાન કહે છે. સમજાય છે કાંઈ ?

આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્ય પ્રભુ ! એની પવિત્રતાની એકતામાં, એ પવિત્ર સ્વરૂપ નિજ ભગવાનઆત્મા, એની એકતામાં જે પવિત્રતાનો અંશ પ્રગટ થાય એ નિર્વિકલ્પ દશા છે. અંદરમાં ભેદ વિના (અર્થાત્) આત્મા જ્ઞાનગુણ ને આત્મા ધરનાર એવો ભેદ પણ પ્રથમ સમ્યગ્દર્શનના કાળમાં સ્વ આશ્રયમાં એ ભેદ હોતો નથી. અહીં વાત ઉપરની કરી છે. સમજાણું કાંઈ ?

અહીં ઉપરની વાત કરી છે. કે, જે ધ્યાન પછી શ્રાવકને દેશચારિત્ર અંશે પ્રગટ થાય, મુનિને છઠ્ઠે સકળચારિત્ર પ્રગટ થાય. પછી સ્વરૂપમાં લીન થતાં સાતમા ગુણસ્થાનની વાત વિશેષ અહીં લીધી છે. જે ધ્યાનમાં એટલો મશગૂલ હોય છે... વિચાર કહે છે, અહીંયાં 'ચો ચિન્ત્ય' શબ્દ વાપર્યો છે. પહેલા વિચારણામાં એ હોય છે. શું ? કે,

મैं साध्य साधक मैं अबाधक, कर्म अरु तसु इलनितै;

चित्पिंड रंड अખंड सुगुणकरंड व्युत पुनि कलनितै. ૧૦.

દસમી ગાથાના છેલ્લા બે પદ છે. હું એક સાધ્ય ને સાધક, એ અબાધક વિચાર પણ જ્યાં છૂટી જાય છે. હું સાધ્ય છું - સાધનારો અથવા સાધવા યોગ્ય વસ્તુ હું સાધક છું કે, આ વિઘનરૂપ બાધક છે, એ બધાં અબાધક અથવા બાધા રહિત છું. 'કર્મ અરુ તસુ ફલનિતૈ;...' કર્મ અને તેના ફળથી છૂટી જાય છે. એમ વિચાર અંદર કરે છે. 'ચિત્પિંડ રંડ...' જ્ઞાન પિંડ રંડ ઉગ્ર. એકલો જ્ઞાનનો ગોળો ભગવાન ચૈતન્ય સૂર્ય, એમાં 'અખંડ સુગુણકરંડ...' અખંડ સુગુણકરંડ (અર્થાત્) એકલા ગુણનો કરંડીયો આત્મા છે. ભગવાન જાણે શું કહે ? સમજાણું કાંઈ ?

ધર્મી જીવને સમ્યગ્દર્શનમાં પહેલું એવું પ્રગટ થાય છે. અહીં સાતમાં ગુણસ્થાનની વાત છે. અહીંયાં સાતમામાં ચિત્પિંડ - હું જ્ઞાનનો પિંડ ચૈતન્ય દરિયો છું, અંદર સ્વભાવ (છું). રંડ - ઉગ્ર સ્વભાવથી ભરેલો. અખંડ જેમાં ખંડ નથી. સુગુણકરંડ-

એકલા અનંત ગુણ. જેવા સિદ્ધ ભગવાનને અનંતા ગુણો છે એ પર્યાયે પ્રગટ થઈ ગયેલા છે. ભગવાન સિદ્ધ પરમાત્માને (પ્રગટ થયા છે) એટલા જ ગુણો મારામાં સુગુણકરંડ - એ બધાં અનંત ગુણનો હું કરંડિયો-ભંડાર છું.

‘ચ્યુત પુનિ કલનિતેં...’ હું અશુદ્ધભાવથી રહિત છું. અશુદ્ધ જે વિકલ્પ મલિન શુભાશુભ રાગ (થાય) એનાથી (રહિત) છું, મલિનથી રહિત છું. સ્વરૂપના પૂર્ણ ગુણથી અખંડ એકરૂપ છું. એવું જ્યાં ધ્યાન જામે ત્યારે એને વિકલ્પ છૂટી જાય છે. સપ્તમ ગુણસ્થાનનું સ્વરૂપાયરણ ચારિત્ર પ્રગટ થાય છે. સમજાણું કાંઈ ? જે મુનિને હોય છે. છઠ્ઠું, સાતમું ગુણસ્થાન મુનિને અંદરમાં (હોય છે). સાચા મુનિ, એને મુનિ કહે છે ને ? બહારથી કાંઈ વેશ પહેરીને છોડ્યા કે નગ્ન થાય એ કાંઈ મુનિ (નથી).

અંતરમાં આનંદ સ્વરૂપનો સ્વાદ લઈ અતીન્દ્રિય આનંદ આત્મામાં અંદર પડ્યો છે, એનો સ્વાદ-અનુભવ લઈ અને આગળ ઉગ્રપણે આનંદના સ્વાદમાં સ્થિર થાય છે ત્યારે તેને સપ્તમ ગુણસ્થાન પ્રગટ થાય છે. વળી વિકલ્પ ઉઠે તો છઠ્ઠું ગુણસ્થાન આવે છે, એવું છઠ્ઠું-સાતમું હજારો વાર આવે છે. સમજાણું કાંઈ ? એનો છઠ્ઠાનો-સાતમાનો કાળ બહુ થોડો છે પણ વેદનમાં સપ્તમ આવતાં ઘણું અંતર થોડો કાળ આનંદનું વેદન થઈ જાય. છઠ્ઠે ગુણસ્થાને વિકલ્પ આવતા વળી પ્રમત્તભાવ થઈ જાય. એ હવે છોડીને અહીં એકલી અપ્રમત્ત દશા સાતિશય, આગળ વધવાની દશાનું વર્ણન કરે છે. કહો, સમજાણું ?

‘યો ચિન્ત્ય...’ દેખો ! આવી ચિંતવના કરતા અંતરમાં દેહ, વાણી, મનની કે પુણ્ય-પાપની અશુદ્ધતા મારામાં છે જ નહિ. હું તો પૂર્ણ શુદ્ધ આનંદકંઠ સચ્ચિદાનંદ સિદ્ધ સ્વરૂપ છું, જેવા સિદ્ધ છે એવી જ મારી ચીજ અંદર વસ્તુ છે, એમ ધ્યાનમાં ધ્યાન પહેલા પહેલી વિચારણા કરતા ‘યો ચિન્ત્ય...’ એ શબ્દ પડ્યો છે. એવી પહેલી વિચારણા કરે છે. પછી ‘નિજમેં ચિર ભયે,...’ વિચારીને આત્મસ્વરૂપમાં લીન થતાં. સમજાણું કાંઈ ? એણે મોક્ષમાર્ગ, પ્રથમ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન તો આત્માના વેદનથી પ્રગટ કર્યું હોય છે પછી મુનિ થાય છે, દ્રવ્યલિંગી બહારમાં નગ્ન મુનિ હોય છે. અંતરમાં ભાવ આનંદકંઠની ઉગ્રતા ત્રણ કષાયના અભાવની વેદનમાં હોય છે. એ સકલવિરતિવાળો પણ આવા વિચાર કરીને જ્યારે (તેને પણ) છોડીને ધ્યાનમાં સ્થિર થાય છે ત્યારે

એની વાત છે. એ 'નિજમેં થિર ભયે,...'

મુમુક્ષુ :- ચિંતવન...

ઉત્તર :- એ ચિંતન એકાગ્ર થતાં છૂટી જાય. આમ લીન થતાં એ ચિંતવન વિકલ્પ (છૂટી જાય). અંતરમાં આનંદ આવતા વિકલ્પ છૂટી જાય. ચીકી વાંચી છે કે નહિ ? 'રહસ્યપૂર્ણ ચિકી'માં આવે છે. સવિકલ્પ દ્વારા નિર્વિકલ્પ ધ્યાન. ભાઈ ! સમકિતીને પણ (ધ્યાન થાય છે). ચોથા ગુણસ્થાનમાં ગૃહસ્થાશ્રમમાં હોય. આહા..હા..! અહીં કોણ જાણે શું હશે ધર્મ ? સમજાણું કાંઈ ?

ધર્મ કાંઈ આ બહારની આ પ્રવૃત્તિ ને આ ને તે કાંઈ ધર્મ નથી. ધર્મ (તો) અંતર આનંદસ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા વસ્તુ છે ને ? ચિદાનંદઘન ! દેહ પ્રમાણે શીતળ શીલા, શાંત શીલા આત્મા છે, અરૂપી. આ દેહ તો માટી છે, વાણી જડ છે, આઠ કર્મ છે એ માટી-ધૂળ છે, અંદર શુભ, અશુભ ને ભાવ થાય છે એ વિકાર છે. એ સિવાય આખું દળ ચૈતન્ય અરૂપી વિજ્ઞાનઘન, અનંત શીતળ, શીતળ શાંત શીલા, અવિકારી વીતરાગ સ્વભાવથી ભરેલો આત્મા અરૂપી છે પણ સ્વરૂપ છે એનું. અરૂપી છે પણ એનું સ્વરૂપ છે, અરૂપી એટલે અસ્વરૂપ છે એમ નહિ. અરૂપી એનું સ્વરૂપ છે. આ માટીના રંગ, ગંધ, રસ એ એનામાં નથી. એ અરૂપી ઘન ઘન અનંત ગુણનો વિજ્ઞાનઘન પિંડ, શીતળ શાંત ને અતીન્દ્રિય આનંદની આખી મૂર્તિ દેહ પ્રમાણે ત્મિન્ન છે. સમજાણું કાંઈ ?

એનું પ્રથમ ભાન થયામાં સમ્યગ્દર્શન થયા પછી જ્યારે મુનિ થાય છે સકલ વિરતિ-તદ્દન ત્યાગી, નગ્ન દશા, અંતરમાં આનંદની ઉગ્રતા (સહિત) એ જ્યારે ધ્યાનમાં સ્થિર થાય છે ત્યારની આ વાત કરે છે. પહેલા ઘણી વાત (આવી ગઈ છે), આ તો છેલ્લી ગાથા છે ને ? છેલ્લી ગાથા. જે ધ્યાનમાં પ્રમાણ નય, નિક્ષેપ પણ નહિ. આ નય છે, આ જ્ઞાન છે, એ જ્ઞાનને જાણનારો નય છે, આખી વસ્તુને જાણનારું પ્રમાણ(જ્ઞાન) છે એ પણ વિચાર જ્યાં નથી. એવા ધ્યાનમાં એ જામે (ત્યારે) જોડે મોટા હજાર બેંડ બાજા ભેગા થઈને વાગતા હોય (તો પણ) એને ખબર ન પડે. સમજાણું કાંઈ ?

એ 'નિજમેં થિર ભયે,...' જુઓ ! પોતાના સ્વરૂપમાં સ્થિર-લીન થતાં 'તિન અકથ

જો આનંદ લલ્હો;’ એ મુનિઓને કહી ન શકાય એવો વચનથી પાર આનંદ થાય છે. એ આનંદનું શું કહે ? ભાઈ ! આ રાગ-દ્વેષનું દુઃખ છે. રાગ-દ્વેષ કરે છે એ દુઃખ છે. શુભાશુભ ભાવ જે થાય છે એ દુઃખ છે. એ દુઃખની રહિત દશા અંદર થઈ તો દુઃખ રહિત તે અતીન્દ્રિય આનંદ થયો. સમજાણું કાંઈ ? એ સસલાના શીંગડા જેવું નથી. અંદર અતીન્દ્રિય આનંદ પ્રગટ થાય છે, એમ કહે છે. વસ્તુ છે કે નહિ ? વસ્તુમાં એકાગ્ર થતાં વસ્તુમાં ભરેલો અતીન્દ્રિય આનંદ (પ્રગટ થાય છે). આત્મા ત્રિકાળ નિત્યાનંદ આત્મા છે. ખબર ન મળે કે, આત્મા કેવો હશે ? આવો આત્મા હશે ?

નિત્યાનંદ આત્મા સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ તીર્થકરે કલ્હો છે. કેવળજ્ઞાનીના જ્ઞાનમાં ત્રણકાળના જેટલા આત્માઓ જાણ્યા એ ભગવાને અંતરમાં, આત્માને આનંદ ને અતીન્દ્રિય જ્ઞાન - શાંતિનો કંદ જોયો છે. સમજાણું કાંઈ ? પરમેશ્વર તીર્થકરદેવ. એ અહીં કહેશે પછી, કેવળજ્ઞાનમાંથી માર્ગ બતાવશે એમ કહેશે. એ આત્માનું ભાન અંતરમાં સ્થિર થતાં એટલો આનંદ આવે કે અકથ્ય-વાણીમાં એ આનંદનું કથન થઈ શકે નહિ. સમજાણું કાંઈ ?

જગતની એક સાધારણ ઘી જેવી ચીજ સ્વાદમાં ખ્યાલ હોવા છતાં બીજા કોઈ પદાર્થ સાથે મિઠવીને બતાવી શકે એવી તાકાત વાણીમાં છે નહિ. સમજાય છે કાંઈ ? ઘીનો સ્વાદ આવતા એ સ્વાદ કેવો છે (એ) ખ્યાલમાં હોવા છતાં કેવો કોની સાથે મિઠવીને - મેળવીને એનું માપ-પ્રમાણ આપી શકાય એવી કોઈ ચીજ નથી, એવી વાણી નથી. તો ભગવાનઆત્મા એની અંતર દશામાં અનુભવ દષ્ટિમાં પડતા જે આનંદ આવે (એ) અકથ્ય છે. શું હશે આ ? આ કષાય થાય છે ત્યારે આખા શરીરમાં આમ તાપ તાપ આકૂળતા જાણે થાતી હોય ! રોમાંચ (રૂપાવડાં ઊભા) થઈ જાય ને ? આમ આકૂળતા, આકૂળતા (થાય). મને ક્યાંય હખ (-સરખું) નથી, હોં ! એવી પ્રતિકૂળતા થાય ને ? મને ક્યાંય હખ નથી, મને ક્યાંય શાંતિ નથી એમ નથી કહેતા ? મને અંદર બળે છે, તેલની જેમ બળે છે. એ શું બળતરા છે ? એ રાગ-દ્વેષની આકૂળતા છે. એ આકૂળતા વિનાની અંદર દશા થાય તેને આનંદ દશા કહે છે. સમજાણું કાંઈ ? એ આનંદ અકથ્ય - કહી ન શકાય એવા વચનથી પાર ‘આનંદ લલ્હો,’ આનંદ



લલ્લો નામ આમ થાય છે.

‘તે આનંદ ઈન્દ્રને, નાગેન્દ્રને, (નરેન્દ્રને), ચક્રવર્તીને કે અહમિન્દ્રને (નવ ત્રૈવેયકના) કહેવામાં આવ્યો નથી...’ એટલે કે, એને હોઈ શકતો નથી. સમજાણું કાંઈ ? એ અતીન્દ્રિય આનંદનું કથન નાગેન્દ્ર, નરેન્દ્રને પણ હોઈ શકે એ વસ્તુની ખબર નથી અથવા એને હોઈ શકતો નથી. સમ્યગ્દર્શનનો અંશે છે એની વાત નથી, આ તો ઉત્કૃષ્ટ .. વાત છે. ચક્રવર્તીને છન્નું હજાર સ્ત્રીમાં પણ એ આનંદ નથી. દેવને કરોડો અપસરામાં પણ એ આનંદ નથી.

‘તે સ્વરૂપાયરણ ચારિત્ર પ્રગટ થાય છે...’ હવે આગળ લઈ જાય છે. ‘ત્યારે જ (શુકલ ધ્યાનાગ્નિ કરિ) શુકલધ્યારૂપી અગ્નિ વડે...’ અંતરમાં શુકલ નામ ઉજળી એકાગ્રતા, ઉજળી એકાગ્રતા (થાય). ઉજળી કહે છે ને ? સ્વચ્છ કહે તમારે ? શું કહે ઉજળીને ? ઉજજવલ. શુકલ. શુદ્ધ ચૈતન્ય પિંડ આખો, એની અંદર નિર્મળ ધ્યાન ધારા, નિર્મળ ધ્યાન ધારા એકાગ્ર થાય એને શુકલધ્યાન કહે છે. સમજાણું કાંઈ ? એ ‘શુકલ ધ્યાનરૂપી અગ્નિ વડે (ચઉ ઘાતિવિધિ કાનન) ચાર ઘાતિકર્મોરૂપી (કાનન) જંગલ...’ જંગલ, મોટું જંગલ તેને બળી જાય છે. ઘાતિથી-દ્રવ્યઘાતિથી વાત કરી છે પણ ભાવઘાતિ પણ એમાં આવી ગયું. પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં ખુબ લીન થતાં અશુદ્ધતાના ભાવનો નાશ થયો એ ભાવઘાતિનો નાશ થયો. અશુદ્ધતાનો નાશ થયો; એ કર્મનો નાશ થયો; એ જડઘાતિનો નાશ એને કારણે થયો છે.

એને ચાર ઘાતિ બળી જાય છે ‘અને કેવળજ્ઞાનથી (ત્રણકાળ) ત્રણલોકમાં...’ લ્યો ! ભાષા તો પહેલી ઈ આવી. જુઓ ! ચહુ ઘાતિ બળે છે. કથનની શૈલી શું કહેવી ? કેવળજ્ઞાન વડે ત્રણકાળ, ‘ત્રણલોકમાં હોવાવાળા બધાં પદાર્થોના...’ ત્રણકાળ, ત્રણલોક અને અલોક એમ લઈ લેવું. ‘બધાં પદાર્થોના ગુણ...’ એની અવસ્થા ‘પ્રત્યક્ષ જાણી લે છે...’ લ્યો ! એને અરિહંત અવસ્થા કહે છે.

પહેલેથી ઉપાડીને ઉપાડ્યું. પહેલું દુઃખની દશાથી ઉપાડ્યું હતું. પહેલું ઉપાડ્યું છે ને ? પહેલી ઢાળમાં. આવા આવા દુઃખ સહન કર્યા, આવા દુઃખ સહન કર્યા. હવે આનંદ સુધી લઈ ગયા. એ બધાં દુઃખનો નાશ કરી અને જેણે અતીન્દ્રિય આનંદ કેવળજ્ઞાનમાં પ્રગટ કર્યો. કહો, સમજાણું કાંઈ ? ‘ત્યારે... એ પ્રત્યક્ષ જાણી લે છે

અને ત્યારે (ભવિલોકકો શિવમગ કલ્પો) ભવ્ય જીવોને...’ પાત્ર જીવ હતા એને માટે કહે છે કે, ‘મોક્ષમાર્ગ બતાવે છે.’ ઈ તો વાણી સહજ નીકળે છે પણ પાત્ર જીવને માટે મોક્ષમાર્ગ અરિહંત ભગવાન કેવળજ્ઞાન થયા પછી વાણી દ્વારા બતાવે છે એમ કહેવામાં આવે છે.

ભાવાર્થ :- ‘આ સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર વખતે...’ વિપરીત આચરણ એ વિભાવ આચરણ, વિકાર આચરણ (છે), આ સ્વરૂપાચરણ એટલે અવિકારી આચરણ. સમજાણું કે નહિ ? વિકારી શુભાશુભ પરિણામ એ વિભાવ આચરણ (છે), આ સ્વરૂપાચરણ (છો). ચોથા ગુણસ્થાનથી સ્વાનુભૂત્યા આવરણનો અભાવ થતો, ચોથા ગુણસ્થાનથી સ્વાનુભૂત્યા આવરણનો ક્ષયોપશમ થતાં, અહીં પોતાની ઉઘાડ દશા પ્રગટ થતાં અનુભૂતિમાં આનંદનો અંશ સ્વાનુભૂતિ પ્રગટે છે. સમજાણું કાંઈ ? એ સ્વાનુભૂતિની ઉગ્રતા પૂર્ણ અશુદ્ધતા ટળીને ઘાતિનો નાશ થયો. પૂર્ણ અનુભૂતિ થઈ ગઈ. આત્માની પૂર્ણ અનુભૂતિ (થઈ). એનું નામ કેવળજ્ઞાન કહેવાય.

એવા આચરણ ‘વખતે મુનિરાજ ઉપર પ્રમાણે વિચાર કરી,...’ ઉપર પ્રમાણે એટલે આ ત્રણ ગાથાઓ કીધી ને ? ૮-૯ ને ૧૦. ‘યો ચિન્ત્ય...’ શબ્દ છે ને ? ‘જ્યારે આત્મામાં લીન થઈ જાય છે ત્યારે તેમને જે આનંદ હોય છે તે આનંદ ઈન્દ્ર, નાગેન્દ્ર, નરેન્દ્ર કે અહમિન્દ્ર (કલ્પાતીત દેવ)ને પણ હોતો નથી.’ સંસારના વિષયમાં સુખમય આનંદ હોતો નથી. કેટલાકને તો એવું લાગે કે, આ બધું આવું આત્માનું આવું સ્વરૂપ હશે ? આવું વર્ણન તે શું હશે આ ?

મુમુક્ષુ :- નમૂનો બતાવીને માલ....

ઉત્તર :- ઠીક ! એ તો પહેલું કહ્યું હમણાં, ‘સ્વાનુભૂત્યાનું’. આવરણ ટળતા અંતર અનુભૂતિ થાય એ એનો નમૂનો (છે). એ તો પહેલું કહ્યું. કોણ કરે ? તો કહે છે કોણ નમૂનો બતાવે ? ભાઈ ! એમ કે નમૂનો બતાવીને આવડી મોટી વાત (કરવી) ? કીધું પહેલી તો વાત કરી હતી. ભગવાનઆત્મા જ્યારે... જ્યારે... જ્યારે... સ્વમાં આવે ત્યારે અનુભૂતિ એને થાય. લાખ વાતની વાત, ગમે એટલું ભણ્યો હોય ને ગમે એટલું શીખ્યો હોય ને ગમે એટલા વ્રતાદિ પાળ્યા હોય ને કષાયની મંદતા કરી હોય ને લાખ વાત કરી હોય બધી, સ્વ ચૈતન્યમાં એકાગ્ર થઈને અનુભૂતિમાં

આત્માના આનંદનું વેદન અને વીર્યાતરાયનો તેટલો ક્ષયોપશમ, સ્વાનુભૂતિના આવરણનો ક્ષયોપશમ,... સમજાય છે ? એટલો અનુભવના વેદનમાં પહેલો એનો નમૂનો આવે. સમજાણું કાંઈ ? પહેલો નમૂનો બતાવ્યા વિના આ બધું ? એમ કહે છે ઈ. કોણ બતાવે ? શું હશે ?

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- હા, તો કીધું ને ! પહેલેથી શરૂઆત તો કરી હતી. પણ ઓલાને ચાખ્યા વિના એને સ્વાદની શી ખબર પડે ? સ્વાદ તો એ ચાખે ત્યારે એને ખબર પડે ને કે, આવો સ્વાદ આ લે છે. આવો સ્વાદ આ લે છે એ ખબર કોને પડે ? એ સ્વાદ પોતે જાણે એને ખબર હોય કે આવો સ્વાદ મને આવે એવો આને સ્વાદ આવે. કે પેલાનો સ્વાદ જાણીને અહીં સ્વાદ આવી જાય ? એમ કે, લોચો પોતે ખાય ને પેલાને (સ્વાદ આવી જાય) ? આહા..હા..!

એ ચૈતન્ય સત્તા ભગવાન અનંત ગુણનો પિંડ (છે). બધાં વિકલ્પોની રુચિ અને પરનો આશ્રય છોડી પહેલો જ ભગવાનના ભંડારના ખજાનાને ઓળખે. ઈ ઓળખે કોણ ? બીજો કોઈ ઓળખાવી દે ? લ્યો !

મુમુક્ષુ :- જેને ભોગવટો આવી ગયો છે એને તો સહેલું થઈ ગયું છે પણ અમારા જેવાને ?

ઉત્તર :- પણ એ જ કહે છે ને ? એણે આમ કરવું. એમ કહે છે. એણે એમ કરવું. એણે બહિર્મુખની વૃત્તિને છોડી અંતર્મુખમાં જવું. આ એનો પ્રયોગ અને યોગ ને અજમાયશ છે. તેથી તો કહ્યું 'લાખ વાતની વાત નિશ્ચય ઉર આણો, છોડી જગત દ્વંદ્વ ઈંદ આતમ ધ્યાવો' પોતે ત્યાં પહેલું કહી ગયા. 'પરદ્રવ્યસે ભિન્ન આત્મરુચિ ભલા હૈ' આવ્યું હતું ને અંદર ? એમાં ઈ કહ્યું હતું ત્યાં. રુચિ કોણ છોડે પણ ? બીજો કહે એ છોડે ?

શુદ્ધ સ્વરૂપ પૂર્ણ આનંદ અને અનંત ગુણનો પિંડ છે એ પહેલી એના ખ્યાલમાં પ્રતીતિરૂપે શ્રદ્ધા યથાર્થ થવી જોઈએ. એ શ્રદ્ધા થયા પછી વિકલ્પ તોડીને અંદરમાં સ્વરૂપમાં સ્થિર થવું. ૧૪૪ (ગાથામાં) આવે છે ને ? જ્ઞાન સ્વરૂપ આત્મા છે, આનંદ

સ્વરૂપ આત્મા છે એનો પહેલો વિકલ્પ દ્વારા નિર્ણય કરવો. પછી એ વિકલ્પ તોડીને મતિજ્ઞાનના ભાવને અંદર સ્થાપવું અને સુખને અંદર... ભાઈ ! આવે છે ? સમજાણું કાંઈ ? ('સમયસાર') ૧૪૪. આહા..હા..! એ ક્રિયા કર્તાને કરવાની છે કે કોને કરવાની છે ? એ માથે (ઉપર) આવી ગયું છે. એમાં આવ્યું ગયું હતું કે નહિ ? પેલામાં આવ્યું હતું. નવમામાં આવ્યું હતું.

ચિદ્ભાવ કર્મ, ચિદેશ કરતા, ચેતના કિરિયા તહાં.

તીનોં અભિન્ન અભિન્ન શુધ ઉપયોગકી નિશ્ચલ દશા;

નવમામાં આવી ગયું. એ તે દિ' આવી ગયું હતું. તમે હતા ત્યારે નહોતું આવ્યું ? છે ?

જહું ધ્યાન-ધ્યાતા-ધ્યેયકો ન વિકલ્પ, વચ ભેદ ન જહાં;

ચિદ્ભાવ કર્મ, ચિદેશ કરતા, ચેતના કિરિયા તહાં.

નવમો શ્લોક, નવમો. તમને કાઢતા વાર લાગી. 'ચિદ્ભાવ કર્મ,...' ત્યાં જ્ઞાનની નિર્મળતારૂપી પરિણામ જ પોતાનું કાર્ય છે. ભાઈ ! પુણ્યના વિકલ્પનું કાર્ય અને આત્મા કર્તા એ અંતર અનુભવમાં હોતું નથી. 'ચિદ્ભાવ કર્મ,...' કર્મ નામ કાર્ય, કાર્ય નામ કર્તૃત્વ. એનું કર્તૃત્વ-ચિદ્ભાવનું કાર્ય તે જ કર્તૃત્વ છે. 'ચિદેશ કરતા...' ભગવાન જ્ઞાનનો ઈશ, ભગવાન એનો કર્તા છે, બીજો કોઈ કર્તા છે નહિ. કોણ કર્તા ? એનો વિકલ્પ કર્તા નથી (તો) બીજો કર્તા ક્યાંથી લાવવો ? સમજાણું કાંઈ ? ભગવાનઆત્મા પોતે કર્તા ચિદ્સ્વરૂપ જ્ઞાન, ચિદેશ ચિદ્-જ્ઞાનનો ઈશ્વર ભગવાન અને જ્ઞાનની નિર્મળ, નિર્મળ નિર્વિકારી શ્રદ્ધા, જ્ઞાન, શાંતિ, આનંદ આદિ પર્યાય એ ચિદ્ભાવ, એ એનું કાર્ય છે. આનંદનો અંશ, શાંતિનો અંશ પ્રગટ્યો એ એનું કર્મ-કાર્ય છે.

'ચેતના કિરિયા તહાં.' એ ચેતનાની ત્યાં ક્રિયા છે, રાગની ક્રિયા નથી. એકલો ચૈતન્ય ઘોળાઈને સ્થિરતાની ક્રિયા કરે છે એવા ત્રણ પણ 'તીનોં અભિન્ન...' ત્રણ પણ ભેદ નહિ ત્યાં. 'અભિન્ન શુધ ઉપયોગકી નિશ્ચલ દશા;...' કહો, સમજાણું કાંઈ ? એક સેકન્ડનો કેટલામો ભાગ કીધો હતો ? હજારમોં કીધો ને ? પછી ઘણાં વિચાર થયા. પાછળ વિપળ ને પળનું આવે છે કે નહિ ? ભાઈ ! શું (છે ઇ) ? પળ મોટી

કે વિપળ ? પળ મોટી. વિપળ નાની. સાંઈઠ વિપળની એક પળ, સાંઈઠ પળનો એક સેકન્ડ, સાંઈઠ સેકન્ડની એક મિનિટ. એટલે એક સેકન્ડનો છત્રીસમો ભાગ, છત્રીસમો ભાગ વિપળ થઈ. છત્રીસમો, છત્રીસસોમો ભાગ થયો ને ? છત્રીસસો, જેનો હજારમો ભાગ કહેતા હતા ને તમે ? સવારમાં નહિ ? સેકન્ડનો હજારમો ભાગ. પણ અહીં સુધીની વાત તો નિશાળે શીખ્યા હતા ત્યારે હતી. એક સેકન્ડનો સાંઈઠમો ભાગ તો પળ અને એનો સાંઈઠમો ભાગ વિપળ એટલે છત્રીસોમો ભાગ. નિશાળમાં ચાલતું હતું. એટલે કોઈ (કહેતું હતું), હજારમો ભાગ પકડી શક્યો છે. યંત્ર હશે, આમ પકડે શું અંદર ? અહીં તો પણ એ નિશાળમાં પહેલું આમ ચાલતું. એ આમ પકડી શકે એટલે કે આ આત્માનો ભાગ છે એમ પકડવા ક્યાં જાય ? પણ એના ખ્યાલમાં લઈ લે કદાચિત્ કે, આટલામો ભાગ આ હોય, હોવો જોઈએ. એ વિપળ એક સેકન્ડનો છત્રીસોમો ભાગ. ઓહો..હો..! સમજાણું કાંઈ ? એમાંય અનુભૂતિનો કાળ થોડો. છઠ્ઠા ગુણસ્થાનનો કાળ ઘણો થોડો (અને) સાતમાનો તો એનાથી (છઠ્ઠાથી પણ) અડધો.

કહે છે કે, જ્યાં એકલું અગ્નિન્ન - ખેદ નહિ ને અભિન્ન એકરૂપ વર્તે છે. સમજાણું કાંઈ ? એવી દશામાં આનંદ ઇન્દ્ર, નાગેન્દ્ર, નરેન્દ્ર, અહમિન્દ્ર દેવને પણ હોતો નથી. ભલે થોડો કાળ (આવે) પણ વસ્તુનો ભાસ છે ને એમાં ? સમજાણું કાંઈ ?

‘આ સ્વરૂપાયરણ ચારિત્ર પ્રગટ થયા પછી સ્વદ્રવ્યમાં ઉગ્ર એકાગ્રતાથી-શુકલધ્યાનરૂપ અગ્નિ વડે...’ આગળ વધતો ને ? આગળ વધ્યો. ‘ચાર \*ઘાતિકર્મનો નાશ થાય છે...’ નીચે ખુલાસો કર્યો છે, જુઓ ! ‘ઘાતિકર્મ બે પ્રકારના છે - દ્રવ્યઘાતિકર્મ અને ભાવઘાતિકર્મ, તેમાં શુકલ ધ્યાનવડે શુદ્ધ અવસ્થા પ્રગટ થતાં ભાવઘાતિકર્મરૂપ અશુદ્ધ પર્યાય ઉત્પન્ન થતા નથી...’ ઉત્પન્ન થતી નથી અને નાશ થઈ એમ કહેવામાં આવે છે. શું કહ્યું ? શું કહ્યું ? શુકલ ધ્યાનની શુદ્ધતાની પર્યાય પ્રગટ થતાં અશુદ્ધતા-ભાવઘાતિની જે અશુદ્ધતા છે એ ઉત્પન્ન થતી નથી તેને ભાવઘાતિકર્મ નાશ કર્યો એમ કહેવામાં આવે છે. ભાઈ ! મૂંઝાય છે, ભાઈ ! પૂછે ત્યારે શું હશે (એમ મૂંઝાય છે). આ તો કીધાંનું પૂછ્યું હતું.

અહીં ભાવઘાતિનો નાશ શબ્દ કીધો ને ? તો નાશની વ્યાખ્યા આ. નાશ એટલે શું ? આ અશુદ્ધતા છે એનો નાશ કરું, એમ છે ? અને આ ઘાતિ કર્મ આ જડ

છે એને નાશ કરું, એમ છે ? એ સ્વરૂપમાં શુદ્ધતામાં લીન... લીન... લીન... ઉગ્રમાં એકાકાર ધોળી ઉજ્જવળ એકાકાર થઈ અશુદ્ધતા ઉત્પન્ન ન થઈ. ભાવઘાતિની અશુદ્ધતા ઉત્પન્ન ન થઈ. એણે ભાવઘાતિકર્મનો નાશ કર્યો એમ કહેવામાં આવે છે.

રાગના નાશનો પણ કર્તા આત્મા નથી. આવ્યું નથી ? અશુદ્ધતાના ભાવનો નાશકર્તા એ આત્માના નામ નથી. અહીં તો ઘાતિકર્મનો-જડનો નાશ કર્યો (એમ કહ્યું). લ્યો ! અહીં તો કીધું ઘાતિકર્મનો નાશ કર્યો. પેલામાં કીધું કે, આત્મા રાગનો નાશ કરે પરમાર્થે એવું આત્મામાં છે જ નહિ. રાગના નાશનું કર્તાપણું આત્મામાં નથી. નાશનું કર્તાપણું નથી. આહા...! હવે આ અર્થને સમજે નહિ અને (કહે), અહીં કર્યું જુઓ ! ઘાતિનો નાશ કર્યો કે નહિ ? ફલાણાનો કર્યો કે નહિ ? આ ભગવાનનું વચન છે કે નહિ ? (એમ કહે). પણ ભગવાનનું વચન કઈ અપેક્ષાનું ? તો આ (પણ) ભગવાનનું વચન છે કે નહિ ? ‘કુંદકુંદાર્યાય’ કહે છે કે, અશુદ્ધતાનો નાશ એનો આત્મા કર્તા એ નામ માત્ર આત્મામાં છે. પરમાર્થે અશુદ્ધતાના નાશનું કર્તાપણું આત્મામાં નથી. અશુદ્ધતાના નાશનું કર્તાપણું આત્મામાં નથી તો વળી ઘાતિકર્મના નાશનું આત્મામાં કર્તાપણું હોય ક્યાંથી ? સમજાણું કે નહિ ?

શબ્દ તો એમ લીધો જુઓ ! ‘ચઉ ઘાતિવિધિ કાનન દઘ્નો;...’ ટૂંકું લખે તો શું લખે ? સમજાણું ? ભાવઘાતિકર્મ-અશુદ્ધ પર્યાય ઉત્પન્ન થતાં નથી એને ભાવઘાતિકર્મ શુકલ ધ્યાન વડે નાશ કર્યો એમ કહેવામાં આવે છે. ‘અને તે જ સમયે દ્રવ્યઘાતિકર્મને સ્વયં અભાવ થાય છે...’ એ તો એની મેળે થાય છે. છતાં અહીં નાશ થતાં પેલું ભાવ અશુદ્ધતાનું નિમિત્તપણું એનું હતું, એટલે એણે નાશ કર્યો એમ વ્યવહારથી કહેવામાં (આવે છે). અસદ્ભુત વ્યવહારનય. ‘તે દ્રવ્યઘાતિકર્મનો નાશ છે.’ કહો ! ‘અને અહીંત અવસ્થાની પ્રાપ્તિ થાય છે તથા કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે...’ એ અહીંત અવસ્થાની પ્રાપ્તિ છે. ‘જેમાં ત્રણલોક અને ત્રણકાળની સર્વે વાતો (એટલે સર્વ ભાવો) સ્પષ્ટ જાણે છે અને ભવ્ય જીવોને મોક્ષમાર્ગનો ઉપદેશ આપે છે.’ લ્યો ! ભવ્ય જીવને મોક્ષનો માર્ગ કહે છે. એ ૧૧મી (ગાથા પૂરી) થઈ. ભવ્ય જીવ મોક્ષનો માર્ગ ભગવાન કહે ત્યાં લાવ્યા. સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર મોક્ષનો માર્ગ કહે છે. વાણી દ્વારા કહે છે એ પણ નિમિત્તનું કથન છે.

### સિદ્ધ અવસ્થા (સિદ્ધ પરમાત્મા)નું વર્ણન

પુનિ ઘાતિ શેષ અઘાતિ વિધિ, છિનમાહિં અષ્ટમ ભૂ વસૈં;  
 વસુ કર્મ વિનસૈં સુગુણ વસુ, સમ્યક્ત્વ આદિક સબ લસૈં.  
 સંસાર ખાર અપાર પારાવાર તરિ તીરહિં ગયે;  
 અવિકાર અકલ અરૂપ શુચિ, ચિદ્રૂપ અવિનાશી ભયે. ૧૨.

અન્વયાર્થ :- (પુનિ) કેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી (શેષ) બાકીના ચાર (અઘાતિ વિધિ) અઘાતિયા કર્મોનો (ઘાતિ) નાશ કરીને (છિનમાહિં) ક્ષણમાં [એક સમયમાં] (અષ્ટમ ભૂ) આઠમી પૃથ્વી-ઇષત્ પ્રાગભાર-મોક્ષ ક્ષેત્રમાં (વસૈં) નિવાસ કરે છે, ત્યાં તેમને (વસુ કર્મ) આઠ કર્મોના (વિનસૈં) નાશ થવાથી (સમ્યક્ત્વ આદિક) સમ્યક્ત્વ વગેરે (સબ) બધા (વસુ સુગુણ) આઠ મુખ્ય ગુણો (લસૈં) શોભાયમાન થાય છે; [આવા સિદ્ધ થનાર મુક્તાત્મા] (સંસાર ખાર અપાર પારાવાર) સંસારરૂપી ખારા અને અગાધ સમુદ્રને (તરિ) તરીને (તીરહિં) બીજા કિનારાને (ગયે) પ્રાપ્ત થાય છે અને (અવિકાર) વિકારરહિત, (અકલ) શરીરરહિત, (અરૂપ) રૂપરહિત (શુચિ) શુદ્ધ-નિર્દોષ (ચિદ્રૂપ) દર્શન-જ્ઞાન-ચેતનાસ્વરૂપ તથા (અવિનાશી) નિત્ય-કાયમી (ભયે) થાય છે.

ભાવાર્થ :- અરિહંત અવસ્થા અથવા કેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી તે જીવને પણ જે જે ગુણોના પર્યાયોમાં અશુદ્ધતા હોય છે તેનો ક્રમે ક્રમે અભાવ થઈ ને તે જીવ પૂર્ણ શુદ્ધ દશાને પામે છે અને તે સમયે અસિદ્ધત્વ નામના પોતાના ઉદયભાવનો નાશ થાય છે અને ચાર અઘાતિ કર્મોનો પણ સ્વયં સર્વથા અભાવ થાય છે. તે સિદ્ધદશામાં સમ્યક્ત્વ આદિ આઠ ગુણો (ગુણોના નિર્મળ પર્યાયો) પ્રગટ થાય છે. આઠ વ્યવહારથી કહ્યા છે, નિશ્ચયથી અનંત ગુણો (સર્વ ગુણોના પર્યાયો) શુદ્ધ થાય છે, અને સ્વાભાવિક ઉર્ધ્વગમનના કારણે એક સમય માત્રમાં લોકાગ્રે પહોંચી જઈ ત્યાં જ સ્થિર રહે છે. એવા જીવો સંસારરૂપી દુઃખદાયી અને અગાધ સમુદ્રથી પાર થયેલ છે; તથા તે જ જીવ નિર્વિકારી, અશરીરી, અમૂર્તિક, શુદ્ધ ચૈતન્યરૂપ અને અવિનાશી થઈને સિદ્ધદશાને પામ્યા છે.

હવે 'સિદ્ધ અવસ્થા (સિદ્ધ પરમાત્માનું) વર્ણન.' હવે અર્હંતથી સિદ્ધ થયા.

પુનિ ઘાતિ શેષ અઘાતિ વિધિ, છિનમાહિં અષ્ટમ ભૂ વસૈં;  
વસુ કર્મ વિનસૈં સુગુણ વસુ, સમ્યક્ત્વ આદિક સબ લસૈં.  
સંસાર ખાર અપાર પારાવાર તરિ તીરહિં ગયે;  
અવિકાર અકલ અરૂપ શુચિ, ચિદ્રૂપ અવિનાશી ભયે. ૧૨.

ભાષા ભારે લીધી છે, જોયું ? એ પણ કવિ છે, હોં ! કવિ છે એમ નહિ કે જરી આમ થાય છે, ગોઠવે છે, જોયું ?

અન્વયાર્થ :- 'પુનિ) કેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી...' એમ કેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી 'પુનિ' છે ને ? 'બાકીના ચાર અઘાતિયા કર્મોનો નાશ કરીને...' લ્યો ! એ પણ અઘાતિયાનો નાશ કર્યો. એ ભગવાને અઘાતિ કર્મનો નાશ કર્યો એની મેળે સમજી લેવું. અસિદ્ધભાવનો નાશ થતાં, આત્મા સિદ્ધ પર્યાયની ઉત્પત્તિ થતાં અસિદ્ધ પર્યાયનો, અસિદ્ધ છે ને ઉદયભાવ ? નાશ થયો ત્યારે ચાર અઘાતિ પણ નાશ થયા એમ કહેવાય છે, ભાઈ ! શું થાય ? લ્યો ! આમાંથી (લોકો) કાઢે, એ... આમાં લખ્યું, આમાં લખ્યું. પણ આ લખ્યું એ પહેલું નક્કી કરે છે કે નહિ ? સમજ મેં આયા ?

વસ્તુમાં સ્વભાવની એકાગ્ર થતાં અશુદ્ધતા ઉત્પન્ન ન થાય એને નાશ કર્યું એમ વ્યવહારે કહેવામાં આવે છે. અને કર્મ તો એને કારણે એ નાશ થવાને લાયકને યોગ્ય જ હતું તે એને કારણે વ્યય થઈ ગયું. એને આ ભગવાનઆત્માએ નાશ કર્યું એવા કથનો વ્યવહારથી કહેવામાં આવે છે. જુઓ ! આમાં લખ્યું છે, જુઓ ! તમે 'છ ઢાળા' 'દૌલતરામજી' એમ કહે છે.

કહે છે 'અઘાતિયા કર્મોનો નાશ કરી (છિનમાહિં)...' થોડા સમયમાં. થોડા સમયમાં એટલે એક સમયમાં. સિદ્ધ થાય છે ને ? 'અષ્ટમ ભૂ) આઠમી પૃથ્વી-ઈષ્ટ પ્રાગભાર-મોક્ષ ક્ષેત્રમાં નિવાસ કરે છે...' લ્યો ! અહીં તો નિવાસ કરે છે, એમ લખ્યું છે. સિદ્ધ ન્યાં છે, નિવાસ કરે છે. ધર્માસ્તિકાય આગળ નથી માટે આગળ જાતા નથી (એમ નથી), નિવાસ જ એનો ત્યાં છે એમ કહે છે. આવ્યું કે નહિ એમાં ? એ નિવાસ



જ ત્યાં છે એમનો. નિશ્ચયથી પોતાના આત્માના સ્વરૂપમાં નિવાસ છે. સમજાણું ? વ્યવહારથી આઠમી પૃથ્વી મોક્ષ ક્ષેત્રમાં નિવાસ (કરે છે). એ વ્યવહાર છે. ત્યારે પેલા કહે, નહિ, ધર્માસ્તિ નથી માટે આગળ જતા નથી. એટલે (એનો અર્થ) સાદિ અનંતકાળ પરાધીન છે. અહીં તો કહે છે વસે છે ત્યાં એ વ્યવહાર છે. પોતાના અસંખ્ય પ્રદેશના અતીન્દ્રિય આનંદમાં વસવું એ વાસ્તવિકતા છે. પરક્ષેત્રે વસે એમ કહેવું એ ઉપચારીત કથન છે.

‘ત્યાં તેમને (વસુ) આઠ કર્મોના નાશ થવાથી સમ્યક્ત્વ વગેરે...’ ... ‘બધાં (વસુ સુગુણ) આઠ મુખ્ય ગુણો શોભાયમાન થાય છે;...’ એનો થોડો ખુલાસો ભાવાર્થમાં કરશે. વ્યવહારથી છે ને આ આઠ ? નિશ્ચયથી .. આઠ ગુણો શોભાયમાન થાય છે. ‘(લસૈં)...’ ઇ પર્યાયની દશા આઠ ગુણ પ્રગટી તેથી આત્મા શોભાયમાન થાય. એ ગુણની પર્યાય નહોતી ત્યારે અશોભાયમાન હતો. એ નિર્મળ દશા ભગવાનને પ્રગટી (એનાથી) શોભાયમાન (થયા), એ એની શોભા (છે). એ ગુણની નિર્મળ દશા પ્રગટ થઈ એ એની શોભા (છે).

‘(આવા સિદ્ધ થનાર મુક્તાત્મામાં) (સંસાર ખાર અપાર પારાવાર) સંસારરૂપી ખારા અને અગાધ સમુદ્રને...’ આ દરિયો ખારો છે ખરો ને ? લવણ. એની ઉપમા આપી છે. આ દરિયો છે ને ? સંસારરૂપી ખારો દરિયો, અસિદ્ધભાવ બધો ખારો દરિયો (છે). કહો ! પુણ્ય ને પાપ, કામ ને ક્રોધ વિકાર ખારો દરિયો છે, કહે છે. સમજાણું કાંઈ ?

આત્મા આનંદનો દરિયો (છે), એ વિકાર તે ખારો દરિયો (છે). ઉદય ભાવ સંસાર છે ને ? એવા ‘સંસારરૂપી ખારા અને અગાધ સમુદ્રને તરીને,...’ ‘અગાધ સમુદ્રને તરીને...’ અપાર છે ને ? અગાધ.. આહા...હા...! ઉદયથાવ અગાધ. દુઃખ દશા. એવા દરિયાને તરીને ‘(તીરહિં) બીજા કિનારાને પ્રાપ્ત થાય છે...’ સિદ્ધની પર્યાય પ્રગટ કરે છે. આ પર્યાય પૂરી થઈ ગઈ. સિદ્ધની પર્યાય (પ્રગટ થઈ). ઉદયભાવનો પૂર્ણ નાદ, ઉદય અસ્તિત્વ ભાવનો પૂર્ણ નાશ. બીજી દશાની ઉત્પત્તિ – બીજે કિનારે આવી પહોંચ્યા. સમજાણું ? સંસાર કિનારો ઓળંગી પોતાની નિર્મળ સિદ્ધ પર્યાયના કિનારે પહોંચી ગયા.

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- અપાર એ પારાવાર દરિયો. અપાર, અગાધ. શું કીધું ? પારાવાર એટલે સમુદ્ર, અગાધ એટલે અગાધ કીધું ને ? અપાર એટલે અગાધ. ઉપમા આપી અગાધ પારાવાર. સંસાર અગાધ કેવો ? ખાર. છે ને ? એમાં શબ્દાર્થ લખ્યો છે જુઓ ! છે કે નહિ ? ‘(સંસાર ખાર) સંસારરૂપી ખારા...’ શબ્દ છે ને ? શબ્દ પડ્યો છે એમાં. અપાર એટલે અગાધ. પારાવાર એટલે સમુદ્ર. એમાં દરેક શબ્દનો અર્થ છે. છે કે નહિ ? ભાઈ !

મુમુક્ષુ :- પારાવાર ..

ઉત્તર :- પારાવાર જ દરિયાનું નામ છે. કેમ પંડિતજી ? લ્યો ! વળી અમારા પંડિતને પૂછ્યું ને. પારાવાર અહીં લખ્યું છે ને ! હું તો અહીં ક્યાં... એણે લખ્યું છે ઉપરથી તો (કહું છું). પારાવાર નામ દરિયો. ઈ તો આપણે આવે છે કે નહિ ? આમાં ‘પ્રવચનસાર’માં આવે છે કે નહિ ? લ્યો ! ‘કુંદકુંદાચાર્ય’માં. ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ નહિ ? ‘પારાવાર’ શબ્દ છે એમાં. જુઓ ! (‘પ્રવચનસાર’માં ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવની ટીકાની શરૂઆત).’ ‘કશ્ચિદાસન્નસંસારપારાવારપાર’ પારાવાર પાર, પારાવાર પાર. એમ શબ્દ છે. જુઓ !

‘સંસાર સમુદ્રનો કિનારો જેમને નિકટ છે.’ જોયું ? એવા ‘કુંદકુંદાચાર્ય’. દેખો ! સમજાણું કાંઈ ? ‘કશ્ચિદાસન્નસંસારપારાવારપાર’ એમ શબ્દ છે. સંસાર એટલે જુઓ ! સંસાર પારાવાર પાર, સંસારરૂપી દરિયો એનો પાર પહોંચી ગયા. આમાં શબ્દ છે, જુઓ ! કંઈ ઘરનું નથી. બધા શબ્દો શાસ્ત્રમાંથી નાખ્યા છે, જુઓ ! સમજાણું ? ઉત્થાનિકામાં જ ઈ નાખ્યું છે. અહો...! જેનો મુક્તભાવ નજીક થઈ ગયો છે, સંસાર જેનો છેડો આવ્યો છે, એવા આસન્ન સંસાર પારાવાર - મહા સંસારરૂપી દરિયો જેનો પાર થઈ ગયા છે. આહા...હા...! સમજાણું ? ‘સાત્તિશય વિવેકજ્યોતિ જેમને પ્રગટ થઈ છે...’ લ્યો ! એમાં એમ કહ્યું, અહીં પૂરું થઈ ગયું. અહીં તો પૂરું બતાવવું છે ને !

અગાધ સમુદ્રને તરી ગયા છે. ‘બીજા કિનારાને પ્રાપ્ત થાય છે...’ એક કિનારો ખલાસ થઈ ગયો અને બીજે કિનારે આવી ગયા હવે. આહા...હા...! દરિયાને આ

કિનારે ને પેલા કિનારે જાય ને ? (પછી કહે) બાપા, પાર પહોંચ્યા હવે, લ્યો ! એમ આત્માની પૂર્ણ દશા પ્રગટ થઈ (એ) બીજે કિનારે આવી ગયા.

‘અને વિકારરહિત,...’ એનું સ્વરૂપ કહે છે. એ વિકારરહિત દશા, ‘શરીરરહિત...’ દશા. કલ નહિ-શરીર નહિ. પહેલી વિકારરહિત કીધી પછી શરીરરહિત કીધું. ‘રૂપરહિત...’ નામકર્મ સંબંધી રૂપીપણું દેખાતું ને ? રૂપ ક્યાં છે અંદર. ‘(શુચિ) શુદ્ધ-નિર્દોષ, (ચિદ્રૂપ) દર્શન-જ્ઞાન-ચૈતનાસ્વરૂપ...’ જેનું દર્શન ને જ્ઞાન ચૈતનાસ્વરૂપ ‘તથા (અવિનાશી ભયે), (અવિનાશી ભયે) નિત્ય-કાયમી થાય છે.’ એમ ને એમ હવે કાયમ રહેશે. એ દશા કાયમ એમ ને એમ રહે છે. ન્યાંથી પાછા અવતરે છે, તમને નડે છે એમ છે નહિ. ‘નિત્ય-કાયમી થાય છે.’ લ્યો ! સમજાણું ?

શ્રદ્ધાનું જોર છે, આવે છે પેલામાં નહિ ? ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’માં. રાગરૂપે પરિણમતા નથી અને સંસારને ઇચ્છતા નથી. સિદ્ધ ભગવાન રાગરૂપે પરિણમતા નથી અને સંસારને ઇચ્છતા નથી તે શ્રદ્ધાનું બળ છે. સમ્યગ્દર્શનમાં આખો પૂર્ણાનંદ પ્રતીતમાં જે લીધો છે ને, એ બળ ત્યાં વર્ણવ્યું છે. ભાઈ ! આવે છે ?

સિદ્ધ રાગાદિરૂપે પરિણમતા નથી અને સંસારને ઇચ્છતા નથી. શ્રદ્ધાનું જોર જે પહેલું પ્રગટ્યું છે ને ? પૂર્ણ.. પૂર્ણ અખંડ... અખંડ... અખંડ... એકરૂપ. એવી એ દશામાં સંસારનો અભાવ કરીને મુક્તિ પામ્યા, એ સમ્યગ્દર્શનના જોરે રાગરૂપે થતાં નથી અને સંસારને ઇચ્છતા નથી. કર્મને કારણે નહિ, કર્મ નથી માટે હવે રાગરૂપે થતાં નથી, કર્મ નથી માટે સંસારને ઇચ્છતા નથી, એમ નહિ, એમ નથી. જુઓ ! કેટલાક એમ કહે છે. અરે..! વાંધા, વાંધા તે વાંધા.

‘નિત્ય-કાયમી થાય છે.’ એવા ને એવા અનંત ગુણ જે પ્રગટ્યા એ એમ ને એમ રહે છે, એમ કહેવું છે. એમાં વધતું તો હોય નહિ પણ ઓછું થાતું નથી. એમ ને એમ એવા ને એવા અનંતકાળ જાય તોય ન્યાં હવે જિર્ણ થઈ જાય (એમ નથી). અનંત... અનંત... અનંત... અનંત... ચોવીસી, અનંત પૂર્વે પરાવર્તન, સિદ્ધદશા ઉપર અનંત પુદ્ગલ પરાવર્તન. ભોગવતા ભોગવતા દશા કાંઈ હીણી થાય કે નહિ ? ‘(અવિનાશી) નિત્ય-કાયમી થાય છે.’ લ્યો !

ભાવાર્થ :- ‘અરિહંત અવસ્થા અથવા કેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી તે જીવને પણ જે જે ગુણોના પર્યાયોમાં અશુદ્ધતા હોય છે તેનો ક્રમે ક્રમે...’ અરિહંતમાં હજી અશુદ્ધતા હોય છે ને ? અરિહંતને બધાં ગુણો નિર્મળ થયા નથી. એટલે ‘અશુદ્ધતા હોય છે તેનો ક્રમે ક્રમે અભાવ થઈને...’ અશુદ્ધતા ક્રમે ક્રમે ખસે છે. ઉદયભાવને ક્ષાયિક કીધો છે ને ? એ અશુદ્ધતા ટળતી જાય છે કેવળીને પણ એટલો ક્ષાયિકભાવ નિર્મળ થતો જાય છે. ‘તે જીવ પૂર્ણ શુદ્ધ દશાને પામે છે...’ તે અરિહંત જીવ પૂર્ણ શુદ્ધ દશાને પ્રગટ કરે છે.

‘અને તે સમયે અસિદ્ધત્વ નામના પોતાના ઉદયભાવનો નાશ થાય છે...’ જુઓ ! આ અસિદ્ધત્વ. અસિદ્ધ છે ને ? અસિદ્ધ ઉદયભાવ ‘અને ચાર અઘાતિ કર્મોનો પણ સ્વયં...’ એ અસિદ્ધભાવનો નાશ થતાં એ પોતાના પર્યાયમાં થયો એ સિદ્ધ દશા પ્રગટ થતાં, પ્રગટ થતાં અસિદ્ધપણું ઉત્પન્ન થયું નહિ એનો ઉદયનો નાશ થયો એમ કહે છે. ‘અને ચાર અઘાતિ કર્મોનો પણ સ્વયં સર્વથા અભાવ થાય છે. તે સિદ્ધદશામાં સમ્યક્ત્વ આદિ આઠ ગુણો...’ આઠ ગુણો વર્ણવ્યા છે ને ? જ્ઞાનાવરણીયનો નાશ થતાં કેવળજ્ઞાન, દર્શનાવરણીયનો નાશ થતાં દર્શન (એવા) આઠ છે ને ? આઠ ગુણો. ‘(ગુણોના નિર્મળ પર્યાયો) પ્રગટ થાય છે.’ એ ગુણો એટલે પર્યાયો. ‘આઠ ગુણો વ્યવહારથી કહ્યા છે, નિશ્ચયથી અનંત ગુણો (સર્વ ગુણોના પર્યાયો) શુદ્ધ થાય છે,...’ ખરેખર અનંતા ગુણોની પૂર્ણ પર્યાય પ્રગટ થઈ છે.

‘અને સ્વાભાવિક ઊર્ધ્વગમનના કારણે એક સમય માત્રમાં...’ જુઓ ! પેલામાં હતું ને થોડા સમયમાં. થોડા સમયમાં હતું ને ? છિનમાહિં – ઈ થોડા સમય. અહીં આ એક સમયમાત્રમાં. ‘લોકાગ્રે પહોંચી જઈ ત્યાં જ સ્થિર રહે છે.’ નાશ કરવામાં થોડા સમય લાગે છે એમ લઈ લીધું. સમજાણું કાંઈ ? ‘એક સમય માત્રમાં લોકાગ્રે પહોંચી જઈ ત્યાં જ સ્થિર રહે છે.’ નિવાસ કરે છે. ‘એવા જીવો સંસારરૂપી દુઃખદાયી અને અગાધ સમુદ્રથી પાર થયેલ છે;...’ આહા..હા...! ક્રમસર લઈ લઈને જુઓ ! ઠેઠ દુઃખથી લઈને ઠેઠ આનંદ સુધી લઈ ગયા. ‘તથા તે જ જીવ નિર્વિકારી, અશરીરી, અમૂર્તિક, શુદ્ધ ચૈતન્યરૂપ અને અવિનાશી થઈને સિદ્ધદશાને પામ્યા છે.’ લ્યો ! એ સિદ્ધ દશા થઈ. હવે એના સ્વરૂપનું જરીક અલૌકિક વર્ણન કરે છે.

### મોક્ષ અવસ્થાનું વર્ણન

નિજમાહિં લોક-અલોક ગુણ-પરજાય પ્રતિબિમ્બિત થયે;  
રહિ હૈં અનંતાનંત કાલ, યથા તથા શિવ પરિણયે.  
ધનિ ધન્ય હૈં જે જીવ, નરભવ પાય યહ કારજ ક્રિયા;  
તિનહી અનાદિ ભ્રમણ પંચપ્રકાર તજિ વર સુખ લિયા. ૧૩.

અન્વયાર્થ :- (નિજમાહિં) તે સિદ્ધ ભગવાનના આત્મામાં (લોક-અલોક) લોક અને અલોકના (ગુણ-પરજાય) ગુણ અને પર્યાય (પ્રતિબિમ્બિત થયે) ઝળકવા લાગે છે અર્થાત્ જણાય છે, તે (યથા) જેમ (શિવ) મોક્ષરૂપે (પરિણયે) પરિણમ્યા છે (તથા) તેમ (અનંતાનંત કાલ) અનંતકાળ સુધી (રહિ હૈં) રહેશે.

(જે) જે (જીવ) જીવોએ (નરભવ પાય) પુરુષ પર્યાય પામીને (યહ) આ મુનિપદ વગેરેની પ્રાપ્તિરૂપ (કારજ) કાર્ય (ક્રિયા) કર્યું, તે જીવ (ધનિ ધન્ય હૈં) ઘણા ધન્યવાદને પાત્ર છે; અને (તિનહી) તેવા જ જીવોએ (અનાદિ) અનાદિકાળથી ચાલ્યું આવતું (પંચ પ્રકાર) પાંચ પ્રકારના પરિવર્તનરૂપ (ભ્રમણ) સંસારમાં રખડવાનું (તજિ) છોડી દઈને (વર) ઉત્તમ (સુખ) સુખ (લિયા) પ્રાપ્ત કર્યું છે.

ભાવાર્થ :- સિદ્ધ ભગવાનના આત્મામાં કેવળજ્ઞાન દ્વારા લોક અને અલોક (સમસ્ત પદાર્થો) પોતપોતાના ગુણ અને ત્રણે કાળના પર્યાયો સહિત એક સાથે, સ્વસ્થ અરીસાના દષ્ટાંતે સર્વ પ્રકારે સ્પષ્ટ, જણાય છે; (પણ જ્ઞાનમાં અરીસાની જેમ છાયા અને આકૃતિ પડતી નથી.) તેઓ પૂર્ણ પવિત્રતારૂપ મોક્ષદશાને પામ્યા છે તથા તે દશા ત્યાં રહેલાં અન્ય સિદ્ધ-મુક્ત જીવોની માફક અનંત અનંતકાળ \* સુધી રહેશે;

\* જેમ બીજને બાળી નાખવામાં આવે તો તે ઊગે જ નહિ, તેમ જેણે સંસારના કારણોનો સર્વથા નાશ કર્યો તે ફરી અવતાર-જન્મ ધારણ કરે નહિ. અથવા જેમ માખમાંથી ઘી થયા પછી ફરીને ઘીનું માખણ થાય નહિ તેમ આત્માની સંપૂર્ણ પવિત્રતારૂપ અશરીરી મોક્ષદશા (પરમાત્મપદ) પ્રગટ કર્યા પછી તેમાં કદી અશુદ્ધતા આવતી નથી-સંસારમાં ફરી આવવું પડતું નથી.

અર્થાત્ અપરિમિત કાળ ચાલ્યા જાય છતાં પણ તેની અખંડ શાંતિ વગેરેમાં જરાપણ બાધા આવતી નથી. આ પુરુષ-પર્યાય પામીને જે જીવોએ આ શુદ્ધ ચૈતન્યની પ્રાપ્તિરૂપ કાર્ય કર્યું છે તે જીવો અત્યંત ધન્યવાદને (પ્રશંસાને) પાત્ર છે; અને તેઓએ અનાદિકાળથી ચાલ્યા આવતા પાંચ પરાવર્તનરૂપ સંસારના પરિભ્રમણનો ત્યાગ કરી ઉત્તમ સુખ-મોક્ષસુખ-પ્રાપ્ત કર્યું છે.

‘મોક્ષ અવસ્થાનું વર્ણન.’

નિજમાહિં લોક-અલોક ગુણ-પરજાય પ્રતિબિમ્બિત થયે;  
રહિ હૈં અનંતાનંત કાલ, યથા તથા શિવ પરિણયે.  
ધનિ ધન્ય હૈં જે જીવ, નરભવ પાય યહ કારજ ક્રિયા;  
તિનહી અનાદિ ભ્રમણ પંચપ્રકાર તજિ વર સુખ લિયા. ૧૩.

અન્વયાર્થ :- ‘(નિજમાહિં) તે સિદ્ધ ભગવાનના આત્મામાં...’ એની જ્ઞાનની પર્યાયમાં ‘લોક અને અલોકના ગુણ અને પર્યાય...’ દેખો ! ‘ઝળકવા લાગે છે અર્થાત્ જણાય છે,...’ અંદરમાં પર્યાયમાં જણાય છે. લોક અને અલોક એ બધું કેવળજ્ઞાનીની પર્યાયમાં ઝળકે એટલે કે જણાય છે, એમ. ‘તે જેમ મોક્ષરૂપે પરિણમ્યા છે...’ તે સિદ્ધ ભગવાન પોતાની મુક્ત આનંદ દશારૂપે થયા છે ‘તેમ અનંતકાળ સુધી રહેશે.’ એમ ને એમ અનંતકાળ રહેશે, અનંતકાળ એવી ને એવી દશા. આહા..હા..! એ દિ’ વાળ્યો-દિ’ – દિવસ વળી ગયો. આત્માની પૂરી પર્યાય આનંદ... આનંદ... આનંદ... ભૂતકાળ તો સંસારનો કાળ અનંતમે ભાગે, સંસારની દુઃખની પર્યાયનો કાળ અનંતમો ભાગ. આનંદની પર્યાયનો કાળ અનંતગુણો. સમજાણું કાંઈ ? આહા..! આમ જઈએ તો અસંખ્ય સમય મોક્ષમાર્ગ સાધ્યો છે. ભગવાનઆત્માએ અસંખ્ય સમયમાં સાધન કર્યું છે અને એના ફળમાં અનંતકાળ રહે તેવી અનંત મોક્ષ દશા પ્રગટ કરી છે. આહા..હા..!

મુમુક્ષુ :- ઊંચો ?

ઉત્તર :- ઊંચો, હા, ઊંચા માટે તો આ વાત કરાય છે. પહેલી તો વાત કરી

કે, સંસારની દશાનો કાળ એના કરતા મોક્ષનો અનંતગુણો (કાળ છે). એક વાત. બીજું, એ સ્વરૂપને સાધવાના કાળથી પેલો તો અનંતા... અનંતા... અનંતા... ગુણો. સમજાય છે કાંઈ ? એવો મહા નફાનો વેપાર છે. એ કીધું ને ? ધન્ય તે મનુષ્ય નરભવ પામીને આ કાર્ય કર્યાં. આહા..હા..! ભગવાનઆત્મા પૂર્ણ શુદ્ધ ચૈતન્યનું દર્શન, એનું જ્ઞાન ને ચારિત્ર એ સાધવાને-સિદ્ધ થવાને અસંખ્ય સમય જ એને લાગે, અનંત કાળ ન લાગે. એ અસંખ્ય સમયમાં સાધ્યું. કેવળજ્ઞાન, મોક્ષદશા અનંતકાળ એમ ને એમ રહેશે.

પેલું આવ્યું હતું નહિ ? શું આવ્યું હતું ? 'નિયમસાર'. ધ્રુવમાં સ્થિર થતાં એમ ને એમ રહેશે. 'નિયમસાર'માં નથી ? મોઢા આગળ કાંઈક. એની ભાવના કરતા ... હેઠે આવ્યું હતું. શું હતું ? કારણના જેવું જ કાર્ય થાય છે. કારણના જેવું જ કાર્ય થાય છે. તેથી સ્વરૂપમાં સ્થિરતા કરવાનો અભ્યાસ જ-સ્વરૂપમાં સ્થિરતા કરવાનો અભ્યાસ જ ખરેખર અનંતકાળ સુધી સ્વરૂપમાં સ્થિર રહી જવાનો ઉપાય છે. સમજાણું કાંઈ ? સ્વરૂપમાં સ્થિરતા કરવાનો અભ્યાસ. ભગવાનઆત્મા જે દૃષ્ટિમાં આવ્યો હતો તેમાં સ્થિરતાનો અભ્યાસ ખરેખર અનંતકાળ સુધી સ્વરૂપમાં સ્થિર રહી, સ્થિર રહી જવાનો એ ઉપાય છે. એ એમાં લખ્યું છે. સમજાણું કાંઈ ?

(અહીંયાં કહે છે), 'અનંતકાળ સુધી રહેશે. જે જીવોએ પુરુષ પર્યાય પામીને,...' પુરુષ પર્યાય પામીને થાય છે ને ? '(નરભવ પાય) આ મુનિપદ વગેરેની પ્રાપ્તિરૂપ...'. પુરુષને જ એ મુનિપદ હોય છે અને પુરુષને જ કેવળજ્ઞાન ને સિદ્ધ દશા થાય છે. એ 'કાર્ય કર્યું, તે જીવ (ધન્ય) ઘણા ધન્યવાદને પાત્ર છે;...' ધનિ, ધન્ય છે ને બે વાર ? એટલે બે વાર ધન, ધન્ય (કહ્યું). 'ઘણા ધન્યવાદને પાત્ર છે;...' એને ક્યાં ધન્યવાદ જોઈએ છે હવે ? પણ પોતાના ભાવને... ઓ..હો..! આ દશા ! પૂર્ણ આનંદ દશા એ એમ ને એમ અનંતકાળ રહે. એ ધન્ય અવતાર બાપા ! ધન્ય સફળ કાર્ય. આત્માનું એક સફળ કાર્ય છે. 'અને તેવા જ જીવોએ અનાદિકાળથી ચાલ્યું આવતું...' પંચ પરિવર્તન દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવનું રખડવું, 'પાંચ પ્રકારના પરિવર્તનરૂપ સંસારમાં રખડવાનું છોડી દઈને ઉત્તમ સુખ પ્રાપ્ત કર્યું છે.' એવા જીવને ધન્ય કહેવામાં આવે છે એને ફરીને અવતાર હોતો નથી. વગેરે કહેશે... (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)



વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ વદ ૭, રવિવાર  
તા. ૧૩-૩-૧૯૬૬, શ્લોક-૧૩, ૧૪, ૧૫. પ્રવચન નંબર-૫૦

‘દૌલતરામજી’ કૃત ‘છ ઢાળા’. છેલ્લી ગાથાઓ છે. ૧૩મી ગાથાનો ભાવાર્થ. સિદ્ધનું સ્વરૂપ. સિદ્ધ પરમાત્મા સંસારનો નાશ કરીને સિદ્ધ થયા એનું શું સ્વરૂપ છે (તે કહે છે). છેલ્લી ગાથાઓ છે ને ? દુઃખથી માંડ્યું હતું, પહેલી શરૂઆત (ત્યાંથી કરી હતી). મહા નરકાદિના દુઃખો અનંતવાર સહન કર્યા. પછી સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર દુર્લભ છે, એની પ્રાપ્તિ બતાવી. એના ફળરૂપે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર પામ્યા એને મોક્ષરૂપી દશા થાય એ દશાનું વર્ણન છે.

ભાવાર્થ :- ‘સિદ્ધ ભગવાનના આત્મામાં કેવળજ્ઞાન દ્વારા લોક અને અલોક (સમસ્ત પદાર્થો) પોતપોતાના ગુણ અને ત્રણે કાળના પર્યાયો સહિત એક સાથે, સ્વચ્છ અરીસાના દૃષ્ટાંતે...’ એટલો દૃષ્ટાંત વધારે મળ્યો, વધારે નાખ્યો. સ્વચ્છ અરીસો હોય, અરીસો-દર્પણનો દાખલો આપ્યો છે ઘણા શાસ્ત્રમાં. ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યે’ ‘પુરુષાર્થ સિદ્ધિ ઉપાય’ આદિ(માં) દર્પણનો દાખલો આપ્યો છે. દર્પણમાં જેમ આખી ચીજો ઝળકે છે એમ ભગવાનઆત્મા પોતાના જ્ઞાનની પૂર્ણ પર્યાયમાં લોકાલોક ઝળકે (છે) એટલે જણાય. જણાય જાય એવો એનો એક સમયનો પર્યાય છે.

‘સ્વચ્છ અરીસાના દૃષ્ટાંતે સર્વ પ્રકારે સ્પષ્ટ, જણાય છે; (પણ જ્ઞાનમાં અરીસાની જેમ છાયા અને આકૃતિ પડતી નથી...)’ અરીસાનું દૃષ્ટાંત આચાર્યોએ ઘણે ઠેકાણે કેવળજ્ઞાનમાં ઉપમા આપ્યો છે, દર્પણ .. એમ કરીને. ‘તેઓ પૂર્ણ પવિત્રતારૂપ મોક્ષદશાને પામ્યા છે...’ (સિદ્ધ ભગવાન) ‘તથા તે દશા ત્યાં રહેલા અન્ય સિદ્ધ-મુક્ત જીવોની માફક અનંત અનંતકાળ\* સુધી રહેશે;...’ પરમાત્મા હવે ન્યાંથી ફરવાના નથી. દુઃખી દેખીને અવતાર ધારણ કરે છે, ભક્તોને... નહિ ? ભક્તોને સહાય કરવા અવતાર ધારણ કરે, એવું છે નહિ. નીચે ખુલાસો કર્યો છે, જુઓ !

\*\*જેમ બીજને બાળી નાખવામાં આવે તો તે ઊગે જ નહિ, તેમ જેણે સંસારના



કારણોનો સર્વથા નાશ કર્યો તે ફરી અવતાર-જન્મ ધારણ કરે નહિ.' કાલે કહ્યું હતું. શ્રદ્ધાના ગુણનું એટલું જોર છે ! પરમાત્મા પૂર્ણાનંદનું જે પહેલું સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ કર્યું હતું એને ને એનું સમ્યગ્દર્શન ત્યાં રહે છે. એથી એ સંસારના રાગાદિરૂપ પરિણમન કરતા નથી અને સંસારને ઈચ્છા નથી. ત્રણકાળમાં સાદિ અનંત દશા એની એવી રહેશે. ફરીને અવતાર-જન્મ ધારણ કરે નહિ.

‘અથવા...’ ઘણી વાર દાખલો આપીએ છીએ. આમ માખણ, ‘માખણમાંથી ઘી થયા પછી ફરીને ઘીનું માખણ થાય નહિ,...’ માખણનું ઘી થાય. સંસારની અશુદ્ધ દશા એ માખણ, એનો નાશ થઈને અંતર સ્વરૂપની શ્રદ્ધા પૂર્ણ આદિ પ્રગટ થાય. પણ ઘી થયેલું પાછું માખણ થાય એમ બને નહિ. એમ પૂર્ણ આનંદનો સ્વભાવ પ્રગટ થાય, સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ થાય તો પાછો પડે નહિ તો આ તો પૂર્ણ દશા થઈ. સમજાણું કાંઈ ? એ ઘીનું માખણ થાય નહિ. ‘તેમ આત્માની સંપૂર્ણ પવિત્રતારૂપ અશરીરી મોક્ષદશા (પરમાત્મમદ) પ્રગટ કર્યા પછી તેમાં કદી અશુદ્ધતા આવતી નથી-સંસારમાં ફરી આવવું પડતું નથી.’

વળી અહીંયા કહે છે. ‘અપરિમિત કાળ ચાલ્યા જાય છતાં પણ તેની અખંડ શાંતિ વગેરેમાં જરાપણ બાધા આવતી નથી.’ શાંતિ જુની નથી થતી એમ કહે છે. શું (કહ્યું) ? આત્મામાં જે અનંત શાંતિ... શાંતિ... શાંતિ... શાંતિ... વીતરાગતા પ્રગટી એને ગમે તેટલો કાળ લાગે તો એ જુની થઈને જિર્ણ થતી નથી. એ તો એવી ને એવી તાજે તાજી શાંતિ રહે છે. કહો, સમજાણું ? નવી નવી પ્રગટ થાય છે ને ? ‘આ પુરુષપર્યાય પામીને...’ નરભવ લીધો હતો ને ? ‘જે જીવોએ આ શુદ્ધ ચૈતન્યની પ્રાપ્તિરૂપ કાર્ય કર્યું છે તે જીવો અત્યંત ધન્યવાદને (પ્રશંસાને) પાત્ર છે;...’ પોતાની પ્રશંસા સિદ્ધ પદની પ્રાપ્તિને માટે અનુમોદન કરે છે. ધન્ય અવતાર ! જેણે સંસારનો અંશ કર્યો અને મોક્ષદશા પ્રાપ્ત કરી. ‘તેઓએ અનાદિકાળથી ચાલ્યા આવતા પાંચ પરાવર્તનરૂપ સંસારના પરિભ્રમણનો ત્યાગ કરી ઉત્તમ સુખ-મોક્ષસુખ-પ્રાપ્ત કર્યું છે.’ લ્યો ! હવે ૧૪મી.

રત્નત્રયનું ફળ અને આત્મહિતમાં પ્રવૃત્તિનો ઉપદેશ

મુખ્યોપચાર દુ ભેદ યો બડભાગિ રત્નત્રય ધરૈ;  
અરુ ધરેંગે તે શિવ લહેં, તિન સુયશ-જલ જગ-મલ હરેં.  
ઇમિ જાનિ, આલસ હાનિ, સાહસ ઠાનિ, યહ સિખ આદરૈ;  
જબલૌં ન રોગ જરા ગહે, તબલૌં ઝટિતિનિજ હિત કરૌ. ૧૪.

અન્વયાર્થ :- (બડભાગિ) જે મહાપુરુષાર્થી જીવ (યો) આ પ્રમાણે (મુખ્યોપચાર) નિશ્ચય અને વ્યવહાર (દુ ભેદ) એ બે પ્રકારના (રત્નત્રય) રત્નત્રયને (ધરેં અરુ ધરેંગે) ધારણ કરે છે અને કરશે (તે) તે (શિવ) મોક્ષ (લહેં) પામે છે તથા પામશે; અને (તિન) તે જીવના (સુયશ-જલ) સુકીર્તિરૂપી જલ (જગ-મલ) સંસારરૂપી મેલનો (હરેં) નાશ કરે છે અને કરશે. (ઇમિ) એમ (જાનિ) જાણીને (આલસ) પ્રમાદ [સ્વરૂપમાં અસાવધાની] (હાનિ) છોડીને (સાહસ) હિંમત-પુરુષાર્થ (ઠાનિ) કરીને (યહ) આ (સિખ) શિખામણ-ઉપદેશ (આદરૈ) ગ્રહણ કરો કે (જબલૌં) જ્યાં સુધી (રોગ જરા) રોગ કે ઘડપણ (ન ગહે) ન આવે (તબલૌં) ત્યાં સુધીમાં (ઝટિતિ) શીઘ્ર (નિજ હિત) આત્માનું હિત (કરૌ) કરી લેવું જોઈએ.

ભાવાર્થ :- જે સત્પુરુષાર્થી જીવ સર્વજ્ઞ-વીતરાગ કથિત નિશ્ચય અને વ્યવહાર રત્નત્રયનું સ્વરૂપ જાણીને, ઉપાદેય અને હેય તત્ત્વોનું સ્વરૂપ સમજીને પોતાના શુદ્ધ ઉપાદાન-આશ્રિત નિશ્ચયરત્નત્રય (શુદ્ધાત્મ આશ્રિત વીતરાગભાવરૂપ મોક્ષમાર્ગ)ને ધારણ કરે છે, તથા કરશે તે જીવ પૂર્ણ પવિત્રતારૂપ મોક્ષદશાને પામે છે તથા પામશે. (ગુણસ્થાનના પ્રમાણમાં શુભ રાગ આવે છે તે વ્યવહાર રત્નત્રયનું સ્વરૂપ જાણવું અને તેને ઉપાદેય ન માનવું તેનું નામ વ્યવહાર-રત્નત્રયનું ધારણ કરવું કહેવાય છે;) જે જીવો મોક્ષ પામ્યા અને પામશે તેનું સુકીર્તિરૂપી જળ કેવું છે ? -સિદ્ધ પરમાત્માઓનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજીને સ્વસન્મુખ થનાર જે ભવ્ય જીવો છે તેના સંસાર (મલિનભાવ) રૂપી મળને હરવાનું નિમિત્ત છે. આમ જાણીને પ્રમાદને છોડી, સાહસ એટલે પાછો ન ફરે એવો અખંડિત પુરુષાર્થ રાખી આ ઉપદેશ અંગીકાર કરો. જ્યાં સુધી રોગ અને ઘડપણે શરીરને ઘેરું નથી તે પહેલાં (વર્તમાનમાં જ) શીઘ્ર આત્માનું હિત કરી લેવું જોઈએ.

‘રત્નત્રયનું ફળ અને આત્મહિતમાં પ્રવૃત્તિનો ઉપદેશ’.

મુખ્યોપચાર દુ ભેદ યો બડભાગિ રત્નત્રય ધરૈ;  
અરુ ધરેંગે તે શિવ લહેં, તિન સુયશ-જલ જગ-મલ હરેં.  
ઇમિ જાનિ, આલસ હાનિ, સાહસ ઠાનિ, યહ સિખ આદરૈ;  
જબલોં ન રોગ જરા ગહે, તબલોં ઝટિતિ નિજ હિત કરૈ. ૧૪.

જુઓ ! છેલ્લે ઉપદેશ છે. એક તો પહેલું (કહ્યું કે) ‘(બડભાગી) જે મહાપુરુષાર્થી...’ મોક્ષમાર્ગનો પુરુષાર્થ એ મહાપુરુષાર્થ છે. સંસારનો પુરુષાર્થ એ ઊલટો ને ઊંધો છે. ભગવાનઆત્મા, એનો સ્વસન્મુખનો પુરુષાર્થ મહાપુરુષાર્થ (છે). અનંતકાળે નહિ કરેલો. કેમકે પોતાના સ્વરૂપની રચનાનું જે વીર્ય – પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવને રચે એવું એનું વીર્ય મહાપુરુષાર્થ છે ઇ. વિકારને અનાદિકાળથી રચે છે શાસ્ત્રકાર તો એને નપુંસકતા કહે છે. વિકારને રચે ને વિકારના દુઃખને ભોગવે એ કાંઈ આત્માનો ખરો પુરુષાર્થ નથી.

આ કહે છે કે, મહાપુરુષાર્થ – ચૈતન્ય સન્મુખ થવું. અનાદિકાળથી પરસન્મુખ છે એનાથી વિમુખ થઈને સ્વસન્મુખ થવું (એ) મહાન પુરુષાર્થ છે. સમજાણું ? ભાઈ ! કોણ કરે એ મહાપુરુષાર્થ ? આહા...! ભગવાન ! પુરુષાર્થ તો તારામાં છલોછલ ભર્યો છે. વીર્ય ગુણ તો તારામાં આમ છલોછલ ભર્યો પૂર્ણ છે. એ ઉપર નજર નાખતા મહા સમ્યક્ શ્રદ્ધા, જ્ઞાન, ચારિત્ર પ્રગટ થાય એ મહાપુરુષાર્થથી થાય છે. એવા જીવ ‘આ પ્રમાણે નિશ્ચય અને વ્યવહાર એ બે પ્રકારના રત્નત્રયને (ધરેં) અને ધારણ કરે છે અને કરશે...’ પુરુષાર્થી જીવ, જુઓ ! નિશ્ચય રત્નત્રય પણ પુરુષાર્થી, વ્યવહાર રત્નત્રય પણ એ જ આત્મ વિકલ્પ વ્યવહાર પુરુષાર્થ છે. પુરુષાર્થથી આત્મા નિશ્ચય અને વ્યવહારને મોક્ષમાર્ગને ધારણ કરે. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- બડભાગી....

ઉત્તર :- એ પુરુષાર્થ છે. બડભાગિનો અર્થ એ ભાગ્યવાન એટલે પુરુષાર્થવાન એમ. ભાગ્ય એટલે જડનું અહીં શું કામ છે ? સિદ્ધને મહાભાગ્યવાન કહ્યા છે, ભાગ્યવાન ! સિદ્ધના એકસો આઠ નામમાં ભાગ્યવાન કહ્યા છે. સિદ્ધના ૧૦૮ નામ

છે ને ? સાંભળ્યા છે ? વાંચ્યાં છે ? હજી પહેલા-વહેલા આવ્યો છો ને ? એક હજાર આઠ નામ.

મુમુક્ષુ :- બનારસીદાસે.

ઉત્તર :- હા ‘બનારસીદાસે’ કરેલા છે, બીજા ઘણાએ કરેલા છે. ‘આદિ પુરાણ’માં કરેલા છે. ‘જિનસેનસ્વામી’એ કરેલા છે. બડભાગી મહાભાગ્ય, મહાભાગ્ય, એ જ મહાભાગ્યવાન સિદ્ધ પરમાત્મા. આ પુરુષાર્થ તો મોક્ષમાર્ગનો પુરુષાર્થ છે. સમજાણું કાંઈ ?

‘નિશ્ચય અને વ્યવહાર એ બે પ્રકારના રત્નત્રયને ધારણ કરે છે...’ જુઓ ! પહેલો શબ્દ મુખ્ય છે, બીજો શબ્દ ઉપચાર છે. સમજાણું કાંઈ ? શરૂઆતમાં પણ નિશ્ચય ને વ્યવહાર એમ લીધું. નિશ્ચય ને પછી વ્યવહાર. એનો હેતુ અને કારણ લીધું. અહીં પણ મુખ્ય ને ઉપચાર બે કહ્યું. નિશ્ચય સ્વરૂપ આત્માનો અનુભવ, આત્માની દૃષ્ટિ, આત્માનું જ્ઞાન ને આત્માની રમણતા – એ નિશ્ચય રત્નત્રય છે. એને ધરેંગે (અર્થાત્) ધારણ કરશે, એમ કહે છે. ધારણ કરશે. એની મેળાએ નહિ, પુરુષાર્થથી ધારણ કરશે. સમજાણું કાંઈ ? વ્યવહાર રત્નત્રય પણ એ જાતનો શુભરાગ છે ને ? નિમિત્તરૂપે આવે છે એને વ્યવહારે ધારણ કરે છે એમ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ?

‘તે મોક્ષ પામે છે...’ મોક્ષના બે માર્ગ થયા ને ? એક ઉપચાર ને અણઉપચાર. તો બેયથી મોક્ષ પામે છે એમ કહેવામાં આવે છે. તે ‘ધારણ કરે છે અને કરશે (ભવિષ્યમાં) તે મોક્ષ પામે છે તથા પામશે;...’ પામે છે અને ભવિષ્યમાં પામશે. ભગવાનઆત્મા... એના સ્વભાવના અંતરમાં માહાત્મ્ય કરીને, અંતરમાં ઘોલન કરીને દૃષ્ટિ, જ્ઞાન ને રમણતામાં રમશે ઈ અલ્પકાળમાં મોક્ષને પામ્યા અને પામશે. કહો, સમજાણું કાંઈ ? ‘મોક્ષ પામે છે તથા પામશે; અને તે જીવના...’ એ સિદ્ધ થયેલા આત્માના આહા...! ‘(સુયશ-જલ) સુકીર્તિરૂપી જલ (જગ-મલ) સંસારરૂપી મેલનો નાશ કરે છે અને કરશે.’ એ સિદ્ધ ભગવાનને લક્ષમાં લઈને જે પરમાત્મા આવા થયા એની સુકીર્તિ જગ જલ - જાગે જગતમાં. આવા પરમાત્મા સિદ્ધો ઓ..હો...! એને જે લક્ષમાં લેશે એને એ સિદ્ધ ભગવાન એના મળના નાશ કરવામાં નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ?

‘પ્રસિદ્ધ સિદ્ધ’ આવે છે કે નહિ ? ‘પ્રસિદ્ધ સુસિદ્ધ વિશુદ્ધ’ પ્રસિદ્ધ છે એ તો એમ કહે છે. સિદ્ધ ભગવાન તો જગતમાં પ્રસિદ્ધ છે. ભાઈ ! આવે છે કે નહિ ? ભક્તિમાં આવે છે. પ્રસિદ્ધ છે ને કહે છે. સિદ્ધ તો પ્રસિદ્ધ છે ને ! આ પૂર્ણાનંદને પ્રાપ્ત એ તો સિદ્ધ અનાદિથી પ્રસિદ્ધ છે. એ પ્રસિદ્ધ, એના સુકીર્તિરૂપી જળથી, એની પ્રસિદ્ધિથી... સમજાય છે કાંઈ ? સંસારરૂપી મેલનો નાશ કરે છે. એની પ્રસિદ્ધિ સંસારરૂપી મેલનો નાશ કરે છે. એ સંસાર ગયો. આવા સિદ્ધ ભગવાન પ્રસિદ્ધ સિદ્ધ સુસિદ્ધ, એની કીર્તિ એટલે એના ગુણગાન જે આ રીતે છે અથવા એની પવિત્રતા છે એ જ એની સુકીર્તિ છે. એને જે અંતરમાં સમજશે એને નિમિત્ત કરીને તેના જગરૂપી સંસારના મેલને તે હરનારા છે. સિદ્ધ ભગવાન મેલને હરનારા છે. કહો, સમજાણું કાંઈ ? ‘લોગસ્સ’માં આવે છે કે નહિ ? ‘સમાહિવરમુત્તમં આરુગ્ગબોહિલાભં’ શીખ્યા હતા તમે ? ભાઈ ! ‘લોગસ્સ’ શીખ્યા નહિ હોય. કહો, સમજાણું કાંઈ ?

‘એમ જાણીને પ્રમાદ (સ્વરૂપમાં અસાવધાની) (હાનિ)...’ એ આળસની હાનિ કરીને, દેખો ! આળસને છોડીને. અહીંયાં પુરુષાર્થથી વાત છે. કર્મને નથી કહેતા કે હે ભાઈ સાહેબ ! કર્મ છૂટ, એને ધર્મનો લાભ કરવો છે. આળસ હાનિ, પાઠ છે ને ? ‘એમ જાણી આળસ હાનિ સાહસ ઠાનિ, યહ સિખ આદરો’ અસ્તિ-નાસ્તિ કરી. એમ જાણીને આળસ (અર્થાત્) આ સંસારના જેટલા પુરુષાર્થ તે આળસ છે, પ્રમાદ છે. જેટલા મિથ્યાત્વ, રાગ, દ્વેષ, અજ્ઞાનના પુરુષાર્થ (છે) તે બધો આળસ છે, એ આળસ છોડી, એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- પડ્યો રહે એ આળસુ નહિ ?

ઉત્તર :- પડ્યો રહે એ બધાં આળસુ જ છે, આત્માના પુરુષાર્થ નથી કરતાં એ બધા આળસુના-પ્રમાદના ગોર છે. આહા...! સમજાણું કાંઈ ? ઈ કહે છે, જુઓ !

આળસ છોડી પછી હાનિ (એટલે) છોડી કીધું ને ‘સાહસ ઠાનિ’ ‘હિંમત-પુરુષાર્થ કરીને...’ હિંમત-પુરુષાર્થ કરીને. ઓ...હો...! હું તો અલ્પકાળે આત્માની પ્રાપ્તિ કરનાર, મુક્તિ કરનાર આત્મા છું. હું તો મોક્ષનો જ પાત્ર છું. ‘એમ સાહસ પુરુષાર્થ કરીને આ શિખામણ-ઉપદેશ ગ્રહણ કરો...’ આળસ છોડી, પુરુષાર્થ કરી આ શિખામણ જે કીધી એને ગ્રહણ કરો, સમજો, કહે છે. આ...હો...! જુઓ ! શું કહે છે ? ‘જબલોં

ન રોગ જરા ગઢૈ, તબલૌં ઝટિતિ નિજ હિત કરૌ.' એ શાસ્ત્રમાં પણ એવા વાક્યો આવે છે. જ્યાં સુધી રોગ અને ઘડપણ ન આવે, પછી રોગ ને ઘડપણ આવશે પછી રાડચું પાડીશ કહે છે. ભાઈ !

‘જ્યાં સુધી રોગ કે ઘડપણ ન આવે...’ શરીરમાં રોગ આવે પછી ઁં..ઁં... (કરીને) રાડચું પાડે છે. એમ કહે છે ને ? અને ‘ઘડપણ ન આવે...’ ઘડપણ જાય જ્યાં ૮૫ ને ૮૦ ને આહા..હા..! લાળું પડે ને આ થાય, બેસાય નહિ. સાંભળો ! ભાઈ ! ક્યાં અમને બેસવાના ઠેકાણા નથી. એવા જ્યાં સુધી જરા ને રોગ, જરા એટલે ઘડપણ, ન આવે. ‘ત્યાં સુધીમાં (ઝટિતિ) શીઘ્ર (નિજ હિત) એ આત્માનું હિત (કરૌ) કરી લેવું જોઈએ.’ ઊંધા ભાવ તો અનંતકાળથી કરે છે ઈ પછી કહેશે. કહો ‘ઝટિતિ’ શાસ્ત્રમાં આવે છે ડોં ! ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ પણ કહે છે, ભાઈ ! નબળા પુરુષાર્થવાળાને... બાકી તો ઘડપણ હોય કે નારકીનો અવતાર હોય ત્યાં પણ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન પામી શકે છે. પણ અહીંયાં તો સાધારણ પુરુષાર્થ નબળાવાળાને એ રીતે કહે છે, ભાઈ ! ઘડપણ ને જરા ન આવે ત્યાં સુધી સાવધાન કરી લે, પછી નહિ કરાય પછી રાડચું પાડીશ, અરે...! ટાળા ગયા, અરે...! ટાણે (કામ) કર્યા નહિ ને હવે ઘેરાય ગયા. ભાઈ ! એમ રાડચું પાડીશ. માટે ઝટ કરી લે એમ (કહે છે).

શીઘ્ર આત્માનું હિત કરો. ભાઈ સાહેબ ! શીઘ્ર હિત કરો પણ કર્મ નડે છે એમાં અમારે શું કરવું ? શીઘ્ર હિત કરો, શી રીતે કરવું ? દર્શનમોહ નડતો હોય, ચારિત્રમોહ નડતો હોય. પણ એ નડતું નથી, સાંભળને ! ઊંધા પુરુષાર્થે તું દબાઈ ગયો છો અને સવળા પુરુષાર્થે આત્માથી સ્વાધીનદશા પ્રગટ કરી શકે છે. તારા હાથની વાત છે એમ કહે છે જુઓને આમાં. આ ‘દૌલતરામજી’ આમ કહે છે. કર્મનું (એમ નથી કહ્યું કે), ભાઈ ! તને કર્મ ખસશે માટે હવે પુરુષાર્થ કરજે ! સમજાણું કાંઈ ?

આત્માનું હિત કરવું જોઈએ. હિત કરવું જોઈએ. ભગવાનઆત્મા ! ઓ..હો..! ઉગારી લેવો જોઈએ. ચોરાશીના અવતારમાં રખડતો એને ઉગારી લેવો જોઈએ. સમજાણું કાંઈ ? આમાં તો એમય ન કહ્યું કે, આ સંસારનું ભણવું જોઈએ, એ ન કહ્યું. આ કરવું, કહે છે.

ભાવાર્થ :- ‘જે સત્પુરુષાર્થી જીવ...’ (સાચા પુરુષાર્થી) ‘જીવ સર્વજ-વીતરાગ

કથિત નિશ્ચય અને વ્યવહાર રત્નત્રયનું સ્વરૂપ જાણીને, ઉપાદેય અને હેય તત્ત્વોનું સ્વરૂપ સમજીને...' યથાર્થપણે નિશ્ચય રત્નત્રય તે ઉપાદેય છે (અને) વ્યવહાર રત્નત્રય વચ્ચે શુભરાગ આવે છે પણ ખરેખર તો એ હેય છે. આવે છે એને વ્યવહારે ધારણ કરે છે એમ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું ? 'પોતાના શુદ્ધ ઉપાદાન-આશ્રિત...' એ તો અહીં આપણે ખુલાસો કર્યો છે. 'નિશ્ચયરત્નત્રય (શુદ્ધાત્મ આશ્રિત વીતરાગભાવરૂપ મોક્ષમાર્ગ)ને ધારણ કરે છે,...' ખરેખર સ્વરૂપને આશ્રયે નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ ધારણ કરે અને જરી વ્યવહાર માર્ગ રહે, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા આદિનો રાગ (આવે છે) એને વ્યવહારે ધારણ કરે એમ કહેવામાં આવે. એ નિમિત્તરૂપે છે ને વ્યવહારરત્નત્રય ? સમજાણું ?

‘ધારણ કરે છે, તથા કરશે તે જીવ પૂર્ણ પવિત્રતારૂપ,...’ પૂર્ણ પવિત્રતારૂપ ‘મોક્ષદશાને પામે છે તથા પામશે. (ગુણસ્થાનના પ્રમાણમાં શુભ રાગ આવે છે...' ચોથે, પાંચમે, છઠ્ઠે શુભરાગ દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની ભક્તિનો, શ્રદ્ધાનો, ભણતરનો એવો ભાવ આવે. ‘તે વ્યવહાર રત્નત્રયનું સ્વરૂપ જાણવું અને તેને ઉપાદેય...' ખરેખર એને આદરણીય માનવો નહિ. ‘ન માનવું તેનું નામ વ્યવહારરત્નત્રયનું ધારણ કરવું કહેવાય છે;)...’ આવે તેને આદરણીય ન માનવું પણ એને છે એમ જાણવું એનું નામ ધારણ કર્યું કહેવામાં આવે છે. ‘જે જીવો મોક્ષ પામ્યા અને પામશે તેનું સુકીર્તિરૂપ જળ કેવું છે ?’ જુઓ ! એની કીર્તિ. આ સંસારની કીર્તિ શું ધૂળ કહે છે એમ કહે છે. આણે પાંચ લાખ પેદા કર્યા ને પચ્ચીસ લાખ પેદા કર્યા ને ઓહો ! નામ રાખ્યું બાપુ એના બાપનું. પોતાનું નામ રાખ્યું, બાપનું નહિ. અહીં તો કહે છે સિદ્ધ ભગવાન આહા..હા..! જેની સુકીર્તિ એવું જળ એવું પ્રસિદ્ધ છે કે,

‘સિદ્ધ પરમાત્માઓનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજીને સ્વસન્મુખ થનાર જે ભવ્ય જીવો છે તેના સંસાર (મલિનભાવ)રૂપી મળને હરવાનું...' પરમાત્માની સુકીર્તિરૂપી જળ ‘નિમિત્ત છે.’ એ ભગવાન સિદ્ધની સુકીર્તિ વ્યાપી છે. સિદ્ધ પ્રસિદ્ધ છે ને ! નથી ભાળતો ? આવ્યું હતું. એ ‘ધર્મદાસ ક્ષુલ્લક’માં આવે છે. ‘ધર્મદાસ ક્ષુલ્લક’ ગયા હતા ને ? ભટ્ટારક પાસે. (એને કહે છે), ભાળતો નથી ? સિદ્ધ છે ને ? સિદ્ધ પ્રસિદ્ધ છે ને ? આ શું કહે છે ? સમજાણું ? સિદ્ધ પ્રસિદ્ધ છે ને ! નથી જોતો ? કાનમાં

કીડા પડ્યા હતા. ધૂન લાગી ગઈ કે આ શું કહે છે આ ? એમ કરતા સિદ્ધ સ્વરૂપમાં... પોતાના સિદ્ધ સ્વરૂપમાં દષ્ટિ લાગી ગઈ. સમજાણું કાંઈ ? આવે છે ને ? ભાઈ ! એવી કીર્તિ સુસિદ્ધ ભગવાનની કહે છે કે જગતના પ્રાણીના અજ્ઞાનરૂપી મળને હરવામાં કારણ છે, નિમિત્ત હોં !

‘આમ જાણીને પ્રમાદને છોડી, સાહસ એટલે પાછો ન ફરે એવો અખંડિત પુરુષાર્થ રાખી...’ ‘સાહસ ઠાનિ’ છે ને ? પુરુષાર્થ પ્રગટ કર, પુરુષાર્થ. ભગવાનઆત્મા અતીન્દ્રિય આનંદનો કંદ પરમાત્મા પોતે બિરાજે છે. એમાં નજર નાખીને એવો ઠર કે, ફરીને પાછું ફરવું પડે નહિ. એમ કહે છે. ‘(સાહસ ઠાનિ) અખંડિત પુરુષાર્થ રાખી આ ઉપદેશ અંગીકાર કરો.’ એ પુરુષાર્થ રાખી આ ઉપદેશ અંગીકાર કરો. ‘જ્યાં સુધી રોગ અને ઘડપણે શરીરને ઘેર્યું નથી...’ હિન પુરુષાર્થને જરી (કહે છે). બાકી ઘડપણ ને રોગમાં પણ કેવળજ્ઞાન પામે છે. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા..! સાતમી નરકની પીડા, રવરવ નરક હટ ભૂલી જાય રોગ ને બધું. સોળ રોગ જેને સમયમાં. ઉપયોગ ને અંદરથી ફટ.. ખેંચે છે. ખેંચીને અંદરમાં લઈ જાય અને અનુભવ કરી લે, આત્માના આનંદનો સ્વાદ લઈ લે છે.એ સાતમી નરકના નારકી ! સમજાણું કાંઈ ? માટે રોગ ને વૃદ્ધાવસ્થામાં આત્માનું કાર્ય ન થઈ શકે એમ નથી.

અહીં તો ફક્ત પહેલો ઝટ પુરુષાર્થ કરી લે. વૃદ્ધાવસ્થા ને રોગ આવ્યા પહેલા એટલી જરૂરિયાત બતાવવા વાત કરે છે. ભાઈ ! અહીંની વૃદ્ધાવસ્થા ને રોગ કરતાં અનંતગણુ દુઃખ નારકીમાં છે. પહેલી (નરકથી) અનંતગણુ સાતમીમાં છે. ત્યાં પણ એકદમ અંદરમાં (વળી જાય છે). અહો ! અરે..! આ તો આનંદકંદ સચ્ચિદાનંદ નિર્મળાનંદ પ્રભુ જ હું છું, હું જ પરમાત્મા છું. એવું ભાન સાતમી નરકના પ્રતિકૂળ સ્થાનમાં પણ કરે છે. ‘રોગ અને ઘડપણે શરીરને ઘેર્યું નથી તે પહેલાં (વર્તમાનમાં જ) શીઘ્ર આત્માનું હિત કરી લેવું જોઈએ.’ ભવિષ્યમાં કરશું (એ) છોડી દેજે, વર્તમાન કરી લે. સમજાણું કાંઈ ?



છેલ્લી ભલામણ

યહ રાગ-આગ દહૈ સદા, તારૈં સમામૃત સેઇયે;  
ચિર ભજે વિષય-કષાય અબ તો, ત્યાગ નિજપદ બેઇયે.  
કહા રચ્યો પર પદમૈં, ન તેરો પદ યહૈ, ક્યોં દુખ સહૈ;  
અબ 'દૌલ' હોઉ સુખી સ્વપદ રચિ, દાવ મત ચૂકૌ યહૈ. ૧૫.

અન્વયાર્થ :- (યહ) આ (રાગ-આગ) રાગરૂપી અગ્નિ (સદા) અનાદિ કાળથી હંમેશાં (દહૈ) જીવને બાળી રહ્યો છે (તારૈં) તેથી (સમામૃત) સમતારૂપ અમૃતનું (સેઇયે) સેવન કરવું જોઇએ. (વિષય-કષાય) વિષય-કષાયનું (ચિર ભજે) અનાદિ કાળથી સેવન કર્યું છે, (અબ તો) હવે તો (ત્યાગ) તેનો ત્યાગ કરીને (નિજપદ) આત્મસ્વરૂપને (બેઇયે) ઓળખવું જોઇએ-પ્રાપ્ત કરવું જોઇએ; (પર પદમૈં) પર પદાર્થોમાં-પરભાવોમાં (કહા) કેમ (રચ્યો) રચી રહ્યો છે ? (યહૈ) તે (પદ) પદ (તેરો) તારું (ન) નથી, તું (દુખ) દુઃખ (ક્યોં) કેમ (સહૈ) સહન કરે છે ? ('દૌલ') દૌલતરામ ! (અબ) હવે (સ્વપદ) તારું આત્મપદ-સિદ્ધપદ તેમાં (રચિ) લાગીને (સુખી) સુખી (હોઉ) થાઓ ! (યહૈ) આ (દાવ) અવસર (મત ચૂકૌ) ગુમાવો નહિ.

ભાવાર્થ :- આ રાગ (મોહ, અજ્ઞાન) રૂપ અગ્નિ અનાદિકાળથી હંમેશાં સંસારી જીવને બાળી રહ્યો - દુઃખી કરી રહ્યો છે, તેથી જીવોએ નિશ્ચયરત્નત્રયમય સમતારૂપ અમૃતનું પાન કરવું જોઇએ, જેથી રાગ-દ્વેષ-મોહ (અજ્ઞાન)નો નાશ થાય. વિષય-કષાયોનું સેવન તું ઘણા કાળથી કરી રહ્યો છે, હવે તેનો ત્યાગ કરી આત્મપદ (મોક્ષ) પ્રાપ્ત કરવું જોઇએ. તું દુઃખ શા માટે સહન કરે છે ? તારું વાસ્તવિક સ્વરૂપ અનંત-દર્શન-જ્ઞાન-સુખ અને અનંતવીર્ય છે, તેમાં લીન થવું જોઇએ. તેમ કરવાથી જ સાચું સુખ-મોક્ષ મળી શકે છે. તેથી હે દૌલતરામ ! હે જીવ ! હવે આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કર ! ઓળખાણ કર! આ ઉત્તમ અવસર વારંવાર મળતો નથી, તેથી આ અવસર ગુમાવ નહિ. સંસારના મોહનો ત્યાગ કરીને મોક્ષપ્રાપ્તિનો ઉપાય કર !

અહીં વિશેષ એમ સમજવું કે :- જીવ અનાદિકાળથી મિથ્યાત્વરૂપ અગ્નિ અને

રાગ-દ્વેષરૂપ પોતાના અપરાધથી જ દુઃખી થઈ રહ્યો છે, માટે પોતાના સુલટા પુરુષાર્થથી જ સુખી થઈ શકે છે. આવો નિયમ હોવાથી જડકર્મના ઉદયથી કે કોઈ પરના કારણે દુઃખી થઈ રહ્યો છે અથવા પરવડે જીવને લાભ-નુકશાન થાય છે એમ માનવું તે બરાબર નથી.

‘છેલ્લી ભલામણ’

યહ રાગ-આગ દહૈ સદા, તાર્તે સમામૃત સેઈયે;  
ચિર ભજે વિષય-કષાય અબ તો, ત્યાગ નિજપદ બેઈયે.  
કહા રચ્યો પર પદમ્, ન તેરો પદ યહૈ, ક્યો દુખ સહૈ;  
અબ ‘દૌલ’ હોઉ સુખી સ્વપદ રચિ, દાવ મત ચૂકૌ યહૈ. ૧૫.

આહા..! ‘યહ રાગ-આગ દહૈ...’ રાગ શબ્દે મોહ. રાગ તો સાધારણ શબ્દ વાપર્યો છે. રાગ શબ્દે મોહ. પરમાં પ્રિતિ અને પરમાં અસ્થિરતા એ રાગ. હે આત્મા ! એ રાગ-આગ અગ્નિ છે એ તો. આહા..હા..! ભગવાનઆત્મા શીતળાનંદ પ્રભુ ! શીતળનાથ ! એને છોડી ને આ મિથ્યામોહ રાગ અગ્નિ સળગે છે. બરાબર હશે ? ભાઈ ! આ રળવામાં ને ભોગમાં ને આબરુમાં ને કીર્તિ સાંભળવામાં ને... આગ સળગે છે, અહીં તો કહે છે. જુઓને !

‘યહ રાગ-આગ દહૈ સદા,...’ ચોવીસ કલાક તને રાગ સળગે છે, બાપા ! ભાઈ ! ભગવાનઆત્મા સચ્ચિદાનંદ નિર્મળાનંદ પ્રભુ ! શીતળનાથ શીતળ... શીતળ... શીતળ... શીતળ... ઉપશરસ જેના સ્વભાવમાં વરસે, એવો ભગવાન એને છોડી કોઈ પણ વિકલ્પ ઉઠાવવો ભ્રમણાનો, અસ્થિરતાનો, વિષયનો, આબરુનો, કીર્તિનો, આગ સળગે છે, કહે છે. બરાબર હશે ? આહા..હા..! કેમ હશે ? ભાઈ ! આ આમાં કાંઈ માણસ દુઃખી તો લાગતા નથી. આત્માની શીતળ છાયા, કલ્પવૃક્ષમાન શીતળ પ્રભુ, એને છોડીને જેટલા વિકલ્પો ભ્રમણાના કે રાગ-દ્વેષના કરે એ બધી અગ્નિ સળગે છે. ભાઈ ! ભાઈ નથી આવ્યા ? ઠીક. સમજાણું કાંઈ ?

અહીં આગ સળગે છે (અને) અહીં (આત્મામાં) શીતળતાના ઢગલા પડ્યા છે, એમ કહે છે. આહા..હા..! એકાંત.. નહોતું આવ્યું ? ‘શીતળ શીલા એકાંતની, જ્યાં

ઇન્દ્રો વિશ્રામ લાઠે.' સમવસરણમાં કાલે સ્તુતિમાં આવ્યું હતું. શશીકાંત, શીતળ શશીકાંત શીલા. ઇન્દ્રો આવીને વિશ્રામ લે છે. ભગવાનના દર્શન કરવા. અહીં વિશ્રામ કરીએ. એમ આ શશીકાંત શીતળ આત્મા શાંત... શાંત... શાંત.. એક વિકલ્પનું ડોકિયું ઉઠે એ બધો દુઃખ ને રાગ અગ્નિ છે. સમજાણું કાંઈ ?

અહીં તો શું કહ્યું ? અનાદિકાળથી શુભાશુભ ભાવ બધાં રાગની દાહ છે, એમ કહે છે. ચોવીસે કલાક ! અનંતવાર દ્વિગંબર મુનિ થયો તો પણ રાગ-દાહ સળગે છે. બરાબર છે ? પણ આ શું કહેવાય છે આ ? કે, 'રાગ-આગ દહે સદા, તાર્તે સમામૃત સેઈયે;' એ શુભ ને અશુભ રાગ એ બધો મિથ્યાભ્રમ એ બધી આગ છે. અનંતકાળમાં નવમી ઐવેયક અનંતવાર ગયો ત્યાં પણ આગમાં સળગતો હતો, એમ કહે છે. આહા...!

મુમુક્ષુ :- સંસાર અટકે.

ઉત્તર :- સંસાર અટકે તો શું કામ છે એને હવે ? હોળી ઓલવવી છે કે રાખવી છે એને ? સમજાણું કાંઈ ? હોળી કહે ને ? હોળી - હુતાસણી.

અહીં તો કહે છે કે, અહો ! ભગવાનઆત્મા જેટલા પ્રમાણમાં તેં પરમાં સુખ છે એવી બુદ્ધિ, પરને લઈને દુઃખ છે એવી બુદ્ધિ, ઇષ્ટ-અનિષ્ટની બુદ્ધિઓ, એ બધો રાગ અગ્નિ છે, અગ્નિ. આત્માની શાંતિને બાળે છે. એમાં બળી રહ્યો છું, જલી રહ્યો છું ચોવીસ કલાક, એમ કહે છે. એમ હશે ? ભાઈ ! આ પૈસાવાળા એમ હશે ? કે ગરીબ જ હશે ? ચારે ગતિમાં ગરીબ ને તવંગર, રાંક ને રાજા, નારકી ને દેવ, બધાં ચોવીસે કલાક આત્મદૃષ્ટિ ને આત્માના જ્ઞાન વિના આગથી સળગી રહ્યા છે. ભાઈ ! ચોવીસ કલાક કીધું ને ? અશુભભાવથી સળગે છે એમ નથી કીધું. રાગ એટલે મોહ. મોહના તો જે પ્રકાર મિથ્યાત્વ લ્યો, શુભાશુભ ભાવ લ્યો, બધો મોહ (આવી ગયો).

'યહ રાગ-આગ દહે સદા, તાર્તે સમામૃત સેઈયે;' તે રાગ 'જીવને બાળી રહ્યો છે રાગ તેથી સમામૃત (સમતારૂપ) અમૃતનું સેવન કરવું જોઈએ.' સમતા શબ્દે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન ને ચારિત્ર. સમજાય છે કાંઈ ? સમતા એટલે વીતરાગતા ને વીતરાગતા એટલે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન ને ચારિત્ર સમજાણું કાંઈ ? મિથ્યાદર્શન,

મિથ્યાજ્ઞાન ને મિથ્યા રાગ-દ્વેષ તે અગ્નિ (છે). માટે તેને ટાળવા ‘સમામૃત સેઈયે;’ સમ પ્રભુ ભગવાન, સમામૃત સ્વરૂપ પોતાનું છે એની અંતર પર્યાયમાં ભગવાનને સેવવો કે, જેથી સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર પ્રગટ થાય. કહો, સમજાણું આમાં ? સમતારૂપી અમૃતનું સેવન - સંતોષ (કરવો જોઈએ). સંતોષની વ્યાખ્યા - પુણ્ય-પાપભાવ બંધનું કારણ છે, શરીર આદિ પર (છે), આત્મા જ્ઞાતાદૃષ્ટા સ્વ (છે) એવી અંતર દૃષ્ટિ ને જ્ઞાન કરવું એનું નામ સંતોષ ને સમતા કહેવામાં આવે છે. કહો, સમજાણું આમાં ? સમામૃત કીધું પાછું, જોયું ? સમતારૂપી અમૃત. પેલું આગ. પેલું આગ, ત્યારે આ અમૃત.

‘સેવન કરવું જોઈએ. વિષય-કષાયનું...’ અરે...! ભાઈ ! કહે છે, વિષય કષાય તો જે છે એનું અનાદિકાળથી સેવન કર્યું છે. વિષય કષાય - તે પર તરફના ભાવો-તેં અનાદિથી સેવ્યા. સ્વ વિષય છોડીને, પર વિષય તરફના ભાવ અનાદિથી કર્યા છે. સ્વર્ગમાં હો, નરકમાં હો બધે ઠેકાણે તે એ પરભાવ કર્યા છે. એ ‘વિષય કષાય (ચિર ભજો) અનાદિકાળથી સેવન કર્યું છે,’ ભજન કરે છે, ભાઈ ! બરાબર છે ? અનાદિકાળથી વિકારનું સેવન કરે છે. આગને સળગે એને સેવન કરે છે, કહે છે.

મુમુક્ષુ :- પ્રેમ કેમ તોડવો ?

ઉત્તર :- પ્રેમ તોડવો પોતાના હાથમાં અધિકાર (છે). આમ પ્રેમ છે ને આમ પ્રેમ કરવો. શું હશે એમાં ? ફેર કેટલો હશે ? અનાદિકાળથી તે વિષય કષાયને ભજી રહ્યો છો. એક જ વિષય કષાય અનાદિથી સેવ્યા છે, એમ કહે છે.

‘હવે તો તેનો ત્યાગ...’ કર. હવે તો છોડ, હવે તો છોડ, બહુ સેવ્યા. આહા...! નિજપદ છે ને ? ‘અબ તો ત્યાગ અને નિજપદ બેઈયે, નિજપદ બેઈયે.’ અનુભવીએ. ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ અનાકૂળ સ્વરૂપ, શીતળ શાંત જ્ઞાનાનંદ જળથી ભરેલું અમૃત સ્વરૂપ, એનો અનુભવ કર ને ! જેમાં શાંતિ છે, જેમાં સંતોષ છે, જેમાં તૃપ્તિ છે, જેમાં કૃત્યકૃત્યપણું છે. કહો, સમજાણું આમાં ? આ એવું સેવન કરો, કહે છે. ઊલટું સેવન કરે છે, સુલટું કરે. એમાં કાંઈ એમ નથી કહ્યું કે, કર્મ તને બાળે છે. એમ કહ્યું છે આમાં ક્યાંય ? જુઓ ! કહ્યું છે આમાં ?

મુમુક્ષુ :- બીજા શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે.

ઉત્તર :- બીજા શાસ્ત્રમાં તો નિમિત્તથી કથન હોય. આ ‘રાગ-આગ દહૈ સદા...’ એમ કીધું છે. ભાઈ ! તારો વિકાર તને બાળે છે. કર્મ તને બાળે છે ને દુઃખ આપે છે ને એમાં (નો) એક શબ્દય છે પડ્યો છે એમાં ? આ ‘દૌલતરામજી’ કૃત ‘છ ઢાળા’ છે. ચાલતી ઢાળા. આ હજારો માણસને કંઠસ્થ હશે કેટલાકને. સમજાણું કાંઈ ?

એક જ વાત-વિકારનું સેવન ઊંઘા પુરુષાર્થથી કરે છો, સુલટા પુરુષાર્થથી અમૃતનું સેવન કર. બસ ! એક જ વાત કરી. એમાં ક્યાંય કર્મને યાદ કર્યા નથી. કર્મ તને આમ મોળા પડે ને થાય ને આમ થાય ને. ભાઈ ! બહાના કર્યા મફતનો ઢોંગી (છે). દોષ કરે ને નાખે કો’કને માથે, કર્મ અમને આમ કરે છે. સમજાણું ? ‘રાગ આગ દહૈ’ કર્મ તને બાળે છે, કર્મ તને સળગાવે છે ને દુઃખી કરે એમ કહ્યું નથી એમાં.

નિજપદને ‘ઓળખવું જોઈએ-પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ...’ ‘નિજપદ બેઈયે’ એ નિજપદને અંદર વાળ, અંદર ઉગાડ. પેલો વિકારનો ઉગાવો અનાદિથી બહુ કર્યો. ભગવાનઆત્મા શાંત અનંત ગુણની શાંતિ, સંતોષથી ભરેલો (છે). આ તૃષ્ણા... તૃષ્ણા... તૃષ્ણા... પૈસાની તૃષ્ણા, ધૂળની તૃષ્ણા, આબરુની તૃષ્ણા, મોટપની તૃષ્ણા (એમાં) સળગી રહ્યો છે. શાંત શાંત જળ તારું પ્રભુ ! નિજપદમાં આવી જા અને એમાં ઠર, એને પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ. આહા..!

‘કહા રચ્યો પર પદમ્, ન તેરો...’ ભાષા જુઓ ! ‘કહા રચ્યો પર પદમ્, ન તેરો પદ યહૈ, કર્યો દુઃખ સહૈ; પદ યહૈ, કર્યો દુઃખ સહૈ;...’ કહો, આમાં સમજાય છે કે નહિ ? ‘પર પદ... કહાં રચ્યો પર પદમ્ ન તેરો...’ અરે..! ભગવાન ! ‘પર પદાર્થોમાં-પરભવોમાં કેમ રાચી રહ્યો છે ?’ ભાઈ ! પર વિકારીપદ રાગ-દ્વેષ, અજ્ઞાન, વિષય, ભોગ, વાસના, ભ્રમણા એ પરપદમાં ભગવાન શું રાચી રહ્યો ? ‘પર પદ કહા રચ્યો પર પદમ્, ન તેરો પદ યહૈ,...’ એ આ પદ તારું (છે). પેલામાં આવે છે ને ? ભાઈ ! એ ‘અપદં પદમ્’ એવી શૈલી બધી એણે આ શાસ્ત્રની જ કરી છે. ‘સમયસાર’ અરે..! આ અપદ છે, અપદ છે, હોં ! આવે છે ને ? ભાઈ ! એ તારું પદ અહીં છે, અહીં છે. બે વાર (લીધું છે). શૈલી બધી (એવી જ લીધી છે).

આ પૂર્વના પંડિતો ઘરનું કાંઈ નહિ. આચાર્યના શાસ્ત્રોની ભાષા પણ એ રાખીને વાત કરે છે. આહા..હા..!

ભાઈ ! એ વિકારી પદ તારું નહિ, ભાઈ ! અપદ છે ને, પ્રભુ ! આહા..! એ વિકારી પદ, વિકાર એ પરમાં સુખ બુદ્ધિ, પરમાં દુઃખબુદ્ધિ, ઈષ્ટ-અનિષ્ટ બુદ્ધિ, રાગ-દ્વેષ ભાઈ ! પરપદ તો દુઃખ છે ને ! અપદ છે ને ! આ નિજપદ તો અહીં છે ને ! જુઓ ! એમ કીધું ને ? 'પદ યહૈ' અહીં છે, ન્યાં એમ કહ્યું છે ને ? ભાઈ ! અહીં છે, અહીં છે. 'નિર્જરા અધિકાર' આહા..હા..! ભાઈ ! તું અહીં છો ને અંદર. તારું પદ આનંદ ને જ્ઞાન, અંદર તું છો ને ! આ બહારમાં ક્યાં રખડે છો ? આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ?

'કહા રથ્યો પર પદર્મે, ન તેરો પદ યહૈ, ક્યો દુઃખ સહૈ;' 'પદ યહૈ...' આ પદ પડ્યું છે ને, પ્રભુ ! આહા..હા..! અંદર અનાકૂળની શીલા પડી છે ને ! એ આનંદની અતીન્દ્રિય આનંદની પાટ અરૂપી ચૈતન્ય શીલા છે. આ પદ રહ્યું, ભાઈ ! આહા..! 'ક્યો દુઃખ સહૈ;...' આ પદ પડ્યું છે ને દુઃખ કેમ સહન કરે છે ? એમ કહે છે. આવું પદ છે ને શાંતરસનું ભગવાન, એને છોડીને આ દુઃખ કેમ સહન કરે છે ?

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- વજન છે. સમજાણું ? જુઓ ! એ આમાંથી લીધું છે, હોં ! શેમાં નિર્જરામાં છે ને ? સમજાણું કાંઈ ? એ ઘરનું નથી, દેવાનુપ્રિયા ! છે ને ત્યાં ? અપદ... અપદ છે ને ? આ એક જ પદ આસ્વાદ યોગ્ય છે.

एकमेव हि तत्स्वाद्यं विपदामपदं पदम्।

अपदान्येव भासन्ते पदान्यन्यानि यत्पुरः॥१३९॥

'તે એક જ પદ આસ્વાદવા યોગ્ય છે.' ભગવાનઆત્મા ! 'કે જે વિપત્તિઓનું અપદ છે.' જેમાં વિપત્તિ પદ છે નહિ. એવા આપદાઓના સ્થાન નથી 'અને જેની આગળ અન્ય (સર્વ) પદો અપદ જ ભાસે છે.' જુઓ ! આ આવ્યું, જુઓ ! ૧૩૮ 'આસંસારાત્પ્રતિપદમમી રાગિણો નિત્યમત્તાઃ' અહીં ભાઈ 'રાગ' શબ્દ વાપર્યો છે, રાગ વાપર્યો છે. એણેય ત્યાં રાગ વાપર્યો છે.

આસંસારારાત્પ્રતિપદમમી રાગિણો નિત્યમત્તા:

સુપ્તા યસ્મિન્નપદમપદં તદ્વિબુધ્યધ્વમન્ધા: ।

एतैतेतः पदमिदमिदं यत्र चैतन्यधातुः

ભાઈ ! આમ ચૈતન્યનો, આનંદનો ધાતુ-ધરનારો ભગવાન છે ને, ભાઈ ! એ અહીં છો ને, પ્રભુ ! તું અહીં છોડીને બહાર ક્યાં જાય છે ? ભાઈ ! સમજાય છે ?

एतैतेतः पदमिदमिदं यत्र चैतन्यधातुः

शुद्धः शुद्धः स्वरसभरतः स्थायिभावत्वमेति ॥१३८॥

‘હે અંધ પ્રાણીઓ ! આ અનાદિ સંસાર માંડીને પર્યાયે પર્યાયે આ રાગી જીવો...’ જુઓ ! ઇ જ ભાષા છે, હોં ! રાગી જીવો. આ રાગ મત્તા. કીધું હતું ને અહીંયાં ? ‘સદાય મત્ત વર્તતા થકા જે પદમાં સૂતા છે-ઊંઘે છે તે પદ અર્થાત્ સ્થાન અપદ છે-અપદ છે.’ આહા..હા..! ‘આ તરફ આવો-આ તરફ આવો, તમારું પદ આ છે-આ છે.’ જુઓ ! અહીંયાં આવ્યું ઇ.

આ ‘પદ યહૈ, પદ યહૈ’ એ શબ્દ ઉપર જોર છે. જુઓ ! ‘પદ યહ હૈ...’ પદ તારું અહીં છે ભગવાન અંદર ચિદાનંદ સ્વરૂપ છે. ખબર ન મળે, ઘરમાં મુડી, ગોતવા જાય બહાર. ‘પદ યહૈ કર્યો દુઃખ સહૈ;...’ અહીં આનંદ પડ્યો છે ને દુઃખ કેમ સહન કરે છે ? એમ કહે છે. ‘અબ ‘દૌલ’ હોઉ...’ સમજ્યા ને ? ‘હોઉ સુખી સ્વપદ રચિ, દાવ મત ચૂકૌ યહૈ.’ અરે..! આવું તારું પદ ! અરે..! ઘરે ભર્યો ભંડાર અને આ ઝેંઠા ચૂથણા ચાવે છે, કહે છે. લોકોમાં નથી કહેતા ? એલા ઘરે આવી તારી સ્ત્રી અને આ જ્યાં-ત્યાં વાઘરણમાં ફરે છો. અરે..! સમજાણું ? એમ આ તારે ઘરે ભગવાન પડ્યા છે ને, ભાઈ ! એ ભગવાનને મળવા જાતો નથી ને આ વિકારને જ્યાં-ત્યાં મળવા ચાલ્યો જાય છે, શું છે આ તને ? આહા..હા..! સમજાણું ?

‘હે દૌલતરામ ! તે પદ તારું નથી, તું દુઃખ કેમ સહન કરે છે ? હે દૌલતરામ ! (અબ) હવે (સ્વપદ) તારું આત્મપદ-સિદ્ધપદ તેમાં (રચિ) લાગીને સુખી (હોઉ) થાઓ !

(યહૈ) આ (દાવ) અવસર (મત ચૂકૌ) ગુમાવો નહિ.' આ દાવ અત્યારે અવસર છે, કહે છે. સમજાણું ? 'સબ અવસર આ ગયા હૈ' એ તો કીધું હતું હમણાં, 'ટોડરમલ્લ'માં આવે છે ને ? સબ અવસર આ ગયા. તેરી આળસે, નજરને આળસે રે ભગવાન પડ્યા રહ્યા અંદરમાં. 'નજરને આળસે રે, નયને ન નીરખ્યા હરિ' લ્યો ! છેલ્લો શબ્દ છે. આ ભાઈ ! બહુ બોલે છે વારંવાર હોં ! (એને) આખું મોઢે છે ને ! એને આખું મોઢે છે. આ દાવ અવસર, આ દાવ. ઓલા દાવો નથી નાખતા ? પાસા. કહે છે કે આ દાવ નાખવાનો અવસર છે. આ મત ચૂકૌ, માંડ આવો થોડો કાળ આવ્યો. આહા...!

ભાવાર્થ :- 'આ રાગ (મોહ, અજ્ઞાન) રૂપ અગ્નિ...' જુઓ ! રાગનો અર્થ મોહ મોહ છે આ. 'અનાદિકાળથી હંમેશાં સંસારી જીવને બાળી રહ્યો-દુઃખી કરી રહ્યો છે...' કોણ ? રાગરૂપી અગ્નિ. 'તેથી જીવોએ નિશ્ચયરત્નત્રયમય સમતારૂપ અમૃતનું પાન કરવું જોઈએ...' સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર જે આત્માનું અમૃત, એ આત્માની દૃષ્ટિ થઈને એને અમૃત સ્વરૂપ કહેવાય છે, એનું સેવન કરવું જોઈએ. 'જેથી રાગ-દ્વેષ-મોહ (અજ્ઞાનનો) નાશ થાય. વિષય કષાયોનું સેવન તું ઘણા કાળથી કરી રહ્યો છે...' એ તો અનંતકાળથી કરતો આવ્યો છો. 'હવે તેનો ત્યાગ કરી આત્મપદ (મોક્ષ) પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ. તું દુઃખ શા માટે સહન કરે છે ?' મૂઢતાથી સેવન કરે છે. ભાન નથી એને.

'તારું વાસ્તવિક સ્વરૂપ અનંતદર્શન-જ્ઞાન-સુખ અને અનંતવીર્ય છે...' આ એમાં તું દૃષ્ટિ કર ને લીન થા. તારું ઘર તારી પાસે (છે), ઘરમાં આવ્યો નહિ. શું ગાયુ નહોતું હમણાં ? અપના નિજ ઘર નહિ પાયા. આવ્યું હતું ને ? 'કબ હુ નિજ ઘર ન આયો' પર ઘર રખડી રખડીને મરી ગયો. ભગવાનઆત્મા, બાપુ ! અંદર પૂર્ણાનંદ નિજ ઘરમાં કોઈ દિ' આવ્યો નહિ. હવે તો આવ, હવે તો આવ, એમ કહે છે. આહા..હા..! પણ કર્મ માર્ગ દે ત્યારે થાય ને અમારે ? આવું કોણે કહ્યું તને ?

'તું દુઃખ શા માટે સહન કરે છે ?' તારું વાસ્તવિક સ્વરૂપ તો આ છે. 'તેમ કરવાથી જ સાચું સુખ-મોક્ષ મળી શકે છે. તેથી હે દૌલતરામ ! હે દૌલતરામ !' આત્માની અનંતી દૌલતનો રામ-દૌલતરામ છે, એનું નામ પણ દૌલતરામ આવ્યું.



બધાં આત્મા દૌલતરામ છે. આ ધૂળની દૌલતમાં કાંઈ નથી. હેરાન હેરાન થઈને મરી જાય છે, છતાં છોડતા નથી.

‘હે જીવ ! હવે આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કર ! ઓળખાણ કર ! આ ઉત્તમ અવસર વારંવાર મળતો નથી,...’ બાઈયું ગાય ‘નાણા મળશે પણ ટાણા નહિ મળે’ એવું ગાય. પૈસા ખર્ચાવવા માટે. અહીં કહે છે કે, બાપા ! આવા ટાણા નહિ મળે. નથી ગાતી બાઈયું ? આ લગન-બગન હોય ને ત્યારે ગાય છે. આવા ટાણા નહિ મળે. એ.. ભાઈ ! મોટાને મોઢા આગળ કરીને ઉશ્કેરે. એ... ભાઈ ! જાગો રે, ઉઠો રે આમ લગન આવ્યા ને એમ કરીને ગાય છે. ટાણા નહિ મળે. એમ કરીને (કહે). ખર્ચો કાંઈક ઘરને ઉજળા કરવા. ધૂળમાંય નથી. ન્યાં તું ઘર મેલા કરે છે. અહીં તો કહે છે, હે આત્મા ! જાગ રે જાગ ! તારા ઘર ઉજાળા કર, ભાઈ ! આહા..હા..! સમજાણું ? ‘આ ઉત્તમ અવસર મળતો નથી, તેથી આ અવસર ગુમાવ નહિ. સંસારના મોહનો ત્યાગ કરીને મોક્ષપ્રાપ્તિનો ઉપાય કર !’

‘અહીં વિશેષ એમ સમજવું કે :’ જુઓ ! આ બધો છેલ્લી ભલામણનો ઉપદેશ છે, હોં ! આખો. ‘જીવ અનાદિકાળથી મિથ્યાત્વરૂપ અગ્નિ અને રાગ-દ્વેષરૂપ પોતાના અપરાધથી જ દુઃખી થઈ રહ્યો છે,...’ પોતાના અપરાધથી થઈ રહ્યો છે. ‘માટે પોતાના સુલટા પુરુષાર્થથી જ સુખી થઈ શકે છે. આવો નિયમ હોવાથી જડકર્મના ઉદયથી કે કોઈ પરના કારણે દુઃખી થઈ રહ્યો છે અથવા પરવડે જીવને લાભ-નુકશાન થાય છે એમ માનવું તે બરાબર નથી.’ કહો, સમજાણું કાંઈ ? કર્મને લઈને દુઃખી થયો, કર્મને લઈને રખડ્યો છું, કર્મને લઈને હેરાન થયો એ વાત માનવું સાચું નથી. છેલ્લી વાત, લ્યો !

### ગ્રંથ-રચનાનો કાળ અને તેમાં આધાર

ઇક નવ વસુ ઇક વર્ષકી, તીજ શુકલ વૈશાખ;  
 કર્યો તત્ત્વ-ઉપદેશ યહ, લખિ બુધજનકી ભાખ.  
 લઘુ-ધી તથા પ્રમાદતૈં, શબ્દ અર્થકી ભૂલ;  
 સુધી સુધાર પઢો સદા, જો પાવો ભવ-કૂલ. ૧૬.

ભાવાર્થ :- મેં દૌલતરામે પંડિત બુધજનકૃત \* છ ઢાળાની કથનીનો આધાર લઈ ને વિક્રમ સંવત્ ૧૮૯૧ના વૈશાખ સુદ ૩ (અક્ષયત્રીજ)ના દિવસે આ છ ઢાળા ગ્રંથની રચના કરી છે. મારી અલ્પ બુદ્ધિ તથા પ્રમાદથી તેમાં કયાંય શબ્દની કે અર્થની ભૂલ થઈ ગઈ હોય તો બુદ્ધિમાન તેને સુધારીને વાંચે, જેથી કરીને જીવ આ સંસાર-સમુદ્ર તરવામાં શક્તિ માન થાય.

### છઠ્ઠી ઢાળાનો સારાંશ

જે ચારિત્રના હોવાથી સમસ્ત પર પદાર્થોથી પ્રવૃત્તિ હઠી જાય છે, વર્ણાદિ અને રાગાદિથી ચૈતન્યભાવને જુદો કરી લેવામાં આવે છે, પોતાના આત્મામાં આત્મા માટે, આત્મા વડે પોતાના આત્માનો અનુભવ થવા માંડે છે, જ્યાં નય, પ્રમાણ, નિક્ષેપ, ગુણ-ગુણી, જ્ઞાન-જ્ઞાતા-જ્ઞેય, ધ્યાન-ધ્યાતા-ધ્યેય, કર્તા-કર્મ અને ક્રિયા આદિ ભેદનો જરાપણ વિકલ્પ રહેતો નથી, શુદ્ધ ઉપયોગરૂપ અભેદ રત્નત્રયવડે શુદ્ધ ચૈતન્યનો જ અનુભવ થવા માંડે છે તેને સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર કહે છે; આ સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર ચોથા ગુણસ્થાનથી શરૂ થાય છે, અને મુનિદશામાં વધારે ઉચ્ચ થાય છે. ત્યારપછી શુકલધ્યાનવડે ચાર ઘાતિ કર્મનો નાશ થતાં તે જીવ કેવળજ્ઞાન પામીને અરિહંતપદ

\* આ ગ્રંથમાં છ પ્રકારના ઇંદ અને છ પ્રકરણ છે તેથી, તથા જેમ તીક્ષ્ણ શસ્ત્રોના પ્રહારને રોકનાર ઢાલ હોય છે તેમ જીવને અહિતકારી શત્રુ-મિથ્યાત્વ, રાગાદિ આસ્ત્રવોને તથા અજ્ઞાન અંધકારને રોકવા માટે ઢાલ સમાન આ છ પ્રકરણ છે તેથી, આ ગ્રંથનું નામ ‘છ ઢાળા’ રાખવામાં આવેલ છે.

પામે છે; પછી બાકીના ચાર અઘાતિ કર્મનો પણ નાશ કરીને ક્ષણમાત્રમાં મોક્ષ પામીને સંસારથી કાયમને માટે વિદાય થઈ જાય છે ત્યારે તે આત્મામાં અનંતકાળ સુધી અનંત ચતુષ્ટયનો (અનંત-જ્ઞાન-દર્શન-સુખ-વીર્યનો) એક સરખો અનુભવ થયા કરે છે, પછી તેને પંચ પરાવર્તનરૂપ સંસારમાં ભટકવું પડતું નથી. કદી અવતાર ધારણ કરવા પડતા નથી. સદાય અક્ષય-અનંત સુખને અનુભવે છે. અખંડિત જ્ઞાન-આનંદરૂપ અનંતગુણમાં નિશ્ચલ રહે છે તેને મોક્ષસ્વરૂપ કહે છે.

જે જીવ મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે આ રત્નત્રયને ધારણ કરે છે અને કરશે તે મોક્ષ પામે છે અને પામશે. દરેક જીવ મિથ્યાત્વ, કષાય અને વિષયોનું સેવન તો અનાદિ કાળથી કરતો આવ્યો છે પણ તેનાથી તેને જરાપણ શાંતિ મળી નથી. શાંતિનું એકમાત્ર કારણ મોક્ષમાર્ગ છે તેમાં જ જીવે તત્પરતાપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કદી કરી નથી, તેથી હવે પણ જો શાંતિની (આત્મહિતની) ઇચ્છા હોય તો આળસ છોડી (આત્માનું) કર્તવ્ય સમજી રોગ અને ઘડપણ વગેરે આવ્યા પહેલાં જ મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવૃત્ત થવું જોઈએ, કેમ કે આ પુરુષપર્યાય, સત્સમાગમ વગેરે સુયોગ વારંવાર પ્રાપ્ત થતા નથી, માટે તેને પામીને વ્યર્થ ગુમાવવો ન જોઈએ-આત્મ-હિત સાધી લેવું જોઈએ.

ગ્રંથ-રચનાનો કાળ અને તેમાં આધાર

ઇક નવ વસુ ઇક વર્ષકી, તીજ શુકલ વૈશાખ;

કર્યો તત્ત્વ-ઉપદેશ યહ, લખિ બુધજનકી ભાખ.

લઘુ-ધી તથા પ્રમાદતૈં, શબ્દ અર્થકી ભૂલ;

સુધી ધાર પઢો સદા, જો પાવો ભવ-કૂલ. ૧૬.

ભાવાર્થ :- ‘મેં દૌલતરામે પંડિત બુધજનકૃત \*છ ઢાળાની કથનીનો આધાર લઈને...’ આ કહ્યું એ ઢાળાની વ્યાખ્યા એક ફેરી કરી હતી. જુઓ ! નીચે છે.

\*આ ગ્રંથમાં છ પ્રકારના ઇંદ અને છ પ્રકરણ છે તેથી, તથા જેમ તીક્ષ્ણ શસ્ત્રોના પ્રહારને રોકનાર ઢાલ હોય છે તેમ જીવને અહિતકારી શત્રુ-મિથ્યાત્વ, રાગાદિ

આસ્ત્રવોને તથા અજ્ઞાન અંધકારને રોકવા માટે ઢાલ સમાન આ છ પ્રકરણ છે...’ આ છ અધિકાર ઢાલ સમાન છે. ‘તેથી, આ ગ્રંથનું નામ ‘છ ઢાળા’ રાખવામાં આવેલ છે.’

‘વિક્રમ સંવત્ ૧૮૮૧ના વૈશાખ સુદ ૩ (અક્ષયત્રીજ)ના દિવસે આ છ ઢાળા ગ્રંથની રચના કરી છે. મારી અલ્પ બુદ્ધિ તથા પ્રમાદથી તેમાં ક્યાંય શબ્દની કે અર્થની ભૂલ થઈ ગઈ હોય તો બુદ્ધિમાન તેને સુધારીને વાંચે, જેથી કરીને જીવ આ સંસાર-સમુદ્ર તરવામાં શક્તિમાન થાય.’ લ્યો ! પોષ વદ દસમથી શરૂ કર્યું હતું. આ રવિવારે પૂરું થાય છે ‘છ ઢાળા’. છેલ્લો એક બોલ થોડોક લઈ લઈએ. છેલ્લો થોડો છે ને ?

કોઈ દ્રવ્ય અન્ય દ્રવ્યનો કર્તા ખરો નથી. છે એમાં બધામાં છે ? બધામાં છે ? હવે એમાં તો ઘણું આવી ગયું છે, હોં ! ચિદેશ કર્તા, પોતે કર્તા છે બીજો કોઈ કર્તા નથી. કોઈ દ્રવ્ય અન્ય દ્રવ્યનો કર્તા ખરો નથી. આત્માનો સ્વભાવ તો જ્ઞાતાદૃષ્ટ છે. છે ? છેલ્લું, છેલ્લું. તદ્દન છેલ્લું, તદ્દન બધું કાઢી નાખીને છેલ્લું.

આત્માનો સ્વભાવ તો દૃષ્ટા-જ્ઞાતા છે. નીકળ્યું છોકરાઓ ? હવે પોતે કેવો દેખવાવાળો, જાણવાળો તો રહેતો નથી. હું તો એક જાણનાર-દેખનાર આત્મા જ્ઞાતાદૃષ્ટા છું. જે જે પદાર્થોને તે દેખે-જાણે તેમાં ઈષ્ટ-અનિષ્ટપણું માને. માને છે, ઈષ્ટ-અનિષ્ટ છે નહિ. જાણનાર-દેખનાર આત્મા છે. જગતની ચીજો જણાય એવી યોગ્યતા એનામાં છે, આ જાણનાર છે. બીજું કાંઈ વચમાં નથી. પાંચ છોકરા છે એમાં એક છોકરો એનો હોય. આમ દેખે તો પાંચેયને એકસાથે. ખરું કે નહિ ? જાણવામાં શું ફેર ? આ મારો, ઈ ક્યાંથી આવ્યું ?

મુમુક્ષુ :- ....

ઉત્તર :- ઊભો કર્યો એ તો. પાંચ છોકરા એકસાથે ઊભા હોય. એમાં એનો એક છોકરો (હોય). આ મારો છે, મારો ક્યાંથી આવ્યું ? એ પાંચેયને જાણવાનો તું જાણનાર છો.

મુમુક્ષુ :- ચહેરો-મહોરો એની જેવું હોય.

ઉત્તર :- ચહેરો-મહોરો એની જેવો ક્યાં હતો ? ધૂળમાં. એ તો પરમાં છે. આકાર

ને પ્રકાર એવું લખ્યું છે, હોં ! સમજાણું કાંઈ ?

એમ મકાન, એમ દાગીનો, એમ લક્ષ્મી એમ જે જ્યાં દેખે એ તો જાણવા-દેખવાવાળો છે. એમાં આ મારું એ ક્યાંથી (આવ્યું) ? એમાં લખ્યું છે એમાં ?

મુમુક્ષુ :- એમાં જાય...

ઉત્તર :- શી રીતે જાય ? કોણ જાય છે ? એ તો પોતે પોતામાં જ્ઞાનમાં રહે છે. જાય ક્યાં ને આવે ક્યાં ? જે પદાર્થને દેખે-જાણે તેમાં ઇષ્ટપણું માને છે એમ કહેવું છે. છે નહિ. એ તો જાણવા-દેખવા લાયક છે આત્મા અને એ જાણવા-દેખવાને જ્ઞેય છે. વચમાં એ લાકડું ખોસે (છે) કે, આ મારે ઠીક છે ને આ છે મારા, આ મને ઠીક નથી ને આ નહિ મારા. આ મને ઠીક છે ને આ છે મારા, આ મને ઠીક નથી ને આ નહિ મારા. એ વચ્ચે લાકડું કાઢ્યું. બધી બાઈયું તો ઘણી છે પણ આ મારી બા એમ કેમ થયું ? ક્યાંથી આવ્યું ? ઇ કહે છે. પણ બધાં બૈરા તો ઘણાં છે. આત્મા છે, શરીર છે એ તો જ્ઞાનમાં જાણવા લાયક છે.

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- એ અંદર ભ્રમણા ખોસે છે, એમ કહે છે. નો કીધું ? માને છે. તેથી રાગી-દ્વેષી થાય છે. માને માટે રાગ-દ્વેષ (થાય છે). એ તો જ્ઞાતાદૃષ્ટા છે, જાણવા-દેખવાવાળો (છે) અને એ જણાય એવી વસ્તુ છે. વચ્ચે બે સિવાય ત્રીજો સંબંધ નથી, સંબંધ ઉભો કરે છે, નથી ને ઉભો કરે છે. કોઈના સદ્ભાવને અને કોઈના અભાવને ઇચ્છે છે પણ તેનો સદ્ભાવ કે અભાવ આ જીવનો કલ્પો થતો જ નથી. આ હોય તો ઠીક, આ રહે તો ઠીક, હોં ! એ રહે તો ઠીક એટલે ? એનું રહેવું કાંઈ તારે આધીન છે ? આ રહે તો ઠીક, આ અનુકૂળતા, આટલા આટલા પદાર્થ રહે ને તો બહુ સારું. અને કોઈનો અભાવ ઇચ્છે. આ રોગ આદિ ચાલ્યો જાય, અણાબરુ ચાલી જાય તો ઠીક. પણ એમ ચાલી જાય ? એ તો જગતના પદાર્થ છે. ભાઈ ! જુઓ ! આ શું લખ્યું છે ? છે અંદર, હોં !

કોઈનો સદ્ભાવ અભાવ... છે ? આ જીવનો કર્યો થતો નથી. અંદર તો છે હજી, સવારે પૂછ્યું, કેમ છે ? ... કારણ કે, કોઈ દ્રવ્ય, કોઈ અન્ય દ્રવ્યનું કર્તા છે

જ નહિ. તું સદ્ભાવ એટલે એની હયાતી એથી રહે અને હયાતી છોડવા માંગ એટલે હયાતી ચાલી જાય, (એમ) તારા આધીન એ છે નહિ. એને આધીન આવે ને એને આધીન જાય. પણ સર્વ દ્રવ્યો પોતપોતાના સ્વભાવરૂપે પરિણમે છે. એ એને કારણે આવે ને જાય. તું તારે કારણે જાણ અને દેખ, બસ ! બાકી કાંઈ સંબંધ બીજો નથી. આમ માત્ર આ જીવ વ્યર્થ કષાયભાવ કરી વ્યાકૂળ થાય છે. મહતનો જાણવું-દેખવું છોડી, મારા માની, ખોટા માની, દુશ્મન માની, વેરી માની, મિત્ર માની વ્યર્થ કષાય કરીને દુઃખી થાય છે. માટે હે જીવ ! આવા ટાણા મળ્યા હવે (મિથ્યા માન્યતાને) છોડ. એમ છેલ્લું કહ્યું ને ? હવે એ રાખવા જેવું નથી. લ્યો ! (વિશેષ કહેશે..)

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

